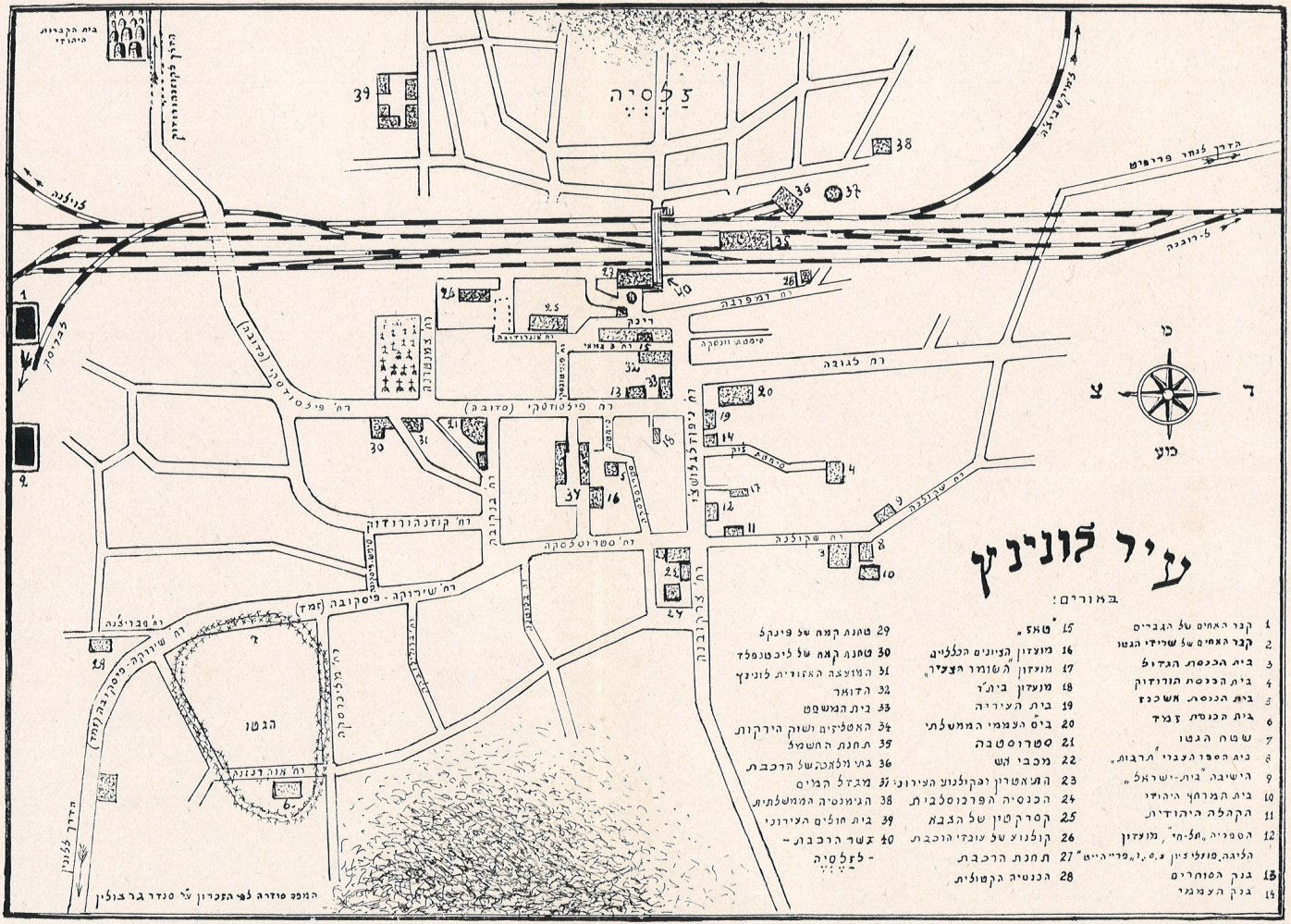

עיר קונינץ
באורים:
1 קבר האחים של הגברים
2 קבר האחים של שחיטי הגטו
3 בית הכנסת הגדול
4 בית הכנסת הורודוק
5 בית הכנסת אשכנז
6 בית הכנסת צמח
7 שטח הגטו
8 בית הספר העברי "תרבות"
9 הישיבה "בית-ישראל"
10 בית המרחץ היהודי
11 הקהלה היהודית
12 הטניה "תל-חי", מועדון
הלוגה פועלי ציון ע"ש "פריהייט"
13 בנק הסוחרים
14 בנק העממי
15 "טאז"
16 מועדון הצעירים הכלליים
17 מועדון "השומר הצעיר"
18 מועדון בית"ר
19 בית העיריה
20 בי"ס העממי הממשלתי
21 סטרוסטבה
22 מכבי אש
23 התאטרון והקולנוע העירוני
24 הכנסיה הפרבוסלבית
25 קסרקטין של הצבא
26 קולנוע של עובדי הכבשת
27 תחנת הרכבת
28 הכנסיה הקתולית
29 טחנת קמח של פינקל
30 טחנת קמח של ליכטנפלד
31 המועצה האזורית לוניץ
32 הדואר
33 בית המשפט
34 האסטליזים ושוק הירקות
35 תחנת החשמל
36 בתי מלאכה של הרכבת
37 מגדל המים
38 הגימנסיה הממשלתית
39 בית חולים העירוני
40 אשר הרכבת -
- לזלסיה
הגטו
זלסיה
רח' פיסוצקי (סדובה)
רח' קוזנה הורודזה
רח' שירוקה - פיסקובה (זמך)
רח' סטרוסטסקה
רח' שרוקה
רח' לגובה
רח' צרכובה
רח' פברי-לנה
רח' אוה רנזנה
רח' ליפוקלנצ'ישצ'י
רח' בלוטה
רח' צמנטובה
רח' 3 מאי
רח' רמפובה
רינק
סימטת הנקה
סימטת הנקה
בית הקברות היהודי
הדרך לגור פרחוש
הדרך לגור פרחוש
ל-רובנה
לוצ'נה
לברוסק
הדרך לגונין
צ
מ
ד
מע
המפה סודרה לפי הציורים ע"י סנדר בר בולין

יזכור

קהילות

לוניניץ / קוז׳נהורודוק

בעריכת

יוסף זאבי, נחום חיניץ, אשר פלוטניק וחיים רובינראוט

תל־אביב, תשי״ב / עשור לשואה

Digitized by Project Zikaron
Touro University-NY Libraries
www.zikaron.tourolib.org
2026

YIZKOR

(IN MEMORIAM)

C O M M U N I T I E S
of
LUNINIEC / KOZANHORODOK

EDITED BY Yosef *Zeevi* (Wilk), Nahum *Hinitz*,
Asher *Plotnik* & Haim *Rubinraut*

הוצאת ארגון יוצאי לוניניץ וקוז'נהורודוק בישראל,
משה דרבסקי, תל־אביב, שדרות עמנואל 28.

Issued by the Assn. of L. K. Landsmanshaften
M. Drabski, 28, Emanuel Boulevard, Tel-Aviv

נדפס בישראל, תשי"ב — 1952
Printed in Israel

דפוס קואופרטיבי „אחדות" בע"מ, תל־אביב

פתח דבר

בין ספרי־הזכרון לקהילות ישראל בגולת אירופה, שהושמדו בשואה, ימצא־נא את מקומו גם ספר־הזכרון ליהודי לונינץ וקוז'נהורודוק — קהילה עתיקה בצד קהילה צעירה — בפולסיה, רוסיה־הלבנה. סופר בו על חיי הורינו, אחינו ואחיותינו היקרים, בימות חול, שבת ומועד, בימות שמחה ויגון; על חלומותיהם ומאוויהם, אמונתם וכיסופיהם.

יהא ספר זה מונח על שולחנו של כל אחד מאתנו, נזין עינינו בדמות־דיוקנם הטהורה של בני־עיירותינו, בתמונות בתי־המדרשות, מוסדות, הסתדרויות, בתי־ספר, מוסדות־תרבות ובתי־העלמין. נקרא על מאבק־חיים מתמיד, על מלחמת־קיום נואשת, שלא הסיחו את הדעת מחיי עולם — מעסקי ציבור, מחינוך ילדים, מכמיהה לימות המשיח, לחיי־עם בריאים ולעולם שכולו טוב...

אנו, שרידי העיירות לונינץ וקוז'נהורודוק, שזכו לבשורת הגאולה והתקומה, נזכור ברטט־קודש את אחינו ואחיותינו חולמי הגאולה, שלא זכו.

יהא זכרם צרור בצרור תחייתנו וקוממיותנו.

המערכת

**
*

ספר זה לזכר קהילותינו הקדושות, שהושמדו עד תום בזדון ובאכזריות ע"י חיות־הטרף הנאציות וגרורייהן בשנת 1941—1942 הוא גל־עד לדורנו ולדורות הבאים על חיי אבותינו ואבות־אבותינו בגולה הדווייה. היה היו קהילות־ישראל בלוניניץ וקוז'נהורודוק — ושמותיהן נמחו מהמפה היהודית. שתי הקהילות הן כעת נחלת העבר בלבד.

כל בני ערינו בכל אתר ואתר, שידפדפו ויעיינו בספר־זכרון זה, ימצאו ויראו בו אספקלריה נאמנה של החיים שתססו בהן במשך דור־דורותיים על כל שלל הצבעים והגוונים שבהווי יהודי.

יסודו של ספר זה היו הביולטינים „ידיעות" ו„דפים", שהוציא בשעתו ועד ארגון יוצאי לוניניץ וקוז'נהורודוק בעריכת חברנו יוסף זאבי, והחומר שכתב ונשאר בידי ללא פרסום. עתה נוסף לכך חומר רב ומגוון, פרי עטם של כמה מיוצאי ערינו, והדפים הספורים הפכו, כפי שרואה הקורא, לספר גדול בכמות ובאיכות, שהוא לכבוד לכולנו והולם את המטרה שהוצבה בזה לפני היוזמים והעושים.

עם זה תצוין העבודה המשותפת, מלאת המסירות והנאמנות, החיבה הגדולה למכורה והרטט־שבלב להנצחת זכר עבר, של העוסקים במפעל.

היוזמים והמבצעים בריכוז החומר והתקנתו הם: יוסף זאבי הנ"ל; חיים רובינראוט, ואשר פלוטניק, שנרתמו בעול הארגון, העשייה והכתיבה, בלי חוס על זמנם, מרצם ועמלם; מזכיר ועד יוצאי לוניניץ וקוז'נהורודוק בישראל משה דרבסקי, שהוסיף מכוחו ויזמתו לענין; חיה וצבי דננברג, מאיר קרוגליק, מיכל לוצקי, ג'או גולדמן, ג'או פלדמן — כולם מניו־יורק, שסייעו לנו בהספקת הנייר הדרוש ואיפשרו על־ידי כך את הדפסת הספר; שמואל בלוהוסקי, חיה דרבסקי־יוזשיק, סוניה דרוקר־רוז'נסקי, משה דרבסקי והאחים איצל ובולק דיאטלוביצקי — כולם מברזיל, שעזרו בכספם למפעל.

יהא חלקם בהנצחת מכורתנו שמור לדורות — לתהילה ולתפארת.

נמטיה אפריון למצטרפים למפעל שלא מבני־ערינו — נחום חיניץ ואנשי דפוס „אחדות", שעשו עבודתם באמונה.

ארגון יוצאי לוניניץ וקוז'נהורודוק בישראל

לוניניץ

יוסף זאבי / מתולדותיה

בין יערות־עד עבותים בביצות פינסק, שהוד קדומים חופף עליהם, שכן כפר נידח בשם לוניניץ. הכפר המיושב אכרים בילורוסים מחוסרי־השכלה, שקועים בבערות ועניים מרודים — התעורר לפתע מתרדמתו. שמועות נתפשטו על סלילת מסילת ברזל. האכרים לא האמינו למשמע אזנם והתיחסו לזה כלאגדה. אולם במרוצת הימים הפכה האגדה למציאות: באו מהנדסים ופקידים והתחילו במדידות, הקימו סוכות, חפרו תעלות, יישרו את העמקים. לבסוף החליטו שכאן, בכפר הנכחד הזה, תיבנה תחנה מרכזית וצומת־דרכים. לא בפינסק, העיר העתיקה, ולא בעיירות אחרות ותיקות, אלא דוקא כאן. התחילו לייבש את הביצות בסביבת מסילת הברזל. מאות פועלים, ביניהם בעלי מקצוע, „ויליקורוסים", עסקו בבנין בתים ובהנחת פסי־ברזל על אדני־עץ. גם רבים מתושבי הכפר עבדו בעבודות שונות אצל השלטונות. כשהופיעו בפעם הראשונה קרונות וקטר בראשם ובראות האכרים את הפלא הזה, כרעו על ברכיהם. הזקנים שבהם הצטלבו. זה היה בשנת 1880 בקירוב.

בכפר לוניניץ ישבו יהודים מכבר ועסקו בחקלאות או במכירת תוצרת האכרים. ביניהם גם בעלי מלאכה, פחחים, נפחים ורצענים. הראשונים שהתישבו במקום היו: צדוק ליכטשטיין, מתתיהו דיאטלוביצקי, ישראל טריבוך, זליג ליכטשטיין (הנפח), שלמה גרשטין (שפונט) ועוד. הידיעה על הימצא מקור־פרנסה חדש בין עובדי הרכבת, התפשטה בין ה„ישובניקים" היהודים, שהיו מפוזרים בכפרים הסמוכים כמו: וולקה, דיאטלוביטש, ברודניצה, לונין דבורץ, ויצ'ין, בוסטין וכו', בעיקר מהעיירה קוז'נהורודוק, התחילו לנהור ללוניניץ לחפש מקור פרנסה. מאין מסילת ברזל, הלכו ברגל, כדי למכור לפועלי־הרכבת מגפיים ומיצרכים אחרים. הכפר פשט את צורתו הישנה ולבש צורה חדשה: נבנו רחובות חדשים שכונות שלמות ובהם בתים יפים. עם שנוי הצורה בא גם שינוי השם לא כפר (סלו) לוניניץ אלא פאסאד וצומת דרכים: לוניניץ—ווילנה; לוניניץ—ורשה, לוניניץ—הומל, לוניניץ—רובנה. כל הישובים היו צמודים וקשורים לבית התיבות המפואר שנבנה בלוניניץ ומסביב לו בנינים גדולים ויפים, ושיוו לעיר החדשה צורה נאה. הישוב הכללי גדל והלך ובעקבותיו התהווה ישוב יהודי, בעיקר מבעלי מלאכה: סנדלרים, בנאים, חייטים, חנוונים, אופים וכו'. בשנים הראשונות התפללו ב„מנין" בבית פולחובסקי וכשנעשה צר המקום, עמדו לבנות מקדש־מעט — בית־כנסת. בשנת תרנ"ה הוקם בית־הכנסת. הבונים והגבאים הראשונים היו: צדוק ליכטשטיין, ישראל טריבוך, משה וולף דיאטלוביצקי, אהרן פלדמן, משה אהרן הופשטיין, אבא צוקרמן, דוד גרינשטיין. כעבור שנה־שנתיים הוזמן רב לעדה הקטנה, ר' אלתר יהודה זוליאר זצ"ל, ששימש דיין בליאכוביץ, וישב על כסא הרבנות בעיר עד חורבנה. בית הכנסת הגדול נקרא בשם „די אַלטע שול" כדי להבדילו

מבתי הכנסת החדשים, שנבנו בשנת תרס"ה: די האראדאקער ואשכנזער שול. בית־הכנסת הראשון היה גדול ומפואר וכפי שראשוני הבונים היו מחסידי סטולין, נשאר מרכז לחסידי סטולין. כאן התפלל הרב, השו"ב ר' משה טריגון. חשובי העיר ועשיריה: דוד גרינשטיין—עשיר העיר, ההופשטיינים, גרצולין ומותיקי החסידים—ר' משה וולף דיאט־לוביצקי, אלתר לוין, האחים אפרים־יצחק ומשה־יוסף רובינראוט, משה ברוך כהן, עבר לוצקי. עם הקמת בית־הכנסת והזמנת רב לקהלה, גדל הישוב היהודי מיום ליום. השמועה, שלונינץ תהיה בקרוב לכרך, עשתה לה כנפיים. התחילו יהודים נוהרים לא רק מקוזנהורודוק, אלא ממקומות מרוחקים ביותר: מדוויד־הורודוק, רובלה, סטכוב, ועוד. גדלה הדרישה לבעלי מלאכה שונים, לחנוונים ולסוחרים, כדי לספק את צרכי הישוב הגדל. נפתחו חנויות לפרקמטיה וסדקית ועוד. בתי המלאכה השונים והחנויות התרכזו בקרבת בית הנתיבות, שנקרא „השוק". המרחק מבית הנתיבות לשוק היה מהלך של 4—5 רגעים וכל עוברי הדרך היו מבקרים בשוק וקונים את צרכיהם.

עד שנת 1900 נשארו רחובות אחדים בחזקת כפר ואסור היה ליהודים לגור שם. היו מקרים שהחזירו יהודי שבא מקוזנהורודוק בעגלה עמוסה חפצים. אבל היהודים התישבו במקום בהיתר ובאיסור, דמי „לא יחרץ" כיפרו על „החטא". רק בשנת 1900 קיבל הכפר באורח רשמי מעמד של „סטנציה" — תחנה.

הרכב האוכלוסיה ומספרה. מספר האוכלוסיה הכללית עד פרוץ המלחמה האחרונה חגיע לפי מקורות מוסמכים ל־10,000 נפשות, שליש מהם יהודים. רוב הנכרים היו מבין עובדי הרכבת ופקידי הממשלה, חלק מהם — אכרי הכפר לונינץ שעבדו את אדמתם וגרו ברחובות „סטאַרו־סלסקה" (בפי היהודים: די גויישע גאַס), רחוב צרקובנה ובראַ־דילאַווקע. רוב עובדי הרכבת היו פולנים, וכך היה הישוב מירכב מרוסים, בילורוסים, פולנים ויהודים. הישוב היהודי היה ברובו עובדים ועמלים: כ־40 סנדלרים, 18 חייטים, 3 נפחים, 5 ספרים (ממשפחת מוזיקנט—„כלי־זמרים"), 15—20 נגרים, 10 עגלונים, קצבים, תפרים, כובענים, שען וצלם. מהם עבדו בבית המלאכה של הרכבת. בית המלאכה הגדול לנגרות היה של משה יצחק פלקסמן. היו גם בעלי חנויות מכולת, פרקמטיה וסדקית, סוחרי עצים. באוכלוסיה הנוצרית כמעט שלא היו בעלי מלאכה, כולם נזקקו לבעל המלאכה היהודי. פרנסת העגלונים היתה בעיקר על בית המסחר הסיטוני הגדול של דוד גרינשטין וסוחר הקמח יחיאל בודנקין. שקי הקמח וסחורות אחרות הובלו מה„רַאַמפּע", ממחסני תחנת הרכבת למחסני הסוחרים ומשם לחנוונים הקמעוניים. קשה היתה ההובלה בימי הסתיו, ברחובות המלאים בוץ; סלילת הכבישים התחילה עם הכבוש הפולני. הישוב היהודי לא היה מרוכז במקום אחד או ברובע מיוחד אלא היה מפוזר בין כל התושבים. היו בתים שיהודי ונוצרי גרו בו תחת קורת גג אחד.

היהודים התרכזו בעיקר בשכונה „אויף די זעמד" וברובע שבסביבת השוק, וכן בחצר הגדולה של ר' לייב וולף פצניק ברחוב לגובה. היחסים בין היהודים לאוכלוסיה הנוצרית לא היו רעים. היו משפחות שהתידדו מאד עם הנוצרים. האכר ועובד הרכבת נזקק ליהודי בהנעלה ובהלבשה ובחנות. החנונים, החייטים והסנדלרים נתנו לקונה הנוצרי

תחנת הרכבת (1915)

הכול בהקפה והצטרכו לגבות חובם בתשלומים ולשעורין. בכל „פּוֹלוּצ׳קע״, דהיינו: יום קבלת המשכורת, היו בעלי המלאכה והחנונים מבקרים בבתי לקוחותיהם ומקבלים תשלום על חשבון החוב. גם אחרי שנת 1905, כשהתחילה ההסתה האנטישמית הפרועה ביהודים, לא פרצו פרעות או מהומות בישוב היהודי. בתי האוכלוסיה הנוצרית נבנו ע״י קבלנים ובנאים יהודים. הקבלן הראשי היה ר׳ לייב וולף פצניק, שהיגר אחר כך לארצות הברית. הקבלן השני היה ר׳ יעקב קשטן ובניו. השפה השלטת היתה רוסית, אבל עם האכרים דברו בילורוסית ואפילו הפולנים דברו רוסית. בפרוץ סכסוך בין יהודי לנוצרי והענין הגיע לבית המשפט זכה עפ״י רוב היהודי בדין, אם צדק וטענותיו היו נכונות. קרה שנוצרי, על פי רוב אכר, הזמין יהודי לבוררות בפני הרב. מהמשטרה לא סבלו ביותר, תמיד הועיל האמצעי הבדוק — „מתנת יד״, ומי מבעלי השלטונות ברוסיה הצארית היה „נקי כפים״ ולא קבל שוחד? זכורה לי התלאה הגדולה, שהיתה לאבי בענין אחי המנוח, שהוזמן 13 שנה אחרי מותו להתיצב לעבודת הצבא. בתעודת הלידה („מטריקה״) היה רשום בשם „מוטל״, וברשימת המשפחה של „האופראַוה״ בקוזנהורודוק נרשם בשם „מרדכי״. לא הועילו כל אשורי „הרב מטעם״ ואשורים אחרים, שמוטל ומרדכי — היינו הך, עד שאבי כיבד את סגן האיספרבניק בפינסק ב־10 רובל, ורק אז הוברר והוסכם, שמוטל ומרדכי חד הוא... מאז לא תבעו מאבי 300 רובל קנס הענושים, שנתחייבו בהם אלה שלא התיצבו לעבודת הצבא. בגדוד מכבי אש היו יהודים ונוצרים בצותא. מאנשי „המאה השחורה״ נמצאו אחדים גם בלונינץ, אבל גם הם היו אנוסים לבוא במו״מ עם היהודים, ובגלוי לא העיזו להסית ביהודים. בתי ספר היו לבני עובדי הרכבת ולילדי האכרים. בית ספר תיכון נפתח בשנת 1917 ונתקבלו בו גם בני יהודים. ספריה עירונית לא היתה ורק בשנת 1917 נוסדה ספריה. המקום התרבותי היחידי בעיר היה „הגן הקזיוני״, בימי הקיץ נערכו בו קונצרטים.

במלחמת-העולם הראשונה (1914—1917)

המלחמה העולמית הראשונה פרצה, כידוע, בשנת 1914. הגיוס הכללי חל בדיוק ב„תשעה באב", ואימה נוראה נפלה על הישוב היהודי ברוסיה בכלל ועל בני העיירות בפרט. הכרזת הגיוס הפתאומי עד גיל 44, הבכיות והיללות של משפחות המגויסים החרידו את הלב. ימים אחדים אחרי הכרזת הגיוס, חזרתי הביתה וכשירדתי מהרכבת ונכנסתי לבית הנתיבות המואר פגשתי את בני עירנו אבלים וחפויי ראש. אמי פגשה אותי כשדמעות בעיניה, כי שני אחי, בעלי משפחה, גויסו ואחי הבכור, ישעיהו, כבר נשלח לגדוד. כעבור יום הגיעה רכבת מלאה חיילים פצועים מי בראש, ומי ביד וברגל, והללו, הראשונים שעברו דרך לונינץ, עוד הגבירו את האבל והחרדה. לחיילים הפצועים חילקו חינם תפוחים, סוכריות וסיגריות, כי נוסד בעיר סניף „הצלב האדום" והיהודים היו הראשונים שתרמו לעזרת החיילים הפצועים. אולם כעבור שבועות אחדים התרגלו, הסכינו לחיילים הפצועים ולא רצו עוד לתחנה לראותם ולחלק להם מתנות. הואיל ולונינץ היתה צומת דרכים, עברו דרך העיר יום ולילה חיילים לרבבות לחזית, ופצועים מן החזית. משפרצה המלחמה נעלמו בעיר מטבעות הכסף והזהב וגם המעות הקטנות. כנהוג, הטילו את האשמה על היהודים, שרק הם הסתירו את מטבעות הכסף, אבל לידי התנפלויות על היהודים לא הגיעו הדברים. בימים הראשונים לפרוץ המלחמה קראה גם העתונות האנטישמית בקיוב ובפטרבורג לאחדות של כל תושבי רוסיה למען המלחמה הקדושה באויב. האנטישמי הידוע בקיוב, הסטודנט גולוביוב, פנה אפילו בכרוז ליהודים וקרא את „האחים היהודים" להיחלץ למלחמה. ההמון הרוסי והבילורוסי לא הראה אותות איבה ושנאה ליהודים. נשי המגויסים קבלו עזרת הממשלה, כמו כל המשפחות הנוצריות, אצל הכומר. בפעם הראשונה הלכתי עם גיסתי לקבל את העזרה וכשראתה גיסתי שכל הנשים הנוצריות מנשקות את יד הכומר רצתה לעשות כמוהן, אבל הכומר סירב, „לא צריך" („ניע נוזשנא"), אף ניחם אותה שבעלה ישוב בריא מהמלחמה.

הראשון מיהודי לונינץ שנפל במלחמה

אבל גדול השתרר בעיר, כשנתקבלה הידיעה בסוף חודש אלול — 3 ימים לפני ראש השנה — שאחי הבכור ישעיהו נפצע והוא נמצא בבית חולים צבאי בעיירה לנדבורובה, ליד וילנה. הוא היה במחנה שהסתער על פרוסיה המזרחית וליד העיר קניגסברג נחלו הרוסים את תבוסתם הראשונה. שני קורפוסים הוכו שוק על ירך. ביום ששי בבוקר יצא אבי ברכבת לוילנה ובצהרים נתקבלה הבשורה הרעה כי — מת. לא ידענו זאת, אבל הבינותי שישנה ידיעה מעציבה. בלכתי ברחוב הרגשתי, שהאנשים מפסיקים לדבר בהתקרבי ונשים שבעליהן נלקחו לחזית מסתכלות בי נבוכות. כעבור שעות אחדות חזר מבית הכנסת סבי ר' שלמה אליעזר, נכנס הביתה, פרץ בבכי והטיח ראשו בכותל: לו מתי אני במקום שייעלה („וואָלט איך בעסער שטאַרבן איידער מיין שאַיעלע"). ביום הראשון, ערב ראש השנה, חזר אבי ובשורת איוב בפיו. אין בכוחי לתאר את אוירת ה„תשעה באב" שנשתלטה בביתנו; כשנפלה האלמנה על כתפו של אבי ויללה בדמעות שליש וקראה: „מעכשיו אתה תהיה המפרנס שלי ושל עוללי" (איר ווערט שוין איצט זיין דער שפייזער

פון מיינע קינדערלאך). זקנים נכנסו לביתנו לנחם את אבי וכשהתחיל אבי להטיח דברים כלפי מעלה: „מדוע ולמה?" השתיקוהו הזקנים: „ר' שאול! אסור! גזירה היא מן השמים יחלילה לך לחטא!" נשתתק אבי ובכוח האמונה והדת נוחם. מהתושבים היהודים בעיר גויסו והשתתפו בחזית כשלוש עשרות. אחרי אסוננו, כשהמפקדה הראשית הרוסית התחילה לשסות ביהודים: „היהודים הם מרגלים לטובת גרמניה" ועוד, התחילו רבים להשתמט מן הגיוס, לערוק מן הצבא או להשתחרר ע"י הטלת מום בגוף. יהודים עסקו ב„שברים" (שבר מעיים) והשתחררו לפי סעיף 66, והיו שנעשו „בעלי מום" רשמיים ע"י שוחד. מחסור במזון לא היה והישוב היהודי בעיר הסתגל וחי את חייו, אמנם בדוחק ובצמצום, אבל בתקוה שימי המלחמה לא יארכו. עם פרוץ המלחמה נסגרו כל העתונים היהודיים. הופיעו רק ברוסית שבועונים, כמו „רזסבט", „אַבראַיסקאיא נעדיעליא", „רוסקי יעברייי" ועוד. כשהתחילו הגרמנים להתקדם נהרו הרבה פליטים לרוסיה, נוסדה בפטרבורג (ששמה הוחלף לפטרוגרד) חברת „יעקאפא" לעזרת פליטים יהודים, שבעיקר התחילה לפעול בסוף שנת 1915 אחרי כיבוש פולין ונפות המזרח. בהתקרב הגרמנים לפינסק, לא ידעו התושבים היהודים מה לעשות. רוב התושבים היו בטוחים, שאם פינסק תפול בידי הגרמנים, הרי ודאי גם לוניניץ עתידה להיכבש ולכן הזדרזו רבים והקדימו לשלוח את משפחותיהם לפינסק, מטעמי בטחון. חשבו כי בעיר הגדולה אין הסכנה מרובה. גם עריקים וסתם צעירים נסעו לפינסק כדי להשתחרר מעול הרוסים. וכך קרה שנתהווה פירוד במשפחות, חלק נשאר בפינסק שנכבשה בדיוק בערב יום הכפורים וחלק בלוניניץ, שלא נכבשה. הגרמנים נעצרו לפני הנהר יסלדה ליד זאוזיריה, ואנו נשארנו נתיני רוסיה. כשנתקרבה החזית, יצא חלק קטן מיהודי לוניניץ, בעיקר מהעשירים והאמידים, מי לקרמנצוג ומי לערים אחרות ברוסיה. הממשלה הצארית נאלצה לותר באורח בלתי רשמי על חוק „תחום המושב", ופליטי ישראל מצאו משכן אפילו במוסקוה. לוניניץ נתמלאה פליטים, בעיקר מהעיירות הסמוכות לפינסק ומהכפרים. לשבועות אחדים יצאו עשרות משפחות מלוניניץ למצוא מחסה ומפלט בקורנהורודוק ומיד כשנעשתה החזית יציבה, חזרו. עד שנת 1918 לא היה קשר בין פינסק ובין לוניניץ. „הימים הנוראים", (כשחיכו בכל יום לכניסתם של הגרמנים) עברו בשלום ולא היו פרעות ביהודים, חוץ ממקרי שוד בודדים ע"י חיילים נסוגים. כעבור חודש־חדשיים שבה העיר לאיתנה. החנויות נפתחו שוב, והסחורות הטמונות הוצאו למכירה. התחיל המסחר, יותר נכון: „הספסרות". העיר הומל — נהייתה למרכז המסחרי. בני־אדם שמימיהם לא עסקו במקח וממכר, ניסו את מזלם במסחר והיו שהצליחו. העיר היתה מלאה צבא. התרכזו בה כל המוסדות הצבאיים של העורף ששרתו את החזית. ביחוד פעל הארגון של „ווסירוסיסקי זעמסקי סאַיוז" ומוסדות העזרה לפליטים. במוסדות אלה עבדו הרבה פרוגרסיביים וסוציאליסטים. כמעט בכל בית אוכסנו חיילים או פקידי המוסדות, שהיו לבושים כקציני צבא ונחשבו רשמית כמגוייסים. השלטון בעיר היה צבאי, מפאת קרבתו לחזית. לעיר הגיעה בולשת צבאית, ובראשה הקפיטן פלוקידה, (שהיה מרגל ונתין אוסטרי, כפי שנודע אחרי הריבולוציה). קפיטן זה ידע לדבר אידיש מגורמנת, הצעירים והעריקים בעיר פחדו מפניו פחד מות. והמשטרה לא הציקה להם הרבה, כי ה„נדזירטל" (מפקד המשטרה) לא היה שונא בצע. כל עריק ומשתמט שנפל בידי המשטרה שוחרר בשוחד. רק

שוטר ראשי אחד, קרליצקי, היה נקי כפיים, מפניו פחדו ויראו. קשר התקיים בין הבתים, שנמצאו בהם עריקים ומשתמטים, ובהתקרב שוטר, הודיעו תיכף ומיד. כשנראה שוטר ברחוב ידעו אפילו הילדים שצריך לרוץ ולהודיע בבית. חיי התרבות בעיר היו דלים ומחוסרי תוכן, כי נאסרה כל עריכת אסיפה, נשף או הצגה. בלונינץ נפוצו העתונים „קיובסקאיה מיסל", „פוסליעדניע נובוסטי" ו„רוסקויה סלובה" ממוסקבה. בסוף 1916 התחיל להופיע במוסקבה בעברית השבועון „העם" ובלונינץ היו לו שנים־שלושה חותמים. שום עבודה תרבותית בין המבוגרים לא היתה. הילדים למדו ב„חדרים" ובבתי ספר פרטיים, אצל המורה יצחק בסביץ, אצל המורה דבורה קוטניק והאחים ליחוביצקי. בין משתמטי הגיוס היו בודדים שקראו, למדו ושנו הרבה. המצב החמרי היה טוב. כל בעלי המלאכה עבדו, גם החנונים וסתם יהודים עסקו במסחר עם המוסדות הצבאיים. רק עם פרוץ המהפכה, בפברואר 1917, התחילה תקופה חדשה בעבודה החברתית והתרבותית בעיר.

1917 — 1920

בבוקר לא־עבות נתפשטה שמועה בעיר, שהקיסר התפטר. היהודים מרוב פחד, לא רצו אפילו לשמוע את דברי הגויים. בביתנו גרו אז בחדר שני פקידים, והנה בערב נכנסו שני דיירינו טגנוב ודוקוצייב (שהיו אחר כך למנהיגי הבולשביקים בלונינץ) וקראו בקול שמחה: בעל בית! נפטרנו מניקולאי, איש הדמים! ופתחו בשירת המרסלייאזה. אבי נבהל מאד והתחיל לפצור בהם, שירחמו עליו ויפסיקו לשיר, אבל הם לא נשמעו לו ואמרו: „אין דבר"! שנת 1905 לא תחזור. אבא יצא לרחוב לשמוע חדשות והנה מסרו לו בשם הרב שה„נדזירטל" — מפקד המשטרה, יבוא לבית הכנסת לקרוא את ה„מניפסט" (מינשר). ואמנם בא וקרא בעצבנות את המניפסט של ניקולאי, המוותר על כסא מלכותו לטובת אחיו מיכאל. ערכו „מי שברך" לקיסר ההולך ולמיכאל הבא. כעבור יומיים נתקבלה העתונות מקיוב וממנה נודע על המהפכה, על ייסוד הממשלה החדשה ופרטי המהפכה בפטרוגרד. ליהודים היתה אורה ושמחה. קשה לתאר את השמחה והששון ברוסיה בכלל ובין היהודים בפרט. הפגנות סוערות של צבא ופועלים עברו ברחובות כל ערי רוסיה. שלטונות הצבא קיבלו עליהם את השמירה על הסדר, המשטרה חוסלה, התארגנה מליציה. הייתי עד ראיה להפגנות הענקיות של המפלגות הפוליטיות בהומל. ים של דגלים אדומים, רק שנים — של הציונים והאוקראינים — היו בעלי צבע אחר. כל המפלגות היהודיות „בונד", „ס"ס" וגם „פועלי ציון" יצאו בסיסמאות שונות כתובות אידיש ורוסית. שערי בתי הסהר נפתחו לרווחה ולאסירים לרבות אסירים פליליים קורא דרור. כל העריקים שהסתתרו מעין רואים יצאו לרחובות ליהנות מזיו החופש. גם לונינץ לבשה פנים חדשות ומאירות. יום יום ואסיפות מפלגותיה. ממוסקבה קיבלתי את „העם" והוראות לחידוש הפעולה הציונית. ה„בונד" התארגן מיד בראשותו של איזל שרשבסקי (איזל דער טאקער) ברוך גינזבורג — (דער שד) והרוקח קרמן, שעבד בבית המרקחת של שלמה הופשטין. בימים ההם היה ה„בונד" „יחסן" גדול. לנו, הציונים, לא היו כוחות מספיקים. שלושה, ארבעה צעירים היינו ולא ידענו במה להתחיל, כי בעבודה ארגונית מפלגתית עדיין לא נתנסינו. ישועתנו באה מהחיילים היהודים, שחנו בלונינץ. כיון שהמהפכה פרצה לפני חג הפסח, חגגו בני

ישראל ברוסיה את חג החרות במלוא מובן המלה. ביום שני של פסח, נערכה אספה כללית של כל יהודי לונינץ באולם הקינמטוגרף, כדי להתארגן ולבחור ועד ציבורי יהודי— (יברייסקי אבשצסטבני קאמיטעט). ראשי המארגנים היו ד"ר צרניבסקי, רופא צבאי ופקיד וו. ז. ס. מטוסוב ועוד. הם קראו לקהל היהודי להתארגן, כי תקופה חדשה מתחילה בחיי היהודים ברוסיה. גם רוסים, בעיקר מהצבא, באו לברך את היהודים שיצאו „משעבוד לגאולה" והצהירו בנאומים נלהבים, שמהיום והלאה רק „אחוה, שיוון וחופש" ישררו ברוסיה. בין הנואמים, שרובם ככולם לא היו מבני לונינץ, עלה על הבמה הרוקח (שעבד אצל הופשטיין) ונשא ברוסית נאום של בונדאי מתבולל, בין שאר דבריו אמר: „עזבו את בתי המדרש שלכם ואת כל השטויות". הקהל הרחב היה מרוגז, אך לא רצה להפר את השמחה וגם התבייש להפריעו בגלל הנוצרים שנכחו באספה. אולם הוא קבל מיד תשובה חריפה מפי חייל יהודי, נואם מצוין ובעל השכלה. זה היה החיל קרבצוק, שגר בביתנו. קרבצוק נשא נאום ציוני נלהב, קרא לעדה היהודית להתארגן ולקחת חלק בביסוס הריבולוציה הרוסית ויחד עם זה לא לשכוח את עצמנו, את עברנו, ואת ארצנו ההיסטורית. עם ישראל לא התבולל בעבר ולא יתבולל גם בעתיד ואין להתבייש בבתי המדרש שלנו. ההתלהבות של הנאספים פרצה והתבטאה ברעם של מחיאות כפיים. העומדים על „הבמה" נשאו אותו על כפים, ואנחנו, הציונים הנעלבים, נשמנו לרווחה. באספה הראשונה נבחר ועד כללי. כבא־כוח ה„בונד" נבחר איזל שרשבסקי שהיה יהודי טוב. האספה שלחה טלגרמה של ברכה לממשלה הזמנית החדשה. אחרי האספה הזאת קראנו לאספה ציונית מיוחדת, ערכנו רשימה והתחלנו בפעולה ארגונית ציונית, ראשית כל אספנו שש מאות רובל לטובת המגורשים מיפו—תל־אביב, לפי טלגרמה שקבלנו ממוסקבה. הקהל תרם ביד רחבה, הפיצונו כ־250 שקלים והתכוננו לועידה הציונית הכל־רוסית בפטרוגרד. בימים ההם היתה הסתדרות ציונית אחת. „צעירי ציון" „והחבר" היו רק פרקציה עממית ו„פועלי ציון" היו מחוץ למסגרת ההסתדרות הציונית ברוסיה. בין הפעילים הציונים היו אז רישקה בת הרב, זלמן בסביץ, האידיאולוג של „צעירי ציון" שהצליח להתפלמס עם הבונדאים, האחים ליחוביצקי, אברהם יצחק שניידרמן, אברהם פרפלוטשיק, נח כץ וכותב השורות האלה. ד"ר צרניבסקי, יהודי מקורסק, שהתקשה לדבר אידיש, התמסר בלב ובנפש לעבודה יהודית צבורית ובעיקר לעבודה תרבותית. עניו היה האיש ומפני דרכי שלום הכריז על עצמו כבלתי מפלגתי. „אני יהודי, ודי" (יאַ יבריי, אי דאוואַלנאַ). התחיל לארגן וליסד ספריה בלתי מפלגתית, (שכר חדר בבית יעקב הומר, בעצמו הלך ואסף ספרים וגם כסף) מטעם חברת מפיצי השכלה („אפע"), שהיתה באופן רשמי בלתי מפלגתית, ובפטרוגרד הוזמן אוסף גדול של ספרים. בבת אחת נתעשרנו במאות ספרים. כך נוסדה הספריה היהודית הצבורית הראשונה בלונינץ. כעבור זמן קצר קבלנו משלוח שני של ספרים, בעיקר במדע היהדות — כל הוצאת חברת מפיצי השכלה. ספרי „החברה ההסטורית היהודית" של דובנוב, „קבצים" של „פרז'טויה", יעברייסקיה סטאַרינא", הוצאת הספרים הידועה של ברוקהויז־עפרון ומאודיסה נתקבלו ספרים בעברית ויידיש. בספריה היו ספרים יקרי ערך, והקהל התחיל לקרוא ולהתענין לא רק בספרות כי אם גם בשאלות חברתיות וסוציאליות וכו'.

בהנהלת הספריה השתתפו אסתר הופשטיין מטעם השמאל, אברהם רודמן, טוביה

בסביץ וחיים שטיינמן מטעם הציונים ועוד. ד"ר צרניבסקי לא הסתפק בספריה והתחיל לארגן בית־ספר. אסף ילדים בעזרת הנשים שבבית הכנסת דאשכנז, ובימים הראשונים שמש בעצמו „מלמד" לבני לונינץ. זאת היתה הפתעה: רופא, „דוקטור" עם כתפיות נעשה מלמד! כשבוע ימים עסק במלמדות עד שהשיג מורה. והנה בא האחד במאי, אשר שיוו לו אופי של חג כללי ברוסיה החפשית, ואנו הציונים החלטנו להשתתף בחגיגה עם הדגל הציוני. רישקה, בת הרב, תפרה דגל כחול ולבן באלכסון, גם הרב לא התאפק ורשם עליו באותיות דפוס גדולות, את הפסוק שבחר „מי יתן מציון ישועת ישראל". כל הציונים נצטוו ללכת אחרי הדגל הציוני. חששנו שמא לא יתנו לנו, ל„בורגנים", להשתתף בתהלוכה, אבל היה זה פחד שוא. בראש הועד של מועצת הפועלים והחיילים נמצאו חברי ס"ר ובולשביקים. המיסקר התרכז במגרש מול הכנסיה הפרבוסלבית. בין ים הדגלים האדומים התנוססו גם דגלים לאומיים של הפולנים, האוקראינים והדגל הציוני. אחרי אזכרת הנשמות לגבורי המהפכה וחלליה, כרע הקהל על הברכיים, הדגלים הונמכו ושרו את השיר „ווי זשרטוויו פאַלי". אחר כך התחילה התהלוכה. הדגלים הלאומיים התקדמו בראש ובתוכם הדגל הלאומי שלנו. בככר הגדולה ליד בית שציט הוקמה במה וכאן נשאו נאומים כמעט כל היום. מעשרות הנואמים לא הזכיר איש את היהדים. איזל שרשבסקי נאם בשם ה„בונד" ולא יכול לכבוש את יצרו שלא לעקוץ את הציונים. אחרי סיום ההפגנה הלכנו לבית הכנסת דחסידי הורודוק, שהגבאי שלו, ר' יצחק כץ היה ציוני. ומה גדל תמהוננו, כשקהל רב וביניהם קצינים נוצרים הלכו אתנו ונכנסו לבית הכנסת. הם, הנוצרים, התעניינו ורצו לדעת את מהות שאיפותינו הלאומיות. כאן הופיע ד"ר צרניבסקי ה„בלתי מפלגתי", שחשקה נפשו בתפילת „מעריב" ובעצמו ניצב ליד התיבה והתפלל. קהל

אולם מכבי אש (1917)

החרדים — פניהם זהרו מגיל. אחרי התפילה עלה ד״ר צרניבסקי על הבמה ונשא נאום ברוסית על היהדות ועל עם ישראל, „הנודד הנצחי״. הנוער כבד את הנואם במחיאות כפים והחרדים ב„מי שברך״. אחרי ד״ר צרניבסקי ביקש את רשות הדיבור פולקובניק רוסי והשפיע תהלות ותשבחות על העם העתיק, אף הבטיח שמעכשיו נהיה אזרחים חפשים.

חיי־התרבות של היהודים ברוסיה התחילו להתקדם ולהתפתח בצעדי ענק. בפטרוגרד התחיל להופיע ביידיש עתון ציוני גדול בשם „פעטראגראדער טאַגעבלאט״ בעריכת יצחק גרינבוים. במוסקבה הופיע „העם״ כעתון יומי, ובקיוב הופיע עתון יומי ציוני „דער טעלעגראַף״ בעריכת ד״ר סירקין, מנהיג ציוני אוקראינה. מלבד זה התחיל להופיע במינסק עתון יומי של „הבונד״: „דער וועקער״, בעריכת החברה אסתר הידועה והמפורסמת. בקיוב יצא לאור עתון יומי של ס״ס, „די נייע צייט״, בעריכת ד״ר זילברפרב וליטבקוב. חידש את הופעתו „השלוח״ ובמוסקבה יצא לאור שבועון לנוער בשם „שתילים״ בעריכת בן־אליעזר. ספרים חדשים נדפסו גם באודיסה. הספרות העברית והאידית התחילו לשגשג, אך לצערנו הרב לא ארכו ירחי הדבש של המהפכה הרוסית. בזמן הקצר הזה, עד תפיסת השלטון על ידי הבולשביקים, סאנו החיים הפוליטיים והחברתיים בלונינץ. מדי שבוע בשבוע ביקר בעירנו נואם מפלגתי בונדאי, או ציוני וגם נואמים ממפלגות אחרות, ובעיקר מה„בונד״. מרכז ה„בונד״ היה אז במינסק, ששם ישבו בקביעות אסתר פרומקין, עורכת ה„וועקער״ ובעלה ירחמיאל ווינשטין. את לונינץ ביקרה הח׳ אסתר, הגדמת הידועה ממוזיר. ממינסק באו סטודנטים יהודיים והתפלמסו ביניהם. גם אל הציונים באו נואמים מצוינים: הסטודנט נתן פינצוק, הסטודנט הוכשטין ועוד.

ראשית השלטון הסובייטי

בלונינץ עבר השלטון לסוביט המקומי. בראש הסוביט בלונינץ עמד טגנוב, טפוס של מורה רוסי אידיאליסטן, מסור בכל נפשו לבולשביזם. מהיהודים לא היה אף נציג אחד, כי ה„בונד״ התנגד לשיטה הבולשביסטית. לקראת הבחירות לאספה המכוננת הכללית ולאספה היהודית הכללית ברוסיה ניטשה מלחמת הבחירות בעיר בכל תקפה. הבולשביקים לא הפריעו למפלגות לנהל את תעמולתן. מכל הכוחות המעולים של המפלגות היהודיות נשלחו נואמים גם ללונינץ.

עלי לציין, שרוב הפועלים היהודים בלונינץ בזמן ההוא השתייכו ל„בונד״ לא מתוך הכרה מעמדית סוציאליסטית, שהרי ברובם היו דתיים ושומרי מסורת, השתייכותם לחברה זו היתה יותר פסיכולוגית, ואשמים בזה היו היסודות האזרחיים, שהתרחקו מן הפועל ובעל המלאכה „עמי הארץ״ והתבישו בהם. לקראת הבחירות התעודדנו, כשבא אלינו חברינו משה׳ל קוטניק מיקטרינוסלב, מורה מושלם היה, בעל יזמה ומארגן, וכן ד״ר פקר, רופא צבאי, ממנהיגי צעירי־ציון בפולין אחר כך. בא וארגן את החיילים, קרא למועצה ציונית צבאית מכל מחוז לונינץ. המועצה נתקיימה בבית יצחק כץ.

רשימת הציונים לבחירות היתה כלל־ישראלית ונקראה: „הועד היהודי הלאומי הבוחר״. למפלגות הסוציאליסטיות היהודיות היתה רשימה לחוד, ל„בונד״ — יחד עם המנשביקים. בראש הרשימה היהודית הלאומית עמד הרב מזא״ה ממוסקבה, שהיה

מפורסם ממשפט ביילים. בכל החבלים, שבהם הועמד מועמד מהרשימה היהודית הלאומית נבחרו כל אלה שהיו ציונים או קרובים לציונות, ביניהם: הרב מזא"ה, ד"ר ברוצקוס, המהנדס סירקין מקיוב, העורך דין הידוע גרוזנברג ועוד, 7 צירים יהודים. מהמפלגות היהדיות הסוציאליסטיות לא נבחר איש. גם בבחירות לאספה היהודית הכל־רוסית, כאשר לציונים היתה רשימה מיוחדת — נחלנו נצחון. הוא הדבר נשנה בבחירות לקהילות החשובות ביותר. אולם כל העמל הרב שהשקענו בבחירות היה לשוא. הבולשביקים כינסו את האספה המכוננת וכאשר נוכחו לדעת כי אין להם רוב, פזרוה בכוח ואסרו הרבה ממתנגדיהם. מאז התחילו לשלוט ביד רמה. כתוצאה מהמלחמה הממושכת וההזנחה הרבה בתחבורה, התחילו בערים הגדולות להרגיש חוסר לחם, חוסר מלח ושאר מיצרכים. האכרים חדלו להביא את תוצרתם למכירה. פה ושם התחילה ההסתה ביהודים, מכיון שבראש הממשלה הבולשביסטית, „הקומיסרים העממיים", עמד טרוצקי היהודי, הרי שכל הבולשביזם הוא יהודי. אפילו העתון הליברלי „רוסקויה סלובו" במוסקבה פירסם מאמר נגד שלטון הבולשביקים והבליט את שמות המנהיגים בצרוף השם הקודם — היהודי: טרוצקי — ברונשטיין, זינוביב — אפלבוים, קמיניב — רוזנפלד, סטקלוב — נחמקס, רדק — סובלסון וכו'. המאה השחורה הרימה ראש.

אותו זמן קיבלנו טלגרמה ממינסק על „הצהרת בלפור". קראנו לאסיפה חגיגית ב„קלוב הציוני", שנמצא בבית יצחק כץ. התעודדנו וחכינו בקוצר־רוח לחדשות ונצורות. בימים ההם קיבלנו גם חוזרים על ייסוד „החלוץ", שבראשו עמד הקפיטן יוסף טרומפלדור.

הבולשביקים ברצונם לבצר את שלטונם ולקיים לכל הפחות אחת מהבטחותיהם שהבטיחו לבוחרים, כרתו ברית שלום עם הגרמנים בבריסק דליטא. צעדם זה העלה את חמתן של כל המפלגות הסוציאליסטיות, ומפלגת ס"ר התחילה בטרור. במוסקבה נרצח הקונסול הגרמני גרף מירבך ובפטרוגרד נפצע לנין.

כניסת הגרמנים

בבוקר בהיר אחד, כשיצאו תושבי לונינץ לרחובותיה, הבחינו בחיילים גרמנים. לפי החוזה בינם לבין הממשלה האוקראינית באו „לשחרר" את אוקראינה ובילורוסיה משלטון הבולשביקים. בלונינץ נתארגן שלטון „אוקראיני", כלומר: כל אלה שעבדו פעם בממשלת ניקולאי. בימי האוקראינים המשכנו בכל זאת בפעולה, פתחנו שעורי ערב לעבריית, בכל שבת נערכו הרצאות. התחילו לחזור לעיר אלה שנמצאו במשך כל שנות המלחמה בפולין תחת הכבוש הגרמני, בעיקר חזרו מפינסק. גם עסקני פינסק ביקרו אותנו ואחרון־אחרון חזר אלינו המורה חיים גלויברזון (בן מאמין); כל אלה שחזרו מהכבוש הגרמני באו מזי רעב קרועים ובלויים. השקט היחסי לא נמשך זמן רב. הגרמנים החליפו את הממשלה האוקראינית, והושיבו את ה„הטמן סקורופדסקי". יהודי אוקראינה הספיקו לכנס את הכנסיה היהודית בראשותו של אוסישקין ולבחור צירים אחדים לועידת השלום.

אחרי תבוסת הגרמנים בחזית המערב פרצה בינתים מהפכה גם בגרמניה והצבא הגרמני התחיל לחזור לגרמניה, לאחר שמכרו את כל הנמצא במחסניהם, נשק, ציוד ועוד. הבולשביקים קנו מהם נשק רב ושוב תפסו את השלטון אחרי צאת הגרמנים. ב„סובט"

החדש שנתארגן בלונינץ — משל אז הקונדוקטור גארעגליאד שגר ברחוב ברודילובקה.

המורים העברים הפרטיים התאחדו ויסדו בית ספר, שהוכנס לרשת של בתי הספר הממשלתיים. עברית לימדנו כמקודם, רק בבוא המפקח לימדנו ביידיש. הדבר היה כתיקונו עד שהגיעו הדברים לאזני הבולשביקים היהודים, אבל הם עדיין לא הספיקו לחסלנו, כי בינתיים פרצה המלחמה בין הבולשביקים ובין הפולנים.

כניסת הפולנים

חילופי השלטונות בעיר לא היו מקרה נדיר. אחרי הבולשביקים עלו לשלטון האוקראינים; אחריהם גרמנים, ושוב בולשביקים. והנה באו אלינו הפולנים, שיכורי לאומיות ותחית המדינה והעצמאות. ואם כי רק ירחים אחדים עברו מיום שקמו ל„תחית המתים", הרי בשנאתם ליהודים לא היו טירונים. בכיבוש הראשון הסתפקו רק בשוד ובגזיזת זקן. כעבור יום־יומיים ניתנה פקודה שכל השלטים צריכים להיות כתובים בשפה הפולנית בלבד. הפולנים תושבי לונינץ נתעוררו וכמובן שתפסו את השלטון בעיר וברוב המוסדות. במשרדים ענו אך ורק פולנית, אעפ"י שרק מתי מספר ידעו לפטפט קצת פולנית. היו מקרים וגם פולנים מבטן ומלידה, ילידי לונינץ, לא ידעו את הלשון הפולנית. אבל באין ברירה התחלנו ללמוד פולנית. כל התורה שלנו נצטמצמה בכך שנדע לכתוב נוסח של בקשה כדי לקבל „תעודת מעבר" (פרופוסק) שבלעדיה אי אפשר היה לצאת מן העיר. הפולנים התקדמו בצעדי־ענק בכיבושיהם ועד קיוב הגיעו, אבל לא לאורך ימים. הבולשביקים, שהיתה להם מלחמה מפנים ומאחור: עם גנרל יודיניטש בצפון, ועם פטליורה באוקראינה, עם האדמירל קולצ'ק ואחר גם עם דניקין בדרום, הצליחו לבסוף להכריע את כל מתנגדיהם. הפולנים התחילו לסגת. נסיגתם היתה בריחה ממש. בראש הצבא האדום או הגווארדיה האדומה — כפי שנקראה אז, עמד טרוצקי, שבכוח ארגונו, ובעיקר בכשרון הדיבור והתעמולה, הכניע את כל הכוחות שהסתערו על השלטון הסוביטי.

חיילי ה„גווארדיה האדומה" היו ברובם קרועים ובלויים, יחפים. ציודם דל והנשק שבידיהם לא משובח ביותר. עם כל זאת הצליחו להדוף את הפולנים. לונינץ נפגעה מאד מהנסיגה הפולנית. מלבד מעשי השוד וההתעללות הוצת מרכז העיר, בעיקר, כמובן, בתי היהודים. ביניהם עלתה באש הספריה העשירה, שנוסדה על ידי ד"ר צ'רניבסקי. הפולנים המיתו ביריה את יצחק בן הרב, ואת בעני תמרין. חטפו לעבודה אנשים שלא ידעו לאן מובילים אותם. שנים־שלושה ימים היתה העיר הפקר לחיילים הפולנים, ורק כשנכנסו הבולשביקים נשמו לרווחה. אך לזמן קצר, כי כעבור חדשיים קרה ה„נס" על יד הוייכסל. הבולשביקים שכבשו כבר את הפרבר פרגה ועמדו להיכנס לווארשה, התחילו נסוגים במנוסה. חיל ורעדה אחזו את הישוב היהודי. רבים עזבו את העיר, בעיקר אלה שהיו חשודים על „שמאליות". ביחוד גדל הפחד, כשנודע לנו על ה„שחיטה", שערכו הפולנים בפינסק; שלושים ושבעה מטובי העסקנים בפינסק נורו על ידי הפולנים על לא עוול בכפם. יחד עם הפולנים הלכו הפורעים הידועים בשם ה„בלכובצים", שרצחו, שדדו, אנסו ועשו שמות וחורבן בעיירות היהודיות. אבל קרה נס ללונינץ והפולנים הקדימו להיכנס לעיר לפני הבלכובצים. וכך שמחנו שרק בשוד והתעללות עלה לנו הכיבוש

הפולני השני. לפי ברית השלום בין הבולשביקים והפולנים נקבע הגבול במיקשביץ, ומאז נספחה לונינץ לריפובליקה הפולנית.

תחת שלטון פולני

חילופי השלטונות, החרמות הבולשביקים, שוד הפולנים ושרפת בתי היהודים במרכז — דלדלו את הישוב היהודי בעיר. לבעלי המלאכה אזל חומר לעבודה, החנויות נשארו ריקות. הרבה משפחות, ביחוד אלמנות ומשפחות שמפרנסיהן יצאו מן העיר, היו שרויות בדכאון, אבל הכל היו מרוצים שלפחות ניצלו מידי ה„בלכובצים" הפורעים. העיר היתה פצועה ורסוקה, אבל לאט לאט התחילו הפצעים להגליד. כעבור זמן קצר נתחדש הקשר בין עסקני לונינץ ועסקני וורשה. ה„ג'וינט" החיש את עזרתו לעירנו. הודות לעזרת יהודי אמריקה ניצלו הרבה משפחות מרעב ומקור והרבה מוסדות קמו לתחיה. בלונינץ נפתח בית הספר על כל מחלקותיו וכל ילדי העיר הוכנסו לבית הספר, שהורו בו 7 מורים עם משה'ל קוטניק בראש. כל הילדים קיבלו ספרי לימוד חינם. ליתומים ולבני עניים נפתח מטבח והילדים קיבלו חלב־קופסאות וגם תבשיל חם. מהג'וינט נתקבל משלוח של בגדים ונעלים שחולקו לנצרכי העיר. גם מרפאה נפתחה וד"ר גורביץ היה בא, מקבל חולים ומחלק רפואות. בית הספר והמרפאה נמצאו בבית הגדול של משה דיאטלוביצקי, שמקודם התאכסן שם ה„סוביט". את כל העבודה הסוציאלית הזאת ניהל ועד שבראשו עמדו זלמן בסביץ, איזל שרשבסקי, דוד ברודניצקי, משה'ל קוטניק, ליחובוצקי ועוד. עזרת הג'וינט הוגשה עוד בזמן הכיבוש הראשון של הפולנים, ואחרי הכיבוש השני חודשה הפעולה. קרן־אור הכניסה לעיר משלחת הדיליגאטים מאמריקה, שנשלחה מטעם ה„רעליעף" של בני לונינץ וקוזנהורודוק באמריקה. הציר בן עירנו הרשל דננברג, בנו של ראובן דננברג, הביא נוסף על דרישת השלום גם עזרה ממש. כמעט כל משפחה קיבלה עזרת כסף, שנשלחה מקרוביה באמריקה. כן הביא הרבה דרישות („אפידייוויטים") בשביל הרוצים לנסוע לאמריקה. הישוב היהודי התאושש והחיים הכלכליים חזרו למסלולם. עשרות אנשים, ביניהם משפחות שלמות, עזבו את לונינץ ונסעו לאמריקה, כי אז עדיין לא היו שערי הארץ הזאת נעולים בפני פליטים.

חלה תזוזה בחיים הציבוריים. אספנו ספרים וחידשנו את הספריה, קיבלנו משלוח גדול של ספרים מוורשה, שהוזמן עוד לפני הכיבוש הקודם. את הספריה קראנו על שם י. ח. ברנר, שנרצח במאורעות ארץ־ישראל בזמן ההוא. הפעולה הציונית נתארגנה מחדש. באו אלינו חברים מפינסק, אברהם מאירוביץ, הרשל פינסקי ז"ל ועוד. לועידת צעירי ציון שנתכנסה בוורשה בקיץ 1920 נשלח כציר מלונינץ כותב השורות האלו. גם לועידת הציונים הכלליים בלודז נשלח כציר המורה חיים גלויברזון.

בשנת 1921 נפתח מטעם חברת „תרבות" בית מדרש למורים וקורסים פדגוגיים בווילנה, ומטעם „אורט" נפתח טכניקום. צעירים רבים רצו „לפוש" קצת מעבודה ציבורית, יצאו לווילנה וישבו על ספסל הלימודים.

אשר פלוטניק / לונינץ בהתפתחותה

א.

בראשית המאה העשרים היתה לונינץ רכה בשנים. העירה השתרעה על פני מישור רחב, מוקף יערות עצי אורן. מערבה־צפונית נתמשכו ביצות גדולות עם עצי לבנה וכל מיני עצים ושיחי ערבה שונים, ששמשו כעצי־הסקה. בחורף היו הגויים שבסביבה מנסרים את העצים ומביאים לעיירה במגררות חורף. בשאר תקופות השנה לא דרכה רגל איש בביצות אלו. ממזרח ומדרום השתרעו שטחי חולות ואדמה שחורה, שעם גידול הישוב הפכו לשדות־קמה יפים ולשדות תפוחי־אדמה. בנהר ובנחלי מים לא נתברך המקום ומשום־כך לא קם שם ישוב. ואולי התגוררו במקום כמה משפחות של כפריים דלים ומרודים.

עם העברת קו מסילת הברזל במקום התחילה תנועת בנין עצומה.

בלט ביחוד בית הנתיבות שיצאו לו מוניטין. זה היה בנין אבנים ולבנים מקושט במיני כרכובים ועיטורים, חלונות ודלתות גבוהים ומקומרים. היו בו מחלקות ותאים למנהל התחנה ולפקידים, תאים לסחורות ולמכירת כרטיסים. אולמים מרווחים, אולמי המתנה ומזנון. מחלקה ג׳, א׳ וב׳. אולם ההמתנה של המחלקה השלישית המה תמיד מאנשים כפריים, פועלים ונוסעים שונים, שהמתינו לרכבת ומזגו להם מהקלחת תה, שניתן חנם לכל צמא בשעות היום והלילה. רבים מהגויים היו לוגמים את בקבוקי הי״ש, שהביאו עמם מהמונופול הסמוך, וכמובן שלא חסרו שכורים, שהתגלגלו על הרצפה, נחרו או הקיאו.

אולם ההמתנה במחלקה א׳ וב׳ היה מעין היכל מרהיב עין. על החלונות הגבוהים חיפו וילונות־משי. בפינות האולם עמדו עציצי דקלים, שולחנות קטנים וכסאות מרופדים, מזנון מסודר ומשופר. כאן המתינו סוחרים ופקידים גבוהים. לפשוטי עם לא היתה כאן דריסת רגל. בסביבת התחנה נבנו בתי מגורים ובתים למוסדות ולשלטונות המקומיים, הוקמו עמודי טלגרף ונמתחו קוי טלפון. לכל העבודות האלו נדרשו פועלים מומחים ופשוטים. האחרונים נלקחו מבין הגויים שנהרו מהכפרים הסמוכים בהמוניהם, לעבוד ולהתישב. המומחים ובעלי המקצוע באו מערים רחוקות, לנהל ולבצע את העבודות. התחילו לבוא גם יהודים, נפתחו חנויות, בתי־מסחר גדולים, מאפיות, בתי מרזח, מסעדות וגם בתי־מלאכה זעירים. החלו להתפתח גם עסקי יערות ותבואות ועסקים שונים. באו גם בעלי־מלאכה. קבלנים יהודים העסיקו הרבה פועלים יהודים בעבודת בניני הרכבת.

פועלי הרכבת הרבים והיהודים רכשו להם שטחי קרקע, אדמות ביצה וטרשים, הכשירו את המגרשים, חפרו תעלות, בנו בתים, נטעו עצי פרי שונים וגינות נוי מסביב לבתיהם, פיתחו משק־בית חי, גידלו חזירים, פרות ותרנגולות. באו גם „גויים״ אמידים, בעלי־הון ונכסים, בנו בתים והשכירו אותם ליהודים. במרכז העיירה הקימו הגויים חנויות, ויהודים שכרו או קנו אותן. גויים אלה הכשירו שטחי קרקע בתוך העיירה ונטעו גני־פרי גדולים, עצי תפוח ואגס, שזיף שחור, דובדבן וכל מיני שיחי פטל וגרגירים למיניהם. גנים אלה התפתחו וגדלו בשנים מעטות במרכזה של העיירה ושיוו לעיירה הוד והדר; ביחוד בתקופת האביב, כשהעצים פרחו ולבלבו והפיצו ריחות נעימים. כשהתחילו לקבוע שמות לרחובות העיירה נקרא רחוב אחד בשם — רחוב הגנים. גנים אלה שימשו מקור פרנסה

ליהודים מעוטי־מעש, שחכרו מידי הגויים את הגנים לקטיפת הפרי ומכירתו ובעונה הרויחו כמה עשרות רובלים. גני העיר היו גם עסק טוב לילדי החדר לכל מעשה קונדס וספורט, לטפס על הגדר הגבוהה, לקטוף מהעצים תפוחים בטרם בשלו, ולקפוץ קפיצות מחבל או לפרוץ פרצה בגדר על ידי הוצאת המסמרים מלוחות העץ שבגדר. בשעת הכושר, בין הערביים, הסיטו את הקרשים הצדה, נכנסו לגן ומילאו כיסיהם תפוחים ואגסים, שנשרו אחרי הגשם. לילדים היהודים היה רגש מיוחד של אהבה וכמיהה לתפוח ולאגס. הדובדבן האדום־שחור על העץ משך את לב הילד היהודי בחבלי קסם והדריך את מנוחתו. הילד השקט ביותר לא עצר כוח לעבור על פני עץ דובדבן ולא לקטוף ממנו. קרצו לו גם הערמונים, הבולטים מהעצים, ששימשו לילדים מכשירי משחק. יהודים בנו בתים יפים וגדרים מסביב לחצר הבית. אולם רק מעטים נטעו עצים בחצר ופרחים לא שתלו. הרבה דברים למדו יהודים מהגויים, כמעט לכל יהודי היתה פרה וגם עופות, אבל לא עצי פרי ולא גינות נוי ופרחים.

אותו זמן התפתחו ונבנו גם שכונות גויים כפריות חקלאיות טפוסיות. בתים נמוכים וגגות קש, מכלאות בקר, רפתות וחצרות מלאות זבל ואשפה ותרנגולות מטילות, מנקרות ומטילות ביצים בכל פינות החצר. כלבים נובחים וחזירים טילו בכל הרחובות והחצרות של העירה ליד כל מחראה, וילדי היהודים היו עורכים קרבות אכזריים עם החזירים. היו גם יהודים, שידם לא השיגה לבנות או לקנות בית במרכז העירה וחכרו מגרשים במקומית מרוחקים, הכשירום ובנו עליהם בתים ושנים על שנים בוסס בבוץ ובמים. והיו גם בין יהודים אלה אחדים, שטיפחו פינות ירק יפות.

במשך עשרים וחמש שנים הפך כל המקום השומם והעזוב למקום ישוב גדול ופורח, שרוב תושביו „גויים" ובתוכו ישוב יהודי ניכר ומתפתח. ישוב מעורב זה גרם לא פעם „תקלות" חמורות לקבצנים פושטי יד, שלא ידעו להבחין בין בית יהודי לבית של „גוי".

ב.

עם גידול הישוב היהודי ושגשוגו במסחר ובעבודה, ההלו לפכות חיים ציבוריים וחברותיים בלונינץ. בעיקר גברה ההתעוררות הפוליטית בקרב הנוער היהודי בעיירה. הימים (שנת 1905) ימי הרת־עולם, מלחמת רוסיה—יפן. ערב המהפכה ומרד נגד הצאר. זעזועים סוציאליים והתמוטטות משטר העריצות ברחבי המדינה. המאורעות לא פסחו על עירתנו החדשה והצעירה. נס המרד והמהפכה התנוסס גם כאן, הצעדים הראשונים היו אמנם בחשאי, במחתרת, בבתים מאחורי התנור, בחורשות וביערות למראית עין. ואחר־כך בגלוי, לפי התפתחות המרד. עם פרוץ שביתת הרכבת הגדולה במדינה, נמצאו בעירה רבים מפועלי הרכבת והטלגרף, חלק גדול מהם היה מאורגן במפלגות פוליטיות והיו פעילים במרד ובמהפכה. שביתת הרכבות בעיירה הטילה פחדה וחרדתה. נשתתקו קולות חצפירה הממושכים, שנשמעו תכופות במשך שעות היום והלילה. בית הנתיבות סגור ומסוגר, פסי הרכבת מלאים קטרים וקרונות בלי תנועה. פועלי הרכבת מטיילים בטלים מעבודה. פרשי המשטרה דוהרים בכל רחוב וסמטא, נועצים עיני זעם ומבטים דוקרים בכל איש ואיש. הנוער היהודי, הבחורים והבחורות היו פעילים מאד בעיירה בתנועת המהפכה

הכללית. בארגונים המהפכניים היהודיים קראו להם בשם: „דמוקרטים" או „די שוועסטער און ברידער". אספות המחתרת התקיימו ביערות מחוץ לעיר. שם התהלכו צעירים מזוינים באקדוחים מתחת לבגדיהם. בראש ה„שוועסטער און ברידער" עמד לייבל בן הרב, שיצא „לתרבות רעה" והצטרף למחנה המורדים. בין היהודים בעיירה רבתה האימה והבהלה. הבחורים היו מדביקים כרוזים בשפות רוסית ואידיש, שנתקבלו מהמרכזים וקראו למיגור הצאר. התנהלה תעמולה לשלטון ריבולוציוני חדש במדינה. לבית אבא ואמא הביאו את „המרסיליזה", סיסמאות נגד ניקולי והבורגנות, שירים מהפכניים שונים עם מנגינות התרוממות רוח נועזות וגם נעימות הקורעות לב ונוסכות יגון. „אבא ואמא" נאלצו מתוך פחד לגורלם ולגורל בניהם לשמוע ולהאנח. לפעמים שפכו את כעסם ומרי שיחם על ה„ארחי־פרחי", המאמינים בתום לבם, שהם ימגרו את ניקולי. „מה נאמר ומה נדבר? הצאר ניקולי אינו מוצא חן בעיני ינטע, בעיני שרה ה„דעמאָקראַטקעס' " — רטנו הזקנים. יהודים התנבאו ל„ימות המשיח", ככתוב בפירוש: „בעקבות משיחא חוצפא יסגא" וכו'. ה„שוועסטער און ברידער" ביררו סכסוכי עבודה, דנו דיני ממון ודיני נפשות, הכריזו שביתות, הורידו מפגומי העבודה פועלים, שעבדו למעלה משמונה שעות ביום, אימו על הקבלנים בעונשין, אם לא יציתו לפסקי דיניהם. ואמנם נפל פחד ה„דמוקרטים" עליהם. הם שלטו ברחוב היהודי והרוח המהפכנית גברה בקרב הבחורים, עד שקרה המקרה המחריד ביותר בעיירה, שהטיל פחדו ואימתו על הישוב היהודי. ראש השוטרים בעיירה, ה„אורדניק" קובלסקי נרצח, הטרוריסטים נמלטו. שוטרים ופרשים הגיעו למקום הרצח. נערכו חיפושים ברחובות וגם מאסרים, הבהלה והאימה בין היהודים רבתה, חששו לפוגרום. הגיעו קוזקים לעיירה. רבו מאסרים בין „הגויים" והיהודים גם יחד, אולם הודות ליחסים הטובים בין האוכלוסיה כולה נגמר הענין במאסרים ובמשפטים ושקט השתרר בעיירה. אחדים מבין הבחורים היהודים נידונו לשנות מאסר בסיביר. ורק עם המהפכה הגדולה בשנת 1917 חזרו לביתם רצוצים ודוויים. רבים מצאו מקלט בארצות־הברית. המהפכה נכשלה, המרד הכללי דוכא בכוח. רבים השלימו עם היאוש הגדול והפכו ליהודים שקטים ושלווים. בעלי המלאכה חזרו לעבודתם להוציא לחמם בזעת אפם. אולם במעמקי הלב עוד לחשה גחלת מרדנית, שהתנגדה למרות הבעל־הבתיות. כל זה התבטא בצורות שונות וגילויים שונים: בעליה לתורה בחברה־קדישא, במוסדות צדקה ובמוסדות קונסטרוקטי־ביים אחרים, שנוסדו אחר־כך בעיירה.

ג.

עם דכוי המרד במדינה שקטו הרוחות גם בעיירתנו. סר הסיוט המרגיז ומבהיל. חזרה היציבות והשלוה הנפשית בלב ההמונים, האוהבים מטבעם אוירה שקטה. המסחר פרח ורבתה העבודה. יהודי העיירה התחילו שוב לצאת מדי שבת בשבתו בשעות מנחה למעריב בהמוניהם, נשים וטף, זקן ונער ל„וואקזאל" ולטייל על הרחבה המרוצפת והיפה ולקבל את פני הרכבת, קטר הרכבת היה מתקרב שוב בקול נשיפה וצריחה אדירה, שבישר על בואו בשאון ובהמולה רבה. המטיילים התענגו ונהנו למראה הקרונות המרווחים, המשוכללים והמוארים. בקרונות המזנון ישבו אנשים מכובדים לבושי הדר. קרונות השינה הרהיבו את העין ולזמן־מה שבו החיים למסלולם.

חיים רובינראוט / לונינץ בעשרים וחמש השנים האחרונות

סקירה כללית

במלחמה המכרעת בין הפולנים והבולשביקים, נכבשה העיירה ע"י הפולנים שהחזיקוה עד פרוץ מלחמת העולם השניה ב־1939. בימי שלטון הפולנים התפתחה לונינץ ושיגשגה. נסללו כבישים ברחובות ומשני עברי הרחוב נרצפו מדרכות, שקושטו עצי נוי. אפילו סימטת בית הכנסת הישן המרופשת השתפרה. נבנו בנינים צבוריים, בית־ספר עממי פולני, תיאטרון עממי, גמנסיה ממשלתית, בנינים לשלטון ולצבא, אולמות לקולנוע. מספר הרופאים הגיע לשמונה. ביניהם 4 יהודים. שלוש המרפאות של רופאי־שנים — של יהודים היו. האוכלוסיה גדלה עד 10 אלפים נפש, מהם חמשת אלפים רוסים, 3 אלפים יהודים ואלפיים פולנים. נבחרה מועצה עירונית בת 16 נבחרים, מהם חמשה יהודים.

נשתנו גם חיי הציבור. במקום עסקנים, גבאים ושתדלנים, באו נבחרי ציבור של מפלגות פוליטיות וארגונים כלכליים. אורגנו מחדש המפלגות הציוניות, ארגונים כלכליים של בעלי־מלאכה, סוחרים, קצבים וכו'. נוסד בנק עממי קואופרטיבי ובנק למסחר.

התנועה הציונית

כל הנוער היהודי השתייך לתנועה הציונית לכל זרמיה ומפלגותיה. ל„בונד" ולאגודת ישראל לא היתה אז דריסת רגל בלונינץ. בראש הארגונים הציוניים עמדה הליגה למען א"י העובדת. היא התבלטה במספר חבריה.

הפעולה למען הקרן הקימת לישראל הקיפה את רוב ראשי־המשפחה שבעיר. הנוער בעיירה היה דרוך ראשו ורובו לעבודה למען ארץ־ישראל. בולמוס העליה לארץ היה גדול, ולמרות ההגבלות החמורות והצמצום בעליה היה מספר העולים מעיירתנו רב למדי. הצעירים והצעירות יצאו למקומות ההכשרה ברחבי פולין. כבר בראשית ה„העפלה" לארץ נמצאו מעפילים מהנוער בלונינץ. מגדולי האישים בתנועה הציונית ביקרו בעירתנו; ברל לוקר, ברוך צוקרמן, זאב ז'בוטינסקי, יוסף ברץ, יצחק שיפר ואחרים.

חיי הדת

כמעט שלא היו בעיירה קנאי דת. ההבנה לרוח הזמן והסובלנות שררו בין כל היהודים. בתי הכנסת היו פתוחים לאספות פומביות של מבוגרים ונוער משני המינים, ואיש לא מיחה. חיי הדת התרכזו סביב ארבעת בתי־הכנסת. רק בשנים האחרונות הוקמו ונבנו בעיירה ישיבה „בית־ישראל" ותלמוד־תורה — בנינים גדולים ויפים, וגם הם שימשו לאספות ציוניות. יהודי לונינץ תמכו בבחורי הישיבה והעניקו סכומי כסף גם לישיבות אחרות ע"י „משולחים" וראשי ישיבות, שהיו מבקרים בעיירתנו ודורשים ברבים למען חיזוק התורה. רוב יהודי לונינץ היו חסידי סטולין וקאַרלין. היו גם קבוצות קטנות של חסידי הורודוק וברזנה. ביקורי ה„רבים" בכל שנה אצל חסידי העיר אָצלו על העיירה אוירת חג, וגם הנוער לקח חלק בשמחה.

הרב ר' אלתר־יהודה זוליאר זצ"ל, הרב הראשון והאחרון בלונינץ, עמד בראש

הקהילה היהודית בעיירה כארבע עשרות שנים ומעלה, עד יומו האחרון, והיה יהודי בערץ על כל האוכלוסיה.

חנוך ותרבות

בעשרים וחמש השנים האחרונות חל שינוי כביר בשדה החינוך בעיירתנו. ה„חדרים" נדחקו לקרן זוית. ההורים שלחו את ילדיהם בעיקר לבתי־הספר העבריים של „תרבות". בתלמוד־תורה וב„חדר" למדו כחמישים ילד. ב„ישיבה" למדו כ־80 בחורי־ישיבה, רובם בני עיירות אחרות. הנוער המבוגר נתפס לבולמוס של השכלה תיכונית וגבוהה. מספר ניכר מבין הנוער המבוגר למדו בגמנסיה, ומחוסר מקום יצאו גם ללמוד בגמנסיות בפינסק ובברנוביץ. התלמידים קבלו תעודות בגרות והמשיכו למודיהם בבתי־ספר גבוהים, באוניברסיטות ורשה, וילנה, למברג. הספריה „תל־חי" הכילה כ־2.500 ספר בשפות עברית, יידיש ופולנית, וגם עתונות יהודית ופולנית. נערכו הרצאות ושיחות על נושאים ספרותיים ופוליטיים וגם משפטים ספרותיים. קם חוג דרמטי שהיה מופיע בהצגות.

חיי הכלכלה והמשק

הקיום הכלכלי של הסוחר היהודי, החנוני, בעל־המלאכה והפועל היה קשור בפועלי הרכבת ובפקידי הממשלה שדרו בעיירה. גם הכפר ה„גוייי" השפיע לא מעט לטובה במסחר היהודי. היו קשרי מסחר גדולים עם האכרים. האוכלוסיה היהודית שמשה שוק יפה לתוצרת החקלאית של ה„גוי": התבואה, הפרות והירקות, גם עגלות החציר ועגלות עצי ההסקה. האכר — הפרוטה היתה מצויה בכיסו והוא שימש גורם במסחר ובמלאכה של היהודים. יחסי הגומלין בין שני חלקי האוכלוסיה היו הוגנים, מלאי אמון הדדי, גם בשנים הראשונות של השלטון הפולני נמשכו חיי הכלכלה כסדרם.

אולם ימים אלה לא ארכו. נתחוללה תמורה כלכלית ופוליטית בפולין המדינה, וגם בלוניניץ פגעה. התחיל „הבויקוט" הממשלתי הכלכלי הגלוי על היהודים. הממשלה הפולנית החליטה להוציא את המסחר והמלאכה הזעירה מידי היהודים, כדי שהפולנים יחדרו לכל ענפי הכלכלה האלה. בלוניניץ נפתחו בתי־מלאכה וחנויות של פולנים. נפתחו בתי־מסחר קואופרטיביים בעזרת מוסדות ממשלתיים פולניים. החנונים ובעלי המלאכה הפולנים קבלו תמיכה ממשלתית ויכלו בנקל להתחרות עם היהודים. בתי־מלאכה וחנויות יהודיים נאלצו להסגר. היהודים נאבקו קשה על קיומם. מצב זה סייע להתגברות התשוקה לעזוב את הגלות ותלאותיה. ואכן, הנוער התחיל לזרום ל„החלוץ" ולהתפשר לעליה.

התחלת הכליון

עם פרוץ מלחמת העולם השניה בסוף שנת 1939, כשנשקפה הסכנה שהעיירה תיכבש בידי חילות היטלר, נחשבה כניסת הצבא הסוביטי האדום ללוניניץ כמשאת נפש. אולם עם ביסוס השלטון הסוביטי נפסקו לגמרי החיים הלאומיים והתרבותיים בעיירה. כל חיי הקהילה היהודית, על המפלגות ופעולות התרבות והחנוך, שותקו, בתי־ספר „תרבות" ויתר מוסדות החינוך נסגרו ונאסרו בתכלית האסור. הספריות הוחרמו. הושמדו כל

הספרים שנמצאו לא כשרים לפי הרוח הקומוניסטית. נעלמה כליל כל העתונות היהודית העשירה והרחבה. הופיעו עלונים קומוניסטיים יהודיים שהכילו ידיעות סובייטיות קלושות. כל הפקדונות בבנקים היהודיים הוחרמו, וכן הסחורות בבתי המסחר. האוכלוסיה היהודית, החנונים ובעלי־המלאכה יצאו מכלל מאבק למסחר ומלאכה והתפתחות, ונכנסו לדאגה פשוטה בתכלית: פת לחם לפי הטף. התחיל הפחד מפני חרפת רעב.

הכליון

השלטון הסובייטי בלונינץ התקיים עד סוף יוני 1941. הגיעה אימת המות הגדולה, סופת הכליון שהשתוללה והגיעה גם ללונינץ. חילות היטלר האכזריים פרצו לעיירה, יהתחילו להשמיד את האוכלוסיה היהודית. בחודש אב 1941 היתה השחיטה הראשונה. כמעט כל הגברים מגיל 14 ומעלה הושמדו כאחד. את הנשים והילדים כלאו בגיטו.

השחיטה השניה היתה באלול 1942. כל יושבי הגיטו הושמדו, נורו ונרצחו בקבר אחים גדול. הרכוש נשדד ונגזל ע״י האוכלוסיה הגויית.

זהו הסוף המר והנמהר של עדת ישראל בלונינץ.

יהודי הסביבה

בסביבות לונינץ היו הרבה כפרים שגרו בהם כ־150 משפחות יהודיות, הרוב מהם בעלי־מלאכה. היו גם חנונים זעירים, רוכלים, ובעלי טחנות קמח. בעניני דת ושחיטה היו אנשי הכפר קשורים לקהילה בלונינץ, בימי שמחה כגון: חתונה, ברית־מילה, נזקקו לרב, לשוחט ולמוהל מלונינץ. מתים מן הסביבה היו מביאים לקבורה ללונינץ.

בכפרים לונין, צוצביץ, בוסטין, ודיאטלוביץ היו ליהודים ספרי תורה משלהם, והיו מארגנים מנינים בשבתות וחגים. ל„ימים נוראים״ היו מזמינים בעלי תפילה מלונינץ.

בכפרים: לונין, צוצביץ ובוסטין היו ההורים מזמינים מורה לעברית ל„זמנים״ ז׳ א. מחג הסוכות עד חג הפסח, ומחג הפסח עד ראש־השנה.

אין ביכולתנו לציין את שמות היהודים שנשמדו בזמן השואה. אנו מציינים רק את שם הכפר ואת מספר היהודים בערך שגרו בכפר.

	משפחות		משפחות
1. צוצביץ	25	10. יזבינוק	3
2. נובוסיולוק	3	11. רוקיטנה	3
3. וולוטה	5	12. יזיבוק	3
4. מלקוביץ	25	13. ויצין	3
5. בוסטין	20	14. דרבסק	3
6. דיאטלוביץ	15	15. צנה	3
7. לובצה	3	16. וולקה 2	
8. לונין	20	ע״י קוז׳נהורודוק	10
9. וולקה 1 ע״י לונין	3	17. ברודניצה	3

ס״ה בערך 150 משפחות

יוסף זאבי / ראשית התנועה הציונית בלונינץ

בלונינץ, כבכל משכנות ישראל ברוסיה הצארית, הסתפקה התנועה הציונית בשחרותה באהדה בלבד. הדבר העיקרי היה בימים ההם להפיץ את הרעיון הציוני, וכל מי שנרכש לציונות לשם אהדה גרידא עשה מעשה רב, כי בעיני המתנגדים והאדישים עפי"ר מחוגי הדת — היינו ככופרים, ובעיני המתנגדים — ה„בונד" והמתבוללים — כהוגי שוא וחולמי חלומות, ורק מתי מעט הצטרפו לתנועה הציונית. העבודה המעשית התבטאה ברכישת שקלים ומניות של הקולוניאל בנק או במכירתם וכשנוסדה קק"ל — באיסוף כספים, ביחוד בערב יום כפור בבית הכנסת, ב„קערות", פרוטות שלא נצטרפו להון גדול. משום אופי של הפגנה לציונות היה בעגידת „מגן דוד" על דש הבגד, בשירת „התקוה" ושירי ציון וביחוד בדבור העברי. ראשוני הציונים בלונינץ היו כפי שמסרו לי: ר' איצה שולמן, ר' שלמה לוין, ר' הרשל דומניץ, צדוק ליכטשטיין, משה אקרמן, אנשל בוסל, דוד גרצולין, יצחק כץ ועוד.

הפעולה היתה בסתר, כי השלטונות הביטו בעין רעה על התנועה הלאומית בישראל. היה זמן שרדפו גם את הציונים. רק כשנוסדה ה„חברה לישוב יהודים בארץ ישראל וסוריה" יכלו הציונים במסוה החברה הזאת לפעול בלי פחד. הרוח החיה והמטפים לרעיון הציוני היו המורים העברים שבאו מהסביבה הקרובה להרביץ תורה לילדי לונינץ. הודות להם ולעבודתם הפוריה, הכה הזרע שזרעו שרשים ונתן פרי לתפארה. בשנים האחרונות לפני חורבנה היתה לונינץ ציונית על כל זרמיה. אחד המורים הפעילים שעבודתו נשאה פרי היה זאב בקלצוק בן־ישי — שזכה לעלות לארץ בשנת תרפ"ב והשתקע במושבה חדרה. ללונינץ בא בשנת 1908, פתח בית־ספר עברי מסודר והקים דור של ציונים צעירים. כמעט כל תלמידי המורה בקלצוק נשארו נאמנים לרעיון הציוני. מהמצוינים שבתלמידיו היה מיכל בן ברוך יצחק לוצקי, כעת באמריקה, מזכיר הרליאף של יוצאי לונינץ וקוזנהורודוק בניו־יורק. מבעלי הכשרונות המזהירים, אשר אילו המשיך בלמודיו והשקיע את מרצו בתורה ולא בסחורה, ודאי היה מתפרסם כמלומד, אבל אבותינו לא ידעו להוקיר כשרונות, והעיקר חסרו אמצעים חמריים. בזמן ההוא, עד שנת 1914, היו בעיירתנו כשלושה חותמים על ה„רזסווט", „העולם", „השלוח" ו„הצפירה", והם היו המקורות הרוחניים להפצת רעיון הציונות. בשנת 1908 התחילו בלונינץ במכירת שקלים (רוכשיהם היו מועטים), בהפצת בולי קק"ל, וטלגרמות ברכה ונטיעת עצים ביער הרצל.

העסקן הציוני הפעיל ביותר — היה המורה חיים גלויברזון שבא ממוטילה והמשיך במשנה מרץ את הפעולה הציונית בעיירתנו. היה עושה ומעשה. בימיו של גלויברזון נפוץ הדיבור העברי בעיר ובשנת תרע"ב נערך הנשף העברי הראשון בתיאטרון, הצגה של ילדי בית הספר, שהשאירה רושם כביר. אז רבו ההורים, אפילו מן האדוקים, שהתחילו למסור את בניהם למורים משה"ל קוטניק ויחיאל ביליזובסקי, שפתחו בית ספר פרטי, „קלאסן", והיו עסקנים ציוניים. בשנת 1912 הוצג ברוסיה אחרי עמל רב והשתדלויות, הסרט „חיי היהודים בארץ ישראל" (יעברייסקאיא זשיזן וופאלעסטינע). בין המבקרים

היו גם הרבה נוצרים. זוכר אני כשבאתי מהישיבה, ספר לי אבי ז"ל בהתפעלות רבה על הסרט הזה שראה. תמיד הזכיר את זה, כמאורע חשוב בחייו.

התנועה הציונית הגיעה לשיא התפתחותה בשנת 1917, בימי המהפכה הרוסית והכתה שרשים עמוקים בימי השלטון הפולני.

זאב בן־ישי / זכרונות על הפעולה הציונית

באתי ללונינץ בראשית הקיץ בשנת תרס"ח (1908). בעזרתו של מר גרצולין, בעל בית מסחר לצרכי ברזל, נפתח החדר המתוקן (בפי החסידים נקרא „המסוכן"). מבחינה חינוכית, צבורית וציונית היתה העיירה שדה־בור. ילדי ישראל התחנכו בחדרים טפוסיים ללא שיטה וסדר, בחדר דרדקי, בחדר לחומש ובחדר לגמרא. בבתי האמידים התחילו להרגיל את הילדים בדבור הרוסי, כי הרי העיירה שכנה ליד צומת מסלת הברזל והתפרנסה מפקידי מסלת הברזל. בחדר המתוקן שהכיל שתי כיתות עלה מספר התלמידות על התלמידים. לבנות לא חששו, כי בין כך תורתן — תיפלה. בתכנית הלימודים נלמדו השפה העברית כשפה חיה, כתבי הקודש לפי שיטה והסברה מותאמת, דברי ימי ישראל. לימוד המולדת — ארץ ישראל כארץ הנבנית ע"י בנים השבים לגבולם. הדיבור העברי החי בפי הילדים והכנת השיעורים בבית עשו רושם על ההורים. ב„זמן" השני נוספו הרבה תלמידים וההורים עצמם היו מבקרים בבית הספר ושומעים שיעור בתנ"ך. נוסדה גם ספריה קטנה שהרגילה את הילדים לקריאת ספר עברי. נשתנה גם יחסם של בעלי הבתים החסידים, ששלחו את בניהם ללמוד עברית ושאר המקצועות בביה"ס המתוקן שלי, גמרא למדו בחדרו של ישראל פרץ. הפעולה הציונית השתלבה בפעולה החנוכית והיא התבטאה אז במכירת שקלים, שקוניהם היו מועטים, בהפצת בולי הקרן הקיימת וטלגרמות ברכה. ידיעות על ארץ ישראל הופצו ע"י מכירת גלויות מצוירות מחיי הפועלים בארץ בראשית העליה השניה. מאורע אחד שאירע בזמן ההוא בשנת תרס"ט הכה גלים ועשה פרסום לא"י: אחי, דוד בן־ישי, כעת בנהלל, עלה לארץ. ההכנות לעליה זו, היציאה מן העיירה והלויה הגדולה (כל העיירה ליותה אותו אל בית הנתיבות), מכתביו מהדרך ומהארץ, שימשו חומר תעמולתי לציונות. לראשונה הרגישו בחוש, שישנה ארץ ממש ואנשים צעירים עולים לעבדה ולבנותה. מכתבי אחי שסיפרו בפרטי פרטים על החיים המתהווים בארץ הלהיבו את הרוחות. וכאן עלי להציב יד לאם משפחת רובינראוט, לישישה חיה־הענע רובינראוט, אשה צדקנית, חסידה נלהבת, נדיבת לב, שכל חייה היו קודש לד'. בביתה סעדתי כל שנות שבתי בלונינץ וברצוני לספר עובדה אופיינית: לפני עלות אחי לא"י טרחה ואפתה עוגות ורקיקים, צידה לדרך לאחי. ובהפרדו ממנה בקשה אותו, שיעלה עמו כמה רקיקים לארץ ושם יברך, יאכלם ויזכור גם אותה לטובה. „אם אני לא זכיתי לעלות, לכל הפחות יעלו מעשי ידי". מובן, שאחי הבטיח למלא את בקשתה ואמנם קיימה. בהגיעו לרחובות עם עוד חלוצים סיפר להם את המעשה והם קנו יין ולקנוח סעודה שימשו הרקיקים. אחי כתב לישישה רובינראוט וכולם חתמו עליו. אין לתאר

את אשרה. עיניה קרנו משמחה. כדי לשוות לעבודה הציונית צורה ליגלית במקצת, (כי הימים ההם — ימי ריאקציה נוראה ברוסיה אחרי כשלון מהפכת שנת 1905), פניתי לועד האודיסאי לאשר את משה בן־דוד גרינשטין, בעל בית מסחר של מנופקטורה, כמורשה הועד ובחסותו הוקל לנו לעבוד. בערב יום הכפורים תרס"ט הכנסנו בפעם הראשונה לבית־הכנסת את קערת ישוב א"י. נהוג היה שהועד האודיסאי הדפיס בספר את שמות המנדבים, שתרמו 20 קופיקות ומעלה ומי לא ירצה לראות את שמו מודפס שחור על גבי לבן בספר? ואמנם משנה לשנה רבו התורמים שנרשמו בספר.

שהיתי בלונינץ 3—4 שנים והזרע שנזרע עשה פרי. סיפר לי הח' ש. שפירא, שבתרצ"ה נסע מטעם הקק"ל לפוליסיה ועבר את כל ישובי היהודים שם. בלונינץ הוציאו עלון מיוחד למען הקק"ל ובו העלו את זכרוני כמושך הזרע הראשון ובבואו לארץ סר אלי למסור לי ד"ש. אייכם יהודים יקרים, שהייתם רוב מנין ורוב בנין של עמנו, היסוד לבנין ארצנו — אייכם? הונף הגרזן עליכם, הושמדתם בכל מיני מיתות משונות, אוי לנו!

חיים רובינראוט / הקרנות הציוניות

הקרן הקיימת לישראל

הפצת הרעיון של גאולת הארץ ואוסף הכספים למען „הועד האודסאי" התחילו בלונינץ עוד בשנת 1908, בהדרכת המורה זאב בקלצוק (בן־ישי).

הפעולות נצטמצמו אז ב„קערות" בערב יום־הכפורים בבתי־הכנסת. יהודי לונינץ תרמו בעין יפה ל„קערה" הציונית. ה„קערה" של הקק"ל היתה מקושטה סרטי ניר כחול־לבן. היתה גם פעולה הינוכית לטובת הקרן הקיימת בין תלמידי בית הספר. הופצו בולי

עסקני ה„בזר" למען הקרן הקיימת לישראל (1933)

יעידת עסקני קרן קיימת לישראל מגליל פוליסיה שהתקיימה בלוניניץ ב־1930
בהשתתפות השליח מא"י הח' צ. בונפלד, נוכחים נציגי העיירות: דומברוביץ, ויסוצק
סטולין, דוידהורודוק, לכבה, קוז'נהורודוק, מיקשביץ, לנין והנצביץ

קרן־קיימת והקופסה הכחולה. עם פרוץ מלחמת העולם הראשונה בשנת 1914 נהרסו החיים הצבוריים ברוסיה ונפסקו גם הפעולות למען הקרן־הקיימת. רק בשנת 1917 כשפרצה ברוסיה המהפכה הגדולה, קמה לתחיה התנועה הציונית. בכל רחבי המדינה יצאה התנועה למרחב וגם בעיירתנו. לוניניץ היתה אז מרכז גדול של הצבא הרוסי. בשורות הצבא היו הרבה יהודים, שקבלו חינוך ציוני, חדור רוח השכלה עברית, והם עזרו לארגן בעיירה את הפעולה. בראש הפעולה עמדה הקרן הקימת, שהיתה אז הקרן היחידה בציונות ורכשה לבבות רבים. הוקדשו הרבה אספות והרצאות לטובת רעיון גאולת הארץ. אורגנו ימי־סרט („ימי־פרח"), נערכו נשפים ומסבות שהכנסותיהם היו קודש לקק"ל. בעיקר הצליחו בהכנסותיהן הכספיות ההצגות של „חובבי הבמה". טובי המרצים והנואמים ביקרו בעיירתנו. קשרי ארגון היו אז עם קיוב, הומל. הקופסה הכחולה חדרה כמעט לכל בית, וכל אוסף כספים מטעם המרכז הוכתר בהצלחה.

עם ביסוס השלטון הפולני בעיירה באה תנופה כבירה לתנועה הציונית, ושוב הקרן הקימת בראש. מעתה הוקפו שטחים חדשים. נטיעת עצים ביער הרצל בימי שמחות, תעודות הרשמה בספר הזהב. בימי חג הסוכות ושמחת תורה הוקדשו הכנסות המנין הציוני לקרן הקימת ומשנת 1933 — ה„בזר" בפורים למען קרן־קימת־לישראל.

ההסתדרות הציונית וארגוני הנוער כ„החלוץ", „השומר הצעיר", „הנוער הציוני", „פרייהייט", ארגון הנשים — כולם השתתפו בועדות למען הקק"ל. שליחים מא"י ביקרו בלוניניץ: דוד כהן, מאיר האזרחי, יהושע מנוח, ד"ר יוריס, דבורה לחובר ועוד.

בשנת 1930 נתכנסה בלוניניץ ועידה מחוזית של עסקני קרן־הקימת בהשתתפות צבי בונפלד מארץ־ישראל. כל העיירות והישובים בסביבות לוניניץ שלחו באי־כוחם לועידה

שהשאירה רושם רב. מורשי קרן־הקימת־לישראל משנת 1925 היו משה'ל שניידרמן, גדל זוליאַר, זאב צוקרמן וכותב השורות האלה.

כל העסקנים, המשתתפים והמורשים שעבדו למען הקרן הקימת עשו את מלאכתם המסורה שלא על מנת לקבל פרס.

קרן היסוד

בשנת 1921 התחילה הפעולה למען „קרן הגאולה" בלונינץ. המגבית הראשונה התחילה באסוף תכשיטים וזהב לטובת ארץ־ישראל. עם יסוד „קרן היסוד" התנהלה המגבית מדי שנה בשנה, וההכנסות עלו מפעם לפעם. בשנים האחרונות הגיעו ההכנסות ל„קרן היסוד" לאלפי דולרים. בעיר היו למעלה ממאתים תורמים קבועים. במגביות הראשונות פעלו ועזרו להצלחת המפעל המורה חיים בן־מאמין (גלוברזון), בצלאל סטבובסקי, ברוך גרצולין, אברהם יצחק שניידרמן ובנו משה, זלמן לופטה, שמואל גרובר ואחרים. כולם נספו על ידי רוצחי היטלר ימ"ש. להכרזת המגביות בלונינץ היו באים ממנהיגי הציונים בפולין ושליחים מארץ ישראל. המגבית האחרונה בלונינץ הוכרזה ע"י העסקן והמלומד ד"ר יצחק שיפר הידוע. היושב ראש ומנהל המגבית היה משנת 1921 עד שנת 1924 — חיים בן־מאמין, מ־1924 עד 1930 — נח אייזנברג ומשנת 1930 עד פרוץ המלחמה השניה כותב השורות האלה.

קרן העבודה

יש גם לזכור את הפעולה היפה למען „קרן העבודה" שהוכרזה בשנת 1922 בפולין. בלונינץ נעשתה הפעולה בהצלחה רבה ע"י חברי צ. ס. צעירי ציון בלונינץ. הרבה ארגזים מלאים כלי עבודה ומכשירים שונים נאספו ונשלחו לארץ ישראל בשביל פועלי הכבישים ועבודות הכיבוש השונות.

הסתדרות צ. ס. צעירי ציון (1921)

מפלגות והסתדרויות

ציונים כלליים

עד מלחמת־העולם הראשונה היו חברים בודדים וקבוצות קטנות של ציונים כלליים בלונינץ, שעסקו בהפצת מניות הקולוניאל־בנק ואספו כספים לקק"ל ("קערות" בעי"כ בבתי־הכנסת והתרמות). כשנוסדה קרן־היסוד אספו תרומות והתחייבויות גם לקרן זו. בשנות 5־1924 התארגנו הציונים הכלליים בהסתדרות מיוחדת. יוזמיה ומייסדיה היו: ברוך גרצולין, בצלאל סטחובסקי, אברהם יצחק שניידרמן ואחרים. רובם מבני המעמד הבינוני. הציונים הכלליים היו פעילים בעיקר במגביות השנתיות של קרן־היסוד. הם יסדו וניהלו את בית־הספר העברי „תרבות". בבחירות לקונגרס הציוני אספו מספר קטן של קולות. במאבק שהיה בין שתי הקבוצות „עת לבנות" ו„על המשמר" בתוך הסתדרות הציונים הכלליים בפולין — עמדו הציונים הכלליים בלונינץ לצד „עת לבנות". הציונים הכלליים אירגנו קבוצת נוער שהיתה פעילה ב„הנוער הציוני", וכן קבוצה קטנה של ה„חלוץ בעל־מלאכה". יושב ראש ההסתדרות הציונית עד החורבן היה ברוך גרצולין, שהתמסר ופעל הרבה למען הציונות והסתדרות הציונים בעיר. מהחברים הפעילים היו: בצלאל סטחובסקי, משה שניידרמן, שמואל גרובר, אייזיק גרניץ ומבין הנוער — מאיר קושניר ושמעון פרומקין ומה„חלוץ בעלי־מלאכה" — ברוך שווארצמאן ופייוול קולניק.

בן משה־יוסף

הליגה למען ארץ־ישראל העובדת

הליגה בלונינץ היתה אחת הליגות המשובחות והחזקות ביותר בפולין. היא נוסדה ב־1926, ביזמת קבוצת חברים מפועלי־ציון — צ. ס. ראשית עבודתם היתה: התרמות ומגביות מזמן לזמן לטובת קופת פועלי ארץ־ישראל (קפא"י) ועבודת הסברה למען ארץ־ישראל העובדת. בשנת 1927 לקונגרס הציוני ה־15 קיבל הבלוק למען א"י העובדת 70 קולות מהמספר הכללי של 100 שוקלים, שהשתתפו בבחירות. מקונגרס לקונגרס העלתה הליגה למען א"י העובדת בלונינץ את מספר שוקלי־השקל. לקונגרס הציוני ה־21 (1939) הפיצו בלונינץ 750 שקלים. בבחירות השתתפו 650 איש והבלוק למען ארץ־ישראל העובדת קיבל 500 קול.

הליגה בלונינץ הצטיינה באוסף כספים. והיתה מעבירה למרכז לעתים מזומנות סכומי־כסף ניכרים. משום כך היתה הליגה בלונינץ מן היחידות שהיו קשורות קשר ארגוני ישיר עם המרכז בוארשה.

מלבד הפעולה הפיננסית המאומצת ניהלה הליגה בלונינץ עבודת הסברה ופעולה תרבותית ענפה: שיחות חברים, נשפי הסברה ותעמולה והרצאות פומביות של מנהיגי תנועת ארץ־ישראל העובדת. ביקרו בלונינץ: ברל לוקר, ברוך צוקרמן, יוסף ברץ ועוד. הליגה בלונינץ, שמנתה 400 חברים, שפעה חיים ומרץ. רוב חברי הליגה היו בלתי־

מפלגתיים, אך כולם נאמנים לארץ־ישראל ולהסתדרות העובדים הכללית שבארץ. שום כוח וארגון אנטי־ציוני לא יכול לחדור ללונינץ.

הליגה למען א"י העובדת לא הצטמצמה בתחומי העיירה בלבד, אלא הגבירה השפעתה בישובים היהודיים שבסביבתה, ובבחירות לקונגרסים נראו התוצאות.

תמונות רבות־רושם נראו בזמן הבחירות לקונגרס: יהודים, גברים ונשים, נהרו בעגלות מקושטות מישובי הסביבה: בוסטין, לונין, דיאטלוביץ' וכו', על מנת להצביע לקונגרס הציוני.

בהשפעתה והדרכתה של הליגה קמו בלונינץ ארגוני נוער חלוצי, שרבים מהם יצאו להכשרה בחוות־הכשרה חלוציות ועלו לארץ. פלוגת קיבוץ „שחריה" אורגנה בעזרתה של הליגה בלונינץ. גם הסתדרות „העובד" קמה בעזרת הליגה, ועשרות חברים היו עולים מדי שנה לארץ־ישראל, ואם ישנו בארץ־ישראל מספר ניכר של תושבי לונינץ ומהנוער שלה, הרי זוהי בעיקר זכותה של הליגה למען א"י העובדת.

הצלחת הליגה בלונינץ יש לזקוף ברובה לזכות עבודתו המסורה של מזכירה אשר סנדרוק, ששימש לה מזכיר נאמן מיום הוסדה עד יום חיסולה, עם בוא הצבא האדום ללונינץ. עם פעילי הליגה המסורים נמנו החברים: מנחם לשצ'ינסקי, שלמה מוזיקנט, אורי רוטקופ, יעקב וחייקה ביקמן, שיינדל גומער, דינה טופציק־מוזיקנט, חינקע לווין, משה מוטשניק, אליהו קוזניץ והרשל ביילין ז"ל. כולם ניספו בשואה הגדולה בחורבן העיירה.

כמה מפעילי הליגה נמצאים ברוסיה ויתרם זכו לעלות לארץ והם חיים עמנו.

חיים

סניף „העובד" (1934)

פלוגת הכשרה של קבוץ „שחריה"

כבר בשנת 23־1922 התקיימה בלוניניץ קבוצת חלוצים מקומית. חבריה נמנו עם הנוער של צ. ס. שעברו את הכשרתם במקום, קיומה של הקבוצה לא ארך ועלית הפעילים שלה גרם להתפוררותה.

1933 היא שנת ההישגים של תנועת ההכשרה ב„החלוץ" בפולין, ובעזרת חברי פועלי־ציון צ.ס. והליגה למען ארץ־ישראל העובדת נוצר קיבוץ „שחריה" בלוניניץ. קבוצת חלוצים מהקבוצים בבית החרושת ההורודישצי ופינסק באה לכיבוש העבודה בלוניניץ. עיקר עבודתם היתה חטיבת עצים. שכר העבודה היה נמוך מאד, כי אכרי הסביבה הציפו את העיר בהצעת עבודה זולה בכל זאת חדרו החלוצים לעבודות מסוג זה, ואף לעבודות צבוריות של העיריה הגיעו לאחר עמל רב.

פלוגת הקבוץ מנתה 25 בחורים שהתקבצו מערים ועיירות שונות בפולין. מעוז הקבוץ שימש מקום כינוס לנוער היהודי בעיר, וחיזק בעצם קיומו את רוח ארץ־ישראל במקום.

מפאת תנאי הדיור הגרועים ותנאי הקיום הקשים, מוכרח היה הקבוץ להתפורר לאחר שנתיים. רוב החלוצים זכו לעלות לארץ.

חיים

פלוגת קבוץ „שחריה" (1934)

„השומר הצעיר"

תנועת „השומר הצעיר" התחילה להתארגן בשנת 1926 ע"י חיים פרלא מהעיר שדליץ שלמד בגמנסיה הפולנית הממשלתית בלונינץ, בלי אמצעים כספיים ובלי נסיון וכוחות הדרכה מספיקים. אמנם בזמן הראשון הקיפה התנועה מספר קטן של נוער, בעיקר מבין תלמידי הגימנסיה הממשלתית, אך כעבור שנה־שנתיים גדלה ובשנים האחרונות מנתה 250 נערים ונערות, בהם — מיטב הנוער בעיר. הצורה הארגונית היתה קבוצות־קבוצות לפי הגילים. הפעולות התרכזו בעיקר בחוגי השתלמות. חברי הקן שמעו הרצאות וקראו על מהותה של החלוציות בכלל ותנועת השומר הצעיר בפרט, ששאפה ליצירת הוי עצמאי חדש וסגנון חיים חדשים על יסוד צדק סוציאלי. השפעת התנועה על הנוער המקומי היתה גדולה, היתה היחידה בעיר שעמלה להשליט את הלשון העברית בחיי יום יום. חבריה עסקו גם בפעולות ספורט ובצופיות; לקחו חלק פעיל בחברת „תרבות" ובהנהלת בית הספר שלה. רוב חניכי בית הספר היו חברי ה„קן" בעיר; השתתפו במגביות למען קק"ל, קרן היסוד וקפא"י. למעלה משליש הכנסות קק"ל נאספו על ידי החברים; עזרו בעריכת ה„בזר" המסורתי של קק"ל בפורים; הביתן של „השומר הצעיר" הצטיין ביפיו ובסדורו הנאה. כשהתבצרה התנועה בעיר התחילו לבוא במגע עם חברי השומר הצעיר שבעיירות הקרובות ובפינסק. בכינוסים הגליליים, בפגישות ובטיולים המחוזיים השתתפו רוב חברי הקן מעירנו. בשנת 1930 התחילו בוגרי התנועה לצאת לקבוצות הכשרה, שהתקיימו שם עד עלותם לארץ, שאז באה במקומם משמרת חדשה מהשכבה הצעירה.

בשנת 1933 נחוג ברב פאר יובל שנת העשרים להוסד „השומר הצעיר". לחגיגה שנערכה ב„בית העם" באו לברך באי כוח כל המפלגות הציוניות. מדי שנה בשנה ערכו

קן „השומר הצעיר" (1930)

החברים טיולי „ל״ג בעומר״ ליערות הסמוכים. יצאו בבוקר השכם וחזרו לפנות ערב במצעד ספורטיבי מסודר, כשהדגלים בידיהם ושירת „תחזקנה״ בפיהם. תושבי העיר — גם הנוצרים — קיבלו את פני הצועדים בתשואות, תהלוכות אלו היו מסתיימות בחצר בית־הספר בשירת „התקוה״ ו„תחזקנה״ והשאירו רושם חזק בעיר.

חברי ה„קן״ הצטיינו בהכנסת אורחים לחברי התנועה שעברו דרך לוניניץ להכשרה בפוליסיה. לרבים מהם ניתנה עזרה כספית להוצאות הדרך ואש״ל בבתי החברים. חברים שנאלצו להתעכב בעיר בגלל חוסר אמצעים כספיים לעליה, היו מתאכסנים בבתי החברים עד עליתם. התנועה גדלה והגיעה לשיא התפתחותה, אבל לאסוננו הרב עלה עליה הכורת. עם כניסת השלטונות הסובייטיים נאסרה התנועה הציונית ובכללה „השומר הצעיר״. בית הספר העברי נסגר, הלשון העברית נאסרה וצלצולה נעלם. את הדגלים קיפלו החברים וטמנו אותם באדמה, בתקוה שיזכו להניפם מחדש, אבל אהה! אחרי הכורת הסובייטי בא הכליון המוגמר בידי הגרמנים. כולם, כולם נספו ונ:בחו, ביניהם החברים הפעילים של התנועה זאב לוצקי, הוכשטיין, סלבה שוחט, יוכבד לוין, חיה ניסמן, גניה גולדשמידט, דינה וחיה צוקרמן, דוניה קריקון.

ברוך יהיה זכרם.

י. ז.

המפלגה הרביזיוניסטית

בשנת 1929 התחילה להתארגן תנועת הנוער של הרביזיוניסטים: בית״ר, תחילה — בכוחות עצמיים של קבוצת נערים ונערות. אולם מיד באה עזרה ארגונית חזקה מתנועת בית״ר בפינסק. במשך זמן קצר התפתח הבית״ר, בעיקר בין הנוער היהודי שלמד בגימנסיה הממשלתית הפולנית וכבש חלק מהנוער בגלל השתתפותם באמונים הצבאיים הליגליים מטעם הממשלה הפולנית. אמונים אלו היו תוכן ארגונם וראש פעולתם. כל בית״רי היה מחויב לעבור קורס צבאי במלוא התחמושת, ברובים, ברמוני יד, במכונות יריה וכו׳. את כל העזרה המלאה לכך קבל הבית״ר מהצבא הפולני, שחנה בעיירה. הקצין המקשר בין פלוגות הבית״ר ובין הצבא הפולני היה הח׳ משה גרצולין. מיצעדי הבית״רים ברחובות העיירה, השאירו רושם וקסמו לנוער היהודי בעיירה. היתה זאת חויה לאומית גדולה. כן נערכו מדי פעם טיולים משותפים של בית״ר והצבא הפולני על פני שטחי פוליסיה הרחבים. כולם היו חמושים ומצוידים, הבית״רים במדיהם הלאומיים. מלבד הפעולות הצבאיות היו גם פעולות ארגוניות ותרבותיות. אספות פומביות, הרצאות, שיחות ומסבות נשפים. זמן קצר אחר־כך קמה בלוניניץ המפלגה הרביזיוניסטית. חלק גדול מחברי הציונים הכלליים עזבו את מפלגתם ונצטרפו לרביזיוניסטים. התחלת פעולתם היתה אוסף כספים למען „קרן תל־חי״ וגם כאן הראו הרביזיוניסטים קנאות רבה והתלהבות והצטינו בתרומותיהם ובמגביותיהם.

אולם עיקר עבודתם הארגונית היתה לארגן „פלוגות הכשרה״ לקראת עליית בית״רים לארץ.

הרביזיוניסטים בלונינץ נגשו במרץ רב לארגן את פלוגות־ההכשרה, שיוכלו לקבל סרטיפיקטים לעליה לארץ. בראש הפעולה הזאת התיצב מיכאל אקרמן, שעלה בידו במשך זמן מועט לארגן ארבע פלוגות הכשרה, 2 פלוגות עבודה גדולות במנסרות היערות בכפרים: דיאטלוביץ ופרוחונסק. שתי הפלוגות האחרות היו קטנות. בכפר סנקביץ היתה פלוגת עבודה של תעשית לבנים ובכפר הורודישץ פלוגת חקלאים. בכל פלוגות העבודה שרר משטר צבאי חמור וקפדני.

הרביזיוניסטים בלונינץ היו בעלי משמעת ומסורים לתנועתם.

כשז'בוטינסקי ערך את ביקורו בפינסק, יצאו להקביל את פניו כל חברי המפלגה הרביזיוניסטית בלונינץ. הם הלכו ברגל עד נהר פריפיט ומשם הפליגו בספינות קיטור עד פינסק. ז'בוטינסקי סר גם ללונינץ. מהפעילים ביותר במפלגה הרביזיוניסטית בלונינץ היו הח"ח: ברל דיאטלוביצקי, דן גרינשטיין, משה קוניק, מרדכי ניסמן ועוד. החברים האלה לא זכו לעלות לארץ־ישראל, נספו בשואת חורבן גלות אירופה. חוץ ממרדכי ניסמן, שמת לפני החורבן, הוא היה, אגב, בעל כשרון רב בארגון ובהופעה פומבית, ותרומתו הנפשית היתה גדולה למען התנועה הרביזיוניסטית בלונינץ וסביבתה.

א. פ.

„ברית תרומפלדור" (1933)

התנועה הסוציאליסטית והמקצועית

לצערי הרב אין בידי חומר ותעודות על התנועה הסוציאליסטית והמקצועית ועלי להסתפק במה שיעלה זכרוני.

התנועה המהפכנית ברוסיה היתה חזקה ביותר בין עובדי הרכבת. בלונינץ, שהיו בה המוני פועלי רכבת וטלפון, התקיימו ארגונים חשאיים. בעיקר היו פעילים הסוציאל דימוקרטים (ס. ד.) והסוציאל ריבולוציונרים (ס. ר.). חלק מהנוער היהודי נמנה עם חברי המפלגות הרוסיות הכלליות, אבל אחר כך התחיל לפעול ה„בונד", שהשפעתו הלכה וגדלה בין היהודים. מהפעילים בימים ההם (1905—6) במפלגת ה„בונד" היו: אסתר הופשטיין, בתו של משה אהרן הופשטיין הידוע, אחד מ„פני" העיר וחשוביה, גלויברמן, אברהם פעלאך, איזל שרשבסקי, ליבל בן הרב ועוד. חלק מהנוער היה מאורגן ב„בונד הצעיר" (יונגער בונד). בין הנוצרים היו פעילים סביצקי, גייץ ועוד. הפעולה היתה כמובן במחתרת, האספות סודרו ביער, המארגנים באו מפינסק. היו משפחות שכל בניהן היו מעורבים בתנועה המהפכנית. בפי היהודים כונו בשם: האחיות והאחים — „די שוועסטער און ברידער", לפי המלים הראשונות של ההימנון הבונדאי „ברידער און שוועסטער פון אַרבעט און נויט". משפחת ר' לייב וולף פצניק עם חנצה בראש, משפחת עזריאל שוואַרץ, שגר ברחוב ברודילובקה, כולם נמנו עם אנשי התנועה המהפכנית. פעם נערך חיפוש בבית עזריאל שוואַרץ, ונמצא בו נשק. אחד מבניו, אברהמ'ל, הוגלה לסיביר לשנים אחדות, אבל הוצא משם כעבור שנה בערך והוברח לאמריקה. גם את ביתנו ביקרו אנשי המשטרה. לאשרנו לא מצאו שום דבר, אבל אבי ז"ל מצא פעם אצלנו בעליית הגג, או ברפת, פצצות וגם „מגלבים" („נאהייקעס"), שהטמין אחי יעקב, מהפכני גם הוא. מרוב תדהמה ותמימות לא ידע אבי מה לעשות ב„חפצים" אלה וכבר אמר להכניס את ה„תבות" („פושקאלעך") לתוך התנור הבוער. במקרה עמדה ליד התנור גיסתי חנה, שהבינה מה טיב „המציאה" ועצרה בו, ובדרך נס נמנע אסון. בשנת 1905, אחרי השביתה הגדולה של עובדי הרכבת, התחילו המפלגות להזדיין, בעיקר מפלגת ס"ר, שנקטה גם אמצעי טרור. ה„בונד" הזדיין מטעמי הגנה בפני פרעות. ה„הגנה" („אוברונה") היתה משותפת ליהודים ולנוצרים. הנשק היה ברובו אקדחים (שפייערס), מגלבים ופצצות. מחשש פרעות בעיר באה תגבורת מפינסק. ביום ש„המאה השחורה" קבעה להתחלת הפרעות נכנס לחנותו של משה קרלין, אחד הגויים והתחיל לצעוק ולצרוח על ה„ז'ידים". מיד התחילו להתקהל כוחות שחורים, שכבר עמדו נכונים להתחיל במצוה, אבל ההגנה לא בוששה לבוא, הראתה את נחת זרועה והכתה על ימין ועל שמאל עד שהפורעים נמלטו על נפשם. רוב החוליגנים היו מבין עובדי „הזוואד".

אחרי השביתה הכללית של עובדי הרכבת, גבר הדכוי. ללונינץ הובאו קוזקים וצ'רקסים, כי הצבא שנמצא בקסרקטין — לא תמיד אפשר היה לסמוך עליו. וכך קרה בלונינץ, שהצבא הסדיר לא רצה להשתתף בדכוי שובתי פועלי הרכבת. השביתה נמשכה

כששה שבועות, נוסעים רבים נתקעו באמצע הדרך והממשלה כילכלה אותם על חשבונה.

בזכרונותיו של הסופר י. ד. ברקוביץ מצאתי שגם הוא היה אז בין „הנתקעים" בין פינסק ולונינץ. המשטרה הגבירה את הטרור, אבל גם הצד השני לא טמן יד בצלחת. כתשובה על התגרות במשטרה נרצח האוראדניק קובלסקי, בצאתו מהקינמטוגרף בלוית שני שוטרים. פחד גדול נפל על היהודים ואחרי הרצח הזה הששו לפרעות. אז החליט אבי ז"ל לשלוח את אחי יעקב לאמריקה בעל כרחו. אבי הלך לסוכן ר' לייב וולף פצניק והכל סודר בסודי סודות, ואנו לא ידענו. הוא נסע עם אחי עד הגבול ולא חזר הביתה עד שעבר אחי את הגבול.

אז התחילה בריחת כל האלמנטים החשודים כריבולוציונרים. גם ליבלה בן הרב, גם הוא סוציאליסט — עקר מלונינץ. כך נחנקה התנועה הסוציאליסטית היהודית בעיירה, עד פרוץ מהפכת 1917.

מלבד העבודה המפלגתית והתעמולה הסוציאליסטית, שהתבטאה בחתירה תחת שלטון הצאר (סמודרזשביה), עסקו מנהיגי המפלגות בארגון הפועלים. בלונינץ, שרוב המעבידים בה היו בעצמם בעלי מלאכה ולא „בורגנים", קיבלה מלחמת המעמדות „צורה טרגית", כי גם המעביד וגם פועליו עבדו שניהם והפועל של היום נהפך למחרת, אחרי חתונתו, ל„נותן־עבודה". אין לשלול את הפעולה הארגונית, שהיה בה צורך השעה. הפועלים היהודים, בעיקר אותם שעבדו אצל הסנדלרים והחייטים — לא היה גבול לשעות עבודתם. העבודה הקבלנית שולמה לפי ה„זוג", נעלים או מכנסים, וגם אלה שעבדו יומית — לא ידעו מספר לשעות עבודתם. קרו מקרים, כשנותני העבודה לא הסכימו להוסיף על מחירי הקבלנות, לשעות היום ושבוע העבודה ואז הכריזו שביתה, הורידו את העובדים מהעבודה ודרשו לעבוד רק מ־8 עד 8, כלומר: אם לנכות את שעת ארוחת צהרים, עוד נשארו 11 שעות עבודה ליום. זה היה האידיאל בזמן ההוא: אחת עשרה שעות עבודה ביום! תנאי החיים היו קשים מאד, היו ימים של חוסר עבודה ובעל המלאכה, הוא נותן העבודה (שהיה בעל משפחה), סבל לא פחות מהפועל שעל פי רוב היה רווק. כזאת היתה המציאות המרה בימים ההם.

בעלי המלאכה בעיקר חייטים וסנדלרים, היו מאורגנים באגוד נפרד, שעיקר פעולתו התבטאה בעזרה הדדית בשעת מחלת חבר. שנים אחדות היה קיים ארטל (חבורה) של חייטים. בהנהגת מייסדו יעקב גרשטל, שנתפרסם בעיר בשם „דער לאדזער שניידער" (החייט מלודז). חברי הארטל היו: איצה שולמן ובנו אברמקה, הרשל דומניץ, יצחק ברומברג ויעקב גרשטל.

י. ז.

יוסף זאבי / עסקי קהל

לזכר חותני, הקדוש ר' חיים־משה קפלן ז"ל

קהילה נבחרת, דימוקרטית, לא נתקיימה בעיר עד הכיבוש הפולני. עפי"ר היו גבאי בתי־המדרש גם העסקנים הציבוריים ובאי־כוח הציבור היהודי בכל עניני העיר. היה זמן שבראש הקהילה עמדו 14 אנשים, אנשי „הארבעה־עשר", „די 14" — קראו להם, שנבחרו מכל בתי־המדרש ע"י המתפללים והם ניהלו את עניני הציבור. בנו בית־מטבחיים (די באַינע), בית־מרחץ חדש, ולהבדיל בית תלמוד־תורה והקצו מקום לבית־הקברות". בית־המטבחיים הוקם על־יד בית־המדרש הישן. סבל רב נגרם לעסקני העיר עד שקיבלו רשיון מהממשלה לשחוט בבית־המטבחיים הזה. קפץ עליהם רוגזו של נוצרי אחד בשם סעדקו וגם הוא הקים בית־מטבחיים לנוצרים. הואיל ועיקר ההכנסה היתה מהשחיטה היהודית, השתדל וסגרו את בית־המטבחיים היהודי באמתלה שהסידורים הסניטריים אינם כתקנם. בית־המטבחיים של סעדקו נמצא בריחוק מקום מהעיר ליד בית־הקברות היהודי. הקצבים היהודים, ובתוכם השו"ב, הצטרכו ללכת בגשמים ובקור מרחק גדול. טלטול זה גרם הרבה יסורים ליהודים, אך עסקני היהודים לא אמרו נואש והגישו דינם לערכאות, בעזרת עורך דין ובעיקר באמצעי המפורסם ברוסיה — שוחד — זכו סוף־סוף והותר להם לשחוט בבית־המטבחיים היהודי. ועדה מיוחדת באה והוכיחה, שבית־המטבחיים היהודי כשר מבחינה סניטרית ומותר לשחוט בו. בית־המטבחיים שימש לקהילה אחד ממקורות ההכנסה.

אחרי המלחמה הראשונה הוקם בחצר בית המדרש הישן בנין התלמוד־תורה ומסביב לבית המדרש הישן היו מרוכזים כל הבנינים הציבוריים. גם הרב והשוחט גרו ליד בית המדרש. (בשנת 1933 נבנה בנין ל„ישיבה", גם הוא בסביבת בית הכנסת). הסיבה לכך היא, כנראה, שבחצר בית המדרש הישן היה מקום פנוי ונרחב. מלבד זה העסקנים הראשיים, שהיו מחסידי סטולין, ראו לרכז הכל סמוך לבית המדרש שלהם. הכנסות הקהלה היו מהטכסה, שנקראה בשם „קאַראַבקע", דהיינו מס־הבשר שהוטל על עשיר ורש. את ה„קאראבקע" היו מחכירים לשנים אחדות והיא הכניסה 1500 רובל לשנה. שנים מבעלי הקאראבקע זכורים לי — ר' עקיבא הירש פעלאך ויעקב הומער. החוכרים לא הפסידו מהעסק הזה ח"ו. וזה דבר „הקאראבקע": ר' עקיבא הירש ויעקב הומער, היו משכימים קום ועם פתיחת האיטליזים שקלו את הבשר, שהביא כל קצב וקיבלו סכום מכס מסוים מכל פוד. כל האטליזים היו מרוכזים ברחוב סאדאווע, וכשהגיעה עגלת בשר מקוזנהורודוק — שולם המכס והוחתם הבשר בחותם מיוחד. בשר בלי חותם, או שלא שולם בעדו המכס, נחשב כטרפה והיה אסור באכילה.

בתי מדרש

בלוניץ, כבכל העיירות שבתחום המושב, הטביעו הדת והמסורת את חותמן על חיי המשפחה. אפילו אלה שנתפקרו, ביחוד מבין הסוציאליסטים, לא העיזו לעשן סיגרה בשבת בפרהסיה. מובן שצריך היה לבקר את בית המדרש בשבתות ועל אחת כמה

וכמה במועדים וב„ימים הנוראים". השבת היתה שבת קודש, החגים והמועדים השרו השראה רוחנית שרחפה על כולנו והשאירה רישומה בנו.

בבית המדרש מצא היהודי, בעיקר הדווי והנרדף, את ספוקו הנפשי; כאן אצר כוחות נפשיים להתגבר על ענוייו ויסוריו; כאן שפך את מרי שיחו והמית נפשו לפני אביו שבשמים. כאן הביע היהודי את רגשותיו בששונו וביגונו. ארבעה בתי מדרש היו בעיר: בית המדרש הגדול, שנקרא בפי היהודים „די אַלטע שול" — מרכז חסידי סטולין, „די האַראַדאַקער שול" — מרכז חסידי הורודוק, „די אשכנזער שול" — מתפללי נוסח אשכנז, „די זעמדישע שול" — לגרים „אויף די זעמד".

בית המדרש הישן היה הראשון שנבנה בשנת תרנ"ה. כאן התפלל הרב, ראשוני הישוב היהודי ועשירי העיר. בית מדרש זה היה גדול ויפה ובו ספריה תורנית עשירה. רוב חסידי סטולין התפללו בנוסח המיוחד להם ובהתלהבות המציינת את חסידי סטולין־קאַרלין. הללו לא היו חובבי חזנות ולא להוטים אחרי בעל תפלה ובעל דקדוק, וכן לא גרסו „מגידים" ודוברי מוסר. אף על פי כן דרשו רוב המגידים את דרשותיהם בבית הכנסת הגדול. תפלת חסידי סטולין היתה בקולי קולות ובהתרגשות, בלווית מחיאת כף אל כף, טפיחה על הספסל, רקיעת רגלים או ריצה בבית המדרש מפינה לפינה וממקום למקום. לא הקפידו על הטעמה דקדוקית. בעיקר שמו לב ל„כוונה" והיו תפלות שבאמת עשו רושם גדול וכביר. מי ששמע את תפלת חסידי סטולין בלונינעץ, ביחוד שעה שר' אלתר לוין בקול הבאס שלו קרא את ה„יהי רצון" ב„ספירת העומר" — לא ישכח לעולם תפלה נרגשה זו. באמירת „פטום הקטורת" ניטשה מעין תהרות בין החסידים.

בית הכנסת הישן

איש איש, בקולו המיוחד ובנגינו, היה מטעים הטעמה מודגשת את המלים „כדי שתהא דקה מן הדקה" ושמענו קולות שונים ומשונים. הנה ר' אלתר לוין מרעים ב„בס" האדיר שלו: „כדי שתהא דקה מן הדקה" וקול הרב החלש והצרוד מחרה־מחזיק עמו, מוטלה שוורצמן פולט את המלים מפיו במעין מרירות וזעם וכו' וכו'. במלים אלו כאילו הבליט כל אחד ואחד מהם את דמותו ותכונתו. פרק לעצמו הוא ה„שלוש סעודות", שערכו בבית הכנסת מדי שבת אחרי תפלת מנחה. שירת ה„זמירות" מפי המקהלה החסידית בלי מנצח, נתעלתה לשיא ההתלהבות. בין החסידים היו בעלי קול נאה של מנעימי זמר ונעים היה לשמוע את נגוניהם. הנגון הקלסי והמפורסם היה „אדיר במלוכה" בהגדה של פסח, ששרו אותו בפסח ואחרי פסח. הקצב המדוקדק וההטעמה המיוחדת במלים „לך ולך, לך כי לך" וכו' התמזגו עם השתפכות נפש עילאית. ומה גדלה ההלולא וחינגא החסידית אחרי „ברכת הגפן" ו„שהכל", כשהגוף התחמם קצת ל„עלית נשמה"! אז נעזבו השולחנות, נוצרה שרשרת והחסידים יצאו במחול מסביב לבימה, אחוזי יד ביד או יד בכתף. כאן בטלו המחיצות והנגודים: עשיר ורש, למדן ואיש דלת העם, זקן וצעיר, כולם נתמזגו לגוש אחד של יהודים רוקדים. אחרי כל סיום והפסקה היה ראש הרוקדים מכריז „שנזכה לשנה הבאה, ושנגיע לישועות ולנחמות על היהודים, והמשיח יבוא במהרה ובימינו".

אייכם, אייכם חסידי סטולין? הלא רק בכח אמונתכם בביאת הגואל ובנצח ישראל שלא ישקר, יכלו בני עמנו ללכת באש ובמים ולמות מות קדושים!

כאן מקום להזכיר את ר' יצחק ציפרשטיין, שהיה ידוע בשם „איציק דער שמש". שמש בית הכנסת עד תר"פ. טפוס מיוחד היה ר' איציק מקוזנהורודוק. כשנבנה בית הכנסת הוזמן להיות שמש ובלן. חדר יחדו לו ולמשפחתו בבית המדרש. הוא הקפיד מאד על הנקיון והסדר והכל עשה בעצמו, שמר על „נר התמיד" שיהא דולק כסדרו ושמר על הספרים. השמשות לא יכלה לשמש לו מקור פרנסה, כי לפי תכונתו היה צנוע, נחבא אל הכלים ושונא בצע, ולא שש לקבל דמי שמשות ומעולם לא דרש תשלום בעד שרותו. שלמו לו — קבל, אך לתבוע לא העיז. זכורני: בימי ב', ה', אחרי קריאה התורה, בתפלת „ובא לציון", עבר השמש עם קופסא בין המתפללים וכל אחד זרק בה מטבע. זו היתה הכנסתו. מעשה זה עשה בחפזון, כאילו כפאו שד, ועל בלתי־אמידים פסח. לא אהב לשבת על הבימה כמנהג השמשים, אלא במקומו הקבוע ליד הבימה. תכונה זו של עניוות הוריש גם לבניו ר' אשר ציפרשטיין (אשר דער מלמד) ואהרן ציפרשטיין.

בית המדרש דחסידי הורודוק היה השני שנבנה בשנת תרס"ג. אם בבית המדרש הישן היו רוב המתפללים מ„פני העיר", העשירים — סוחרי היערות, הרי כאן היו המתפללים רובם בעלי מלאכה. וכשם שהמיסדים והבונים הראשונים היו מבני „עמך", כן היה גם לבית המדרש זה צביון עממי. כאן לא שרר ה„יחוס" של „מיר סטולינר", אלא ענוה ופשטות. גם הרבי של חסידי הורודוק נהג בפשטות וענוה. דרך אגב, לחסידי הורודוק לא היה רבי אחד, אלא כל משפחת הגינזבורגים: ר' בובלה, ר' אלתרקה, ואחר כך הרבי הצעיר ר' וולוולה, בן הרבי ר' איציקל. חסידי הורודוק היו ברובם בעלי מלאכה: סנדלרים, עגלונים, נגרים וכו'. בכותל המזרח ישבו גם בעלי מלאכה. התפלה לא היתה צעקנית אלא מתונה, נוסח ונגון ידועים ומתונים. הגבאים היו אנשים פשוטים. גבאי

ראשון קבוע שימש ר׳ יצחק כץ, — מבוני בית המדרש, שלא ידע אפילו לחתום כהוגן, בכל זאת ניהל את בית הכנסת לשביעת רצון המתפללים ובכל שנה נבחר שוב לגבאי. הגבאי הקבוע השני היה ר׳ משה ליב מוזיקנט, ספר ומנגן לפי מקצועו. גם כאן ערכו שלוש סעודות, אבל בצורה צנועה יותר. רוב חברי „חברה קדישא״ התפללו בבית המדרש הזה, ובכ״ד בכסלו ערכו את הסעודה המסורתית. העורכת והטבחית הראשית היתה מרת לאה, אשת ר׳ יוסל דוד שגרה סמוך לבית המדרש. הסעודה היתה כהלכה, כנהוג בחברה קדישא, מטעמים וי״ש „כיד המלך״. לחסידי הורודוק היו זמירות ונגונים משלהם. גם הם יצאו במחולות אבל בלי אותה התלהבות של חסידי סטולין. כאן התברכו לא רק „בישועות ובנחמות״, אלא גם בברכות אישיות, כגון: „שנשתה בקרוב בחתונת בתך״, „ולואי שישתחרר בנך מעבודת הצבא״ וכו׳. ואם גבאי בית הכנסת לא היו למדנים, הרי שמש בית הכנסת היה יהודי בר־אורין, ושמו: ר׳ אהרן, או כפי שקראו לו מתוך הערצה: „ר׳ אהרינקה״. היה בן קוזנהורודוק, נמוך, בעל זקן צהוב ורחב, ורבים ממתפללי בית המדרש היו תלמידיו ב„חדר״. היה בעל קריאה מובהק וקול צלול וערב לו. ב„ימים הנוראים״ היה ש״ץ לשחרית וגם בעל תקיעה. ר׳ אהרן שהיה כבר יהודי בא בימים, וסמוך על שלחן בנו ובתו, לא חזר בחורף ללון אצלם, אלא לן בבית המדרש. ליד התנור החם ישב ולמד על פי רוב משניות ועין יעקב. הכיר את הורי המתפללים וזכר את יום ה„יאָרצייט״ שלהם ושבועיים קודם לכן הזכיר לכל אחד: „להוי ידוע לך שביום זה וזה חל יאָרצייט לזכר אמך או אביך״. הוא עצמו ערך „אל מלא רחמים״. ימים רבים היו בבית המדרש שרים תפלות כמו: „יה אלי וגואלי״ ו„אשריך ישראל״ לפי הנגון של ר׳ אהרן. בימי נעוריו היה מחזר עם חזנים ידועי שם בערי רוסיה הלבנה והתפרסם כבעל תפלה ידוע. בימי המלחמה, בשנת 1914, נעצר ונשאר בפינסק שנכבשה על ידי הגרמנים. אחרי המלחמה חזר רצוץ ושבור ולא היה מסוגל לשמשות. כעבור שנה או שנתיים מת.

בבית המדרש של חסידי הורודוק שררה רוח של ליברליות. כאן, למשל, הרשו למורה גלויברזון לפתוח בית־ספר בחדר הסמוך, וכן קבלנו תמיד רשות לערוך כאן אספות ציוניות.

כותב הטורים האלה — שמורות עמו חויות אישיות הקשורות בבית המדרש הזה: „ארבעה נערים היינו, שהתחלנו ללמוד תלמוד. בבית כנסת זה בלינו לילות שלמים ב„משמר״, כלומר: היינו ערים כל הלילה ולומדים גמרא. למדנו בש״ס הנהדר, באותיות מאירות עינים, שנדב ר׳ דוד בר׳ יעקב ברודניצקי ז״ל. בלילות החורף הקרים ישבנו ארבעתנו והתעמקנו בסוגיות השונות. זכורה לטובה בתו של ר׳ שלמה לוין, שהיתה מביאה לאחיה — הרשל — ולנו כוס חמין ותפוחי אדמה — לשובב את נפשנו. כאן נתפרדה החבילה ויצאנו לישיבות שונות. ועלי מוטלת חובה להציב ציון לחברי הראשון הרשל לוין, בנו של ר׳ שלמה לוין מזלסיה, שהיה הארי בחבורתנו, למד אח״כ הרבה שנים בישיבת רדין, הוסמך לרבנות ונתגלגל לקובנה, אבל התרחק מהרבנות ונספה, כנראה, שם ע״י הרוצחים הגרמנים. חברי השני, בצלאל סטחובסקי, בנו של יחזקאל סטחובסקי, למד כשנתיים בישיבת סלוצק, חזר הביתה והיה לצלם ואחר כך לחנוני. אחד מפעילי הציונים הכלליים בלונינץ. השלישי שלמה פלדמן חלה ומת בשנת 1922. יהי זכרם ברוך.

בית המדרש נוסח אשכנז — „די אשפנזער שול״ בסמטת הכניסה מרחוב סדובה. כאן התרכזו מתפללי נוסח אשכנז, שלא היו מיוצאי קוזנהורודוק אלא מעיירות ליטאיות. כאן הקפידו על נוסח התפלה. לתפלת מנחה ומעריב נתמלא בית המדרש הזה מתפללים

לרוב, כי נמצא במרכז העיר. את תפלת הבוקר היו פותחים ב„מזמור שיר חנכת הבית" ולא הזכירו ב„קדיש" „ויצמח פורקניה", בעוד שהחסידים פתחו ב„הודו לד'". והדגישו ברוב כוונה ב„קדיש" את „ויצמח פורקניה". אפילו מתפללי נוסח ספרד נכנסו הנה לתפלת מנחה ומעריב והיו אנוסים להתפלל ולומר „נקדש את שמך וברוך יאמרו". השעור לגמרא עם הרבי ר' ישראל פרץ הולצמן נקבע כאן. מראשי בית המדרש היו: ר' הרשיל דומניץ, אברהם (אברמקה) מוליאר, אלתר ציון, יעקב ליב רוזנקרנץ ועוד. בית המדרש דאשכנז נבנה באותו הזמן שנבנה גם בית המדרש דחסידי הורודוק.

בית המדרש דחוג (די זעמדישע שול) — נבנה בשנת תר"ע. בשביל תושבי „די זעמד" היתה רחוקה ההליכה לבתי המדרש הנ"ל (ולא היה להם גם מקום בהם), הם קיימו שני „מנינים": אצל ר' יהושע קשטן — שם התפללו חסידי סטולין; ואצל ר' מאיר קפלנסקי — שם התפללו בני „עמד". אחרי השתדלויות רבות השיגו המתפללים רשיון ועסקני ה„מנין" של מאיר קפלנסקי (שמספר המתפללים הגיעו בו ל־40—50 איש) נגשו לבנית „בית מדרש" בסביבה יהודית. בזמן הראשון עמדו מתפללי המנין של ר' יהושע קשטן מנגד, אחר כך הצטרפו גם הם ורכשו להם „מקומות" בבית המדרש הזה ונוסח התפלה היה נוסח ספרד. בין המתפללים היו רק שני מתנגדים ליטאים: זאב וולוול וולקוביסקי ור' אביגדור כצמן. שניהם תלמידי חכמים. כדאי לציין שבמסירות נפש גדולה בנו תושבי „די זעמד" את בית המדרש שלהם. כל אחד בא ועזר במו ידיו לחפור, לבנות ולהביא לבנים, „ויבואו כל איש אשר נשאו לבו וכל אשר נדבה רוחו אותו — הביאו את תרומת ד' למלאכת „אהל מועד" — כמו בבנין המשכן. מראשי העוסקים במלאכת ה' היו: ר' ראובן דננברג שנודע בשם „ראובן דער מילנער", ר' מאיר קפלנסקי, ר' יעקב קשטן, ר' אביגדור כצמן ור' דוד גונין, שעשה ונדב „ארון קדש" יפה. בבית־מדרש זה היתה נפוצה אמירת תהילים ע"י „עמד" בצותא, אבל היו גם לומדי ש"ס כמו ר' אביגדור כצמן, שתמיד ישב עם ר' מאיר קפלנסקי ולמדו יחד, ר' פנחס ויניק העגלון, ידידיה קוציקוביץ, וצעירים אחדים. הרב הבלתי רשמי היה כאן ר' אהרל'ה בנו של הר' בבלה מהורודוק, שהגה בתורה כל היום והקהל תמך בו ובמשפחתו. בית מדרש זה היה תמיד מלא מתפללים לתפלת שחרית וערבית, ואנו הנערים הרגשנו את עצמנו חפשים בו. בין המתפללים היו שעודדו אותנו לזרוק קוצים בזקני המתפללים — בתשעה באב, בפורים — להרעיש את המן כאות נפשנו ולזרק הטנות (נעלי אכרים) במוצאי חג הפסח ל„ברכי החמץ". שאלתי פעם את ר' ראובן דננברג לפשר המנהג הזה, והוא הסביר לי: פת — טול — שפירושם לחם — קח. ועל כן זורקים „פוסטולעס" (נעלי אכרים בבילורוסית).

בימי המלחמה העולמית הראשונה, כשנכבשה פינסק ע"י הגרמנים, נתכנסו הרבה פליטים מהעיירות הסמוכות בלוניניץ, ומחוסר דירות השתכנו בבית הכנסת, בעזרת הנשים ובחדר הסמוך, עד פרוץ המהפכה הרוסית. רצה הגורל וה„גטו" שנקבע ע"י הנאצים ימ"ש בלוניניץ היה ליד בית המדרש הזה ומכאן הובילו את היהודים כצאן לטבח 2—3 קילומטרים אחרי ה„פערעיזד" ושם נרצחו והושלכו לשני בורות. אלה הם שני הקברים הגדולים — שנשארו מקהלת לוניניץ.

חברה קדישא

עם גידול הציבור קם הארגון הראשון בלוניניץ: אגודת חברה קדישא. עד שנת 1907 לא היה בית עלמין בלוניניץ. המתים הובלו לבית העלמין של העיירה השכנה „קוזן־הורודוק", שרוב המתישבים היהודים באו משם. אולם נפטרי לוניניץ מצאו את מנוחתם עוד הרבה שנים בבית העלמין של קוז'נהורודוק שבו נקברו יראי־שמים וצדיקי־עולם. וכך הובלו המתים לקבורה מרחק של 15 קילומטר, דרך חתחתים, בגשמים ובשלגים, בעגלה וסוסים, ואף בלי עריכת „לויה" כהלכה. סוף־סוף הוחלט לשים קץ לדבר. בדרך לקוזן־הורודוק, כשלושה קילומטרים מלוניניץ, חכרו חלקה מאדמת החולות, הסמוכה ליער עצי אורן והקדישוה לשדה הקברות של לוניניץ. מיד נתארגנה חברה־קדישא, שלמרות טפולה במתים, היתה מלאת חיים ומאורגנת יפה, וחבריה לגמו כהלכה בצוותא. כמעט כל בעלי־הבתים של העיירה נמנו עם חברי האגודה, לרבות הרב וחשובי העדה. למצוה גדולה נחשב קיום חסד של אמת והלוית המת. התחילו לנהל „פנקס", כנהוג בכל קהילות ישראל ובו רשמו את שמות כל חברי החברה, ותרומות של נדבנים שונים. נרשמו מאורעות ותאריכים חשובים כגון: כתיבת ספרי תורה, הקמת בנינים ציבוריים, בית־מרחץ ומקוה. פעמיים בשנה היו עורכים בחברה־קדישא מסיבות, שנקראו „סעודות חברה־קדישא". האחת נערכה בהושענא־רבא, לשם בחירת שני גבאים לכל ימי השנה, גבאי ראשון וגבאי שני. אחרי התפילה וחביטת הערבות התאספו בסוכה הגדולה של גבאי ראשון כל אנשי החברה־קדישא עם הרב דמתא. אחרי הקידוש של הרב וברכת מועדים לשמחה, נגשו לבחירות בדחילו ורחימו ובפנים משולהבות. הגבאים נבחרו ע"י קלפי, כתבו בפתקים את שמות החברים (כמספר החברים מספר הפתקאות) ושוב הכינו אותו מספר פתקים חלקים בלי שם, רק על שנים מהם היה רשום: גבאי ראשון וגבאי שני. את הפתקים שמו בירמולקה אחת ואת החלקים בירמולקה שניה. שני ילדים, בהשגחת הרב ושנים מהקהל, היו מוציאים את הגורלות, כשהוציאו שם מהירמולקה והילד השני הוציא פתק ועליו רשום גבאי ראשון או שני, נחשב בעל השם כנבחר. בחירה זו נחשבה לזכות גדולה, מעין בחירה ממרומים... השמחה היתה רבה, הובעו רגשי נאמנות, ברכות ולחיצות־יד כנות. ואז היטיבו את הלב בכוונה יתרה בדובשניות ובייש מובחר, שהכין הגבאי ביד רחבה.

שיחק הגורל לגבאים והשנה עברה ללא מקרי מות רבים — השאירום לכהן עוד שנה ללא בחירות. בליל שמחת־תורה נערך טקס הפרידה מהגבאים ההולכים וקבלת פני החדשים. האחרונים היו מזמינים אליהם את חברי החברה־קדישא ל„קידוש", כיד המלך. כטוב לבם של החברה בייש, היו מקיפים את הגבאים והולכים אתם בשירה ורקודים ברחובות העיר לבית הכנסת שבו התפללו הגבאים. שם גדלה השמחה. הבוץ ברחובות העירה, היה גדול ועמוק, הרגלים בוססו בו עד הברכים והגשם מטפטף, אך הלב שמח בשמחת התורה והגבאים.

הסעודה השניה שחלה בכ"ד בכסלו, ערב חנוכה, נערכה כנהוג בבית הגבאי

השני ונקראה סעודת „הארגון". בערב זה התאספו אנשי החברה־קדישא בבית הגבאי השני. הגבאים, הרב וחשובי העדה ישבו לשולחן מיוחד ורשמו חברים חדשים לחברה. בערב זה ערכו הפנקס, רשמו מאורעות השנה, וכנהוג מסרו הגבאים דו"ח: המצב הכספי בחברה ויתר העניינים החשובים.

אחר כך נערכה הסעודה כהלכה. נשים „חברות" ערכו את השולחנות וגברים עזרו על ידן. הגישו בשר מבושל וצלוי, בקבוקי יי"ש משופרא־דשופרא, חלות קלועות טעימות וריחניות. חברי חברה־קדישא נהנו מהעולם הזה בעסקם בעניני עולם הבא. אחרי אכילת הלפתן הערב ברכו ברכת המזון ברינה. בעלי הזמר הנעימו זמירות. התחילה תחרות ניגונים בין חסידי סטולין וחסידי הורודוק. התרוממות הרוח גדלה וחדוות הערב הגיעה לשיאה, בחוץ נושבת רוח קרה והמים קפאו אך בבית הגבאי חם, וחם גם בלב...

מלבד „חברי הכבוד" בחברה קדישא, כגון: הרב והזקנים המופלגים, היו חברים בעלי זכויות מלאות וגם חברים נחותי דרגא, שנקראו „שמשים". לפי תקנות החברה קדישא, צריך היה כל חבר בהתקבלו לחברה להכניס תשלום חד־פעמי 10—25 רובל. הכסף היה נחוץ לבנין בית בית־הקברות לשומר, הקמת גדר, יישור חולות והוצאות קבורה לעניים. אלה שהכניסו את התשלום היו חברים בעלי זכויות מלאות. בעלי־המלאכה העניים וסתם יהודים, שידם לא השיגה לשלם, הוצרכו לשמש בחברה־קדישא חמש או שש שנים למען שווי זכויות. „שמשים" אלה לא הוכנסו לרשימת נבחרי הקלפי וממילא לא נבחרו לגבאים. הם עמדו לרשות הגבאי: לאסוף את אנשי חברה־קדישא להלוית המת, להזמין חברים ל„סעודות" וכו'. החברים „השמשים" הרגישו את עצמם מקופחים ולא רצו לותר על זכות השתתפותם בבחירות ולהבחר. הם החלו להתקומם, לעמוד על זכותם, שבתו, הפריעו באספות, רצו לעזוב את החברה קדישא ואולי גם לארגן חברה שניה. הדבר היה למורת רוח החברים החשובים והתקיפים, אך לא יכלו לעמוד בפני הסערה שנתחוללה, ולכן הציעו שיטת בחירות חדשות כדוגמת בחירת פרזידנט באמריקה. בוחרים ועדת בחירות, שתבחר ע"י קלפי, וועדה זו בוחרת גבאים. הצעה זו לא נתקבלה על דעתם של ה„שמשים" המתמרדים. הם הבינו שבבחירות כאלו, אין להם תקוה. מלבד זאת היתה הבחירה הישרה בקלפי יקרה וקדושה בעיניהם. ההצעה החדשה נדחתה ונשארה שיטת הבחירות הקודמת.

החברה „לינת־הצדק"

בשנים ההן נתארגנה בלוניץ עוד חברה סוציאלית השובה: לינת־הצדק, כעין אגודה לעזרה הדדית בימינו, בעלת תפקידים ושרותים מועילים. ראויה חברת „לינת הצדק" להירשם לדורות במעשיה המפוארים, בשרות הקשה שהיה ממלא כל אחד מהחברים באהבה ובלב שלם. בית־חולים ואחיות לא היו בעיר. כל חולה שכב במטתו הדוויה בביתו. האשה, עקרת הבית הטרודה והעסוקה כל היום בילדים ובמשק ביתה, או להפך — הבעל, האיש המפרנס והעסוק כל היום בעסקיו ובעבודתו, לא יכלו לטפל בחולה בשעות הלילה. משנוסדה האגודה באה התקנה: כשחלה ראש המשפחה במחלה רצינית, התנדבו חברי „לינת הצדק" לשרת את החולה בלילה. היה החולה בעל אמצעים תרם לחברה לצרכי הוצאותיה. גם בלינת הצדק בחרו גבאים וערכו „סעודה" מדי שנה בשנה, בחנוכה.

בית־המרחץ בלונינץ

בשנות 8־1907 לא היו עדיין בלונינץ בית מרחץ הגון ומקוה מסודרת. הואיל ושני הדברים האלה היו בימים ההם מתשמישי הקדושה הראשונים במעלה, נתכנסו בעלי הבתים בלונינץ והחליטו לבנות בית מרחץ חדש ויפה כיאה לעיר שיצאו לה מוניטין. מחלוקת פרצה בגלל מקום בית־המרחץ: היכן יקימו אותו? המרחץ הישן בבנין הנוטה לנפול נמצא בחצר בית הכנסת הגדול של חסידי סטולין, וחלק מבעלי הבתים התנגדו, שיבנו את בית המרחץ החדש במקום הזה שהוא נידח ורחוק. הם דרשו, שיבנו את בית המרחץ במקום מרכזי קרוב ונוח יותר. אולם בעלי הבתים של בית הכנסת הגדול היו העשירים והתקיפים שבעיירה, היוזמים העיקריים ותורמי כסף לבנין. בראשם עמד ר׳ משה וולף דיאטלוביצקי, יהודי אמיד, בעל נכסים, שידע להטיל מרותו על הציבור, והוא אמר הפעם בזו הלשון: אנחנו בונים את בית המרחץ בחצר בית הכנסת שלנו ומי שדעתו אינה נוחה, יבנה לו בית מרחץ שני, והענין הוכרע. בהקמת גג בית־המרחץ חלו עכובים ואפרעות מפני מעשה שהיה: בעלי הבתים החליטו לבנות את בית־המרחץ לבנים, מחשש שרפה, והעבודה נמכרה למאטיע פרפלוצ׳יק, „מאטיע דער מוליאר״, המומחה בעבודת לבנים וטיח. הוא בא עם משפחתו מקוזן הורודוק והתחיל לעבוד יחד עם בניו הגדולים בטיוח בתים והקמת תנורים בבתים, ובמשך זמן קצר נעשה קבלן. על מאטיע היו מספרים בלונינץ: עד שנות בחרותו היה „בור מדאוריתא״ ולא ידע לקרוא כהלכה את התפלות שב„סדור״ ורק בבחרותו חשקה נפשו בתורה. בעקשנות יוצאת מן הכלל ובהתמדה רבה התחיל ללמוד ונעשה בר־אורין. רכש לו ידיעה הגונה במשניות ובמדרשים וגם הבנה בדף גמרא. מאטיע זה, למרות כל עסקיו המרובים, הקדיש עתים לתורה. בכל בוקר אחרי התפילה ישב בטליתו ולמד פרק „משניות״ ובערב, כשנפנה מעסקיו וחשבונותיו, סר לבית המדרש האשכנזי הסמוך לביתו ולמד עין־יעקב. מאטיע לא רק שהיה המומחה בעבודת בית־המרחץ כי אם גם הקבלן, המהנדס והאדריכל. בלונינץ לא היו אז מהנדסים. התושבים בנו בתיהם לפי תכניתם והבנתם הם. כמדומני, שבעיר לא נמצא אף מהנדס־יהודי אחד. מאטיע ערך את התכנית לבנין המרחץ וכשהגיע לבנין הגג, הביא לפני בעלי הבתים תכנית של גג מוזר ומשונה, לא מרעפי עץ או פחים, כפי שהיו בונים, אלא, פסי ברזל, וביניהם אבנים טחונות יצוקות — „צמנט״ בלע״ז — מעורב בחול ובאבנים קטנטנות. זו היתה אמצאה חדשה, ששמע על אודותיה מפי קבלנים העובדים עם מהנדסי הרכבת. והנה עלה בדעתו לצקת גג כזה על בנין בית־המרחץ. בעלי הבתים הופתעו לשמע השגעון הגדול. כולם הכירו את מאטיע כאיש מפוזר ובעל דמיון. פה אחד דחו את תכנית הגג שלו העלול להמיט חי״ו אסון על העיירה. אך מאטיע בשלו. העבודה נפסקה והעיירה כמרקחת. מאטיע אינו נחפז, הולך מאיש לאיש, מסביר ומשכנע, עד שהספיק למשוך כמה בעלי בתים לצדו. שלחו משלחת לפינסק ולברנוביץ להווכח אם אמנם בונים ויוצקים גגות כאלה. מאטיע ניצח. בפעם הראשונה יצקו בעיירתנו גג של צמנט על בנין בית המרחץ, ששמש דוגמא לכל בתי הלבנים שנבנו בעיירה.

חינוך ותרבות

י. ז. / „חדרים"

ילדי לונינץ קבלו את חינוכם ושמעו תורה ב„חדרים" ומפי מורים בעלי בתי ספר (קלאסן). בחדרים למדו רק בנים ובבתי הספר בנים ובנות יחד. המפורסם שב„מלמדים" היה ר' ישראל פרץ הולצמן, מלמד גמרא ולמדן גדול. מפיו למדו הילדים המתקרבים לגיל „בר מצוה", בני האמידים והעשירים, כי שכר הלימוד אצלו בעד „זמן" (חצי שנה) היה 25 רובל. כל מי שלמד אצל ר' ישראל פרץ לא נשאר „עם הארץ". בחדרו למדו מלבד גמרא גם תנ"ך ודקדוק, החסידים הקנאיים ריננו עליו שהיה פעם משכיל ואפיקורוס, ואמנם בביתו מצאתי פעם כרכי „השחר" של סמולנסקין. בימי שמחה וחג, כשטוב לב ר' ישראל פרץ ביין, היה מתחיל לומר דברי תורה ודרשה מתובלים בהלצות, והקהל שתה את דבריו בצמא.

חלקו לו כבוד רב. בערבים קרא שיעור בתלמוד לפני הקהל. השני לישראל פרץ היה ר' אשר ציפרשטיין, גם הוא בן תורה, איש צנוע ונחבא אל הכלים, שברח מן הכבוד. אחרי יום עבודה קשה ב„חדר" ישב בבית המדרש ולמד בפני עצמו. כל ימיו הרביץ תורה לילדי ישראל בלונינץ. לפעמים היה עוזר לשו"ב בשחיטת עופות. ר' מרדכי מפוהוסט — אמנם לא שימש זמן רב במלמדות כי מת בשנת 1913 בערך — היה בן תורה ומסביר יפה, הצטיין בכתב ידו היפה. לימד אותנו לכתוב לפי שיטת ה„אפירל" למכתבים. כתב לנו בכתב יפה „אפירל" נוסח של מכתב ואנו העתקנו. היו לו שתי דרגות: דרגא א' ודרגא ב'.

מלמד דרדקי היה גם ר' יהודה וולוול חיניץ, שנודע בכינוי „די קאלב" („העגל") כי תמיד היה כוסס צפרניו, מכה וחובל ברצועה וצובט. מובן שבעיקר נצבטו ונחבלו ילדיהם של בעלי מלאכה אביונים, את ילדי העשירים לא העיז לייסר קשה. זמן־רב לא עסק בהוראה, עזב את לונינץ ונדד לאמריקה.

ר' אברהם הרשיל קוטניק בא ללונינץ מקונוטופ־יודוק כבעל מקצוע. ב„חדרו" כבר השליט משהו מהמודרניזם. היתה לו שיטה בלימודים, תלמידיו דיברו עברית וקראו ספרים עבריים. תלמידיו רחשו אהבה ויחס לספר. בביתו הנמוך והטחוב, שקנה מיורשי הסבתא הינדה (די באָבע הינדה) היתה ספריה, הראשונה בלונינץ. מבית זה יצאה השכלה עממית ובמידה ידועה גם תורת התנועה הציונית.

היו עוד מורים ומלמדים שבאו ל„זמן" או לשני „זמנים", אך לא השאירו רושם מיוחד. בחדרים למדו הילדים תנ"ך, טעמי המקרא, סדרת השבוע, קריאה וכתיבה וגם קצת חשבון. אצל המורים למדו גם את הלשון הרוסית והשכלה ביתית. בני עשירים המשיכו למודיהם מחוץ ללונינץ. בהגיע הנער לבר מצוה התחילו ההורים, פרט לעשירים ולאמידים, לחשוב על „תכלית". עפ"ר למדו הבנים חייטות או נגרות, והבנות — תפירה או שנשכרו כעוזרות בחנויות. כשגדלו הנערים יצאו לערים הגדולות או נדדו מעבר לים.

י. ז.

ישיבת „בית־ישראל"

הישיבה נוסדה בשנת תרפ"ט, על ידי האדמו"ר רבי אלימלך פרלוב זצק"ל מקארלין־פינסק, והיא פרחה ושגשגה. עד פרוץ המלחמה היו בה כתשעים תלמידים מכל ערי פוליסיה־ווּאלין. מהם — בחורים גדולים בתורה ויראה. ומה נהדר היה המחזה, כאשר הרבי בא ללונינץ! כל בני הישיבה יצאו לקראתו לקבל פניו בתחנת־הרכבת, ביניהם הרב וכמה בעלי בתים נכבדים. הרבי היה מסור בכל לבו לישיבה בפרט ולהרבצת תורה בכלל. וכמה היה לבו מיצר ודואג על סבל היהודים במדינת פולין ובעולם כולו. ואם כי בפרוץ המלחמה נמצא בארץ ישראל, שב לפולין תיכף, כרועה נאמן, להיות מיצר בצערם. גם כששוחררה וילנא והיתה היכולת בידו לבוא לווילנא, לא עזב את עדתו, ונשאר בקארלין. תכתב זאת לדורות הבאים וממנה יראו וילמדו ממעשה אבותינו, אשר מסרו עצמם לטובת אחרים. „שמחו בשמחתם וסבלו בצערם". ומה גדולה היתה שמחת כל העיר, כשהיה רבי אלימלך פרלוב זצק"ל מקארלין שובת בה שבתו, או רבי משה פרלוב זצק"ל מסטולין! בכל שנה היו באים אלה לשבוע אחד ללונינץ ואז לבשה כל העיר חג וששון.

הבית שבו התאכסנו המה מרוב אנשים שבאו לשאול בעצתם. הם היו מעודדים ומחזקים בדבריהם. ביחוד גדלה השמחה ביום שהיה הרבי מקארלין מתייחד עם בני הישיבה. הוא דיבר עמם, חיזק ועודדם. כאב היה להם לדאוג ולמלא כל צרכם, אכל עמם יחד. גם מזקני העיר השתתפו בהחזקת הישיבה, כמו ר' משה וולף דיאטלוביצקי ז"ל, ור' אלתר לוין ור' אפרים איצל רובינרוט ז"ל ובראשם הרב ר' אלתר יהודה זוליאר שהיה מיוחד ומצוין במדותיו ובפשטותו ובענוותו. הוא ניהל את כל העניינים הכספיים בישיבה, שלא על מנת לקבל פרס. כמה שנים הייתי עמו יחד ולא ראיתי בו שמץ של רוגז. עם כולם דיבר בסבר פנים יפות, לטוב לבו לא היה שיעור ואין ערוך לגדולתו. כמה כואב הלב שכל אלה נלקחו מאתנו באופן אכזרי כל כך! כן כדאי לציין כאן את פעולתה הברוכה של האשה ברכה הופשטיין, אשת הרוקח ר' שלמה הופשטיין ז"ל, שבנתה את הבנין לישיבה, יהי זכרה ברוך!

אליעזר שך ר"מ, ישיבת „בית ישראל"
בלונינץ בעבר, כעת ר"מ של ישיבת
פוניבז בבני־ברק.

יום עש"ק, א' אדר תשי"א, ירושלים.

אשר פלוטניק / בתי הספר העבריים

שנות חיים ומאורעות, מעברי גילים והשקפות עולם לא יכלו להשכיח מלבי גירסא דינקותא. בבית הספר העברי המתוקן סגלנו לנו קריאה וכתיבה בעברית, דקדוק, תנ"ך וקורות ישראל. בבית ספר זה ניתנה לנו הכנה נפשית לרוחות החדשות, שהתחילו מנשבות בעיירות, ולזמירות שהגיעו מהארץ שהאביב ינוה בה עולמים.

משהופיע בית ספר כזה בעיירתנו, עיירה חדשה בין ביצות־עד מוזנחות, היה לנו

תלמידי בית־הספר של המורים ח. גלויברזון ומשה קיטניק

שביב אור בחשכת הלילה. חיש מהר כבש לבבות בין תושבי העיירה, החל ברב דמתא ובחסידים וגמור באינטליגנציה, שכבר פזלה לעֵבר התרבות הרוסית ושפתה. בית־הספר העברי היה המעיין שממנו שאבו בני העם השואפים לגאולה והוא גם שהקים חלוצים ובנים לוחמים.

החנוך ולמוד הילדים בלונינץ הקטנה היה נתון בידי ה„מלמד" ו„החדר". ככל בעלי המלאכה, החנונים והרוכלים, שנהרו לעיירה להשתכן בה ולמצוא את מחייתם, באו גם „מלמדים" ממקומות שונים. ה„מלמד" היה מכנס כשני מניינים ילדים לתוך דירתו הדלה, מושיבם מסביב לשולחנות ארוכים וחנכם לתורה תוך מכות וצביטות. בשנת 1906 באה מהפכה במערכת החנוך בעיירתנו — מהפכה שקטה ללא ריב ומדנים, הודות למורה קפלינסקי ז"ל, שפתח בעיירתנו את בית־ספרו וריכז בו את מרבית ילדי העיירה. קראנו לזה „קלאס". בו התחלתי ללמוד אלף־בית. בשני דברים מהפכניים חשובים נשתנה ה„קלאס" הזה, מכל ה„חדרים", והם קבעו את דמותו והתקדמותו: א) בבית־ספר זה למדו ילדים וילדות בצותא שלמדו את כל הלימודים ושעורים ללא הבדל, בעוד שבחדרי ה„מלמדים לא נתקבלו ילדות, ולא עלה על דעת מישהו לחשוב על ישיבת מין בשאינו מינו בכפיפה אחת. רק בת ה„מלמד" ישבה בפנת הבית, כחתלתולה שקטה ותמימה והקשיבה למשנת הילדים, למנגינותיהם או לקריאת הסדרה של הילדים המבוגרים. בין היהודים האמידים ובעלי היכולת היו מעטים, שלמדו את בנותיהם לכשנזדמנה להם שעת כושר לכך.

והנה נפתח בעירתנו בית ספר מעורב („קלאס") וכל בנות העיירה, וגם בת־הרב בתוכן, הלכו ללמוד יחד עם הילדים. המורה קפלינסקי לימד אלף־בית וקריאה באמצעות קוביות מצוירות (בלשון הפדגוגיקה של ימינו: השיטה האנליטית) ובמשך שבועות מעטים קראנו קריאה רהוטה. זכורני, סבי — אבי־אמי, בא לאמא והתרעם שנשלחתי ל„קלאס" ואגדל ל„שגץ" שהרי אין לומדים בו „אידישקייט", לא תפלה ולא מנהגי ישראל. ענתה

אמי: „בוא ותבחן את הילד איך שהוא מטיב לקרוא ב„סדור", כותב ב„לשון קודש", והרי בחדר לא ידע לקרוא במשך כל ה„זמן".

והרי חויה בלתי־נשכחת מחיי־הילדות: בראשית ידיעת הקריאה, ביום קיץ אחד, בשעות של אחר הצהרים, ישבנו על הספסלים בדומיה בלתי רגילה. על שולחן המורה חבילת ספרים. המורה הוציא סידור „שפה ברורה", כולו הדור ומבריק, אותיות מוזהבות חרותות על גב ה„סידור". ובפנים — אותיות מאירות עינים. קבלנו את הסידורים בדחילו. התחלנו לדפדף ב„סידור" בראשי האצבעות, שלא לקמט. המורה ביקש לפתוח את הסדורים ואחד הילדים פתח: „מה טובו אהליך יעקב", טרם ידענו את פרוש המלים, ואף על פי כן היה זה מעמד קדוש, שנחרת בלב ילד תמים ורך. אולם לא רק מורה דרדקי היה המורה קפלינסקי. מלבד הכיתה למתחילים היו לי כיתות, שלמדו תנ"ך, דקדוק, קורות ישראל, וכתבו חבורים.

דירה קבועה לא היתה לבית הספר, הוא נדד מדירה לדירה. בכל חצי שנה, עם פתיחת „זמן" חדש, שכר דירה בבית אחר מבעלי־הבתים שבעיירה. אולם תמיד שכן בית־הספר בשני חדרים מרווחים ושטופי אור.

גדולתו של המורה קפלינסקי היתה בכך שהעיז לשחות נגד הזרם וזכה להוציא מבית ספרו תלמידים בעלי ידיעות הגונות בעברית.

שלוש שנים לאחר מכן הגיע ללונינץ, ביזמתם של הורים אחדים, המורה זאב בקלצוק, בן־יישי (כיום בחדרה). בית ספרו היה מתוקן ומסודר. בצמאון שתינו ממימיו הצלולים. הוא נשאר חרות בזכרוננו כמעוז־פאר מראשית לבלובי התחיה הלאומית.

בצריף עץ גדול, מסודר ומרווח, בחצר הרופא החובש דמתא: מר אפשטיין, היתה אכסניתו הקבועה של בית־הספר. החצר היתה רחבת ידים, נקיה ומגודרת סביב. האילנות המעטים שבחצר ועצי התפוח והדובדבנים שמעבר לגדר, שוו לחצר הדרת גן, ביחוד בחדשי

חבר המורים של בית הספר הצבורי העברי הראשון (1919)
יושבים מימין לשמאל: בוסל, ליכוביצקי, קוטניק, פרידמן
עומדים: טילטשין, ליכוביצקי, קוטניק, יוסף זאבי (וילק)

האביב והקיץ, בחצר בלינו והשתעשענו בשעת ההפסקות, עם צלצול הפעמון אחרי כל שעור. מוטות מקבילים היו בחצר לתרגילי התעמלות ומקום מרופד חול להתגוששות ואקרובטיקה. ניצני הספורט כבר נראו בעיירתנו אז, ע"י להקות של מתגוששים שהראו כוחם לקהל בגן הרכבת הממשלתי. על נקיון הבית שמר המורה בקפדנות מרובה. את הרצפה היו שוטפים במי־חטוי ולחלל הבית התיזו מי קולון ובושם. כן הקפיד על נקיון התלמידים. הוא עצמו היה תמיד לבוש יפה, ללא רבב.

כשלושים תלמידים היינו, נערים ונערות, כולנו בכיתה אחת. היו לו עוד שלושה תלמידים, שהקדיש להם כמה שעות ביום. אותן השעות בלינו בחצר, כשעת הפסקה ארוכה אחת, בקריאה וכתיבה יפה וכל אלה — בשקט מוחלט. הכנת שעורים וחזרות היו רק בבית. שעות הלימודים בבית־הספר היו תמיד משעה 8.30 עד 4 אחרי הצהרים. שעה אחת נקבעה לארוחת הצהרים. קנאתי מאד בילדי ה„חדר", שלמדו בימות החורף עד 8 בערב וחזרו הביתה בלילות האפלים ובידיהם פנסי־פח ונייר צבעוני, והם בוססים וקופצים בערמות השלג ברחוב.

במרכז הלימודים עמדו התנ"ך והספרות העברית. ישעיהו היה ספר השעשועים של המורה. מעולם לא ישב שעה שקרא, דיקלם ובאר לנו את פרקי התנ"ך. ההסברה היתה ביידיש. אחרי קריאתו והסברתו היינו קוראים ומבארים וגם משננים קטעים בעל פה.

את הלשון העברית למדנו בכריסטומטיה של י. שטיינברג. זה היה מהנסיונות הראשונים ללקוט מיצירות סופרי ההשכלה והספרות העברית החדשה ולהגישה לילד ללמוד השפה העברית. מקור השראה היו לנו השעורים המיוחדים ללמוד שירי ביאליק. כמכהן בקודש עמד המורה כשהספר „כל שירי ביאליק" בידיו, מהודר בכריכת עור כחולה, אותיות זהב חרותות בדפני הספר וקוי זהב מזהירים מעל דפי השולים הרחבים.

תחילה היה המורה קורא את השיר בהטעמה, בפתוס והסברה. אחר־כך קרא שנית ואנו כתבנו את השיר במחברות מיוחדות. כמה חזון ודמיון השרה עלינו עד היום השיר „בשדה". נדמה היה לנו, כי יחד עם המורה אנו כורעים ומשתחווים עם השבלים הזקופות הגאות. עד היום מהדהדים באזני השירים: „כוכב נדח", „מתי מדבר האחרונים", והשיר „ברכת־עם — „תחזקנה" של ימינו. מנגינת ההימנון טרם היתה, אך היא נסכה גאוה לאומית בלבבות הרכים, אהבה רבה לכל האחים המחוננים בזעת אפם את עפרות הארץ. ידענו כי אחי המורה נמצא בארץ בין החלוצים. הלא הוא החקלאי, חבר מושב נהלל: בן־ישי. מאד נעמה לנו השנה האחרונה בבית־הספר. כשהתחלנו ללמוד את „הסגנון העברי" מאת קרינסקי, נכנסנו לטרקלין השפה העברית, דקדוק לא למדנו מתוך ספר. אלה היו שעורים בע"פ. ניתוח פסוקי התנ"ך וכו'.

דברי ימי ישראל למדנו לפי „קורות העברים". רוסית וחשבון לא למדנו בבית הספר. אצל המורה בקלצוק היתה גם ראשית למודי בגמרא.

חיות בזכרוני המסבות החגיגיות היפות של ט"ו בשבט. היום כולו היה מוקדש לחיי ארץ־ישראל. המורה הביא לבית הספר מפירות הארץ: חרובים, תאנים ושקדים, וקרא מהשירים הציוניים של ביאליק. היתה תערוכה של גלויות, תמונות מערי הארץ ומושבותיה. ועל כולם קריאת המכתבים של אחי המורה. אלה היו דרישות־שלום חיות מחיי החלוצים

העובדים בפרדסי הארץ וכרמיה. אחר כך היטבנו את לבנו. אחד המבצעים החשובים של המורה בקלצוק היא הספריה ליד בית־הספר. ספר עברי לא נראה אז בעיירה. היו בתי מסחר, חנויות, מחסני מכולת וקמח, בתי ספר למכשירי כתיבה, למחברות, אך ספר ואפילו „סדור" וחומש הביאו מפינסק או מוילנא אנשים שנסעו לכרכים אלה לרגל מסחרם. המורה בקלצוק הקים את הספריה הראשונה. כל תלמיד הביא סכום מסוים כהשקעה, וכן שילם דמי קריאה. נרכשו ספרי קריאה עבריים לתלמידים, שהכניסונו לעולם חדש. קראנו בספרי „פרחים", „ניצנים", „גיבורי האומה", נתגלה לפנינו עולם של אנשי שם: התנאים, האמוראים, הגאונים וכו'. נרכשו ספרי „תושיה קטנה" ו„תושיה גדולה", ספרים מתורגמים משפות לועזיות, כגון „השבוי מקוקז", „בן המלך והעני", „מסתרי פריז". הועסקנו גם בעבודה המעניינת שמסביב לספריה: כתיבת קטלוגים וכרטיסים מיוחדים וחלוקת הספרים. השם החדש והמוזר „קטלוג", קסם לנו. כשלוש שנים שהה אצלנו המורה בקלצוק ונאלץ לעזבנו מחמת בריאותו הרופפת. הספריה נשארה ברשות התלמידים, שהתאמצו לשמור עליה, אך נכשלו. עם יציאתו של המורה מעיירתנו פנה זיוו של עולמנו הילדותי היפה.

בן משה־יוסף / בית־הספר „תרבות"

ראשית התפתחותו של מוסד לחינוך עברי בלוניץ היו ה„קלאסן" שנפתחו ע"י מורים פרטיים, כמו בקלצוק, קפלינסקי, גלויברזון, מ. קוטניק, האחים ליאכוביצקי, י. טילצ'ין, זלדין וגורניאנסקי. בשנות 1919—1921 התקיים גם בית־ספר עברי ציבורי. בשנות 23־1922 הוקם בחצר בית הכנסת הישן על ידי בעלי־בתים דתיים בנין בשביל בית ספר דתי בשם

נשף ילדי בית הספר „תרבות" ב„בזר" קק"ל (1932)

המחזור האחרון של ביה"ס „תרבות" (1933)

„בית יעקב", שהחזיק מעמד רק 3—4 שנים ונסגר. את הבנין קבלה לרשותה קבוצת עסקנים ציונים ויסדה בו את בית־הספר „תרבות". בשנה הראשונה לקיומו ביקרו בבית־הספר רק כ־60 ילדים. ההורים האדוקים התיחסו באי־אמון לבית ספר בעל צביון חילוני ומפאת גובה שכר הלמוד לא השיגה ידם של רבים מבין ההורים מעוטי היכולת לשלוח את ילדיהם לבית הספר. בכל זאת התפתח בית הספר „תרבות" ומשנה לשנה גדל מספר תלמידיו ובשנים האחרונות הגיע ל־200—250.

בית־הספר „תרבות" השפעתו היתה גדולה על הדור הצעיר והוא עשה רבות למען החיאת השפה העברית והפצתה. זה היה בית היוצר לנשמת הנוער וממנו יצאו גם חניכי תנועות הנוער של „השומר הצעיר", „הנוער הציוני" „ובית"ר".

ההצגות והחגיגות הפומביות שנערכו מזמן לזמן על ידי ילדי בית־הספר עוררו בעיני כל האוכלוסיה היהודית בעיר ובסביבה ענין רב. ובקורו של המשורר הלאומי ח. נ. ביאליק בבית הספר סייע להרמת קרנו.

בראשית שנות ה־30 התארגנו באי־אלה מקומות בפוליסיה (כמו בדוידהורודוק, סטולין ולונינץ) חוגים מצעירי תלמידי בית הספר „תרבות" בשם „בני־יהודה", שקיבלו עליהם לדבר עברית יום יום. לחוגים אלה היתה השפעה ניכרת גם על המבוגרים, בכוון השגרת השפה בפיהם. בראש החוג „בני־יהודה" בלונינץ עמד התלמיד ניומה בילוהוסקי, קנאי נלהב לשפה העברית. חניכת בית־הספר „תרבות" היתה גם הצעירה הכשרונית שרה קוציקוביץ, שכבר בגיל 12 כתבה בעברית יצירות ספרותיות ורבים ניבאו לה גדולות בעתיד. אולם הגרזן האכזרי של מרצחי היטלר, אשר הונף על כל האוכלוסיה היהודית

בלונינץ, לא פסח גם עליה. — במשך כל השנים נאבק בית הספר על קיומו ותמיד סבל מחוסר אמצעים מספיקים, ורק הודות לנאמנותם והתמסרותם של קבוצת עסקנים, כמו ברוך גרצולין, משה"ל שניידרמן, זלמן לופטו, בצלאל סטכובסקי, מנדל טריבוך ועוד, אשר פעלו למען אוסף כספים מתרומות, מגביות ומפעלים אחרים, החזיק בית הספר מעמד כל השנים.

ממורי בית הספר „תרבות" בלונינץ ומנהליו כדאי לציין את משה רוזן, אבסייציק, לבוביץ, גורדון ואריה לופאטו — מנהלו האחרון עד לחיסולו על ידי השלטונות הסוביטיים.

דבורה קוציקוביץ / ביאליק בעיירה

מנהג היה בלונינץ, כשביקר בעיר פקיד ממשלתי גבוה, או איזה גוי מיוחס, נערכה לו קבלת הפנים בבית הכנסת הגדול, שנמצא על יד ביתנו. ניסמן ע"ה היה אנוס לבוא לבית הכנסת החסידי, אף על פי שהיה מתנגד מובהק, כי הצטיין בחזנות ובשירה וה„מי שברך" שלו לכבוד הגוי הגיע עד לביתנו ואנו, הילדים, ידענו בעל־פה את כל זמירותיו. ברחובנו הרגשנו יותר בטקסים הפולנים הללו, כיוון שקיבלנו פקודות להניף את דגלם, שהיה כל כך זר לנו.

ומה גדלה שמחתנו והתרגשותנו הרבה, כאשר ביום בהיר אחד הודיעו לנו העסקנים הציוניים בלונינץ, שעלינו להכין דגל תכלת־לבן, כי ביאליק יבוא לעיירתנו. השמועה על המאורע הגדול—ביקור גאון האומה—התפשטה חיש מהר בין תושבי העיר. היש אדם בישראל שלא שמע את שם ביאליק? מבית־הנתיבות נסע ביאליק בטכסי שהשאיל הסטרוסטה הפולני, אל בית הועד הציוני. ואני ואחיותי, זכרונן לברכה, הרגשנו את החג בכל פארו. עד כמה שאני זוכרת, קישטו את הדרך מבית הכנסת לבית הספר. דגלי „תכלת לבן" תלינו בכל החלונות המופנים לרחוב. מנהלי בית־הספר הכינו את הילדים ולימדום דקלומים ושירה, גם אחיותי השתתפו בקבלת הפנים לאורח הדגול. הילדים לבשו בגדי חג, ובכול הורגשה אוירה של התרוממות רוח.

את האורח קיבלו הילדים בפרחים ובברכות ליד בית־הספר. אחר כך נכנסו פנימה שורות־שורות אחריו. תפסתי מקום על ספסל גבוה, סמוך לביאליק ועוד לא האמנתי לעצמי שזהו באמת המשורר. הכרתיו לפי תמונות שונות, אבל בדמיוני תארתי לי אותו אחרת. עכשיו, בהעלותי בזכרוני את קלסתר פניו אני נזכרת בדמותו, ויודעת כי באמת שונה היה מכל אדם רגיל. דומיה בלתי רגילה שררה בחדר המלא אנשים, נשים וילדים. ביאליק פתח בקול נמוך ואטי לספר לנו על חיי הילדים בא"י־ישראל. אותה שעה לא ראיתי את אשר לפני. דמיוני רחף על הר הצופים ועל הרי חיפה, כאילו נמצאתי בין ילדי הארץ. ביאליק עורר אותי מחלומותי בשיר שקרא לפנינו „דוד מלך ישראל חי וקיים". לא בניגון העממי הידוע, כי אם בנגון אחר לגמרי, עמוק ללבי חדר הניגון והרבה שרנו אותו בבית. עוד היום כשנזכרת אני בימים ההם גדלים הכיסופים ומתחילה אני לשיר לעצמי את ניגונו של ביאליק. התגשם חלום החולמים בדורנו ודוד ראש ישראל חי וקיים...

האדריסה שהוגשה לח. נ. ביאליק בזמן בקורו בלוניניץ בשנת 1931

בית־ספר עברי עממי „תרבות" בלוניניץ

ברוך אתה
יהודי נפלא
לקראת בואך
ישמיעו דבריך
קול נחמה

והחתומים: מ ח ל ק ה ד׳ — יעקב קובל, אשר קרוגלין, מזאה חיה שרה, ברכה צוקרמן, ארדמן צפורה, פרפלוציק חיה, טריבוך חיה שרה, סטריגץ דבורה, ליברמן הניה, בילהוסקית אסתר, מרדכי גולובייי.

מ ח ל ק ה ג׳ — שולמן נחמיה, משה הוכשטיין, מנדל גקלמן, פילקוב ברוך, פלט יהודה, טוקר אהרון, זלוטניק פסח, לאה ויַנט, דב לוין, וילדבסקית.

אבי־רות / חוגים דרמטיים

כשם שהתיאטרון היהודי — הורתו ולידתו היו במשחקים ובהצגות של פורים, כך גם בלוניניץ התחילו ההצגות במישחקי פורים, שכידוע, היה חג למחצה ומצוה היתה ליהודים להשתכר „עד דלא ידע"...

זוכרני: בעודי ילד נכנס אחד מ„הפורים שפילר", לבוש כקצין רוסי ודיקלם מה שדיקלם, קיבל את „דמי הפורים" ואח"כ יצא לפרוזדור והתעטף בבגד ישן (שהרי ברחוב פחד ללכת לבוש בגדי קצין. היו גם הצגות של להקות שעברו מבית לבית. בהצגה אחת של „מכירת יוסף", שהוצגה בביתנו השתתפו: אחי דוד ובנו של ליב וולף פעצעניק, אברהמל׳ עלפינר ועוד. הישמעאלים היו חבושים תרבושים, שנשאלו מהטורקים, בעלי המאפיה בלוניניץ. הצגה זו נמשכה כשעה והלהקה קיבלה חלף עמלה לא פחות מ־20 קופיקות מלבד כבוד... בשנת 1908 הוצג ברוב פאר והדר המחזה „עקדת יצחק" באולם מלא של מכבי האש („פוזשרני סאראי"). כל החורף התכוננו להצגה זו, בין המשתתפים היה גם הזקן קויפמן ניסמן שמילא את התפקיד של אברהם. דרך אגב: החרדים הטיחו נגדו דברים חריפים: „זקן אשמאי שהתחבר לבחורים ובתולות להשתטות (זיך מאַכן נאַריש"), בנו איטשע ניסמן, מילא תפקיד של יצחק, אחי אברהם יצחק ווילק הופיע בתפקיד ישמעאל. מהבחורות — נדמה לי — השתתפו בתו של אברהם אהרן זשוק, ובתו של יוסף דוד פילציק. ההצגה הצליחה והשאירה רושם כביר בעיר. זמן רב שרו בבתי המלאכה ובבתים את הדו־שיח שבין המציגים. עד היום נחרתו בזכרוני החרוזים האלה: „אברהם, אברם — מיין געליבטער מאַן, וואָס איך וועל דיר הייסן — דאָס זאָלסטו טאָן, זאָלסט נעמען דיין זון דער איינער, — דו זאָלסט אים פאַרשניידן די הויט מיט די ביינער". מצלצל באזני החרוז שבפי יצחק העקוד: „פאַטער ליבער — בינד מיר איבער, ס׳זאָל

חלילה ניט זיין קיין מום אין מיינע ביינער". ההצגה נסתיימה בחרוז זה: „שושנת יעקב זינגען דאָך אַלע — רבקה איז געוואָרן יצחק'ס אַ פלה". בשנת 1909 ביקרה בלונינץ הלהקה הידועה של פישזון ועשתה בלונינץ שבועות אחדים. הציגו את המחזות „שבת קדש", „דאָס פינטעלע ייד", „שרה שנדיל פון יעהופץ", „הרצלע מיוחס", לצערי הרב עלה בידי רק פעם אחת להתגנב ולהיכנס לאולם ההצגות. נפשי חשקה מאד להכנס כמו כל הילדים לאולם „הטריאַטער", אבל מחוסר פרוטה נשארתי בחוץ. ההצגות הללו הכניסו רוח חיים בעיר וזמן רב שרו את שירי ההצגות. אחרי בקור הלהקה הנ"ל נוסד בלונינץ חוג דרמטי, שהציג הצגות שונות מהרפרטואר של גולדפדן וגורדין. בין הפעילים היו: לייזר זשוק, מערל דומניץ, שנחשבה ל„כוכב" החוג בתפקידה „חסיה די יתומה", בנות יוסף דוד פילציק ואליהו מורבציק ואחותי מערל. לפעמים באו מפינסק כוחות דרמטיים להשתתף בחוג הדרמטי. אמנם הללו לא קבלו שום השכלה והדרכה, אבל הקהל היה מרוצה וקבל את פני המשחקים בתשואות ובמחיאות כפים סוערות. בשנת 1917, שנת המהפכה הרוסית, נוסד חוג בשם „הבימה", אחרי שהגיעה ללונינץ השמועה על „הבימה" במוסקבה. בראש החוג הזה עמד יעקב זשוק ומעריל דאמניץ, הציגו: „צוזייט און צעשפרייט", „די שחיטה" ועוד. היו גם נסיונות של הצגות בעברית, הנשף העברי הראשון והצגה מחיי הילדים נערכו על ידי תלמידי בתי הספר של המורים גלויברזון וקוטניק. בשנת 19—1918 הוצג בבית־הספר העברי מחזה מחיי הילדים. גם בימי שלטון הפולנים נתארגנו חוגים דרמטיים. מלבד ההצגות נתחבבה על הקהל היהודי הזמרה היהודית העממית, והואיל והתחבורה לונינץ—ורשה היתה ישירה ונוחה, הוזמנו כוחות אמנותיים מפורסמים. כך הוזמן לקונצרט החזן המפורסם סירוטה עם בתו, וכן החזן הידוע הרשמן, — שהופיע בנשף לשירה עממית. בין השומעים היו הרבה נוצרים.

יוסף זאבי / הווי ומנהגים

לזכר חברי מנחם שחורי ז"ל, שעודדני להעלות זכרונותי בכתב

ברית מילה

אשה הרה, בעיקר בחדשיה האחרונים, לא יצאה בערב לבדה מן הבית בלי מלווה. הלידה היתה בבית, מאין בית חולים בעיר, גם מילדת לא היתה. רק אחרי המלחמה העולמית הראשונה, השתקעה בעירנו מילדת („אקושערקע") ז'ניה הופשטיין, בתו של ר' משה אהרן. את תפקיד המיילדת מילאה הסבתא הינדה במסירות ובנאמנות. על הקיר, מעל למיטת היולדת, תלו „שיר המעלות", מודפס או כתוב, ובו נקובים שמות האבות — לבן־זכר ושמות האמהות — לנקבה. בהוולד בן זכר היו תלמידי החדר באים לקרוא „קריאת שמע" ולברך את הרך הנולד בליל מנוחה, ומקבלים בשכר זה דובשנים, גרעינים, אגוזים וסוכריות. ביקור זה נמשך כל השבוע. בליל שבת היו באים אורחים ל„שלום זכר" ומתכבדים באפונה, אגוזים ויין. בערב שלפני ה„ברית" היו שוב באים אורחים ל„וואַך". (משמרת), מתוך האמונה התפלה, שהרך הנולד עומד בפני סכנת רוחין ושדים וטעון

שמירה. בכל „ברית מילה" השתתף הרב. ה„מוהל" המסורתי היה ר' מרדכי פרפלוציק, ואחריו אפשטיין דער פעלדשער. במצות „מציצה" נתכבד עפ"ר ר' אלתר לוין ולסנדק — סבא או זקן או נכבד. הנולדים נקראו בשמות קרובים ובני־משפחה שנפטרו.

שידוכים ותנאים

שדכנים בעלי מקצוע לא היו בעיר. רוב השדוכים נקשרו ע"י בעלי בתים מביני דבר. היו גם שידוכים ע"י בחירה עצמית אבל הרוב לא הלך בדרכי „אהבה". רוב המחותנים נבחרו לא מבני העיר אלא מחוצה לה, והיו מפגישים את הזוג באיזו תחנה או גם בעיר. המשדך היה מציע ומתאר את בן הזוג, או בת הזוג על כל המעלות הטובות. אחרי שתים או שלוש פגישות, כשבני הזוג מצאו חן זה בעיני זה, עשו הסכם („א וואָרט") או כתבו תנאים בפומבי, רשמו את מכסת הנדוניא וקבעו את זמן החתונה וכו'. כתיבת התנאים הסתיימה לפי המסורת, בשבירת צלחות ובהכרזת „מזל־טוב". אחרי התנאים היה הזוג יוצא בגלוי, שלובי זרוע לטייל. בחור ובחורה שהלכו שלובי זרוע ברחוב — סימן מובהק היה שהם „זוג". מיד אחרי „התנאים" התחילה פרשת ההכנות לחתונה: תפירת בגדים וכו', מלבד כרים וכסתות, שבכל בית היו מוכנים לבת שהגיעה לפרקה, מדפיסים כרטיסי חתונה להזמנות ובני „עמך" היו קונים כרטיסי־חתונה מוכנים בדפוס וממלאים את שמות המחותנים ו„החתן כלה". בשעת כתיבת ההזמנות נזהרו שלא לפסוח על מישהו, כי העלבון היה גדול ביותר למי שלא קבל הזמנה לחתונה. בשבת שלפני החתונה היו מוליכים את החתן לבית המדרש „צום אויפרוף". לכבוד החתן באו כל הקרובים להתפלל בבית המדרש שלו. וכשעלה החתן לתורה ל„מפטיר", המטירו עליו מעזרת הנשים אגוזים וכל מיני מתיקה. החזן היה מברך בברכת „מי שברך" באופן חגיגי ובניגון מיוחד. הילדים חטפו את המגדנות. אחרי התפלה הלכו לבית החתן ל„קידוש" והוזמנו אליו כל הקרובים והידידים.

ביום החופה היתה רבה התכונה. אולם מיוחד לחתונות לא היה. העשירים היו יוצאים מחוץ לעיר כדי לסדר את טקס החופה ולהשתחרר מעול הנשפים והסעודות, אבל אנשי „עמך" ערכו את טקס החופה והסעודה לכל דקדוקיה ופרטיה לפי המסורת מקוז'נהורודוק. בלוניץ היה בית ר' עבר לוצקי המרווח, או בית ר' מאיר קפלנסקי ועוד, משמשים לחתונות, כמובן רק לשם מצווה. מרת דוושע או בת שבע — למרות כל הטורח הגדול והטרדה המרובה, פינו את הבית ומסרוהו לרשות המחותנים. שם גם בישלו את הסעודה החגיגית, החתן התאכסן בבית אחד והכלה בבית אחר. כשעתים לפני החופה היו מתכנסים בבית החתן קרוביו ומכריו והרב. עם הופעתו וכניסתו של כל קרוב ומודע, נתכבד הלה ע"י ה„כלי־זמרים" ר' שמעון מוזיקנט, או ר' שפסל, בקריאת כבוד: „מיט אַ שיינעם מזל־טוב איז מכבד ר'... דעם חתן'ס... ה„כלי זמרים" היו מנגנים איזה מַרש קצר והמכובד היה משלשל לידי ה„כלי זמר" הראשי 10—20 קופיקות. את הקדושין סידר עפ"ר הרב. היו מקרים שאבי הכלה היה מסלק בו במקום את ה„נדוניה". לעתים רחוקות פרץ גם סכסוך בענין ה„נדוניה". אחרי הסידור הרשמי הלבישו את החתן קיטל יהוליכוהו בלוית תזמורת וקהל רב לבית הכלה לכסוי („צום באדעקן"). טקס זה היה

רב־רושם. הכלה, שישבה על כסא מיוחד מרופד ומקושט, עם צעיף („ברוצלייער") היתה מוקפה נשים צדקניות וחברות טובות שהנעימו לה את הזמן עד בוא החתן. הצפיפות בחדר היתה גדולה, בעיקר מנערים וסקרנים שבאו להסתכל. בקושי רב פינו מקום לחתן ושושביניו, שכובדו במטר של קונפֶאטי ופרחים. לפני הכיסוי היה „הבדחן" ר׳ יצחק שלמה זמודיאק מראה את כוחו בחרוזים מעניני דיומא וסיגל את דבריו לכלה. ואם ר״ל היתה הכלה יתומה, היו מזכירים את נשמת המת, וכאן כמו בשעת דברי הבדחן נשמעו בכיה והתיפחות, אבל אחרי הטקס הזה התחילו הכלי־זמרים לנגן, פגה התוגה ושוב שמחה וששון.

ב ד ר ך ל ח ו פ ה. על־פי רוב ערכו את החופה בחצר בית־המדרש. בדרך הראו הנערים את כוחם בהפרחת זיקוקין־די־נור. בני קוזנהורודוק נתמחו בכך: אל מוט קשרו סמרטוט טבול בנפט, שנים־שלושה מהמומחים החזיקו בקבוק־נפט ביד, מילאו את פיהם נפט והתיזו על המוט הבוער. כך ליוו את החתן והכלה לחופה. אחרי טקס הקידושין וקריאת ה„כתובה" ומסירתה לידי הכלה, חזרו לבית החתונה בשמחה ובצהלה, בלוית התזמורת. את ה„זוג" קיבלו אנשי הדור הישן בריקוד עם חלה קלועה גדולה בידי הסבתא ואנשי הדור החדש בטס יין ופרחים על סף הבית. לחתן ולכלה, שצמו כל היום, היתה מוכנה סעודה קלה עד שהתחילה הסעודה העיקרית. החתן ישב בראש השולחן ועל ידו אביו המחותן, הרב והמכובדים. המתיחות גדלה בעיקר בשעת הכרזת „מתנות הדרשה". המכריז, על פי רוב, היה ר׳ שמעון או משה ליב מוזיקנט ממשפחת ה„כלי זמר", שהיה לוקח את המתנה ומכריז עליה ועל נותנה. המתנות היו על פי רוב מצרכי־בית, בתוכם ספרי קודש וגם כסף ממש. זו היתה הכנסה יפה לזוג מחוסר אמצעים. אחרי ברכת המזון הוליכו את החתן והכלה לחדרם והקהל המשיך במחולות. הגברים והרב בראשם יצאו במחול. הרב ר׳ אלתר יהודה זולאר זצ״ל החזיק את המטפחת האדומה בידו ואחריו נמשכה השרשרת והוא שר בקולו הצרוד: „כיצד מרקדים לפני הכלה? כלה נאה וחסודה" וחוזר חלילה. בכל חזרה וחזרה גדל הקצב, עד שהגיע לשיא ההתלהבות. גם למחרת נהוג היה עוד לאכול ארוחת הצהרים בבית החתן או הכלה. כל השבוע שלאחר החתונה נקרא „שבעת ימי המשתה" שנסתיים בשבע ברכות בשבת, כשהוליכו את הכלה לבית המדרש.

חגים ומועדים

מבין החגים נתבלטו „הימים הנוראים" וחג הפסח. לפני ראש השנה היו הולכים ל„סליחות" בעיקר ל„זכור ברית". השמש היה מעיר את הישנים בעוד מועד. בית המדרש היה מלא וצפוף ואפילו תינוקות של בית רבן לא חסרו. ל„זכור ברית", הלכו בארבע בבוקר. בבית היתה המולה גדולה מאוד. אפו חלות בדמות צפרים, סמל לצפור שתביא שנה טובה מהשמים. גולת הכותרת בתפילה היתה תקיעת השופר. לפני התקיעות היו לפעמים דורשים „מעניני דיומא". ל„תקיעות" באו גם הבתולות. כל הגברים בלי יוצא מן הכלל, חוץ מחולים קשים, נמצאו בבית המדרש, כי לא היו אפיקורסים קיצוניים בעיר מלבד הד״ר גורביץ, מתבולל גמור (שגם הוא חזר בתשובה בסוף ימיו). בבית היו נוהגים לטבול פרוסת חלה ב„דבש" ומברכים, שתהא שנה טובה ומתוקה. גם את אֹרֶז

פינות הבית היו מורחים בדבש ואמא היתה אומרת: „זאָל אונז גאָט געבן אַ זיסן יאָר". לכבוד ראש השנה היו קונים אבטיחים וענבים ומברכים ברכת „שהחיינו". ל„תשליך" הלכו לתעלה, שמאחורי בית ליב וולף פעצעניק, ובשכונת „די זאמד" — לגן של ר' מאיר קאפלאנסקי, כי לא היה נהר בלונינץ.

יום כפור. חובת ה„כפרות שלאָגן" חלה על כל נפש ונפש, אך שיתפו שנים או שלושה ילדים יחד. אפו חלה בצורת סולם — שהתפילות תעלינה בסולם ישר השמימה. בבית הכנסת, אחרי תפילת הבוקר או תפילת מנחה, ישבו הגבאים בבית המדרש לפני שולחן ערוך יין ועוגות וכל אחד היה מסלק את חובו להוצאות „החזן", עליות, שותה „לחיים" ומברך. השולחן היה מלא „קערות"־צדקה למוסדות שונים, ביניהן ה„קערה" ל„יישוב ארץ־ישראל". כל אחד ואחד תרם כנדבת לבו. בפרוזדור או בחדר צדדי היה השמש ר' איציק, ר' אהרינקע, או ר' אברהם, מַלקה ברצועה את המתפללים כשכל אחד מהם כורע על הרצפה. השמש קיבל שכר בעד „מלקות שלאָגען". שני נרות גדולים הודלקו, שהספיקו „מערב עד ערב", אחד בבית ואחד בבית הכנסת. היו שנהגו להדליק נר של שעות. הואיל ולא הספיק המקום לנרות על החלונות — הדליקום בארגז גדול שהועמד בפלוש. בבית הכנסת היו שוטחים קש על הרצפה. בשנים האחרונות ביטלו את מנהג פיזור התבן והדלקת כל הנרות. השמש שמרם כמלאי לכל ימות השנה .בעלי־תפילה קבועים לא היו לתפילות העיקריות, מלבד בבית המדרש הגדול, ששם התפלל ר' פנחס עשרות בשנים.

חג הסוכות. שמחה אמיתית היתה שרויה בימי חג הסוכות. כל אחד בנה לו סוכה, והילדים השתתפו בבניתה ובקישוטה. בחוה"מ ערכו „שמחת בית השואבה" בלוית „כלי־זמרים". האמידים והמהדרין קנו להם אתרוג ולולב. מי שלא היה לו אתרוג, הביאוהו אליו הביתה כדי שכל בני הבית יברכו עליו. בימי הסוכות בחרו גבאים לבית המדרש. גבאי חברה קדישא בחרו בהושענה רבה. (אז היו אופים חלה בצורה של שתי ידים שלובות). כל גבאי ראשון ושני שנבחר היה מזמין את הקהל ל„קידוש" לביתו. טקס בחירת גבאים בחברה קדישא נעשה בעסק גדול. לשמו הקימו סוכה גדולה ולפני הבחירות ערכו קידוש בייש ועוגות־דבש „כיד המלך". לעתים פרצו גם מריבות וסכסוכים בשל בחירת הגבאים. זוכר אני, שר' ליב וולף פצניק התקומם ואיים ביסוד חברה קדישא שניה. שיא השמחה היה, כמובן, בשמחת־תורה. ביום זה פרקו היהודים את כל דאגותיהם וצרותיהם והשתחררו מהנימוסים המקובלים. השמחה התחילה עוד בבית המדרש. בבתים הקרובים ערכו „קידוש" ואחרי התפילה הלכו קבוצות מבית לבית, סוחבים לפעמים את הטשולנט והקישקעס ויהודים ששו ושמחו „בשמחת תורה". ר' ראובן דער מילנער, (ראובן הטוחן) היה אוסף את הנערים בבית המדרש וקורא ביידיש: „ניטא אזא גאט ווי אונזער גאט" והילדים מתרגמים ועונים במקור העברי: אין כאלהינו, וכן עד הסוף. ברחובות נהרו ילדים בהנהגת ר' מעשיל, או מישהו אחר שקרא: צאן קדשים, והילדים ענו בפעיה: מה מה!

חנוכה. בחנוכה היו התלמידים פטורים מלימודיהם. בערב קיבל כל אחד דמי חנוכה — אמא תפרה תרמיל קטן מיוחד לשם מטרה זו. היה מנהג לאכול סופגניות, יצקו

סביבונים מעופרת. מהם — בעלי כנפים, ומהם — בצורת קוביה, וחרוטות בהם האותיות נ.ג.ה.ש. ויש שקנו סביבונים אצל איזל חרט העץ. בחנוכה היו משדכים שידוכים וכותבים תנאים.

פ ו ר י ם. בפורים התנקמו היהודים ב„המן" ע"י רעשנים. עניים חזרו על הפתחים לקבץ נדבות וגם זוגות עברו ואספו כסף למטרות סוציאליות. מנהג היה לשלוח מנות ממשפחה למשפחה, וכן למלמדים ולרבי. „פורים שפילער" ערכו הצגות שונות. ה ס ע ו ד ה נערכה ברב פאר. את החלה הקלועה בצעו לאורכה. באמצע הסעודה היו באים כלי־זמרים ומנגנים. „משחקי פורים" (פורים שפילער), ויהודים שהתחפשו, היו עוברים מבית לבית ומשמחים את הבריות.

פ ס ח. שבועות אחדים לפני החג התחילו ההכנות לפסח, כבישת סלק לחמיצה, אפית מצות, לאלמנה אפו מצות בהתנדבות. יין קנו רק אצל הרב — זו היתה אחת מהכנסותיו. בערב פסח בבוקר נהגו לאכול חלות מקמח לבן־למחצה שנקראו בשם „בעור חמץ". נקיון הבית נעשה בכל חומר הדין. מנהג היה בימי הפסח לשחק באגוזים. המרכז למישחקים באגוזים היה בחצר ר' הרשיל דאמניץ. וזהו אופן המשחק: חופרים גומה קטנה, אחד נותן 2 אגוזים והשני 2 או 4, — קראו לזה 4 על גבי 4. אם בגומה נשאר מספר זוגי, זכה הזורק, ואם נשאר פרט — זכה הצד שכנגד. ה„ב ר כ ו" ש ל ח מ ץ — („דער חמצדיקער ברכו"). מנהג היה נהוג בעיקר בבית־המדרש „דחול", שבשעת אמירת „ברכו" זרקו הקונדסים זה על זה נעלי אכרים „פאסטולעס" בלע"ז .

ב ש ב ו ע ו ת לא היו מנהגים מיוחדים מלבד קישוט הבית בירק. ואמירת „תיקון שבועות" בלילה.

ב ת ש ע ה ב א ב נהגו שהנערים ליקטו קוצים דוקרים וזרקו על שערות הזקן ולמרות המחאות מצד „פני" בתי הכנסת, נתקיים המנהג המכוער הזה בתקפו, כן נהגו לבקר בבית הקברות.

מ ת מ צ ו ה. אם מת מישהו בבית הסמוך — היו כל השכנים הקרובים שופכים את המים מכל הכלים והגיגיות וכו'. זקנים וזקנות היו מברכים את הנכדים לפני גסיסתם וקוראים „וידוי". בבית הנפטר היו מדליקים נרות, בעיקר למראשות המת ואומרים „תהלים". את התכריכים תפרו בעלי חברה קדישא בעצמם, בלי קשר בקצה החוט. „הטהרה" נערכה בבית המת. נפטרים נשואי־פנים, נישאו באלונקה מיוחדת על הכתפים עד פסי מסילת הברזל. ומשם עד לבית הקברות העבירו את הנפטר בעגלה פשוטה רתומה לסוס, כשחלק מהקהל קורא בקול: „צדק לפניו יהלך וישם לדרך פעמיו". על עיני הנפטר ועל פיו שמו שברי חרס ולידו הכניסו גזר עץ קטן. אבי הסביר לי: כשיבוא משיח צדקנו בשעת תחית המתים יהיה למת על מה להשען ולקום. כשנסתם הגולל הודיעו לנפטר באופן רשמי, שהוא מוצא ומשוחרר מכל החברות והמוסדות. אחרי אמירת „קדיש"־יתום התחילה פרשת „מחילה בעטן": פלוני בן פלוני מבקש מחילה, כן ביקשו שיהיה מליץ יושר טוב בעד פלוני בן פלוני החולה, ושפלוני בן פלוני ישתחרר מעבודת הצבא. בשעת היציאה מבית הקברות תלשו עשבים וזרקום מאחורי הגב ואמרו את הפסוק: „בלע המות לנצח". כשחזרו האבלים לבתיהם היו אוכלים סעודת הבראה

„כעכים", במשך כל ימי „השבעה" התפלל מנין בבית האבל, ואת התמונות והמראות הפכו או כיסו. בהרבה בתים היה תלוי על הקיר לוח היארצייט ובו נרשמו באותיות־דפוס יום המיתה של הנפטר ופסוקים ואמרות חז"ל, כמו „אדם דואג על איבוד דמיו ואינו דואג על איבוד ימיו", דמיו אינם עוזרים — ימיו אינם חוזרים". ביום היארצייט עבר לפני התיבה הבן או הקרוב, עלה לתורה והשמש היה קורא „אל מלא רחמים". כל היום בבית וגם בבית הכנסת דלקה מנורת נפט. המהדרין צמו ביום היארצייט.

יעקב קולה / חסידי סטולין־קארלין

אחד מממשיכי תורת הבעל־שם־טוב ומפיצי החסידות בפולסיה־וולין היה רבי אהרן הגדול זצ"ל מקאַרלין. איש מופלא, כולו מסור לחסידות. בכל להט התלהבותו פעל ועשה למענה. כבש לבבות רבים וטובים והכניסם תחת כנפיה. כולו בער באש קודש וכל עצמותיו אמרו שיר ותהילה לאלקים. הוא חלה ב„מחלת אהבה" לד' כפי שמתבטא בזמר שחיבר לכבוד שבת („יה אכסוף") והמושר בפי חסידי סטולין־קאַרלין עד היום — „שבת קודש נפשי חולת אהבתך" והוא רואה את נפשות ישראל קשורות בקדושת השבת שהיא אות לעולם בין כנסת ישראל להקב"ה.

מי לא יזכור את השמחה והעונג שהשרה עלינו הרבי בעיירתנו באחת משבתות השנה? העיירה לבשה חג ועשרה קבים שמחה ירדו עליה... החנווני הגיף את תריסיו, בעל המלאכה עזב את סדנו, ילדי בית ספר — את ספסלי לימודיהם ועקרת הבית — את מטבחה. כולם שיתפו עצמם בשמחה הגדולה, וכל העיירה טבעה בים של שירה וזמרה.

ולאו דוקא החסידים המובהקים, אלא גם אנשים רחוקים מחסידות התלכדו בימים ההם לחטיבה אחת. ירדו המחיצות ונעלמו ההבדלים. כל העיירה הפכה משפחה אחת.

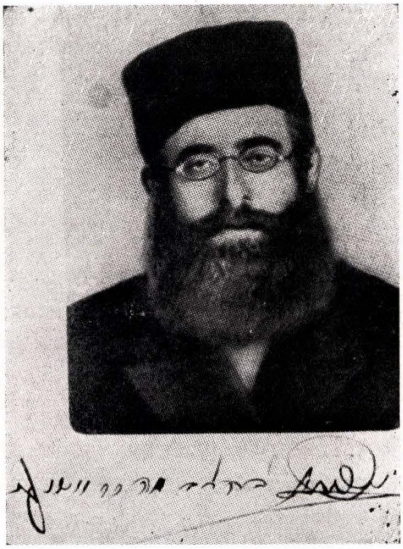
חסידי סטולין־קאַרלין לא היוו את רוב מ נ י נ ה של האוכלוסיה היהודית בלובניניץ, אלא את רוב ב נ י נ ה. — בקהל זה התרכז משמנה ומסלתה של העיירה, כל כלי הקודש ונכבדיה — הרב ר' אלתר יודל ז"ל, ר' משה השוחט ז"ל, ר' אלתר לוין ור' משה וולף, ר' ישראל פרץ, שכמעט רוב בני העיר היו תלמידיו ועוד. בית הכנסת של חסידי סטולין שימש מרכז הקהלה וכל ענייניה נחתכו בהשפעתו, הוא הטביע את חותמו על חיי העיירה. והוא עצמו מושפע מרשות עליונה — חצר הרב מסטולין וקאַרלין.

כלפי חוץ שררה אחדות והרמוניה בבית חסידי סטולין וקאַרלין — אך למעשה היו מחולקים לשתי כיתות, שהשלום והאחדות היו מהן והלאה.

הרב והשוחט שמרו על לויאליות מאופקת ולא היה מקום להטיל דופי בנאמנותם להרבי מסטולין כמו לרבי מקאַרלין. בכל זאת היה הרושם הכללי כי הם נמנים עם חסידי קאַרלין ולכן ראו את עצמם החסידים שהשתייכו לסטולין מקופחים מבחינת ייצוגם בכלי הקודש וציפו לשעת כושר להכניס לפחות שוחט מאנשי שלומם. פה ושם הסתמנו פרצות ונשקפת היתה סכנה שהאחדות המאופקת תיהרס. רק הודות לעירנותם, ליושר לבם ולאהבת השלום של ראשי העדה וביחוד ר' משה השוחט ז"ל, מצאה בעיה כאובה זו את פתרונה והשלום הושב על כנו בטרם הושבת.

ר׳ משה השוחט השתדך עם אחד מעמודי התווך של חסידי סטולין ר׳ ישראל יהודה ז״ל שו״ב מקוברין, וכך נפתרה הבעיה מאליה וכל הניגודים נתיישרו.

ואם בכל ימות השנה היה מקום לחיכוכים מסוימים, הרי התנדפו בימים שהרבּיים ביקרו בעיירתנו בשתי שבתות השנה. כל הבתים הועמדו לרשות האורחים, חסידי קאַרלין התארחו אצל חסידי קאַרלין — ולהיפך. בביקורו של הרבי מסטולין התאכסנו אצל ר׳ משה השוחט האורחים — ר׳ ישראל יהודה שו״ב מדוידהורודוק, ר׳ מתית׳ שו״ב מלאכווה ור׳ משה מאיר השו״ב מפוהוסט. כך התאכסנו אצל ר׳ יוסף דיאטלוביצקי, איציק כץ ודוד גרצולין — חסידי סטולין ואצל אפרים איצל רובינראוט, מוטל שוורצמן ומאיר קפלנסקי — חסידי קאַרלין, ובתיהם היו פתוחים לרווחה.

האדמו״ר מסטולין

ר׳ ישראל פרלוב זצ״ל (הינוקא)

כידוע נהגו חסידי סטולין־קאַרלין לשלוח פשטידה (קוגל בלע״ז) ל״שולחן״ הרבי בשבתות. חוץ משבע הפשטידות, שהן מסַדר ה״שולחן״, מוסיפים החסידים ואנשי מעשה לשלוח פשטידה לכבוד היום ולכבוד המאורע. עקרות הבית התחרו ביניהן מי תזכה לפשטידה מוצלחת יותר כדי להנות את הרבי וה״עולם״. חסידים ואנשי מעשה לא עצרו כוח להמתין עד לסעודת היום ולצאת ידי חובה בשיריים מפשטידת הרבי. הזריזים הקדימו ובהריחם פשטידה טובה — התגנבו בלאט למטבחן של עקרות הבית והוציאו את ה״קוגל״ בטרם הספיק להיאפות כראוי והביאוהו לקהל החסידים. הדבר עורר התלהבות עצומה ושילהב את ה״עולם״ מחדש בהשראה של שמחה והריקודים לא פסקו עד עלות עמוד השחר. כך ידעו חסידי סטולין־קרלין בלוניניץ לשלב דברי שחוק וחולין בשמחה של מצוה והתרוממות הנפש; להפוך חולין לקודש. שבת כזו של חסידות בעיירתנו נחרתה על לוח לבותיהם של כל אנשי העיר וזכרה לא ימוש מבניהם.

יוסף זאבי / יציאת לונינץ

ה ה ג י ר ה

אין בידינו מספרים מדויקים, כמה משפחות ויחידים הגרו מלונינץ וקוזנהורודוק, אבל חלק גדול מתושבי העיירות הללו דרים בחוץ לארץ ובארץ. משפחות שלמות היגרו ואין בית שמישהו מבני המשפחה אינו בחו"ל, בעיקר באמריקה. להגירה גרמו המצב הכלכלי הקשה ומצוקת המשטר הצארי, שכבל את הישוב היהודי ב„תחום המושב" (טשערטא אסעדלאסטי). המהפכה הרוסית משנת 1905, שנסתיימה בכשלון, הביאה בעקבותיה נחשול של פרעות ורדיפות. בשנים הראשונות, בצאת מישהו לאמריקה, גדל האבל במשפחה. ביחוד גדל המספד בתחנת הרכבת: „הניחו לי לראות עוד פעם את בני, מתי אזכה וארא אותך? אל תשכח את אמך". השיר העממי המפורסם, „אבריוועלע דער מאמען", מסמל ומבטא את כל הצער והכאב של הפרידה במשפחה. בשנים האחרונות אחרי המלחמה העולמית הראשונה, נשתנה המצב וכל מי שיכול לקבל וויזה ולצאת לאמריקה נחשב למאושר ובמשפחה היתה שרויה השמחה.

בראשית המאה הנוכחית, היגרו על פי רוב בעלי מלאכה וסתם „עמך" מחוסר פרנסה. בני העשירים והאמידים כמעט שלא היגרו. כשהסתדר המהגר בעבודה או מצא לו איזו אחיזה, שלח „כרטיס אניה" (שיפסקאַרטע) והוצאות הדרך על מנת להעביר אליו את אחיו, אחותו או כלתו — ל„ארץ הזהב" — כך נקראה אמריקה בפי היהודים. דאגות של וויזה לא היו בימים ההם. היו מקרים וצעיר נשא אשה וכעבור שבועות אחדים נפרד מאשתו הצעירה ויצא למרחקים. עברו שנים אחדות, והעלה אותה אליו. הצער והסבל היה גדול, אבל המשפחה היהודית, למודת הסבל, הסתגלה באין מוצא אחר. אפילו הסוציאליסטים המושבעים, שהאמינו כי שלטון הזדון ימיו קצרים ובקרוב ישתרר החופש, ושנלחמו בהגירה ו„בטריטוריאליזם" — גם הם לקחו את מקל הנדודים כדי שלא ליפול בידי המשטרה, ושלא יישלחו לבית־הכלא או לעבודת פרך. כל עוד ששערי אמריקה לא היו נעולים הגרו יהודי לונינץ לאמריקה; חלק קטן פנה גם לקנדה, ומשנגעלו שערי אמריקה — שמו פניהם לארגנטינה, בודדים פנו גם לארצות אחרות. המהגרים לא ניתקו את הקשר עם „ביתם הישן". באמריקה קיים „ארגון יוצאי לונינץ וקוזנהורודוק", שהגיש עזרה רבה לקהילת לונינץ וקוזנהורודוק אחרי מלחמת העולם הראשונה. בארגנטינה קיים גם ארגון יוצאי לונינץ, המנהל גם עבודה תרבותית בין חבריו. (על בני לונינץ באמריקה במיוחד — בפרקים הבאים). למרות ההגירה והנדידה לא פחת הישוב היהודי, כי תמיד נוספו חדשים, בעיקר מהריבוי הטבעי. בני ישראל, יותר נכון בנות ישראל בלונינץ, כבכל העיירות של תחום המושב לא ידעו מודרניזם של שנים־שלושה ילדים ולא יותר. כל משפחה מנתה 8—10 נפשות ולפחות 5—6. לעליה לארץ ישראל היה צביון מיוחד, בעיקר רעיוני אידיאליסטי.

בני לונינץ בארץ ישראל

אין לנו ידיעות על עליית יהודי לונינץ לא״י עד שנת 1914. בשנת 1909 עלה מעיירתנו לארץ דוד בקלצוק, אחי המורה זאב בקלצוק — בן העליה השניה ואחד ממיסדי נהלל. הרי הוא דוד בן־ישי בנהלל, עליתו עשתה רושם גדול, ביחוד מכתביו מא״י הלהיבו את מספר הציונים בעיר ויהודים התחילו לדבר על ארץ־ישראל כעל דבר של ממש, אך לכלל מעשה לא הגיעו הדברים. הנפח יעקב קריקון, מרחוב ברודילובקה (יעקב דער האראצער) חלם כל שנותיו על עליה לארץ־ישראל, ונספה בלונינץ. העליה לארץ ישראל התחילה אחרי מלחמת העולם הראשונה, עם „הצהרת בלפור״. הראשון שעלה לארץ ישראל ופלס את הדרך לבאים אחריו היה ר׳ זרח פלוטניצקי, שלא הרבה לדבר על כך ויציאתו מהעיר באה כהפתעה. אנו, הציונים האקטיביים, ידענו שר׳ זרח פלוטניצקי מכר את ביתו, את אטליזו ואת בית החרושת לנקניק ומתעתד עם כל משפחתו הגדולה וקרוביו, למעלה ממגין אנשים, לעלות לארץ־ישראל. ואמנם, כעבור ימים אחדים יצאו כל מכרי משפחת ר׳ זרח וידידיו ללוות אותם לתחנת הרכבת. על יד הרכבת עמדו הרבה יהודים אמידים, ובקשו מר׳ זרח שיכתוב להם מכתב ופרטים על המצב והתנאים ואז... אז יעלו גם הם. אנו הצעירים קינאנו בו וחשבנו: מתי נזכה גם אנו לעלות? ור׳ זרח לא התחרט. בשנים הראשונות נתנסה אמנם בנסיונות קשים, אבל לבסוף התערה בארץ עם בני משפחתו. רובם ככולם ממשיכים לספק לבני תל־אביב והסביבה נקניקים טעימים. לעת זקנה עזב ר׳ זרח את תל־אביב הסואנת והתישב ב„רמת השרון״. אחרי ר׳ זרח עלה לארץ משה קשטן ז״ל, שהעלה אחר כך את משפחת הקשטנים. אשר פלוטניק עלה אחר כך. עוד בחור״ל היה מן הפעילים בציונות הסוציאליסטית. ר׳ אברהם פרפלוציק ודניאל דרבסקי שעלו בשנת 1924 היו ממיסדי קבוצת הבנין „אחוה״, מקום עבודה לכל עולה מלונינץ בזמן הראשון. בשנת 1924 התחילה העליה הרביעית. יהודים לאלפים התחילו לעלות לארץ והורגש מחסור גדול בבעלי מקצוע, בעיקר בבנאים. רוב החלוצים הצעירים שעלו לארץ היו מחוסרי מקצוע. שני בני עירנו אלה קיבלו בנקל סרטיפיקטים לפי המלצת ההסתדרות הציונית בלונינץ. כעבור זמן קצר נוספו עוד שני בעלי מקצוע טובים מעיירתנו והם: אהרן ציפרשטיין ושניאור אולייניק. הקבוצה גדלה והתרחבה, הצעירים עבדו כמגישי טיט ולבנים. נוספו עוד קופרמן, מיכל ציפרשטיין, כותב הטורים האלה, זאב דיכטר, קצין במשטרת תל־אביב, ב״צ לוצקי, טילטשין, בסביץ. עבודה לא חסרה. עבדנו בקבלנות לפי מטר־הבניה ואת השכר חילקנו בינינו לפי אחוזים: בעלי המקצוע קבלו 60% ומגישי הטיט והלבנים 40%. מדי הגיע עולה חדש מלונינץ או מקוזנהורודוק, נתקבל לקבוצה. הואיל ומספר ה„אינטליגנטים״ — לפי כינויו של דניאל דרבסקי — היה גדול ביותר, סידרנו תור. עבדו רק ימים אחדים בשבוע, כדי שלכל אחד תהיה אחיזה בעבודה ואפשרות להקלט בארץ. קבוצה זו התקיימה עד 1927, ומחמת המשבר הכלכלי שגבר בארץ נתפזרה. חברים אחדים עברו לקבוצת פינסק, שהלכה אחר כך להתישבות בקבוצת „גבת״, ומהם שלא החזיקו מעמד ועזבו את הארץ. הקבוצה מילאה תפקיד חשוב בחיי העולה מלונינץ. זכורני כשבאתי לתל־אביב, ביקרתי את עולי לונינץ, שהתאכסנו בחדר גדול אחד במחנה יוסף בשכונת „נוה שלום״. חדר בבנין ישן נושן כקסרקטין. כאן התאכסנה כל הקבוצה:

דניאל דרבסקי, אברהמ'ל פ. ציפרשטיין, קופרמן, קשטן. ימים אחדים התאכסנתי שם גם אני. האכסניה הזאת בוטלה רק עם בואה של משפחת דניאל. למן העליה החמישית בשנת 1930 גדלה העליה מלונינץ וכל עולה הסתדר בפני עצמו. חלק ניכר השתקע בחיפה וסביבתה והרוב הגדול בתל־אביב. רובם ככולם מסודרים בעבודה. לאחר ששערי אמריקה ננעלו היתה ארץ ישראל הארץ היחידה שקלטה את רוב יוצאי לונינץ שעזבוה. עם פרוץ מלחמת גרמניה־רוסיה בשנת 1941 חרדנו מאד לגורל משפחותינו. בשנת 1944 נוסד ארגון יוצאי לונינץ, במטרה לאסוף כסף ולבוא לעזרת שארית הפליטה. הארגון פעל הרבה במתן עזרה והלוואות לאלה שזכו לעלות לארץ וגם במשלוח חבילות מזון ובגדים לחו"ל.

החלוצים הראשונים מלונינץ וקוז'נהורודוק (1925)
מימין לשמאל: יושבים: ד. דרבסקי, א. פלוטניק, א. פרפלוצקי, לוצקי, י. קופרמן, קשטן ז"ל.
עומדים: מ. ציפרשטיין, זיוה פישמן, ד. בן־עמי, גפני, לוצקי, יוסף זאבי ואשתו בתיה.

מזכרונותיו של חלוץ

בערב פורים שנת תרפ"ה ירדתי ביפו מהאניה „רומניה" המזוהמת. כיון שלא באתי בגפי אלא בלוית רעיתי, לא שיכנו אותנו ב„בית העולים", אלא במלון בשכ' „נוה שלום" הסמוכה ליפו הערבית. בבוקר הראשון, בצאתי לרחוב, היה ראשי עלי סחרחר מצריחות הערבים ואולי גם מכאב הזריקות. הרחובות הצרים והמלוכלכים שביפו עשו עלי רושם מדכא. הזדרזתי לראות את תל־אביב המפורסמת ואמנם כאן חיתה נפשי והתלהבותי גדלה. לבי רחב משמחה שעה שנכנסתי לרחוב „אחד העם", הנה מקום מגורו של בעל „על פרשת דרכים"! הראו לי את השרשרת החוסמת לפנות ערב את המעבר ליד ביתו, כדי שלא להדריך את מנוחתו של הוגה הדעות בישראל. עמדתי רגעים על יד הבית ונפשי השתוקקה לראות את המורה הגדול פנים אל פנים. עוז־ני עומד שקוע במחשבתי זו והנה יוצא מן הבית אדם צנום, כפוף במקצת, נשען על מקלו. לווה אותו אדם בעל זקן

לבן וארוך. שלובי זרוע הלכו. שאלתי את ידידי מי הם השניים ואמר לי: האחד — אחד־העם והשני ז. ד. לבונטין. לא יכולתי לגרוע עיני מהם והלכתי בעקבותיהם זמן מה. את בנין הגימנסיה „הרצליה" הכרתי לפי התמונות שהיו לנו עוד בגולה. רחובות הרצל, נחלת בנימין המו מיהודים ועולים חדשים. שרוי הייתי במצב רוח מרומם. השפה העברית שגורה בפינו ולולא ההברה האשכנזית לא היו מכירים בנו שהננו עולים חדשים. שמענו גם מחמאות ב...רוסית („עתה זה באו וכבר משוחחים בעברית"), אחרי ימים אחדים של טיולים ברחובות העיר, התחלנו לחפש חדר והתלהבותנו פגה קמעא קמעא. בשום אופן לא יכולנו למצוא חדר. העליה היתה אז בכל תקפה ולפני הפסח באו רבים לפתיחת האוניברסיטה העברית. המחסור בדירות החריף. סוף סוף מצאו בשבילנו מכרים וידידים בקצה העיר צריף מחוסר תקרה ומכוסה גג פחים ובו חלון קטן. ברז מים לא היה בחדר. בשכר מעון זה שלמנו 5 דולאר לחודש. ריהטנו את החדר בשולחן קטן ובשני כסאות לפי הנוהג החלוצי בימים ההם. והנה הגיע יום עבודתי הראשון בארץ ישראל. בגדי עבודה הכינותי לי עוד בחו"ל. להסתדר בעבודה אחרת, בהוראה או בפקידות, לא עלה אפילו על דעתי. ידענו, ש„חלוץ" חייב לעבוד עבודה גופנית קשה. הוזמנתי לעבודה בקבוצת „אחוה", ודניאל דרבסקי היה האפוטרופוס שלי. הבנין החדש, שהתחלנו לבנות נמצא ברחוב הגליל, אז זה היה כמעט מחוץ לעיר. הקדמתי לבוא לבוש בגדי עבודה חדשים ועם „הקוזלה" לנשיאת הלבנים. למזלי הרע היה אז יום חמסין. העמסתי על „התיש" שלי 12 לבנים והתחלתי להעבירן ולהגישן לבנאים, הלוך וחזור. כעבור חצי שעה כבר הייתי שטוף זעה ונשמתי בכבדות. ידעתי, שזהו יום עבודתי הראשון בארץ ישראל והוא יום המבחן לי, אם מסוגל אני להיות חלוץ או אהיה חס ושלום בכושלים. התאמצתי בכל כוחי שלא להראות סמני חולשה. ברז המים שנמצא בחצר היה ב„עזרי", מדי פעם בפעם קרבתי אליו ושתיתי לרוויה. כעבור שעה, ניגש אלי דניאל וראה שכולי רטוב. יעצני לפשוט את חולצתי וכותנתי ולייבשן בשמש. הוא ניחמני ואמר: „במהרה תהיה הפסקה קצרה ותוכל לנוח. אין דבר, תתרגל אט אט לעבודה". וכך היה: עברו ימים אחדים והתחלתי להתרגל לעבודה שמעולם לא עבדתי בה. הביתה הייתי חוזר עייף ורצוץ, מלוכלך כולי בטיט. לא היה לי מקום להתרחץ ורק לפי בקשתי עשו עמי השכנים חסד והרשו לי להתקלח מן הלכלוך והזיעה. כהרוג השתטחתי על הספה ונרדמתי מיד מרוב עייפות. לא יכולתי לגרום קורת רוח לרעיתי הצעירה ולטייל עמה על שפת הים, או ללכת להרצאה. כעבור חודש התרגלתי לעבודה, הסתגלתי למסלול החיים, התחלתי לבקר בבית העם ולשמוע הרצאות. היו ימים והעבודה נעשתה בקצב מהיר ביציקת בטון, או בבנין קיר חלק. הביטון השאיר בנו סימניו: האצבעות פצועות וצרובות. מלהט השמש נצרב העור והתחיל להתקלף והכאבים גדלו. אולם במרוצת הזמן הסתגלתי, התאקלמתי והייתי לפועל בנין. מצב רוחי התעודד כשעלה חברי טילצין, עבדנו יחד. איש לא פילל שטילצין יסתגל לעבודת בנין, אבל הוא נשא בעול החמר והלבנים ועמד בנסיון. לא פעם התלוצץ דניאל על חשבוננו: הערן טילצין און ווילק, איר גרויסע ציוניסטן! ווער דערלאנגט וועמען ציגל?, איך — אייך אדער איר — מיר? כל החבריה צחקו ונהנו מדברי דניאל; באחד הימים אמר לנו דניאל: חבריה, הכינו היום מלאי לבנים וטיט, כי

עלינו לעבוד בכותל חלק, „און סוועט ברענען אונטער די הענט". העלינו לבנים וטיט במידה גדושה כזאת, עד שהתמוטט הפיגום, והבנאים עם כל המלאי נפלו למטה, כולם יצאו בשלום ולא קרה ח"ו אסון. אותה שעה הייתי מתחת לפגום, אבל קרה לי נס: באורח אינסטינקטיבי הרגשתי, שהפגום מתמוטט והתרחקתי מהמקום, אך לבנה אחת פגעה בראשי. הביאוני לקופ"ח, הרופא בדק את ראשי וחבשו. הסתכלתי ברופא בענין רב בלי לשאלו על מצב ראשי. הרגיש הרופא בדבר ושאלני: „מה ברצונך להגיד?". אמרתי לו: „סלח לי, „אדוני הרופא, האינך המשורר שאול טשרניחובסקי?". — „כן! כן!" ענה, בשמחה. התחלתי להזכיר שמות משיריו שידעתים, גדולה היתה שמחתי, שנזדמנה לי שעת־כושר לשוחח לראשונה בחיי עם אחד מגדולי משוררינו העבריים, והוא גם רופא. הוא ביקר אז בארץ ועבד ימים אחדים בקופת חולים לשם הכרת המוסד.

בקבוצת „אחוה" עבדתי עד פרוץ המשבר בשנת 1927, כשהחבורה שלנו נתפרדה. אחר כך עבדתי בקבוצת „תרבות העובד" שנתארגנה ע"י חבר מורים, מחוסרי עבודה. עבדנו בסלילת כבישים, בזיפות ובישור חולות וחפירות. את העבודה קבלנו בשותפות עם עוד קבוצות ועד היום איני יכול לשכוח כיצד למדו יפה המורים את העבודה, איך א. פינשטיין הזקן, הציוני הידוע מפינסק, עבד במרץ ולא פיגר בעבודה; ומרדכי קוסובר, החוקר הצעיר והמלומד, (כעת באמריקה) היה מוביל בזריזות את מריצות החצץ וכיצד יצחק גורביץ, כעת מנהל בית הספר ע"ש מקס פיין, היה מזפת את הכביש. ודוקא בימי המשבר הקשים היה מצב רוחנו טוב ואמונתנו בציונות ובארץ — איתנה. ידענו שזהו מעבר והעליה תתחדש שוב. וכך הוה. אלה שסבלו ועמדו במערכה, הסתדרו סוף סוף בעבודה, אלה שירדו ועזבו את הארץ — לא כולם זכו שוב לעלות.

ועד ארגון יוצאי לונינץ וקוז'נהורודוק בישראל (1945)
יושבים מימין: א. קשטן, יוסף זאבי, ה. דננברג (ארצות הברית), י. קפלנסקי, ב. לוצקי
עומדים מימין: י. קולני, מ. דרבסקי, ז. שוחט, ח. ציפרשטיין, ל. יוסילבסקי

יוצאי לונינץ וקוז'נהורודוק בנשף חנוכה בתל־אביב (1952)

חורבן לונינץ

כליון הישוב היהודי

הבודדים שהצליחו להימלט מן העיירה לפנים רוסיה עם נסיגת הצבא האדום ושחזרו כשוך המלחמה ללונינץ לראות בעיניהם את האסון הגדול, הם עדי הראיה היודעים לספר על המצב בעיירה.

כשפרצה המלחמה בשנת 1939 התחילה מיד שקיעתו של הישוב היהודי בלונינץ. הצבא האדום כבש את העיירה. היהודים נשמו לרווחה. סר פחד המות. אולם המשטר הסוביטי שם קץ לחיים היהודיים התוססים. נגזרה גזירת אלם על התרבות היהודית והעברית. הופסקה העבודה למען ארץ־ישראל. הוטל חרם על כל המפלגות והארגונים.

מצב בינים זה נמשך עד 22 ביוני 1941. התחילה מלחמת היטלר ברוסיה הסוביטית. אותו יום הודיע הרדיו שכל המדינה שרויה במצב מלחמה. מטוסי־מלחמה גרמנים הופיעו בשמי לונינץ. את הבהלה והמבוכה בין היהודים אין לתאר. יהודי העיירה מחליטים לא לזוז. לא יכלו להעלות על הדעת את הרעיון של השמדה כללית. אף־על־פי־כן ניסה מספר ניכר של יהודים (כאלף איש) להגיע עד עיירת הגבול מיקשביץ־לנין, אך שם נעצרו ע״י חילי הצבא האדום והוחזרו. רק יחידים הצליחו בדרכי עקיפין, ביערות ובבצות, לעבור את קו הגבול לרוסיה ולהינצל. כך נגזר על כל הישוב היהודי להישאר בידי המרצחים. בראשית יולי 1941 כבשו הגרמנים את העיירה. ב־18 לאוגוסט גויסו כל הגברים מגיל 12 לעבודות־כפיה, כביכול, וכולם נהרגו למחרת היום. רק סנדלרים וחייטים אחדים נשארו ממסע־ההרג הראשון. בשטח החולות של העיירה נכלאו כל הנשים והילדים במחנה מגודר תיל דוקרני, בשמירה מעולה וקפדנית. מפי אשה אחת שהצליחה להימלט פצועה מבור ההריגה נודעו לנו פרטים על יסורי הנשים והילדים בגיטו משך שנה שלמה (אוגוסט 1941 — ספטמבר 1942). רעב, מגפות והתעללות בילדים רכים בעיני אמותיהם, היו מעשי יום־יום. ביום ה׳ אלול בוצע ההרג הכללי על שרידי אמותינו, אחיותינו וסבתותינו היקרות. שהובלו לבור ההריגה הגדול שנחפר ליד העיירה לעיני האוכלוסיה הגויית הגדולה, שחיתה עם אותם היהודים עשרות שנים בשלום ובשלוה.

הרבה גויים וגוייות עטו אל השלל היהודי, לרשת ולבוז את מלבושי החללים. עוד שרוש שנים היתה העיירה בידי ההיטלריסטים. אחר כך נסו מפני הצבא האדום. שרידי היהודים שנשארו בחיים ברוסיה — כחמשה־עשר איש — עוד ראו בעיניהם את עיר ההריגה, מצאו את קברות האחים והאחיות והחליטו לגדור את קברות הקדושים.

ששה שבועות עמלנו במלאכת קודש זו — מספרים החברים — עד שהשלמנו את הגדר. בזה נפרדנו מן האדמה הטמאה שנכתמה בדמנו אחרי עשרות שנות חיים משותפים, חיי בנין ויצירה.

בשאט נפש עזבנו את הטמאים כשעינינו נשואות לארצנו...

נרשם ע״י א. פ.

על קבר אחים בלונינץ (1945)
עומדים מימין לשמאל: מוטל גוטליב, שרה טריבוך, מורה פץ, רייזל טריבוך, זליק פינחוסוביץ, יצחק מוצניק, הנך פינחוסוביץ, רישה פינחוסוביץ־גולמן, חנן לוצקי, רבקה יוסילבסקי־ברבדה, לוצקי (וולקה 2), יהודי מבריסק, מוטל פיין, הולמן מלונין, חסיה הולמן מלונין, אברהם יוסילבסקי, אשר צרטוק, בחור מלכבה.

הישוב היהודי בלונינץ חכה בשברון לב ובדכאון נפש לכניסת הנאצים. הידיעה בראדיו, שהיטלר יצא למלחמה על רוסיה הסוביטית בלי להכריז מלחמה, הדהימה את תושבי העיר וביחוד את הישוב היהודי שידע מה צפוי לו. חיל ורעדה אחז את בני העיר, כהלומי רעם התרוצצו מפינה לפינה וכל אחד נאנח ושאל בעצת חברו: מה לעשות? רק חלק מהנוער התאושש והחליט להימלט מי ברכב ומי ברגל בכוון למיקאשעוויטש. לא קלה היתה הבריחה: ראשונים בתור היו אנשי השלטון ומשפחותיהם שזכו למקומות ברכבת ורק מעטים מהם הצליחו להיכנס לרכבת. חלק גדול, ולאו דוקא מבני הנוער, הצליח להגיע לגבול הפולני־רוסי הישן. וכאן אירע דבר שלא יאמן כי יסופר. הגבול היה סגור ומסוגר ע"י שלטונות הצבא הרוסיים. באין ברירה נאלצו רבים לשוב ללונינץ או קונגהורודוק. כמה מהם הבריחו את הגבול בדרכים שונות. רבים מהנוער נשארו יחד עם בני משפחותם וניספו. הלך־הרוח בין האוכלוסיה היהודית היה שאין מנוס ומפלט. מלבד זה הסתננו ידיעות מפולין הכבושה, שאין המצב נורא כל כך ולא ישמידו את כל היהודים. היו מוכנים לאסון, לפוגרום, אבל לא להשמדה גמורה. עם כניסת הגרמנים לעיר הגיחו מחוריהם בני סטרא אחרא ושונאי ישראל הרימו ראש, אמנם מפחד הגרמנים לא שלחו ידם בביזה. הצו הראשון של הכובשים היה, שכל יהודי ידביק על בגדו טלאי

צחוב עגול בן שבעה סנטימטר על החזה מפנים ועל הגב מאחור ואסורה עליו ההליכה על המדרכות. היהודים ויתרו על ההליכה ברחוב בכלל, כי אחדים נורו ברחוב בלי שום סיבה. כעבור שלושה ימים נוסד לפי הפקודה: „יודנראט", שהיה בידי השלטון ככדור־מישחק לביצוע זממם. על ה„יודנראט" הוטל להוציא לפועל את פקודות השלטונות וגזרותיהם, כמו: סיפוק אנשים לעבודת נקיון, ואקציות שונות; אוסף כסף, זהב, בגדים חמים וחפצים שונים. ביום הראשון לכניסתם חטפו ואספו את הגברים בחצר בית הספר העממי, מול בית גרינשטיין, והעבידו אותם בעבודות שונות: בנקוי סוסים, בצחצוח כלים, ומגפים ועוד עבודות גסות שונות. אם העבודה לא סיפקה את הגרמני, או שלא ברכוהו כראוי, או שהנקוי לא היה בתכלית השלימות — הוכו היהודים באכזריות במגלבי עור. אוכל לא ניתן. גרמני שניכנס לבית יהודי לקח מה שמצא חן בעיניו. היהודי נשאר מרוצה שלא נרצח עם בני ביתו. בתי הכנסת נטמאו והפכו לאורוות סוסים ומחסנים. רק ספרי תורה אחדים ניצלו מבתי הכנסת. העבודה שבתה מרוב פחד. ורק כאשר תושב אזרחי נוצרי היה זקוק לבעל מקצוע יהודי: חייט, סנדלר וכו' וקיבל רשות מהשלטון הגרמני להעסיקו — יצא היהודי בלווית הנוצרי למלא את מבוקשו ותמורת זה קיבל מזון. מה היה טיב המזון? עם פרוץ המלחמה החלו התושבים היהודים לאגור מזון — קמח, תפוחי אדמה וגריסים וכו' שקנו במחיר מלא או תמורת חפץ יקר, ואת המזונות הטמינו במקומות מחבוא שונים. מצד האוכלוסיה הנוצרית היתה התנכרות גמורה ליהודים ואפילו לידידיהם. רבים מהם לטשו את עיניהם לרכוש היהודי והיו רומזים ליהודים שימסרו להם את רכושם להטמנה, כי הרי בין כך יגזלוהו מהם הגרמנים ולמה לא למסרו „לקרובים" ול„ידידים". ובגלל זה לא האמינו היהודים כאשר אכרים אחדים באו באחת השבתות, ששה שבועות אחרי הכיבוש, וסיפרו כי שמעו שהורגים יהודים ומחר יום א', י"ז באב, יביאו שני גדודים, שהאחד מהם ישמיד גברים והשני יהרוג סתם בלי הבחנה. הגויים יעצו ליהודים לעזוב את הבתים ולהסתתר בגנים ושדות, אבל היהודים חשדו בהם שכוונתם לשוד ולביזה. החשד לא היה חשד־שוא. מרוב פחד ויאוש חיללו אחדים את השבת ואפו לחם והטמינו אותו, לא פשטו את הבגדים ושכבו מבלי עצום עין כל הלילה. לאסוננו הגדול לא היתה זו שמועת שוא.

ביום א', י"ז בחודש אב תש"א (1941) בשעה 8 בבוקר, התחילו לנהור לעיר צבא פרשים, משוריינים וחיילים עם קובעי פלדה על ראשיהם ואחריהם חיילים בעגלות, הם הלכו מבית לבית והוציאו לרחוב את הגברים היהודים מגיל 14 ומעלה. בבתים לא חיפשו חיפוש מדויק. מהרחוב אספו ורכזו אותם במקומות שונים בעיר וצוו עליהם ללכת. לא נתנו להם לקחת עמם פרוסת לחם או בגד; לנשים ולילדים לא הורשה ללוותם. רוב הגברים נלקחו והובלו, מי ברכבת ומי ברגל, לשחיטה.

לפי בקשת התושבים הנוצרים, שפחדו פן ישארו בלי חייטים וסנדלרים, הוצאו מבין המובלים לשחיטה חייטים וסנדלרים אחדים. ביום זה„ רק מי שנתפס נהרג ומי שלא נתפס באותו היום נשאר חי. נהרגו אותו יום כל יהודי הנציביץ, מלקוביץ, לוהישין, טלכן והגברים בלונינץ, דיאטליבץ, פוהוסט, והכפרים. כעבור ימים אחדים, כשלא חזרו הגברים לביתם, התחילו יהודים לעזוב את בתיהם והסתתרו בחורשות, בגנים ובשדות, מפחד שמא

יבואו לקחת גם את הנשים והילדים ויתר הפליטה. התושבים הנוצרים השכנים ו„הידידים" התחילו לשדוד ולהריק את בתי היהודים.

בחדשי טבת־שבט תש"ב (1942) התחילו הגרמנים לאסוף את שארית הפליטה של הגברים ושלחו אותם לעבודה להנציביץ. כעבור זמן קצר נלקחו לעבודה גם הנשים. בחורף יצאה פקודה שכל יהודי צריך להביא פרוות, בגדים חמים, וכסיות. עד היווסד הגיטו היה יהודי מתחפש בבגדי גוי, נכנס לביתו, לוקח חפץ מהבית, מוסרו לאכר ומקבל תמורתו תפוחי אדמה לשבור רעבונו. ימים אחדים לפני פורים 1942 נגזרה גזרת הגיטו. הגיטו השתרע על יד בית הכנסת־הגדול, „די זעמדישע שול". הגבול היה בצורת משולש, החל בבית יהושע קשטן (אחר כך שפירא) שנמשך בקו ישר עד בית משה ברודניצקי (אחר כך יוסף קפליאנסקי), ומשם נסב עד בית אברהם הגונטר וחזר עד בית זרח מוכר הסמרטוטים, כמעט עד התחנה של סוקולובסקי. במשך 4 שעות היו הכל צריכים להתרכז בגיטו. הותר לקחת רק מטלטלין ורק בידים בלי עגלות. היו מקרים ששיחדו את השוטרים ואפשר היה לקחת למעלה מהמידה. הגיטו גודר בתיל וגם הנוצרים הקרובים לגיטו ציוו לעקור את דירתם. אסור היה לגוי להתקרב לגבולות הגיטו. הצפיפות היתה נוראה, גרו משפחות אחדות בחדר אחד. הגרמנים גזזו את שערות הילדים ודרשו לשמור על הנקיון, באו לבדוק אם הנקיון בסדר. מאנשי הגיטו נבחר ועד, וכל תושבי הגיטו נשמעו לו. השוטרים שמרו לבל יוכנסו מצרכי מזון לגבולות הגיטו. אותם בעלי המקצוע המעטים שהיתה להם רשות לצאת לעבודה מחוץ לגיטו, נבדקו בהקפדה חמורה, חיפשו בכליהם מזון, פרוסת לחם. אם נמצאו דברי אוכל הוכה האיש באכזריות. פעם אחת חזרה עדת־הראיה מעבודת תפירה בבית גוי ולקחה עמה פרוסת סוכר בשביל התינוק והטמינה אותה בנעלה. עד שהגיעה לשערי הגיטו נתמעך הסוכר בנעל וגרם לה כאבים, השוטר חלץ את הנעל ומצא את מעט הסוכר המעורב, לקח ממנה את הנעל והצליף על גופה במגלב. פעם הסתירה האשה פרוסת לחם בשערות ראשה שהיה מכוסה מטפחת ושכרה היה מהלומות בראש. יש לציין שבני הגיטו חילקו ביניהם את מזונם הדל והעלוב חלק כחלק. הרעב גבר וילדים ניזונו בעשבים שונים והיו נפוחי רעב. את המתים קברו בגיטו, החיים קנאו במתים. 10 שבועות נמצאה המספרת בגיטו. כשגבר הרעב היו חותכים בלילה את הגדר ויוצאים לבתי גויים להשיג פת לחם. בפוהוסט נתפשטה שמועה שעומדים לחסל את גיטו לוניניץ. הורי המספרת שלחו גוי אחד ללוניניץ והוא הוציא אותה מגיטו לוניניץ והביאה לפוהוסט.

נרשם ע"י יוסף זאבי

רבקה יוסילבסקה־ברבדה — כלתו של ליבל ברבדה — הועברה מגיטו לוניניץ לפוהוסט וכבר שכבה בבור, בין ההרוגים, כשהיא פצועה. בלילה נמלטה בשארית כוחה ליער והצטרפה לפרטיזנים. אחרי מפלת היטלר עלתה לארץ והשתקעה ברמת־גן.

חיים רובינראוט / בימים ההם...

(מחוויותי בשנות 1939—1948)

מוקדש לאחותי רחל־לאה (איליא).
שבדמי ימיה גועה בסיביר

שמחה שלא ארכה זמן רב

בשמחה רבה נתקבל הצבא האדום ע"י יהודי העיירה במקום גייסותיו של היטלר, שלכניסתם חששו בהתחלת המלחמה. אולם משניגשו השלטונות הסוביטיים לחסל מלבד המפלגות הציוניות גם את מוסדות הציבור והתרבות, כגון: חברת „טאז", הבנקים הקואופרטיביים (העממי ושל הסוחרים), וכן ביה"ס העברי „תרבות", ספרית „תל־חי" וכיוצא באלה, — נשתנה מצב הרוח לגמרי ותחת שמחה בא עצב. בפרט גבר הדכאון לאחר המאסרים וה„שילוחים", וחקירות־הלילה של הנ. ק. ו. ד. בבוקר לא היה ידוע מי נחקר בלילה הקודם, כי כל אחד התחייב לא לדבר על־כך, ובערב — מי עומד בתור הלילה למאסר או ל„שילוח".

מהראשונים שנאסרו בעיירה ע"י הבולשביקים היה ד"ר אקסלרוד. אשתו ליזה, הופשטיין ובנם ושלמה קפלאנסקי ומשפחתו, נשלחו לקאזאקסטאן המזרחי. לאחר־מכן נאסרו: דוד ליטמן וברוך גרצולין, וולוול מארון, פייבל דיכטיאר, יעקב מוזיקאנט ויעקב בוימן. גם עלי לא פסחו. פעמים רבות „הוזמנתי" לחקירות־לילה בנ.ק.ו.ד. שם נדרשתי למסור על חיי והעיקר על פעולתי הציונית. הראו לי תמונות רבות מהפעולה הנ"ל. גילו ענין רב בביקורי בארץ־ישראל והאשימוני בעזרה לעליה ארצה, דבר המוכיח את יחסי לאימפריאליזם האנגלי, כי העולים החדשים, לפי דבריהם, מחזקים את העמדות האנגליות בארץ־ישראל. זאת ועוד: פעולות הארגון של הניצר והפועל העברי בתנועה הציונית ו„החלוץ" משמשות את „הפאנים" הפולנים המעונינים בגידול התנועה הציונית והתרחבותה, כדי למנוע הצטרפותם של החוגים הנ"ל לתנועה הקומוניסטית...

„לולא התפקיד המשקי החשוב שאתה ממלא" — אמרו לי (ניהלתי אז את העבודות ביערות לוניניץ והסביבה), — „כי אז היינו ‚מסדרים' אותך, אלא שהדרך לתשובה פתוחה, ואם תוכיח עצמך גם בשטח הפוליטי כמו בשטח המשקי — אז ייטב לך". והם המשיכו: „הרי לך ידוע במה נושמים בלוניניץ הזוליארים והמוליארים (היינו: אנשי־הרוח ו‚עמך')"... ומשלא נעניתי להצעותיהם — שחררוני, אך לא לזמן רב!

במאסר

ניבא הלב וידע מה ניבא. החופש לא ניתן לי לזמן רב. יומיים לפני התנפלות היטלר על רוסיה, ב־20 ליוני 1941, הופיעו אנשי נ. ק. ג. ב. — — „הקומיסריאט העממי לבטחון ממלכתי" — והודיעו לי, שהנני נאסר, ואמי אחי ואחותי, נשלחים לאי־שם. הזמן שנקבע לסידור החפצים היה קצר מאוד. בינתיים החלו בחיפוש בבית, אחרי נשק כביכול. כתום החיפושים הובלנו באוטו־משא לרכבת, שבה נמצאו כל אלה שנשלחו באֶטאַפּ — (בליווי משטרה). אותי הובילו תחת משטר חזק לבית נ. ק. ו. ד. ברחוב סדובה מול בית הקברות הפראבוסלבי.

לאחר בדיקה מדוקדקת נטלו ממני: שעון־היד, עט נובע, מזומנים וכל מיני דברים קטנים אישיים. בית־הכלא היה במרתף בן 3×3 מטר, בו הוחזקו 12 איש. בין האסירים היה נחמיה הופשטיין. אותו זמן נשלחו לאֶטאַפּ חוץ ממשפחתי גם המשפחות הופשטיין, גרצולין, אייזנברג, יעקב גלויברמן ומאיר־לייב זמודיאק. בכלא היה נחמיה הופשטיין המבוהל ביותר מאימת המאסר: יומיים לא בא אוכל אל פיו מרוב פחד.

האסירים החדשים הביאו לנו, ה„ותיקים", את הידיעה על המלחמה בין היטלר ורוסיה. לפולנים החבושים אתנו בסוהר היתה זו בשורה משמחת, ואילו אצלנו—היהודים—עוררה החדשה המרעישה דאגות וחששות כבדים לגורל עמנו בשטח־הכיבוש של היטלר.

ביום שני בערב קראוני לחוקר והודיעו לי, שבעד פעולתי הציונית הקונטר־רבולו־ציונית הנני נאשם לפי סעיף 58 בחוק־העונשין הסובייטי ועלי לשבת בבית־הסוהר עד המשפט. חתמתי והוחזרתי לכלא.

ביום רביעי, 25 ביוני, לפנות־בוקר הוציאו אותנו מהמרתפים והעבירונו באוטו־משא לרכבת. בעברי את רחוב סדובה, ראיתי את גדליהו ציפקין עומד ליד ביתו וגולדה סלוצקי מטאטאת את הרחוב. היה זה רושמי האחרון מלונינץ.

בתחנת־הרכבת העבירו אותנו לשני קרונות־משא חתומים וצירפו אותנו לרכבת בת 30 קרונות, בהם הובילו כ־1300 אסירים מבית־הסוהר הפינסקאי.

בדרך עברנו על־יד רכבות מלאות חיילים, פצועים ופליטים. בין אלה האחרונים היו גם מאות יהודי לונינץ בבריחתם מגייסות היטלר הדולקים אחרי הצבא הסובייטי הנסוג. ליד הגבול הסובייטי הקודם — ליד מיקאשביץ ולִנין — החזירו משמרות הגבול את פליטי לונינץ ורק יחידים הצליחו לעבור ולהינצל; רובם חזרו ללונינץ ונספו אח„כ בידי הגרמנים. לעומת־זה, היו הזוכים למעבר חפשי ליד הגבול הקודם, אנשי האֶטאַפּ מבין האסירים ונשלחים שהובילו אותם אל פני הארץ, לשטחי רוסיה המרוחקים מהחזית.

לאחר יומיים של נסיעה, הגענו ליאֶלאֶץ, פלך אורלוב. שם חילקו אותנו בתאים. בין האסירים פגשתי מכרים מלונינץ, לנין, פינסק, דויד־הורודוק; ביניהם — את יעקב בוימן ואשר גולוב מלנין. האחרון נתן לי כותונת, מטפחת־אף, סבון ושקיק ללחם, ואילו יעקב נוימן — כמה חתיכות־סוכר...

החלו חיי בית־הסוהר ה„נורמליים". לפני היכנסנו לתאים, התרחצנו במרחץ, והזריקו לנו זריקות שונות. אחר הכניסו אלינו את ה„פַּאַראַשה" המפורסמת (חבית גדולה לצורך פיסיולוגי מסוים). אשר לאוכל, קיבלנו „פַּאיוק" (400 גרם לחם ליום), „קיפיאַטוק" (מים חמים בתורת תה), „באַלאַנדה" (מרק מימי דליל) ולפעמים דייסת־דוחן, לשם איוורור הוציאונו אחת ליום לטיול של 10 רגעים בחצר, בליווי משמר חזק. 3 יהודים היינו בתא: אני, נחמיה הופשטיין וישראל בוך, יהודי מוארשה.

חמשה שבועות „ישבנו" ביאֶלאֶץ ושוב טלטולים. ההתקדמות המהירה של חילות היטלר אילצו את השלטונות לפנותנו למקום רחוק יותר ב„עומקה" של רוסיה. 15 ימים ארכה הדרך בקרונות חתומים ותחת משמר חזק בתנאים רעים מאד. בגלל בהלת המלחמה, שכחו לתת לנו אוכל משך ימים לא־מעטים. 45 — 50 היינו בקרון, בתוכם שני יהודים בלבד: אני ונחמיה הופשטיין. הפעם היו מאכלנו דג־מלוח ומשקה — מים מלוחים מחבית

של דגים מלוחים שעמדה בקרוננו. לא יפלא שחלק מאתנו מת בדרך...

זכורני, שאחד מהמתים בקרון השני היה הח' ברנצוק, מורה ביה"ס „תרבות" בדויד־הורודוק. כן מתו בקרון שלנו שני פולנים נוצרים, שזוג מגפיים חדשים, פרוה גדולה ועוד חפצים שנשארו אחריהם — גרמו בין האסירים לריב, שהגיעו עד למכות. המריבה נתישבה ע"י המשמר הסוביטי שליווה אותנו.

הגענו לקירוב — היא ויאַטקה בעבר, בליווי של מאות אנשי „נ. ק. ו. ד.". מיד הוציאו כ־2000 אסירים מהקרונות והובילום כ־6 ק"מ מתחנת־הרכבת לבית־הסוהר הגדול בקירוב, במקום ששכנו בקביעות כ־15 אלף אסירים. לבית־סוהר גדול זה היתה גם „מסורת" גדולה: הוא שימש בימי הצארים מקום־ריכוז של הנשלחים לסיביר, ממנו הובלו למקומות מרוחקים גולי־סיביר המהפכנים ולוחמי־החופש. והנה גם לאחר המהפכה נשאר בית־סוהר זה עומד על תלו — כדי לשמש לאותה מטרה קדושה...

האוכלוסיה הקירובית, שכנראה רגילה היתה למראות אלה, הסתכלה בתהלוכת ה„פושעים", כיצד משרכת היא דרכה ואנשיה עייפים, שבורים ורצוצים, וכיצד אוטר־משא מלקט את הכושלים והנחשלים. על אף האיסור החמור לבוא בקשר אתנו כיבדונו בלחם, מים וחלב. היה זה זיק־אור בחשכת ימינו הקשים. יתר עידוד קיבלנו מהידיעות שהגיעונו על חוזה שנחתם בין הגנרל שיקורסקי והשלטונות הסובייטיים על שיחרור האזרחים הפולניים מהמחנות ובתי הסוהר (אמנסטיה בלע"ז), תוך ציפיה לחופש, פגשתי בדרך לבית־הסוהר את ד"ר נחום גיטלר ופסח פקאץ מפינסק.

בינתיים הסתדרנו בתאים הנרחבים, שהכילו 160 איש בתא. מהם היו 11 יהודים — 7 פינסקאים, אחד ורשאי (ישראל בוך הנ"ל), אני ונחמיה וכן יהודי סוביטי מעיר ירוסלבל. אנו היהודים היינו בצוותא־חדא.

הרכב האסירים היה מגוון מאוד: גנבים פשוטים, עפי"ר נוער, פקידים סוביטיים, ביניהם מהנדס אחד ששלט בכמה שפות ועבד בצירויות סוביטיות שונות בחוץ־לארץ (זו לו הפעם הרביעית להיאסרו, כשמאחוריו ותק של 15 שנות־ישיבה במאסר...). היתה גם קבוצת אכרים אַבנגליסטים מכפר ע"י דרוהיצין. אלה ייחדו לעצמם פינה מיוחדת בתאנו, התפללו ושרו חרש את שיריהם הדתיים.

המסחר בין האסירים היה עֵר למדי. הלחם, המרק או הדיסה שניתנו במנות, שימשו כמטבע עובר לסוחר. אני רכשתי זוג ערדליים תמורת שתי מנות־לחם ושני מרקים. נחמיה הופשטיין רכש תמורת האוכל שחסך מפיו — חליפה יפה מצמר־גפן, זוג נעליים, לבנים, גרביים, סבון ועוד, ואכן, הוא יצא מבית־הסוהר ברכוש גדול.

אני חפשי!

לאחר חדשיים מאסר שוחררתי ואתי יהודי מפינסק אייזיק גולדמן ואכר מרוקיטנו ליד לוניניץ. אנו היינו מהראשונים בתאנו, שיצאו לחופש, בזכות החוזה הנ"ל בין הגנרל שיקורסקי והשלטונות הסוביטיים. עזבנו את בית־הסוהר ביום־סתיו בין הערביים, בלי פרוטה, מנותקים מהבית והמשפחה, זרים בעיר — ואני מהרהר באמי, אחי ואחותי —

היכן הם? ואף חברי שוקעים בהרהורים כאלה. אז גמרנו אומר לחטוב עצים במאפיה ותמורת עבודה זו ודאי שנאכל לחם לשובע.

כפרפרים הנמשכים לאור ניהלו אותנו רגלינו למסעדה מלאת־אור, בה סעדו אנשי־צבא ממדרגה גבוהה. הופעתנו בבגדים בלויים, מגודלי־זקן וחיווריי־פנים, עוררה תשומת־לב רבה. לשאלתם, מי אנו? ענינו: משוחררים! רופא יהודי צבאי הזמיננו לסעוד על חשבונו, אחרים כיבדונו במאחורקה לעישון ואף כסף רצו לתת לנו. מובן שסירבנו לקבל. לאחר נדודים וחיפושים למקום־לינה בליל־החופש הראשון, נקלעתי לבית־הנתיבות בקירוב. שנתי ערבה לי מאוד, אף כי מצעי היה... רצפה רטובה וקרה וחברי־לשינה — אלפי חיילים ופליטים.

6 הרובלים שקיבלתי תמורת הערדליים, הספיקו לי לצילום עם הזקן, תספורת וגילוח, לטלגרמה לליזה הופשטיין, בה שאלתי לגורל משפחתי, ולכיכר־לחם.

חמשת הרובלים הראשונים הרוחתי בהטענת קרון־גפרורים. לאחר־מכן עבדנו, קבוצה בת שלושה משוחררים (אני, דוד ברונר מהנצביץ ומשל מפינסק), בהוצאת קורות מהנהר.

צומת הרכבות של קירוב שימש מקום־מעבר לרבבות משוחררים מהמחנות ובתי־הסוהר. רוב הפליטים זרמו לאסיה התיכונה. שם פגשתי את יעקב בוימן מיואש ומדבר על איבוד לדעת (בינתיים — מאושר ממקום הלינה שמצא בדואר הראשי בקירוב), כן את הרשל הימלפרב (קאמאשנמאכר), הבונדאי הנודע, כשהוא קרוע ובלוי. מהעובדים נודע לי, כי יעקב מוזיקנט שוחרר ונמצא בסיקטיבקאר, קומי־ססס"ר, וכי נחמיה הופשטיין שוחרר ומודיע לי שהוא עובד כמנהל בית־מרקחת באומוטניגסק, ליד קירוב. אני מקבל תפקיד בהנהלת עבודות־יער בכפר בובינה, מרחק 6 קילומטר מקירוב, לוקח אלי את דוד ברונר מהנצביץ ואת יעקב בוימן. סוף־סוף נודע לי כי משפחתי נמצאת בסביבת אלטאי בסיביר. אני נוטש את עבודתי בקירוב ונוסע אליהם.

בסיביר

בו־בזמן שכל הזרם הלך מארץ־הקור לארצות־אסיה החמות, נסעתי אני בכיוון הפוך. הובילני לשם רצוני העז להיפגש עם בני־משפחתי. בדרך לשם, במולוטוב, פגשתי את הקצב ברל קודמן. והנה בכפר זאגאינובו, 20 ק"מ מתחנת־הרכבת באלטאי, פגשתי גם את אמי, אחי ואחותי — לאחר טלטולים ברכבת משך שלושה שבועות. את שמחת הפגישה קשה לתאר במלים. הם סיפרו לי שעד החנינה גרו בצריפים ועבדו ביערות (אחי ואחותי אספו שרף מהעצים) ולאחר החנינה עברו לכפר, שכרו חדר אצל אכר וגרים יחד.

בסיביר פגשתי את יעקב גלויברמן, מאיר־ליב זמודיאק ומשפחותיהם. נודע לי, שהמשפחות גרצולין ואייזנברג עברו לאסיה התיכונה ושלמה וינוסיק הופשטיין עברו לליזה הופשטיין במזרח קאזאכסטאן.

הנני מתכתב עם חברים ומכרים ומקבל מכתבים מפסח פקאץ, זיסקינד מינקובסקי, נחמיה הופשטיין, יעקב מוזיקנט, יעקב בוימן, פייבל דיכטיאר, קוסיה לוין ואחרים. אחותי

מקבלת מכתבים מבתיה לוצקי (בתו של ר' משה־יצחק), הנמצאת בחזית כאחות רחמניה.

אני עובד ביער בערך 75 קילומטר מתחנת־הרכבת. מצב התזונה רע מאד, את מיטב חפצנו „החלפנו" תמורת דלי תפוחי־אדמה. בעתונות הסובייטית מופיעות הידיעות הראשונות על ההריגות וההשמדות של היהודים בארצות הכיבוש הנאצי. זה מביא אותנו לידי דכאון. הלנצח נשאר כאן, ביער החשוך הזה, מנותקים מהבית, מהתנועה, מארץ־ישראל ומכל אלה שהייתי קשור אתם בשנות־נעורי? — מטרידות המחשבות בעת העבודה ולאחריה.

אך הנה קו־אור מהמזרח: טלגרמה מתקבלת ביער מאת מלך נוישטט, תל־אביב, אלנבי 115, דוקא שעה שסעדתי ארוחת־ערב עם הפועלים. קשה לתאר את ההתרגשות שאפפתני. בתחילה כאילו התאבנתי. לא האמנתי למראה עיני. לאחר־מכן החלו עיני זולגות דמעות, בלי־הרף. היו אלה דמעות שמחה ואושר. אכן, איננו בודדים במקומנו! הושטה היד של חברים לתנועה מהארץ, אליה אנו עורגים ונכספים. ואולי — חולפת מחשבה כברק — נזכה עוד לעלות לארץ־ישראל?!

עד היום לא ידוע לי מניין קיבלו החברים בארץ־ישראל את כתבתי. אולם משנתחדש הקשר, נתהדק מדי פעם בפעם יותר. החבילות שקיבלנו מהתנועה ע"י שלמה וולנר ומארגון יוצאי־לונינץ בארץ, היה להן ערך חמרי גדול מאוד, כי רב היה הרעב למזון הפשוט ביותר, אך ערכם הרוחני כסם מעודד, מחזק את האמונה בעתיד — עלה פי־כמה על ערכם החמרי.

קשר המכתבים עם החברים ברוסיה ובחוץ־לארץ גדל והולך. הרצל מוצניק ואריה גולוב מתל־אביב מציעים לי לעבור מסיביר הקרה לאסיה החמה. מאמריקה שואל ליאון הופשטיין למשפחתו בלונינץ. מקנדה שואלת מרי פרומקין למשפחתה. טננבוים, חסיד סטולינאי מניו־יורק, שמוצאו מקוברין, שואל לגורל הרביים מסטולין וקרלין.

מצבנו הכלכלי משתפר והולך. מצד אחד החבילות, ומאידך קיבלנו למעלה מ־1000 קילוגרם תפוחי־אדמה, עגבניות, מלפפונים, מלונים וכו', מגן־הירק שעיבדה אחותי בהצלחה (אף פעם לא עבדה בחקלאות).

אותו זמן עוזב הצבא הפולני בפיקודו של הגנרל אנדרס את רוסיה. בדרך לאיראן רבים היהודים הרוצים להצטרף אליו, אלא שהגנרל המצטיין באנטישמיות אינו מתלהב לקבל אתו יהודים רבים. מבני־עירנו ידוע לנו רק על משפחה אחת שהלכה אתו — אלזה אוזוכובסקי־גלויברמן ובעלה.

אנו עוברים מהכפר לעיר־המחוז טרואיצק. הנני מעביר אלי את חברי מבית־הסוהר: יעקב בוימן ודוד ברונר. אחי מתגייס לצבא. בינתיים שוב מאסרים. הפעם בקשר לאי־קבלת האזרחות הסובייטית על־ידי אזרחים פולנים לשעבר. הללו נדרשו לקבל פספורטים סובייטיים, ומשלא נענו לדרישה — נאסרו. מוסרים לנו על מאסרם, מטעמים בלתי־ידועים, של בולה וחיותה גרצולין, זיסקינד מינקובסקי, שלום שוורץ, עו"ד גלובינסקי מבריסק ועוד. חבילות מאיראן מתקבלות באופן סדיר מהסוכנות וגם ד"ש ע"י שאול מאירוב מ„הדודים" רייס ונייישטט, אולם יחד עם זה הוא שלח ידיעות מדאיגות מוארשה על מה שכותבות לעתים פרומקה וצביה...

פגישות

לא במתכוון, — מאליהן באו הפגישות. יהודי רוסיה שהיו מנותקים מהיהדות העולמית זה 25 שנה ומעלה, היו צמאים לפגישה עם יהדות פולין, זו שחייה הלאומיים תססו עד פרוץ מלחמת־העולם השניה, ולא נלאו מלהאזין ולהקשיב על חיינו, שאיפותינו, מלחמותינו והישגינו בארץ.

לרגל עבודתי הנני מועבר עם משפחתי לבארנאול, בירת אלטאי. שם נפגשתי עם מרצה בבית־ספר סוביטי גבוה, מי שהיה פעם חבר הועד המרכזי של צעירי־ציון ברוסיה, והלה שומע בדמעות־בעינים על התנועה שלנו בפולין עד 1939, על „החלוץ", על הקיבוצים וההסתדרות בארץ ועוד ועוד.

בנובו־סיבירסק נפגשתי עם בן משפחה יהודית סוביטית מלנינגרד, סטודנט למדיצינה, השולט בכמה שפות, אך מהיהדות אינו יודע ולא כלום. והנה בהיותו בחופשה בעיירה בסיביר, הכיר בחורה יהודית מליטא, מבין הנשלחים, וזו מסרה לו משהו על ההיסטוריה היהודית והציונית, ד"ר הרצל, וד"ר וייצמן, ארץ־ישראל הנבנית... הבחור חזר הביתה והתרייע נגד אמו על שחינכה אותו בלי ערכים אלה, ששמע עליהם זה עתה. משנודע לו שהייתי בארץ־ישראל, לא הרפה ממני וביקש לספר ולספר. הרגשתי בחוש, שצעיר זה, יליד המשטר הסוביטי וחניכו, נולד ממש מחדש, הפך לנגד עיני ליהודי נאמן ומסור לעמו. בבית־הכנסת המקומי (כפי שנודע לי, קיימו אז בתי־כנסת בערי־סיביר רק בנובו־סיבירסק וטומסק) מצאתי בשבת כ־10 „מניינים" מתפללים, ביניהם אנשי־צבא לא־מעטים. שם נפגשתי עם משפחותיהם של נח פלקסמן, מרדכי־יוסף וצינה ועם הח' אלתר לוין מלכוה.

ושוב חוויה: בנסיעתי לאומסק לשם פגישה עם אחי, הנני מוצא את קוסיה לוין וייעקב מוזיקנט. כן פגשתי באומסק מהנדס יהודי סוביטי, קרובו של וייצמן, הבוכה מר על גורלו להיות מנותק מכל משפחתו הנמצאת בארץ והיהודים בכלל.

בשורות־איוב מלונינץ המשוחררת

בקיץ 1944 משחרר הצבא האדום את לונינץ מידי הנאצים. נחמיה הופשטיין שביקר שם כותב, שהוא שבור ורצוץ ממראה עיניו ולא יוכל להישאר שם. כל משפחותינו הושמדו, העיר שרופה, רכושנו שדוד ינמצא בידי החוליגנים המקומיים. במיטות־הניקל המוצעות כרים וכסתות שלנו ישנים השפאקים, דראניצים וקונופאצקים. הארונות, בעלי המראות הגדולות, מלאים בגדי המומתים והמזונונים, השולחנות, הכסאות, מכונות־התפירה, הוילונות היקרים — הכל מהשוד והביזה — מפארים את הדירות שלהם.

והנה מגיע מלונינץ לברנאול הרש לייב זמודיאק, חייל משוחרר, נכה מהצבא הפולני, ומוסר גם הוא על מראה עיניו בלונינץ. בידיו גם תמונות הקברות ההמוניים של אחינו ואחיותינו.

בין השאר הוא מספר, כי בעת המצור על ברלין נהרג הרשל ביילין והוא עצמו הפך לנכה.

גם פייבל דיכטיאר כותב מה שראה ממראה עיניו: שני קברות המוניים בהם

טמונים כל יהודי העיר וכל הרכוש היהודי בידי הגויים. שוב הושבתה שמחת השחרור של העיירה מידי הנאצים. ואכן, מה בצע בשחרור כשהעיר המשוחררת ריקה לחלוטין מיהודים? מי לנו שם ומה לנו שם?

עוזבים את ברית־המועצות

עם הנצחון המוחלט על היטלר במאי 1945 וקץ המלחמה, גברה התקוה לעזיבת סיביר במהרה. שמועות מרחפות באויר: הנה מודיעה העתונות הסובייטית על תכנית־טרומן להכניס 100 אלף יהודים לארץ־ישראל, וברור — מפרשים היהודים — שהכוונה היא לנו — ליהודי־פולין. אך הנה מכריז הרדיו הסובייטי — ביולי 1945 — על החוזה בין השלטונות הסובייטיים והפולניים בדבר החזרת האזרחים־הפולניים־לשעבר לביתם — לפולין — ושוב שמחה שהופרה.

רישום החוזרים לפולין נעשה על־ידי ז.פ.פ. („איגוד הפטריוטים הפולניים"). בסניף ברנאול מנה איגוד זה 1050 יהודים מתוך 1200 אזרחים פולניים, ואני נעשה יו"ר הסניף במקום. תפקידי עדין למדי... התעמולה להסתלקות מהאזרחות הסובייטית אסורה, מאידך מגיעות בשורות מרות על שריפת בית־הכנסת בקרקוב. פוגרומים על יהודים בפולין, על השלכת יהודים מרכבות וכיוצא בזה. מה לעשות? לחזור לגיהינום? כל יהודי עושה חשבון לעצמו ובכל־זאת נרשמים הכל לחזור לפולין.

מות אחותי רחל לאה, זכרונה לברכה

על סף השחרור, השיבה לבית, התקשרות עם העולם החפשי, אליו ערגה וכמהה נפשה — הוכרעה אחותי על־ידי מחלת־טיפוס שארכה 4 שבועות.

כל טרחותינו ומאמצינו להצילה — לא הועילו, וביום 2 לאוגוסט 1945, הוא יום כ"ג מנחם אב תש"ה, גועה בנכר. בבית־הקברות בברנאול כרינו לה קבר, הקימונו גדר מסביבו ובו מגן־דוד גדול. לאמא אבדה עם זה הבת היחידה האהובה והיקרה, ולי — האחות שהקדשתי לה הרבה מחיי. נגדעה בדמי ימיה ואין מנחם לנו.

בחזרה לפולין — קבלת־פנים זועמת

במאי 1946 עזבנו את סיביר ברכבת מיוחדת. בקרון שלנו נמצאות המשפחות זמודיאק, גלויברמן יעקב, בוימן יעקב, ברונר דוד, משפחת ויניקוב מברנוביץ ואשה פינטוסביץ מליטא. 4 שבועות ארכה הדרך. בפטרופבלובסק נפגשנו עם שלמה קפלאנסקי ומשפחתו, באומסק — עם יעקב מוזיקנט. כולם חוזרים לפולין. הננו נוסעים דרך מוסקבה, מינסק, אנו עוברים את הגבול הסובייטי הקודם (עד שנת 1939). הנה הערים: סטולבצי, ברנוביץ, זשאבינקה, בריסק, שהיו כה קרובות ללבי בהיותן מלאות יהודים, וכעת — זרות לי כולן. הגויים רצחו וגם ירשו... אנו נכנסים לפולין המחודשת. הפולנים „דוקרים" אותנו במבטיהם מלאי שנאה ורצח, ובגלוי שואלים: הכיצד נשארו כל־כך הרבה יהודים? והרי היינו בטוחים שהיטלר השמיד את כולם, את כולם עד אחד, והנה זרם כזה של חלאת־יהודים מציפה את פולין!..

„קבלת־פנים" זו לא בישרה לנו ישועות ונחמות „בבית", שאליו התגעגענו וציפינו בלילות־החושך הארוכים בסיביר. הרהורים עולים במוחי, מה הכוח ששמר עלי ועל שכמותי מהרג ושמד? והתשובה היא — הציונות! בגללה נאסרתי ונשלחתי לפנים רוסיה, ובזכותה איני מתיאש כעת על אף היחס המר אלינו. הבית האמיתי איננו כאן, אלא שם — בארץ, ממנה הובאה לי הבשורה הראשונה בלילות־החושך בסיביר; אליה נחתור ונגיע!

הגעתי ללודז. סרתי לועד המרכזי של פועלי־ציון—צ.ס. נפגשתי עם סטיפן גראיק ושמואל צ'ציק. הם מודיעים על הנעשה בתנועה. על הפילוג במפא"י בארץ. זה מצער אותי מאוד. נחמתי היחידה היא, שבפולין התנועה אינה מפולגת. מובילים אותנו הלאה מערבה, לשטחים המשוחררים מהגרמנים, בשלזיה התחתית. תחנתנו היא וורוצלב — ברסלאו לשעבר.

רוצה אני להתקדם הלאה מערבה כדי להגיע — מזרחה... אולם חברי הועד המרכזי של פוע"צ—צ.ס. מסבירים לי את הצורך לקלוט זמנית את זרם הגדול של יהודי פולין ולהובילו הלאה בדרכם לארץ־ישראל.

הנני מתמסר לפעולה בכל לבי ונפשי. מיום ליום גובר זרם הפורצים את הגבולות ומגמתם היא — הארץ. ביחוד מתגבר הזרם לאחר הפוגרום בקיאלץ. יציאת אירופה היא במלוא עוזה ותנועתנו עומדת בראשה.

בין פורצי הגבולות גם אנשי לונינץ: המשפחות של קוסיה לוין, מאיר־לייב זמודיאק, יצחק קוזניץ, האחים איסר, טוביה והרשל בסביץ (אגב, איסר שהיה באושבנצים, נפגש עם אחיו בגרמניה שלא ידע כי נשאר בחיים). לאט־לאט מתאספים שרידי לונינץ ועד 30 משפחות הגיעו. הננו מתקשרים עם אנשינו באמריקה ובארץ־ישראל. אנו מקבלים מה„רליאף" הלונינציאי בניו־יורק באמצעות הח' מיכל לוצקי 300 דולר ומחלקים בין השרידים. מהארגון של יוצאי לונינץ בארץ־ישראל הננו מקבלים מכתבים, ביוליטינים וחוזרים.

בה' אלול תש"ז (1947) מתאספים כל אנשי לונינץ בבית־הכנסת שבוורוצלב, לשם עריכת אזכרה לקדושי עירנו, שהושמדו בגיטו לונינץ לפני 5 שנים. הזקן נח פלקסמן עורך את האזכרה, עיני כולם זולגות דמעות בהביטם סביבם, כמה שרדו מהעיר מלאת־היהודים. רק אודים מוצלים מאש, מאידך נרגשים מעצם ההתלקטות — הפגישה. הנני מבקר במחנה־הסגר גרמני לשעבר הנמצא בשלזיה. בין ערימות חפצים — ביחוד נעלי־ילדים — הנני נתקל בספרים ועתונים ביידיש ועברית. שחותמות ספריות בארצות הבלטיות טבועות עליהן. הנני בוחר לזכרון קומפלט של „ליטעראַרישע בלעטער", ומה גדלה השתוממותי במצאי באחד הז'ורנלים תיאור על ספרית „תל־חי" בלונינץ, בה הייתי קשור בפעולתי התרבותית משך שנים רבות. היה בזה הד מצליל רחוק שנגוז ואיננו...

שלהבת שנתלקחה ודעכה

יהודי פולין, אף כי נצטמק מספרם, עדיין היתה בהם ההתלהבות של „הימים ההם". חידשנו את העבודה הציונית. גויסו כספים לקרן־היסוד ולקרן הקיימת לישראל ונפתחו בתי־ספר עבריים.

עם ההכרזה על מדינה יהודית, מפגינה שארית הפליטה היהודית בפולין באופן ספונטני את שמחתה והסולידריות שלה עם אחיהם בארץ. בוורוצלב הנני מופיע בעצרת שהוקדשה לתקומת המדינה היהודית, בה משתתפים אלפי יהודים. אני גומר את נאומי בקריאות לכבוד נשיא־המדינה הראשון ד"ר חיים וייצמן וראש־הממשלה הראשון, חברנו דוד בן־גוריון. אלפי הנאספים מריעים לקריאות אלו והפגנה חגיגית מתקיימת בעיר וגורפת אתה את הכל, הכל — לרבות הקומוניסטים...

ההתקפה של הערבים על הארץ מעוררת בפולין גיוס ל„הגנה". אלפי בחורים ובחורות מתנדבים. עוברים קורס צבאי במחנה מיוחד של ה„הגנה" בבולקוב (משך חדשיים התגייסו כ־3000 בחור ובחורה); מוכרזת גם פעולת איסוף כספים ל„הגנה" ותוך זמן קצר נאספו סכומים ענקיים. אני מרכז את פעולת הגיוס בשלזיה־התחתית.

בכל־זאת, אין פעולות אלו מביאות אותי לאשליה על אפשרות חיי־תנועה ופעילות ציונית בפולין. ידעתי גם ידעתי: מה שהיה בפולין עד שנת 1939, לא יהיה עוד! אין מקום להשהיות! באוקטובר 1948 עזבנו אני ואמא את פולין ועלינו לארץ־שאיפתנו, היא — ארץ־ישראל.

בן־ציון לוצקי / הרהורים וזכרונות

הומה הלב לזכר הנעדרים. האמנם היו ואינם עוד?..

משחר נעורי נחרתה בזכרוני דמות עיירת מולדתי לונינץ, רחובותיה, סמטאותיה ושביליה המתפתלים, כולה שופעת שמש ואור. בתי־העץ מכוסים רעפים, ומבעד לחלונותיהם מציצים תינוקות של בית רבן, ילדי משפחות עמלים ישרים ותמימי דרך.

ועולה לפני עתה דמות עיירתי העוטה קדושת ש ב ת ו ח ג. פניהם העליזים של בעלי המלאכה, החנונים והסוחרים למיניהם, עת נתכנסו בבתי הכנסת להתפלל בציבור; דמותם הקורנת כשקבלו אורחים לשבת ולחג. „בעלי בתים" לבושים בגדי חג, צועדים בנחת, הולכים הביתה לקדש על הכוס. יום שבת אחרי הצהרים. המונים מטיילים, מי לבקר בני משפחה, מכר וידיד, מי לשמוע „מגיד טוב" בבית הכנסת ומי לטיול בגן העיר הציבורי. אך גם על הגשר שמעל תחנת הרכבת לא מעטו המטיילים, יש ויתאספו חבורות וילכו לטייל מחוץ לעיר מאחורי גשר הברזל. פה ושם יתאסף נוער ציוני מאורגן לאספה או לשמוע הרצאה מפי חבר שנזדמן לכאן, בבית אהד החברים. ומשבת לחול: הולמים הפטישים בסדנאות, אצים־רצים, טרודים ועסוקים בעניני פרנסה. גם עקרות הבית טורחות, קונות ומכינות את הדרוש. כאן תשמענה אזניך את קול ה„ויאו" מפי עגלון מסכן, ששקעה בבוץ עגלתו הטעונה סחורה. הסוס מתעקש, עומד בסירובו ואינו זז ממקומו, עד אשר יתאספו אנשים ובהטותם שכם אחד, מקיימים מצוות עזוב תעזוב ומוציאים את העגלה מן הבוץ. ומעבר למדרכה תראינה עיניך שתי בעלות בית מהלכות שלובות זרוע — נשים צדקניות הדואגות להשיג עזרה וסעד למשפחה כושלת, לחולה ולאביון. אייכן עדינות הנפש?!

ימי אלול נסכו רוח חיים מיוחדת על עיירתנו. „הימים הנוראים" התדפקו על השער, וכל יהודי חרד לקבל עליו עול מצוות ומעשים טובים. עוד בטרם עלה עמוד השחר, פילחה את הדממה נקישת פטישו של השמש על פתחי הבתים, הקורא לעבודת הבורא, לאמירת „סליחות". בני עיירתנו נראים יוצאים, כשתיק הטלית והתפילין מתחת לבית שחיים, ידם אוחזת בפנס ולאורו הולכים לבית הכנסת. הימים ימי עבודה למכביר, עקרות הבית טרודות בנקוי ובסיוד הבתים ובהכנה לחג. ידי בעלי המלאכה לא ידעו ליאות. קורנסו של הסנדלר ומחטו של החייט לא פסקו ממלאכתם עד שעות הלילה המאוחרות. עסוקים היו בתפירת נעלים ובגדי יום טוב, שעליהם גאותם של ילדי העיירה, עת התכנסו יחדיו בבתי הכנסת ומתוך קנאה והתפארות הציצו זה בזה.

והנה נשמע כבר קרקור ה„כפרות", נשים וילדים ממהרים לבית השוחט שבקצה העיירה. יום הדין הטיל את מוראו על הכל. לבושי קיטלים לבנים ישבו בעלי בתים, ועמם כל בני העדה ועינו את נפשותיהם בצום ובתפילה בבתי הכנסיות. ובמוצאי יום כפורים תקעו יתד ראשונה לסוכה. לפני חג הסוכות הראו הילדים סימני פעילות רבה: התחרו ביניהם בקישוט הסוכה, בהבאת סכך, בסיכוך הסוכה. לאט לאט עטתה העיירה מעטה ירק ובן לילה צצו בחצרות סוכות מלבינות שמתוכן בקע אור הנרות והעששיות. פה ושם נראו גגות פתוחים, אלה הם ה„כנפים" של הסוכות, שהוקמו בתוך הבתים ושימשו מטרה ל„שקצים" שידו אבנים אל תוכן.

חג החנוכה מעלה בזכרוני ימים טובים לקטנים שבעיירה, משחק ה„דריידל" (סביבון), קלפים, אכילת לביבות מטוגנות מוכנות ביד בקיאה ומנוסה. ועל הכל „דמי חנוכה" שהוענקו בנדיבות ע"י אבא ואמא, דודים, קרובים ושאר בני משפחה. שעות מלאות ענין עברו על הילדים בספירת המטבעות עד אשר עלה בידיהם לסכם את הונם. מה רבים היו הדברים שאפשר היה לקנותם תמורת פרוטות אלה! אפילו זוג „קאַנקיעס" — מחליקיים — על מנת להתחלק על הקרח באגם הקפוא שב„לעגאַווע" וברחובות העיירה המכוסים כפור ושלג.

ומחנוכה לפורים. שמחת היום מלאה את כל בני העיירה מקטן ועד גדול. ה„פורים שפילער" למיניהם עם ר' שמשל ע"ה בראשם, ומחזור ההצגות: מכירת יוסף, פרשת אסתר המלכה, אחשורש והמן וכו'. מגשים מכוסים מפיות צחורות נישאים בזהירות על ידי בני המקום מבית אל בית, „משלוח מנות איש לרעהו". קבצני העיירה מחזרים על הפתחים ונהנים ביד רחבה מטוב לבם של החוגגים המזמינים אותם להסב עמם בסעודת פורים המשפחתית.

ממשמשים ובאים ימי הפסח, שוב מלאות הידים עמל וטורח, וכי דבר פשוט הוא לבער את החמץ מן הבתים ומהחצרות? רבה המלאכה בכל בית בענין הכשרות, סיוד, אורור הספרים והבגדים וכו'. ולבסוף כשהכל מותקן לחג, באה פרשת הגעלת הכלים. מובראקים, מצוחצחים ומושחלים על חבל ארוך, נישאים הכלים לחצר בית הכנסת הגדול ההומה מרעש הבאים. השמש המסכן והמיוזע עומד ליד הדוד הרותח, נוטל את הכלים ומטבילם שלוש פעמים במים הרותחים.

ליל הסדר עובר בהרגשת חג. איש איש בחוג משפחתו. היתה זו חויה חשובה

להימצא יחד במסיבת בני הבית. הילדים היו עסוקים מבוקר עד ערב במשחק האגוזים, שהתנהל בחצרות בתי הכנסת ובעיקר במקום המרכזי בחצר ר׳ משה וואלף דיאטלוביצקי ע״ה. התהלכו הילדים כל ימי הפסח, כשכיסי בגדיהם תפוחים ונפוחים מרוב אגוזים, ובמקום המפגש התקבצו מסביב לגומת עפר מעוגלת שנחפרה בעקב הנעל, וקלעו באגוזים. היו אלה ימים מזהירים, שטופי אור שמש וזוהר ילדות.

תקופות שונות עברו על הישוב היהודי בלונינץ והטביעו את חותמן על החיים הכלכליים והחברתיים.

*

שנות המלחמה 1914—1917 גרמו לירידת רמת החיים הכלכליים בעיר, לחוסר פרנסה ועבודה, מחמת היעדרם של מפרנסי משפחות רבות שגויסו לשרות הצבא. אמנם, פה ושם נמצאו מקורות פרנסה טובים למשפחות אחדות, שהתחילו מספקות מיצרכים שונים לצבא הרוסי באמצעות קבלנים וקבלני משנה. גם פגיעות בנפש וברכוש ידעה עיירתנו, כתוצאה מהרעשות אויר גרמניות וחילופי יריות. מי שכח אותו ליל אימים — כשה„צפלין״ — זו צפור־הברזל הענקית — הטיל מוראו על פני כל? ותקופת הבריחה ליערות, סמוך לשקיעת השמש, וחפוש מחסה ומסתור מפני דחליל איום ונורא זה. כניסתו של הצבא הגרמני ב־1917 שיתקה לא במעט את מהלך החיים, אולם לאט־לאט הסתגלו בני עירנו למצב והתחילו לבוא בקשרים עם הכובשים וכך התנהלו החיים לאטם.

זהבה שוחט / לא אשכחך, לונינץ!

הרבה שנים חלפו מאז כשדרכו רגלי על אדמת לונינץ. לעיני נתגלתה ככר נטועת־עצים, שורות ארוכות של דוכנים וסוכות והם משמשים גם למלאכה וגם לממכר צרכי־אוכל ותה, חנויות מכל הסוגים. זה היה המרכז המסחרי. והלאה — נמשכו רחובות שבתיהם היו כפופים ונמוכים וגגותיהם רובם מכוסים אזוב ירוק ורקוב. החלונות ללא תריסים וסוללות־חול ליד כל בית — כתריס נגד חדירת הקור בחורף... כמעט כל בית נטה לצד שני, בגלל בניה עראית וחוסר יסוד מוצק. אפילו עצי־הלבנה החסונים והיפים, שגדלו בחזית הבתים, לא הסתירו את הדלות. וקשה מאוד היתה ההליכה על מדרכת הקרשים הרקובים ברובם, כשבורות ושוחות ביניהם, ולא פעם שקעה בהם הרגל שרק אחרי עמל קשה חילצתיה משם. הבוץ השחור והדביק, שאפילו הערדלים לא־תמיד הועילו וטבעו בו, השאיר עגמה במעמקי הלב. רק בימי־הקיץ נתיבש הבוץ והיה לאבק אוכל עינים וריאות...

פינה אחת היתה בלונינץ, שהשרתה רעננות ואור בתוך הקדרות שמסביב — היער. בצאתך ביום־קיץ לנשום אויר צח, ליהנות מזיו החמה, בדרך העולה היערה דרך גבעות־חול מזהיבות ושדות מוריקים, עצי־אורן גבוהים וריחניים — אז־אז ראית חיי־טבע יפים בחיקה של עיירה זו.

קודרים ועגומים היו בדרך־כלל פני יהודי לונינץ שפרנסתם היתה על המלאכה

והמסחר־הזעיר — וגם אלה הלכו ופחתו בשנים האחרונות בשל גורמים עוינים: ה„בויקוט" ומסי הממשלה שמצצו את לשד עצמותיהם. באיזו גבורה עילאית נלחמו יהודי לונינץ על קיומם העלוב! מה רבו התחבולות שהשתמשו בהן במאבק טרגי זה! ואם חס־וחלילה, מטה ידו של אחד מהם ועד ככר־לחם הגיע, — חשו לעזרתו נשי ישראל הרחמניות שנלחמו בחרפת הרעב...

אך לעומת הקדרות החמרית, שפעו אור וחום בעיירה בשטח חיי־הרוח. יהודים שומרי דת ומסורת התנחמו ומצאו את סיפוקם הנפשי בבתי־המדרש ב„סעודות־המצוה", בהחזקת ה„ישיבה" שלהם וכדומה. בשבתות ובחגים בעיקר נגוזה וחלפה לגמרי הקדרות מכל פנים. נקודות־אור שימשו ביקורי ה„רביים" מסטולין, ברזנה, שהפיחו בלבבות רוח־חיים, תקוה ואמונה לימים טובים, לעתיד לבוא — לימות המשיח.

הדור הצעיר, המרדני, לא יכול להשלים עם המציאות המרה והוא חלם על חיים חדשים בארץ. ולא רק חלם — גם התכונן לעלות ארצה ולהגשים בה את שאיפותיו הלאומיות והסוציאליות, הוא מצא את סיפוקו במועדון שלו, בהסתדרותו ובמפלגתו — בהכשרתו למען ארץ־כיסופיו שבה קשר את חייו ועתידו.

גולת־הכותרת של פעולות הנוער הלאומי היה בית־הספר העברי מיסודה של חברת „תרבות". פינה זו זרעה אור על כל תושביה היהודים והפיגה את צערם. תלמידי בית־הספר, מהם מצוינים בכשרונותיהם, דיברו ביניהם רק עברית וקבוצת „בני־יהודה" לא הוציאו מפיהם אפילו עם הוריהם מלה לא־עברית. — שנים רבות היתה פינה מזהירה זו מחפה בדמיוני על הזכרון העגום שנשאר לי מלונינץ, אך, אהה! אף מקום רב־אורות זה הוקדר עתה בצלם־הבלהות של קברות־האחים שבלעו לתוכם תוך מוות אכזרי את כל מחמדינו ויקרינו.

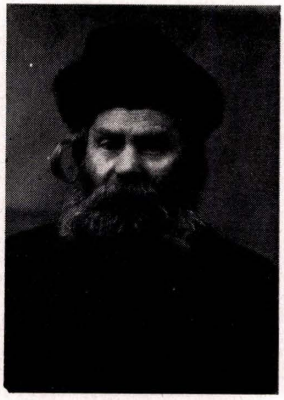
לעולם, לעולם לא אשכחך, עיירתי־לונינץ!

הדוכנים בשוק לונינץ (1922)

דמויות ואישים

רבנו ר׳ אלתר יהודה זוליאר זצ״ל

רבנו ישב על כסא הרבנות בלונינץ מיום שנוצר ישוב יהודי בעיר ועד חורבנו. עד יומו האחרון, שימש וליווה את קהילתנו באהבה, בנאמנות ובמסירות נפש. ללונינץ בא מלחוביץ, ששימש שם כ״דיין״. יליד ווהלין והידיש בפיו במיבטא ווהליני. דמותו מצטיירת לפני בבהירות מיוחדת: קטן־קומה, רזה־גוף, זקנו עשוי בטעם, עיניו נוצצות ומבטו חביב ומחייך. עניו היה, ניהל את עדתו בנחת. בעסקי ציבור כאילו עמד בצד, אעפ״י שהתענין בכל ונתן דעתו על כל דבר. אוהב שלום ורודף שלום היה ולפיכך אהבנוהו כולנו — זקנים וצעירים. מעורב בין הבריות, ידע הוא למשוך כל לב גם ע״י הלצה קלה, ציונים ובונדאים חלקו לו כבוד, אף כי היה רחוק מהוויות העולם. אולם בשכלו הישר והגיונו הבהיר ידע תמיד לשפוט מישרים. בשעות הפנאי למד תורה. ביתו היה תמיד מלא אורחים. השפעת רבנו היתה גדולה מאד גם על הדור הצעיר, החפשי. במידותיו הנעלות השפיע יותר מאחרים בדרשותיהם. לא נתן בכשרון הדיבור, קולו היה צרוד ועל כן לא דרש בפני עדתו בשבתות, ב״שבת הגדול״ וב״שבת תשובה״, כנהוג בקהילות ישראל בכלל ובקוזנהורודוק בפרט. אעפ״י שהיה נוח לבריות ורודף שלום, ידע אימתי להיות רך כקנה או קשה כארז. (מעשה ששמעתי מפי אבי ז״ל: שני קצבים באו לדין בפניו, לא הוציא הרב פסק־דין לאלתר. כעבור ימים אחדים, נכנסו שני הקצבים לבית הרב ודרשו שיוציא פסק דינם לאלתר, אחד מהם — גס רוח, הוציא ממגפו סכין ואמר: רבי, היום תוציא פסק־הדין ואם לא — פסק־דין של מות צפוי לי ולך״. כששמע הרב את הדברים האלה מפי הקצב הגס, הרים את ידו הקטנה, סטר לקצב על לחיו וקרא בכעס: „צא מביתי!, דו שייגעץ איינער!״. האנשים שנמצאו בבית הרב התרגשו וכל העיר רעשה, מובן שהקצב פייס את הרב וביקש סליחתו). רבנו היה מהמקילים — מאנשי בית הלל, הן ביחסיו והן בשאלות ותשובות. זכורני, יום לפני החג שחטו פרה והשוחט עמד להטריף את הפרה. הוזמן הרב, שהיה מומחה לטפל ב„סירכאות״. ובידיו הקטנות ובאצבעותיו העדינות עמל וטרח שלוש שעות רצופות והכשיר את הפרה לכבוד יום טוב״.

בשנים הראשונות כיהן אצלנו לא רק כרב, אלא גם כשו״ב ומוהל, ידע גם מלאכת סופר סת״ם ובעצם ידו כתב ספר תורה לעצמו. — אנו הצעירים, היינו נכנסים לביתו בלי שום מורא ופחד. לכל אחד מאתנו היה נגש, משוחח וצובט לחיו בחיבה. שמחתו גדלה

כשבאו אליו לקבל מכתב המלצה לאיזו ישיבה. לא היתה שמחה בעיר, שהרב לא השתתף בה, בברית מילה, בחנוכת בית, בחתונה. השתתפותו היתה לבבית ועממית. מי אינו זוכר את ניגונו בחתונה: „כיצד מרקדין לפני הכלה, כלה, נאה וחסודה" ואת ריקודו כשמטפחתו האדומה בידו? זכורה הלצתו: „שטופט זיך ניט מיידעלעך, כ'וועל אי"ה אייך אלעמען חתונה מאכן". פרנסתו היתה עלובה, לבשתנו. רק בשנים האחרונות, כשהשלטון בקהילה עבר לידי הצעירים, קצבו לו משכורת חדשית. עשרות בשנים התפרנס בדוחק רב ממכירת חמץ ויין בערב פסח, זמן־מה גם ממכירת נרות ושמרים. היו שנים, שבכל ערב שבת הלך ר' אברהם הירשל המלמד מבית לבית ופנקס בידו לגבות „שכירות למען הרב". בכל זאת לא שמענו מעולם תלונה מפיו. גם הרבנית, הבנים והבנות ובתו רישקה בראש, ברחו מן הכבוד והסתפקו במועט. הרבנית ז"ל היתה אשה שקטה ונעימה. חיי רבנו היו שלשלת ארוכה של צרות צרורות ותלאות. פלא, הוא, כיצד יכול להבליג על היסורים והאסונות. בני משפחתו הגדולה — כמעט כולם מתו באבם, חוץ מבנו הבכור ליבלה, — שגלה לחרבין, ונשאר בחיים. ליבלה זה נתפס בשנות 6־1905 לתנועה הריבולוציונרית ולא הנחיל כבוד לרב. הבן השני, מוטל, טבע בהתרחצו בנהר בויר. חיים, הבן השלישי, שלמד בישיבת קמניץ, מת בהיותו בן 17—18 שנה. הבן הרביעי, איצל נרצח יחד עם בני טמרין ע"י הפולנים בשעת נסיגתם מלונינץ בשנת 1919. הבת היחידה רישקה, בת ישראל פשרה ששימשה מופת בעסקנותה הפוריה לטובת דלת העם, מתה ימים מעטים לפני עליתה לארץ. בן הזקונים, גודל, השריד האחרון חלה ומת בימי עלומיו. על אפיו של רבנו ומסירותו לפליטי ישראל תעיד רשימה בעתון „הבוקר", כתובה בידי הסופר פלינקר שנקלע ללונינץ במנוסתו מהכיבוש הנאצי. רבנו נחשב כמשתייך לחסידי סטולין, אבל לא היה קנאי. באותיות דפוס כתב סיסמה על הדגל הציוני בשנת 1917. בין הגויים היה מפורסם כאדם פיקח וישר. בתביעותיהם מיהודים דרשו הנוצרים להתדיין בפני הרב.

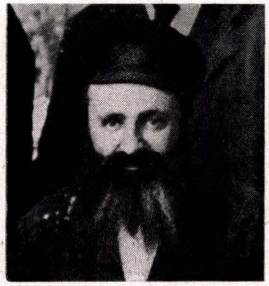
רק בדבר אחד לא הצטיין רבנו, והוא בידיעת לשון המדינה, לא ידע רוסית או פולנית כהוגן. מספרים אפיזודות שונות, שהיה מחליף את היוצרות, בהכנסו לבית הממשלה והמושל ובמקום „זדראווסטוואיטיע" היה אומר „דא סווידאניא". כשנסוגו הבולשביקים מהעיר, (במלחמת פולין־רוסיה) לקחו עמם את הכומר הפרבוסלבי ונלקח גם הרב והוכנס לקרון האסירים. בקושי רב עלה בידי רישקה בתו, אחרי השתדלויות ובכיות, להוציא מידי הצ'. ק.

רבנו הצדיק והישר לא מת מיתה טבעית, אלא נרצח עם כל קהילתו. הגויים שעמדו לא רחוק מהבור, סיפרו שלפני השחיטה פנה הרב אל קהילתו בדברי נחמה ואמר שמפלת היטלר קרובה לבוא ועידד אותם למות מות קדושים. בעת היריות נשמעו הקריאות „שמע ישראל".

זכר רבנו לא יימחה מתוכנו ודמותו האצילה תרחף תמיד לפנינו. תהא נשמתו צרורה בצרור הקדושים והטהורים של קהילתנו.

יוסף זאבי

לדמותו של ר׳ משה טריגון — שו״ב דלונינץ

אם יש את נפשך להקים מצבת זכרון לעיירתנו, להציב לה יד ושם לדורות הבאים אחרינו; אם יקום בנך או בן־בנך וישאלך על עברנו המזהיר, ואם תרצה להנחיל לו מושג על כך — אל תספר לו על עירך היפה הסלולה כבישים, על גני הנוי, על שדות מורי־קים ופרחי בושם. אל תספר להם על פרברי העיר, ועל הגשר שמעל לפסי הרכבת. ספר ושנן להם על הדמויות המופלאות, שעיצבו את דמותה הרוחנית של העיר. דמויות מופלאות, שהאצילו מרוחן על העיירה, על חייה הציבוריים, התרבותיים והכלכליים, על מוסדותיה ומפעליה.

נתעכב על כמה דמויות, שחייהם היו מזיגה של תורה וחסידות, במסגרת של קיבוץ חסידי סטולין וקרלין.

ראש החבורה הוא „הרב דמתא״, רבי אלתר יהודה זולאר זצ״ל, תלמיד חכם, גדול בתורה ויראת שמים. — בכל מקום שאתה מוצא גדולתו, שם אתה מוצא ענותנותו, יהודי עממי, תמים ומעורב בין הבריות.

ר׳ משה וואלף דיאטלוביצקי — יהודי גאה צועד בראש מורם וגו זקוף, בעל הדרת פנים והבעה של תקיף, המטיל מרותו על סביבתו.

ר׳ אלתר לוין שהקדיש את כל ימיו לתורה ועבודה וביחוד לגמילות חסדים.

ר׳ מוטיל שורצמן, ששיקע את כל מירצו וזמנו לקיום הישיבה הקרלינאית, תפארתה של העיר.

ועוד היתה שרשרת של יהודים ישישים, תמימים וישרים. שהשפעתם הקרינה אור על חיי העיר המסורתיים, הרוחניים והציבוריים.

בין הדמויות האלה התבלטה במיוחד הדמות האצילה והמופלאה של ר׳ משה השוחט ז״ל. איש אהוב ומכובד, מקובל על כל המעמדות, חביב על זקן וצעיר, מזיגה של חסיד ומתנגד, חרד וחפשי; תוכו כברו. יפיו החיצוני היה בבואה נאמנה ליופיו הפנימי, איש המידות והאשכולות, נקי כפים ובר לבב. קסם נפלא היה באיש, כשל יחידי סגולה.

ר׳ משה התנהג בחסידות, קבע עתים לתורה והיה זהיר במצוה קלה כבחמורה, חנך את בני ביתו בדרך התורה והחסידות ועם זאת — מתון ונוח, אוהב את הבריות ומקרבן לתורה. מבליג על רגשותיו ומושל ברוחו, לא התרגש ולא התרגז, היה שוקל כל דבר בשכלו הבהיר ובדעתו הצלולה.

אהבתו לישראל לא ידעה גבול, מסור למשפחתו. עד היום הזה מזכירים את שמו בקדושה והערצה.

האמת היתה נר לרגלו, התרחק מן המחלוקת. עשה הכל כדי להשליט שלום, אחוה ורעות בין כל בני העדה.

למראית עין היה איש חסון ובריא, אך כל ימיו סבל ממחלה קשה, אבל זו לא דיכאה את רוחו, ולא האפילה על ארשת פניו השמחה.

הכניס אורחים בעין יפה. מי זה יפסח על בית ר׳ משה השוחט? רב או משולח, בן ישיבה או סתם אנ״ש.

זכה ר׳ משה ז״ל ונפטר מן העולם זמן קצר לפני השואה, ביום י״ב אדר ב׳ שנת תש״ב.

יעקב קולה

ר׳ ישראל פרץ

רבי ישראל פרץ הולצמן! יש ברצוני ללחוש ולחזור ולבטא בסלודים את שמו היפה. בראשי תבות יפ״ה חתם וסימן את שערי הגמרות ויתר ספריו. אכן, יפה והדור פנים, מחונן בחכמה, בחריפות.— עיירתנו לא היתה מהעתיקות ביערות פולסיה וביצו־תיה. אלא ישוב מתחדש, העומד בבנינו. עיירה צעירה ורכה בשנים. עיירה של מסחר ומלאכה. מעטים היו ה„לומדים״ בתוכה. רבי ישראל פרץ היה פאר העיירה, „העלוי״ שלה. שיחתו בהלכה ובאגדה — נאה ושוטפת, שנון בשיחות חולין. מתבל ומשלב אמרותיו בהלצות פקחיות והמצאות יפות. טיפוס חסידי, איש השמחה והעליזות, מבטל במחי יד ובאירוניה את המגידים, הדרשנים והמשולחים, שהיו מציפים עיירתנו בימי שבת וחול ומגבבים דברי דרוש ומוסר. לא סבל את הניגונים, ספוגי היגון, בדרשות המגידים. בחל בפלפול קנאי ובאדיקות מופרזת. הבין גם לרוח הזמן, אהב את ההשכלה העברית ואת שירי אד״ם הכהן, מיכל ושירי יל״ג; התענג על המליצה התנ״כית שבשיריהם. היה משיב נפשו בחרוזי עקיצה, ב„קוצו של יוד״ וחרוזי לשון נופל על לשון, חבב את הרומן „הדת והחיים״ של ר. א. ברוידס. ויעץ לתלמידים לקרוא בו. בספרות ההשכלה ראה כעין מהדורה חדשה של ספרות המשוררים והחכמים מימי הבינים. בדחילו ורחימו היה מעלה על שפתיו את השם אברהם אבן עזרא, ביחוד כשהצליח לפענח מקומות סתומים וחידות בביאור הראב״ע לתורה. בכוכבי החיים של הראב״ע ראה הרבי צלם כוכב חייו, בשיר „לפי אידי״ הקיש גזרה־שוה לחייו, שלא הצליחו ונמשכו בדרך עקלתון.

רק מעטים בעיירה ידעו על בקיאותו בספרות הקבלה והזוהר. ואלה שידעו, יחסו כמה מאורעות טרגיים במשפחתו להתעסקותו בתורת הנסתר בימי בחרותו. הוא עצמו נזהר מלשוחח על עניני קבלה וזוהר. אולם לפעמים, למרות זהירותו פלט בהסח־הדעת כמה הברקות מן הזוהר הקדוש על פרשת התורה. חונן בהסברה מאירה. שנים על שנים היה מורה ורבה של חברת ש״ס בעיירה. ערב ערב היו יהודים מתכנסים ומאזינים

ל„שיעור" מפי הרבי ישראל פרץ. ביחוד היה מראה כוחו ב„סיום", בשעת השראה זוטא, אחרי לגימה מן ה„שרף" המשמח. ידע, כי במצב של בדיחות הדעת אפשר לעקור הרים ולטחנם, זה בזה. לא גרס אחד מקרא ואחד תרגום, הוא כוון, הדריך את התלמיד לעצמאות.

כאגדה יפה רוננת היה הרבי ישראל פרץ לאלה שהיו בכפיפתו, ועל כן יזכרו בדמעה את דמותו המזהירה.

א ש ר

ר׳ אהרל׳ה גינזבורג

חוץ מחסידי סטולין היו בלונינץ גם חסידי הורודוק. אהר׳לה היה בנו של הרבי ר׳ בב׳לה — אחד הרביים ממשפחת הגינזבורגים מהורודוק. ללונינץ בא ר׳ אהר׳לה בימי המלחמה הראשונה, ונעשה תושב קבוע בשכונה די „זעמד". רב רשמי לא היה, אלא ישב כל הימים בבית הכנסת של השכונה ולמד תורה בשקידה רבה. התושבים וחסידי הורודוק תמכו בו. יפה־תואר היה, בעל הדרת פנים, זקוף קומה, זקנו הארוך והשחור ולבושו בטעם ובחן שוו לו אצילות. קסם מיוחד היה נסוך על פניו העדינים. בעברו ברחוב, היו הנוצרים מסתכלים בו ואומרים „קרסיווי רבין" — רב יפה. לא רק יפה גוף היה ר׳ אהר׳לה, אלא גם בעל נשמה יפה, אדם צנוע ונחבא אל הכלים, חי בדחקות ובעוני, כי כך דרכה של תורה. בבית הכנסת של השכונה היה הדמות הרוחנית המרכזית. לא נאם ולא דרש, אלא הרביץ תורה בציבור והאציל מרוחו על המתפללים, תושבי השכונה. נספה יחד עם כל בני עירנו.

י. ז.

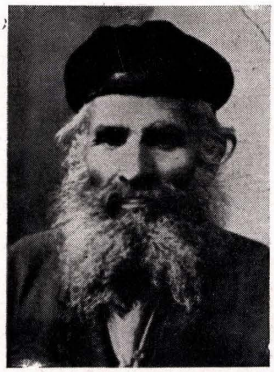
ר׳ אברהם צבי קוטניק

ר׳ אברהם צבי קוטניק היה ידוע בקוזנהורודוק ובלונינץ בשם „אברהם הערשל דער מלמד", על שם מקצוע ההוראה שעסק בו עשרות שנים. היה מן המלמדים המתקדמים, משכיל ברוחו. השתדל להגשים את תכניותיו. ר׳ אברהם צבי התענין בתורת החינוך וההוראה. היה הראשון שהכניס בחדרו את ספרי הלימוד שהופיעו בימים ההם, שמהם למדו גם עברית וגם רוסית. חתם על „החיים והטבע" בשביל הילדים, לימד תנ״ך, דקדוק, כתיבה תמה וחשבון. ניסה גם לארגן את המלמדים בקוזנהורודוק על מנת להיטיב את מצבם, להכניס סדר בקבלת תלמידים, כדי להרים את קרן המלמד שהיה בשפל המדרגה. כך, למשל, רצה לתקן ש„בעלי בתים" ימסרו את ילדיהם ל„חבר המלמדים" ולא למלמד הרצוי להם והמלמדים יחלקו את הילדים לכתות מתאימות ולכל מלמד בחדרו תהיה רק כיתה אחת ולא שלוש וארבע, כנהוג. אולם המלמדים לא נאותו לריפורמה כזו. איש מהם גם לא הסכים להורות בכיתות הנמוכות כי לפי דעתם היה בכך משום השפלה להורות לדרדקים. רק בדבר אחד הצליח זמן מה. מלמד כי חלה, והתלמידים בטלו מתורה, היו

שאר מלמדים מקבלים את תלמידיו ושכר הלימוד היה קודש למלמד החולה. ר׳ א. צ נתפס גם לתנועה הריבולוציונרית, אם כי היה יהודי אדוק. חש בלבו שהתנועה המהפכנית צודקת במלחמתה במלכות הרשעה ובעשירים. כשעבר לגור בלונינץ היה יותר חפשי בבצוע תכניותיו. יסד ספריה, ביידיש ובעברית. הדריך את בנו משה׳ל בפעולה הציונית. ביתו בלונינץ היה מרכז לציונים הפעילים ולמורים העברים. המשיך ביתר שאת את עבודתו הציבורית בדטרויט אשר בארצות הברית. שם היה פעיל ב„המזרחי״ וגם בתנועה למען ארץ ישראל העובדת. עניני הפועל המדוכא היו קרובים ללבו לא פחות מאשר הדת והמסורת. באמריקה התחיל למשוך בעט סופרים, כתב שירים ביידיש ובעברית. הכתיבה הקלה את יסוריו ואבלו על מות בנו המושלם משה׳ל, אישון עינו.

י. ז.

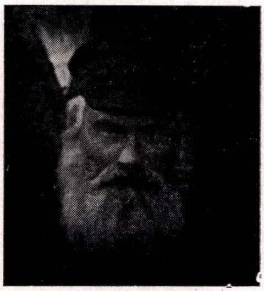
ר׳ מרדכי פרפלוצ׳יק

מי לא הכיר את ר׳ מאטשע דער מוליאר. גם הוא, כרוב תושבי לונינץ, נולד בקוזנהורודוק לאבא ר׳ משה „דער איינבינדער״ ומכאן שם המשפחה פרפלוצ׳יק (כורך ספרים ברוסית). דמות פטריארכ־ לית: זקנו הארוך, הירמולקה שנזדקרה מתחת לכובעו בקיץ ובחורף, הקפוטה הפרומה, המשקפים הרכובים על קצה חטמו, האיטיות בהילוכו והמתינות בדבורו, שוו לו גוון מיוחד. רבה היתה תרומתו להתפתחותה של לונינץ. הרבה בתי־אבן יפים, כמו בניני השוק של אפרים יצחק רובינראוט ובית המרחץ וכו׳, היו מעשה ידיו להתפאר. בעצמו תיכנן את התכניות ושרטט אותן, מעשה ארדיכל ממש. הקים דור צעיר של בעלי מקצוע בבנין, מהם פועלים ותיקים המשתתפים בבנין הארץ. אך לא רק במלאכת „חמר ולבנים״ היה בר־הכי, אלא ידע פרק גם בעניני־רוח ובהויות העולם, יודע ספר וקובע עתים לתורה. הכיר את כל ילדי לונינץ בשמותיהם. כמוהל זכר את יום הולדתו של כל נמול. קשור היה בנפשו אל ארץ ישראל וכשעלה בנו אברהם, עזב את שני בניו האחרים ועלה לארץ. המשיך גם כאן להתענין בבניה. לא פעם ניגש לקבוצת בנאים, בני לונינץ, והסתכל בעושי המלאכה, ויש שהעיר הערות שמן הענין. הוא אמר: מסירותם של החלוצים לבנין הארץ מכפרת על אפיקורסותם. את רוב זמנו הקדיש לתורה. ער היה לכל המתרחש בישוב. רחש הבנה וכבוד לדור הצעיר, ולא פעם הביע רעיונות מתקדמים. כשהפציצו האיטלקים את תל־אביב בימי מלחמת העולם השניה, פגעה פצצה בבית הכנסת שבו ישב ר׳ מרדכי והתעמק בדף גמרא. נפגע ומת מות קדושים. הובא לקבורה על הר הזיתים בירושלים.

י. בן־שאול

ר׳ מאיר קפלנסקי

בשכונה „די זעמד", שהיתה מיושבת רובה יהודים, לא היה בית כנסת עד שנת 1910. תושבי השכונה התפללו ב„מנינים", רק יחידים מחסידי סטולין הותיקים הרחיקו ללכת לבית הכנסת הגדול, בקצה השני של העיר. שני מנינים התקיימו: אצל ר׳ יהושע קשטן, — רוב המתפללים היו חסידי סטולין, ומנין שני גדול בבית ר׳ מאיר קפלנסקי. מתפללי המנין בבית ר׳ מאיר קפלנסקי היו רובם מתושבי שכונת ה„חול", סתם יהודים בני „עמך". כמה שנים התקיים המנין הגדול הזה. בביתו היתה גם חנות מכולת ומלבד קונים יהודים היו לו לקוחות גם בין הנוצרים. בכל זאת הקדיש ר׳ מאיר את החדר הגדול שבביתו לבית תפילה. עד היום קשה להאמין שבימינו היה מישהו מקדיש את חדרו הגדול שבביתו למוסד ציבורי. האולם היה תפוס לא רק בשבתות, אלא גם בכל ימי השבוע לתפילת שחרית, מנחה ומעריב. שתי כניסות היו בו, אך הרבה מהמתפללים העדיפו להיכנס דרך החנות דווקא. בימות הגשמים והחורף הכניסו בוץ ושלג לבית. עם זאת לא נשמעה טרוניה לא רק מפי ראשי המשפחה, אלא אפילו מבנותיו של ר׳ מאיר, שהוצרכו לנקות את הרצפה, ר׳ מאיר לא היה מיוצאי קוזנהורודוק כרוב תושבי לוניניץ. הסבתא אטיל הביאה לבתה הבכורה בת־שבע חתן מליטא, והצליחה להכניסו תחת כנפיהם של חסידי סטולין, אך לא עלה בידה לעשותו חסיד סטולינאי נלהב, כמשאת נפשה. הרוח הליטאית נשארה חתומה בנפשו של ר׳ מאיר. כמו חי אראנו עתה: גבה־קומה, בעל זקן צהבהב, שקט. התרחק מן העסקנות הציבורית וממתיחת בקורת על זולתו, ואפילו לעבור לפני התיבה — נאות רק אחרי הפצרות מרובות. למדן לא היה, אך שקדן וקובע עתים לתורה. קנה לו חבר, שעלה עליו בידיעות והוא ר׳ אביגדור כצמן — לימים גם הוא, שתקן ובר אורין, יחד ישבו ולמדו דף גמרא, בבית הכנסת החדש שנבנה בשכונה. השפעתו על בניו היתה גדולה וכשאחד מבניו עשה מעשה קונדס בבית המדרש, די היה שר׳ מאיר ישים בו עינו מרחוק ומיד עזב הבן את „החברה הלבנה". היה בעל לב יהודי חם וידו פתוחה לכל. זכורני, בשנת 1917 באנו אליו למכור לו שקלים, תחילה פקפקנו אם לסור אליו כי אדוק היה ורוב האדוקים היו אדישים לציונות. ומה הופתענו! ר׳ מאיר קנה שני שקלים, בשבילו ובשביל רעיתו. מאז לא נפקד מקומו בתרומות לקרנות ציוניות. ביתם היה פתוח לכל עני ואביון. עד שנבנה בית הכנסת, באו עניים, מגידים, וסתם אורחים בני תורה, שהתפללו במנין, אל ביתו ומצאו בו אש״ל (אכילה שתיה, לינה). ר׳ מאיר היה עסוק במסחר יערות וכנראה לא הצליח בכך. את החנות ניהלה בעיקר אשתו, בת־שבע, בעלת פנים יפות, שידעה לכלכל הליכות ביתה בענוה ובשקט.

יוסף בן־שאול

ר׳ שאול ווילק

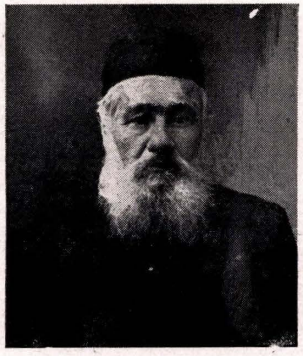
מהראשונים והאחרונים מתושבי לוניניץ. בשנת 1898 עזב את עיר מולדתו קוזנהורודוק והשתקע עם כל בני ביתו בלוניניץ. גבה קומה וחסון, בעל זקן ארוך. כל שנות חייו עד גיל זקנה חי על העמל ויגיעת הכפיים. שבעה בנים ושלוש בנות גידל ולעת זיקנה נשאר רק עם בן אחד ובת שהיה סמוך על שולחנה. רובם נתפזרו לארבע רוחות העולם. מחסידי הורודוק ומגבאי חברה־קדישא המקומית. בשנים שלפני המלחמה העולמית הראשונה — חבר פעיל באגודת בעלי המלאכה. יהודי פשוט, שומר מצוות קלות כחמורות. בחורף, כשהקור השתולל בעוז, היה קם בהשכמת הבוקר ולפני הליכתו לבית המדרש לתפילת הבוקר, הספיק לסיים את כל ספר התהילים ופרקי מעמדות, שידעם על פה. זכורני: בליל שבת אחד אזל הנפט מהמנורה. ישב בחושך ואמר תהילים. הוקיר תלמידי חכמים ורביים. גדולה היתה שמחתו כשהרביים מהורודוק הואילו להתאכסן בביתו. לעת זקנה התמסר בכל כוחו ונפשו לאסוף תרומות לטובת ישיבות בכלל ולטובת ישיבה „בית ישראל" בלוניניץ בפרט. מהרב ר׳ חיים עוזר גרודזנסקי מווילנא קיבל תעודת כבוד ותודה על עבודתו המסורה. מת ב„גיטו" לוניניץ.

א ח י־ד ו ד

ר׳ איצ׳ה שולמן השתדלן

בימי ניקולאי השני סבלו היהודים מגזירות שונות ומשונות. מקובל היה ברוסיה: „זכויות לכל, מחוץ ליהודים". אבל הקדוש ברוך הוא לא עזב את עמו והקדים רפואה למכה. — השוחד. כסף יהודי היה כשר גם למהדרין שבשונאי ישראל. בערים הגדולות היו שתדלנים וביניהם גם אנשי שם. ואילו בערי השדה היו השתדלנים בני „עמך", שהיו קרובים לשלטונות ותווכו במסירת שוחד ובטול גזירות. הזקן שבחבורה היה ר׳ איצ׳ה שולמן, מרחוב סאדאווע, תופר בגדי גברים. את בית־המלאכה לחייטות ניהל בנו אברמק׳ה שולמן, והוא הזקן היה רק מקבל את העבודה ומוסרה, אך רוב זמנו היה קודש לשתדלנות. וראה פלא: יהודי זקן זה, נמוך־הקומה, על הזקן הארוך והצהוב, שלא ידע אף לחתום את שמו ברוסית, היה מעורב עם אנשי השלטונות, בעיקר עם הנאדזיראטל,— מפקד המשטרה. ואם חטא יהודי בעניני חנות או בקניה בלתי־כשרה, או שנאסר מישהו שהתחמק מעבודת הצבא, — ידעו שקודם כל יש ללכת לר׳ איצ׳ה והוא יורה מה לעשות. ר׳ איצ׳ה כבר ידע כמה דמי „לא יחרץ" יש לשלשל לכיסי הפקידים הקטנים והגדולים. לפעמים, אם הענין היה חמור, נמשך שבועות עד שבאו לידי „הבנה הדדית" והנאשם, אחרי סידור הפורמליות למראית עין, זוכה ושוחרר. לא תמיד ניתן השוחד בכסף ממש, אלא בחליפה ומעיל, כ„מתנה". ורבים היהודים שהחזיקו טובה לר׳ איצ׳ה, מתיר האסרים, על מצוות פדיון שבויים. לעת זקנתו מתו שני בניו, והוצרך לטפל בילדיהם—נכדיו. עודו בחיים קנה לו קרקע ליד קבר אשתו. הוא מת זקן ושבע ימים.

ר׳ עבר לוצקי

ר׳ עבר בא ללונינץ מהכפר הסמוך וולקה. בן כפר, גבוה, חסון, אך במידותיו ובהליכותיו היה האריסטוקרט של עיירתנו. מלובש יפה, זקנו עשוי כהלכה, דמות של בעל בעמיו. ביתו — יפה, מרווח ומרוהט, סוכה בנויה מודרנית, עם כניסה ראשית ומדרגות. חצר ורפת, הכל מתוקן ומסודר כאצל פריץ. ר׳ עבר מומחה לעצים ויערות — „בראקר״ בלע״ז. סוחרי יערות ופריצים נועצים בו כבמומחה לאומדנא — מה מיכסת העצים הניתנת לכריתה ביער ומה טיבם וכו׳. עד פרוץ המלחמה העולמית הראשונה, עבד כממונה ומפקח אצל סוחרי יערות גדולים. כל השבוע, ולפעמים שבועות רצופים, בילה מחוץ לבית. ורק עם פרוץ המלחמה, כשחדלו ארחות המסחר ביערות — נעשה תושב קבוע בעיר והתחילה עסקנותו הציבורית. מהטיפוסים המעטים בעיר שהבין לרוחו של הדור הצעיר. בביתו מצאתי פעם את „דברי ימי עולם״ של קלמן שולמן מוילנא ואת הספר „גן שעשועים״ לרוזנפלד ועוד ספרים המעידים על ריח השכלה. עם הכבוש הפולני נתן יד לציונים והיה עסקן קרן היסוד בזמני התענין בביסוס בית הספר העברי ע״י נסיון לרכוש את ביתו הגדול של הפריץ שציט. בימי שלטון הפולנים היה בא־כח מטעם היהודים בעיריה (במגיסטרט). נפטר לפני השואה, ביום ו׳ לשבט שנת תש״א, בזמן הכיבוש הרוסי.

י. ז.

חיה־הניה רובינראוט

ללונינץ באה לגור עם משפחתה מקוזנהורודוק, לאחר שנתאלמנה מבעלה. שני בניה היו מעשירי העיירה, אך היא לא רצתה להיות סמוכה על שולחנם. שאפה להתפרנס מיגיע כפיה ממש. רכשו למענה בניה בית מגורים מרווח, ובו פתחה חיה־הניה אכסניה שנוהלה על ידיה ושתי בנותיה.

הצטיינה בנועם הליכותיה. זקופת קומה, מצוחצחת ונקיה למופת, ובשעת הצורך — לבושה פאר. אשה יראת שמים. ביקרה יום יום בבית הכנסת ומוניטין יצאו לה כמכניסת אורחים ובעלת צדקה.

באכסניה שלה שררה כשרות למהדרין. אורחיה היו בעיקר סוחרים מפורסמים, עוברי אורח בעניני מסחרם, וחסידים הנוסעים לרבי. אולם הבריות בלונינץ היו אומרים,

כי האכסניה של חיה־הניה לא לשם פרנסה נפתחה, אלא לשם הרבי מסטולין, שחיה־הניה היתה מחסידותיו הנלהבות. אמונתה ברבי לא ידעה גבול. כל דיבור מפיו היה באזניה כבת־קול משמים. היתה נוסעת לכל החתונות והשמחות שנערכו בחצר הרבי ושימשה בהן בין הגבאיות הראשיות. כן היתה נוסעת לכל ראש־השנה יחד עם כל חסידי לוניניץ לסטולין, להתפלל בימים נוראים בבית מדרשו של הרבי.

מדי צאת הרבי למסע, לפקוד את חסידיו במקומות מושבותיהם והגיע ללוניניץ, היה קובע את אכסניתו בבית חיה־הניה, ולאשרה לא היה קץ. דומה היה שהיא מרחפת על כנפי השכינה של הרבי השוכן כבוד בצל קורתה, שהרי זכתה לחזות מקרוב בנועם פניו הקדושות. פניה היו קורנות מרוב האושר שנפל בחלקה.

לעת זקנתה שאפה חיה־הניה לעלות לארץ־ישראל, לבלות את שנותיה האחרונות בארץ הקדושה ולמצוא מנוחת עולמים בהר הזיתים, סמוך לקבר אמה המנוחה ז״ל, שעלתה לא״י מקוזנהורודוק בשנות השמונים של המאה ה־19. אולם לא ניתן לה להגשים את כיסופי חייה. זכתה לשיבה טובה ומתה בזקנה מופלגת בטרם עלה הכורת על יהדות פולין. יהא זכרה ברוך.

זאב בן־ישי

חיים בן־מאמין (גלויברזון)

חיים בן־מאמין בא ללוניניץ מהעיירה המפורסמת „מוטלה״, עריסת מולדתם של נשיא מדינת ישראל, פרופיסור חיים וייצמן, והסופר ר׳ מרדכי׳לה (טשמרינסקי).

בן פועלים, מעורב עם הבריות, וביחוד עם פשוטי עם. ה„קלאס״ — בית הספר של גלויברזון—נמצא בזמן הראשון בחדר קטן של בית המדרש — חסידי הורודוק, ורוב תלמידיו בני בעלי מלאכה. עד פרוץ מלחמת העולם (1914) הורה בעיירתנו ובשנת 1918 חזר אלינו. בזמנו גדלה ופרחה התנועה הציונית. אדם אדוק לציונות ולשפה העברית כמורה גלויברזון לא ראיתי מעודי, ואפילו בארץ. איש זה שינה את שם משפחתו לעברית בעודו בלוניניץ. עם כל איש דיבר בעברית. מספרים עליו: כשהוצרך לנסוע לפינסק, פנה לפקיד הרוסי בקופת התחנה בעברית. לטש הפקיד עינים ולא ידע מה האיש סח, עד שהתערבו אנשים והסבירו לו, שרצונו בכרטיס־נסיעה לפינסק. בימים ההם התנהל החרם מצד הפולנים על היהודים, והנה נודע לבן־מאמין, שבחנות אחת מוכרים משחת נעלים מתוצרת פולנית. נכנס לאותה חנות, ביקש משחת־נעלים, זרק את הקופסא בפני החנוני וערך שערוריה. מאז לא נמכרה עוד בחנות זו תוצרת פולנית.

גלויברזון היה תקיף בדעתו, לא מחל על קוצו של יוד ברעיון הציוני, לא נרתע מעלבונות ולגלוגים, עושה יותר ממעשה. קראנו פעם לאסיפה ציונית ולא באו די אנשים. דחינו את האסיפה ליום אחר, וגם לאסיפה השניה לא באו יותר. גלויברזון לא אמר נואש.

הלך מבית לבית והזמין אנשים לאסיפה. בפעם השלישית נתקיימה האסיפה ברוב עם. בשעת ההתרמה לקרנות היו שסירבו. גלויברזון לא הרפה מהם, הרצה לפניהם באריכות על הציונות עד שנאותו לתרום. אם נמצא סרבן קשה־עורף, היה תורם מכיסו ורושם את התרומה על שם המסרב, ואת הקבלה — שלח לסרבן.

נואם מצוין, בקי בפולמוס עם מתנגדי הציונות. שמע ג. הגיע לורשה והזמינוהו להיות אחד ממורשי קרן היסוד. נאות בתנאי שיעבוד לא על מנת לקבל פרס. בעמל רב ולאחר הפצרות רבות הסכים לקבל רק את הוצאותיו המצומצמות. בימיו נפוץ הדיבור העברי בעיר ובשנת תרע״ב, נערך הנשף העברי הראשון בתיאטרון, הצגה שבה השתתפו ילדי בתי הספר. הנשף הזה עשה רושם כביר בעיר ואז רבו ההורים, שהתחילו למסור את בניהם למורים. —

לרגל מלחמת העולם עזב ג. את עירנו ורק בשנת 19־1918 שב אלינו מהכיבוש הגרמני, חוור, רזה, ממש עור ועצמות, בלי לבוש הגון לבשרו. סידרנוהו בספריה, שנוסדה בשנת 1917 ובראשית שנת הלימודים התחיל שוב לעבוד בהוראה. בשנת 1919 התקיימה בלודז ועידה ציונית כללית ארצית וג. נבחר כציר. והנה מה שסיפר לנו אחד מהצירים, שהשתתף בועידה. רוב הצירים היו יוצאי פולין וגליציה, ביניהם נשואי פנים ונושאי תארים של ד״ר ופרופיסור. מנהיגים אלה דיברו והרצו בפולנית. ביקש ג. את רשות הדיבור ובעברית שפך קיתון של מוסר על המדברים פולנית באסיפה ציונית. יושב ראש האסיפה אמר לשלול ממנו את רשות הדיבור. התערבו בדבר ציוני ה„קראָסים״: ווהלין, פוליסיה, ווילנה וכו׳ ועמדו לצידו. מאז למדו הציונים הפולנים לקח, ובועידות רשמיות דיברו עברית או אידיש. רצה הגורל המר ודוקא הוא שהקריב את כל חייו לארץ, לא זכה לראותה. — קרן היסוד לא הרפתה ממנו: „לאנשים כמוך אנו זקוקים בגולה ולא שם!״. והוא, כבעל משמעת ציונית, ציית. ובודאי נרצח ע״י הגרמנים הטמאים. שמו של גלויברזון ינון לנצח בין בוני ומפלסי הדרך — ציונה.

יוסף בן־שאול

בצלאל סטכובסקי

נולד בלובלין. חבר הסתדרות הציונים הכלליים ומראשי הפעילים שבה. עסקן נאמן ומסור לטובת הקרנות הלאומיות.

לא פעם הזניח עסקיו הפרטיים ותמיד התייצב לקריאת התנועה, וביחוד מגביות קרן־היסוד, לא ביקש כבוד ושררה. לבחירות העיריה, הקהלה וכו׳ סירב להופיע כמועמד. עשה הרבה למען בית־הספר בעיירה והרבה שנים היה חבר ההנהלה של הבנק העממי הקואופרטיבי. ביתו — בית ועד לעסקנים וחברים נאמנים. בצלאל נמנה עם העסקנים הפעילים למען ארץ־ישראל, אך הוא עצמו לא זכה לעלות ולראות בתקומתה של מדינת ישראל.

נספה יחד עם אשתו וילדיו בידי הרוצחים ההיטלריסטיים.

חיים

אברהם יצחק שניידרמן

מהציונים הותיקים שבלונינץ, ממיסדי הס־תדרות הציונים הכלליים ומראשי המדברים שלה עד ימי חייו האחרונים.

ביתו היה בית לאומי עברי. כל ילדיו נתחנכו ברוח הציונות והלכו בדרכיו. פעילים בתנועה במסירות ובנאמנות.

שניידרמן עשה הרבה למען הפצת הרעיון הציוני בין אנשי העיירה, ביחוד בין חוגי בעלי המלאכה.

ניספה עם כל בני ביתו ומשפחתו בידי ההיטלריסטים הארורים.

משה־ל שניידרמן

נולד בלונינץ. עודנו נער הצטרף לשורות הנוער העוסק למען קרן הקימת לישראל. בבגרותו נתמנה למורשה הקק״ל.

ממיסדי בית־הספר „תרבות״ בלונינץ. עשה הרבה לביסוסו.

פעיל בועד למען קרן־היסוד. לקח חלק רב בכל פעולה ציונית.

בשנים האחרונות — חבר פעיל בהסתדרות הציונים הכלליים.

נשמד עם כל בני משפחתו בעיירה בתוך קבר האחים הגדול.

זלמן לאפאטא

נולד בויסוצק. קיבל חינוך לאומי, בהיותו נער היה חבר ב„החלוץ הצעיר״. בחוגי ארץ־ישראל העובדת הצטיין בקנאותו לעברית.

בבואו ללונינץ נעשה פעיל בועד למען בית הספר „תרבות״, והתמסר לתפקידו בכל מרץ הנעורים. פעל בשקידה למען הקרנות הציוניות: קרן־הקימת וקרן היסוד. התמיד בישיבות הועדות ונאם בהצלחה באספות ציוניות.

עשה הרבה למען הפצת הרעיון הציוני בלונינץ. ניספה עם משפחתו בידי כנופיות הרוצחים ההיטלריסטיים.

חיים

משה'ל קוטניק

המורים בן ישי וגלויברזון לא היו ילידי קוזנהורודוק־לונינץ, בעוד שמשה'ל קוטניק היה יליד קוזנהורודוק ותושב לונינץ. משה'ל היה בנו של אברהם הרשיל המלמד. ולא מן הקנאים שמרדו באור. אדרבה, הוא הכניס לחדרו תיקונים ברוח החדשה. תלמידיו דיברו עברית וקראו ספרים עברים. משה למד גם בישיבות, נתפקר, חזר והיה למורה, — פאוטודידקט הצליח מאד, קרא ושנה, השתלם והיה לאחד המורים המעולים. בשנת 19־1918, כשפתח ה„ג'ויינט" בית־ספר, היה משה'ל למנהלו. הצטיין בפקחותו ובמעשיותו. בקי בכל הטכסיסים הציבוריים. קראנו לו: משה'ל הדיפלומאט. באסיפות ובישיבות העביר החלטות הרצויות לרוחנו, והכל סחור סחור. כמי שעשה כמה שנים בחרקוב — ידע את החיים יותר מהמורים הפרובינציאליים. עמד בתוקף על תיקון מצבו הכלכלי של המורה. הגיעו הדברים לידי כך, שבבית הספר הכריז חבר המורים שביתה — תופעה נדירה מאוד בימים ההם.

קוטניק היה מורה דרך, מארגן ומסדר הפעולה הציונית והעברית בעיר. בשנת 1921 הוזמן כמורה לפינסק וגם שם תפס מקום חשוב. את לב הנוער משך בעיקר על ידי ההומור. היה מלא כרמון הלצות ופולקלור. מפינסק הגר לקנדה, ובדטרויט מת בדמי ימיו.

יוסף

רישקה זוליאר־קוטנר

רישקה בת הרב היתה סמל של בת ישראל. כל התכונות הנעלות של אביה עברו אליה בירושה: ענוה, אהבת הבריות, חכמה ודעת. הכל התמזג אצלה והיה לחלק מטבעה ונפשה. חן עברי היה נסוך על פניה הרציניים. בפשטותה ובנועם הליכותיה האצילה מרוחה על הדור הצעיר בלונינץ. בישרה ובמסירותה רכשה לה אמון וכבוד מצד הציבור הרחב בכלל ודלת העם בפרט. כשנודע לה על סבל של יחיד או משפחה לא שקטה עד שהעזרה הדרושה הוגשה. כמה עמלה וטרחה כדי להציל את חייו של אברהמ'לה קוציקוביץ — אחד התלמידים המצויינים בסמינר המורים בווילנה, כשחזר מוילנה מוכה שחפת! באיזו מסירות התחילה לטפל ביתומי לונינץ שמספרם גדל אחרי מלחמת העולם הראשונה! אירגנה ועד ליתומי לונינץ ולקחה חלק פעיל בו. בכשרונותיה וברציונותה עשתה רושם חזק על אנשי ה„דז'ויינט"

ותמיד הצליחה בדרישותיה למען יתומי העיר, כשיצאה בשליחות מטעם הועד לבריסק או לווארשה.

רישקה היתה פעילה גם בתנועה הציונית. חברה בעלת הכרה. ציונותה לא היתה שטחית, את ידיעותיה על הציונות שאבה מהמקורות הראשונים של יוצרי התנועה ומוריה: הרצל, אחד־העם, סמולנסקין, לילינבלום ואהרן דוד גורדון. היתה קוראה ותיקה של הספרות העברית. הראשונה, ואולי היחידה, בלונינץ שרכשה לה את כרכי „התקופה" — הוצאת שטיבל. פעלה למען חברת „תרבות" וביה"ס העברי. השתיכה לתנועת העבודה הציונית „התאחדות—צעירי־ציון". אך לא התערבה בריב המפלגות הציוניות. תמיד תפשה והחשיבה את העיקר, את הגרעין ולא את הטפל. אעפ"י שלקחה חלק פעיל בחיים החברתיים־ציבוריים וע"פ רוב היתה הרוח החיה בהם, — לא הבליטה את עצמה ולא רדפה אחרי הכבוד. נחנה בשכל ישר ובתבונה רבה. לא פעם היינו, חברי „צעירי ציון", באים לשאול בעצתה מה לעשות וכיצד לנהג במקרים שונים. חייה הפרטיים לא היו קלים. העושר לא שפע בבית הרב. אסונות לא פסחו על בית הרב בכלל ובימי חילופי השלטונות אחרי המלחמה, בפרט. בעת נסיגת הפולנים מהעיר במלחמתם עם הבולשביקים הציתו את העיר; כשדלקו הפולנים אחרי הבולשביקים שנסוגו — אסרו האחרונים את הרב והכניסוהו כבר לקרון להגלותו ורק בעמל רב הצליחה להציל את אביה. כל האסונות והתלאות שניתכו על העיר בכלל ועליה בפרט לא דיכאו את רוחה ולא ריפו את ידיה. התעודדה, אזרה כוח והמשיכה בעבודתה הציבורית הפוריה. בשנת 1925 עלתה ארצה, ואחר כך יצאה לפי בקשת הרב לבוא להתראות עם אמה החולה; אך לא זכתה רישקה לחזור לארץ ולחזות בעיניה את הגשמת משאת נפשה — הקמת מדינת ישראל. כחודש ימים לפני עליתה בפעם השניה חלתה ומתה בדמי ימיה. רק בנה היחיד זכה לעלות ארצה ולהיות בין בוניה ומגיניה.

יוסף זאבי

גולדה רובינראוט

למדנו יחד בבית־הספר העברי של זאב בן־ישי (בקלצ'וק). הצטיינה בלימודים ואהבה את התנ"ך והשיר העברי, הרוח החיה בכיתה, תמיד ערה ועליזה.

אביה ר' אפרים־יצחק היה מהעשירים המופלגים בלונינץ, בעל־נכסים וסוחר יערות. אך גולדה היתה שונה מיתר בנות גילה העשירות. מילדותה לא אהבה את הפינוק ע"י משרתות, כפי שהיה נהוג במקומותינו בראשית המאה העשרים.

גולדה התבגרה והיתה לעלמה. הליכותיה והתנהגותה פשוטים וצנועים. מעולם לא התלבשה בהדור מופרז לעורר קנאה והתפארות. הפשטות היתה טבועה בכל פגישותיה עם חברים וחברות. פעילה בחיים הציוניים והציבוריים

בלוניניץ. נוטה למפלגות הפועלים שבתנועה הציונית, מן הפעילות בעניני קרן־הקימת לישראל, תורמת ומתרימה, מתיצבת בראש מפעלי הקק"ל בימי סרט ובימי „שוק".

בשנת 1933 עלתה לארץ־ישראל. רק פעם אחת נפגשתי עמה בארץ. קשים היו חבלי קליטתה. לא היתה רגילה לדרכי העבודה בארץ. אולם אחרי מאמצים התגברה והתחילה להתערות בחיי הארץ.

בשנת 1937 יצאה גולדה את הארץ לבית־אבא בלוניניץ להפרד מאביה, שנטה למות, ולא הספיקה לחזור. פרצה מלחמת העולם השניה על כל מוראותיה וגולדה נשארה עם משפחתה שנספתה עם כל יהודי העיירה.

א ש ר

רודל צוקרמן

מן הפעילות והנאמנות ביותר לעניני הקרן הקימת לישראל בלוניניץ. שנים רבות שמשה גזברית ועד הקק"ל. בכל לבה ונפשה פעלה למען גאולת הארץ עד היום האחרון שבו נאסרה ופעולת הקק"ל בעיירה חוסלה.

למרות המצב הכלכלי הקשה ששרר במשפחה (אב חולה קשה, רתוק לערש דוי, אבדן אחיה ישראל, שטבע בהתרחצו בנהר „פריפט" — גם הוא חבר נאמן ויקר בתנועה למען ארץ־ישראל העובדת) המשיכה רודל, שכל עול פרנסת הבית היה מוטל על צוארה, לעמוד הכן ולקחת חלק פעיל בעבודת הקק"ל, בימי סרט ובימי „בזר" וכו'.

כשנכנס הצבא האדום ללוניניץ, עמדה רחל עם חבר עסקני הקק"ל, כולה שבורה ורצוצה ובעינים מלאות דמע, בידעה שהקיץ הקץ על מפעל חייה.

בשקט ובצניעות עשתה רודל את העבודה הקדושה למען המטרה הנכספת גאולת הארץ.

כבוד לזכרם של עסקני תחייתנו הלאומית!

ח י י ם

משה־ל הוכשטיין

בן להורים עמלים. תלמיד בית הספר „תרבות" וחבר בקן „השומר הצעיר". מגידולי התפארת של החינוך הלאומי־ציוני. בגיל שתים־עשרה כבר עמד על משמרת הפעולה למען מוסדות הלאום וחלם את שבות העם לארצו, וכה חרז בפרי עטו, ראשית ספרות של נעורים מלאי־כיסופים:

„כָּל עוֹד בָּנוּ הַלֵּב יִפְעָם;
כָּל עוֹד בָּנוּ יִזְרֹם הַדָּם —
נַקְשִׁיבָה לַקּוֹל הָרוֹעֵם בְּרַעַם:
מַהֲרוּ, חוּשׁוּ לְעֶזְרַת הָעָם!"

ובמכתבו לחבר בארץ הוא כותב: עיני כולנו נשואות לארץ תקותנו. אנו מחכים בקוצר רוח, בכליון עינים ממש, לידיעות על המצב בארץ. אנא, שלח לי עתונים אחדים".

כה הערה את כיסופיו וערגתו לארץ בשיר ובמכתב, עד שבאה היד הטמאה וגדעה את הנצר באיבו...

חיים

אברהמלה קוציקוביץ

"ראה, עלם חמודות, מה ערשי רעננה,
"התענג בטרם ראתך, נמקה".
(המתמיד לח. נ. ביאליק)

הרבה לא התענג אברהמ'לה בערש החיים. גם לא קצר פרי עמלו ומשאת נפשו, כפי שנטל עליו בכשרונותיו המצויינים, ללמד ולחנך ילדי ישראל.

בית אביו הקטן והדל והאפוף יראת שמים יתירה, נעשה צר לרוחו המרקיעה אל מרחבי ההשכלה. צץ אצלו הרעיון לצאת את העיירה הקטנה המקפחת שאיפות נעורים ולצאת אל העולם הגדול. זמן קצר עסק בהוראה כתוך כתלי בית־אביו. את מר־לבו, שאיפותיו ותכניותיו היה משיח לפני חבריו הקרובים ביותר. הוא ידע שאי־אפשר להמשיך כך. אסור לחנך וללמד כך. אנו מצווים ללמוד ולהכשיר את עצמנו להיות מורים בישראל.

בשנת 1921 כשנפתח הסמינר למורים ע"י „תרבות" בוילנא יצא אברהמ'לה לוילנא בעזרתם ותמיכתם של חברים וידידים. תחילה נתייסר בחבלי הסתגלות ללימודים. אמנם, ידיעותיו בעברית ובמקצועות ההומניסטיים היו דיין, אבל המקצועות הריאליסטיים עלו לו בעמל רב. בעזרת כשרונותיו והתמדתו התגבר על המכשולים הראשונים ונמנה עם התלמידים המצטיינים. הפליא בידיעותיו, בכתיבתו, בתפיסתו המהירה, ובחוש בקורתו.

היה פאר חבורת הצעירים המשכילים בלוניניץ, שנון, פיקח ובר־אורין. מפעילי „צעירי ציון" בעיר, חינך והדריך אחר־כך את הנוער הציוני־סוציאליסטי. עמד בראש פעולות תרבותיות. ממקימי הספריה של „צעירי־ציון" שלפי הצעתו נקראה ע"ש יוסף־חיים ברנר. ציר בועידת צעירי־ציון בשנת 1921. הרוח החיה בעבודה הציונית והתרבותית בלוניניץ.

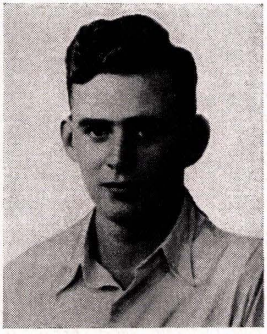
רק בן עשרים ואחת היה במותו. צינה קשה פגעה בריאתו וגופו העדין לא עמד במחלה, וכך נקפד פתיל חייו של צעיר רב־כשרונות שעתידות נכונו לו.

א ש ר

נפלו במערכה על שיחרור המולדת

אמנון אקרמן

ימים גורליים, גדולים, אשורם ולא רחוקים.
בנים! כל כלכם, כל אורכם, חמדת חייכם התמימים
תתנו באהבה, בפשטות, כדבר המובן מאליו.
(מדברי ד. שמעוני)

עודנו תינוק בן 3 חדשים, נאלץ אמנון להמלט עם הוריו ממאורעות הדמים בשנת תרפ"ט שפרצו בארץ בכלל ובחיפה עיר מולדתו בפרט. הוריו גרו בבתי השוק הערבי, בלב מאורת הרוצחים. כל עוד נפשם בם נמלטו ההורים עם בנם היחיד אז, להדר־הכרמל.

הוא גדל כברוש משגשג ועולה. תלתלי זהב הכתירו את ראשו, ופניו בהירים ומלאי חן. אנחנו הקרובים, האמונים עלי אמונות תפלות, חששנו, הססנו להסתכל הרבה בפניו משום פגיעת עין־הרע...

אמנון היה תלמיד בית הספר הריאלי, למד באמונה ובהתמדה. ידע גם להטות שכם בכל דבר. ובעל משמעת והרגלי נועם, גם בבית וגם ברחוב. בעל נמוסים ואיסטניס. הקדים בשלום קרוביו ויודעיו, חביב בכיתה, תמיד שופע עליזות ושוחר ריעות. אהב מאד את הנגינה ולמד אותה בענין רב. הנגינה תפסה חלק חשוב בחייו הרוחניים. כשהיה חוגר את האקורדיון ופותח בנגינה, היתה כל ישותו מנגנת והכול סביבו נושם חדוות חיים. בביה"ס הצטרף אמנון לתנועת „הצופים" שליד בית הספר, וחי חיים מלאים ופעילים. השתתף בפעולות, באספות, בשיחות ובמסבות. ממלא כל תפקיד ושליחות במסירות ובמרץ, בלי להרתע. בימי המאבק עם האנגלים והערבים על אדמת „ביריה" בגליל העליון, השתתפה תנועת הצופים במאבק ובין הצופים שנשלחו לשם היה גם אמנון.

כשמלאו לו שמונה עשרה שנה, הלך עם חבריו להכשרה התישבותית ל„גרעין" — לקבוצי דן ודפנה בגליל. הימים היו ימי מאבק קשים על העליה וראשית המתיחות הפוליטית על המדינה. גרעיני ההכשרות היו בשירות הפלמ"ח. עם הצהרת המדינה היהודית באו ימי המבחן הגורליים. התחיל מאבק הדמים. הערבים התחילו לירות בדרכים, על ישובי היהודים, וביחוד על ישובי הספר. גדודי הפלמ"ח יצאו להגן על הישובים ולשמור על דרכי התחבורה. אמנון נמצא בין מלווי השיירות ובשמירה בלילות. מאושר הוא בהמצאו בין שורות הלוחמים והמגינים. מכתביו הביתה מלאים גאוה לאומית,

מתובלים דברי הומור ועליזות להרגיע את אמא, להשקיט את אבא ואת האח: שהכל יהיה טוב, וכשיגיע תור החופש יבוא הביתה להתראות.

באחת השבתות בא אמנון לכמה ימי חופש. הלכנו לראותו. בדרך, ברחוב בלפור, פגשנו אותו בלוית אחיו הצעיר. עד נפשנו נגע המראה איך אחיו מתרפק עליו, מחבקו, מלטפו ואין ידו זזה מידו. הסתכלנו בפניו היפים, הקורנים של אמנון והלב חרד. בני ציון היקרים והנחמדים, עליכם לצאת למערכה עם פראי אדם, אנשי מדבר. הרגשנו את הסכנה המרחפת על פני בנינו, שנחלצו להגנת המדינה. אולם האמנו כי הטוב והיופי ינצח. אמנון חזר להכשרתו, לבסיסו, לפלוגתו. המאורעות התפתחו. האנגלים עזבו את הגליל. הערבים השתלטו על חלק גדול מהגליל. מצודת המשטרה „נבי יושע", המשלט החולש על דרכי הגליל, נמצאה בידי הערבים. הפלמ"ח החליט על כיבוש מצודת נבי־יושע. התכנית הוכנה לפרטיה: להסתער, להפציץ ולכבוש. ובאחד הלילות יצאו כיתות „המחבלים" והמפציצים, ואמנון בין „המסתערים"... המבצע נכשל. 27 בחורי הפלמ"ח נפלו, ואמנון בין החללים. נגדע הברוש, אמנון היפה בבנים נפל...

בערב פסח בבוקר הגיעה הידיעה המחרידה להורים. הכאב פילח לב ההורים והאח הצעיר. היגון אפף קרובים, ידידים ומכרים. אין תנחומים. זכר אמנון היפה והאציל, הבן היקר, ינון לדורי דורות. גבורתו ומסירותו יירשמו בספר ה„יזכור" יחד עם כל גבורי ישראל, שנפלו חלל על במת ארצנו.

מינה

אשר קרוגלין־רוזנטל

א ש ר איננו. נפל בקרב דרומית מרוחמה. נפל על הגנת המולדת העברית. עם מותו שכלנו אדם טוב ויקר. חבר נאמן לתנועה הקיבוצית, למעמד הפועלים ולעם כולו.

בחוץ לארץ לא הכרתיו, כי תינוק היה בעלותי ארצה. אולם את משפחתו, מקור מחצבתו, הכרתי היטב. משפחה מתקדמת שנתנה לבניה השכלה גבוהה. הילדים דיברו ביניהם רוסית, כמו כל הנוער הלומד בעיר. לא הצטרפו לתנועה חלוצית ולא חשבו לעלות ארצה. אני הייתי בעיניהם איש מוזר ובלתי מובן.

לעתים קרובות הייתי מבקר בביתם. בית מוקף גינות נוי וגן עצי־פרי, מרוחק ממרכז העיר — דבר לא מצוי בין היהודים בסביבתנו. אהבתי את השקט והיופי שהיו נסוכים על פינת־חמד זאת.

אביו היה יפה, גבוה, רחב כתפים ותקיף. אמו משכילה, נבונה, עדינה וטובה.

בסביבה זו קיבל א ש ר את חינוכו. מבחינה פוליטית היה מושפע מן הנוער הקומוניסטי. את פתרון שאלת היהודים ראה כפי שרואים אותו כל בני ישראל שבחרו בהשקפה שמאלית.

כשהגיע לגבת נוכחתי כי ירש את כל תכונותיה היפות של אמו. עד היום אני מתפלא איך אמא זאת מצאה כוח, באותם ימי האימים והבהלה של פלישת הגרמנים, לשלוח את הנער הרך והעדין בן ה־16 לבדו, ללא נסיון חיים, ללא אמצעים למרחבי העולם, למען יציל את נפשו. מה נבא לב אם עם קבלת החלטה זאת?

א ש ר נדד ברוסיה הגדולה והגיע לערבות אוזבקיסטן. עבד בכל מיני עבודות בעיר ובכפר. אחר כך הצטרף לצבא הפולני והגיע ארצה. האוירה בצבא היתה קשה ללא נשוא ורבות התלבט עד שהחליט „לערוק" ולהשאר בארץ. מי שהכיר את אופיו הישר של א ש ר, יכול לתאר לעצמו מה קשה היה לו לעשות את הצעד הזה.

בהגיעו לגבת הסתגל לא בנקל לעבודה ולחיי הקבוצה, אולם מעולם לא התאונן, השתדל להוכיח לאנשים החדשים שראו עצמם מקופחים, כי אין לדרוש זכויות מיוחדות, כי אין הפליה בין חדשים לותיקים.

ישר, בעל מצפון, עדין, רגיש, עניו, טוב לב, ותרן וביישן — אלה הם קוי האופי של א ש ר.

העובדה שהוא היחיד שניצל מכל המשפחה העיקה על מצפונו. התנדב לבריגדה, כי לא יכול לשבת שליו בבית בשעה שאחרים נלחמים את מלחמת שחרור האדם מאויביו. במכתביו הרגשתי מיפנה בדעותיו הפוליטיות: היה לציוני ארץ־ישראלי, איש קיבוץ. בכל מקום חיפש חברת אנשי הקיבוץ או לפחות חברה ארץ־ישראלית רצינית.

את בקשת דודתו לבוא לאמריקה ללמוד, או לפחות להתארח זמן מה, דחה זמן רב. וכשסוף סוף החליט לנסוע והכין הכל לדרך, פרצה המלחמה בארץ. רצה לבטל את הנסיעה, כי ראה אותה כבריחה מהחזית. בקושי הצלחנו להשפיע עליו והוא נסע. היה לו קשה להתאקלם באמריקה בסביבה בורגנית וזרה לרוחו.

בפרוץ מלחמת השחרור החליט מיד לשוב ארצה. כידוע הוחזר מהלבנון לאמריקה, אולם הוא לא ירד לחוף ולא נפגש עם בני המשפחה שחיכו לו שם. מיהר לשוב לארץ.

בבואו לגבת לא רצה לנוח מהדרך, לא היטה אוזן לדברי החברים והידידים שיעצו לו להתעכב זמן מה בקיבוץ. על דעת עצמו התגייס לחטיבה המקבלת על עצמה מבצעים קשים ומסוכנים.

בשיחות אתו במשך הימים הספורים שהיה בבית הרגשתי שהוא נתון לעולמו הפנימי הבלתי שקט. כאילו הגורל קרא לו.

הזדרז א ש ר להגיע למקום המיועד ולרגע הנכון. ומצו הגורל אין מנוס.

שלום לעפרך, א ש ר היקר!

מ ש ה' ל

יומן משק גבת (619) 1

מיכל גרוסברג

כ״ב ניסן תרצ״ב — כ׳ תשרי תשי״א

יקירתנו מיכל נספתה בהושענא־רבה תשי״א, בגיל י״ח, בראשית צעדיה וראשית דרכה בחיים בכלל. התנדבה לנח״ל עוד לפני הגיע זמן שרותה בצבא. הצטיינה בנועם הליכותיה, באצילות נפשית ובטוהר המידות. מתיחסת ברצינות לכל תפקיד בבית הספר, במסיבת חברים ובחברת גדנ״ע. במאורעות הדמים בארץ ידעה מיכל למלא בדיקנות, באומץ לב ונאמנות כל שליחות שהוטלה עליה.

בגמנסיה שקדה על לימודיה, התעניינה בספרות, במוסיקה, עזרה לחברותיה בהכנת שיעורים ובהסברה. ארגנה גם חוג שהתענין וטיפל בשאלות אקטואליות מחיינו הישראלים. ובימי חופשתה מלימודים, יצאה בימי החמה הלוהטים לעבוד בקיבוץ.

נולדה בתל־אביב. הוריה: לוליה פישמן בת קוזנהורודוק מהחלוצות הראשונות בעיירה ויעקב גרוסברג איש ברדיצ׳ב בן העליה השלישית, מראשוני החלוצים כובשי העבודה בגדוד ירצובה. את הרוח החלוצית ירשה מהוריה. ברם, תורשה זו יונקת גם משרשי תרבות עמוקים, מסגנון החיים ששרר במשפחות עיירתנו. קטנה היתה העיירה, ללא בתי שעשועים וקולנוע, אך מה יפים ונלהבים היו תושביה היהודים! ומה רבים הערכים המוסריים שהנחילו לחלוצים, בוני הישוב, שביניהם יזהיר גם שמה של מיכל, אשר שירת חייה באמצע נפסקה...

זיוה

**
*

נעימה היית, מיכל, בחברתנו. כמה רוח חיים, מרץ ומסירות תסס בך! היית לנו למופת בשקידה על הלימודים, בשאיפתך להשכלה וליופי שבחיים. הראית יזמה ודריכות בימים הקשים שעברו עלינו במלחמת השחרור שלנו. מי פילל ששאיפותיך הנעלות תרחפנה באויר ופתיל חייך ינתק באבי ימיך ומקום מנוחתך הנצחי — בין קברותיהם של הרבה ממיטב חברינו שנפלו בעד עמנו וארצנו.

זכרך לא ימוש מאתנו!

חברה

שרה קוציקוביץ / מעזבונה

לפנינו צרור שירים, מכתבים ורשימות מעזבון הילדה שרה קוציקוביץ הי"ד. בת זגג, תלמידת ביה"ס „תרבות" בלונינץ, ואת שיריה כתבה בגיל 12. חלק משיריה נדפסו ב„הדואר לנוער" בניו־יורק, בעריכת הסופר הידוע דניאל פרסקי, שחזה לה עתידות כ„משוררת עברית גדולה".

שיריה: ירושלים, חלום, עולי־חרש, וכדומה רוויים שאיפה כבירה לעלות לארץ, ומתוך הרהורי לבה היא חולמת בהקיץ ונפשה מתמוגגת מתוך תקוה כי תזכה עוד להמשיך חייה בארץ־האבות.

פינה זו נקבעה לזכרה של המשוררת הצעירה ולזכר כל ילדי בית־הספר „תרבות" בלונינץ, הילדים הזכים שנטבחו ע"י רוצחי עמנו.

חלק מהחומר הומצא לנו על־ידי אחות המשוררת הנמצאת בארץ, וחלק הועתק מ„הדואר לנוער", לפי המלצתו של מר ד. פרסקי.

יְרוּשָׁלַיִם

שָׁם בָּאָרֶץ, בְּרֹאשׁ הָרִים,
מִתְנַשֵּׂאת עִיר מְאֹד יְקָרָה.
שֵׁם הָעִיר יְרוּשָׁלַיִם,
לָאָרֶץ הִיא עֲטָרָה.

יְרוּשָׁלַיִם, עִיר־הַקֹּדֶשׁ,
נַפְשִׁי אֲלֶיךְ הוֹמְיָה.
יְרוּשָׁלַיִם, עִיר־מַחְמַדֵּנוּ,
לָךְ תְּהִלָּה דוֹמְיָה.

אַתְּ בֵּית אוֹצַר־עַתִּיקוֹת.
בָּךְ קְבָרוֹת מְלָכֵינוּ;
בְּתוֹכֵךְ אוֹתוֹ כֹּתֶל
שְׁאֲרִית תִּפְאַרְתֵּנוּ.

מַה גְּפָלָאָה הָעִיר,
הַמְּזֻכֶּרֶת יְמֵי אָבוֹת,
אֶת הַמְּלָכִים דָּוִד, שְׁלֹמֹה —
מְתֻלָּקָחִים הַדְּמְיוֹנוֹת...

חֲלוֹם

בְּלֵיל־חֹשֶׁךְ, לֵיל־אֲפֵלָה,
אַךְ עֲנָנֵי־שְׁחוֹר אֲפָפוּנִי,
מַעַל הַגּוֹלָה הָאֲבֵלָה,
מִכָּל עֲבָרִים סְבָבוּנִי.
טָס לוֹ בְּמְרוֹמֵי רָקִיעַ
נֶשֶׁר קַל, לָעוּף מַגְבִּיהַּ.
וּפִתְאֹם הָה מִמָּרוֹם
אֲנוּ גוֹפְלִים אֶל הַתְּהוֹם.

אֲנִכִי עָלָיו רוֹכֶבֶת
לְצַוֹּאת הַנֶּשֶׁר וְצִוָּתִי
תְּמַהָּה, תּוֹהָה, חוֹשֶׁבֶת:
הִתְעוֹרַרְתִּי מִשְּׁנָתִי.
"הֲאֶמֶת זֶה אוֹ חֲלוֹם,
וַהֲבִינוֹתִי אָז גַּם אֲנִי
שֶׁלְּצִיּוֹן אֲעוּף בָּרוֹם?"
כִּי חֲלוֹם הוּא שֶׁרְמָנִי.

גַּעְגּוּעִים

אֶתְגַּעְגַּע עַל הַשֶּׁמֶשׁ,
בּוֹכָה הִיא עַל הָוֶה אָרוּר,
הַנּוֹתֶנֶת אוֹר וָחֹם;
מְלֵא קִיצִים עַד־בְּלִי־סוֹף;
מְפָרֶכֶת הַחשֶׁךְ יָמֶשׁ,
הַכֹּל לוּטָה, כְּלוּם לֹא בָּרוּר,
אֶתְגַּעְגַּע עַל הַיּוֹם.
שׁוֹמֵם, עָצוּב כָּל הַנּוֹף.

נִכְסְפָה נַפְשִׁי לַזֹּהַר,
אֶתְגַּעְגַּע מִן הַחֹל
עוֹלָם מָלֵא רֹן וָגִיל;
לְיוֹם שֶׁכָּלוּ חָג —
כֻּלּוֹ עָטוּר זִיו וְטֹהַר,
יוֹם מַעֲמֵי יוֹסֵר עֹל.
אֲלֵיו עוֹרְגָה נַפְשִׁי בְּחִיל.
רָשַׁע־כָּסָל כָּלִיל פֶּג.

עוֹלֵי־חֶרֶשׁ

עַל־פְּנֵי הַיָּם סִירָה שָׁטָה,
וְהַגֶּה אֵימָה וּפְחָדִים:
הִתְנוֹעֲעָה מַעְלָה, מָטָּה.
נִשְׁמַע קוֹל צְעָדִים!
שְׁנֵי בַּחוּרִים הַמַּיִם בָּתָרוּ,
עֲרָבִיִּים אוֹתָם תָּפְסוּ,
בְּמִשּׁוֹטִים אֶל הַחוֹף חָתָרוּ,
בָּלוּ כֹּחֹתֵיהֶם אָפְסוּ,
בֵּין תֻּקָּוָה וּפַחַד רָחָפוּ
לְשׁוֹטְרִים עֲרָבִיִּים נִמְסְרוּ
וּבְכֹל הַמַּיִם דָּחָפוּ.
וּבְבֵית־הַכֶּלֶא נִסְגְּרוּ.
וּבַלַּיְלָה לְאוֹר הַיָּרֵחַ
בְּחֶדֶר צַר הֵם יוֹשְׁבִים
עָלוּ אֶל הַחוֹף הַקָּרֵחַ.
וְעַל מַצָּבָם הֵם חוֹשְׁבִים.
אֶל חוֹף מוֹלַדְתָּם עָלוּ
מִתְיַעֲצִים הֵם שְׁנֵיהֶם:
וְלַנַּשֵּׁק עֲפָרָהּ שָׁאָלוּ.
אֵיךְ לָצֵאת אֶל אַחֵיהֶם?..

חַג־הַפֶּסַח

עִם בּוֹא הָאָבִיב
מַרְחִיק אֲלֵינוּ,
בָּא חַג־הַפֶּסַח —
הַטּוֹב בְּחַגֵּינוּ.

כָּל בַּעֲלֵי־כְּנָף,
כָּל יַלְדָּה, כָּל יֶלֶד,
גַּם חַיַּת הַיַּעַר —
כָּל נֶפֶשׁ צוֹהֶלֶת.

בְּלֵיל חַג־הַפֶּסַח,
מַה נָּעִים ה„סֵּדֶר“!
הַכֹּל עַל הַמְּצוֹת
מְבֹרָךְ לוֹ בְּהֶדֶר.

הַיֶּלֶד הַקָּטָן
עַל אַרְבַּע הַקְּשָׁיוֹת,
יְשָׁאֲלֵהוּ בְּנַחַת
וּמְחַכֶּה לִתְשׁוּבוֹת.

מַרִים הַזְּקֵן קְצָת
רֹאשׁוֹ כְּלַפֵּי רוֹם,
וּמַשִּׂיב בְּנִמּוֹס,
בְּעָנְוָה וּבְתֹם.

נָעִים חַג־הַפֶּסַח,
זֶה חַג־הָאָבִיב;
הָעֲלִיזוּ בַּחַגִּים
מְלֵא נִגּהּ וְזִיו.

לְבָנָה בָּרוֹם

לְבָנָה צְחוֹרָה,
כְּלָּה אוֹרָה,
שָׂטָה בִּשְׁמֵי־הָעֲנָקִים;
בֵּין עַנְנֵי־שָׁחוֹר,
מְחַפְּרֵי־אוֹר,
מַעַל הָרִים וַעֲמָקִים.

תָּשׁוּט בְּחִיל,
טָבוּל בְּגִיל,
כִּי הַתִּקְוָה אִתָּהּ;
כִּי עוֹד מְעַט,
בְּעוֹד רֶגַע קָט,
תָּבוֹא לְמַטָּרָתָהּ.

אַף עֵב שָׁחוֹרָה,
כְּשְׁחוֹר הַלַּיִל,
הַגִּיחָה אֵי־מִשָּׁם;
בָּלְעָה הָאוֹר,
בָּלְעָה הַחֵן.
הַקְּדִירָה הָעוֹלָם.

בְּמָקוֹם אֶפֶל
כְּשְׁחוֹר הַלַּיִל
הַלְּבָנָה אֶסְפָּה הִלָּהּ;
וְאַתֶּם עַתָּה,
הַגִּידוּ־נָא,
הֲתֵצֵא מִבֵּית־לְחָמָהּ?

הָאָבִיב הַמְנַצֵּחַ

הַחֹרֶף הָאַכְזָר
שֶׁשָּׁלַט מִסָּבִיבֵנוּ,
הֵרִים אֶת רַגְלָיו
וְבָרַח מִמָּקוֹמֵנוּ.

הַשֶּׁלֶג אוֹחֵז
מְבֻכָּה וְאָבֵל
כְּמוֹ יֶלֶד קָטָן,
אֶת אָבִיו שֶׁשָּׁכַל...

מְבֻכֵּי וְדֻמָּעוֹת
לְבוֹ רַךְ נָמֵס,
וּמֵחֹם וּמֵאוֹר
הוּא גֹּוֵעַ, גּוֹסֵס.

הָאָבִיב הַמְנַצֵּחַ,
גְּזַר שֶׁל פְּרָחִים,

בָּא אֵלֵינוּ סָקֹף,
עֲדַת צִפֳּרִים.

הַשָּׁרוֹת שִׁיר־תְּהִלָּה
לֵאלֹהִים בַּמָּרוֹם,
שֶׁנִּצַּח הָאָבִיב
אֶת הַחֹרֶף עַד תֹּם...

וְהַשֶּׁמֶשׁ תַּבִּיט
בְּתוֹדָה אֶל הַפֶּלָא,
שֶׁהֵאִיל הָאָבִיב
גַּם אוֹתָהּ מִן הַכֶּלָא...

הוּא גֹּזֵעַ, גּוֹסֵס.

אָכֵן, רַב הָאוֹר
שֶׁמֵּבִיא הָאָבִיב;
שִׂמְחָה וָשִׁירָה
וּתְהִלָּה מְסָבִיב.

הַחֹרֶף הָאַכְזָר

מַה גּוֹרָא הוּא הַחֹרֶף,
מַה גּוֹרָא הַפָּסוֹר.
לַאֲרָצוֹת רְחוֹקוֹת
בָּרַח לוֹ הַדְּרוֹר.

הַסְּיוּת הִתְחַבְּאוּ
גַּם הֵן בַּמְּעָרוֹת,
שָׁמְמַת גְּבָעוֹת
וּבְעִמְקֵי יְעָרוֹת.

הָעֵצִים הִתְעַטְּפוּ
בְּקֶרַח־לְבָן צַח;
כָּל עָנָף עָמוּס־שֶׁלֶג,
עַד מַטָּה יִשַּׁח.

וּבְרָחוֹבוֹת רָצִים
אֲנָשִׁים וָטַף,
אֵצֶל כֻּלָּם פְּנֵאדָם
צָבוּעַ הָאַף...

פִּתְאֹם יֶלֶד רָץ לוֹ
וּבוֹכֶה מַר,
טוֹעֵן הוּא בְּלַחַשׁ —
כִּי בָּאָזְנַיִם קַר.

כְּךָ שׁוֹלֵט הַחֹרֶף
בְּקָרַח, בְּכְפוֹר,
עַד בּוֹא יְמוֹת־אָבִיב —
בְּשִׁירָה וָאוֹר.

ילדותי

נולדתי בעיירה לוניניץ. בית־אבי הישן נמצא בסימטה, כמעט בקצה העיר. בסימטה זו היו מרוכזים רבים מהמוסדות החשובים שבעיירה ואפילו בית־המטבחיים.

ביתנו — הרבה תלאות עברו עליו מיום שנבנה. הורי מספרים: בשעת המלחמה העולמית, כשהאויב נכנס לעיירה, היו כל יהודי העיר רצים אל סימטתנו ונחבאים בבית־הכנסת, בבית הרב, בבתים הקרובים וביחוד בביתנו. כעת ביתנו ישן מאוד. גגו מלא חורים, ובעדם חודר הגשם פנימה.

אבי, יהודי צנום וחולני, עוסק בזגגות. עודני זוכרת: כשנרשמתי לבית־הספר „תרבות", נרשמה יחד אתי ילדה עשירה ממני. המורה שאל אותי במה עוסק אבי. אני עניתי בקול נמוך, שאבי עוסק בזגגות. וכשפנה באותה שאלה לילדה, ענתה בקול רם: אבי עוסק במסחר. — אמי, אף היא חלשה, ובכלל כולנו חלשים, משום שמקום מושבנו מלא ביצות המזיקות מאוד לבריאות. אחים אין לי. יש לי שלוש אחיות גדולות ממני (האחת נשואה בעיירה סמוכה).

שאיפתנו הגדולה היא לצאת מהגלות הנוראה ולעלות ולבנות את ארץ־ישראל. כל־כך מתגאה אני באלה שזכו לעלות ארצה!

וכשהערב פוקד אותנו, מתחילים לדבר על ה„דולאַרובקות" שמגרילים בכל חדשיים בווארשה הבירה. גם אבא קנה שטר־הגרלה. יושבים אנו מסביב לשולחן וכל אחד אומר מה היה עושה בכסף, לו זכה בו. אבא היה מחלק את הכסף לעניים, תורם לבניית ישיבות, ואחר־כך עולה עם בני־משפחתו לארץ־ישראל. אמי מסכימה עמו. אחיותי חולקות קצת על דעתו, אך בדבר אחד כולנו מאוחדים: לעלות לארצנו, לארץ־ישראל.

ועתה על בית־ספרנו. בית־הספר „תרבות" הוא בן שבע מחלקות. מלמדים בו את השפה העברית וגם פולנית. כעת עליתי למחלקה השביעית, בת שתים־עשרה הנני כיום. בעוד שנה אסיים את בית־הספר, שבו עברו עלי ימי ילדותי, הן הטובים והן הרעים. וכבר צפה לפני השאלה: מה יהיה כשאגמור את שבע המחלקות?

כיצד אמצא את דרכי?

סימטתנו

מה נעימה היא סימטתנו! קטנה היא, אך גדולים וחשובים הם הבתים הנמצאים בה. פה בית־הכנסת הגדול שבעיר. על־יד בית־הכנסת — בית הרב. מאחורי בית־הכנסת — בית־הספר „תרבות". גם ישיבה גדולה נמצאת פה. מימין לבית־הכנסת — בית־המטבחיים ומשמאלו — בית־המרחץ היחיד שבעיר. עוד כבוד חלקו לסימטה זו: דרכה עוברות כל פרות העיר בבוקר אל השדה, ולפנות־ערב הן שבות.

אף כי הסימטה היא בקצה העיר, בכל־זאת מלאה היא תמיד אנשים ובהמות. כאן הולכים זקנים וישישים אל בית־הכנסת. פה הולכת פלוגת חיילים אל בית־המרחץ. ראש הפלוגה נותן פקודה וכולם מתחילים לשיר בקול רם. פרות חוזרות מהשדה. אחת עומדת,

מביטה מסביבה ופתאום גועה כאילו אומרת שירה לאלוהים על בּראו את העולם. כאן מוליך קצב פרה אל בית־המטבחיים. היא רוצה לברוח ולהסתפח אל עדר הפרות, אבל הוא מחזיק בחבל הקשור אל צוארה ואינו נותן. שני בחורי־ישיבה בקפוטותיהם הארוכות ובירמולקותיהם על ראשיהם מטיילים להם ומתפלפלים. מדברים הם בניגון הגמרא ובשעת דיבורם מניעים הם בידיהם וראשיהם הנה והנה. עוד הם מתנַפחים ועגלה עוברת ובה יושבים כמה ערלים. הערלים צוחקים ל„ז׳ידקי״ (יהודים) המפטפטים, ומפריעים את הבחורים מלימודם... מה נעים לשבת בערבי־קיץ בסימטתנו, להסתכל בלבנה השטה ועוברת, כממהרת לדרכה — ולהרהר, להרהר...

בלילות־חנוכה

מה נעימים לילות־חנוכה הארוכים! החורף יושב על כסא־מלכותו הרם והנישא, לבוש אדרת רחבה, צחה וחמה, ועטור עטרת נוצצת וחלקלקה, המבריקה מול הירח המקסים. סביבו קהל חסידיו הרבים, כורעים לפניו או מתרוצצים הנה והנה על־יד כסא־המלכות. בין הנאמנים ביותר — רוחות־הצפון הקרות: הן מתלחשות עם הוד־מלכותו החורף ובן־רגע יימצאו כבר הרחק־הרחק. ובתור צירי־המלך יחדרו אל כל חור וסדק בעולם הרחב. כהרף־עין שוב ישובו ויספרו נסתרות להוד־מלכותו.

חזק הוא המשטר פה על הארץ במלוך החורף. אבל שם למעלה, בשמי־השחקים, שם אין משטר. ככלה נחמדה, לבושה בעדייה המוכספים ועטורה זר־כסף, מטיילת לה הלבנה בדרכי השמים. אין היא נמהרת. רק צעד אחר צעד תצעד לאט ובמתינות. סביבה קהל חסידיה — הכוכבים. לקטנים האלה ניתן חופש גמור והם משתובבים בלי־הרף: יש שאחד נהפך על פניו, השני עושה קפיצת־דרך ברגע קט, או שרודפים אחד אחרי רעהו ורומזים בעיניהם השובבות תוך צחוק ולעג, שמחה וצהלה.

אך פתאום חדלו הכוכבים להשתובב ומבטם נתקע בארץ בתמהון רב: מחלונות בתי היהודים נשקפים אליהם נרות קטנטנים, המשוחים בשמן ומעלים עשן. גאים דולקים הנרות, כי מעשה־גבורה עתיק צפון בתוכם. ובחשכת הלילה, עת שלַת השקט שפוכה על העולם והכל מסביב גם שינה מתוקה, מספרים הם בלָאט את הסיפור לכוכבי־מרום. וזה דבר הסיפור: לפני הרבה־הרבה שנים חי מלך רשע גדול. והמלך שם עול כבד מנשוא על שכם עם קטן ונדל, נרדף ומופה, הסובל תמיד צרות ובוז ונאנח דום. הצרות כבדו והעם לא יכול עוד נשוֹא. אז קם מקרב העם הדל איש גבור עם חמשת בניו האמיצים־החשמונאים. והם מלאי עוז וגבורה. בבטחון גדול בכוח עצמם התאזרו האחים, פרקו את העול מעל עמם וגירשו את אויביהם מארצם.

תם הסיפור. הכוכבים שבים אל עבודתם היום־יומית: להשתובב. ונרות־החנוכה, אחרי שגילו את סודם, מתחילים לאט־לאט לגסוס. רק אחד נשאר הכן על מקומו — זהו שמש הנרות, העומד קוממיות על משמרתו...

בלילות-קיץ

שקט. כל היקום מסביב נם. נמה הארץ הלחה, העטופה אדרת ירוקה, ונותנת ריח. נמים העצים הירוקים, כשצמרותיהם מורדות על חזיהם והם נושמים בכבדות; נמה לה כל צפור בגן, ברבצה בקנה החם על מצע רך של עשב ובחֲלמה חלומות נעימים על תולעים גדולות ושמנות; נם גם הילד הקטן והשובב, עייף ויגע מהשתובבות במשך כל יום־הקיץ הארוך: הוא רץ אחרי פרפרים, הפריח יונים, או שם שבולת בזנב הזבוב, כדי שיטוס כאוירון, ועתה הם באים אליו כולם בחלום, רומזים לו ומבקשים שילך אתם להשתובב.

הכל נם. אך ממעל לארץ, שם במרום, בשמי־השחקים — שם אין תנומה. כמלכה נכבדה, צחה ומזהירה, לבושה בגדי־כסף, מגיחה הלבנה הצחורה והרכה, ממזרח אל אמצע השמים. לאט־לאט היא צועדת ומפנה רמיזותיה לכל עבר. והנה הרגישו בה, ומכל העברים מתקבצים אליה בריצה ובקידה צבאות־השמים, ובהדרת־כבוד משתחווים לה ונושקים את שולי־שמלתה. הלבנה, שבעת־רצון ממעשיהם, תשב ברווחה על כסא־התרשיש שלה, הגבוה והנעלה, ובגדלות תמשול בממשלת־הקסם: עבד אחד תשלח לצפון לעשות דברה, את השני — לדרום, והם רצים, קופצים, מחייכים, קורצים עין ורומזים זה אל זה בעיניהם השובבות. ויש שפתאום, בלי שום כוונה, יתהפך שובב על פניו ויקפוץ קפיצה גדולה אל התהום, או יעוף למעלה. שובבים גדולים הם הכוכבים!

אך לאט־לאט גז גם הקסם הזה ועובר.

ממזרח ממהרת לבוא אילת־השחר, אדומה מכעס, כי הלבנה לקחה את שרביט־המלוכה מידיה, היא באה בצעדים מהירים, וכשנודע הדבר ללבנה על־ידי מרגלי־חרש, תתחיל לרדת מטה־מטה, עד שכליל תיעלם, ויחד אתה גז והולך צבא השמים. אילת־השחר שמחה על נצחונה ומושלת על תבל כולה ממשלה בלי־מצרים.

מ כ ת ב י ם

אל אחותי היקרה דבורה, שלום!

מאוד־מאוד ערגה נפשי לראותך, אחותי היקרה! בימים אלה, בימי התחלת האביב כאן בפולין, בנשפים אלה, היינו שתינו מטיילות ברחובות ומשוחחות בעברית על אודות העוברים ושבים, ודברים אחרים. אַת היית מתענינת בכל דבר בנוגע לי, והודות לך נדפסו שירי בעתונות וקיבלתי ספר במתנה מאת הסופר דניאל פרסקי. את הספר הזה חיבר בעצמו ליובל ה־25 להופעת יצירותיו. הספר „לאלף ידידים", הוא ספר פילוסופי. אודה, כי לא הכל הבינותי, אך העיקר הוא, שהמחבר הביא משלים, שבהם הוא רוצה להראות על הטוב והרע בחיים. הוא ביקש ממני כי אשלח לו תמונתי ותולדות ימי ילדותי. שלחתי לו את זה ועוד לא קיבלתי מענה. שאַלת, אם בחורף זה כתבתי שירים. אמנם כתבתי, אך המורה רוזן עוד לא עבר עליהם, כי אין לו פנאי; הוא משאיר אותם לחג־הפסח...

ובלתי־מתוקנים אינני רוצה לשלוח לך. החיים בחומת בית־הספר מתנהלים לעתים, פעם בכה ופעם בכה. אנו מתכוננים עכשיו לנשף קל, לבאזאר, שיתקיים בפורים.

קשים החיים כעת בפולין במובן הפוליטי והדתי. ודאי שמעת על ההצעה שהגישו לסיים בדבר השחיטה בפולין. היום צמו כל היהודים מנער בן 13 שנה. המצב הוא נורא. מדי יום ביומו נוכל לראות על הדפים הראשונים של עתוני־היהודים באותיות קידוש־לבנה, כי בעיר זו זו ערכן פרעות ביהודים, בעיר זו וזו ניפצו שמשות בבתי יהודים, ועוד כהנה וכהנה. משמחות לב ומעודדות הן רק השמועות הטובות הבאות מארץ־ישראל. למשל, מכתבך שכתבת לנו. המחשבות נישאות כהרף־עין להר־הכרמל ואל העיר העברית המצטיינת ביפיה. מסביב שדות ארץ־ישראל, המצמיחים כל־טוב. דבורה, אם יש ברצונך שלחי לנו תמונות העיר חיפה, רחובותיה וחומותיה הגדולות. אחי חיה פרפלוטשיק שלח להם תמונות העיר תל־אביב. אני חושבת שזה לא יעלה הרבה. יוכל היות, כי חיה תסע עם אביה ואחיה בקרוב לארץ־ישראל, גם אנו היינו רוצים מאוד לנסוע לארץ־ישראל, ביחוד לעת כזאת, אך צריך להמתין ולקוות. שכחתי לכתוב לך, בט״ו בשבט נתקיימה בבית־ספרנו חגיגה, שבה השתתפו המחלקות VI, VII, ההורים, המורים וועד בית־הספר. החגיגה עלתה יפה. הילדים והגדולים רקדו ושרו יחד בשמחה. גם אמא ביקרה את החגיגה. פריסת־שלום מחברותי ובכלל מכל מיודעיך.

ממני אחותך, המקווה להתראות אתך פנים אל פנים ולא בכתיבת מכתב בלבד

ש ר ה

אני חושבת, כי אַת קונה עתון עברי בכל יום. אם לא יעלה בהרבה, אפשר והיית שולחת לי כמה עתונים.

פריסת־שלום לדוד, לדודה, למשה ובכלל לכל ארץ־ישראל.

אל אחותי היקרה דבורה, שלום!

כבר עבר זמן־מה שלא כתבתי אליך. כפי שידוע לך מתלמדת אני ואין לי פנאי לכתיבה, אולם אפילו בשעת לימודי אחשוב רק עליך ולאו־דוקא עליך, כי אם על הארץ, שאַת נמצאת בה, ושנפשי נכספת אליה כל־כך.

אַת צריכה לדעת, אחותי, שאני רוצה מאוד לנסוע לארץ־ישראל. רגע לא יעבור שלא אחשוב על זה. כי מה תוחלת פה לבחורה כמוני? רק לבוז ולשאט־נפש נהיה פה כולנו, וגם המקצוע, שאני לומדת, לא יצלח, כי קשה מאוד להשיג משרה לספרנים. לפני שבוע ימים קיבלתי מכתב מאת הסופר דניאל פרסקי. הוא כותב אלי לעתים קרובות מאוד. הוא כתב, שאת השירים ששלחתי אליו הדפיס בעתונו „הדואר לנוער״ והם מצאו חן בעיניו. הוא גם כותב ששמי קוציקוביץ אינו מוצא חן בעיניו, ואולי הייתי יכולה לשנות את השם לשם עברי... (במכתב הבא אשלח אליך את מכתבו, כי עתה צריכה אני להראותו למורים). הוא גם כותב, שהייתי צריכה להשתלם יותר בשפה ובספרות העברית, אולם פה בגולה אין לי שום תקוה. אני מקוה כי בארץ־ישראל אוכל להשתלם יותר בספרות העברית, כי שם תהיה לי אפשרות גדולה, ויבוא זמן שתראי גם נחת ממני... אולם מה

אחשוב, והורי לא יתנו ל„שרה'לה" לנסוע, וגם אני לא אעזוב את ההורים לבדם, כי גם פייגל חושבת לנסוע, ואני ה„המיז'ינקה", חובתי לא לעזוב את הורי לבדם, וגם להם היה טוב לעלות לארץ.

דבורה, יש לי אליך בקשה, אולי תוכלי לי לשלוח עתונים לקריאה, ירחונים, או מה שיש לך. במכתב השני אכתוב לך מחיי, כי עכשיו אין לי פנאי.

ש ר ה

אל הסופר והעורך מר דניאל פרסקי, שלום רב!

תודה רבה בעד התענינותך בשירי הפעוטים והדלים. אמנם, אינני כדאית להתענינות גדולה כזאת. אני — נערה צעירה מעיירה קטנה בפולסיה, הרחוקה משאון העולם הגדול והרחב. לא פיללתי, איפוא, שיצירותי הקטנות תפלגנה במשך זמן קצר כזה אל שלושה חלקי־תבל... והכל הודות לך, להשתדלותך ולהתענינותך הרבה. תסלח לי מאוד, שלא כתבתי לך במשך כל העת. אמי היתה חולה קשה ולא יכולתי לכתוב. כעת היא מרגישה את עצמה יותר טוב. אני מלמדת ילדים נחשלים בבית־הספר ואת משכורתי מוסרת לאמי להוצאות הבית. גם מורי בית־הספר מתענינים מאוד בשירי ואת מכתבך האחרון הראיתי להם. אחותי הנמצאת בארץ־ישראל כתבה לנו, שמבית־ספר בארץ־ישראל יכולים לדרוש את עליתי לארץ עד גיל 18. אולם היא פועלת ואינה יכולה לעשות כלום בשבילי. יומם ולילה אני הוגה, כי הייתי יכולה להיות בארצנו, אך המטרה כל־כך רחוקה...

אני שולחת כמה שירים, ואם ימצאו חן בעיניך — תדפיסם בעתונך.

המקוה לתשובה מהירה וטובה

ש ר ה ק ו צ י ק ו ב י ץ

עיקר שכחתי: אם לא יהיה קשה, תשלח לי את העתון, שבו הודפס ציורי „הסמטה שלנו".

אל הסופר מר דניאל פרסקי, שלום!

סליחה רבה, שלא עניתי על מכתבך תיכף ומיד, אך חיכיתי שתשלח לי מתנה ומאחד שמחתי כשנושא־המכתבים הביא לי אותה!

תודה רבה לך מקרב לבי על התענינותך בשירי הפשוטים ועל המתנה ששלחת לי. הספר מאוד מעניין ומאוד נעים לקרוא בו. מימי לא קראתי ספר מועיל כמו הספר הזה. ממנו ראיתי כי אתה מתענין בכל דבר קטן ולכן לא יפלא כי מתענין אתה כל־כך גם בשירי. הספר יהיה לי לזכרון־עולם ואשמור אותו כבבת עיני. לפני חודש או יותר שלחה אלינו קרובתי את מכתבך, שכתבת אלי, בו אתה מבקש לשלוח עוד שירים ואת תמונתי. מילאתי את בקשתך, ובמכתב ששלחנו אל הקרובים, כי לא היתה לי כתובת מדויקת אליך, שלחתי ציור „סמטתנו", שיר „חזיון ליל" ותמונתי. אני חושבת כי קיבלת כל זאת מקרובתי.

כעת אני שולחת את תולדות ימי חיי וכן בפעם השניה את השיר „חזיון ליל", כי אולי לא קיבלת את המכתב ששלחתי אל הקרובה.

המכבדת ומודה לו

שרה קוציקוביץ

פריסת־שלום ממורי בית־הספר; גם הם מאד מתעניינים בספר וקוראים בו להנאתם.

שני מכתבים מאת הסופר דניאל פרסקי

ניו־יורק, 6 באוקטובר 1935.

גברתי היקרה עליזה דבורקין!

ביום 11 באפריל שלחתי אליך מכתב ולא ענית. מדוע?

שלושת השירים („ברכה מעמק־הבכא", „עולי־חרש", „ירושלים") אשר שלחת אלי מאת שאֶרת־בשרך שרה קוציקוביץ מלונינץ, פולין, כבר הספקתי להדפיס בשלושת גליונות „הדואר־לנוער". בתוך מעטפה זו הנחתי את שלושת הגליונות האלה. בבקשה לשלחם מתנה אל שרה קוציקוביץ.

אם יש לך תמונת שרה — שלחי אלי ואדפיסנה ב„הדואר־לנוער"; ואם אין לך תמונתה — כתבי אליה לשלוח אלי את תמונתה. כמו־כן אם יש תחת ידך עוד שירים משיריה — שלחי אלי ואדפיסם; ואם אין לך — כתבי אליה לשלוח אלי עוד משיריה ואדפיסם בשמחה. ואולי תודיעיני את כתבתה המדויקת ואשלח אליה מכתב פרטי. לפי דעתי, עתידה שרה קוציקוביץ להיות משוררת עברית גדולה.

ומי אַת — נערה או גברת?

בבקשה להודיע את שרה, כי שירה הראשון „ברכה מעמק־הבכא" עשה רושם עז בספרות העברית, כי נדפס שנית עם הערה גם בשבועון הגרמני בברלין „יודישע רונדשוי" וגם בשבועון העברי „שולמית" בירושלים. אם לא תעני אותי גם הפעם — תעשי רעה גדולה לשאֶרת־בשרך. אין לי עוד פנאי להתחנן לפניך, כי תשיבי על מכתבי. אני רק טובת הילדה הקטנה והנפלאה אשר בלונינץ נגד עיני..

בברכת שנה טובה ובידידות

6 במאי 1947.

אדוני היקר יוסף זאבי!

דחיתי את התשובה על מכתבך מיום א' באב תש"ו ועד עתה, כי לא יכולתי למצוא את כתבי־ידה של המשוררת שרה קוציקוביץ, כינן שעזבתי את עריכת העתון לילדים „הדואר־לנוער" וכל תיק המערכת עבר לעורך החדש. אך סוף־סוף מצאתי. כאן תמצא את שיריה ואת חיבוריה בפרוזה. אם תסור אל בית אחד־העם או אל בית־ביאליק בתל־אביב, תקח את הכרך הגדול של „הדואר־לנוער" ומשם תוכל להעתיק את פרי־עטה של שרה קוציקוביץ. את שיריה תמצא בגליונות האלה: „ברכה מעמק־הבכא" —

גליון י', „עולי־חרש" — גליון י"א, „ירושלים" — גליון י"ג, „תל־אביב" — גליון ט"ז, „חלום" — גליון י"ט, „געגועים" — גליון ס', „על שפת הכנרת" — גליון ע"ד, „בגולה" — גליון ע"ז. את שני חיבוריה תמצא ב„הדואר־לנוער" בגליונות האלה: „סמטתנו" — גליון מ"א, „בלילות חנוכה" — גליון פ'. בזה אני מצרף את כל מכתביה הפרטיים, שיריה וחיבוריה של שרה קוציקוביץ, שהיו שמורים אתי כל הזמן. דעו לכם, כי אילו היתה בחיים, כי־אז היתה משוררת מצוינה בספרות העברית. כשרונה הפיוטי הוא אמיתי, פשוט ונאמן. עצתי לכם להקצות בקובץ על לונינץ מדור מיוחד לזכר שרה קוציקוביץ. תפרסמו כל דבריה שנדפסו ב„הדואר לנוער" וכן את כתבי־ידה המצורפים בזה. אם אין לכם תמונתה, אוכל להמציאה לכם, כי קיבלתי ממנה את תצלומה. את הקול־קורא לאנשי־לונינץ אַדפיס בגליון הבא של „הדואר". ודאי תמצאו את הגליון בבית־ביאליק או בבית אחד־העם.

והעיקר, שימו יד ושם למשוררת היקרה הזאת, שבני עירכם יוכלו להתגאות בה. חבל שנספתה בנעוריה!

שלכם בברכת הצלחה

דניאל פרסקי

לוניניעץ

יעקב בוימאן / דאָס אַנטשטיין פון יידישן ישוב

מיט 80—90 יאָר צוריק איז לוניניעץ געווען אַ קליין פאַרוואָרפן דערפל אין צענטער פון די פּינסקער בלאָטעס, ווו ס׳האָט זיך נישט געפונען קיין אייניקיקע יידישע משפחה. די באַפעלקערונג איז באַשטאַנען בלויז פון פויערים, וועלכע פלעגן פאָרן קיין קאָזשאַנהאָראָדאָק פאַרקויפן זייערע דאָרפס־פּראָדוקטן און איינקויפן נויטיקע סחורות און מכשירים. ערשט אין די 70־ער יאָרן פון פאָריקן יאָר־הונדערט, וועו מ׳האָט נעבן לוניניעץ צוגעכראָטן דורכפירן די באַן־ליניע האָמעל—בריסק און אָנגעפאַנגען בויען דעם באַן־וואָקזאַל האָבן זיך דאָ אָנגעהויבן באַווייזן יידן פון קאָזשאַנהאָראָדאָק, — הענדלער און האַנטווערקער וועלכע האָבן פאָרדינט פון די באַן־אַרבעטער. יידן האָבן אָבער נישט געהאַט דאָ קיין וווין־רעכט און אָפילו נישט איבערנעכטיקן צוליבן געזעץ פון תּוֹ״ם־המושב. פאָר־נאָכט האָבן זיי געמוזט אומקערן זיך קיין קאָזשאַנהאָראָדאָק. ס׳איז געווען אַ שווער לעבן אָבער וואָס טוט נישט אַ ייד צוליב פרנסה. אַ גרעסערער צופלוס פון יידן איז לוניניעץ באַמערקט מען אין צען יאָר שפּעטער, וועו ס׳ווערט דורכגעפירט די באַן־ליניע באַראַנאָוויטש—סאַרנע, און 10 קילאָמעטער פון לוניניעץ ווערט געבויט די גרויסע באַן־בריק איבערן פריפיעט. צוליב די גרויסע זומפּן ציט זיך די אַרבעט אייניקע יאָר און ס׳ווערן באַשעפטיקט עטלעכע טויזנט אַרבעטער פון טיף רוסלאַנד. זיי גיבן זייער גוט צולייזן. עס קומען אַהער יידן נישט נאָר פון קאָזשאַנהאָראָדאָק — נאָר אויך פון לאכווע, דאוידהאָראָדאָק און אַפילו פון פינסק — אָבער ווינען אין לוניניעץ האָבן זיי נישט געטאָרט.

ווי ס׳האָבן דערציילט אַלטע יידן פון פינסק, האָבן די אינזשיניערן וועלכע האָבן געבויט די צווייטע באַן ליניע באַראַנאָוויטש—סאַרנע געפאַדערט ביי די פּינסקער יידן, אַ גרויסע סומע געלט, וועלן זיי דורכפירן די ליניע נישט דורך לוניניעץ נאָר דורך פינסק. אַזוי וועט פינסק ווערן אַ קניפּ־סטאַנציע, האָבן אָבער די פּינסקער יידן געזאָגט, אַז אויב ס׳איז דאָ אַ פלאַן פירען די באַן־ליניע דורך פינסק, וועט עס געשען אָן געלט. און ס׳האָט זיך זיי נישט געגלויבט, אַז לוניניעץ זאָל ווערן אַ קניפּ־פּונקט און נישט פינסק. אָבער געשען איז טאַקע אַזוי ווי די אינזשיניערן האָבן געזאָגט. פון דאָן אָן האָבן זיך אָנגעהויבן באַזעצן אין לוניניעץ יידן קעגן דעם פאַרבאָט, זיי זענען אויסגעשטאַנען גרויסע

צרות מצד דער צאַרישער מאַכט און געמוזט „שמירען". צו יענער צייט האָט נאָך לונינעץ נישט פאַרמאָגט קיין בית־מדרש און נישט קיין בית־עולם. די מתים האָט מען געמוזט פירען קיין קאָזשאנהאָראָדאָק און דאָרטן זיי מקבר געווען. דאָס זעלבע איז אויך פאָרגעקומען אומעטום, ווו ס׳זענען אויסגעבויט געוואָרן גרעסערע באַן־סטאַנציעס נעבן דערפער ווו יידן האָבן אין יאָר 1882 נישט געטאָרט ווויגען, נישט קענענדיק באַקומען דאָס באַזעצן זיך פון יידן אין אַזעלכע סטאַנציעס, האָט די צאַרישע רעגירונג אַרויסגעגעבן אַ ספעציעלן געזעץ לויט וועלכן 109 דערפער, אויפן שטח פון תחום המושב, און צווישן זיי אויך לונינעץ זענען אָנגעקענט געוואָרן אַלס „פאסאדן" ווו יידן האָבן שוין געמעגט ווווינען. די גרענץ פון פאסאד האָט זיך אָבער געענדיקט ביים פראַוואָסלאַוונעם קלויסטער. אין דאָרף האָבן יידן אויך אויף וויייטער נישט געטאָרט ווווינען.

דער יידישער ישוב הויבט זיך אָן צווואַקסן, מען הויבט אָן בויען הייזער. ס׳וועלן אויסגעבויט 3 בתי מדרשים און להבדיל אַ באָד, ס׳וועלט פאַרלייגט דער בית־עלמין, דאָס אַלץ וועלט געטאָן אויפן חשבון פון קאָזשאַנהאָראָדאָקער יידישן יישוב — וועלכער וועלט קלענער פון יאָר צו יאָר. די האַנטווערקער און אויך אַפילו קרעמער קלייבן זיך אַריבער און באַזעצן זיך אין לונינעץ. קאָזשאַנהאָראָדאָק ליידיקט זיך אויס און וועלט פוסט. צוליב דעם וואָס דער גאַנצער שטח ערד אין לונינעץ האָט געהערט צו דער פויערים־גראָמאָדע, האָבן די יידן און אַפילו קריסטן נישט פויערים, געמוזט בויען זייערע הייזער אויף כלומרשט אַרענדירטן באָדן אויף אַ טערמין ביז 12 יאָר און דאָן וויידער באַנייען. דאָס האָט, נאַטירלאַך, געקאָסט פיל געלט, באַזונדערס — וועו ס׳האָט זיך געהאַנדעלט וועגן גראָמאָדזקע ערד — האָט מען געדארפט געבן יעדן פויער אַ פלעשל בראָנפן ער זאָל איינשטימען באַנייען דעם קאָנטראַקט. דאָס האָט אָבער נישט אָפגעשראָקן די יידן און דער ישוב האָט געהאַלטן אין איין וואַקסן. אין דער צייט פון דער ערשטער וועלט מלחמה, וועו אין הערבסט 1915 פאַרנעמען די דייטשען פינסק, וועלט אין לונינעץ אַ מהומה — די מער רייכערע יידן פאַרלאָזן לונינעץ און פאָרן אַרויס קיין טיף רוסלאַנד. דער פראָנט בלייבט אָבער אויף דער טייך יאסעלדע, 40 קילאָמעטער פון לונינעץ. דער שונא דערגייט נישט ביז לונינעץ, אָבער זיינע לופט־פליהער באַזוכן פון מאָל צו מאָל די שטאָט און וואַרפן באָמבעס. די פאַרלוסטן זענען קליינע — די לופט־מלחמה וועלט ערשט געבוירן. עס קומען אָן אַ סך פליטים פון די אָקופירטע (דורך דייטשען) שטעט — עס וועלט דאָ געשאַפן אַ יידישער קאָמיטעט וועלכער באַזאָרגט זיי מיט שפייז, דירות און אויך מלבושים. אַפילו נאָך דער מלחמה האָט נאָך לונינעץ אַ סך אויסצושטיין. די שטאָט וועלט פאַרנומען דורך דער אַזוי גערופענער רוסישער „אָפיצערסקער לעגיע", דורך דער רויטער אַרמיי, דורך דער פוילישער אַרמיי, ענדליך נאָכן ריגער טראָקטאָט פאַרבלייבט לונינעץ ביי פוילן. עס הויבט זיך ווידער אָן אַ נאָרמאַלער לעבן, לונינעץ וועלט אַ קרייז־שטאָט.

חיים רובינראוט / לוניניץ אין די לעצטע 25 יאָר

(אַ אַלגעמיינער איבערבליק)

נאָך דער רוסישער פעברואַר־רעוואָלוציע אין 1917, זענען פאַרגעקומען אין לוניניץ מאַכט־ענדערונגען: צוערשט די דייטשן, דאַן די אוקראַיניש צענטראַל־ראַדע, סקאָראָפּאַדסקי, די באָלשעוויקעס, פּאָליאַקן, באַלאכאָוויטש און ווידער די באָלשעוויקעס. צולעצט — סוף 1920, אָנהויב 1921 — צוריק פּאָליאַקן, וועלכע האָבן געהערשט אין שטאָט ביזן אויסברוך פון דער צווייטער וועלט־מלחמה אין יאָר 1939.

אונטער דער הערשאַפט פון די פּאָליאַקן האָט זיך לוניניץ שטאַרק אַנטוויקלט. די בלאָטיקע גאַסן, וועלכע האָבן דערמאָנט אַז לוניניץ געפינט זיך אין האָרץ פון די פּינסקער בלאָטעס, זענען געוואָרן ברוקירט מיט צעמענטאָווע טראָטוּאָרן און בוימער זענען פאַרפלאַנצט געוואָרן. עס זענען צוגעקומען אין שטאָט גרויסע עפענטלעכע געביידעס: אַ פּאָלקס־שול, פּאָלקס־טעאַטער, גימנאַזיע, סטאַראָסטוואָ, מיליטערישע קאַזאַרמען א. א. וו. צוויי קינא־זאַלן זענען געעפנט געוואָרן און עס זענען פאַרגעקומען סטאַבילע באַזוכן פון וואַנדערנדיקע טעאַטער־טרופּן, יידישע און פוילישע, אין די ערשטע צייטן אויך רוסישע.

לוניניץ האָט באַקומען אַן אויסזען פון אַ מאָדערנער שטאָט מיט אַ באַפעלקערונג פון 10.000 איינווינער; 5000 וויסרוסן, 2800 יידן און 2200 פּאָליאַקן. עס איז אויס־געווייזלט געוואָרן אַ זעלבסט־פאַרוואַלטונג פון שטאָט, אין וועלכער די יידן זענען געווען פאַרטראָטן מיט 5 ראַטמענער פון דער אַלגעמיינער צאָל 16 מיטגלידער.

דאָס געזעלשאַפטלעך־פּאָליטישע לעבן

מיט דער ראַדיקאַלער אויסערלעכער און אינערלעכער ענדערונג אין שטאָט, האָט זיך אויך שטאַרק געענדערט דאָס יידישע געזעלשאַפטלעך־פּאָליטישע לעבן. אויפן אָרט פון די אַלטע שטאָטישע גבאים, שתדלנים און סתם כלל־פאַרזאָרגער, זענען געקומען פּאָליטישע פאַרטייען און ווירטשאַפטלעכע אָרגאַניזאַציעס. עס זענען אויסגעוואָקסן די ציוניסטישע פאַרטייען פון אַלע ריכטונגען: פועלי ציון צ. ס., אַלגעמיינע ציוניסטן און רעוויזיאָניסטן און די ווירטשאַפטלעכע אָרגאַניזאַציעס: האַנטווערקער־פאַריין, סוחרים־פאַריין, קצבים־פאַריין, קאָאָפּעראַטיווע פאָלקס־באַנק און סוחרים־באַנק. כמעט די גאַנצע יידישע יוגנט אין שטאָט האָט געהערט צו די ציוניסטישע יוגנט־באַוועגונגען; „החלוץ", „השומר הצעיר", „פרייהייט", „הנוער הציוני" און „ביתר". די יידישע באַפעלקערונג איז געווען ציוניסטיש געשטימט. אַנטי־ציוניסטישע פאַרטייען ווי „בונד" און „אגודת ישראל" האָבן אין לוניניץ לגמרי נישט עקזיסטירט. די העגעמאָניע אויף דער יידישער גאַס האָבן געהאַט די אַרבעטנדיקע שיכטן מיט דער „ליגע פאַרן אַרבעטנדיקן ארץ ישראל" בראש.

דאס ציוניסטישע לעבן

די ציוניסטישע פאַנדן „קרן היסוד" און „קרן קימת לישראל" האָבן פאַרנומען אַן אָנגעזעענעם אָרט. די זאַמלונגען פאַר די פאַנדן זענען תמיד אַדורך מיט גרויס דערפאָלג. עס איז כמעט נישט געווען קיין יידיש הויז, ווואו עס זאָל זיך נישט געפינען די ווייס־בלויע פושקע פון קק"ל. די פון 1933־טן יאָר אַיינגעפירטע קרן־קימת־באַזאָרן זענען געווארן דער אויסדרוק פון צוגעבונדנקייט צו ארץ־ישראל. אין זיי האָט זיך באַטייליקט דער גרעסטער טייל פון דער יידישער באָפעלקערונג פון שטאָט און אומגעגנט.

נישט קוקנדיק אויף אַלע באַגרענצונגען, איז דער אָנטייל פון לוניניעץ אין דער עליה געווען אַ באַדייטנדיקער. יאָר־יערלעך זענען עולה געווען קיין ארץ־ישראל גאַנצע משפחות און פיל יחידים אויף דרישות, אַלס פאַכמענער און חלוצים, וועלכע האָבן דורכגעמאַכט די הכשרה. צענדליקער לוניניעצער בחורים און מיידלעך האָבן זיך געפונען אויף הכשרה, צעשפרייט איבער גאַנץ פוילן. אַ לענגערע צייט איז אין לוניניעץ אויך געווען אַ חלוצישער קיבוץ פון 25 חברים א. נ. „שחריה". אויף דער ערשטער העפלה־שיף „וועלאס" אין יאָר 1935 זענען געווען אויך חברים פון לוניניעץ.

לוניניעץ האָבן באַזוכט פירנדיקע ציוניסטישע פערזענלעכקייטן און זענען אַרויסגעטראָטן אויף עפענטלעכע מיטינגען און פאַרזאַמלונגען, צווישן זיי: בערל לאַקער, ברוך צוקערמאַן, יוסף באַראַץ, ד"ר יצחק שיפער א. א. דורכרייזנדיק לוניניעץ האָט חיים נחמן ביאליק באַזוכט די העברעאישע „תרבות"־שול, אויך זאב ז'אבאָטינסקי איז געווען אַ גאַסט ביי די רעוויזיאָניסטן און ביתר.

דאס רעליגיעזע לעבן

די רעליגיעזע יידן אין שטאָט האָבן זיך גרופירט אַרום די 4 בתי־מדרשים: אַלטע־סטאַלינער, האָראָדאָקער, זעמדישע און אשכנזער־שול. זיי האָבן געזאַמלט געלט פאַר דער אָרטיקער ישיבה „בית־ישראל", תלמוד־תורה, מעות־חטים אויף פסח, הכנסת־אורחים און פון צייט צו צייט געהאָלפן די משולחים פון ועד הישיבות און אַנדערע רעליגיעזע אַנשטאַלטן, וועלכע פלעגן באַזוכן לוניניעץ. פון דער רעליגיעזער באַפעלקערונג איז דער גרעסטער־טייל געווען חסידים, דערהויפט סטאַלין־קארלינער, אַ קליינער טייל — ברעזנער און האָראָדאָקער. אַ שטאַרקע אויפלעבונג צווישן די חסידים האָבן אַרייַנגעבראַכט די יערלעכע באַזוכן פון די רביים, וועלכע פלעגן קומען אויף אַ שבת אין שטאָט. דאָן פלעגן זיך צונויפפאָרן פיל חסידים פון אַרומיקע שטעט און שטעטלעך, וי: פינסק, סאַרנע, דאָמבראָווץ, בערעזניץ, וויסאָצק, סטאָלין, פלאָטניצע, דאווידהאָראָדאָק, לאכווע, פאהאסט א. א. וו. אין די חסידישע קרייזן איז די וואָך פון רבינ'ס באַזוך געווען אַ וואָך פון דערמונטערונג און דערהויבונג; מען האָט פאַרבראַכט צוזאַמען, אַרעם און רייך, אַרום איין טיש ביי דער סעודה מיט אַביסל משקה און מיט אַן התלהבותדיקן ריקודל מיטן רבין, וועלכער האָט דערביי געזאָגט תורה. די חסידים האָבן געהאַט אַ גאַנץ יאָר וואָס איבערצודערציילן און פאַרשידנאַרטיק קאָמענטירן נישט אויסמיידנדיק דערביי אָנצוווייזן אויף אַ מופת פון צדיק. נאָך דער פטירה פון אַלטן סטאָלינער רבי ר' ישראל

זצ״ל — דער אַזוי גערופענער ינוקא, איז די סטאָלינער דינאַסטיע צעטיילט געוואָרן אויף קאַרלינער מיטן רבין ר׳ אלימלך אין קאַרלין, און סטאָלינער מיטן רבין ר׳ משה׳לע אין סטאָלין. די פריער אײנהייטלעכע סטאָלינער דינאַסטיע, און אין די לעצטע יאָרן די צעטיילטע, האָבן געפירט זייערע הויפן, וועלכע פלעגן צוציען פיל חסידים, דערהויפט אויף ראש־השנה, שבת־חנוכה, און שבועות און צווישן וועלכע עס האָבן נישט געפעלט די חסידים פון לונינעץ. עס איז כדאי צו אונטערשטרייכן די ראָל פון ערשטן און לעצטן שטאָט־רב, הרב ר׳ יהודה זוליאַר זצ״ל, וועלכער איז געווען טאָלעראַנט לגבי אַלע טיילן פון דער יידישער באַפעלקערונג און האָט געהאַט אַ פאָזיטיווע באַציאונג צו דער ציוניסטישער אַרבעט אין שטאָט. ער איז געווען אַ שטענדיקער תורם פאַרן קרן היסוד און קרן קימת. אין די אינערלעכע חילוקי דעות פון ביידע חסידישע טיילן קאַרלין — סטאָלין האָט ער זיך נישט געמישט. די ציוניסטישע אַרבעט האָבן די רעליגיעזע יידן נישט געשטערט.

דערציאונג און קולטור־לעבן

אויפן געביט פון דערציען דעם יונגן דור און קולטורעלן לעבן איז אַרײַנגעטרעטן אַ קאָלאָסאַלע ענדערונג. די יידישע עלטערן האָבן אויפגעהערט צו שיקן זייערע קינדער אין חדרים. דעם אָרט פון חדר האָבן פאַרנומען די העברעאישע „תרבות־שול״ מיט איבער 200 קינדער, די יידישע „שול־קולט״ שול מיט 70 קינדער. די לעצטע האָט עקזיסטירט בלויז 3 יאָר. אין דער פוילישער פאָלקס־שול, פון דער אַלגעמיינער צאָל 2000 קינדער, האָבן געלערנט 120 יידישע. אין דער „תלמוד־תורה״ און ביי פריוואַטע מלמדים האָבן געלערנט אַ 50 קינדער. אין די לעצטע יאָרן איז דורך דעם קאַרלינער רבי געגרינדעט געוואָרן אין שטאָט אַ ישיבה א. נ. „בית ישראל״, אין וועלכער עס האָבן געלערנט 60 בחורים, דער גרעסטער טייל אַנגעפאָרענע פון די אַרומיקע שטעט און שטעטלעך, ווי: פינסק, סטאָלין, סאַרני, דאוידהאָראָדאָק, דאָמבראָוויץ, א. א. וו. עס איז אויך אַנטשטאַנען אַ שטאַרקער דראַנג ביי יידן צו מיטעלער און העכערער בילדונג. אַ גרעסערע צאָל פון דער יידישער יוגנט האָבן באַזוכט די פוילישע מלוכה־גימנאַזיע, די העברעאישע און פוילישע מיטל־שול אין פינסק און באַראַנאָוויטש. שטאַרק איז געוואָקסן די צאָל יידן פון לונינעץ אין די הויך־שולן: אין וואַרשע, ווילנע און לעמבערג, צוליב די באַגרענעצונגען פאַר יידן אין די פוילישע הויך־שולן, האָבן די מער פאַרמעג־לעכע געשיקט זייערע קינדער שטודירן אין אויסלאַנד. דער דראַנג צו מיטעלער און העכערער בילדונג איז געווען שטאַרק נישט נאָר ביי די פאַרמעגלעכע, נאָר אויך ביי די מיטעלע און אַרבעטנדיקע שיכטן, וועלכע האָבן פיל פון זיך געשפּאָרט בכדי צו לאָזן לערנען זייערע קינדער. די לעצטע יאָרן האָט שוין דאָס יידישע לונינעץ געהאַט פון איר יוגנט געענדיקטע דאָקטוירים, אַדוואָקאַטן א. א.

אויפן קולטורעלן געביט האָט זיך די ציוניסטישע אַרבעטער־יוגנט גרופירט אַרום דער קולטור־געזעלשאַפט „תל־חי״ מיט איר ביבליאָטעק און לייען־זאַל, וועלכע האָט פאַרמאָגט איבער 2500 יידישע, העברעאישע און פוילישע ביכער און כמעט אַלע צייטשריפטן, זשורנאַלן און צייטונגען, וועלכע זענען דערשינען אין פוילן.

דער יידישער קרעמער, האַנטווערקער, קליינהענדלער אוֹן אַרבעטער אין לונינעץ, האָבן געצויגן זייער חיונה דערהויפט פון די אַרטיקע פויערים, באַן־אַרבעטער אוֹן מלוכה־באַאַמטע. די באַציאונג צווישן דער יידישער אוֹן דער אָרטיקער קריסטלעכער באַפעלקערונג זענען שטענדיק געווען גוטע. פאַר די אָרטיקע פויערים האָט דער ייִד געגאָלטן אַלס דער סטאַבילער אָפּנעמער פון זייערע לאַנדווירטשאַפטלעכע פּראָדוקטן אוֹן אויסאַרבעטונגען, ווי קאַרטאָפל, הייִ, האָלץ א. א. וו. דער פויער פלעגט דעם פּדיון פאַר זיינע אויסאַרבעטונגען ווי אויך זיינע אַרבעטס־פאַרדינסטן, דערהויפט אין די וועלדער, פאַרוועגדן אויף אייגקויפן ביים יידישן קרעמער אוֹן האַנטווערקער דאָס נויטיקע פאַר זיין שטוב אוֹן ווירטשאַפטס־געבּרויך. אויך אין די ערשטע צייטן פון דער פּוילישער הערשאַפט זענען די באַציאונגען צווישן דער יידישער באַפעלקערונג אוֹן די אָנגעפאָרענע אוֹן דורך דער מאַכט באַזעצטע פּוילישע באַאַמטע געווען צופרידנשטעלנד. דער פּוילישער באַאַמטער אוֹן אַרבעטער איז געווען אַ סטאַבילער קליענט ביים יידישן קרעמער אוֹן האַנטווערקער, ביי וועלכע ער האָט גענאָסן פּון אומבאַגרענצטן קרעדיט. מיטן פּראָקלאַמירן אין פּוילן די „אָוושעם״־פּאָליטיק, האָט זיך אנגעהויבן אן אלגעמיינע באיקאָט־אקציע קעגן דעם יידישן קרעמער אוֹן בעל־מלאכה. דער יידישער קרעמער, האַנטווערקער, קליינהענדלער אוֹן אַרבעטער האָבן געפּירט אַ שווערן עקשנותדיקן קאַמף קעגן דער ווירטשאפטלעכער אויסראָטונגס־פּאָליטיק פון די פּוילישע מלוכה־ארגאנען אוֹן זייערע ווירטשאפטלעכע אינסטיטוציעס. אין די לעצטע יארן האָט דער באיקאָט פון יידישן האַנדל אוֹן מלאכה אנגענומען ברייטערע פארמען. עס זענען איינגעארדנט געווארן פראפאגאנדע־צוגן מיט באיקאָט לאזונגען.

עס האָבן זיך געעפּנט פיל קריסטלעכע פּריוואַטע אוֹן קאָאָפּעראַטיוון געשעפטן. אויך זענען אַנטשטאַנען פיל קריסטלעכע וואַרשטאַטן פאַר שניידעריי, שוסטעריי א. א. שטאַרק האָבן אויך געדריקט אויפן יידישן בעל־בלאכה די פאַרטיקע פאַבריקאציע־אויס־אַרבעטונגען פון מלבושים אוֹן שיך. דער יידישער שניידער אוֹן שוסטער האָבן נישט געקענט ביישטיין די קאָנקורענץ פון די פאַרטיקע אויסאַרבעטונגען. דער ייִד האָט געפּירט אַ שווערן געראַנגל פאַר זיין עקזיסטענץ, אייניקע יידישע געשעפטן אוֹן וואַרשטאַטן האָבן זיך געמוזט שליסן, נישט קענענדיק אויסהאַלטן די באַיקאָט־אַקציע אוֹן קאָנקורענץ. אַ געוויסע פערלייכטערונג איז געקומען מצד דער יידישער קאָאָפּעראַטיווער פאַלקס־באַנק וועלכע האָט פינאַנציעל געהאָלפן מיט קרעדיט דעם יידישן קרעמער, האַנטווערקער, קליינהענדלער אוֹן אַרבעטער.

י ו ג נ ט

די אונטערוואַקסנדיקע יידישע יוגנט אין שטאָט האָט זיך געפּונען אין אַ שווערער לאַגע. די מלוכה אוֹן שטאָטישע אַמטן אוֹן אונטערנעמונגען זענען צוליב דער דיס־קרימינאַציע־פּאָליטיק געווען לגמרי געשלאָסן פאַר יידישע יוגנט אוֹן אַרבעטער. קיין אינדוסטריעלע אונטערנעמונגען זענען אין שטאָט נישט געווען, אַזוי אַז דער אונטער־וואַקסנדיקער דור האָט נישט געהאַט קיין פערעספעקטיוון אוֹן אויסזיכטן אויף איינאָר־

די פוטבאָל־גרופּע „מכבי" אין לוניניעץ (1922)

דנען זיך אויפן אָרט. אין לוניניעץ, ווי אין אַלע שטעט און שטעטלעך אין פוילן, זענען געווען גרויסע טיילן פון דער יידישער יוגנט אָן אַרבעט און באַשעפטיקונג. אַ טייל פון דער דעקלאַסירטער אַרבעטסלאָזער יידישער יוגנט אין פוילן איז אין רעזולטאַט פון פאַרצווייפלונג געגאַנגען אויפן וועג פון נעגאַציע, אָנפילנדיק די רייען פון דער אומלע־גאַלער קאָמוניסטישער פאַרטיי. די יידישע יוגנט אין לוניניעץ האָט אָבער אויסגעקליבן דעם וועג פון „החלוץ", הכשרה און עליה און איז אין דער גרעסטער מערהייט געווען ציוניסטיש געשטימט און געשטרעבט צו פאַרבינדן איר אייגענעם גורל מיט ארץ־ישראל.

דער אנחויב פון סוף

מיטן אויסברוך פון דער צווייטער וועלט־מלחמה אין סעפטעמבער 1939, ווען עס האָט געדראָט דער שטאָט אַ געפאַר פון וועלן פאַרנומען פון די אכזריותדיקע היטלער־חילות, איז דער אַריינמאַרש פון דער רויטער אַרמיי אויפגענומען געוואָרן דורך דער גאַנצער יידישער באַפעלקערונג זייער פריינטלעך. מיטן איינשטעלן פון דער ראַטן־מאַכט אין שטאָט איז אָבער דאָס נאַציאָנאַלע, געזעלשאַפטלעכע און קולטורעלע לעבן ביי יידן אָפגעשטעלט געוואָרן. אַלע יידישע פאַרטייען זענען געוואָרן ליקווידירט, ווירטשאַפטלעכע אָרגאַניזאַציעס — אויפגעלייזט, די יידישע קהילה — געשלאָסן, די פאַרמעגנס פון פאָלקס־באַנק און סוחרים־באַנק — קאָנפיסקירט, די העברעאישע תרבות־שול איז פאַרוואַנדלט געוואָרן אין אַ יידישער, אָן אַ יידיש־נאַציאָנאַלן אינהאַלט. די 2500 ביכער פון דער „תל־חי" ביבליאָטעק, נאָכן באַזייטיקן אומגעווינטשענע ביכער מיט אַ נאַציאָנאַלן און

סאָציאַלן אינהאַלט, זענען איבערגעגעבן געוואָרן דער אַלגעמיינער שטאָט־ביבליאָטעק. אַנשטאָט דער רייכער יידישער פרעסע, ווי „היינט", „מאָמענט", „דאָס וואָרט", פלעגט אָנקומען דאָס בלעטל „אָקטאָבער" מיט אַלגעמיינע סאָוויעטישע ידיעות, וועמענס יידישקייט איז באַשטאָנען אין דעם וואָס עס איז געווען געדרוקט מיט יידישע אותיות לויטן מאָסקווער אויסלייג, אָבער לגמרי אָן וועלכער עס איז יידישן אינהאַלט. די יידישע באַפעלקערונג אין שטאָט איז געווען פאַרנומען מיט דעם איין און אייגציקן זאָרג פון לעבן און עקזיסטענץ לויט די באַדינגונגען פון דער נייַ־געשאַפענער ווירקלעכקייט.

דער סוף

די הערשאַפט פון די סאָוויעטן האָט געדויערט ביז סוף יוני 1941, וועו די שטאָט איז פאַרנומען געוואָרן דורך די היטלער־חיילות. גלייך זענען די היטלער־באַנדעס צוגעטראָטן ליקווידירן דעם יידישן ישוב און אומגעבראַכט אין צוויי מאַסן־שחיטות די גאַנצע יידישע באַפעלקערונג. אין דער ערשטער שחיטה, אין חודש מנחם־אב 1941, האָבן זיי פאַרניכטעט כמעט אַלע מענער פון 14 יאָר און העכער, און די לעבנגעבליבענע פרויען, קינדער און אַ טייל מענער פאַרטריבן אין געטאָ. אין דער צווייטער שחיטה, אין אלול 1942, זענען ביי דער ליקווידאַציע פון געטאָ אומגעבראַכט געוואָרן דאָס רעשט יידן, און דאָס יידישע פאַרמעגן איז צוראַבירט געוואָרן דורך די קריסטן.

אַזוי איז דאָס פולסירנדיקע און לעבעדיקע יידישע לונינעץ אָפּגעמעקט געוואָרן פון דער וועלט און אירע 3000 תושבים ליגן אין צוויי בריידער־קברים הינטער דער שטאָט, אויפן וועג פינסק—באַראַנאָוויטש.

זיצן פון לינקס אויף רעכטס: י. צ. זמודיאק, ר. זוליאר, א. פינסקי, ז. האָפשטיין, י. רובינראוט ל. אייזענבערג, ל. האָלצמאן.

דאס געזעלשאפטלעבע לעבן

חיים רובינראוט / די ציוניסטיש־סאָציאַליסטישע באַוועגונג

אַן אָרגאַניזירטע ציוניסטיש־סאָציאַליסטישע באַוועגונג איז אין לונינעץ אַנטשטאַנען נאָך אין יאָר 1921. ביז דאַן זענען געווען נאָר יחידים אָן קלענערע גרופּן. שוין אין 1905 קען מען געפינען אין לונינעץ איינצעלנע פועלי־ציוניסטן אוּן ס. ס., וועלכע האָבן אָבער נישט אַרויסגעוויזן קיין פּאָליטיש־געזעלשאַפטלעכע טעטיקייט. ערשט אין יאָר 1917, נאָך דער רוסישער פעברואַר־רעוואָלוציע, איז דורך אָרטיקע חברים אָרגאַניזירט געוואָרן אַ גרופּע פון דער פּאָלקס־פראַקציע „צעירי־ציון", וועלכע האָט זיך געשטעלט אין פּאַרבינדונג מיט די צענטראַלע אינסטאַנצן פון „צעירי־ציון" אין רוסלאַנד אוּן דערנאָך אוקראַינע, די גרופּע האָט אָנגעהויבן אַרויסווייזן אַ געוויסע טעטיקייט, אָבער צוליב די אָפּטע מאַכט־ענדערונגען איז די פאַרבינדונג מיט דער צענטראַלע איבערגעריסן געוואָרן אוּן די טעטיקייט פון די „צעירי־ציון" איז אָפּגעשטעלט געוואָרן.

אין 1921, בייַ דער הערשאָפט פון די פּאָליאָקן איז אָנטשטאַנען די צ. ס. „צעירי ציון" פאַרטיי, וועלכע האָט זיך פאַרבונדן מיט דער צענטראַלע פון „צעירי־ציון" מזרח־פאַרבאַנד אין וואַרשע, אויך איז געשאַפן געוואָרן אַ שטאַרקע צ. ס. יוגנט־גרופּע, אייניקע פון די הויפּט־אָרגאַניזאַטאָרן איז געווען דער יונג־פאַרשטאָרבענער אברהמ׳ל קוציקאָוויץ. די „צעירי ציון" מיט דער צ. ס. יוגנט האָבן פאַרשפרייט דעם פאַרטיי־אָרגאַן „באַפרייאונג", אָרגאַניזירט די ביבליאָטעק א. נ. פון י. ח. ברענער, געעפנט אַוונט־קורסן, אָרגאַניזירט די ערשטע חלוצים־גרופּע מיט אַ הכשרה־פונקט אויפן אָרט, פאַרשפרייט דעם שקל, אַקטיוו געאַרבעט פאַרן „קרן־קימת לישראל", דורכגעפירט מיט גרויס דערפאָלג דעם געצייג־קאמפיין פאַר ארץ־ישראל א. נ. „קרן־העבודה", געפירט אַ שטאַרקע קולטור־דערציעריש אַרבעט דורך פאַרזאַמלונגען, קעסטל־אוונטן, ליטעראַרישע משפּטים א. א. בייַ די וואָלן צום פּוילישן געזעצגעבערישן סיים אין יאָר 1922 האָט די פאַרייניקטע ליסטע פון „פועלי־ציון" און „צעירי־ציון" באַקומען אין לונינעץ בערך 70 שטימען, מיט אייניקע שטימען מער ווי עס האָט באַקומען די זעלבע ליסטע אין וואַרשע — דער זיץ־אָרט פון דריי צענטראַל־קאָמיטעטן פון רעכטע פועלי־ציון, צ. ס. „צעירי־ציון" און „דרור", די לונינעצער צ. ס. זענען אָפּט באַזוכט געוואָרן פון ראַיאָן־קאָמיטעט אין פינסק דורך דעם יונג־אומגעקומענעם הערשל פינסקי אוּן יבדל לחיים אר׳קע ווייַנער (הייַנט אין גבת). בייַ דער ערשטער פאַרייניקונג פון אַ גרופּע צ. ס. „צעירי־ציון" מיט די רעכטע פועלי ציון זענען די לונינעצער צ. ס. פאַרטיי אוּן יוגנט צוזאַמען מיטן רוב פון דער באַוועגונג אויף פּאָליעסיע צוגעשטאַנען צו דער פאַרייניקונג, שאַפענדיק אין שטאָט די פאַרייניקטע פועלי־ציון־פאַרטיי אוּן י. ס. א. י. יוגנט.

אין 1923 האָט זיך אָנגעהויבן די עליה פון דער י. ס. א. י. יוגנט קיין ארץ־ישראל, אַ גרופּע פון זיי זענען געווען צווישן די גרינדער פון דער קבוצה „גבת" א. נ. פון די פינסקער קדושים, ווי מיכאל ציפּערשטיין, יעקב ווילק א. א. אַ גרויסער טייל פון זיי האָבן געאַרבעט בייַם בנין אין דער לונינעצער קבוצה „אחוה" אין תל־אביב, ביז 1925 איז כמעט דער גאַנצער אַקטיוו עולה געווען, און די אַרבעט אין שטאָט איז אָפּגעשוואַכט געוואָרן. אין דעמזעלבן יאָר 1925 איז פאַרגעקומען אין פוילן די פאַרייניקונג צווישן די פועלי־ציון און צ. ס.־צעירי־ציון, שאַפּנדיק די יידישע סאָציאַליסטישע אַרבעטער פאַרטיי פועלי־ציון (פאַרייניקט מיט צ. ס.) און צווישן דער י. ס. א. י. יוגנט און צ. ס. יוגנט שאַפענדיק דעם פאַרבאַנד פון סאָציאַליסטישער אַרבעטער יוגנט „פרייהייט".

פועלי־ציון צ. ס.

סוף 1926 און אָנהויב 1927 איז לויט דער איניציאַטיוו פון אַ גרופּע חברים באַנייט געוואָרן די אַרבעט פון דער פועלי־ציון צ. ס. פאַרטיי אין לונינעץ, וועלכע האָט געפירט אַ נאָרמאַלע טעטיקייט ביזן אויסברוך פון דער 2־ער וועלט־מלחמה, אין 1939. פאַר דער צייט האָט די פועלי־ציון צ. ס. פאַרטיי אָנטוויקלט אַ ברייטע און פאַרצווייגטע טעטיקייט אויפן פאָליטיש־קולטורעלן געביט און פאַר די נאָציאָנאַלע פאָנדן. עס האָט לאָנג נישט געדויערט און די פועלי־ציון צ. ס. פאַרטיי איז געוואָרן אַ שטאַרקע און אייַנפלוסרייכע פאַרטיי אויף דער יידישער גאַס. שוין ביי די ערשטע שטאָט־ראַט־וואַלן אין 1928 האָט די ליסטע פון פועלי־ציון צ. ס. באַקומען די גרעסטע צאָל שטימען פון אַנדערע יידישע ליסטעס, אויך אין דער קהילה זענען אויף 8 פרנסים געווען 3 פועלי־ציוניסטן. לויט דער איניציאַטיוו פון דער פועלי־ציון צ. ס. פאַרטיי איז געגרינדעט

פועלי־ציון (צ. ס.) אין לונינעץ (1933)

געוואָרן די געזעלשאַפט און ביבליאָטעק „תל־חי" וועלכע האָט געפירט אַ אינטענסיווע קולטור־אַרבעט אין שטאָט, אויך די יידישע פֿאָלקס־שול „שול־קולט" א. נ. פון דוד פּינסקי איז דורך זיי געוואָרן געגרינדעט און געלייטעט. ביי דער פֿאַרטיי האָט עקזיסטירט די יוגנט „פּרייהייט" וואָס האָט קאָנצענטרירט אַרום זיך די יידישע אַרבעטענדע יוגנט אין שטאָט. ביי די זאַמלונגען פֿאַר „קרן קימת לישׂראל" אין שטאָט האָט די פּועלי־ציון צ. ס. פֿאַרטיי פּיל יאָרן פֿאַרנומען דעם ערשטן אָרט, די ליגע פֿאַרן אַרבעטענדן ארץ־ישׂראל מיט אירע 400 מיטגלידער איז אָנגעפירט געוואָרן דורך פּועלי־ציון.

די פּועלי־ציון צ. ס. האָבן געהאַט אַ גרויסן פֿאַרטיי־לאָקאַל וואו עס האָבן זיך טאָג־טעגלעך געטראָפן און קאָנצענטרירט די אַרבעטענדע שיכטן אין שטאָט. אַלע עפענטלעכע אונטערנעמונגען פון דער פֿאַרטיי ווי מיטינגען, פֿאָרלעזונגען, א. א. זענען תמיד אַדורך מיט גרויס דערפֿאָלג. די פֿאַרטיי־פֿרעסע „באַפֿרייאונג — אַרבעטער שטימע" און „יוגנט פּרייהייט", איז שטאָק פֿאַרשפּרייט געוואָרן, די טאָג־צייטונג „דאָס וואָרט" האָט אין לונינעץ געהאַט פּיל לעזער, דער חלוצים־קיבוץ „שחריה" וועלכער האָט עקזיסטירט אין לונינעץ אייניקע יאָר איז געגרינדעט געוואָרן דורך פּועלי־ציון חברים. דער אָנטייל פון פּועלי־ציון חברים אין דער עליה קיין ארץ־ישׂראל איז געווען אַ באַדייטענדער און יאָר־יערלעך פּלענען פּיל פּועלי־ציון חברים עולה זיין קיין ארץ־ישׂראל.

פּיל געלייסטעט פֿאַר דער פֿאַרטיי האָט דער סעקרעטאַר ח' אשר סענדערוק, פון די אָקטיוסטע חברים זענען געווען מנחם לעשצינסקי, שלמה־קה און דינה מוזיקאַנט, יעקב און חייקה ביקמאַן, אורי ראטקאפּ, זאב טאָקער א. א. אַלע אומגעבראַכט דורך די דייטשן.

ארץ ישׂראל באזארן אין לונינעץ

איינע פון די שענסטע ציוניסטישע אונטערנעמונגען אין לונינעץ זענען געווען די באַזאַרן פון „קרן קימת לישׂראל". דער ערשטער באַזאַר איז פֿאַרגעקומען אין די טעג פון פּורים 1933. אַזוי פּלעגן יאָר־יערלעך ביז 1939, אין די טעג פון פּורים פֿאַרקומען די באַזאַרן. אין פֿאַרלויף פון דער צייט זענען איינגעאָרדנט געוואָרן 7 באַזאַרן.

אין די חנוכה־טעג פּלעגן זיך שוין צונויפקומען די קרן־קימת קאָמיסיע מיט די פֿאַרשטייער פון די ציוניסטישע פֿאַרטייען, יוגנט און פּרויען־קרייז און צוגעטראָטן צו די ערשטע הכנות פון באַזאַר. ס'פּלעגן באַזוכט ווערן אַלע יידישע הייזער, די יידישע פּרויען פּלעגן לאַנגע מאָנאַטן גרייטן זייער האָנט־ארבעט צום באַזאַר, האָנטווערקער פּלעגן גרייטן זיערע עקספּאָנאַטן. די יוגנט דורך זייערע אָרגאַניזאַציעס פּלעגט גרייטן קאָלעקטיוון און אינדיווידועלע אַרבעטן. די שול־קינדער האָבן זיך פּלייסיק געגרייט מיט זיערע צייכנונגען, שניצונגען א. א. אַרבעטן. אַלע יידישע קרעמער און סוחרים, פּלעגן פֿאַדערן פון זייערע צושטעלער און פֿאַרבריקאַנטן אין פּוילן צו שיקן בחינם זייערע אויסאַרבעטונגען, אַזוי האָבן אַלע טיילן פון דער יידישער באַפֿעלקערונג פּיבערהאַפּט זיך באַטייליקט אין צוגרייטונגען צום באַזאַר.

„UNZER OJFGABE"

Jednodniówka.

אונזער אויפגאבע

ארויסגעגעבן דורך דער
קרן־קיימת־לאמ"ט
אין לונזניץ.

רעדאקטיר
דוד ל. לאפאטא.

אינהאלט:

עריינערונגען	הייט
קול האדמה	אריה ווספה
דאס אידיק פאלק	ש. שי"אוויצקי.
תג הזכרון	ר.
דער בת פון א שפראך	ל. לאפאטא
דער אינציקער חעג	אליעזר קריקון
יובילעאוסס	זאב לוצקי
די פרשקע	מ. קרצינר.
קדימה	מ. הכשטין
רייזראמען	
35 יאר קרן־קיימת סאציאליסטיק	
לונזניצער קרן־קיימת כרוניק.	

פריין 25 גרושן.

לונזניץ, הויז תרצ"ז. דרוק גלויבערמאן פינסק.

די דערעפנונג פון באזאר פלעגט פארוואנדלט ווערן אין א ריזיקע ציוניסטישע מאניפעסטאציע פון דער גאנצער יידישער באפעלקערונג. פון אלע אראומיקע שטעטלעך ווי קאזשאנהאראדאק, לאכווע, מיקאשעוויטש און מאלקאוויטש ווי אויך פון די דערפער באסטין, לונין א. א. פלעגן קומען פיל יידישע באזוכער. יונג און אלט, קינדער און זקנים, פלעגן שטראמען פון אלע טיילן פון שטאט אין זאל פון פאלקס־טעאטער, ווו עס פלעגן איינגעארדנט ווערן די באזארן.

אין די דעקאריירטע זאלן מיט ארץ־ישראל לאזונגען און בילדער פלעגן אויס־געשטעלט ווערן קיאסקן מיט האנט־ארבעט פון פרויען, בעלי־מלאכה'ס און יוגנט לויט די ארגאניזאציעס: „וויצא", „החלוץ", „השומר־הצעיר", „העובד", „בי"ס תרבות" א. א.

אין פֿאַרלויף פון די דריי טעג באַזאַר, פלעגט פֿאַרקומען אַ ספּעציעלער טאָג פֿאַר קינדער, ווו זיי פלעגן זיך אין אַ ארץ־ישראלדיקער שטימונג פֿאַרווײַלן אין געזאַנג און טענץ א. א. פֿאַרשטעלונגען.

צום פּינפטן באַזאַר אין יאָר 1937 איז ספּעציעל אַרויסגעגעבן געוואָרן אַ קרן־קימת זשורנאַל א. נ. „אונזער אויפגאַבע", אגב די ערשטע און אײַנציקע געדרוקטע יידיש־העברעאיש צייטשריפט אין לונינעץ.

די פֿאַרגעקומענע באַזאַרן זענען אויסער דער מאַטעריעלער הכנסה פֿאַרן קרן־קימת־לישראל" אויך געווען אַ מעכטיקע ציוניסטישע מאַניפעסטאַציע וועלכע האָט אַרײַנגע־בראַכט אַ ארץ־ישראלדיקע שטימונג אין שטאָט. יעדע יידישע הויז האָט מיטגעלעבט מיט דער שטימונג אַ לענגערע צייט.

יוסף בן־שאוף / די יידישע אַרבעטער־באַוועגונג

(אין די ערשטע יאָרן פון 20־טן יאָרהונדערט)

אין לונינעץ איז די רעוואָלוציאָנערע באַוועגונג געווען באַאײַנפלוסט פון די סאָציאַליסטישע פֿאַרטייען ס. ר. און ס. ד. זייערע מאַסן האָבן זיך געפונען צווישן די באַן־און טעלעגראַף־אַרבעטער, איבערהויפט צווישן די דעפּאָ־אַרבעטער. פיל פון די יידישע אַרבעטער זענען געווען אָנגעשלאָסן אין די רייען פון די סאָציאַל־דעמאָקראַטן און ס. ר. ס'זענען געווען אויך אַנאַרכיסטן, אָבער דעם בכבודיקן אָרט צווישן די יידישע אַרבעטער אין לונינעץ האָט פֿאַרנומען דער „בונד". די פירער פון דער פֿאַרטיי, וועלנדיק האָבן אַ גרויסע השפּעה אויף דער יידישער גאַס, האָבן זיך אָפּגעריסן פון דער אַלגעמיינער רוסישער סאָציאַלדעמאָקראַטישער פֿאַרטיי און פּראָקלאַמירט דעם יידישן אַרבעטער־„בונד". זיי האָבן אָנגענומען דעם פונקט פון פּאָדערן אויף קולטור־אויטאָנאָמיע. דערמיט האָט דער„בונד" אָנגעהויבן צוציען דעם קליינשטעטלדיקן יידישן אַרבעטער. דער „בונד" אין לונינעץ האָט אָנגעהויבן אַרגאַניזירן די אַרבעטער — שוסטער, שניידער על־פי־רוב, אָנהויבנדיק זאָרגן צו פֿאַרלייכטערן די אַרבעטס־באַדינגונגען: העכערן דעם לוין, פֿאַרקירצן די אַרבעטס־שעה'ן און אַנד. ס'האָט זיך אָנגעהויבן אַ קולטורעלע אויפקלערונגס־אַרבעט, מ'האָט אויך פֿאַרשפּרייט בראָשורן צווישן די אַרבעטער. די ערשטע צייט האָבן אונזערע לונינעצער אַרבעטסגעבער זיך באַציגן מיט שפּאָט צו די „שוועסטער און בריידער", אָבער שפּעטער, ווען מ'האָט אָנגעהויבן אַראָפּנעמען אַרבעטער פון דער ארבעט און געוויזן דערצו אויך אַ „שפּייער" אין האַנט, האָט מען אָנגעהויבן זיך באַציען צו זיי מיט דרך־ארץ, אין אַ געוויסער צייט אַרום האָט מען שוין געאַרבעט נאָר 10—8 שעה אַ טאָג. אין דער שפּיץ פון די יידישע רעוואָלוציאָנערן זענען געווען: יעקב גלויבערמאַן דער זייגערמאַכער, אסתר האָפֿשטיין, לייבל דעם רב'ס, אייזיק שערעשעווסקי, סענדער פּעטשעניק און אַנדערע.

אויך אין לונינעץ איז מען אַרויס מיט אַ מאַניפעסטאַציע לכבוד ניקאָלאַי׳ס נייער קאָנסטיטוציע, וועלכע איז גלייך דערשטיקט געוואָרן. ס׳האָבן זיך אָנגעהויבן רדיפות, אַרעסטן. אַזוי איז פאַרשיקט געוואָרן אברהם יוסף כהן — דוד דעם איינבינדערס זון, און אברהמל שווארץ, קיין סיביר. די פאָליציי האָט געוודפט, אָבער אויך די רעוואָלוציאָנערן זענען נישט געבליבן הינטערשטעליק, מ׳האָט געענטפערט מיט טעראָר. ס׳איז דערהרגעט געוואָרן דער אוריאַדניק קאָוואַלסקי. די לונינעצער יידן האָבן געציטערט און זיך געשראָקן פאַר אַ פאָגראָם.

ס׳איז אַרגאַניזירט געוואָרן אַ זעלבסט־שוץ (סאַמאָאָבאָראָנאַ), געמישט פון יידן און קריסטן. פון פינסק זענען געקומען אינסטרוקטאָרן, מ׳האָט אויך באַקומען געווער, וואָס איז באַשטאַנען פון שפייערס (רעוואָלווערן), נאַהאַיקעס, באָמבעס, קינזשאַלן. אינטערעסאַנט איז פאַלגענדער עפיזאָד: מיין פאָטער האָט געפונען אויפן בוידעם „פושקעלע", וועלכע מיין ברודער יאַנקל האָט באַהאַלטן. האָט מיין פאָטער פאַרשטאַנען אַז דאָס איז אַ טרפה׳נע זאַך. כדי צו פטור ווערן דערפון, האָט ער דאָס געוואָלט אַריינוואַרפן און פאַרברענען אין אויוון. צום גליק האָט דאָס דערזען מיין יונגע שוועגערין, וועלכע האָט שוין געווּסט וואָס דאָס באַטייט, און האָט פאַרמיטן פון אַן אומגליק.

א פרוי פון דורכפירן אַ פאָגראָם איז געווען ביי משה קאַרלינען אין קראָם: אַ שכורער גוי האָט אָנגעהויבן שרייען „זשיד מגיע אָבמאָנוע!" — אַ ייד האָט מיך אָפגענאַרט, ס׳האָבן זיך גלייך צנויפגעקליבן פויערים און כוליגאַנעס. אָבער די „זעלבסט־שוץ" איז גלייך אָנגעקומען מיט די נאַהאייקעס און מען האָט די גויים צעטריבן.

קיין לונינעץ זענען אַראָפגעקומען קאָזאַקן מיט לאַנגע פיקעס, ווייל די סאָלדאַטן אין די קאַזאַרמעס האָבן זיך אָנטזאָגט זיין פייער־לעשער פון דער רעוואָלוציע. אויסערן „בונד", איז אויך געווען דער „יונגער בונד", וועמעס אויפגאָבע איז געווען איבערהויפט צו שטיין אויף דער וואַך, זיין שליחים א. א. ו. נאָכן דורכפאַל פון דער רעוואָלוציע אין 1905 און נאָך די גרויסע אַרעסטן, האָט זיך אָנגעהויבן אַ גרויסע עמיגראַציע קיין אָמעריקע. פאַר גרויס שרעק האָבן עלטערן געצוווּנגען זייערע קינדער פאַרלאָזן רוסלאַנד. אַזוי האָט מיין פאָטער מיט געוואָלד אַוועקגעשיקט קיין אָמעריקע מיין ברודער יאַנקל. ער איז אַוועק צום לונינעצער אָגענט — לייב וואָלף פּעטשעניק, געגעבן אים געלט אין האָנט און אָנגעזאָגט אַז ער מוז יאַנקלען איבערפּאָקלען קיין אָמעריקע. אין לונינעץ איז ווידער געוואָרן שטיל, חושך אַן ביטער. פיל פון פריערדיקע רעוואָלוציאָנערן זענען געוואָרן שטילע און פרומע יונגעלייט. אַזוי האָט זיך געצויגן דאָס „שטילע" און מוטנע לעבן ביז 1917.

אין פעברואר 1917 איז אויסגעבראָכן די רעוואָלוציע. אין יענער צייט איז לונינעץ געווען אַ מיליטערישער פונקט און גרויסע רעוואָלוציאָנערע כוחות האָבן זיך קאָנצענטרירט אין „זעמסקי סאָיוז", צווישן זיי אויך יידן־דאָקטוירים. אין לונינעץ האָט געקאָכט און געברויזט אַ פאַרטייאיש לעבן. דער „בונד" האָט אויפגעלעבט. אויף דער יידישער גאַס אין לונינעץ האָבן געהערשט די „צעירי־ציון" און דער „בונד". אין שפּיץ פון „בונד"

זענען געשטאַנען: אייזל שערעשעווסקי דער טאָקער, קרעמען, שלמה האָפשטיינס אַ פּראָ־ווינאָר, און ברוך גינזבורג („דער שד"). יעדער פּאַרטיי האָט געהאַט איר קלוב, כמעט יעדע וואָך איז געקומען אַ באַוווסטער רעדנער און ס׳איז געווען „פּריילעך" אויף דער יידישער גאַס. ס׳האָט זיך געגרינדעט אַ סאָלדאַטן־אַרבעטער־ראַט, און דער „בונד" האָט דאָרטן געהאַט זיין פּאַרשטייער. די בונדישע צייטונג „דער וועקער" איז געווען שטאַרק פּאַרשפּרייט אין לונינעץ. דער פּאַרטיי־קאַמף צווישן „בונד" און „צעירי ציון" איז געווען אַ פּאַרביסענער, דער „בונד" האָט זיך ביי יעדער געלעגנהייט באַמיט פּאַרשוואַרצן דעם פנים פון די ציוניסטן פּאַר גויים. אויף עפענטלעכע פייערונגען זענען זיי געווען קעגן דעם מ׳זאָל דערלויבן די „צעירי ציון" אַנטיילנעמען אין דער אַלגעמיינער פייערונג פון 1־טן מאי מיט דער ווייס־בלויער פאָן. טראָץ דעם האָט צווישן אַלע פענער ווי די פּוילישע, אוקראַינישע, ווייסרוסישע, אויך מאַרשירט אַ ווייס־בלויע פאָן מיט אַ „מגן־דוד". אַ צווייטער קאָנפליקט איז אויסגעבראָכן ווען אין „פּאָשאַרנעם סאַראי" איז פּאַרגעקומען דער ערשטער פרייער מיטינג פון דער יידישער באַפעלקערונג. רוסישע מיליטער־לייט זענען געקומען און באַגריסט דער יידישער קהילה און גראַטולירט אונז צו אונזער באַפרייאונג. דער פּאַרשטייער פון „בונד", קרעמען, האָט פון פּאַרדרוס באַשמוצט דעם ציוניזם. אויף דער בינע איז אַרויף דאָן אַ יידישער סאָלדאַט פון אָמסק, קראַווטשוק, און האָט גערעדט ווי אַ שטאָלצער יידישער פּאַטריאָט און סאָציאַליסט, און דער גרויסער עולם האָט אים אַפּלאָדירט.

עס האָט זיך אָנגעהויבן אַנטוויקלען אַ געזעלשאַפּטלעך־קולטורעל לעבן. באַלד האָט זיך אָנגעהויבן אַ סדרה פון וואָלן, אָבער די שמחה איז געווען אַ קורצע. דער באַלשעווויזם האָט אָפּגעווישט דעם „בונד" מיט די ציוניסטן צוזאַמען און ס׳האָבן זיך אָנגעהויבן ביטערע און שווערע טעג פאַרן יידישן יישוב ביז דער פוילישער אָקופּאַציע. אין דער צייט פון דער פוילישער מאַכט האָט דער „בונד" מער נישט עקזיסטירט, זיינע אַקטיוויסט טויער זענען אַוועק קיין רוסלאַנד, און אויף דער יידישער אַרבעטער־גאַס אין לונינעץ זענען אויפגעשטאַנען די „פּועלי ציון" (רעכטע), וועלכע האָבן געפירט אַ פּרוכטבאַרע אַרבעט און געשאַפן פאַרשידענע וויכטיקע אינסטיטוציעס. צום גרויסן אומגליק זענען פון אונזערע קעמפּער און טרוימער געבליבן נאָר געציילטע. דער גרעסטער טייל פון זיי איז אומגעקומען דורך די טייוולאַנישע עמלקים.

לייב זוליאר / פון דער רעוואָלוציאָנערער באַוועגונג

שוין אין יאָר 1902 האָבן אין לונינעץ עקזיסטירט דריי סאָציאַליסטישע פּאַרטייען: ס. ר. (סאָציאַליסטי־רעוואָליוציאָנערי), ר. ס. ד. פ. „איסקרא" און דער „בונד". אין שפּיץ פון די ס. ר. זענען געשטאַנען ד״ר אָנישטשענקאָ, ד״ר יעוועליעוו, אינזשיניער טאראנאווסקי פון אייזנבאן, פּאָסט־נאָטשאַלניק חראָמאָוו, מאַנדאָ, דער לערער קאָפּלאָן און יעקב גלויבערמאן פון פּינסק. די פּירער פון „בונד" זענען געווען: דער שרייבער פון

די שורות, אייזל שערעשעווסקי דער סאָקער, און סענדער פּעטשעניק, ביי וועמען עס זענען אויך פּאָרגעקומען אונזערע זיצונגען. אין משך פון אַ יאָר, פון אונזער טעטיקייט האָבן מיר שוין געציילט פיל חברים, פון זיי זענען געווען טעטיק און טיכטיק דאָמניטשעס בחורים, לייאָנע בוסעל, אסתר האָפשטיין, רחל צדוק ליכטשיינס און פיל אַנדערע אַרבעטער, איבערהויפט האָט אונז געהאָלפן יעקב שעווילס ווילק פון בראָדילאָווקע. אונזערע פאָרזאַמלונגען פלעגן פאָרקומען בסודי־סודות זומער אין וואַלד, מיר פלעגן פאָרשפּרייטן בראָשורן, פראָקלאַמאַציעס און אויך לייענען לעקציעס פאָר די אַרבעטער. מיר האָבן אָרגאַניזירט די אַרבעטער און איינגעפירט אַ געוויסע צייט דעם 8־שעהדיקן אַרבעטס־טאָג. אָפט אויך דערקלערט שטרייקן, וועו ס׳זענען נישט דערפילט געוואָרן די פאָדערונגען פון די אַרבעטער.

אונזער דורכפאל

איינמאָל איז געקומען צו אונז אייגער אַראָנאָוויטש פון פינסק מיט אַ פּאָלשן פּאַראָל, האָט זיך אָנגעגעבן פאָר אַ רעדנער און האָט געהייסן זיך צונויפקלייבן אין וואַלד. ער איז אונז זייער געפעלן געוואָרן און האָט אויך צוגעזאָגט שיקן ליטעראָטור. נאָך זיין אָוועקפאָר זענען אָרעסטירט געוואָרן 28 חברים און אויך איך בתוכם. אזוי ווי מען האָט ביי אונז גאָרנישט געפונען, האָט מען אונז אייגציקווייז באַפרייט. דער פראָוואָקאַטאָר אראָנאָוויטש האָט געהאַט אַ ביטערן סוף. די פינסקער פאָרטיי האָט אים גלייך געפונען און דערהרגעט אין לינישצער וואַלד. אָבער פון אוריאַדניק קאָוואַלסקין האָבן מיר געהאַט געבראָטענע צרות. ער פלעגט אַלע נאַכט גיין מיט אַ רשימה אין האַנט און אָרעסטירן. איינמאָל האָט ער אין איין נאַכט אָרעסטירט 56 מענטשן פון אַלע פּאָרטייען. צוויישען די אָרעסטירטע איז געווען אויך דער זון פון פירשט דרוצקי־לובעצקי. 5 חדשים זענען מיר געווען אין פינסקער טורמע. די פּאָרטיי ס. ר. האָט געקליבן געלט כדי זיך צו־גרייטן צום געריכט פון דער ווילנער פאלאטע און כדי אונטערצוקויפן דעם ראָטמיסטער. אַ טייל פון אונז זענען באַפרייט געוואָרן, אַ טייל פאָרשיקט אין סיביר און אַ טייל האָבן מיר נאָכהער באַפרייט פון טורמע. דאָקעגן האָבן אַלע פּאָרטייען באַשלאָסן צו פּטרן קאָוואַלסקין. פריער האָט מען אים געשיקט אַ דראָונגס־בריוו, ער זאָל אויפהערן זיך טשעפן, אויב נישט — וועט מען אים דערהרגענען. קאָוואַלסקי האָט זיך אָבער אויסגעלאָכט און האָט גענומען גיין תמיד אין דער באָגליייטונג פון 2 פּאָליציאַנטן. אַן זיי האָט ער זיך ממש נישט געירט. געזען אַזוי האָט מען געוואָרפן גורל ווער ס׳דאַרף גיין אויספירן דעם טויט־שטראָף אויף קאָוואַלסקין. דער גורל איז געפאַלן אויף הראמאוון, דעם פּאָסט־נאַטשאַלניק, אייגער רומגאַילאָ, און נאָך אייגער. איך האָב איינגעשטימט אַן גורל. כ׳האָב גענומען צו זיך יעקב שעווילס פון בראָדילאָווקע, אַ בראָווער בחור. מיר האָבן באַשטימט אַ פּאָראָל, און אָנגעהויבן אויסאַרבעטן דעם פּלאַן. 3 טעג האָבן מיר נאָכגעשפּירט וועו און ווו גייט קאָוואַלסקי אַ היים. וועו מיר האָבן שוין געהאַט גענוי אַלע פּרטים, האָבן מיר זיך קאָנצענטרירט נעבן קריסטלעכן בית־הקברות, אויף סאָדאָווע גאַס, און וועו קאָוואַלסקי האָט זיך געדאַרפט פאָרקערעווען אין געסל פון

ד״ר גורוויטש (מיר זענען געווען באַהאַלטן נעבן פּלויט) — צוזאַמען מיט זיינע צוויי פּאָליציאַנטן, האָבן מיר אַלע זעקס אַרויסגעלאָזן פייער, אַזוי אַז זיי האָבן אַפּילו נישט באַווײַזן צו כּאַפּן זיך ביי זייער געווער... קאָוואַלסקי און איין פּאָליציאַנט זענען באַלד אויפן אָרט געפּאַלן, און נאָך איין פּאָליציאַנט האָט געלעבט ביז 11 אַזייגער אין דער פרי. גלייך דעם זעלבן טאָג איז אַנגעקומען פון פינסק פּאָליציי מיט אויספּאָרשער, אָבער קיין באַווײַזן זענען נישט געווען. מיר האָבן פּאַרשטאַנען, אַז דער סוד וועט סוף כל סוף ווערן אויס סוד, ווייל אַ גוי בלייבט אַ גוי. אַז כראָמאָוו פלעגט זיך אַנשיכורן, פלעגט ער זיך אָנהויבן באַרימען אַז ער ווייסט ווער ס׳האָט געהרגעט קאָוואַלסקין, און ס׳איז באַשלאָסן געווארן אַז מיר אַלע זאָלן נעלם ווערן, אַ טייל מיט פּאַלשע פּעסער און אַ טייל פאַרגרימירט. און אָט אַזוי בין איך געווארן באַיארסקי און אַוועק קיין אַמעריקע, ווו איך האָב פאַרבראַכט 4 יאָר און נאָכדעם צוריקגעקומען קיין לונינעץ.

„זעלבסטשוץ״ (סאַמאָאָבראָנא)

אין לונינעץ איז אַרגאַניזירט געווארן אַ זעלבסטשוץ פון אַלע פאַרטייען, איבער־הויפט פון די דעפּאַ־אַרבעטער. פון „בונד״ זענען אויך געווען בחורים מיט מיידלעך וואָס האָבן געקענט סיסן פון רעוואָלווערן און וואַרפן גראַנאַטן. אַרום 90 קריסטן זענען געווען גוט באַוואָפנט. מיר האָבן געזאַמלט געלט, — אמת, אונזערע לונינעצער בעלי־בתים האָבן נישט געגעבן מיט גרויס חשק אָבער דאָך געגעבן.

אונזער געווער האָבן מיר געהאַלטן אין פאַרשידענע ערטער: ביי לייזר אהרן דיאטלאָוויצקי אין שטאַל, ביי הערשל דאמניטשן אין קעלער, ביי אהרן פעלדמאן, ביי יהושע דעם פּאַקטער אין הויף, ביי משה ברוך כהן דעם קצב, און ביי חוה און יענטל רובינראוט אין וויין־קעלער. אָפט האָבן די בעלי־בתים גופא נישט געווּסט, אַז ביי זיי ליגט געווער. אַדאַנק דער זעלבסט־שוץ זענען קיין פאַגראַמען אָדער אַנפאַלן אויף יידן אין לונינעץ נישט פאַרגעקומען.

נאָכן דורכפאַל פון דער רעוואָלוציע און די מאַניפעסטאַציעס לכבוד דעם מאַניפעסט פון ניקאָלאי דעם 2־טן אין יאָר 1905, איז די רעוואָלוציאָנערע באַוועגונג אין רוסלאַנד דערשטיקט געווארן און דער גרעסטער טייל פון די רעוואָלוציאָנערן זענען צושפּרייט און צוזייט געווארן אין סיביר, אין אַמעריקע, און ווער עס איז געווארן גוט און פרום האָט אַנגעהויבן דאגה׳ן פאַרן שטיקל טאָג־טעגלעכן ברויט.

האנטווערקער פאריין

דער האַנטווערקער־פאַריין אין לונינעץ איז געגרינדעט געווארן אין יאָר 1923 דורך אַ גרופּע האַנטווערקער־טוער אונטער דער אָנפירונג פון די חברים לייזער באברָאוו און יעקב קאָלניק. די אויפגאַבע פון פאַריין איז געווען: פאַרטיידיקן די אינטערעסן פון האַנטווערקער וואַרשטאַטן און קעמפן קעגן די פאַרשידענע גזירות פון דער פּוילישער מאַכט קעגן דעם יידישן האַנטווערקער.

אין צוזאַמענהאַנג מיט דער „צעכן־גזירה" וואָס די פּוילישע מאַכט האָט אַרויסגעגעבן, וועלנדיק דערמיט צונעמען ביי פּיל יידישע האַנטווערקער די מעגלעכקייט פון פירן אייגענע וואַרשטאַטן, האָט דער פאַריין געפירט אַ אינטענסיווע אַרבעט ביים אַרויסבאַקומען די האַנטווערקער־קאַרטן וועלכע האָבן געגעבן אַ מעגלעכקייט דעם יידישן האַנטווערקער פירן זיין וואַרשטאַט, אויך אין מלוכה־שטייער־אַמט האָבן די פאַרטרעטער פון האַנטווערקער־פאַריין געקעמפט פאַר אַ ישרדיקן אָפּשאַצן דעם יידישן האַנטווערקער פאַרשידענע מלוכה־שטייערן.

דער פאַריין האָט אַרומגענומען איבער 200 יידישע בעלי־מלאכות פון אַלע פאַכן און איז געווען דער לעגיטימירטער פאַרטרעטער פון אַלע יידישע האַנטווערקער, די שטאַרקסטע ווירטשאַפטלעכע אַרגאַניזאַציע אין שטאָט.

די צענטראַלע פון די יידישע האַנטווערקער אין פוילן איז געווען אונטער דער השפּעה פון די פאָלקיסטן און געשטימט אַנטי־ציוניסטיש, אָבער אין בעסטן פאַל פאַסיוו צום ציוניזם. דאָך איז דער פאַריין אין לונינעץ געווען אַ דורך און דורך ציוניסטישער; כמעט אַלע האַנטווערקער אין שטאָט זענען געווען מיטגלידער פון דער ליגע פאַרן אַרבעטנדן ארץ־ישראל.

פון די האַנטווערקער איז כדאי דערמאָנען די חברים: זאב ציפארין, יעקב לייב ראזענקראנץ, לייבל אייזענבערג, יעקב גלעזערמאַן, זאב טאקער און פייוועק קאלניק, וועלכע האָבן פיל געלייסטעט פאַרן יידישן בעל־מלאכה, אלע אומגעברַאכט דורך די דייטשן.

שניידער־קאאפעראטיוו

אין לונינעץ איז דער נאָדל פאַך (שניידעריי) געווען אין יידישע הענט. צווישן די שניידער זענען געווען גוטע און אויך געווענלעכע פאַכלייט. צווישן זיי האָט געהערשט אַ קאָנקורענץ, וויייל קיין סטאַבילע פרייזן זענען ניט געווען און פון דעם האָבן געליטן די שניידער אַליין. אין 1908 איז אַרגאַניזירט געוואָרן אַ שניידער־קאָאָפּעראַטיוו א. נ. „דער שניידער־אַרטעל". דער איניציאַטאָר און גרינדער פון אַרטעל איז געווען יעקב געשטל, באַווּסט אין לונינעץ מיטן נאָמען „דער לאַדזשער שניידער". אַליין אַ גרויסשטאָטישער אַנטוויקעלטער מענטש, ער האָט אַרײַנגעלייגט פיל מי ביז ער האָט איבערצייגט זיינע פאַך־חברים אין נוצן פון „אַרטעל". די מיטגלידער פון אַרטעל זענען געווען: יעקב געשטעל — פאַרזיצער, און הערשל דאמניטש, יצחק און אברהמקע שולמן און יצחק בראמבערג — מיטגלידער. דער „אַרטעל" האָט עקזיסטירט עטלעכע יאָר ביז ער איז פאַנאַנדערגעלאָזן געוואָרן. יעקב געשטל האָט פאַרלאָזן לונינעץ אוּן עמיגרירט קיין אַמעריקע.

א. בראדילאוועקער

(1908) ཕུག་ཤིང་ཀར་ (ཁྲུང་ཁྲུང་) གཙུག་ལག་སློབ་གྲྭ་ཚན་རིག་གི་ཤེས་ཡོན་ཁང་།

קצבים־פאריין

פיל יאָרן האָט אין לוניניץ ביי דער פוילישער הערשאַפט עקזיסטירט אַ קצבים־פאַריין, וועלכער האָט זיך פאַרנומען מיט פאַרטיידיקן די אינטערעסן פון יידישן קצב, — אַ פאַך פון וועלכן עס האָבן געלעבט אין שטאָט בערך 30 יידישע משפחות.

די יאטקעס אין לוניניץ (1936)

צווישן די גרינדער און פירער פון קצבים־פאַריין זענען געווען: שמאי פרישקולניק, וועלכער איז אויך געווען רעַטמאַן אין שטאָט־ראָט און פרנס פון דער קהילה, ווי אויך הערשל טאמארין, ביידע אומגעבראַכט דורך די דייטשן.

חיים

סוחרים־פאריין

דער יידישער סוחרים־פאריין אין לוניניץ איז געשאַפן געוואָרן אין אָנהויב פון די 20־ער יאָרן און זיין ציל איז געווען צו פאַרטיידיקן די עקאָנאָמישע פאָזיציעס פון דעם יידישן קרעמער און סוחר אין שטאָט. ס׳רוב זענען די פאָרשטייער פון סוחרים־פאַריין געווען טעטיק אין די אויסמעסטונגס־קאָמיסיעס פון שטייער־אַמט, ווו ס׳האָט געדראָט אַ געפאָר, אַז דורך די הויכע אומזאַץ־און הכנסה־שטייערן זאָלן רואינירט ווערן די יידישע געשעפטן אין שטאָט. אויך האָט דער סוחרים־פאַריין געפירט אַ קאַמף קעגן דער באָיקאָט־אַקציע פון די פוילישע ווירטשאַפטלעכע אָרגאַניזאַציעס און דער עקאָנאָמישער אויסראָטונגס־פאָליטיק פון די אָרטיקע רעגירונגס־קרייזן. די סוחרים־באַנק אין שטאָט איז געשאַפן און געלייטעט געוואָרן דורך די טוער פון סוחרים־פאַריין.

איינער פון די אָרגאַניזאַטאָרן פון סוחרים־פאַריין און זיין לאַנגיאָריקער פאָרזיצער איז געווען נחמיה האפשטיין, וועלכער האָט דורך זיינע אינטערווענצן ביי דער אַדמיניסטראַטיווער מאַכט און שטייער־אַמט פיל געלייסטעט פאַרן יידישן האַנדל. פון די אָקטיוויסטע טוער פון סוחרים־פאַריין זענען געווען: דוד ליטמאן גערצולין, יעקב בוימאן, אברהם ראדמאן, חיים שטיינמאן א. א.

בן משה־יוסף

יעקב לעווין (קוסיא) / דאָס יידישע באַנק־וועזן

נאָך פאַר דער ערשטער וועלט־מלחמה האָבן עקזיסטירט אין לוניניץ 2 יידישע בענק, פאַר בעלי־מלאכות און הענדלער — די „סוד־א־סבערעגאַטעלנע קאַסע" — און פאַר קרעמער און סוחרים — די באַנק „וואַאימני־קרעדיט". אין דער מלחמה־צייט זענען די בענק געשלאָסן געוואָרן.

אין יאָר 1921 איז מיט דער מיטהילף פון אַמעריקאַנער „דזשאָינט" דורך אַ גרופּע האַנטווערקער־טוער באַנייט געוואָרן די ליי־און־שפּאָר־קאַסע, וועלכע האָט מיט דער צייט געענדערט דעם נאָמען אויף „קאָאָפּעראַטיווע פּאָלקס־באַנק".

מיט די „פּאַייען" פון די מיטגלידער און אַביסל ווקלאַדן (פּקדונות) פון עטלעכע עסקנים, האָט מען אָנגעהויבן אויסטיילן הלוואות ביז 100 זלאָטעס אויף אויסצוצאָלן אין 10 וואָכענטלעכע ראַטעס. יעדער מיטגליד האָט געמוזט אַריינטראָגן אַ „פּאַי" — 10% פון דעם קרעדיט, וואָס ער פלעגט באַקומען.

דידאַזיקע אינסטיטוציע האָט זיך אַרויסגעוויזן פּאַר אַ לעבנסנויטוועדיקע און זי איז געווען אָנגעשלאָסן אין דעם פּאַרבאַנד פון יידישע קאָאָפּעראַטיוון געזעלשאַפטן אין וואַרשע. מיט דער צייט איז דער פּאי־פּאָנד געוואָקסן און דער צוטרוי פון דער אָרטיקער באַפעלקערונג האָט זיך געשטאַרקט, יידן האָבן אָנגעהויבן אַריינטראָגן זייערע אָפּשפּאָרונגען, נדן"ס א. א. די באַנק האָט געהאָלפן אירע מיטגלידער, פּאַרגרעסערנדיק די הויך פון די הלוואות ביז 250 און נאָכהער ביז 500 זלאָטעס.

דער יידישער האַרעפּאָשניק און פּאָלקס־מענטש האָט תמיד באַקומען זיין פּינאַנציעלן קרעדיט אין באַנק. דער יידישער קצב, גייענדיק אין דאָרף קויפן אַ „שטיקל" אויף שבת, האָט אין באַנק געפונען דעם איינציקן פּלאַץ אויף צו באַקומען אַ הלוואה. דער יידישער בעל־מלאכה און קליינהענדלער האָבן אַ דאָנק דער באַנק געקענט אייגנקויפן רוי־שטאָפן און סחורה. ווען ביים בעל־עגלה פלעגט פּאָלן זיין פערד, איז די באַנק געווען דער אָרט, וווּ ער האָט באַקומען אָן הלוואה אויף קויפן אַ צווייט פערד. נישט ביי איין אָרעמע כלה איז די הלוואה פון באַנק געווען דער איינציקער נדן און מקור פון אויפבויען זיך אַ היים.

ס'איז אויך געווען אַ קאָטעגאָריע הלוואה־נעמערס, וועלכע זענען נישט געווען אימשטאַנד אויסצאָלן די גאַנצע הלוואה. עס האָט זיך געשאָפן א מין אייגנאַרטיקע באַנק־אפּעראַציע און דער הלוואה־נעמער פלעגט באַקומען דעם אונטערשיעד פון חוב ביזן מאַקסימום פון קרעדיט. די קאָטעגאָריע מיטגלידער האָבן אין ליישקע עפּשטיינען, דעם פּאָרזיצער פון באַנק געפונען „אַ פּאָטער". ער איז געווען דער מענטש, וואָס האָט זיך מיט גרויס מיטגעפיל צוגעהערט צו זייערע רייד און ווי וויייט מעגלעך צוגעהאָלפן זיי. ווען עמיצער האָט געהאַט שוועריקייטן מיט צושטעלן די זשיראַנטן, וועלכע די באַנק פּאַרוואָלטונג האָט געפּאָדערט, איז ער געגאַנגען צו ליישקע עפּשטיין, וועלכער פלעגט אַליין זשיריין דעם וועקסל און נישט פּאַר איין זשירע האָט ער נאָכדעם באַצאָלט פון דער אייגענער קעשענע.

די באַנק איז געוואָקסן, די צאָל מיטגלידער האָט זיך פאַרגרעסערט און צוגלייך מיט דעם זענען געשטיגן אויך די אייגענע און רעזערוו־קאַפּיטאַלן. די באַנק האָט עראָבערט דעם צוטרוי פון דער אַרטיקער באַפעלקערונג און באַקומען צוגאָב קרעדיטן פון „דזשאָינט", אויך רעדיסקאָנטאָ־קרעדיטן אין צענטראַלן קאָאָפּעראַטיוון באַנק אין ווארשע. מען האָט געדונגען אַ גרויסן לאָקאַל, אַראַנזשירט אַ ביורא כדת וכדין. ס׳זענען געמאַכט געוואָרן פאַרשידענע באַנק־אָפּעראַציעס, אינקאַסאָ, דיסקאָנטאָ, אַקרעדיטיוון אין לאַנד און אַפילו אין אויסלאַנד א. א. וו.

די יידישע פאָלקס־באַנק איז געווען אַן אמתע פאָלקס־אינסטיטוציע און ביי איר גאַנצער עקזיסטענץ האָט זי געטראָגן אַן אויסגעשפראָכענעם פאָלקס־כאַראַקטער. די גרינדער און פירער פון דער פאָלקס־באַנק זענען געווען: ליישקע עפשטיין, חיים רובינראוט, זאב ציפארין, בצלאל סטאַכאָווסקי, ברוך געראָזולין, לייזער באַבראָוו, משה אקערמאַן, לייזער בער רעזניק, משה לייב מוזיקאַנט, יעקב קאַלניק א. א. דערביי איז כדאי דערמאַנען דעם גוטן, איבערגעגעבענעם און געטריען באַאַמטן פון באַנק, דעם חבר נח סענדערוק.

עס זענען געשאַפן געוואָרן אין לוניניעץ אין יאָר 1927, ווי אויך אין אַ סך אַנדערע שטעט און שטעטלעך אין פוילן, בענק אונטערן נאָמען „קאָאָפּעראַטיוע סוחרים־באַנק". דאָ זענען געווען פאַרטראָטן מער פערמעגלעכע מענטשן פון די סוחרים־קרייזן, נחמיה האפשטיין אַלס פאָרזיצער פון דער פאַרוואַלטונג, און ישראל דיאטלאָוויצקי, אָדער ווי מ׳האָט אים געפרופן ישראל די קינדער׳ס, אַלס לייטער־בוכאַלטער. פאַרוואַלטונגס־מיט־גלידער זענען געווען: אברהם ראדמאן, יעקב בוימאן, דוד־ליטמאן געראָזולין און נח אייזענבערג. עס מוז באַטאָנט ווערן, אַז אויך די סוחרים־באַנק האָט בייגעטראָגן איר חלק אין לינדערן דעם קרעדיט־נויט פון קרעמער. אין די שפּעטערדיקע יאָרן איז שוין געווען אַ קאָטאַגאָריע מענטשן, וועמענס עקזיסטענץ איז אונטערגעבראָכן געוואָרן אַדאַנק די אַנטיסעמיטישע „אַוושעם" טענדענצן און שטייערן. אַזעלכע פלעגן אין איין באַנק זוכן אַ הלואה, כדי צו דעקן דעם חוב אין דער צווייטער באַנק, און שפּעטער טאָן דאָסזעלבע פאַרקערט, ד. ה. לייען אין דער צווייטער באַנק כדי צודעקן דעם חוב אין דער ערשטער באַנק.

די קאָאָפּעראַטיוע פאָלקס־באַנק איז געווען זייער פאָפולער צווישן די ברייטע שיכטן פון דער יידישער באַפעלקערונג און האָט געציילט ביז 500 מיטגלידער. לויטן סטאַטוט פון באַנק פלעגן יערלעך פאַרקומען אַלגעמיינע פאַרזאַמלונגען פון אירע מיטגלידער, אויף וועלכע די פאַרוואַלטונג פלעגט איבערגעבן אַ יערלעכן באַריכט. נאָכן באַריכט פלעגט פאַרקומען אַ „פייערדיקע" דעבאַטע. גלייכצייטיק פלעגט באַשטימט ווערן דער בודזשעט אויפן לויפנדן יאָר, און אחרון־אחרון — זענען פאַרגעקומען וואַלן פון די אַנפירענדע קערפערשאַפטן אין ראָט און פאַרוואַלטונג. ־אָס איז געווען דער עיקר פון דער פאַרזאַמלונג. יידן האָבן דאָך ליב עפעס וואָלן, פלעגן זיך די געמיטער צוהיצן... עס האָבן נישט געפעלט אויף קיין בענקל־כאָפער און כיבודים־זוכער, וועלכע זענען גרייט געווען אַלץ אָפּגעבן כדי אויסגעוויילט ווערן. אויך דער געזעלשאַפטלעכער און קלאַסן־קאַמף

פלעגט זיך דאָ אָפשפּיגלען. נאָכן איבערציילן די שטימען, פלעגן זיך די געמיטער באַרואיקן. שפּעט ביינאַכט איז מען צוגאַנגען אַ היים, כדי זיך באַגעגענען ווידער איבער אַ יאָר. די אַלגעמיינע פּאַרוואַמלונגען פֿון דער קאָאָפּעראַטיווער פּאָלקס־באַנק האָבן נאָך לאַנגע וואָכן געדינט אַלס שטאָף פֿאַר די שמועסן אין שטעטל.

אין לונינעץ האָט אויך עקזיסטירט אַ גמילת־חסד־קאַסע, וועלכע האָט פֿאַרטיילט קלענערע אָן־פֿראָצענטיקע הלוואות צו די אָרימערע שיכטן פון דער באַפעל־קערונג.

יוסף בן־שאול / געזונטהייטס־וועזן פון דער יידישער באפעלקערונג אין לונינעץ און קאָזשאַנהאָראָדאָק

(1939 — 1901)

ביז דער פוילישער אָקופּאַציע איז די סאַניטאַרע און מעדיצינישע לאַגע געשטאַנען אויף אַ זייער נידעריקן צושטאַנד. די רוסישע צאַרישע מאַכט האָט וויניקוואָס געזאָרגט פֿאַרן געזונטצושטאַנד פון דער באַפעלקערונג בכלל און יידן בפרט, נישט קיין שאַסייען, נישט קיין קאַנאַליזאַציע אָדער מיטלען אויסטריקענען די בלאָטעס, און נישט קיין אויפקלערונג צווישן דער באַפעלקערונג וועגן סאַניטאַציע און היגיענע. דער באַווּוסטער קאָזשאַנדאָראָדאָקער פעלדשער עפשטיין איז געווען אַ מומחה אויף אַלץ און צו זיין דיספּאָזיציע איז געשטאַנען דער אַפּטייקער. מענטשן מיט אַנשטעקנדיקע קראַנקהייטן, ווי טובערקולאָז אדג., האָבן געלעבט צוזאַמען מיט דער פאַמיליע. נאָר פאַרמעגלעכע מענטשן זענען געפאָרן קיין פּינסק זיך קורירן. דער ביטערער אָרעמאָן, דער עלנטער, האָט געפונען זיין אָרט אין „הקדש" און פון דאָרטן איז ער שוין אַוועק אין זיין אייביקן מקום־מנוחה.

אויב די שטערבליכקייט ביי יידן איז נישט געווען אַזוי גרויס, לויט יענע באַדינגונגען, איז דאָס נאָר צו פֿאַרדאַנקן די יידישע דינים וועגן ריינקייט, נטילת ידים, וואָס יעדער יידן האָט אָפּגעטיט זייער שטרענג. אויך דער יידישער מנהג פון גיין אַלע פרייטיק אין באָד האָט אויפגעטאָן דאָס זייניקע. די שוויץ־באָד מיטן פּרימיטיוון דאמף, דער באַווּוסטער „שמייסן זיך", האָט דעם יידישן גוף ריין געמאַכט לכבוד שבת. שוין אָפּגע־רעדט פון דער יידישער פרוי, וועלכע האָט אָפּגעהיט די דינים פון טהרה.

די יידישע ימים־טובים, איבערהויפּט פסח מיטן ביעור־חמץ און ראַמען לכבוד פסח, האָבן פיל געהאָלפן צו פֿאַרבעסערן די סאַניטאַר־היגיענישע לאַגע. קאזשאנהאראדאק האָט אויך געהאַט איר „באבראינע", איר טייך און די לופט איז געווען אַ סך בעסער ווי אין לונינעץ. אויסערדעם האָט די דערנערונג, וואָס איז באַשטאַנען ס׳רוב פון גרינס, קאַרטאָפל און דאָס ביסל מילך ביי די אָרעמע מאַסן, אָפּגעהיט פון פאַרשיידענע מאָגן־קראַנקהייטן.

בדרך־כלל איז דער קאזשאנהאראדאקער יידּ געווען אַ געזונטער, ער האָט געאַרבעט שווער אויסערן שטאָט און זיין קערפּער איז געווען ווידערשטאַנדספּעיק. דאָך איז דער

בית־הקברות אין קאזשאנהאראדאק געווען אַ גאַנץ גרויסער און אַנגעפילט מיט מצבות. דעם מלאך המות׳ס שליטה איז געווען הויפטזעכלעך קענטיק אויף קליינע קינדער. די קינדער־שטערבלעכקייט איז געווען שרעקלעך גרויס. די יידישע משפחה האָט כמעט שלום געמאַכט מיטן דאָזיקן פאַקט. צוליב די אָפּטע שריפות, מיט וואָס קאזשאנהאראדאק האָט זיך אויסגעצייכנט, איז די סאַניטאַרע לאַגע פאַרבעסערט געוואָרן. נאָך יעדער שריפה האָט זיך יעדער איינער אויסגעבויט אַ נייע און באַקוועמערע דירה. אויך האָט פיל אויפגעטאָן אין דעם פרט דער „דשאינט", וועלכער האָט נאָך דער ערשטער וועלט־מלחמה אַנטוויקלט זיין טעטיקייט אויך אויפן מעדיצינישן געביט. קאזשאנהאראדאק האָט פיל גענאָסן דערפון. דער קריז־קאָמיטעט פון ביקור־חולים, וואָס האָט זיך געגרינדעט אין לונינעץ, האָט געגעבן מעדיצינישע הילף דער גאַנצער אומגעגענט. ד״ר גורוויטש האָט אַנגענומען קראַנקע פון קאָזשאַנהאָראָדאָק לויט אַ צעטל פון מנשקע דרעבסקי.

אַביסל בעסער איז געווען די מעדיצינישע הילף־פאַרזאָרגונג אין לונינעץ. גלייך ווי ס׳האָט זיך דאָרט קאָנצענטרירט אַ יידישע באַפעלקערונג, איז אַנגעקומען דער דער־מאָנטער ד״ר גורוויטש, אַן אַלגעמיינער דאָקטאָר, און איז באַלד געוואָרן פאָפולער אויך ביי דער קריסטלעכער באַפעלקערונג. אין שטעטל האָט געווינט אויך אַן אָקושערקע — זשעניע האָפשטיין. קיין אויגן־דאָקטאָר, גינעקאָלאָג, האַלדז, אויערן אַדער קינדער־דאָקטאָר, איז אין לונינעץ נישט געווען, און ביי ערנסטע פאַלן האָט מען געמוזט פאָרן קיין פינסק. קיין יידישער שפּיטאָל איז נישט געווען און קראַנקע איז מען געווען גע־צוווּנגען צו פירן אין פינסקער יידישן שפּיטאָל.

נאָך דער ערשטער וועלט־מלחמה האָט זיך די לאַגע פאַרבעסערט. די פּוילישע מאַכט האָט מער אַכטונג געגעבן אויפן סאַניטאַר־היגיענישן צושטאַנד: ס׳זענען ברוקירט געוואָרן די הויפּט־גאַסן, ס׳האָט זיך געשאָפן אַ סאַניטאַרע אויפזיכט אויף די הויפן, יאַטקעס, קראָמען, א.א.וו. אויך די מעדיצינישע הילף־פאַרזאָרגונג פאָר ארעמע איז פאָר־בעסערט געוואָרן. אַדאָנק דעם דעלעגאַט פון לונינעצער און קאזשאנהאראדאקער רעליף, אונזער לאַנדסמאַן הערי דענענבערג, צוזאַמען מיט דער „דזשאָינט"־שטיצע, האָט דער לונינעצער הילפס־קאָמיטעט באַקומען פיל מעדיקאַמענטן און ס׳איז געפּענט געוואָרן אַן אַמבולאַטאָריע אין משה וואָלף דיאטלאוויצקעס הויז. ד״ר גורוויטש פלעגט אויפנעמען קראַנקע לויטן צעטל וואָס דער „ביקור חולים" האָט אַרויסגעגעבן. אַלע שול־קינדער זענען דורכגעגאַנגען אַ מעדיצינישע אונטערזוכונג. אין אַ קורצער צייט אַרום איז די אַמבולאַטאָריע אַריבער אין בייל קופערמאַנס הויז.

די חברה „ביקור חולים" וואָס האָט אויסגעהאַלטן די אַמבולאַטאָריע — עטלעכע צימערן מיט אַ באַזונדער אָפּטייק, — האָט אויך געהאָלפן אין שוועריקייטן, ווען דער אָרעמער קראַנקער האָט זיך געגויטיקט אין אַ שפּיטאָל אַדער אַן אָפּעראַציע. דער „ביקור חולים" האָט געשלאָסן אַן אָפּמאַך מיטן פינסקער יידישן שפּיטאָל און קראַנקע פון לונינעץ און קאָזשאנהאָראָדאָק פלעגן אָנגענומען ווערן אין שפּיטאָל אויפן חשבון פון לונינעצער „ביקור חולים". געלט־מיטלען האָט דער „ביקור־חולים" באַקומען פון

„אוונטן", קאָנצערטן, פאַרשטעלונגען, חברים־אָפּצאָל און פון דער מאָנאָטלעכער „דזשאָינט"־שטיצע אין בריסק. די פאַרוואַלטונג פון „ביקור חולים" און די הויפּט־עסקנים זענען געווען: יעקב הערש זמודיאק, רישקע זוליאר, לייבל אייזנבערג, בערל לערמאַן, זשעניע האָפשטיין, יענטל און פרומע רובינראוט, דוד בראָדניצקי, און לאה פינסקי. סעקרעטאַר — לייבל האָלצמאַן.

מיט דער חברה „לינת הצדק" בײַם „ביקור־חולים" האָבן אָנגעפירט בעיקר פרויען, אַרגאַניזירט אין אַ „דאַמען־קאָמיטעט". זיי פלעגן זיך אָפּגעבן מיט שטוביקער הילף פאַרן קראַנקן: רופן דעם דאָקטאָר, זיצן און נעכטיקן בײַם חולה און אויך זאָרגן אַז דער אַרעמער חולה אָדער די קימפּעטאַרן זאָלן האָבן וואָס צו עסן. די הויפּט־טוערין פון „לינת הצדק" איז געווען זעלדע פלאָטניק, אונטער דעם אויפזיכט פון פייטשע פינסקער, משה גוטענסקי, חאַצקל סטאַכאָווסקי, וועלוול רעזניק. זעלדע פלאָטניק האָט געזאָרגט אַז דער אַרעמער קראַנקער זאָל האָבן אַ ביסל געקעכץ. אַליין פלעגט זי קויפן, קאָכן און דערלאַנגען דעם קראַנקן, בעיקר דער קראַנקער פרוי, און אַכטונג געבן אויף די קינדער.

די לעצטע יאָרן פאַרן חורבן פון לונינעץ איז דער „ביקור חולים" פאַרוואַנדלט געווארן אין אַ מער מאָדערנעם אַנשטאַלט, וואָס האָט געהייסן „טאָז" (אַ קאָפּיע פון דער חברה „אָזע") — ראשי תיבות פון „טאָוואַזשיסטווא אָכראַני זדראָוויא". די געזעלשאַפט „טאָז" האָט אויסער מעדיצינישע הילף, געעפנט אַ „טראָפן־מילך"־פונקט פאַר זויג־קינדער, געשיקט זומער שוואַכע קינדער אין „קינדער־קאָלאָניעס", איבערהויפט אין דער פאַרמע פון טאָליע טריבוך, וועלכע האָט זיך געפונען אין וואַלד אויפן וועג קיין קאָזשאַנהאָראָדאָק. אין דרינגנדע פאַלן זענען אויך געשיקט געווארן קראַנקע אין פינסקער יידישן שפּיטאָל אָדער קיין וואַרשע. די הכנסה פון „טאָז" איז באַשטאַנען פון מיטגלידער־אָפּצאָל, נדבות פון יחידים און אַנשטאַלטן און פון דער „טאָז"־צענטראַלע אין וואַרשע.

די עסקנים פון „טאָז" זענען געווען: ד"ר גורוויטש — פאַרזיצער, חיותה גערצולין — שוועסטער, און ליישקע עפשטיין, חיים רובינראוט, בצלאל סטאַכאָווסקי, ברוך מיטגלידער. אויסער ד"ר גורוויטש זענען געווען יידישע דאָקטוירים: ד"ר גיטלער, ד"ר אַקסעלראָד און ד"ר יוסף פרישקולניק — שמאי דעם קצב'ס אַ זון. מיטן אַרײַנמאַרש פון די דייטשן אין לונינעץ זענען די יידישע דאָקטוירים און צווישן זיי ד"ר פיניע זאַרעצקי און יאָשע גרינשטיין, פליטים פון וואַרשע, געווען די ערשטע יידישע קרבנות אין שטאָט.

יוסף זאבי / לונינעצער בתי־מדרשים

פיר בתי־מדרשים האָט פֿאַרמאָגט לונינעץ: דער גרויסער בית־מדרש, אָדער די אַזוי גערופענע „אַלטע־שול", דער צענטער פון די סטאָלינער און קאַרלינער חסידים, די האָראָדאָקער שול — צענטער פון האָראָדאָקער און ברעזנער חסידים, די אשכנזער שול — פֿאַר די אָנהענגער פון נוסח אשכנז, און די זעמדישע שול פֿאַר די איינוואוינער פון די זעמד.

די אלטע שול

די אַלטע שול איז געווען די ערשטע און איז געבויט געוואָרן אין יאָר תרנ"ה, מיט 57 יאָר צוריק. די גרינדער און בויער פון דער אַלטער שול זענען געווען צדוק ליכטשטיין, ישראל טריבוך, דויד גרינשטיין, אהרן פעלדמאַן, מתתיהו דיאטלאוויצקי און אַנדערע. אין דעם בית־מדרש האָבן געדאָוונט דער רב, דער שוחט, די ערשטע יידישע איינווינער, די חשובסטע און נגידישע בעלי־בתים. דאָס איז געווען דער גרעסטער און שענסטער בית־מדרש אין לונינעץ. אין בית־מדרש איז געווען אַ גרויסע און רייכע רבנישע ביבליאָטעק, דער גרעסטער טייל פון די מתפללים זענען געווען סטאָלינער חסידים, וועלכע האָבן געדאָוונט אויף זייער אייגנאַרטיקן אופן. סטאָלינער חסידים האָבן נישט ליב געהאַט קיין חזנים און מגידים. ר' פנחס טשערנאָמאָרעץ פון פֿלאָטניצע איז געווען דער שטענדיקער בעל־תפילה במשך פון איבער דרייסיק יאָר, דאָך האָבן באַוווּסטע חזנים און מגידים געדאָוונט און געהאַלטן זייערע דרשות אין דער שול. סטאָלינער חסידים האָבן געהאַט זייערע באַזונדערע אייגנשאַפטן פון דאָוונען: מיט עקסטאַז און שמחה וואָס האָט זיך אויסגעדריקט אין פֿאַטשן מיט די הענט, טופען מיט די פיס אָדער לויפן פון ווינקל צו ווינקל, מיט געוידער און געפילדער, דער עיקר איז ביי זיי — די כוונה און נישט דער טראָפ פון וואָרט. דער וואָס האָט געהערט און געזען ווי די סטאָלינער חסידים דאָוונען, הויפֿזעכלעך ווי ר' אלתר לעווין פלעגט דאָוונען און זאָגן דעם יהי רצון פון ספירה וועט — דוכט זיך — קיינמאָל ניט פֿאַרגעסן די תפילה, וועלכע איז געווען פול מיט געפיל און התלהבות. אָדער ווער קען פֿאַרגעסן די תפילה פון „פיטום הקטורת" ווען די חסידים האָבן געדאָוונט? דאָן האָט געהערשט צווישן זיי אַ מין קאָנקורענץ, יעדערער פון זיי מיט זיין ספעציעלן ניגון און אינטאנאציע האָט אויסגעדריקט די ווערטער: „כדי שתהא דקה מן הדקה!".

מיר הערן אַ געמיש פון קולות: אָט איז ר' אלתר לעווין וועלכער דונערט מיט זיין באַס: „כדי שתהא דקה מן הדקה!"; אָט הערט זיך די שוואַך־הייזעריקע שטימע פון רב: „כדי שתהא דקה מן הדקה!" שרייט אויס פון אַ דריטן ווינקל ר' מאָטל שווארצמאן מיט אַ שטימע פון אַ בייזקייט און ביטערניש: „כדי שתהא דקה מן הדקה!". אין די ווערטער האָט יעדערער פון זיי אויסגעדריקט זיין אייגנשאַפט, זיין כאַראָקטער.

אַ באַזונדער קאַפּיטל פֿאַר זיך איז געווען דער שלוש סעודות אין בית־המדרש. יעדן שבת, נאָכן דאָוונען מנחה, איז דאָס זמירות זינגען אין דער חסידישער חברה געווען די העכסטע מדרגה פון ענטוזיאזם. צווישן די חסידים זענען געווען אַזעלכע וואָס האָבן

זיך אויסגעצייכנט מיט שטאַרקע און שיינע שטימען און געשאַפן ניגונים, הגם זיי האָבן ניט געהאַט קיין אַנונג פון מוזיק.

דער באַווּסטער קלאַסישער ניגון איז געווען דער „אדיר במלוכה" וועלכן מען פלעגט זינגען פסח. דאָ זענען שטרענג אָפּגעהיט געווּאָרן די באַטאַנונגען פון „לך כי לך, לך אף לך" א. א. וו., און די הייסע השתפכות הנפש. און ווער רעדט ווען די חסידים האָבן געפּראַווען אַ שמחה און אַ יאָר־צייט, צי אַזוי אַ שמחת־מצוה און מען האָט געמאַכט אַ לחיים. ווען דער גוף האָט זיך אַ ביסל פאַנאַנדערגעווּאָרעמט און געקומען צו התפשטות הגשמיות און עלית נשמה, דאַן פלעגן די חסידים פאַרלאָזן דעם טיש און ס׳האָט זיך געשאַפן אַ קייט, אַ קאַראַהאַד פון חסידים אַרום דער בימה. האָבן ביי האָנט, האָנט צום אַקסל, אָדער ביים גאַרטל — האָבן די חסידים געטאַנצט. דאַן זענען בטל געווּאָרן אַלע מחיצות און קעגנזאַצן; אַרעם און רייך, למדן און עם־הארץ, יונג און אַלט — אַלע צוזאַמען האָבן זיך צונויפגעשמאָלצן אין איין גאַנצער קערפּערשאַפט. בעת דער הפסקה, פלעגט דער פירער פון קראַהאַד אויסרופן: „מיר זאָלן דערלעבן איבער אַ יאָר, מען זאָל זוכה זיין צו הערן ישועות און נחמות אויף יידן! משיח זאָל אין גיכן קומען".

אין די לעצטע יאָרן איז דער בית־המדרש געווען אַ פלאַץ פון פאַרזאַמלונגען פון פאַרשידענע אַרגאַניזאַציעס. מיר טאָרן נישט פאַרגעסן אויך איציק דעם שמש, וועלכער האָט געטריי געדינט דעם בית־מדרש עטלעכע און צוואַנציק יאָר. ר׳ איציק דער שמש איז געווען אַ מענטש פאַר זיך, אַ קאָזשאַנאַראָדאָקער, און ווען מען האָט אויסגעבויט דעם בית־מדרש האָט מען אים מכבד געווען מיט צוויי שטעלעס — אַלס שמש און בעדער. אַ דירה האָט ער געהאַט אין בית־מדרש גופא, אַ באַזונדער צימער. ר׳ איציק האָט אַכטונג געגעבן אויף רייניקייט און אָרדנונג אין בית־מדרש, אַלץ האָט ער אַליין אויסגעפילט, אַכטונג געגעבן אויף דעם נר תמיד און געהיט די ספרים. זיין פרנסה איז געווען פון בית־המדרש. אָבער לויט זיין כאַראַקטער איז ער נישט געווען צוגעפאַסט צו דעם. ווייל דער מענטש איז געווען אַ באַשיידענער און אַ שוגא בצע, ער האָט נישט געקענט ווי אַן אַנדער שמש בעטן אָדער געבן אַנצוהערן מ׳זאָל אים באַצאָלן פאַר זיין אַרבעט און באַדינען.

די האָראָדאָקער שול

די האָראָדאָקער שול איז אויפגעבויט געווּאָרן אין יאָר תרס״ד (1904) דורך די האָראָדאָקער חסידים. די איניציאַטאָרן און בויער זענען געווען: יצחק כץ, יחזקאל און שלמה סטאכאָווסקי, שאול ווילק, משה קארלין, יעקב הומער און אַנד. זי איז געשטאַנען פאַראַלעל — בערך אַ 400 מעטער ווייט — מיט דער אַלטער שול. די שול איז נישט געווען קיין גרויסע, אָבער הויך און פול מיט ליכט און לופט. קיינע געביידעס זענען נישט געווען נעבן איר, נאָר געטנער און פעלדער. דער גרעסטער טייל פון די מתפללים זענען געווען בעלי־מלאכות. דאָ אין מזרח וואַנט זענען געשטאַנען אויך בעלי־מלאכות ווי יחזקאל סטאכאָווסקי — דער שוסטער, משה יצחק פלאקסמאן — דער סטאָלער. דער שטענדיקער גבאי ראשון איז געווען יצחק כץ און גבאי שני — משה לייב מוזיקאַנט.

דאָ האָט מען געדאַוונט מיטן שטענדיק־אָנגענומענעם מילדן, רואיקן ניגון, אָן דעם סטאָלינער ברען און התלהבות. דער למדן פון בית־המדרש איז געווען ר׳ לייבוש קוציקאָוויטש, אַ שטרענג אָרטאָדאָקסישער ייד וואָס האָט נישט אַרויסגערעדט קיין וואָרט דברי חול און אין די פרימאָרגנס געלערנט תורה. דער שרייבער פון די שורות האָט פֿערזענלעכע סענטימענטן צו דעם בית־המדרש, ווייל דאָ האָט ער געלערנט אַ גאַנצן טאָג און אָפט אַ גאַנצע נאַכט — אַ משמר האָט דאָס געהייסן — מיט זיינע חברים, הערשל לעווין, בצלאל סטאכאָווסקי, און נאָכדעם אַוועקגעפֿאָרן אין ישיבה. אַ באַזונדער לעבעדיקייט און שמחה איז געווען ווען איינער פון די האָראָדאָקער רביים — די גינז־בורגס — זענען געקומען צו זייער טראַדיציאָנעלן באַזוך ביי די חסידים. ר׳ בבלה, ר׳ אל־תרקה, און דער יונגער רבי ר׳ וולוולה. אַ גאַנצע וואָך איז געווען פריילעך. די רביים זענען איינגעשטאַנען: ר׳ בבלה ביי יצחק כץ, ר׳ וולוולה ביי יוסף־דוד׳ן. ר׳ בבלה איז געווען אַ גרויסער צדיק און עניו און האָט געמאַכט אַ גרויסן רושם. ער איז געווען באַליבט און באַערט ביי די חסידים. אין דעם בית־המדרש האָבן די חברה־קדישא־לייט געפֿראָווט די סעודה פון כ״ד כסלו נאָך זייער תענית. לאה יוסל־דוד׳ס וואָס איר הויז איז געווען נעבן בית־המדרש, מיט אירע חבר׳טעס — אויך נשים צדקניות — האָבן אָנגעקאָכט און אָנגעבאַקן מיט דער בריטער האַנט, אַז די מיטגלידער פון חברה־קדישא האָט געלויבט צו פֿאַסטן דעם קורצן ווינטער־טאָג כדי הנאה צו האָבן פון דער פעטער סעודה מיט י״ש, וואָס איז געווען באַגלייט מיט אַ זמרל פון חסידישע ניגונים. די צענטראַלע פיגור פון דעם בית־המדרש איז געווען אהרנ׳קע דער שמש, אַ געבוירענער אַ קאָזשנאהאָרדאָקער, אַ ייד אַ תלמיד־חכם, אַ בעל־קורא און בעל־תפילה. ער האָט געוווסט יעדן „יאָרצייט״ וואָס דער מתפלל האָט געהאַט און ער פלעגט מיט אַ וואָך פריער שוין געבן צו וויסן, דער בעל יאָרצייט זאָל זיך שוין גרייטן. ר׳ אהרנ׳קע האָט איינגעפירט זיינע ניגונים אין די ימים־טובים־תפילות, ווי: „יה אלי וגואלי״, „אשריך ישראל״, וואָס דער עולם האָט אים מיטגעהאָלפן זינגען. די לעצטע יאָרן פלעגט באַזוכן די שול יאָר־יאָרלעך דער ברעזנער רבי אדמו״ר ר׳ איציקל פעצ׳עניק. דער שמש פון שול, ביז דעם אומקום, איז געווען ר׳ אייזיל דער מלמד.

די אשכנזער שול

די אשכנזער שול איז אויך אויסגעבויט געווָארן אין יאָר תרס״ד, (1904), דורך די אָנהענגער פון נוסח אשכנז וואָס זענען נישט געווען קיין חסידים, אַ טייל פון זיי שטאַמען פון ליטווישן געגנט. די בויער זענען געווען: אברהמ׳קע מוליאר, אלתר ציון, הערשל דאמניטש, א. א. זיי זענען געווען אויך די גבאים. דער בית־המדרש איז געשטאַנען אין צענטער שטאָט, אין אַ געסל נעבן דער סאַדאָווער גאַס אין אַ בלאָטיקןווינקל און איז שטענדיק געווען פול מיט מתפללים. איבערהויפט צו מנחה און מעריב. אַ ייד וואָס איז געווען פֿאַרהאָרעוועט אין זיין פרנסה און אַרבעט, האָט קיין צייט נישט געהאַט צו גיין אַ וויייטע שטרעקע אין האָראָדאָקער אָדער דער אַלטער שול. און אָט אַזוי האָבן די חסידים וואָס האָבן הייס געהאַלטן פון „ויצמח פורקניה״ פון קדיש געמוזט מוותר זיין אויף אים, ווען ער האָט געדאַוונט ביים עמוד אין דעם אשכנזישן בית־המדרש. אין דעם בית

המדרש האָט ר׳ ישראל פרץ געלערנט זיין שיעור גמרא פאַרן עולם. אויך דער הייסער סטאָלינער חסיד ר׳ מרדכי פערעפלאָטשיק, האָט נאָך דעם טאָג אַרבעט — געלערנט אין אָונט זיין פרק משניות ביז ער איז אַנדערעמלט געוואָרן און זיינע זין פלעגן אים קומען אויפוועקן און נעמען אַ היים. די גבאים האָבן שטרענג אָפגעהיט דעם נוסח אשכנז. דער אַרט דאָוונען איז געווען אויפן ליטווישן שטייגער, מער אַכט געלייגט אויפן דקדוק און כוונה, אָבער אָן דעם חסידישן גערודער און התלהבות.

די „זעמדרישע״ שול

די ערשטע יאָרן, ביזן בויען דער שול האָבן די איינווווינער פון די זעמד געדאָוונט אין צווויי מנינים: איינער ביי ר׳ יהושע קאָשטאָן. דאָרטן האָבן געדאָוונט אבערהויפט סטאָלינער חסידים. און דער צווייטער מנין — ביי ר׳ מאיר קאָפלאָנסקי. דאָ האָבן געדאָוונט דער עיקר „עמך״, דער גרעסטער טייל פון די איינווווינער.

אין אַ צייט אַרום איז געוואָרן ענג אין די מנינים און נאָך גרויסע השתדלות׳ן האָבן די מתפללים פון ר׳ מאיר׳ס מנין באקומען אַ דערלויבעניש צו בויען אַ שול. די זעמדישע שול איז געבויט געוואָרן אין צענטער פון דער יידישער סביבה. די ערשטע צייט האָבן די מתפללים פון ר׳ יהושע קאָשטאָנ׳ס מנין זיך נישט משתתף געווען אין בויען, אָבער שפעטער זענען זיי אויך צוגעשטאָנען, געקויפט „ערטער״ און געהאָלפן בויען דעם „משכן מעט״. דער גרעסטער טייל מתפללים פון דער זעמדישער שול זענען געווען בעלי מלאכות און בכלל האָראָפאָשנע יידן, צווישן זיי אויך יידן וואָס האָבן געלערנט אַ בלאָט גמרא. אויך דאָ האָט מען געדאָוונט נוסח ספרד.

עס איז כדאי צו דערציילן, מיט וואָס פאַראַ איבערגעבנקייט האָבן יידן געבויט זייער שול.

יעדערער האָט אָנטייל גענומען און געהאָלפן אין דער הייליקער אַרבעט: ווער מיט גראָבן, ווער מיט בויען און ווער מיט אַרבעט און געלט צוזאַמען. דער אָנפירער און פראָיעקטגעבער פון בנין איז געווען ר׳ ראובן דענענבערג (ראובן דער מילנער). זיינע מיטהעלפער — ר׳ יעקב קאָשטאָן און זיינע זין, ר׳ אָביגדור קאָצמאָן און ר׳ דוד גונין (דער סטאָלער), וואָס האָט געמאַכט דעם ארון קודש — דאָס אַלץ איז געטאָן געוואָרן לשם מצוה. אין דער זעמדישער שול איז געווען איינגעפירט דאָס תהילים זאָגן. דאָ פלעגט שבת נאָכמיטאָג זיך שטעלן ביים עמוד ר׳ אברהמ׳ל דער וויטשינער און מיט זיין פעסטער שטימע פלעגט ער אין משך פון אַ פאָר שעה אָפזאָגן דעם גאַנצן תהילים. ס׳זענען געווען אַ זעלכע וואָס פלעגן לערנען אַ בלאָט גמרא. אין איין זייט זענען געזעסן ר׳ אביגדור קאָצמאָן מיט ר׳ מאיר קאָפלאָנסקי און געלערנט גמרא, פון דער צווייטער זייט איז געזעסן ידידיה קוציקאָוויטש דער גלעזער און זיך געמאַטערט אויף אַ שווערער סוגיא אין גמרא, און גאָר אין ווינקל איז געשטאָנען אָנגעשפאָרט אויפן שטענדער ר׳ פנחס וויניק (דער בעל עגלה) און געלערנט פאָר זיך מסכת שבת. און אָנדערע האָבן געלערנט משניות און עין יעקב. דער גייסטיקער פירער פון דעם בית־המדרש איז געווען ר׳ אהר׳לע גינזבורג, דעם דוידהאָראָפקער רבינס אַ זון. ער איז נישט

געווען קיין אָפּיציעלער רב, ער האָט נאָר געלערנט תורה און די זעמדישע אייגווויינער האָבן אים אויסגעהאַלטן. דער בית־המדרש איז געווען שטענדיק פול מיט מתפללים. דער שטענדיקער בעל־תפילה אין ימים־נוראים און ימים־טובים איז געווען ר׳ ראובן דענענבערג ביז זיין אָפּפאָרן קיין אַמעריקע. דער שטענדיקער בעל קורא איז געווען ר׳ אביגדור קאַצמאַן (דער מוליאַר), אַ ייד אַ תלמיד חכם. דער עולם האָט זיך געפילט אין דעם בית־המדרש זייער גוט און פריי. דאָ זענען נישט געווען יחסנים און גבירים, מען האָט נישט געפילט קיין אונטערשייד צווישן די סטאָלינער חסידים און די האָראָדאָקער אָדער צווישן חסידים און נישט־חסידים. יונגווארג וועלכע האָבן ליב געהאַט מאַכן זיך פריילעך, האָבן געפונען אונטערשטיצער צווישן די דערוואַקסענע... אויך אין דעם בית־המדרש האָבן חסידים געפראַווט שלוש סעודות, אָבער שוין נישט מיט אַזאַ התלהבות ווי אין דער אַלטער שול.

אויך דאָ פלעגט מען פראַווען אַ סעודת מצוה, אַ שמחת בית השואבה, מ׳פלעגט טאַנצן „האָנט אויף אַקסל", אָבער די ברכות האָבן געטראָגן אַ מער רעאַלן כאַראַקטער — וועגן ישועות און נחמות אויף יידן ווי אויך פערזענלעכע ברכות: „מען זאָל דערלעבן אין גיכן ביי דיין טאָכטער אויף דער חתונה, דיין זון זאָל אַרויס פון פריזיוו" א. א. וו.

אין דער ערשטער וועלט־מלחמה, ווען פינסק איז פאַרנומען געווארן דורך די דייטשן און פיל היימלאָזע זענען אַנגעקומען קיין לוניניעץ און ס׳האָבן אויסגעפעלט דירות, האָבן עטלעכע משפחות פון זיי זיך באַזעצט אין שול, אין שטיבל און אויבן אין דער עזרת נשים. דער ביטערער גורל האָט געוואָלט אַז די געטאָ, וועלכע די נאַציס האָבן באַשטימט פאַר דער יידישער באַפעלקערונג איז געווען אין דעםווינקל פון דער זעמדישער שול. פון דאָרט זענען אונזערע משפחות מיט אכזריות אַוועקגעפירט געווארן צו דער שחיטה.

דער ברעזנער רבי אדמו״ר פעטשעניק אין לוניניעץ
לינקס — ר׳ שלמה לעווין; רעכטס — ר׳ אברהם
גלעזערמאַן, יצחק ניסמאַן און יצחק לעווין

חיים רובינראוט / פון יידישן קולטור־לעבן

„שול קולט"־שול א. נ. פון דוד פינסקי

די יידישע נאַציאָנאַלע „שול־קולט"־שול א. נ. פון דוד פּינסקי איז געגרינדעט געוואָרן אין יאָר 1930 לויט דער איניציאַטיוו פון אַ גרופּע פועלי־ציון צ. ס. חברים, צו וועלכע עס זענען צוגעשטאַנען האַנטווערקער־טוער און אומפאַרטייאישע. די שילער זענען באַשטאַנען הויפּטזעכלעך פון אַרבעטער־קריייז און פון די אָרעמסטע שיכטן, די אונטעריכט־שפראַך איז געווען יידיש, מיט אַ גרויסער מאָס העברעאיש, תנ"ך, פאַלעס־טינאָגראַפיע און יידישע געשיכטע. די שול איז געפירט געוואָרן אין גייסט פון אַרבעטנדן ארץ־ישראל און איז געווען אָנגעשלאָסן אין דער צענטראַלע פון „שול־קולט" אין וואַרשע, וועלכע האָט זיך געפונען אונטער דער השפעה פון די פועלי־ציון — צ. ס. די שול איז באַשטאַנען פון 4 קלאַסן מיט 70 שילער. אין מאַטעריעלער הינזיכט האָט זיך די שול שטענדיק געראַנגלט פאַר איר עקזיסטענץ. די הכנסות פון שכר־לימוד זענען געווען מינימאַלע, נאָר אַ דאַנק דער אָפּפערווויליקייט פון חברים און טוער. פלעגט דער בודזשעט געדעקט ווערן דורך אַקציעס און פערזענלעכע באַשטייערונגען.

יעדעס יאָר ביים באַנייען די קאָנצעסיע פון דער שול, פלעגן געמאַכט ווערן דורך דער פוילישער שול־מאַכט גרויסע שווערייקייטן, נישט האָבנדיק קיין פאַסיקן לאָקאַל האָט די שול געוואַנדערט פון איין לאָקאַל אין צווייטן. אויפן 4־טן שול יאָר האָט די שול־מאַכט נישט ארויסגעגעבן די קאָנצעסיע און די שול האָט געמוזט זיך שליסן.

ביי דער שול האָט אויך במשך פון צוויי יאָר עקזיסטירט אַ קינדער־גאָרטן מיט 20 קינדער.

בלומען־טאָג לטובת דער י. ח. ברענער ביבליאָטעק (1922)

די י. ח. ברענער־ביבליאטעק אין לונינעץ

די ערשטע יידישע געזעלשאַפטלעכע און עפענטלעכע ביבליאָטעק אין שטאָט איז געגרינדעט געוואָרן אין דער צייט פון דער ערשטער וועלט־מלחמה דורך ד״ר טשערניאָווסקי, אַ מיליטער־אַרצט אין אַרטיקע עסקנים, אַלס אָפּטיילונג פון דער פּעטראָגראַדער געזעלשאַפט צו פֿאַרשפרייטן קולטור צווישן יידן — „חברת מפיצי השכלה״. אמערסטן זענען די ביכער געווען רוסישע און אַ קליינע צאָל יידישע און נאָך וויניקער העברעאישע. נאָך דער וועלט־מלחמה, מיטן אַנטשטיין פון אַ ציוניסטישער יוגנט־באַוועגונג, איז די ביבליאָטעק אַריבער אין די הענט פון אַ גרופּע טויער פון צ. ס. יוגנט און „צעירי ציון״. די ביבליאָטעק האָט זיך אָנגעהויבן אַנטוויקלען. עס זענען צוגעקומען פיל העברעאישע און יידישע ביכער, די צאָל לעזער איז שטאַרק געוואָקסן.

פֿאַרוואַלטונג פון י. ח. ברענער ביבליאָטעק (1922)

דורך עפענטלעכע זאַמלונגען, פֿאַרשטעלונגען פון דראַמאַטישן קרייז, זענען געשאַפֿן געוואָרן די פינאַנציעלע מיטלען פֿאַר דער ביבליאָטעק. אין 1920 אין דער צייט פון דער פּוילישׂ־סאָוויעטישן קריג, וועו די פֿאַליאַקן האָבן פֿאַרלאָזנדיק די שטאָט איר אונטער־געצונדן איז אויך פֿאַרברענט געוואָרן די ביבליאָטעק, וועלכע האָט זיך געפונען אין מויער פון דוד גרינשטיין. עס האָט לאַנג נישט געדויערט אָן די ביבליאָטעק איז צוריק באַגייט געוואָרן א. נ. פון יוסף חיים ברענער, אַזוי איז די ביבליאָטעק שטופענווייז געוואַקסן ביז 1924, וועו דער גרעסטער אַקטיוור טייל פון דער צ.ס. יוגנט און החלוץ זענען אַוועק קיין ארץ־ישראל איז די ביבליאָטעק פֿאַרנאַכלעסיקט געוואָרן. אין קאַסטנס אויף בוידעמס האָבן זיך געוואָלגערט די ביכער אַ לאַנגע צייט.

אין 1927 האָבן אַ גרופּע פועלי־ציון צ.ס. חברים צוגעטראָטן ווידער באַנייען די ביבליאָטעק, צוליב רעכטלעכע טעמים איז דאָס נישט געלונגען, האָבן זיי געגרינדעט די קולטור־געזעלשאַפט „תל־חי" און דורך זאַמלען ביכער געשאַפן אַ נייע ביבליאָטעק א.נ. „תל־חי". די גאַנצע ביבליאָטעק האָט זיך געפונען אין אַ קליין קעסטל אין וואוינונג פון מיכל טאָפטשיק. אַדאַנק דער אונערמידלעכער אַרבעט פון דער גרופּע חברים, האָט זיך די ביבליאָטעק שנעל אַנטוויקלט. מען האָט געדונגען אַ אייגענעם לאָקאַל, ביי דער ביבליאָטעק איז געשאַפן געוואָרן אַ לעזע־זאַל. די יידישע יוגנט און אַרבעטערשאַפט האָבן זיך גרופּירט אַרום דער ביבליאָטעק און לעזע־זאַל, הונדערטער לעזער זענען געוואָרן סטאַבילע באַזוכער. אין פאַרלויף פון 2 יאָר צייט האָט די ביבליאָטעק שוין געציילט איבער 1000 ביכער פון דער יידישער און העברעאישער ליטעראַטור. די קולטור־געזעלשאַפט „תל־חי" פלעגט אַרגאַניזירן וועכענטלעכע קעסטל־אָוונטן, רעפעראַטן, ליטעראַרישע משפטים א. א. עס איז געשאַפן געוואָרן אַ דראַמאַטישער־קרייז וועלכער האָט דורך זיינע אַרויסטרעטונגען דערוואָרבן זיך אַ נאָמען אין שטאָט און אַרומיקע שטעטלעך. אַ דאַנק דער אונערמידלעכער אַרבעט פון מנחם לעשצינסקי, האָט זיך דער דראַמאַטישער קרייז שטאַרק אַנטוויקלט. פון זיינע בעסטע פיעסן זענען געווען „די מוטער" פון דוד פינסקי, „דער דאַרפס־יונג" פון יעקב גארדין, און „די זיבן געהאָנגענע" פון ל. אַנדרעיעוו. עס איז אויך געשאַפן געוואָרן אַ כאָר, אַ אָרקעסטער, אַ ספאָרט־גרופּע. אין פאַרלויף פון גאָר אַ קורצער צייט האָט די קולטור־געזעלשאַפט „תל־חי" אַ דאַנק איר השפעה אין שטאָט קאָנצענטרירט אַרום זיך גרויסע טיילן פון דער יוגנט און אַרבעטער. דורך דעמזעלבן קרייז־טויער איז געשאַפן געוואָרן די פאָלקס־שול און קינדער־הייַם „שול־קולט", וועלכע האָט עקזיסטירט דריי יאָר.

ביי דער אַרבעט און אַנטוויקלונג פון דער ביבליאָטעק און אירע צווייגן איז נישט

דראַמאַטישער קרייז פון „תל־חי" געזעלשאַפט (1928—1933)

אָפּצושאַצן די לייסטונג און מסירת־נפשדיקע טעטיקייט פון אשר סענדערוק, וועלכער האָט נישט געקאָרגט קיין מי און אָנשטרענגונג „שלא על מנת לקבל פרס". ביים אָנהויב פון דער צווייטער וועלט־מלחמה האָט די ביבליאָטעק פאַרמאָגט 300 לעזער און בערך 2500 ביכער, פון אַלע נייעסטע אויסגאָבן פון דער מאָדערנער העברעאישער און יידישער ליטעראַטור.

די יידישע ביבליאָטעק „תל־חי" אין לונינעץ, דער לעזע־זאַל, דראַמאַטישער קרייז, אָרקעסטער, כאָר, עפענטלעכע ליטעראַרישע אונטערנעמונגען האָבן זייער פיל בייגע־שטייערט צום אויפהויבן דעם קולטורעלן ניוואָ פון דער יידישער אָרבעטער־יוגנט אין שטאָט, געשטאַרקט איר נאָציאָנאַלן און סאָציאַלן באַווּסטזיין אין גייסט פון דעם אָרבע־טענדן ארץ־ישראל.

מיטן אָריינטריט פון דער רויטער אָרמיי איז די ביבליאָטעק אָריבער צו דער סאָוויעטישער מאַכט. אָלע העברעאישע ביכער, ווי אויך יידישע מיט אָ נאָציאָנאַלן אינהאַלט און מיט אָ נישט געווּנטשענעם סאָציאַלן אינהאַלט זענען פאָרניכטעט געוואָרן. די איבעריקע ביכער זענען איבערגעגעבן געוואָרן דער אַלגעמיינער שטאָטישער ביבליאָטעק, פאָרניכטנדיק אויף יעדן בוך די אויפשריפט פון „תל־חי" ביבליאָטעק.

מיט דער היטלער־אָקופאַציע, זענען צוזאַמען מיטן גאַנצן יידישן ישוב אָוועק מיטן רויך אויך די רעשטלעך יידישע ביכער.

פון די גרינדער און אַקטיוויסט טויער פון דער „תל־חי" ביבליאָטעק און אירע צווייגן וואָס זענען אומגעבראַכט געוואָרן דורך די דייטשן זענען געווען: אשר סענדערוק, מנחם לעשצינסקי, גאָדל זוליאַר, דינה טאַפּטשיק, שלמקה מוזיקאַנט, אורי ראטקאָפּ, חייקה און יעקב ביקמאן, אליהו קוזניץ, און וועלוול טאַקער.

דבורה קוטניק (דעטראָיט) / די ערשטע יידישע ביבליאָטעק

ווען מיין פאָטער האָט זיך איבערגעצויגן פון קאָזשאַנהאָראָדאָק (נאָך דער גרויסער שריפה) קיין לונינעץ, האָט ער באַשלאָסן עפענען אַ ביבליאָטעק פאַר „עמך". ער האָט זיך נישט אָפּגעשטעלט פאַר די גרויסע שוועריקייטן הן מצד דער צארישער מאַכט, וואָס האָט נישט געגעבן קיין דערלויבניש און הן מצד די רעליגיעזע יידן, וואָס האָבן מורא געהאַט, אַז „אברהם הערשל דער מלמד זאָל זיך נישט פאַרנעמען מיט טריף־פסול ביכלעך".

מיין פאָטער האָט באַשטעלט און באַקומען פון וואַרשע אוןווילנע עטלעכע טראַנספאָרטן ביכער אין יידיש און העברעאיש. די העברעאישע ביכער זענען געווען אין גרעסטן טייל השכלה־ביכער פון קלמן שולמאן, מאפו, פרץ, שלום־עליכם, מענדעלע, און אנד. אין יידיש: פרץ, שלום־עליכם, מענדעלע, דינעזאָן א. א.

די יידישע ביכער האָבן נישט געהאַט די ערשטע צייט קיין גרויס דערפאָלג. דאָן האָט מיין פאָטער, וואָס האָט פאַרשטאַנען די פסיכאָלאָגיע פון קליינשטעטלדיקן לייענער וואָס וויל „אינטערעסאַנטע" ביכער. אויסגעשריבן שמרס און בלאשטיינס ראָמאַנען. דער

עולם האָט אָנגעהויבן לייענען מיט גרויס חשק און זיך געקוויקט מיט די גראָפן און גראָפיניעס... מען מוז זאָגן, אַז שמרס ראָמאַנען האָבן געווירקט, דער עולם האָט זיך צוגעווויינט צו לייענען אַ בוך.

מיט דער צייט האָט מיין פאָטער דערצויגן דעם עולם צו לייענען די נייע יידישע קלאַסיקער. יעדן פרייטיק נאָכמיטאָג איז אונזער שטוב באַזוכט געווארן פון שניידערקעס, דינסט־מיידלעך, פריקאַשציצעס און אויך אַרבעטער — שוסטער און שניידער, וואָס האָבן געדענקט גייענדיק פון מרחץ, זיך אַריינצוכאַפן צו אברהם הערשלען דער מלמד נעמען אַ בוך אויף שבת. די ביכער זענען געווען פאַרבאַהאַלטן אין די שופלאָדן פון דער קאָמאָדע, רעווואָלוציאָנערע ביכלעך — אין דער מאָמענט בעט אונטערן זאַק שטרוי. און נישט איינמאָל וועט עס האָט זיך באָוויזן אַ פאָליציאַנט אין אונזער געסל, פלעגט די מאַמע ווערן בלאַס פאַר שרעק. איינמאָל, פאַר גרויס שרעק, האָט זי געגומען אַלע ביכלעך פון איר בעט און פאַרברענט.

די ביבליאָטעק האָט געהאַט אַ גרויסע השפעה אויף די לעזער. דער קליינשטעטלדיקער האָט זיך באַקאַנט מיט דער גרויסער וועלט, עס האָבן זיך געעפענט זיינע אויגן און ער האָט אָנגעהויבן פאַרשטיין אַז ס׳איז דאָ אַ גרויסע וועלט מיט פראָבלעמען אויסער לונינעץ און אַפילו פינסק... גאָנץ אפט באַגעגן איך אין דעטראָיט אַ לאַנדס־פרוי און זי דערציילט מיר אירע זכרונות וועגן די ביכלעך וואָס זי פלעגט נעמען ביי אונז יעדן פרייטיק און געדענקט נאָך אַפילו די נעמען פון זייערע העלדן.

די ביבליאָטעק איז חרוב געווארן אין 1915־טן יאָר, וועו מיר האָבן פאַרלאָזן אונזער שטוב און אַנטלאָפן קיין קאָזשאַנהאָראָדאָק, צוליבן דערנענטערן זיך פון די דייטשן, קאָזאַקן וואָס האָבן פאַרנומען אונזער הויז, האָבן צוריסן און פאַרברענט אַלע ביכער און דערמיט אַ סוף געמאַכט צו דער ערשטער יידישער ביבליאָטעק.

יעקב קולה / אַ חסידישער שבת אין לוניניעץ

צוויי מאָל אַ יאָר האָט זיך לוניניעץ געפונען אין אַ יומטובדיקער שטימונג, וועלכע האָט אַרומגענומען אַלע שיכטן און קלאַסן פון דער באַפעלקערונג אָן אונטערשייד פון אַלט און יונג. דאָס איז געווען בשעת עס זענען אָנגעקומען די רביים פון סטאָלין און קאַרלין. יעדער רבי פלעגט קומען אויף אַ שבת קיין לוניניעץ, כדי מעורר זיין זיינע חסידים צו חסידות און עבודת־השם.

אַזוי פלעגט איין שבת אין יאָר באַזוכן דער סטאָלינער רבי ר׳ משה׳לע פון סטאָלין, ווו ס׳האָט זיך געפונען דער באַרימטער סטאָלינער רביאישער הויף (געגרינדעט דורכן וועלטבאַרימטן צדיק ר׳ אהרן קאַרלינער, באַקאַנט אַלס דער „בית־אהרן״, אָדער „דער אַלטער רב״). זיינע נאָכפאָלגער זענען געווען ר׳ אשר, „דער יונגער רב״, און זיין זון ר׳ ישראל׳קע, וועלכן מ׳האָט אין דער גרויסער וועלט גערופן „דער ינוקא״. ביי די סטאָלינער חסידים איז ער געווען באַקאַנט אַלס „דער פראָנקפורטער״ (ווייל ער איז נפטר געווארן אין פראָנקפורט).

איינמאָל אין יאָר אויף אַ שבת פלעגט קומען דער קאָרלינער רבי, ר׳ מלכ׳קע, אויך ר׳ ישראל׳קעס אַ זון, וועלכער האָט געווינט אין קאָרלין נעבן פינסק. דאָ האָט געלעבט און געווירקט ר׳ אהרן הגדול, דער גרינדער פון דער סטאָלינער־קאָרלינער דינאַסטיע און דער גרעסטער פאָרשפרייטער פון חסידות בכלל, איינער פון די חשובסטע תלמידים פון מעזריטשער מגיד. אין קאָרלין האָבן פארטגעזעצט זייער טעטיקייט ר׳ אשר און ר׳ שלמה קאָרלינער, טיילווייז אויך דער „בית־אהרן". דאָרט געפינען זיך אויך די הייליקע קברים פון ר׳ אהרן הגדול און זיין זון ר׳ אשר.

אויף אַזאַ שבת פלעגט זיך דאָס שטעטל גרייטן וואָכנלאַנג. עס פלעגט ווערן צוגעגרייט אַ רשימה פון אַלע חסידים און סימפּאַטיקער און יעדערער האָט זיך באַשטייערט ביד רחבה, כדי צוגרייטן אַ שבת פון כל טוב פאַרן רבין און דעם „עולם". עס פלעגן זיך צונויפפאָרן חסידים פון די אַרומיקע שטעטלעך און דערפער, כדי צו פרייען זיך מיטן גרויסן גאַסט.

די חסידישע וויבער האָבן צוגעגרייט דאָס עסן פאַר די געסט (אַלע חסידים פלעגן עסן צוזאַמען מיטן רבין ביים טיש אין שול) און ביים צוגרייטן די קוגלען. חוץ די זיבן קוגלען, וועלכע האָבן געהערט אָפּיציעל צום „טיש", האָבן די מקורבים אַריינגעשיקט קוגלען. דערביי האָבן חסידישע וויבער קאָנקורירט איינע מיט דער צווייטער אין וואָס שענערס און וואָס בעסערס.

אָנקומען אין שטעטל פלעגט דער רבי שטענדיק דאָנערשטיק (פרייטיק פלעגן די סטאָלינער רביים זיך נישט לאָזן אין וועג). פון אינדערפרי אָן האָט מען אָנגעהויבן מאָכן הכנות: פאַרן דאָוונען איז מען געגאָנגען אין מקוה און אין זינען געהאַט יוצא־צו־זיין דערמיט אַלס ערשטע הכנה צום קבלת־פנים. דעם טאָג איז די שול געווען געפאָקט צום דאָוונען. עס האָט זיך שוין אַנדערש געדאָוונט, דער „לעולם" האָט זיך געזאָגט מיט אָן אַנדער געשמאַק. נאָכן דאָוונען האָט מען פעסטגעשטעלט דעם סדר־היום פון קבלת־פנים און געמאַכט די לעצטע פאַרבאַרייטונגען און גלייכצייטיק געגומען אַ „קאָפּ" בראָנפן אויף „לחיים". בדרך־כלל איז תמיד גרייט געווען אַ פלעשעלע „וויסע", על כל צרה שלא תבוא — אַ „לחיים" דאָרף שטענדיק זיין גרייט, בפרט אַז מען גרייט זיך אויף אַזאַ חשובן און ליבן גאָסט. זאָגט מען דערווייל נאָך אַ גוט וואָרט, וואָס מ׳האָט אַליין געהערט פונעם רבין ז״ל און אויך פון רבין זאָל געזונט זיין — און די שטימונג איז אַ געהויבענע. דער ממונה אויפן פלעשעלע איז ר׳ אלתר לעוין, וועלכער איז אַ שטענדיקער מתפלל אין צווייטן מנין, און אַז ר׳ אלתר נעמט די פלעשל אין האָנט הערשט די ברכה. פשוט, עס געשעט דער צווייטער נס־חנוכה, און פון דעם פלעשל, וואָס קלעקט בצמצום אויף איין טאָג — האָט מען געטרונקען אַ גאַנצע וואָך... ר׳ אלתר האָט געהאַט אַ גלעזעלע, אַ יקר־המציאות. קודם־כל האָט עס געדאַרפט שטיין אויפן קאָפּ, ווייל קיין פיס האָט עס שוין לאָנג נישט געהאַט. געגאָסן האָט ער אין גלעזעלע האָלטנדיק אינווייניק דעם קליינעם פינגער, דורך דעם איז דאָס גלעזל שנעל פול געוואָרן (חסידים טרינקן מלא).

אַ שעה פאַרן אָנקומען פונם צוג, האָבן געהאָלטן אין איין שטראָמען צום באַן חסידים. יעדער האָט געוואָלט פאַרכאַפּן אַ פלאַץ, כדי בעסער צו זען דעם רבין און פריער

דער קאַרלינער רבי

דער סטאַלינער רבי

אים אַפּגעבן שלום. די עלטערע חסידים האָבן זיך אַנגעטאָן בגדי־שבת: די הויכע זיידענע היטל, מיטן שוואַרצן סורדוט, און מיט אַ הרגשה פון יומטובדיקייט, התלהבות און שמחה געוואַרט אויפן חשובן גאַסט. מיט אַ גרויסן פּאַראַד האָבן דעם רבין אַפּגעפּירט אַ היים אונטערן האַנט צווישן עלטערע חסידים. איינער פון זיי איז שטענדיק געווען ר׳ אלתר־יודל דער רב, ביי ווען מען די רביים פלעגן איינשטיין.

באַלד איז דאָס שטילע שול־גאַסל פאַרוואַנדלט געוואָרן אין אַ צענטראַל־פונקט: די באַוועגונג איז אין פולן ברען; שטאָטישע בעלי־בתים וועלכע האָבן נישט באַוויזן זיין ביים באַן, גייען איצט צום רבין שלום געבן.

פרייטיק האָט לוניניץ באַקומען אַן אַנדער צורה: קרעמער האָבן פאַרלאָזן זייערע געשעפטן, בעלי־מלאכות — זייערע ווערשטאַטן, און די ישיבה־בחורים — זייערע גמרות. די גאַסן זענען פול מיט געסט — אורחים צום רבין אויף שבת. יעדע באַן ברענגט פרישע מנינים יידן, מ׳קומט אַבער אויך מיט שליטכּס און וועגעלעך פון דער נאַנטער סביבה. אָט קומט אַן די פלאָטניצער קאָמפּאַניע, וועלכע האָט אַ באַזונדער שם — אַלס „גוטע קאָזאַקן״, וועלכע פלעגן קומען צום קאַרלינער רבין. ס׳קומט אַן די פאהאסטער קאָמפּאַניע מיט ר׳ משה־מאירן דעם שוחט בראש צום סטאַלינער רבין. און דאָ פרייט מען זיך מיט ר׳ מאטעס׳ן דעם לאכאוועד שוחט, וועלכער פלעגט קומען בראש פון אַ קאָמפּאַניע חסידים. גרופּעס חסידים פלעגן קומען פון פינסק, סטאָלין, דוידהאָראָדאָק, דאָמבראָווויץ, וויסאָצק, סאַרנע א. א. וו. — און אין שטעטל האָט געקאָכט ווי אין אַ קעסל.

יעדער חסיד האָט שוין געהאַט זיין באַשטימטע סטאַנציע. ווער ביי אפרים־איצלען, ביי יוסף דיאטלאוויצקי, ביי מאָטל שווארצמאן, ביי איציק כץ, ביי גערצולין און אַנד. יעדער איינער האָט זיך געפילט ווי ביי זיך אין דער היים, כמעט אין יעדער שטוב זענען איינגעשטאַנען אַ פּאָר אורחים.

פרייטיק פֿאַרנאַכט האָט דער „עולם" אָנגעהויבן שטראָמען אין שול. דאָס שול־געסל איז געווען שוואַרץ פון מענטשן. חוץ די אָנגעפֿאַרענע געסט, זענען אויך געגאַנגען שטאָטישע בעלי־בתים פון אַנדערע שולן בייזיין דעם דאָוונען פון רבין. אין שטיבל טרעפן זיך היימישע און באַקאַנטע, סטאָלינער חסידים זענען ווי איין משפחה. מ׳טרייסט זיך און מ׳וויינשט זיך איה״ש איבער אַ יאָר ווידער צו טרעפן זיך אויפן זעלבן אופן.

די לוניניעצער חסידים גייען אַרום מיט שטראָלנדיקע פנימער ווי מחותנים אויף אַ חתונה... אונזער שמחה!

פלוצים, ווי עלעקטרישער שטראָם גייט דורך אַ ידיעה: — דער רבי גייט! מ׳מאַכט אַ וואַרע כדי צו לאָזן דעם רבין צוקומען צום אויבנאָן.

שוין שפּעט, בין השמשות, לויט אַ רמז גייט צו צום „עמוד" איינער פון די חסידים און הויבט אָן: „הודו לד׳, כי טוב, כי לעולם חסדו". ווי אַ הייליק פייער וואָלט אַרומגע־נומען דעם גאַנצן קהל. ס׳וואָקסט די התלהבות פון מינוט צו מינוט, ממש עד כלות הנפש. די באַגייסטערונג ווערט נאָך שטאַרקער ווען דער רבי בכבודו ובעצמו גייט צו צום „קבלת שבת"...

אַ באַזונדער פרשה פֿאַר זיך איז געווען דער „טיש פירן".

„פירן אַ טיש", הייסט די סעודות ביים רבין בכלל און שבת און יו״ט בפרט. זינט דער בית־המקדש איז חרוב געוואָרן, ווערט דעם מענטשנס טיש אָנגערופן „מזבח" — האָבן די חז״ל געזאָגט, און די סעודה, וועלכע מ׳עסט — אַ קרבן. דער צדיק, וועלכער איז טועם דערפון, איז דער כהן־גדול, וואָס איז מקריב דעם קרבן צום הקב״ה — אַזוי ווערט געזאָגט ביי חסידים. טיילט טאָקע דער רבי „שיריים" פון יעדן מאכל, פון וועלכן ער איז טועם, און יעדער באַמיט זיך דאָס צו באַקומען פון רבינס האַנט אַליין.

דער „טיש" הייבט זיך אָן פרייטיק־צו־נאַכט — מיטן פייערלעכן „שלום עליכם מלאכי השלום", וועלכער ווערט אין סטאָלין נישט געזונגען נאָר געזאָגט, אָבער מיט אַן אייגנאַרטיקער מעלאָדיע. דער רבי זאָגט וואָרט ביי וואָרט און אַלע חסידים זאָגן־נאָך שטילערהייט, שטייענדיק מיט גרויס יראת־הכבוד און התלהבות.

די אָנגעצויגנקייט ווערט שוואַכער ווען מען וואַשט זיך צום עסן. מ׳אָטעמט אַפּ פרייער, סוף־סוף דאַרף מען אויך אַ ביסל גשמיות... מ׳עסט די געפּעפּערטע פיש, וועלכע די לוניניעצער קאָמפּאַניע האָט צוגעגרייט מיט געשמאַק. דאָן הויבט מען אָן צו זינגען. נגינה ביי חסידים בכלל און סטאָלינער בפרט, פֿאַרנעמט אַ געוויסן פּלאַץ. סטאָלין האָט אַ ספּעציעלן נוסח אויך אין ניגונים. דאָ זינגט מען נישט מיטן האַלדז נאָר מיטן האַרצן. אין סטאָלין לייגט מען אַכט, אַז דער בעל־תפילה אָדער מנגן זאָל די מלאכה מאַכן האַרציק. דערצו זענען דאָרטן שטענדיק געווען באַזונדערע קאָמפּאָזיטאָרן, וועלכע פלעגן צוגרייטן ניגונים בעיקר צו די ,ימים־נוראים', ביים „היום הרת עולם" און ביי „ויאתיו". שבת ביים „טיש" פלעגן געזונגען ווערן די ניגונים „מנוחה", „היום", ווי אויך דער הייליקער זמר לשבת „יה אכסוף", וואָס ס׳האָט מחבר געווען ר׳ אהרן הגדול. סטאָלינער חסידים און אויך די וועלכע האָבן אַ שייכות צום סטאָלינער „חדר", זינגען עס פרייטיק־צו־נאַכט און צו שלוש־סעודות. ס׳רוב פלעגן געזונגען ווערן די ניגונים פון יאַנקל

טעלעכאַנער, וועלכער איז געווען אַ גרויסער קאַמפּאַזיטאָר ביים רבין ר׳ ישראל׳קען. זיינע האַרציקע ניגונים ווערן געזונגען עד היום. די לעצטע יאָרן פלעגן אויך געזונגען ווערן די ניגונים פון ר׳ ישראל־יהודה דעם שוחט פון האַראַדאָק און קאָברין, וואָס פלעגט מחבר זיין נייע ניגונים צו די ימים־נוראים און זיי פלעגן געזונגען ווערן אויך אין די שבתים. ער פלעגט אויך קומען קיין לוניניעץ אויף שבת צום רבין ר׳ משה׳לע פון סטאָלין און זיינע ניגונים ווערן געזונגען עד היום ביי סטאָלינער חסידים.

לוניניעץ האָט געהאַט אירע זינגער: משה ברוך כהן, וועלכער איז געווען בעל־קורא אין שטיבל, לייבל ברעוודע, וואָס האָט געדאַוונט ימים־נוראים, נח געגדלער. מאָטעלע שוואַרצמאן און אויך ר׳ אלתר לעווין.

דער „טיש״ פלעגט זיך פאַרענדיקן מיט אַ פריילעכן ריקוד, פול מיט התלהבות און שמחה. אין דער רגע האָט יעדערער פאַרגעסן זיין פעקל צרות מיט דער גאַנצער שרעקלעכער ווירקלעכקייט. מ׳איז אַריין אין אַ גאַנץ אַנדער וועלט, אַ הערלעכע, אַ גייסטיקע. אַלט און יונג, אַרעם און ריין, כלי־קודש און בעלי־מלאכות, געקלאַמערט האָנט ביי האָנט, אַקסל ביי אַקסל, זענען אַלע הערצער פאַרוואַנדלט געוואָרן אין איין גרויס האַרץ און זיך געלאָזן אין אַ גרויסן קאראהאד, ס׳האָט זיך געפילט עולם־הבא׳דיקס.

טראָצדעם וואָס אַלץ האָט געטראָגן אַן ערנסטן כאראַקטער און יעדער איז געווען דורכגעדרונגען מיט יראת־הרוממות, איז דאָך דער שבת געווען אַ פריילעכער און פול אַפילו מיט ליצנות און שפאָטעריייען, וועלכע האָבן אויפגעמונטערט דעם עולם. ביים טאָנצן פלעגן דורכגעפירט ווערן פאַרשיידענע עקזאָטישע פיגורן־טענץ: טאַנצן רייטנדיק אויף דעם צווייטנס פלייצע, אַדער טאַנצן אויף די טישן, קאָזאַטשקעס, ברוגז־טענץ, בייטן די היטלען און די מלבושים. דאָס איז אַלץ געטאָן געוואָרן, כדי זיך אַ ביסל אויסניכטערן פון דער ערנסטקייט און געשפאַנטקייט. אַריינברענגען אַ ביסל פריילעכקייט — די שמחה פון שבת.

לוניניעצער יידן האָבן אויך געהאַט מומחים פון גנבענען קוגלען. אין לוניניעץ איז אין יעדער הויז געווען אַ גרויסער אויוון, אין וועלכן מ׳האָט געבאַקט ברויט. יעדע לייטישע באַלעבאָסטע האָט פאַרקנאָטן אַ דייזשע טייג און געהאָט ברויט אויף אַ גאַנצע וואָך. פרייטיק פלעגט מען אָנהייצן דעם אויוון און פאַרנאָכט צורוקן מיט אַ קאָטשערע דאָס פייער, באַלד אַריינגעשטעלט מיט אַ ווילקע דעם טעפל טשאָלנט, און דערבי׳ נישט פאַרגעסן צו פאַררוקן דעם קוגל אין ספעציעלן מאַקאָטערטציק. זענען טאָקע אַרויס־געקומען מעדני־מלכים לכבוד שבת. אויף אַ זעלכע קוגלען האָבן די „קוגל־גנבים״ געוואָרפן אַן אויג. האָבנדיק געניוע אינפאַרמאַציעס וווּ מ׳האָט פאַררוקט אַ געשמאַקן קוגל (וועלכער האָט „געווייגט״ מיט טערפן פון פיל שמאַלץ), פלעגן אַ פאָר חברה־לייט אַריין אין אַזאַ הויז, פאַרשמועסט זיך בכיוון מיט דער באַלעבאָסטע, און ווען איינער איז געשטאַנען אויף שמירה האָט אַן אַנדערער אַרויסגעלקחנט דעם קוגל און אים פאַרטראָגן צו די חסידים. אָפטוענדיק אַזאַ שטיקל אַרבעט, איז די שמחה געווען גאָר גרויס...

די זעלכע פריילעכקייט און געהויבענע שטימונג האָט געהערשט אויך אויף די איבעריקע שבת׳דיקע סעודות און מוצאי־שבת צו „מלוה־מלכה״.

כלפי־חוץ האָט דאָס „שטיבל" געשפילט די ראָלע אַלס איינהייטלעכער פראָנט, וועלכער פאָרטיידיקט זיינע ספעציפישע אינטערעסן אין דער שטאָט־פאָליטיק, אָבער אין „שטיבל" האָט געהערשט אַ געוויסע צעשפליטערונג און פאַנאַנדערטיילונג.

נאָך דער פטירה פונם רבין ר׳ ישראל׳קע, האָט זיך דער „עולם" צעטיילט אין צוויי לאַגערן: סטאָלינער און קאַרלינער.

לונינעצער יידן זענען נישט געווען להוט נאָך מחלוקת און אַ דאַנק דעם רב און שוחט, וועלכע האָבן מיט גרויס חכמה אויסגעוויילט דעם וועג פון נייטראַליטעט, איז זיי געלונגען אויסצומיידן מיספֿאַרשטענדנישן צווישן די צדדים. דאָך, נישט ווילנדיק, האָט זיך די צעשפליטערונג געמערקט, און ביידע צדדים האָבן אָבער אַרויסגעווינען זייער אַקטיוויטעט ביים אָנקומען פון די רביים.

ביים אָנקומען פונם „סטאָלינער", האָט די הויפט־ראָלע געשפילט ר׳ דוד פיין, ער איז נישט געווען קיין שטאָט־גביר אָבער אַ „קאָכלעפל" און אַ חסיד, און דעריבער געשפילט די ראָלע ביי דער סטאָלינער קאָמפּאַניע. דאָקעגן האָט זיך שבת ביים קאַרלינער בולט אַרויסגעוויזן די פֿאַטריאַרכאַלישע פיגור פון ר׳ משה וואָלף דיאַטלאָוויצקי און ר׳ אלתר לעווין. זייער אַ אינטערעסאַנטער טיפּ איז געווען אַשר דער פאַקטאָר. אַ ייד אַ כפל־שמונה׳דיקער אָרעמאַן מיט אַ שטוב פון דערוואַקסענע קינדער. ער איז געגאַנגען זיין אויסגעטראָטענעם וועג, געלערנט זיין פּרק משניות, געזאָגט זיין קאַפּיטל תהילים. שבת האָט אויף אים גערוט די שכינה, פונקט ווי ער וואָלט אויסגעגעבן זיינע קינדער אין פריידן, אָן דאָגות, אָן זאָרגן. שבת אינדערפרי פלעגט ער געמיטלעך אָפּזינגען דעם „כל בוראי מעלה ומטה" לויטן סטאָלינער נוסח, אָפּגעגעבנדיק אַ שבח דעם השי״ת פאַר זיינע גרויסע חסדים. גאַנץ פאָרטגעשריטענע בעלי־בתים האָבן נישט אויסגעמיטן דאָס „שטיבל" און בפרט וועו דער רבי איז געקומען.

אַ באַדייטנדע ראָלע האָט גענשפילט אין חסידישן לעבן פון לונינעץ — די קאַרלינער ישיבה, וועלכע ס׳האָט געגרינדעט דער קאַרלינער רבי און זי האָט זיך געפונען אונטער זיין השגחה. דאָרטן האָבן געלערנט צענדליקער תלמידים, וואָס האָבן זיך אָפּגעגעבן מיט תורה און חסידות. נעבן שולהויף האָט מען אויפגעבויט אַ באַזונדער הויז פאַר דער ישיבה, און איר מנהל רוחני איז געווען ר׳ חיים מענדעלע, דער באַווסטער קאַרלינער חסיד, וועלכער איז נאָך געפֿאָרן צום „אַלטן רבין".

די לונינעצער נשים צדקניות האָבן מיט מוטערלעכער ליבע און איבערגעגעבנקייט געזאָרגט, אַז ס׳זאָל די תלמידים גאָרנישט פעלן. ס׳האָט זיך דערביי אויסגעצייכנט חיה העניע רובינראוט ע״ה, וועלכע האָט איר גאַנצע צייט אָפּגעגעבן אויף צדקה און מעשים טובים. נאָך אַנדערע פרויען, ווי מאָשע די שוחט׳קע און ביילע שוואַרצמאַן, האָבן פיל געטאָן פאַר דעם קיום פון דער ישיבה.

ביים אָנקומען פונם רבין האָבן די ישיבה־לייט זיך אַקטיוו באַטייליקט אין דער שמחה — ביים דאַוונען, ביים „טיש" אָדער ביים ריקוד.

לונינעצער יידן, אָן אונטערשייד, דערמאָנען מיט אַ ציטער די אומפאַרגעסלעכע, איינדרוקספולע זכרונות פון די שיינע חסידישע שבתים אין לונינעץ.

דער לוניניעצער רב ר׳ אלתר יהודה זוליאר זצ״ל

אונזער רב, ר׳ אלתר יהודה זוליאר זצ״ל, איז אַנגעקומען צו אונדז אין שטאָט זינט ס׳האָט זיך געשאַפן אַ יידישער ישוב. ער איז געזעסן על כסא הרבנות ביז דער לעצטער מינוט, ביזן חורבן. ער האָט געדינט זיין קהילה מיט טרייהייט און ליבע במשך 46 יאָר. דער ערשטער, און צום גרויסן אומגליק אויך דער לעצטער רב. קיין לונינעץ איז ער געקומען פון לעכעוויץ׳, זייענדיק דאָרטן אַ דיין. אַליין אַ געבוירענער אין וואָלין, און וואָליניש איז טאָקע געווען זיין אויסשפראַך. אָט שטייט ער פאָר מיינע אויגן, אַ קליין געוויקסיקער, אַ דאָרער, מיט אַ קליין בערדל, פינקעלדיקע אויגן און שמייכעלדיקן בליק. אַ גרויסער עניו. ער האָט מיט פשטות און פאָלקסטימלעכקייט, געפירט זיין קהילה. נישט געווען פון די שטרענגע רבנים, וואָס האָבן מקפיד געווען אויף לייכטע מצוות ווי אויף שטרענגע. אין קהלה׳שע זאַכן זיך נישט געמישט, כאָטש אַלץ האָט אים אינטערעסירט און געווּוסט פון יעדער זאַך. געווען איז ער אַ פראָטאָטיפ פון אהרן הכהן׳ס קינדער, אַ אוהב שלום ורודף שלום, און דערפאָר האָבן מיר אַלע אים געשעצט און ליב געהאַט—אַלט און יונג. מיט יעדער איינעם איז ער געווען צונויפגעלעבט. ציוניסטן און סאָציאַליסטן, אַן אונטערשיד, האָבן געהאַט צו אים צוטרוי און דרך־ארץ, נישט קוקנדיק וואָס ער איז געווען ווייט פון היינט־וועלטישע ענינים איז ער תמיד מיט זיין שכל הישר און געזונטער לאָגיק געווען אַ פוסק און פשרה־מאַכער פון דין־תורה׳ס און סיכסוכים. אָבער אין זיין פרייער צייט איז ער געזעסן על התורה. זיין הויז איז געווען פול מיט מענטשן פון שטאָט און אויסער׳ן שטאָט און יעדער האָט זיך געפילט היימיש. מיט זיין מעסיקייט און שיינע מידות האָט ער געהאַט אַ גרויסע השפעה אויפן יונגן דור מער ווי אַנדערע רבנים מיט זייערע דרשות און שטרענגקייט.

אונדזער רב איז נישט געווען באַגאַבט מיט דרשה׳ס האַלטן אזן זאָגן. זיין שטימע איז געווען אַ הייזעריקע און דערפאָר האָט ער נישט געדרשנט פאָרן עולם, ווי למשל, דער קאָזשאנהאָראָדאָקער רב.

ער האָט באַלאַנגט צו די מילדע, געדולדיקע „בית הלל״ מענטשן אָפילו אין די ענינים פון בין אדם למקום. איך געדענק, אַז אַמאָל פאָר יום־טוב האָט מען געשאָלטן אַ בהמה און דער שוחט האָט איר געהאַלטן ביי טריף מאַכן. וואָס טוט מען פאָר יום־טוב? קהל וועט בלייבן אָן פלייש, האָט מען גערופן דעם רב, וועלכער איז אויך געווען די ערשטע יאָרן אַ שוחט און אַ ספעציאַליסט אויף סירכות. דער רב האָט זיך 2 שעה אָנגעמאַטערט מיט זיינע קליינע צאָרטע פינגער, דערליידיקט די סירכה וואָס איז געווען זייער אַ קאָמפליצירטע און כשר געמאַכט די בהמה אויפן סמך וואָס מאָרגן איז ערב יום־טוב, און אַ גרויסער עולם וועט דאָך האָבן אַ פאָרשטערטן יום־טוב. „עסט יידן לכבוד יום־טוב, ס׳איז כשר פלייש!״ אין די ערשטע יאָרן האָט ער אויך דערפילט די אויפגאָבע פון אַ שוחט. אָפט פלעגט ער זיין אויך אַ מוהל, געווען אויך אַ סופר סת״ם, אַליין אויך געשריבן אַ ספר־תורה פאָר זיך. מיר יונגווּאָרג פלעגן אַריינגיין אין רב׳ס הויז אָן שום פחד. אַזוי ווי צו אַ גלייכן פלעגט ער צוגיין און כאָפן אַ שמועס און אַ קניפּ טאָן אין באָק. גרויס איז געווען זיין שמחה וועז ער האָט געגעבן אַ בריוו אַ יונגל, וואָס איז געפאָרן אין ישיבה.

אין אַלע שטאָטישע שמחות האָט ער אָנטייל גענומען: ווי אַ ברית־מילה, חנוכת־הבית און אנד. און ווער געדענקט נישט זיין באַוווסטן ניגון אויף חתונות: „כיצד מרקדין לפני הכלה, כלה נאה וחסודה". בשעת ער האָט אָנגעפירט מיט זיין רויט טיכל דעם „קאראהאד", אָדער זיינע שפאַסיקע ווערטער: „שטופט זיך נישט קינדערלעך, כ'וועל אייך אי"ה אַלעמען חתונה מאַכן".

צום גרויסן באַדויערן האָט דער רב געלעבט אין דחקות. נאָר די לעצטע יאָרן, ווען דער יונגער דור האָט איבערגענומען די מאַכט אין דער קהילה, האָט ער באַקומען חודשלעך זיין שכירות בכבוד. געלעבט האָט ער, ווי געזאָגט, אין דחקות, פון דער וועכנטלעכער שכירות וואָס פלעגט פאַר אים אויפמאכן ערב שבת, אָדער פון וויין און הייוון פאַרקויפן. דאָך געדענק איך נישט אַז דער רב אָדער זיין משפחה זאָלן זיך באַקלאָגן. די קינדער זענען געווען געראָטן אין טאַטן, פאַרמאָגט שיינע מידות פון זייער פאָטער, זיי האָבן פיינט געהאַט כבוד און זיך באַגנוגנט מיט וואָס ס'איז. דער רב האָט נישט געהאַט קיין נחת פון זיינע קינדער. כמעט אַלע זענען צושטאָרבן יונגערהייט, אויסער דער בכור זיינער, לייבעלע, וואָס איז אַוועקגעפאָרן מיט עטלעכע און דרייסיק יאָר צוריק קיין חארבין. לייבעלע איז אין 1905־טן יאָר צוגעשטאַנען צו דער רעוואָלוציאָנער באַוועגונג, געווען פון די „שוועסטער און ברידער". דער צווייטער זון, מאָטל, איז דערטרונקען געוואָרן באָדנדיק זיך אין ווּיר. חיים דער דריטער זון, אַ תלמיד פון קאַמעניצער ישיבה, איז געשטאָרבן אין עלטער פון 17 יאָר. איצל, דער פערטער זון, איז דערשאָסן געוואָרן, צוזאַמען מיט בעני טאמארינען אין 1919 יאָר דורך די פּאָליאַקן, פאַרלאָנדיק די שטאָט. רישקע — די בת יחידה וואָס איז געווען דער סימבאָל פון אַ בת ישראל, מיט איר טעטיקייט לטובת די אַרעמע, איז געשטאָרבן פאַר איר עליה קיין ארץ־ישראל, און דער בן־זקונים זיינער, גדל, איז געשטאָרבן אין יאָר 1940. וועגן אונזער רב, זיין ליבע צו יידישע קינדער און צו היימלאָזע בפרט, האָט געשריבן אין „הבוקר" דער זשורנאַליסט פלינקער, וועלכער איז געווען אין לונינעץ אַ היימלאָזער אין 1940 יאָר. אויך די קריסטליכע באַפעלקערונג, האָט געשעצט אונזער רב. עס זענען געווען פאַלן, וואָס גויים, וועלכע האָבן געהאָט אַ סיכסוך מיט אַ יידן, פלעגן רופן דעם יידן גיין צום רב, „חאַדי דאָ ראַבינא", ווייל ער איז געווען פּאָפולער אַלס קלוגער. נאָר מיט איין זאַך האָט ער זיך נישט אויסגעצייכנט. ער האָט נישט באַהערשט די רעגירונגס שפראַכן, נישט רוסיש און נישט פויליש. (מען דערציילט עפּיזאָדן, אַז אָפט, ווען ער פלעגט אַריין אין אַ רעגירונגס אַנשטאַלט, פלעגט ער פאַרבייטן די יוצרות, און אַנשטאָט „זדראסטוואָיטע" פלעגט ער זאָגן „דאָסווידאַניע").

אין דער צייט פון פּוילישׁ־רוסישן קריג אין יאָר 1919, איז ער אַרעסטירט געוואָרן צוזאַמען מיטן גלח. נאָך גרויס מי און פראָטעקציע האָט מען אים באַפרייט. און גרויס איז דער צער און ווייטאָק, וואָס אונזער רב דער צדיק און ענוי, איז נישט געשטאָרבן זיין נאַטירלעכן טויט, ווי מען גיט איבער, האָט ער פאַר דער שחיטה נעבן ברודער־קבר געהאַלטן אַ מוטיקע רעדע פאַרן עולם און פאַראויסגעזאָגט די מפלה פין היטלערן.

די איידעלע געשטאַלט פון אונזער רב וועט שטענדיק שטיין פאַר אונזערע אויגן אַלס סימבאָל. תהא נשמתו צרורה בצרור הקדושים והטהורים של כל קהלתנו, וד׳ ינקום דמו!

יוסף זאבי

ד״ר יהודה גוראויטש

ד״ר גוראויטש איז אָנגעקומען קיין לונינעץ אין יאָר 1902. וועו דער יידישער ישוב אין שטעטל איז פאַרגרעסערט געוואָרן און מען האָט געוואָלט האָבן אַ יידישן דאָקטאָר, האָבן עטלעכע בעלי־בתים מיטן רב בראש זיך פאַרבונדן מיט יידישע עסקנים פון אַנדערע שטעט און ענדלעך איינגעלאָדן אַ דאָקטאָר. די ערשטע צוויי יאָר האָט די שטאָט אים געצאָלט אויך שכירות. ד״ר גוראויטש האָט געשטאַמט פון ביאַליסטאָק. זיינע אַ מומע האָט אים אַלס יתום אויסגעהאָדעוועט און געשיקט לערנען. זיין פאַמיליענלאָזיקייט ווערט באַשטעטיקט דערמיט וואָס פאַר דער גאַנצער צייט איז צו אים קיינער נישט געקומען אויף אַ באַזוך. די ערשטע יאָרן פלעגט אָפט באַזוכן אים אַ מומע און ספּעציעל פאַר איר האָט ער באַשטעלט ביי חיה־העניען כשר עסן.

ביז דער פּוילישער הערשאַפט איז ער געווען אַסימיליאַטאָריש געשטימט, נענטער צו דער רוסישער הויכער געזעלשאַפט ווי צו דער יידישער. פּונדעסטוועגן האָט ער געהייסן „דער יידישער דאָקטאָר״. ער איז געווען זייער פאָפולער אויך ביי די קריסטן אין גאַנצן געגנט. ביים באַזוכן יידישע קראַנקע האָט ער געוועדט דווקא יידיש. אין אַ סך פאַלן, וועו ער האָט געפילט אַז די קראַנקע פאַמיליע איז זייער אָרעם, פלעגט ער ניט נעמען קיין געלט פאַרן באַזוך. דער יידישער פונק איז ביי אים נישט אויסגעלאָשן געוואָרן. אויף פסח פלעגט ער אַרייַנשיקן דעם רב אַ געוויסע סומע געלט. די רוסישע רעוואָלוציע און די נייע פּוילישע הערשער אין לונינעץ האָבן געמאַכט אויך אַ רעוואָלוציע אין זיינע איבערצייגונגען און אין די לעצטע יאָרן איז ער געווארן אַ וואַרעמער נאַציאָנאַלער ייד. ער איז געווען דער דאָקטאָר פון „ביקור־חולים״ און נאָכדעם פאַרזיצער און דאָקטאָר פון דער געזעלשאַפט „טאָז״, וואו ער האָט געאַרבעט פרייוויליק אָן קיין שום געהאַלט.

ד״ר גוראויטש איז געוואָרן ציוניסטיש געשטימט און אויסער דעם ציוניסטישן שקל האָט ער פיל בייגעשטייערט פאַר „קרן קיימת״ און „קרן היסוד״. וועו אַ דעלעגאַט פון ארץ־ישראל פלעגט באַזוכן לונינעץ, האָט ער אים איינגעלאָדן צו זיך אַ היים און זיך נאָכגעפרעגט וועגן דער לאָגע אין ארץ־ישראל בכלל און דער מעדיצינישער לאָגע בפרט. ער האָט ניט געקענט פאַרשטיין פאַרוואָאָס זענען די ציוניסטן צווישן זיך צוריסן, פאַרוואָאָס זאָל ניט הערשן אחדות ביי יידן? אין גאָס האָט ער תמיד געוועדט דעמאָלסטראָטיוו נאָר יידיש און געדינט פאַר אַ מוסטער פון אַ שטאָלצן, נאַציאָנאַלן יידן.

ער איז דערמאָרדעט געוואָרן דורך די היטלעריסטן צוזאַמען מיט נאָך יידישע דאָקטוירים, דעם 2־טן טאָג פון זייער אַריינמאַרש אין לונינעץ.

י. ז.

מנחם לעשצינסקי

ער האָט געשטאָמט פון אַן אַרבעטער־משפּחה, געבוירן אין געלעבט פיל יאָר צווישן אַרבעטער אין לאָדזש אויפן באַלוט. אין דער ערשטער וועלט־מלחמה איז ער פאַרוואָגלט געוואָרן אַלס זעלנער קיין לונינעץ. דאָ זיך דעמאָביליזירט און חתונה געהאַט. ער האָט נישט געזוכט קיין לייכטע פרנסות און געוואָרן אַ פשוטער טרעגער, און זיינע גאַנצע יאָרן געלעבט אין שוועכע מאַטעריעלע באַדינגונגען. באַזיצנדיק גאָר ווייניק בילדונג, האָט ער זיך פאַרנומען מיט זעלבסט־בילדונג און פיל געלעזן. טראָץ זיין גרויסער משפּחה פון אַ ווייב מיט 5 קינדער, איז ער געווען מיט לייב און לעבן איבערגעגעבן פאַרטייאיש־געזעלשאַפטלעכער אַרבעט און פיל פון זיין צייט איר געווידמעט. אַנגעהויבן האָט ער זיין געזעלשאַפטלעכע אַרבעט אין לונינעץ ביים גרינדן אַ שוישפּילער־קרייז אויף די זעמד לטובת קראַנקע. אין יאָר 1927, ביים גרינדן די „תל־חי״־ביבליאָטעק, איז ער געוואָרן איינער פון אירע אַקטיוסטע מיטגרינדער, און פון די פירנדע חברים פון דער פּועלי־ציון—צ.ס.־באַוועגונג אין שטאָט. אין יאָר 1928 וועט ער געווײלט אַלס ראַטמאַן פון פּועלי־ציון—צ.ס. אין שטאָט־ראַט. מיט פיל עקשנות און איבערגעבנקייט האָט ער פאַרטיידיקט די אינטערעסן פון דער יידישער ארעמקייט.

ער האָט געהאַט גרויס נייגונג צו שוישפּילעריי, געשאַפן אַ דראַמאַטישן קרייז ביי דער קולטור־געזעלשאַפט „תל־חי״, און געוואָרן אויך רעזשיסיער און איינער פון אירע אַקטיוסטע שוישפּילער. האָבנדיק פיל זאָרג מכוח פרנסה פאָר זיין גרויסער משפּחה, פלעגט ער דאָך טאָג־טעגלעך ביז שפּעט ביינאַכט רעפּעטירן מיטן דראַמקרייז פאַרשיידענע פיעסן. אויך האָט ער פלייסיק מיטגעאַרבעט אין פאַרוואַלטונג פון דער „תל־חי״־ביבליאָטעק, אין דער „שול־קולט־שול, און שטענדיק געווען גרייט אַנטיילצונעמען אין פאַרשידענע אַקציעס.

ער איז פיל מאָל אויפגעטראָטן אויף מיטינגען און פאַרזאַמלונגען. ביי די לעצטע קהילה־וואַלן איז ער געווען דער ליסטע־פירער פון פּועלי־ציון—צ.ס. און איז געווײלט געוואָרן אין קהילה מיט נאָך 2 חברים: אשר סענדערוק און זאב טאָקער פון דער אַלגעמיינער צאָל 8 פרנסים.

טראָץ די שווערע באַדינגונגען פון יידישער געזעלשאַפטלעכער אַרבעט ביים סאַנאַציע־רעזשים אין פוילן, האָט ער שטאָלץ און ווירדיק געקעמפט פאָר דער דעמאָקראַטיזירונג פון די יידישע קהילות און פאָר זייער נאַציאָנאַל־וועלטלעכן כאַראַקטער.

אַלס מענטש איז ער געווען אַ גוטער חבר, גרייט שטענדיק צו העלפן דעם צווייטן, זייער באַשיידן, געווען דער סימבאָל פון ערלעכקייט. טריי געווען דער באַוועגונג, מיט לייב און לעבן איבערגעגעבן דער ארץ־ישראלדיקער אַרבעטערשאַפט. שטענדיק זיך באַקלאָגט, וואָס צוליב זיין עלטער און גרויסער משפּחה קען ער נישט עולה זיין.

אשר סענדערוק

געבוירן ביי אַרעמע עלטערן אין לאהישן נעבן פּינסק, אַלס יינג יינגל איז ער געקומען קיין לונינעץ אין דער ערשטער וועלט־מלחמה. זיין פֿאָטער איז געווען שמש אין דער גרויסער שול. פון דער פּריעסטער יוגנט איז ער פֿאַרבליבן אַ יתום אָן אַ מוטער. דאָס האָט געווירקט אויף זיין כאַראַקטער, און שטענדיק איז ער געווען ערנסט אָן אַ שמייכל אויף די ליפּן, פֿאַרביסן, פֿאַרצאָרנט און פֿאַרזאָרגט, ווייל ס׳האָט אים געפעלט מוטער־לעכע צערטלעכקייט.

נישט האָבנדיק קיין היים, איז דאָס פֿאַר אים, זינט די יונגסטע יאָרן געווארן די באַוועגונג, מיט וועלכער ער האָט געלעבט 24 שעה אין מעת־לעת. פון סאָמע יוגנט אָן געהערט ער דער יידישער סאָציאַליסטישער אַרבעטער יוגנט (י. ס. א. י.) פון דער פועלי־ציון־באַוועגונג און ער ווערט איינער פון אירע טרייַע און איבערגעבענע טוער. אַ לענגערע צייט אַרבעט ער אין „החלוץ" און איז איינער פון די הויפּט־גרינדער פון דער „תל־חי"־ביבליאָטעק.

אשר איז געווען ביבליאָטעקאָר זייט דער גרינדונג פון דער ביבליאָטעק, דאָרט געטאָגט און געענדיקט. די ביכער אַליין איינגעבונדן... ער האָט זייער פיל געלעזן, געווּסט געניו דעם אינהאַלט פון 2500 ביכער פון דער ביבליאָטעק. דער טאָג ווען עס זענען אָנגעקומען נייַע ביכער אין ביבליאָטעק, איז געווען ביי אים אַ יום־טוב. מיט לייב און לעבן איז ער געווען איבערגעגעבן דער יידישער שול „שול־קולט", און געווען איינער פון די גרינדער, ווי אויך סעקרעטאָר פון דער שול אין פֿאַרלויף פון די דריי יאָר פון איר עקזיסטענץ. אויסער דעם איז ער געווען לאָנגיאָריקער סעקרעטאָר פון דער ליגע פֿאַרן אַרבעטנדיקן ארץ־ישראל, סעקרעטאָר פון דער פועלי־ציון־צ. ס. פֿאַרטיי אין שטאָט, פרעסע קאָמיסאָר און פֿאַרשפּרייטער פון דער פֿאַרטיי־און ליגע־פּרעסע ביי אַלע פרעסע־טעג פון „דאָס ווארט" און „באַפרייאונג".

סענדערוק איז געווען פֿאַרטרעטער פון דער פֿאַרטיי אין ועד פון „קרן קימת לישראל" און „קרן היסוד", ער האָט אָנטיילגענומען אין אַלע אַקציעס פון די ציוניסטישע פאָנדן און געווען איינער פון די אַקטיוסטע טוער ביי אַלע וואַל־קאַמפּאַניעס פון דער פועלי־ציון — צ. ס. פֿאַרטיי און דעם בלאָק פֿאַרן אַרבעטנדיקן א״י. פיל צייט פלעגט ער וויידמען דער יוגנט־באַוועגונג „פרייהייט" און געווען איינער פון אירע פירער. ס׳איז נישט געווען קיין שום יידישע נאַציאָנאַלע אינסטיטוציע, ווו ער זאָל נישט זיין פֿאַרטראָטן און מיטאַרבעטן. האָט פֿאַרמאָגט אין זיך פיל ענערגיע, נישט געווּסט פון קיין פערזענלעכן לעבן. — די פֿאַרטיי און באַוועגונג זענען געווען דער אינהאַלט פון זיין לעבן.

אין די לעצטע יאָרן איז ער געווען פרנס פון דער קהילה, אויסגעוויילט פון דער פועלי־ציון ליסטע. אין אַלע אינסטיטוציעס האָט ער געאַרבעט שלא על מנת לקבל פרס.

מיטן פאַרנעמען לוניניעץ דורך דער רוסישער אַרמיי איז איבערגעריסן געוואָרן זיין פאַרטייאיש־געזעלשאַפטלעכע אַרבעט, דער שוואַרצער טאָג פון זיין לעבן, ווי ער האָט פערזענלעך איבערגעגעבן, איז געווען דאָן וועק די „תל־חי" ביבליאָטעק איז קאָנפיס־קירט געוואָרן דורך דער סאָוויעטן־מאַכט און מ׳האָט פאַרניכטעט דעם גרעסטן טייל ביכער.

צוזאַמען מיט דער גאַנצער יידישער באַפעלקערונג איז אויך אשר סענדערוק מיט זיין פרוי און קינד אומגעבראַכט געוואָרן דורך די היטלעריסטישע רוצחים און איז צו קבורה געקומען אין אַלגעמיינעם ברודער־קבר.

חיים

לייזשקע עפשטיין

ער האָט געשטאַמט פון קאָזשאַנהאָראָדאָק, אַ זון פון באַרימטן פעלדשער אין לונינעצער קרייז יוסף עפ־שטיין. אין די יונגסטע יאָרן איז ער געווען אַקטיוו אין דער רעוואָלוציאָנערער באַוועגונג. אין 1905, נאָכן דורכפאַל פון דער רעוואָלוציע, וועט ס׳האָבן זיך אָנגעהויבן די רדיפות פון דער צאַרישער מאַכט קעגן די רעוואָלוציאָנערן, האָט ער געמוזט אַנטלויפן קיין אַמעריקע. אָפּזייענדיק דאָרט אַ לענגערע צייט, קערט ער זיך אום קיין לונינעץ, ווערט פאָליטיש לגמרי פאַסיוו, אָבער ער בלייבט נאָענט צו די יידישע פאָלקס־מאַסן און איז שטענדיק גרייט זיי צו העלפן אין זייערע נויטן און ליידן.

לייזשקע איז געווען איינער פון די אַרגאַניזאַטאָרן פון קאָאָפּעראַטיוון קרעדיט פאַר יידישע האַנטווערקער, קליינהענדלער און אַרבעטער אין שטאָט, ווי אויך דער גרינדער און שטענדיקער פאָרזיצער פון דער ליי־און שפּאָר־קאַסע, דערנאָך קאָאָפּעראַטיווע פאָלקס־באַנק. אַ צייט איז ער געווען פון די אַקטיווע טוער פון דער געז. „גמילת־חסד", מיטגעאָרבעט אין דער „טאָז"־פאַרוואַלטונג, פאַרוואַלטונגס־מיטגליד פון דער „שול־קולט"־שול, און פרנס פון דער יידישער קהילה.

פאַר די לייַדענדיקע שיכטן איז ער געווען אַ געטרייער פריינט וועלכער האָט אַלץ געטאָן כדי צו לינדערן זייערע ליידן. הגם נישט זייענדיק קיין ציוניסט, האָט ער דאָך שטענדיק געגעבן מיט אַ ברייטער האַנט פאַר די קרנות.

בעת דער היטלעריסטישער אינוואַזיע האָט ער געוואָלט זיך ראַטעווען מיט זיין פאַמיליע אין טיף רוסלאַנד, אָבער די סאָוויעטישע וואָך האָט אים מיט נאָך הונדערטער אַנדערע יידן נישט דורכגעלאָזן די אַלטע גרענץ ביי לענין און צוריקגעשיקט קיין לונינעץ, וווּ ער איז מיט זיין פאַמיליע אומגעבראַכט געוואָרן דורך די היטלער־באַנדיטן.

חיים

יוסף זאבי / דער אויפשטאנד פון הָאמער און אָל קעגן דער מאַשין

ווי ס׳איז באַקאַנט, איז די באַפעלקערונג אין לוניניעץ באַשטאַנען אין איר גרעסטן טייל פון באַן־אַרבעטער און באַאַמטע, אַדאַנק דעם האָט זיך קאַנצענטרירט און געשאַפן אַ יידישער ישוב, צווישן די בעלי־מלאכות האָבן פאַרנומען אַ גרויסן אָרט די שוסטער. צענדליקער משפחות האָבן געצויגן זייער פרנסה פון נייען שיך און שטיוול פאַר דער קריסטלעכער באַפעלקערונג. מיטאַמאָל איז אויפגעשטאַנען אַ קאַנקורענט, דער באַוווסטער סטאָלינער חסיד און דער שטאָט־בעל־מציצה... ר׳ אלתר לעווין. ער האָט אָנגעהויבן קאַנקורירן און צונעמען ביסלעכווייז די פרנסה ביי די לוניניעצער שוסטער. חוץ זיין געשעפט פון גאַלאָשן, האָט ער אָנגעהויבן אויך ברענגען פון ווארשע פאַרטיקע שיך און פאַרקויפט זיי לויט ביליקע פרייזן.

די ערשטע צייט האָט ר׳ אלתר געבראַכט אויף פראָבע נאָר קינדער־און פרויען־שיך, און דאָס אין אַ קליינער צאָל, שפעטער אָבער, דערזעענדיק אַז דער עסק גייט נישט שלעכט, האָט ער אָנגעהויבן ברענגען אויך מענער־שיך אין די הונדערטער פאָר.

צווישן די שוסטער איז אָנטשטאַנען אַן אַרבעטסלאָזיקייט און פיל פאַמיליעס זענען געבליבן אָן פרנסה. יעדער איינער האָט זיך באַלד אָנגעהויבן באַקלאָגן פאַר זיין פרוי אַז אין זיין שלעכטער לאָגע איז שולדיק אלתר לעווין, וואָס האָט פאַרפלייצט די שטאָט מיט גרייטע פאַרטיקע שיך פון ווארשע. דאָס האָט געבראַכט דערצו, אַז די פרויען האָבן אָנגעהויבן צו קעמפן מיט אלתר לעווין. די ערשטע צייט — מיט בורטשען און ווארטשען שטילערהייט, נאָכדעם, ווען די לאָגע איז געוואָרן נאָך שווערער — מיט געשרייען און קללות קעגן זייער שונא „וואָס רייסט אַרויס דעם ביסן ברויט פון מויל". אָבער אויך דער מיטל האָט נישט געהאָלפן.

דאָן זענען די שוסטער געקומען צו דער איבערצייגונג, אַז זיי מוזן אָננעמען שטרענגערע מיטלען און זיך אַרגאַניזירן: מ׳האָט געפונען אַן אסיפה אין בית־המדרש און אויסגעקליבן פאַרשטייער, צווישן זיי עטלעכע עלטערע לייט מיט לאָנגע בערד. אַ דעלעגאַציע איז אַוועק צום רב און אויסגעפאָן פאַר אים איר ביטער האָרץ און אָנגעוויזן, אַז אין דער שלעכער לאָגע פון די שוסטער איז שולדיק נאָר ר׳ אַלתר, וואָס וויל „שאַרן גאָלד". דער רב האָט געזען און געפילט דעם צער און ליידן פון די שוסטער און האָט גלייך אויפצומאָרגנס געפֿרופן ר׳ אַלתר׳ן אויף אַ דין תורה.

ר׳ אַלתר האָט געטענהט, אַז סיי ווי סיי, אויב נישט ער, וועלן די ווארשעווער פאַבריקאַנטן שיקן אַ פארשטייער און זיי וועלן פאַרקויפן נאָך מער און ביליקער און די שוסטער וועלן נאָך ערגער מאַכן; אויסערדעם האָט ער געטענהט: וואָס זאָל ער טאָן מיט דעם „זאַפאַס" וואָס ער האָט שוין געקויפט? דער רב, וועלכער איז געווען זייער אַ קלוגער מענטש, האָט געפסקנט, אַז ער טאָר נישט משיג־גבול זיין און צונעמען

די פרנסה פון צענדליקער משפחות, און ער האָט געאַסרט באיסור חמור אויף ר׳ אַלתרן ער זאָל מער נישט ברענגען קיין שיך פון וואַרשע, דאָקענען אָבער דערלויבט ער אים פאַרקויפן צו ביסלעכווייז דעם זאַפאַס וואָס ער האָט און מער נישט. ס׳איז זייער מעגלעך, אַז ווען די לוניניעצער שוסטער וואָלטן איינגעפירט אַ שטרענגע קאָנטראָל אין ר׳ אַלתרס קראָם, וואָלט דער פסק־דין פון רב געבראָכט גרויס נוצן און גוטע רעזולטאַטן. אָבער אונזערע שוסטער האָבן ניט געגלויבט אין „קאָנטראָל שמאָנטראָל״ און אויך נישט געהאַט קיין געדולד צו וואַרטן ביז ר׳ אַלתר וועט אויספאַרקויפן זיין גאַנצע סחורה. זיי האָבן באַשלאָסן מאָכן אַ „בונט״.

אַלע שוסטער האָבן זיך צונויפגעקליבן. אייניקע פון זיי האָבן געגומען האָמערס אין קעשענע און אין אַ שיינעם זומער טאָג, דאָנערשטיק נאָך מיטאָג, האָבן זיי זיך צונויפגעקליבן נעבן ר׳ אלתרס קראָם. אַ טייל זענען געשטאַנען אין אַ זייט און געוואַרט. די דרייסטע פון זיי זענען אַריין אין קראָם און זיך געוועגדעט אויפגערעגטע צו ר׳ אַלתרן: „וואָס וועט זיין דער סוף, ביז וואַנען וועט איר גזלנען אונזער פרנסה?״. ר׳ אַלתר, וועלכער איז געזעסן אויף אַ ווייכן שטול אין מיטן קראָם ביי דער קאָסע און געוויגן פאַרטאָן אין ציילן דעם פדיון, האָט אויפגעהויבן דעם קאָפּ מיט זיין צעשפרייטער בארייטער באָרד און אַז ער האָט דערזען ווער עס שטייט אין שרייט גאַנץ עפענטלעך פאַר די קריסטלעכע קונים — האָט ער זיך ניט געקאָנט איינהאַלטן און אַ געשריי געטאָן מיט זיין שטאַרקער שטימע: אַרויס פון דאָנען, ליידאַקעס!

דאָס האָט נאָך מער אויפגעבראַכט די שוסטער און זיי האָבן אָנגעהויבן וואַרפן די סחורה פון די טישן. דאָן האָט ר׳ אַלתר מיט זיין באַס־שטימע אויסגעשריען: גוואַלד, ראָזבאָיניקעס! די שוסטער האָבן געזען אַז זיי וועלן גאָרנישט מאָכן, האָט איינער פון זיי, פאַר גרויס כעס, מכבד געווען דערווייל ר׳ אַלתר׳ן מיטן האָמער... און ס׳איז גלייך געווארן אַ געפילדער, אַ געשריי, אַזוי אַז נייגעריקע מענטשן האָבן אָנגעהויבן זיך צוזאַמענקלייבן. דער געראָדער איז דערגאָנגען צו דער פאָליציי, וואָס איז געווען גאָר נאָגט און תיכף האָבן זיך באַוויזן פאָליציאָנטן. די אין דרויסן־שטייענדיקע האָבן געגעבן צוויויסן און די וואָס זענען געווען אינווייניק האָבן באַוויזן באַצייטנס צו מאַכן פליטה. פאָליציי איז געקומען, אָבער ר׳ אַלתר האָט ניט געוואָלט אַרויסגעבן די נעמען פון די „ראָזבאָיניקעס״ און געבעטן די פאָליציי זיי זאָלן אַוועקגיין, ווייל ס׳האָט גאָרנישט פאַסירט.

אין שפּיץ פון דעם בונט איז געשטאַנען ש. ס„ ווייל זיין בודקע איז געשטאַנען פונקט קעגנאיבער ר׳ אלתרס קראָם, און ער האָט געגלויבט אַז ווען נישט די קראָם מיט די פאַרטיקע וואַרשעווער שיך וואָלט ער געהאַט פרנסה. פון גרויס אַנטטוישונג איז ש. ס. אַוועק אין אַ קורצער צייט אַרום קיין אַמעריקע און דאָרט איז ער מסתמא געקומען צו דער איבערצייגונג אַז קעגן מכאָניזאַציע קאָן מען נישט קעמפן מיט פרימיטיוע מיטלען.

אהרן סטאכאווסקי (ניו־יאָרק) / זכרונות פון מיין אַלטער היים

איך דערמאָן זיך אָן מיינע חדר־יאָרן אין לוניניעץ מיט אַריבער פערציק יאָר צוריק. אָט שטייען זיי פאַר מיינע אויגן יענע טעג, ווי היינט וואָלט עס געווען. איך פיל ממש זייער אָטעם. איך הער דעם קלאַפּ פון צועפענטע אייזערנע לאָדנס, פון אַראָפּ־געלאָזטע שטאַבעס פון זאַוועל שטיינמאַנס און דוד גרינשטיינס קראָמען אויפן מאַרק. איך הער דעם גערויש פון לויפנדע באַנען, דעם קאָך אויף דער סטאַנציע. אָט זע איך די אָפענע קראָמען אויפן מאַרק פון איין זייט און די בודקעס מיט געבעקס, וואו ס׳שמעקט דער ריח פון סיטנע ברויט און הייסע בייגל, פון צווייטן זייט. ס׳באַווייזן זיך פויערים מיט אָנגעלאָדענע וואָגנס האַלץ, היי, קאַרטאָפל. דער ריח פון פערדן־שווייס און פוירשע פעלצן ריייסט זיך אַוועק אין נאָז אַריין. ס׳איז שוין קאַלטלעך און כמורנע, אין די שטיבן האָט מען שוין באַצייטנס אַרייַנגעשטעלט די דאָפּלטע פענסטער. אין דערפרי, וועָן מ׳גייט דאַוונען אין שול, זענען די ריטשקעלעך פאַרפרוירן און ברעכן זיך אונטער די פיס ווי דינע גלאָז.

די זון וואַרעמט נאָך, זי האָט נעבעך קיין האַרץ נישט צו פאַרלאָזן די אָרעמע קאַלטע שטיבלעך. ערשט נאָך האַלבן טאָג צינדט זיך אָן די זון, פול מיט צער און רחמים, צעפענט איר האַרץ און מיט אויסגעשפרייטע פליגלען נעמט זי אַרום אַ האַלבע שטאָט: די אַלטע סטאָלינער שול, די האָראָדאָקער שול, און אין די סאָמע לעצטע מינוטן שיט זי אויס איר גאַנצן פאַרמעגן אויף אַלע דעכער און הויפן, פונקט ווי מיין מומע חיה די קצבטע פלעגט נאָך אַ גאַנצן טאָג האַקן די שטיקער פלייש און ביינער — אַרייַנפאַלן אין שטוב אָן אָנגעפעלצטע און אַ שאָט געטאָן אויפן טיש אין קיך דעם גאַנצן פּדיון אירן: קאָפּיקעס, גראָשנס, צענעלעך און דרייערלעך. זי איז געווען זייער אַ ערלעכע און אַ פרומע, אָט די מומע חיה. ס׳איז כדאי צו דערציילן:

איינמאָל האָט געטראָפן, אַז דאָס פלייש וואָס זי האָט פאַרקויפט ערב־שבת, האָט זיך אַרויסגעוויזן פאַר טריף — „טריפה פלייש"! האָט זי געכאַפט און געלאָפן איבער אַלע הייזער און אַליין נאָך געהאָלפן אַרויסצווואַרפן דאָס גאַנצע געקעכץ מיט די טעפּ. אַלעמען האָט זי דערביי אומגעקערט פאַרן היזק, אָבער זי אַליין איז געבליבן אָן אַ גראָשן פון דער גאַנצער וואָך האַרעוואַניע.

אָט זע איך פאַר מיינע אויגן די גילדערנע קיילעכדיקע בלעטער פון ראובן האָלצמאַנס הויכע און ברייט צעצוויגטע בוימער, וואָס האָבן זיך אַזוי וווּנדערלעך צעגרינט זומער־צייט און אַראָפּגעפאַלן פאַרגעלטע אין הערבסט. ווי געשאָכטענע עופות ערב יום־כיפור ביים רב אויפן הויף האָבן זיי אויסגעזען... אין דער שטאַרקער לופט טראָגט זיך אַ ריח פון ווינטערדיקע עפל. אַודאי פון משה אָקערמאַנס קעלער אויפן מאַרק. ס׳איז שוין פינסטערלעך, אָבער אין די פענסטער זעט מען נאָך ניט קיין שיין פון אָנגעצונדן לעמפּל. די הויכע פענסטער אין דער האָראָדאָקער שול, וועלכער האָבן נאָר־וואָס גלויכטן פון דער אונטערגייענדיקער זון, — זענען אויסגעלאָשן. אומזיסט

טוט אהרנ׳קע דער שמש אַלע ווייליע אַ וויש אַ שויב, און וואַרפט אַ ווייטן קוק צו זען ווער ס׳גייט כאַפן אַ דאַוונען.

אינדערפרי איז די שול שטענדיק געווען פול מיט דאַוונערס, נישט ווי שבת אָבער דאָך... טיף זענען אייגנעקריצט אין מיין זכרון גראָד די אינדערווואַכיקע פרימאָרגנס אין דער האָראָדאָקער שול. איך ווייס נישט פאַרוואָס, נאָך פון דער פריסטער יוגנט אָן, האָבן זיי ס׳גאַנצע האַרץ מיינע פאַרנומען. עפעס אַזאַ שטילע רואיקייט איינגעהילט אין סידות אפשר פון די הייליקע נשמות, וועגן וועלכע מ׳פלעגט דערציילן שבת בין מנחה למעריב, הינטער דער בימה אויפן באַנק נעבן דער וואַרעמער הרובע. אהרנ׳קע דער שמש, זעלטן האָט מען אים געזען אַרויסגיין פון שול. אַ לאַנגער געלער אויבער־רעק, אפשר אַ ירושה פון אַן עלטער־זיידן, האָט פאַרדעקט זיין שווערן נידעריקן גוף מיט דער פול־קיילעכדיקער פלייצע. די שטיוול, וואָס ער האָט געטראָגן סייווינטער סיי זומער, האָבן זיך קוים אַרויסגעזען. און די לעדערנע פושקע שמעק־טאַבאַק—שטענדיק אין האַנט, סיידן ער האָט געדאַרפט זיך אַ לאָז טאָן פון דער בימה אַראָפּ צו אונז קליינוואַרג. דער גאַנצער חיות זיינער איז געווען אַ צי־טאָן מיט די נאָזלעכער, וועלכע מ׳האָט קוים אַרויסגעזען צוליב דער געדיכטער פאַרוואַקסנקייט פון זיין פנים; איין שמעק טאַבאַק האָט אים אויפגעמינטערט. אַ צופרידענער, פלעגט ער אונטערטראָגן די פושקעלע שמעק־טאַבאַק יעדן אייגנעם: „נעמט! נעמט!״ און דערבייַ אַליין נאָכאַמאָל אַ שמעק טאָן זאָגנדיק: כ׳לעבן, ס׳איז מחיה נפשות!

אהרנ׳קען האָט מען אין שטאָט אויף דער גאַס קיינמאָל נישט געזען. זיין גאַנצע וועלט איז געווען די שול און דער שולהויף ביז יאָסל־דודן, ווייטער איז ער אין ערגעץ נישט דערגאַנגען. בלויז איין מאָל אין יאָר פלעגט ער זיך באַוויזן אין שטאָט, אָבער דעמאָלט האָט אים קיינער נישט געזען. מ׳האָט געקאָנט הערן זיין טראָט, מ׳האָט געקענט הערן זיין קול און דעם קלאַפּ פון אַ שטעקן, אָבער נישט אים. אהרנ׳קע איז אויסגעוואַקסן אין מיינע אויגן ווי אַ למד־וויניק, אַ „רואה ואינו נראה״. שפעט האַלבע נאַכט האָט מען געהערט זיין טראָט און נאָכדעם זיין קול: „שטייט אויף! שטייט אויף צו סליחות!״. אין דער שטילקייט פון דער נאַכט האָט זיין קול אָפּגעהילכט ווי אַ ווידער־קול פון אַ קדוש פון גאָר אַ ווייטער צייט...

און אָט זע איך אים ווי ער שטייט אויפן בימה, דער טלית איבערן קאָפּ און איך אַ יינגל מיטן סידור אין האַנט, שטיי און קוק. ס׳איז שבת בראשית. אַלע זיצן מיט אָפּענע חומשים אויף די שטענדערס. גיך שנעל לייענט אהרנ׳קע די סדרה, ווי אַ לויפּדער פאַסאַזשיר־צוג טראָגט ער זיך איבערן אויסגעפאָרענעם וועג, ביי יעדער סטאַנציע בלייבט ער אַ ווייליע שטיין, נעמט אויף נייע פאַסאַזשירן. „יעמוד ר׳ יחזקאל בר׳ שמעון לייב״ — און וואָס ווייטער לייענט ער אַלץ שטאַרקער, אַלץ מער קרעפטיקער ווערט זיין קול, און ווי אַ לאָקאָמאָטיוו אויף די גרויסע שטאַלענע רעדער, ווי שנייד מעסער, שלינגט ער גאַנצע מיילן. און אַז ער רופט אויס מיט אַ געווייגלעכן ניגון: ויהי ערב ויהי בוקר — דוכט זיך מיר ווי אַ לאַנגע מעשה׳לע לאָזט זיך אויס. און דער ניגון — ווי ער וואַלט זיך געצויגן פון ששת ימי בראשית אָן.

אַ וואָס פֿאַראַ וווּנדערלעכע טעג ס׳אַנטפלעקן זיך פֿאַר מיינע אויגן! געדאַנקן, זכרונות, שטימונגען וואַכן־אויף אין מיין זכרון. דער עיקר שבתים און ימים־טובים. די „גאַנגען" אויף פֿאגאמעלסקי, גלייך מיט דער ליניע, צו דער בודקע וווּ מיר, חדר־יונגלעך, פלעגן ערב הושענא־רבה גיין אַנשניידן הושענות, דינע ריטעלעך מיט גאַר קלייניע גרינע בלעטעלעך. אָט איז דער באַרג, דער „מאיאק" — ווער פון אונז האָט זיך נישט פֿאַרמאָסטן צו דערגרייכן זיין שפּיץ? אָבער מער ווי צוויי לייטערס איז קיינער נישט אַרויף. מ׳האָט דערציילט, אַז אויף זיין סאַמע שפּיץ שטייט אַ טיש, און אויפן טיש איז אַ שפּאַקטיוו, און אַז מ׳קוקט דורך דער שפּאַקטיוו, קאָן מען זען אַזש פּינסק, און גראָד ליגן קאָזשאַנהאַראָדאָק און לאָכווע כמעט אונטער די פּיס... מ׳האָט אויך געריידט, אַז עלינקע, הערשל דאמניטש דעם שניידערס, וואָס האָט שוין געטראָגן דיאגנאָלע הויזן און גערויכערט שבת פֿאַפּיראָסן פֿאַרשטעקט אין אַרבל, אָט דער עלינקע איז שוין אַמאָל שיר־שיר נישט אַרויף אויפן סאַמע שפּיץ.

און, אָט איז דער וואַלד מיט די ווייסע בעריאָזעס בוימער, וווּ מיר פלעגן צאַפּן קוואַס... אָט גייען בחורים מיט מיידלעך, וועמעס טאַטעס האָבן אייגנגעדרעמלט נאָכן טשאָלנט... מ׳קנאַקט סעמעטשקעס און מ׳וואַרפט זיך איבער מיט אַ שמייכל... ס׳איז שבת, האַלבער טאָג, אויפן מאַרק איז שטיל, די קראָמען פֿאַרמאַכט. אומעטום איז שבת, אַפילו אין דער אייניציקער אָפענער בודקע אויפן מאַרק נעבן דער סטאַנציע איז אויך שבת: די קאָלבאַסן העגנגען און געבן זיך אַפילו נישט קיין ריר... אויף דער גאַנצער „צערקאָוונער גאַס", ביזן עק דאָרף, זעט מען נישט קיין פּויער זאָל אַרויסגיין פון דער כאַטע. אַ הייליקע שטילקייט הערשט אין די הייזער, די טישן באַדעקט מיט ווייסע סערוועטן, דער „קרבן מנחה" ליגט אַ האַלב אָפענער... די מאַמע זיצט ביים פענסטער און לייענט די פרשה פון דער וואָך אין טייטש־חומש. אַלץ רוט און געפינט זיך אונטער דעם רושם פון הייליקן שבת...

דבורה קוטניק (דעטראָיט)

ר׳ ישראל פרץ האָלצמאן און ר׳ אברהם הירש קוטניק

ישראל־פרץ איז געווען דער בעסטער גמרא־מלמד אין שטאָט. חוץ דעם וואָס ער איז געווען אַ מלא וגדוש בתורה, אַ מומחה אין זיין פאַך, האָט ער פאַרמאָגט אַ סך הומאָר. אפילו די סטאָלינער חסידים, וועלכע האָבן מורא געהאַט אַ לאַך־טאָן בשעתן דאָוונען, פלעגן זיך פאַנאַנדערלאָכן פון ישראל־פרצעס אַ גלייכווערטל. מיין זיידע ע״ה, קומענדיק פון שול אַהיים, פלעגט, מיט אַ פאַרדרוס אויף ישראל פרצן, איבערדערציילן שטענדיק זיינע גלייכווערטלעך און וויצן. אָפט זענען מיר פּריען געווען אייפערזיכטיק אויף די מענער, פאַרוואָס זיי האָבן דעם פאַרגעניגן פון הערן ישראל פרצן.

ישראל־פרץ איז געווען מיין פאַטערס (א. צ. קוטניק) אַ גוטער חבר. מיין פאַטער איז געווען פון די מאָדערנע מלמדים אין שטעטל. וועז אין ישראל־פרצעס שטיבל פלעגט

אַריינרעגענען און שנייען, פלעגט ער זיך באַרימען מיט זיין מאַמען די צדיקתטע, זאָגנדיק אַז בשעת ער האָט געקויפט דאָס הויז, האָט זי עס געוווּנטשן „אַז די שטיבל זאָל שטיין און פוילן", קיין שריפה זאָל אויף איר נישט קומען. איז דאָס טאַקע מקוים געוואָרן... ס׳גיסט, ס׳רינט און ס׳פוילט...

ישראל־פרץ איז געווען אַ בעל־דקדוק. איך געדענק: אין 15—1914, וועו דער דייטש איז געשטאַנען נאָנט אָרום אונזער שטעטל, האָבן די יידן אַוועקגעשיקט זייערע פרויען און קינדער אין קאָשאנהאָראָדאָק, ווייל יעדן פרימאָרגן פלעגט אונז דער דייטש באַזוכן און וואָרפן באָמבעס. די מענער האָבן זיך אָפגעשטעלט היטן די צופוילטע איינגע־בויגענע הייזער מיט זייער ביסל האָב און גוטס. מיין עלטערער ברודער משהל קוטניק און איך זענען פאַרבליבן מיטן פאָטער אין דערהיים. ישראל־פרץ איז דאָן געווען מיט אונז. קורץ זענען געווען די נעכט פאָר זייערע ויכוחים אין תורה. ס׳קלינגען מיר נאָך הייַנט אין מיינע אויערן יענע ויכוחים. גלייך נאָך מנחה פלעגט דער טיש מיטן צימער פאָר־וואַנדעלט ווערן אין אַ בית־מדרש. אין יענע נעכט איז אונזער הויז געווען אָנגעפילט מיטן רוח־התורה... ביי מיין פאָטער איז נישט געווען קיין חילוק צווישן זין און טעכטער, אַלע צוזאַמען האָבן געלערנט די זעלבע לימודים. די ווינטערדיקע פרייטאָג־צונאַכטן און די זומערדיקע שבת־פרימאָרגנס, זענען אַ באַזונדער שיין קאַפיטל אין אונזער זכרונות.

ווי איך האָב שוין געזאָגט, איז ישראל־פרץ געווען אַ מלא וגדוש בתורה, חכמה וליצנות. ער האָט געקענט אַלע יונגע מאָדערנע לערערס אויסטרייסלען פון אָרבל. און ער האָט הנאה געהאַט פון אָפחוזקן פון זיי און אָפטאָן שפּיצלעך די יונגע לערערס, כאָטש ער האָט זיי ליב געהאַט. ישראל־פרץ איז געווען אַ פאָלקס־מענטש, ער׳ האָט ליב געהאַט מענטשן און אַלע האָבן אים ליב געהאַט. יעדן פרייטיק 12 אַזייגער, וועו ער האָט באַפרייט פון לערנען די תלמידים, האָט ער אָרומגעשפּאַצירט איבערן מאַרק. פלעגט זיך אָפּשטעלן ביי די קראָמען פון זיינע בעלי־בתים, וועמענס קינדער האָבן ביי אים גע־לערנט, געמאַכט אַ שפּאַס מיט איין בעל הבית, אויפגעוועקט אַ צווייטן קרעמער פון אַ דרעמל, דערביי אַריינגעקוקט אין אַ צייטונג, ביי אַ צווייטן בעל הבית אין קראָם געקראָגן אַ פיינעם פעקל־טאַבאַק „סטאָמבול", אָדער באָקומען אַ שיינעם ווייסן פּעקל צוקער. מיט אַ „גוטן שבת" פלעגט ער באַלד אַוועקגיין אַהיים זיך מכין זיין לכבוד שבת...

מיין מאמע (איידל בת שלמה לייזר)

געווידמעט אונזערע הייליקע מאמעס

מיט וואס זאל איך באַערן דיין אַנדענק, מיין טייערע מאַמע? איך האָב דאָך נישט די מעגלעכקייט צו גיין אויף דיין קבר, כ׳ווייס דאָ נישט צי ער איז דאָ און וואו איז ער? זאָלן מיינע קורצע זכרונות דינען דיר אַלס מצבה.

מאַמע, דו ביזט דאָך געווען נישט נאָר אַ מאַמע, נאָר אַ יידישע מאַמע, וועלכע איז מיט איר גאַנץ לייב און לעבן געווען איבערגעגעבן איר קינד. דו האָסט דאָך געזאָרגט נישט נאָר פאַר מיין גוף, נאָר איך זאָל אויך האָבן אַ יידישע נשמה און שוין פון 3־2 יאָר, האָסטו אָנגעהויבן אייגנפלאַנצן אין מיר יידישקייט. אין דער פרי האָסטו מיך גלייך פון מיין בעטל געזומען פאַרן האַנט און געפירט אַפגיסן נעגל־וואַסער מיט דער 2־העגטלדיקער קענדל — און נאָכדעם געוואַשן מיין פנים און געזאָגט מיט מיר: „מודה אני", וואַרט ביי וואַרט, און אויך די ברכה פון ציצית, האלטנדיק די ציצית אין האַנט. און ביז דו האָסט נישט געמאַכט מיט מיר די ברכה פון „המוציא", האָסטו מיך נישט אָפגעלאָזן.

וווּ האָבן זיך ביי דיר געזומען פיזישע כוחות צו אַרבעטן און האַרעווען אַזוי שווער? דיין אַרבעטסטאָג האָט זיך אָנגעהויבן פאַרטאָג; ווינטערצייט, ווען ס׳איז נאָך געווען פינסטער, קאָלט — ביזטו שוין אויפגעשטאַנען און אַרײַנגענומען די קופּע האָלץ איינהייצן דעם אויוון. דו פלעגסט גרייטן פאַר די קינדער דעם אָנבייסן, וואָס איז באַשטאַנען פון געשיילטע קאַרטאָפל און אַ מאָל מיט די שאָלעכץ, דערצו טיי אָדער אַ טעפל ציקאָריע. און באַלד האָסטו ווידער געאַרבעט, געגרייט מיטאָג, געשיילט, גערִיבן, געווייקט און געזאַלצן. נישט פאַרבִיטן, חלילה, אַ טעפל מיט אַ טעפל, אַ טעלער מיט אַ טעלער פון פליישיקס אויף מילכיקס. ווי גרויס איז געווען דיין צער, ווען עמיצער האָט נישט ווילנדיק פאַרבִיטן דעם פליישיקן מעסער אָדער לעפל אויף אַ מילכיקן. דער גאַנצער מיטאָג איז שוין געווען אַ פאַרשטערטער, דאָס עסן האָסטו זיך נישט דערלויבט אָפרוען אַ ביסל, מאַכן אַ קורצע הפסקה. וואָס הייסט, אַ יידישער מאַמע פעלט אויס אַרבעט? שטריקן זאָלסטו, פאַרריכטן וועש, די הייזלעך, דעם פאַלטאָ. און יעדע וואָך און צוויי מאָל אַ וואָך פלעגסטו באַקן ברויט, און אַלץ מיט דיינע אייגענע צען פינגער: מאַכן די ראָשטשינע, פאַרקנעטן, פאַרמישן און באַקן. היינט יעדן חודש מאַכן אַ געוועש: וואַשן, ריבן, זייפן, שוועמקען אין דער געפרוי־רענער טייכל, הענגן, קאָטשן — אַלץ פאַר דיינע קינדער. און טאָמער איז געשען און ס׳איז פאַרט פאַרבליבן אַ פרייַע שעה, איז אויך פאַר דיר נישט געווען קיין רו. ווינטער, שפעט אין אָוונט, האָסטו געבלאָנדעט דיינע אויגן ביי פליקן פעדערן. די יידישע מאַמע האָט שוין געזאָגט פאַר דער יונגער טאָכטער בעטגעוואָנט זאָל זיין גרייט איר צו דער חתונה, און אָט אַזוי האָסטו שטענדיק געאַרבעט פאַר דיינע קינדער.

ס׳זענען אָבער געווען אַרבעטן אויך לשם שמים: ווי: גרייטן זיך לכבוד שבת און יום־טוב. נאָך אַ פּאָר טעג פּאָר שבת, האָסטו שוין אָנגעהויבן גרייטן זיך צום שבת: באָקן, קאָכן, וואַשן, שייערן די לייכטער. און דערפּאַר איז ביי דיר געווען דער שבת טאָקע אַזוי הייליק. אָבער דער יום־מנוחה איז נישט אינגאַנצן געווען רו; דער טאָג שבת איז געווען צוטיילט „חציו לכם וחציו לה׳". שבת פלעגט מען גיין דאַוונען, און נאָכן שבתדיקן מיטאָג־שלאָף הערן דעם טייטש־חומש, דער מאַמעס „צאינה וראינה", ווי אויך די תחינות, דיין „קרבן מנחה", וואָס די האָסט באַקומען ירושה פון דער באָבע שרה׳ן. אין די בלעטער האָסטו געפונען דיין גייסטיקע באַפרידיקונג. די בלעטער פון „קרבן מנחה" און פון דער תחינה, וועלכע זענען געווען שוואַרץ און געל, אָנגעזאָפּט פון טרערן וואָס דיין באָבע, מאַמע און דו האָבן אויסגעגאָסן פאַרן רבונו של עולם. געבעטן האָבן זיי פּאָר דיינע קינדער, איבערהויפּט ווען זיי זענען קראַנק געווען אָדער געגאַנגען זיך שטעלן צום פּריזיוו...

מאַמע מיינע! דיין ליכט־בענטשן אויף 7 לייכטער, דיינע ברכות און תפילות פאָר דיינע קינדער און כלל־ישראל, דיין שעפּטשען די תפילה: „גאָט פון אברהם, יצחק ויעקב" מיטן טרויעריקן ניגון. דיינע טיפע, הייסע, הארציקע ווערטער: „דער ליבער שבת קודש גייט אַוועק, די וואָך זאָל קומען אויף אונז מיט געזונט און פרנסה און א.וו., אויף מיינע קינדער און אויף אַלע יידישע קינדער אמן סלה". צי קען איך פאַרגעסן דיינע הייסע טרערן, ווען דיין קינד האָט געדאַרפט פאָרן צו מיליטער־דינסט. וויפל טרערן, האָסטו פאַרגאָסן זיצנדיק ביים „סדר" און זאָגן די „הגדה", ווען איינער פון דיינע קינדער זענען געווען אויסער דיין טיש... ווי לאַנג האָסטו געטרויערט ווען איינער פון דיינע קינדער זענען אַוועקגעפאָרן אויף יענער זייט ים: „כ׳וועל שוין דיר מער נישט זען, לאָזט מיר נאָך אַ מאָל אַ קוק טאָן אויף דיר, מיין טייערער קינד!" און ווי גרויס איז געווען דיין שמחה, ווען דיין קינד האָט געשריבן אַ בריוועלע דער מאַמען.

מיטן אויסברוך פון דער מלחמה ווען דיין קינד איז אַיוועק אויפן פראָנט, האָסטו נישט געפונען קיין רו אין שטוב. דו ביזט געלאָפן איבער די בתי־מדרשים, געווויינט, און געבעטן ביי די הייליקע ספרים, געגעבן ספעציעלע צדקות, געלאָפן און מתפלל געווען אויף די קברים פון זיידעס און באָבעס, גוטע יידן און צדיקים. צופוס ביזטו אַוועק מיט דיינע חברטעס — אויך יידישע מאַמעס — קיין האַראַדאָק אויפן קבר פון אַלטן צדיק, ער זאָל פאַרהיטן דיין קינד פון אַ קויל. היינט דיין כיבוד־אב: ווי דו האָסט אָפּגעגעבן כבוד דיין פאָטער שלמה לייזר, דער תהילים־זועקער. צי קען איך דאָס אַלץ פאַרגעסן? ניין! יעדע זאָך וואָס איז געווען אַן אָנדענק פון דיין מאַמען, אָדער באָבען, האָסטו געהיט און ס׳איז געווען ביי דיר טייער: די כוסות, די פסחדיקע כלים וואָס זענען אַריבער בירושה, די באַזונדערע פסחדיקע טישטיכער און האַנטוכער, וואָס צענדליקער יאָרן האָסטו זיי געהיט. ווו איז דאָס אַלץ אַהינגעקומען? פון די בלעטער פון דיין „קרבן מנחה", האָבן מסתמא ערלים־טמאים געריסן און גערויכערט זייערע מאַכאָרקע־פּאַפּיראָסן. פון דעם שיינעם און הייליקן אליהו־הנביא־כוס, טרינקט איצט אַ גוי אַ רוצח „סאַמאָגאָנקע". דיינע יום־טובדיקע קליידער וואָס דו האָסט זיי געהיט נאָך פון דיין חתונה, האָבן דאָס

געירשנט טרייפענע גויות. אוי, רבונו של עולם! איז דאָס ריכטיק? איז דאָס יושרדיק? אַז אייואַן און סטעפאַן, מאַריוסיא און סעקלעטא זאָלן לעבן און זיין די יורשים פון אונזערע הייליקע מאַמעס און טאַטעס?

יוסף זאבי (ווילק)

שרה די רביצין

„אויף די זעמד", אַ קוואַרטאל מיט אַ יידישער מערהייט, האָט געווינט ביים עק גאַס איציקל דער בעל־עגלה מיט זיין פרוי שרה און זייערע 5 זין. די ערשטע צייט נאָך זייער אָנקומען פון דאָרף יאזווינאק, האָט קיינער נישט געלייגט קיין אַכט ווער איז שרה. אפשר וויל די ערשטע צייט האָט זי, די דאָרפישע, נישט געהאַט די דרייסטקייט זיך אַרויסווייזן און ווערן אַ כלל־טוערין, אָבער ביסלעכווייז איז זי געוואָרן פאָפולער צווישן דער יידישער באָפעלקערונג, הויפטזעכליך אויף די זעמד, ווו מען האָט איר אָנגעהויבן רופן מיטן נאָמען „שרה די רביצין". צוליב וואָס עפעס רביצין? אייניקע פלענן זאָגן, דערפאַר וואָס זי האָט אויסגעלערנט איר מאַן, דעם פשוטן בעל־עגלה, עברי פון סידור, און שפעטער אָפילו דאָוונען ביים עמוד, ווען ער איז אַ בעל־יאָרצייט געווען. דער אמת איז, אַז זי איז טאַקע געווען אַ גוטע „זאָגערין" אין עזרת־נשים פון דער זעמדישער שול, ווו זי פלעגט לייענען פון טייטש־חומש אָדער פון תחינה מיט זייער אַ געשמאַקפולער שטימע פאָר די ווייבער; אָדער האַלטן מוסר־שמועסן און טרייסטן די יידישע פרויען בעת צרה. אויסער איר אויפגאַבע אין בית־מדרש איז זי אויך געווען טעטיק ביי דער מצוה פון הלוית המת, געווען די מטהרת און די זאָגערין פון געוויסע קאָפיטלעך פון „מעבר יבוק" און געגאַנגען בראש פון די ווייבער אויפן בית־עלמין. אָבער איר פאָפולאָריטעט האָט זי דערווואָרבן דורך די צדקה פאָר די ליידענדע און באַדערפטיקע. אויב ס'האָט חס ושלום, געטראָפן אַן אומגליק אין שטוב פון אַן עלנטער אַרעמער פאַמיליע, איז באַלד דערשינען שרה און זי האָט אויפגערוימט די שטוב, אַביסל געקעכט צוגעגרייט פאָר די אומגליקלעכע און די משפחה געטרייסט. אַ אַרעמער קימפעטאַרין האָט זי געהאָלפן די ערשטע צייט מיט אַ שטיקל עוף און אַ ביסל מילך כדי אָפצוהייצן און שטאַרקן דעם אָפגעשוואַכטן קערפער. און געלט האָט איר נישט געפעלט ווייזט אויס, אַ גרויסע זאַך? מען נעמט אַ שיין, ווייס טיכל אין האַנט, מען טוט אַן די שבתדיקע קלייד מיטן פאָרוק, מען פאָרבעט אויף אַ מצוה נאָך אַ אשה צדקנית, מען מאַכט אַ שפּאַציר איבערן שטאָט פון שטוב צו שטוב, און מען בעט „אַ נויטיקע נדבה", — און וועלכע יידישע שטוב וועט זיך אָנטזאָגן? ווער אַ פינפערל, ווער אַ דרייערל, אַרעמע יידן געבן מיט פאָרגעניגן אַ קאָפיקע. און אָט אַזוי זענען אַ סך נויטבאַדערפטיקע און אַרעמע אַלמנות און יתומים געהאָלפן געוואָרן דורך זייער פאָרזאָרגערין. אין שטאָט פלעגן בייזע צינגער זאָגן, אַז דאָס אַלץ טוט זי, כדי גאָט זאָל איר דערמאָנען און מזכה זיין כאָטש מיט איין טאַכטער אַלס צוגאָב צו אירע 5 זין, אָבער דאָס איז נישט ריכטיק. שרה איז געווען אַ מאַמע פון אַ סך יידישע טעכטער...

אברהמ׳ל משיח

הויך, דאַר און קורצזיכטיק איז געווען אברהמל דער בעל־עגלה, וועלכער איז געווען באַוווסט מיטן נאָמען אברהמל משיח. פֿאַרוואָס עפּעס האָט מען אים גערופֿן משיח? — צוליב זיין ווייסן פּערד, וואָס איז געווען דאַר און בלינד אויף איין אויג, להבדיל ווי זיין בעל־בית. און אַזוי ווי יעדעס יידישע קינד ווייסט דאָך אַז משיח צדקנו וועט קומען אויס־לייזן די יידן פון גלות רייטנדיק אויף אַ ווייסן אייזל — האָט מען אברהמלען גערופֿן מיטן נאָמען משיח, כאָטש ער האָט געהאַט אַ ווייס פּערד און נישט קיין אייזל. אברהמל איז געווען אַ „וואָזאַק", פֿלעגט פֿירן פֿאַרשיידענע משאות און מיט זיין שווייס און שווייס פון פּערד האָט ער כשר פֿאַרדינט זיין שטיקל ברויט. זיין פּערד איז געווען אַ קבצנישער, אַ הויקער, דאָסזעלבע דער וואָגן; ער האָט נישט געהאַט די מעגלעכקייט צו קויפן אַ לייטיש פּערד, נאָר, אַ לאָמען אַדער אַ בלינדן אויף איין אויג, און ער פלעגט שטענדיק דאַרפן העלפֿן שטופן דעם וואָגן. און אפשר האָט ער אויך נישט געוואָלט קויפן אַ פּערד אַ מיוחסדיקן, אַרום וועלכן מ׳דאַרף אַ סך אַרומגיין און אָפּגעבן זיך מיט אים, און וואָס וועט ער טאָן, אַז דאָס טייערע פּערד וועט מאַכן אַ שטאַרב? אַ קבצן דאַרף האָבן אויך אַ קבצניש פּערד. אָפּט פלעגט טרעפֿן, אין הערבסט־צייט, אַז זיין פּערד פלעגט אַרייַנקריכן אין אַ בלאָטע און אברהמל אַליין איז נישט געווען בכוח אַרויסשלעפּן דעם וואָגן, — פלעגן יידן מיט אַ ביטערן שפּאָט זאָגן: „יידן, מ׳דאַרף גיין העלפֿן משיחן אַרויסקריכן פון בלאָטע" און מקיים זיין די מצוה „עזוב תעזוב עמו".

אברהמל האָט זיך קיינמאָל נישט באַקלאָגט אויף זיין שווערן גורל, ער האָט זיך באַגנוגנט מיט זיין קאַרגער פרנסה. דער עיקר, ער און זיין ווייב און די בת־יחיד׳קה זאָלן זיין געזונט און, להבדיל, זיין פּערד, דער מפרנס. „ברוך ד׳ יום יום". אברהמל האָט געדאַוונט אין דער „אַלטער שול", זיין זיץ־פּלאַץ איז געווען אין פּאָליש, „אין שטיבעלע", דאָ האָט ער זיך געפּילט פראַנק און פריי, קיינער וועט אים נישט שטערן און נישט אויפֿמערקזאָם מאַכן, פּאַר וואָס ער שמועסט אין מיטן דאַוונען. דאָ, „אין שטיבעלע", קען ער גאַנץ אָפּן קריטיקירן די גבאים, די קהל׳שע לייט, און צי וואָס זיך שטופן אינעווייניק? אַפּילו ווען ס׳פלעגט קומען אַ רעדנער, איבערהויפּט אַ ציוניסטישער, האָט האָט ער נישט געענדערט זיין זיץ־פּלאַץ, ער האָט געטענהט צו די ציוניסטן: „איך פאַרשטיי אייך נישט! איר רעדט וועגן ארץ־ישראל און זיצט דאָ, ווער לאָזט אייך נישט פאָרן קיין פאַלעסטינע?"

אברהמל, אברהמל! הלואי וואָלטן א סך יידן דיר געפֿאָלגט, און אָנשטאָט רעדן, געקומען קיין ארץ־ישראל.

דער פריילעכער קבצן

אונזערע חז״ל האָבן זייער געלויבט די מידה פון שמחה, פריילעך זיין, פון זאַרגלאָזיקייט. כאָטש אַ סך מענטשן וויסן פון דער גוטער מידה און איר גרויס נוצן וואָס זי ברענגט דעם מענטשן: געזונט פֿאַרן גוף און פֿאַר דער נשמה, דאָך זענען

זייער ווייניק באַגאַבט געווען מיט דער גוטער מידה. אחד בעיר ושנים במשפחה. אין לונינגיץ איז געווען באוווסט מיט דער מידה פון זיין שטענדיק לוסטיק און פריילעך — שמשיל שיפמאן, אָדער ווי מ׳האָט אים גערופן — שמשיל דער שוסטער. שמשיל האָט געווינט אין עק שטאָט פון „די זעמד״, ביי דעם שפּאָלן־זאָוואָד. זיין קליין שטיבל איז באַשטאַנען פון איין גרויסן צימער און אַ קיך. זיין פרנסה האָט ער געצויגן פון די זאָוואָד־אַרבעטער. אַליין געארבעט אָן באהעלפער אָדער לערן־יינגלעך. זומער־צייט איז ער געזעסן אויף אַ קליין בענקל האַלב־נאַקעט, אויפן קאָפּ די יאַרמאָלקע און די „אַרבע כנפות״ אויף זיך און געקלאַפּט מיטן האַמער הילצערנע טשוועקלעך אין פּאָדעשווע, אָדער געגייט מיט דער דראָטווע. דערביי פלעגט ער צוזינגען אַ חסידישן אָדער אַ תפילה־ניגון. אָבער נישט שטענדיק איז געווען וואָס צו קלאַפּן און וואָס צו נייען. זומער־צייט איז געווען דער סעזאָן פון כמעט אַרבעטסלאָזיקייט, אָבער דאָס האָט נישט געווירקט אויף זיין אויסערלעכער האַלטונג. תמיד איז ער געווען פריילעך און זיך געויצלט. זיין גוטמוטיקייט און פריילעכקייט האָט אַריינגעבראַכט שמחה אויך אויף די פאַרזאָרגטע פנימער פון זיין געזעלשאַפט סיי אין גאַס און בעיקר אין בית־מדרש. שמשיל איז געווען דער ליבלינג פון די יונגווּאַרג, ווייל ווו ער האָט זיך געפונען, איז געווען פריילעך. אַריינגעזאָגט אַ גלייך וואָרט, אַ בייס־ווערטל אויפן חשבון פון אַ בעל־הבית, געגעבן אַ צונאַמען עמיצן, — איז דאָס גלייך אָנגענומען געוואָרן און זיך איינגעבירגערט ווי: „דער בוטראָמיי״, „דער קישקעניק״, „דער ביק״ — דאָס איז אַלץ שמשילס „שאָפונג״. ביים דאַוונען פאַרבינדן די ציצות פון 2—3 מתפללים, אַ שנעל טאָן עמיצן אין אויער און זיך מאַכן תמעוואָטע, דאָס האָט אַריינגעבראַכט לעבעדיקייט אין בית־מדרש. זיינע אמתע פעיקייטן פון פריילעך־זיין האָט ער באַווּיזן אין די טעג פון כ״ד כסלו, פורים און שמחת־תורה. כ״ד כסלו איז געווען ביי חברה־קדישא אַ תענית און נאָכן פאַסטן איז פאַרגעקומען די סעודה, נישט 100־פראָצענטיק ווי די סעודה אין שקלאוו פון זלמן שניאור, אָבער אויך מיט דער סעודה פון לונינעצער חברה־קדישא איז נישט געווען זיך מיט וואָס צו שעמען. חברה־קדישא האָט געווּוסט אַז ס׳לוינט צו פאַסטן... און בשעת דער סעודה, כטוב לב החברה־קדישא פון די זעכציקער בראָנפן, איז שמשיל געווען דער הויפּט־טאָן־געבער פון פריילעכקייט, טאַנצן און זינגען.

זיין ליד: „וואָס וועט זיין אַז משיח וועט קומען״? איז געזונגען געוואָרן בחברותא. און אַזוי ווי שמשיל איז געווען אַ קל־רגלים — אַ לייכטער אויף די פיס, כדי ער זאָל קענען מאַכן שפּרינג־קונצן, — פלעגט ער אַראָפּוואַרפן זיינע שטיוול און טאַנצן בהתלהבות־דיק. פורים האָט ער זיך פאַרמאַסקירט, געכאַפּט אַ פּייקל אין האָנט און פריילעך־געמאַכט דעם עולם. שמחת־תורה זענען נישט איין צימעס מיט דער קישקע געווען זיינע „קרבנות״... שמשיל איז געווען אַ שמח־בחלקו. עס איז אַ פאַראַדאָקס, אַז גראָד זיין פאַמיליע, די פרוי און קינדער, זענען געווען זייער שטילע. מ׳האָט נישט געהערט פון זיי קיין פּיפּס, אַזוי זענען געווען זיינע זין: זעליג, מאיר, און אויך די טעכטער. מיטן חורבן פון לונינעץ איז אויך אומגעקומען אונזער פריילעכער קבצן ז״ל.

יוסף בן־שאול

הערשעלע דער קברות־מאן

ווער האָט אין אונזער שטעטל נישט געקענט הערשעלען דעם קברות־מאַן? „הער־סע־לע", האָט מען אַרויסגערעדט אי מיט אַ טאָפעלן רי״ש און אי מיט אַ סמ״ך... הער־ר־סעלע... ווייל אַזוי האָט ער געריידט — מיט אַ שטאַרקן רי״ש און מיטן שי״ן, ווי אַ ליטוואַק. אָבער פאָפולער איז הערשעלע געווען אין שטעטל נישט בלויז דערפאַר אַליין; דער עיקר — ווייל ער איז געווען דער שומר פון „הייליקן אָרט".

דער „הייליקער אָרט" איז געווען ווייט פון שטעטל, האָט דאָרט חברה־קדישא אויסגעבויט אַ שטיבל, און הערשעלע מיט זיין משפחה איז געזעסן און געהיט דעם „הייליקן אָרט". די ליצנים פון שטעטל פלעגן זאָגן: „הערשעלע היט די מתים, זיי זאָלן נישט אַנטלויפן"...

נאָר קיין פרנסה האָט הערשעלע דערפון נישט געהאַט. חברה־קדישא האָט אים נישט געצאָלט קיין געהאַלט, בלויז געגעבן אים אַן אומזיסטע דירה. ס׳איבריקע האָט הערשעלע געמוזט אַליין זוכן. ער האָט געאַרבעט ביי די לונינעצער בעלי־בתים, ווו צוהאַקט אַ קלאַפטער האָלץ, ווו אָנגעלייגט אַ פאָר ווענן היי אין שטאָל אויף די ווישקעס, אָדער גאָר אויסגעגראָבן אַ גרוב אויף פאַרשיטן מיסט. פאַרשטייט זיך, אַז הערשעלע האָט פון די אַלע מלאכות געהאַט ווייניק מזל־ברכות... און הערשעלע איז געווען אַ גרויסער קבצן.

דערפאַר טאָקע איז הערשעלע געווען זייער באַווויסט און פאָפולער. נשים צדקניות פלעגן שוין זאָרגן און ברענגען חלה אויף שבת, פיש און פלייש, הערשעלע זאָל חלילה נישט זיצן ווייט און עלנט אויפן „הייליקן אָרט" מיט זיין ווייב און קינדער און נישט האָבן אויף שבת...

און באמת איז הערשעלע געווען אַ ווויל און ליב יידל, און אַחוץ זיין קבצנות איז ער געווען שטאַרק אָנגענומען ביי אַלעמען אין שטעטל. נישט געקוקט דערויף וואָס ער איז געווען אַ בעל־משפחה, אַ מטופל מיט קינדער, דערצו נאָך אַ גרויסער קבצן, איז הערשעלע שטענדיק געווען אין אַ גוטער שטימונג מיט בטחון אין אויבערשטן. — „אַז דער אויבערסטער גיט לעבן, וועט ער מסתמא געבן צום לעבן" — אַזוי פלעגט הערשעלע זאָגן און טאָקע גלויבן.

שטענדיק, ווי געזאָגט, איז הערשעלע אַרומגעגאַנגען מיט אַ שמייכל אויף די ליפן, און פון זיינע אויגן האָט געפינקעלט אַ ליכטיק פייערל. די וועלט זאָגט אַ גלייכוואָרט: — „אַלע קברנים האָבן אַ פריילעכן פנים" — אַזאַ איז געווען אונזער הערשעלע מיט זיין נידעריקן גוף און אַרעמער קליידונג.

געווען איז הערשעלע אויך אַ וויצלער, גערעדט געלאַסן, וואָרט ביי וואָרט און דייטלעך. ער איז נישט געווען קיין גרויסער תלמיד־חכם, אָבער געקענט שיין דערציילן וויצן און מעשיות פון הערשעלע אָסטראָפּאָליער. ער האָט געהאַט זיינע טיפּישע ליטווישע גלייכווערטלעך און יעדער איינער אין שטעטל האָט ליב געהאַט כאַפן מיט אים אַ שמועס. ער האָט אויך געקענט שאַרפזיניק אַריינזאָגן ווען עס האָט זיך געפאַסט, למשל:

אין אַ שיינעם העלן טאָג גייט הערשעלע אויף סאדאָווע גאַס און טראַכט וועגן פרנסה, עפעס פאַרדינען, צו וועמען זאָל ער צוגיין פרעגן אויף אַ שטיקל אַרבעט. גייט ער פאַרביי עפשטיין דעם פעלדשער, ווי ער זיצט אויפן בריקל ביי זיין שטוב, און שעפט פרישע לופט. האָט עס דערזען הערשעלע, גייט ער פאַרביי. שטעלט אים עפשטיין אַפּ און פרעגט: „וואָס, הערשעלע, מאַכן די מתים אויפן בית־עלמין"? טראַכט הערשעלע נישט פיל און ענטפערט קורץ און שאַרף: „די מתים פילן זיך היינט נישט אַמבעסטן, זיי דאַרפן אַ פעלדסער..."

נאָך אַ פאַל. אַ גבאי פון חברה־קדישא האָט באַשטעלט אויסמויערן אַ „בית" אויפן קבר פון זיין מוטער, פרעגט ער הערשעלען, צי האָט מען שוין אויסגעמויערט דעם „בית". ענטפערט הערשעלע קורץ און שאַרף: „מ'האָט אַזוי פאַרפעסטיקט און פאַרבעטאָנירט דער מאַמען דייגער אַז זי וועט שוין אַפילו צו תחית־המתים נישט קענען אויפשטיין"...

יא, הערשעלע האָט געהאַט אַ פריילעכע יידישע נשמה און אַן עדל, אַנגעווייטאָקט האָרץ מיט אַ ביטערן שווערן מזל. איך פערזענלעך, אַלס קליין יינגל, האָב הערשעלען גוט געקענט און געהערט זיינע מעשיות.

הערשעלע האָט געקענט אַרבעטן „מיט דער האַק" און מיין פאָטער פלעגט אים פון צייט צו צייט צונעמען צו אַ בוי־אַרבעט ביי הילצערנע הייזער. פאַרשטייט זיך אַז הערשעלע פלעגט זיין ביי אונז אַן אָפטער גאַסט, קומען אָפנעמען זיינע שכירות, די פאָר רובל פאַר דער וואָך אַרבעט; און אַז הערשעלע פלעגט קומען, פלעגט וועלן פריילעך. הערשעלע דערציילט דער מאַמען מיינער אַ מעשה, און די מאַמע איז אים מכבד מיט אַ וואַרעמע גלאָז ציקאָריע און צובייסעכץ...

אונז קינדער פלעגט ער ברענגען שישקעס פון סאָסנאָוון וואַלד, נעבן בית־עולם, און דער מאַמען פלעגט ער ברענגען אַ מתנה סאָסנע־צוויגן צו מאַכן אַ פאָמילע אויף אַרויסצושאַרן די קוילן פון אויוון ביים זעצן ברויט אַדער חלה.

ביי אונז יונגווארג אין שטעטל האָט הערשעלע געהאַט אַ ספעציעלן אָנזען. נישט קוקנדיק וואָס ער איז געווען אַ נידעריק יידל מיט אַ קורץ געפלאָנטערטע שוואַרצע בערדל און געטראָגן אויף די פיס נידעריקע געלאָטעטע שטיוועלעך, האָבן מיר אויף אים געקוקט ווי אויף אַ העלד, אַ דרייסטן יידן, אַ בריה.

מיר קינדער האָבן זייער מורא געהאַט פאַר מתים. מיר האָבן געווּסט, אַז די מתים גייען יעדן אָוונט איבער די קאַלטע שולן און דאַוונען, זאָגן... אַגב זענען מיר געווען צופרידן וואָס איז אונזער שטעטל איז נישטאָ קיין „קאַלטער" שול... און הערשעלע ווּלינט מיט זיין משפחה אויפן בית־עולם און — גאָרנישט. אין פינסטערע נעכט ווען ס'בושעוועט אַ שטאַרקער ווינט מיט אַ גרויסן רעגן, האָבן מיר געווּסט, אַז דאָן גייט אַרום הערשעלע איינער אַליין אויפן בית־עולם צווישן די מצבות און... היט. וואָס היט ער? — אַז מצבות זאָלן נישט איינפאַלן. אפשר דאַרף מען וועלכע ס'איז מצבה אונטערשפּאַרן, אפשר האָט דער רעגן אָפּגעשווייגט די זאָמד פון אַ קבר און אינדערפרי וועט מען שוין נישט דערקענען, דאַרף מען אַרומשיטן, פאַרשטעלן מיט אַ ברעט. הערשעלע איז דאָך אַ געטרייער „שומר"...

פֿאַרשטייט זיך, אַז אונזערע קליינע קינדערשע פֿאַנטאַזיע האָט דאָס נישט געקענט איינפֿאַך פֿאַרשטיין. אונזערע מחשבות האָבן זיכער אונז אַוועקגעטראָגן ווייט־ווייט אין עולם־הדמיון. און מיר האָבן פֿאַרשטאַנען, אַז הערשעלע איז נישט אַבי־ווער, אַ פֿשוטער הערשעלע; הערשעלע איז אַ גרויסער צדיק, אַ למד־וועניק. פֿאַרשטעלט פֿאַר אַ גרויסן קבצן, אַ האָלץ־העקער און קברות־מאן...

א ש ר

יוסף בן־עדינה / לוניניעצער און קאָזשאַנהאָראָדאָקער אין אַמעריקע

געווידמעט מיינע טייערע שרה און אבא ווילק אין ניו־יאָרק

די עמיגראַציע פון קאָזשאַנהאָראָדאָק און לוניניעץ קיין אַמעריקע, האָט זיך אָנגעהויבן נאָך אין די נייַנציקער יאָרן פון 19־טן יאָרהונדערט. די געדריקטע מאַטעריעלע לאָגע האָט געצוווּנגען דעם קליינשטעטלדיקן יונגערמאַן זיך שיידן מיט זיין פֿאַמיליע און היים. אָבער נאָר געציילטע מענטשן האָבן דעמאָלט אויסגעוואַנדערט. ערשט נאָכן דורכפאַל פון דער רוסישער רעוואָלוציע אין 1905־טן יאָר האָט זיך פֿאַרשטאַרקט די עמיגראַציע. שווער און ביטער איז געווען דעם דאָזיקן עמיגראַנט, וואָס איז נאָך קיינמאָל נישט געווען אין אַ גרויסער שטאָט און איז ע״פ רוב דערצויגן געוואָרן שטרענג רעליגיעז, איינגעוואָרצלט אין זיין משפחה, צוגעווויינט צו זיין אָרט לעבן, אַן אַ שפּראַך, אַן בילדונג. נישט קיין חידוש דעריבער, אַז אַריינפֿאַלנדיק אין גרויסן קאָך־קעסל פון ניו־יאָרק, איז אים זייער שווער אָנגעקומען זיך צוצופּאַסן צום נייעם לעבן. דער גרעסטער טייל האָט פֿאַרלאָזן רוסלאַנד אומלעגאַל, און ספּעציעלע אַגענטן, וואָס האָבן געהאָט פֿאַרבינדונגען מיט אַ נעץ פון באַהעלפֿער, האָבן אָרגאַניזירט די עמיגראַציע. ר׳ לייב וואָלף פּעטשעניק איז געווען דער אָגענט אין לוניניעץ, און די גרענץ פלעגט מען גנבענען...

ס׳איז נישט צו באַשרייבן די שרעק און מורא ביים גנבענען די גרענץ, ביז מ׳האָט שוין דערלעבט הערן די וועכטער פון דורכפירער — „פּראָוואָזשאַטאָר״: „זדיעס אוזשע זאַגראַניצי״ (דאָ איז שוין אויסלאַנד). און שפּעטער — דאָס פֿאָרן אויפן שיף, דער „קעסל גאַרדן״, דער „טרערן־אינזעל״, די אָלע אויספֿאָרשונגען, אונטערזוכונגען, — דאָס האָט גאָר אויסגעמאַטערט דעם עמיגראַנט. דאָך איז ער געווען גליקלעך ווען ער איז שוין אַראָפּ פון שיף, בפרט נאָך ווען זיינער אַ קרוב צי אַ לאַנדסמאַן האָט אים מקבל פּנים געווען. איצט האָט שוין דער עמיגראַנט געהערט גאַנץ אַנדערע וועכטער: „דאָ איז אַ פּריי לאַנד״, „אין קאָלאָמבוסעס מדינה ביזטו אַ פּרייער בירגער, גלייך מיט אַלעמען, אַן אונטערשייד פון ייִד און קריסט״. אָבער די דאָזיקע שיינע וועכטער זענען נישט געווען גענוג אים צופֿרידנצושטעלן. דאָס איינבירגערן זיך איז נישט געווען אַזוי גרינג אַן אַ לשון, דאָס צוגעווויינען זיך צום נייעם אָרט לעבן, באַקומען אַרבעט, פֿרנסה א. א. וו.

כמעט אַלע נייע אַנגעקומענע זענען אַוועק אַרבעטן אין אַ שאָפּ און אַנדערע פּלעצער, און דאָס איז געווען אַ שווער קאַפּיטל, ווײַל נישט אַלע האָבן עס אויסגעהאַלטן, דאָס בענקעניש נאָך דער משפחה, נאָך דער אַלטער היים האָט געבראַכט דערצו אַז אַ גרויסער טייל האָט טאַקע פאַרלאָזן אַמעריקע און צוריקגעקומען אַ היים. בפרט ווער ס׳האָט איבערגעלאָזט אַ פרוי מיט קינדער. אויסער דעם האָבן פיל פון די נייגעקומענע געמוזט ארבעטן שבת און נישט איינער פון זיי האָט געליטן פון דעם מאַראַליש. ער האָט נישט געקענט מסכים זיין, ער זאָל מחלל שבת זיין.

בכלל איז דער יידישער עמיגראַנט געווען געדולדיק און האָט מקבל־באהבה געווען זיינע לוידן ווי אַ נאַטירלעכע זאַך, ביז ער האָט זיך צו עפּעס דערשלאָגן. אַ געוויסער טייל האָט זיך שפּעטער גוט איינגעאַרדנט. די לאַנדסלייט האָבן די נייע געהאַלפן זיך איינאַרדנען, איבערהויפט זייערע קרובים. יעדער נייַ־אָנגעקומענער האָט תיכף איבער־געשיקט זיין פאַמיליע אַן אָפּגעשפּאָרטן, פאַרהאַרעוועטן דאָלאַר און באַלד אויך זיין פּיקטשער אַ לאַ אַמעריקאַנער. — פון לונינייץ און קאָזשאַנהאָראָדאָק זענען נאָך דער ערשטער וועלט־מלחמה צענדליקער פאַמיליעס אַוועק קיין אַמעריקע, ביז די טויערן פון לאַנד האָבן זיך געשלאָסן פאַר נייע עמיגראַנטן.

אויך נאָכן אַוועקפאָר קיין אַמעריקע האָבן די עמיגראַנטן נישט פאַרגעסן זייער אַלטע היים. זייער אַ גרויסער טייל פון קאָזשאַנהאָראָדאָקער יידן האָבן געלעבט פון אַמעריקאַנער שטיצע. דער קאָזשאַנהאָראָדאָקער לאַנדסמאַן איז געבליבן טרייַ זיין שטעטל, יעדערער פון זיי האָט שטאַלצירט מיט איר און דערמאָנט מיט ליבע און כבוד די אַלטע „קאַלטע״ שול מיטן ווונדערבאַרן קינסטלערישן ארון־קודש, דעם אַלטן בית־עולם, דעם „נשמה־באַרג״, די באַראיניע, די גרויסע רבנים, שוחטים, איבערהויפט דעם רב ר׳ הלל גארעליק ז״ל. זייער ליבע צום רב איז געווען אַזוי גרויס, אַז זיי האָבן אים אַריבערגענומען צו זיך קיין אַמעריקע, צום גרויסן באַדויערן איז ער אין אַ קורצער צייט אַרום נפטר געוואָרן. די זקנים, די נשים צדקניות, — דאָס אַלץ איז איינגעקריצט געוואָרן ביים לאַנדסמאַן אין דער נשמה. זייער ליבע האָט זיך אויסגעדריקט מיט שיקן מאַטעריעלע הילף. אויך די לונינעצער האָבן נישט פאַרגעסן זייער אַלטע היים און גלייך נאָך דער ערשטער וועלט־מלחמה האָבן זיי געשיקט דרינגענדע הילף, און אַ ספּעציעלן שליח — אונזער פריינט צבי (הערי) דענענבערג, וואָס איז געקומען אין אַ זייער שווערן מאָמענט נאָכן קריג צווישן פוילן און סאָוויעט־רוסלאַנד, וועו די מאַכט אין פוילן איז נאָך נישט געווען פעסט, און קיין נאָרמאַלע אַרדנונג האָט נאָך נישט געקאָנט זיין. די יידישע באַפעלקערונג האָט ממש געהונגערט און הערי דענענבערג איז געווען איר רעטער. ער איז געקומען און געבראַכט פיל געלט, סיי וואָס יעדער קרוב האָט געשיקט פאַר זיין פאַמיליע און סיי אַ גרויסע סומע געלט פון לונינעצער און קאָזשאַנהאָראָדאָקער רעליעף־קאָמיטעט פאַר דער יידישער קהילה. דענענבערג האָט דערפילט זיין שליחות טרייַ און אַרענטלעך, און דער עולם סיי אין דער אַלטער היים און סיי אין אַמעריקע, איז געווען אַזוי צופרידן, אַז אונזערע לאַנדסלייט האָבן אים געשיקט אַ צווייטן מאָל.

פאריינען און ארגאניזאציעס פון אונזערע לאנדסלייט אין אמעריקע

אין 1917־טן יאָר איז דורך דער איניציאַטיוו פון לאַנדסמאַן מאיר לוצקי אַרגאַניזירט געוואָרן דער לוניניעצער און קאָזשאַנהאַראַדאָקער רעליעף־קאָמיטעט, וועלכער איז געקומען צו הילף די פאַראַרעמטע פון דער מלחמה. ס׳איז איבערגעשיקט געוואָרן דורכן דעלעגאַט הערי דענעבערג איבער 3000 דאָלאַר רעליעף־געלט און 20.000 דאָלאָר פון יחידים, און דערמיט האָבן זיי געראַטעוועט פון אונטערגאַנג הונדערטער פון אונזערע משפחות אין דער אַלטער היים. אין 1943־טן יאָר, אין סאַמע ברען פון דער צווייטער וועלט־מלחמה, איז דורך דער איניציאַטיוו פון יעקב שוואַרץ ז״ל, וועלכער האָט פאַראויסגעזען די נויטיקע הילף, ווידער אַרגאַניזירט געוואָרן דער רעליעף־קאָמיטעט, צום גרויסן אומגליק איז שוין נישט געבליבן קיין יידישע קאָזשאַנהאַראַדאָק און לונינעץ, נאָר שארית הפליטה, וואָס זענען געווען צושפרייט איבער רוסלאַנד, פוילן און פאַרשידענע לאַגערן. דער רעליעף־קאָמיטעט, וואָס אין זיין שפיץ זענען געשטאַנען דזשא פעלדמאַן — פאַרזיצער, מאיר קרוגלין — קאַסירער און דער טיכטיקער און איבערגעגעבענער סעקרעטאַר מאַקס לוצקי, האָט זיך פאַרבונדן מיטן „ארגון יוצאי לונינץ וקוז׳נהורודוק״, וועלכער האָט זיך אין דער זעלבער צייט אַרגאַניזירט אין ארץ־ישראל און איז שוין געווען טעטיק און געהאָט פאַרבינדונגען מיט דער שארית הפליטה. אַדאַנק דער גרויסער הילף פון דעם רעליעף־קאָמיטעט אין ניו־יאָרק, האָט דער ארגון יוצאי לונינץ אין ארץ־ישראל פאַר־ברייטערט זיין הילף און טעטיקייט סיי מיט שיקן שפייז־פעקלעך קיין רוסלאַנד און אַנדערע ערטער און סיי מיט העלפן איינאָרדנען די צענדליקער גערעטעוועטע לאַנדסלייט וואָס זענען אָנגעקומען קיין ישראל.

דער רעליעף־קאָמיטעט האָט אויך געגעבן 500 דאָלאָר פאַר דער „הגנה״ אין ארץ־ישראל אין דער יידישער באַפרייאונגס־מלחמה מיט די אראַבער און אויך אַ סומע געלט פאַר יידישן „אַפיל״ לטובת ישראל.

דער לוניניעצער־קאזשאנהאראדאקער 481־טער ברענטש „ארבעטער־רינג״

דער דאָזיקער „אַרבעטער־רינג״, געגרינדעט אין 1917 דורך דער איניציאַטיוו פון דזשא גאָלדמאַן, י. גינזבערג, ה. קאָלניק, מוזיקער און א. שוואַרץ, גיט הילף זיינע מיטגלידער אין פאַל פון קראַנקייט אָדער אַן אומגליק, האָט פאַרבינדונגען מיט סאַנא־טאָריומס פאַר זיינע מיטגלידער וואָס נויטיקן זיך אין הילף, זיי זאָלן נישט דאַרפן אָנקומען צו פאַרשיידענע צדקה־חברות. די לעצטע יאָרן איז אויך דאָ די איניציאַטיוו צו בויען היימען פאַר די עלטערע מיטגלידער. אין ניו־יאָרק איז אויסגעבויט געוואָרן אַ פראַכטפולע געביידע פאַר דעם צוועק. אונזער לאַנדסמאַן דזשא גאָלדמאַן איז איינער פון די 5 מיטגלידער פון דער אַפליקאַציאָנס־קאָמיסיע. דער 481־טער ברענטש האָט זיך בייגעשטייערט פאַר דער געביידע מיט אַריבער 3000 דאָלאָר. ער זאָרגט פאַר זיינע מיטגלידער נישט נאָר ביים זייער לעבן נאָר אויך נאָכן טויט — מיט קרקע אויפן בית־עולם.

אַבער נישט נאָר מיט סאָציאַלע פאַרזאָרגונג פאַרנעמט זיך דער א. ר. ער פאַרנעמט

זיך אויך מיט קולטורעלער טעטיקייט, ווי אַרגאַניזירן ליטעראַרישע אָוונטן, קאָנצערטן און פאַרווייַלונגען. דער א. ר. באַטייליקט זיך אין אַלגעמיינע יידישע אונטערנעמונגען: אַזוי האָט ער זיך באַטייליקט אין דער אַקציע פון שאָפן געלט פאַר דעם יידישן אַרבעטער־קאָמיטעט, „היאס" און די לעצטע צייט — אויך אין קאַמפיין פאַר דער „הסתדרות העובדים" אין ישראל. — אין 1935־טן יאָר איז אַרגאַניזירט געוואָרן ביים ברענטש אַ פרויען־גרופּע, וואָס האָט געטאָן ווייכטיקע אַרבעט פאַרן ברענטש, ווי העלפן נויטלייַדיקע, און אַרגאַניזירן קולטורעלע אונטערנעמונגען. — אין אַפּריל 1942 איז געפייערט געוואָרן אימפאָזאַנט דער 25־יאָריקער יובילי פון ברענטש. ס׳איז דערשינען אַ ספעציעלער יובילי־זשורנאַל אין אַ פראַכטפולער פאָרם. די הויפּט־טויער פון ברענטש אין דער צייט זענען געווען דזשא פעלדמאַן, דזשא גאָלדמאַן, פ. סטאַן, ס. פיין, דוד פיין, חפץ, קאלניק, גינזבורג, סעליצער, שניידער, קלעמפנער און בערזאן. דער ברענטש ציילט ביי 180 מיטגלידער.

די צאָל פון לונינעצער און קאָזשאַנהאָראָדאָקער אין אַמעריקע איז בערך 600—700, דערפון אַרום 500 אין ניו־יאָרק און די איבעריקע אין די פאַרשיידענע שטעט. דער גרעסטער טייל פון זיי ציען זייער פרנסה פון אַרבעט, אָדער קליינהאַנדל, קיין גרויסע גבירים זענען נישט דאָ צווישן זיי. אָבער ס׳זענען דאָ צווישן זיי געזעלשאַפטלעכע איבערגעבענע טוער, ווי מאָקס לוצקי, און מאיר קרוגלין אין דער ציוניסטישער באַוועגונג און דזשא גאָלדמאַן, סענדער פעטשעניק, און דזשא פעלדמאַן אין דער יידישער אַרבעטער־באַוועגונג. אויך אין דרום־אַמעריקע (אַרגענטינע), איבערהויפּט אין בוענאָס אייַרעס, געפינען זיך אונזערע לאַנדסלייט, וואָס פירן אַ געזעלשאַפטלעכע טעטיקייט, און געציילטע פאַמיליעס זענען צעשפרייט אין בראַזיל, קובא, דרום־אַפריקע א.א.

די פאַרוואַלטונג אין די מיטאַרבעטער פון לונינעצער און קאָזשאַנהאָראָדאָקער 481 אַרבעטער־רינג (1927) ניו־יאָרק.

זיצן פון לינקס—רעכטס: י. פעלדמאַן, י. לייפמאַן, י. גאָלדמאַן, מ. לוצקי, ד. פיין, ב. שפירא. שטייַען: קוואטנעץ, שניידערמאַן, פענפילד, מיגדאלאוויטש, ווייַנער און בערזאן.

חורבן לוניניץ

ליפע יאָסילעווסקי / דער אונטערגאַנג

אין יאָר 1939, מיטן אויסברוך פון צווייטן וועלט־קריג, לעבט איבער אונזער שטעטל און איר יידישע באַפעלקערונג שוועריע מאַמענטן. אַן אַלגעמיינער כאַאָס הערשט ביי דער מאַכט, די דייטשן רוקן זיך פאָרויס און די פּוילישע רעגירונג פאַלט. דעם 17־טן סעפּטעמבער אין אָוונט, נעבן בית־הקברות, ווערן געמאַכט באַריקאַדן דורך די לעצטע פּוילישע מיליטער־אָפּטיילונגען, וועלכע פרובירן פאַרהאַלטן דעם אָנקום פון דער רויטער אַרמיי פון מיקאַשעוויטשער זייט.

דעם 18־טן סעפּטעמבער אינדערפרי איז כמעט די גאַנצע באַפעלקערונג פון שטעטל, דערין אויך די יידן, שוין געשטאַנען און באַטראַכט דאָס רויטע מיליטער וועלכע איז געשטאַנען נעבן נייעם בנין פון סטאַראָסטוואָ (דער בנין געפינט זיך עק סאַדאָווע גאָס, נישט ווייט פון רוסישן בית־הקברות). פאַרן אָנקום פון דער רויטער אַרמיי איז געבליבן דאָס שטעטל אָן אַ רעגירנדער מאַכט, ס׳האָבן זיך געגרייט מאַכן פאָגראָמען די פויערים פון די דערפער באסטין און לוזין. אַלס קעגנמיטל איז באַלד אָנטשטאַנען אַן אַלגעמיינע זעלבסטשוץ, אין וועלכער ס׳זענען געווען פאַרטרעטן פון דער יידישער באַפעלקערונג: יעקב בוימאַן, לייבל אייזנבערג, דן גרינשטיין און חיים רובינראוט, נאָר אין משך פון איר קורצער עקזיסטענץ, אומגעפער 2 טעג, האָט זי גאָרנישט באַווייזן אויפצוטאָן. טראָצדעם וואָס ס׳האָבן זיך באַוויזן פויערים אין שטאָט, איז קיין פאָגראָם נישט פאָרגעקומען און אין אַלגעמיין האָבן זיך די פויערים פאַרהאַלטן רואיק.

מיטן אָנקום פון דער ראָטן־מאַכט זענען אויך אָנגעקומען די יידישע געווען פאַליטישע אַרעסטירטע, און ס׳איז באַלד געשאַפן געוואָרן אַן אַזוי־גערופענער „וורעמענני איספאָלניטעלני קאָמיטעט״, ד. ה. אַ צייטווייליקער אויספיר־קאָמיטעט, וועמעס אויפגאַבע איז געווען אויפצאָסן אויף דער אָרדנונג אין שטאָט, דער קאָמיטעט איז באַשטאַנען פון מרדכי־יוסף פלאָקסמאַן, איסאק סלוצקי און נח סענדערוק, וועלכע זענען געקומען פון וואַרשע און אויך אַ קריסט מיטן נאָמען בוכטיק, וועלכער איז, אגב, מיטן אָפּטרעטן פון דער רוסישער מאַכט, פאַרבליבן מיט די דייטשן און ער לעבט נאָך אודאי ערגעץ אויך היינט. פאַרטראָטן אין קאָמיטעט איז געווען ארקאַשאַ ספּירידאָנאָוו, אויך אייניקע פערזאָנען פון דער אָפּיציעלער מיליטערישער מאַכט, וועלכע זענען געווען די טאָן־געבער פון אויספיר־קאָמיטעט. עס זענען באַלד אַרעסטירט געוואָרן אַ סך פּוילישע געווענע מיליטער־לייט, בתוכם אויך דער פאַרטרעטער פון סטאַראָסטע, דער פאָליטישער רעפּערענט בארטניצ׳עק.

די ערשטע אויפגאבע פון קאָמיטעט איז געווען צו באַזאָרגן דער באַפעלקערונג מיט ווינונגען און האָלץ אויף ווינטער. אַ סך האָבן באַקומען צו 1 אָדער 2 מעטער האָלץ.

און די אָנגעקומענע פון פוילן די אַזוי־גערופענע „בעזשענצעס״, האָט מען באַזאָרגט מיט דירות. דער קאָמיטעט האָט עקזיסטירט 3 וואָכן און דאַן איז איינגעשטעלט געוואָרן אַ נאָרמאַלע סאָוויעטישע מאַכט, וועלכע האָט אָנגעהויבן איינפירן אַ סאָוויעטישע אָרדנונג. עס איז רעקווירירט געוואָרן די סחורה ביי דעם מאַנופאַקטור־סוחר אברהם מיאסניק און עס איז איבערגעגעבן געוואָרן אין שניידער־אַרטעל, וואָס איז באַלד געשאַפן געוואָרן מיט הערשל פרומקין אַלס פאָרזיצער, ס׳איז אויך געשאַפן געוואָרן אַ שוסטער־אַרטעל, וועלכער האָט זיך געפונען ביי משה־וואָלף דיאַטלאָוויצקי אין שטוב. אויך האָבן זיך אָנגעהויבן שאַפן קאָאָפּעראַטיוון, אַלץ אויפן סאָוויעטישן שטייגער. טראָץ אַלעמען האָט די יידישע באַפעלקערונג רואיק געלעבט. די געוועזענע סוחרים און קרעמער האָבן זיך געשראָקן מ׳זאָל זיי נישט אַרויסשיקן קיין סיביר, וואָס ס׳איז טאַקע געשען שפּעטער. אַזוי זענען ביידע ברידער אברהם און טוביה מיאסניק אַרויסגעפאָרן קיין ווילין, גאַלאָוויי (דער האָלץ־סוחר) איז אַרויסגעפאָרן קיין סאַרנע, לייבל אייזנבערג (דער געוועזענער ראש־הקהל אין לוניניעץ) איז אַרויסגעפאָרן קיין ביאַליסטאָק.

דאָס לעבן האָט זיך כלומרשט אָנגעהויבן נאָרמאַליזירן, ווער ס׳האָט געאַרבעט אויף אַ מלוכה־פּאָסטן, ווער אין אַן אַרטעל, און ווער ס׳האָט נאָך געאַרבעט אַלס קוסטאַר, ד. ה. ביי זיך אַליין (אַן געדונגענע אַרבעטס־הענט). אַ טייל ווידער פון די יידן האָבן זיך פאַרנומען מיט ספּעקולאַציע, מ׳פלעגט פאָרן קיין לעמבערג, ברענגען זייף און פאַרדינען רוסישע „טשערוואָנצעס״, אַ שטאַרקער האַנדל איז אָנגעגאַנגען אויך מיט וואַליוטע (גאָלד און דאָלאַרן).

אין 3 מאָנאַטן אַרום נאָכן אָנקומען פון דער רויטער אַרמיי קומען פאָר אַלגעמיינע פאַרזאַמלונגען, אויף וועלכע עס ווערט פאַרעלייגט דורך פאָרשטייער פון דער ווייס־רוסישער סאָוויעטן־מאַכט, אַז די פאַרנומענע געביטן זאָלן איינגעשלאָסן ווערן אין דער ווייס־רוסישער סאָוויעטישער רעפּובליק. די פאָרשלאַגן ווערן איינשטימיק אָנגענומען און דאַן הויבט מען זיך אָן גרייטן צו וואַלן: וואַלן צום אויספיר־קאָמיטעט, ד. ה. אָרטיקע וואַלן און וואַלן צום „ווערכאָווני סאָוויעט״ ס. ס. ס. ר. און „סאָוויעט נאַציאָנאַלנאָסטי״. לוניניעץ ווערט דערקלערט אַלס ראַיאָן (קרייז) און ס׳ווערן גע־שאַפן 17 וואַל־ראַיאָנען, אין וועלכע ס׳נעמט אָנטייל אויף אַ לעבהאַפטן אופן אַ טייל פון דער יידישער באַפעלקערונג. אין די וואַל־ראַיאָנען קומען פאָר טעגלעך לעקציעס, מ׳לערנט די סאָוויעטישע קאָנסטיטוציע און מ׳לייענט צייטונגען און זשורנאַלן. אַלס קאַנדידאַט ווערט אַרויסגעשטעלט אַ געוויסער אַניסימאָוו אַלס פאָרשטייער אין העכסטן סאָוויעטן־ראַט, און אין „סאָוויעט נאַציאָנאַלנאָסטי״ — אַ לוניניעצער באַן־אַרבעטער, אַ קריסט, וועלכער האָט געוווינט אויף בראַדילאָווקער גאַס.

נאָך די וואַלן הויבט זיך אָן אַ סדרה מיט עוואַקואַציע „לויטן רוסישן נאָמען״. דער ערשטער אַזוי גערופענער „קרבן״, ווי עס איז אָנגערופן אין יענער צייט, איז געוועזן ד״ר אַקסעלראָד, וועלכער ווערט אַרעסטירט און אַרויסגעשיקט אין ווייטן סיביר. נאָכדעם קומט די ריי אויף דער משפחה גערצולין (דער אייזן־קרעמער), ס׳ווערט אַרעסטירט דער האָלץ־סוחר פייבל דעכטיאר (ער אַליין, אָן דער משפחה) און

אויך יעקב גלויבערמאַן (דער זייגער־מייסטער), שלמה האפשטיין (דער אַפּטייקער) מיט זיין משפּחה, און ממש פֿאַרן קריג, אומגעפּער 2 טעג פֿאַרן אויסברוך פֿון רוסיש־דייטשן קריג, ווערט אַרעסטירט די משפּחה רובינראוט: חיים, הערשל, די מוטער און די שוועסטער. די אַלע אויבנדערמאַנטע האָבן באַקומען אַ שעה צייט אויף אייגפּאַקן זיך און אַפּפֿאָרן. דאָס איז געשען ביזן 22־טן יוני 1941. מיט דער דאַטע הויבט אָן אַפּגעמעקט ווערן דער יונגער יידישער קיבוץ אין דער פּראָווינץ־שטעטל לוניניעץ.

דעם 23־טן ד. מ. הערשט אין לוניניעץ אַ שרעקלעכע פּאַניק, ס׳ווייזן זיך אין שטעטל די ערשטע 2 דייטשע ערפֿאָלגן, נאָר זיי באַמאַדירן נישט. די זעלבע נאַכט ווערט באַלויכטן די בריק אויפן טייך פּריפּיעט דורך די ערפֿאָלגן, נאָר עס ווערט אויך נישט באַמבאַרדירט.

דעם 24־טן קומען אָן פון פּינסקער ריכטונג און פון באַראַנאָוויטש מיליטער אין פולער אומאָרדנונג און לאָזן זיך אויפן וועג קיין מיקאשעוויטש; אויך אַ סך לאַסט־אויטאָס זענען געפֿאָרן אין דערזעלבער ריכטונג.

דעם 25־טן וויל זיך די יידישע באַפעלקערונג עוואַקואירן, אָבער דער באַן־הויף ווערט אָפּגעשלאָסן דורך מיליטער, מ׳מוז האָבן ספּעציעלע דערלויבנישן פון אויספּיר־קאָמיטעט און דער מיליטערישער מאַכט כדי צו קענען פֿאָרן. אַ סך פון דער יידישער באַפעלקערונג לאָזן זיך צופוס קיין מיקאשעוויטש און לענין, כדי פֿאַרטצוזעצן דעם וויטערדיקן וועג און נישט אַריינפֿאַלן אין דייטשע הענט.

אין לענין זענען זיך צוזאַמענגעקומען אַרום 6000 יידן פון פינסק, גאַנצעוויטש, לוניניעץ, קאָזשאַנהאָראָדאָק, לאַכווע און אַרומיקע דערפלעך. וועלכע האָבן געוואָלט אַריבערגיין די טייך און לאָזן זיך וויייטער, נאָר די טייך איז געווען באַוואַכט דורך רוסישע גרענץ־מיליטער אונטער דער אָנפירונג פון איינעם סאַכאָראָוו (אַ לייטענאַנט), וועלכער האָט פֿאָר קיין פֿאַל נישט דערלויבט אַריבערגיין די טייך. אַזוי האָבן געמוזט ביז 95% פון די אָנווועזנדע אומקערן זיך צוריק. נאָר איינצעלע האָט זיך צופעליק איינגעגעבן אַריבערגיין די טייך און אַ דאַנק דעם זענען זיי טאַקע געבליבן לעבן.

דעם 28־טן פֿאַלן די ערשטע דייטשע באַמבעס פון זייערע עראָפּלאַנען. עס זענען געפֿאַלן עטלעכע קרבנות פון דער רוסישער באַפעלקערונג. אַלע ווילן אַוועקגיין, קיינער וויייס אָבער נישט ווּהין, און ווי אַזוי. מ׳פֿרובט אַלע מיטלען כדי אַריינצוכאַפּן זיך אין באַן, נאָר ס׳געלינגט כמעט ווי קיינעם נישט.

דעם 30־טן פֿאַרלאָזט לוניניעץ די רעגירונגס־מאַכט, און אומגעפּער אין אַ פּאָר טעג אַרום גייט אַריין דייטשע מיליטער אין לוניניעץ. די „אומבאַזיגבאַרע" דייטשע אַרמיי און „ציווילייזאַציע" שטעלט איין „אָרדנונג" אויף דער יידישער גאַס. די ערשטע ווערן געטראָפֿן מענטשן פון יידישער אינטעליגענץ. אַ דאַנק אַ געוויסן פּאַניק פון זאַלעסיע, ימח שמו וזכרו, ווערן אויסגעהרגעט אַלע יידישע דאָקטוירים, ווי ד״ר י. גורוויטש, ד״ר יאשא גרינשטיין, ד״ר פיניע זאַרעצקי, ד״ר יוסף פּריקולניק (שמאי דעם קצב׳ס אַ זון) און נאָך אייניקע וואַרשעווער דאָקטוירים, וועלכע זענען אַנטלאָפן אַהער פון וואַרשע, דאָס איז געווען דער ערשטער קבלת־פּנים.

לויטן באַשלוס פון דער דייטשער מיליטערישער מאַכט וועלט געשאַפן אַ יידן־רײַך, אין וועלכן ס׳גייען אַרײַן: משה שפירא, אברהם ראדמאן, לייבל האַלצמאן און דוד בראַדניצקי. די דייטשן פאַדערן שטיוול. עטלעכע פאָר שטיוול וועלן געמאַכט. ס׳געפעלט זיי די אַרבעט פון די יידישע האַנטווערקער בעניע טאַפּטשיק, יוחנן גרינשטיין, פּיניע איקראיניץ און זיי פאַדערן נאָך שטיוול. דער יידן־רײַך מאַכט זיך נישט וויסענדיק, מ׳שטעלט זיך נישט פאָר די פאַלגן וועלכע ס׳וועלן קומען נאָכדעם.

אינגיכן רופט צונויף די דייטשע מאַכט אַלע יידישע מענער, אין עלטער פון 14 יאָר און וועלטער, און הייסט זיך צושטעלן ביי דער פּאָווושעכנער שול אַנטקעגן גרינשטיינס מויער. מ׳קלייבט זיך צונויף, און דער יודן־רײַך נעמט אָן אַלע מיטלען אַז אַלע זאָלן קומען אויפן אָנגעוויזענעם פּלאַץ. דער אויסרייד איז געווען — אַז מ׳גייט צום קורסקן האַספּיטאַל אויף אַרבעט. פון דאָרטן וועלן זיי אַבער אָפּגעפירט אויף פינסקער וועג נאָך דער צווייטער אייזן־באַן־בודקע, אַרום 2 קילאָמעטער פון דערפל „מעלעניצע״ און דאָרטן אין עטלעכע גרויסע גריבער געפינען זיי זייער אייביקע רו.

א כאַראַקטעריסטישן עפּיזאָד פון יענער צייט האָט מען דערצײלט: מאיר שוואַרצמאַן (יעקב מרדכי דעם שוסטערס עלטסטער זון, אַזוי פלעגט מען אים רופן) איז אַוועק צו דער אַרבעט און האָט נישט מיטגענומען קיין עסן, האָט זיין פרוי זיך געערגערט, וואָס זי האָט אים נישט מיטגעגעבן קיין עסן, בעט זי איר יינגעלע, זייער אַ גערעטן קינד אין עלטער פון 10 יאָר ער זאָל אַוועקטראָגן דעם פאָטער עסן. דאָס קינד גייט אַוועק און קערט זיך שוין מער נישט אום. ער געפינט זיין רו מיט אַלע דערוואָקסענע יידן צוזאַמען...

די פרויען גלויבן נאָך אַז זייערע מענער לעבן, מ׳איז אַבער פאַרצווייפלט און אַ טייל איז גלייכגילטיק. על־פי נס זענען ניצול געוואָרן, פאַרלויפיק, 36 מענער: דוד בראַדניצקי, משה גרינשטיין, משה־ברוך כהן, בן־ציון טאַפּטשיק, יוחנן גרינשטיין (דער שוסטער), יעקב־לייב ראָזענקראַנץ (דער בלעכער), גרשון פינחאסאוויטש (דער פאהאסטער), יעקב לעווין (שמואל דעם סטאַכאוועריס אַ זון) פון בראַדילאָווקע, (זיין פאָטער האָבן די ערשטע באַלשעוויקעס געהרגעט אין קאזיאָנעם־וואָלד) און אייניקע „בעזשענצעס״ זענען איבערגעבליבן אַדאָנק דעם וואָס זיי האָבן זיך נישט צוגעשטעלט גלייך מיט אַלע יידן צו דער אַזוי־גערופענער „אַרבעט״ פון די דייטשן. בעניע טאַפּטשיק און יוחנן גרינשטיין זענען אַרויסגענומען געוואָרן פון דער רייע דורך אַ דייטש וועלכן זיי האָבן געמאַכט שטיוול, זיי האָבן אויך גערופן פּיניע אוקראיניץ ער זאָל מיטגיין מיט זיי, אָבער עס איז שוין געווען צו שפּעט און ער איז אַוועק גלייך מיט אַלעמען צו זיין אייביקער רו.

דאָן קומט די סדרה „געטאָ״. די דייטשע מאַכט קען נישט פאַרטראָגן דאָס די יידישע פרויען זאָלן וווינען אין שכנות מיט זייערע קריסטלעכע שכנים. ס׳וועט אָנגעמערקט אַ פּלאַץ פאָר די איבערגעבליבענע פרויען, וווּ זיי קענען פאָרזעצן פאַרלויפיג זייער עקזיסטענץ. אָנהויבנדיק פון ראָג פון סאָקאָלאָווסקיס מיל ביז יהושע׳לע (דעם גאנטאר), אַרײַנגערעכנט פנחס וויניקס שטוב און משקה בראַדניצקי׳ס שטוב, אויך שרה דער

רביצינס שטוב ביז סאָקאָלאָווסקיס מיל. דאָס איז די לינקע זייט, גייענדיק פון שטאָט צו די זעמד, דאָ איז געווען דער יידישער „געטאָ", אַהער האָט מען צוזאַמענגעטריבן די לעבן פאַרבליבענע יידן פון די דערפער: לונין, וואולקע, באסטין, דיאַטלאָוויטש א.א.וו. אויך פון אַלע פיר שולן האָט בלויז די זעמדישע שול געהאָט דעם זכות בלייבן אין געטאָ. דאָ האָבן זיך געפונען די יידן אין דעם צוויי־עק פון 6—5—4 נפשות, ווער אין אַ צימער, ווער אין אַ שטאַל, ווער אין אַ „זיעמליאַנקע" אָן ווער אין אַ יידישן קעלער. אָפּגעצוימט איז געווען דער געטאָ מיט שטעכיק דראָט, באַוואַכט 24 שעה דורך אַרטיקע קריסטן, פון וועלכע ס׳איז געשאָפן געווארן די דייטשע מיליץ. ביים איבערקלייבן זיך פון שטאָט אין געטאָ, איז געווען דערלויבט מיטנעמען זאַכן און עטוואָס שפייז, אָבער קיין מעבל.

יעקב מוזיקאַנטס פרוי (שמעון דעם קלעזמערס שנור) האָט ביים איבערקלייבן זיך ביים טויער פון געטאָ פאַרלאָרן 5 רובל גאָלד. דאָס האָט באַמערקט אַ דייטש און דער טויט־אורטייל איז אויסגעפירט געווארן אויפן אָרט. די פרוי איז געלעגן 24 שעה, אַלע יידן האָבן געדאַרפט קוקן און נעמען אַ ביישפיל, וואָס עס קומט אַ יידן פאַר האַלטן גאָלד.

ס׳האָבן זיך אָנגעהויבן פרישע סדרות פאַר יידן: שאפן פון דאָסניי אַ יידן־ראַט, קאָנטריבוציע, אָפּגעבן פוטערס די דייטשן, גיין אויף אַרבעט. דערפאַר האָט די דייטשע מאַכט באַווילליקט געבן די יידן צו 100 גראַם ברויט אַ פערזאָן אַ טאָג, און אַזוי האָט מען זיך געמאַטערט, געלעבט און געאַרבעט אַ קאָרג יאָר אין געטאָ, ביז ס׳איז געקומען די טרויעריקע שעה און דער סוף פון יידישן קיבוץ אין לונינעץ.

אין טאָג פון ה׳ אלול תש״ב האָט מען אויפגעקליבן די אַלע איבערגעבליבענע יידן מ׳האָט זיי אַוועקגעפירט. ליידער איז קיין איין לעבעדיקער נפש פון זיי ניט פאַרבליבן, כדי עדות זאָגן אויף דער טראַגעדיע. אַלע זענען אַוועקגעפירט געווארן אויפן פינסקער וועג, נישט דערגייענדיק צום גרינעם בריקעלע, אויף דער רעכטער זייט אונטערן „נאַסיפ". דאָרטן האָבן געפונען זייער אייביקע רו אונזערע קדושים, קינדער, פרויען פון די פריער איבערגעבליבענע מענער.

די לענג פון ברודער־קבר איז אומגעפער 80 מעטער.

לונינעץ איז ריין געווארן פון יידן. די שטעטל גופא איז אויך חרוב געווארן. נישטאָ קיין יידישע הייזער, נישטאָ קיין יידישע שולן, נישטאָ קיין יידישע ביבליאָטעק.

זייענדיק אין לונינעץ צום 2־טן מאָל, בין איך ווידער געגאַנגען זוכן אַ ייד. נישט דערגייענדיק צו דער בראָדילאָווקער גאַס, האָב איך געהערט אַ קלאַפּעריי אין זעליגס קוזשניע. דאָ האָב איך דערזען אַז ס׳שטייט אַ גוי און קלאַפּט מיטן גרויסן האַמער. ער איז איצט דער יורש פון זעליג דעם שמיד. מיין האַרץ האָט פאַרקלעמט, פון גרויס צער און האַרצווייטיק. איך בין אַוועק און מער האָב איך שוין נישט געקענט זיין אין לונינעץ.

כ׳האָב זיך באַגעגנט מיט באַקאַנטע גויים. יעדער איינער פון זיי האָט כלומרשט אויסגעדריקט זיין באַדויערן אויפן יידישן חורבן. אויסער סאניוקאוויטש, דער געווען־זענער בריוו־טרעגער, וועלכער האָט מיך באַגעגנט מיט האַרציקייט און טרערן אין די אויגן.

יעקב בוימאן / דער ביטערער סוף

די ערשטע טעג יולי 1941 פֿאַרנעמען די דייטשן לוניניעץ. באַלד נאָכן פֿאַרנעמען די שטאָט — ווערן מאָביליזירט אויף אַרבעט אַלע יידישע מענער פון 14 יאָר און ווייטער. מ׳פירט זיי כלומרשט אויף אַרבעט און זיי ווערן אַלע דערשאָסן און באַגראָבן אין אַ ברודער־קבר. ס׳בלייבן נאָר איבער עטלעכע געציילטע — שניידער און שוסטער. די איבערגעבליבענע פרויען און קינדער ווייסן נישט וועגן גורל פון זייערע מענער און פֿאָטערס. קורץ נאָכדעם ווערט די איבערגעבליבענע יידישע באַפֿעלקערונג — פרויען און קינדער פֿאַרשפֿאַרט אין געטאָ אויף די זעמד. זיי שטייען אויס די שווערסטע צרות — הונגער, קעלט און שווערע אַרבעט. פֿאַר דער קלענסטער באַשולדיקונג דראָט טויט־שטראָף. ס׳שטאַרבן אויס אַ סך פרויען און קינדער וועלכע מ׳איז מקבר אין געטאָ אין די געריכטנער. דער הויפּטאָנפֿירער פון געטאָ איז דער אוקראיניער סקובייַ, וועלכער האָט געווּוינט די גאַנצע יאָרן אין לוניניץ און געלעבט צווישן יידן. אין 1942־טן יאָר, ד׳ אלול, האָבן די יידן אין אָוונט זיך דערוווּסט, אַז נעבן דער נייער „באַינע״ איז אויס־געגראָבן אַ גרויסע גרוב, האָבן זיי פֿאַרשטאַנען אַז מען האָט עס פֿאַר זיי צוגעגרייט, אָבער מ׳האָט גאָרנישט געקענט העלפן. זיי האָבן אָפּילו נישט געקלערט וועגן אַ ווידערשטאַנד, ווייל ס׳זענען געווען בלויז פרויען און קינדער און אַ פאָר מענער — קראַנקע און אָפּגעשוואַכטע. אויפצומאַרגנס, ה׳ אלול — 5 אַזיגער פֿאַרטאָג, ווערט די געטאָ ליקווידירט. אַלע יידן ווערן אַרויסגעפירט צו דער גרוב — דאָרטן הייסט מען זיי זיך אויסטאָן נאַקעט און גרופּן־ווייז ווערן זיי דערשאָסן און אַרײַנגעוואָרפן אין גרוב. קליינע קינדערלעך ביז 2 יאָר ווערן דערמאָרדעט אויפן אָרט. די מערדער נעמען זיי פאָר די פיסלעך און צושפּאַלטן זייערע קעפּלעך אין אַ סלופ. נישט געקוקט צי דאָס קינד לעבט נאָך, וואַרפט מען עס אַריין אין גרוב. די קריסטן פון שטאָט שטייען און קוקן צו קאָלטבלוטיק און וואַרפן זיך כאַפּן יידישע מלבושים. די שטאָט בלייבט יידן־ריין...

נאָך 3 יאָר הערשן ווערן די דייטשן דעם 7 יולי 1944 פֿאַרטריבן פון לוניניץ דורך דער רויטער אַרמיי. פֿאַרן אַנטלויפן, פֿאַרברענען די דייטשן די שטאָט, אויפרייסנדיק די גרעסערע בנינים. עס קערן זיך צוריק יידן קיין לוניניץ, אינגאַנצן אָרום 14—15 מאָן. זיי זוכן אויף די בריידער־קברים פון די מענער, פרויען און קינדער און צאַמען אָרום די קברים מיט שטעכעדיקן דראָט און צעמענטענע שטאַנגען, וואָס וואַלגערן זיך אויפן פּעלד. די שכנים קריסטן, אַז מ׳האָט זיי געפרעגט וואָס איז געשען, האָבן דערקלערט: זיי האָבן גאָרנישט געזען און גאָרנישט געהערט, זיי האָבן גאָרנישט וואָס צו דערציילן. אָבער ביי יעדן איינעם אין דאָרף האָט מען געזען אין שטוב יידיש מעבל און בעטגעוואַנט. אַ גרויסן חלק אין דער יידישער טראַגעדיע אין לוניניץ, האָבן געהאַט אָרטיקע קריסטן — די שטענדיקע איינוווינער.

דאָס יידישע פֿאַרגאַסענע בלוט רופט נאָך נקמה!

צבי זמודיאק / אויפן קבר פון אונזערע קדושים אין לוניניץ

שטייגן: 1) לייבל דענענבערג 2) הערשל האַלצמאַן, 3) מיכל קופליק, 4) יצחק בלאושטיין 5) מאַטל גוטליב, 6) יצחק מוטשניק, 7) חיים ליכטשטיין, 8) רישע־גולמאן—פינחאסאָוויטש, 9) הענאך פינחאסאָוויטש, 10) זעליג פיאלקאָוו, f) אַ סטאַלינער יינגל, s) אַ לאַכווער יינגל, יאַשע גולמאַן פון לונין. זיצן פון לינקס: צבי זמודיאק, אַ מיקאשעוויטשער און אשר רעזניק.

צומאָרגנס נאָכן אויסבריך פון דער דייטש־רוסישער מלחמה דעם 23־טן יוני 1941 האָט מען מיך מאָביליזירט און דעם 8־טן יולי 1941 בין איך שוין געווען אויפן פראָנט. כ׳בין שווער פאַרוווּנדעט געוואָרן דעם 12.9.44 אין גראָכאָוו נעבן וואַרשע און מיין חבר צבי ביילין איז געשטאָרבן דעם 8־טן פעברואר, נאָכדעם ווי ער איז שווער פאַרוווּנדעט געוואָרן נעבן בערלין.

אָפּזייענדיק אַ קורצע צייט אין שפּיטאָל, קום איך קיין לוניניץ, פרייטיק דעם 1־טן מערץ 1946, פאַרנאַכט. ס׳באַגעגענט מיך אַ קריסטין, אַ שכנה, קאַריצ׳וניכא פון בראָדילאָוו־ קער גאַס און דערציילט מיר אַלץ פון א׳ ביז ת׳. אויך דערציילט זי מיר, ווער ס׳איז דאָ אין שטאָט פון דער „שארית הפליטה״ און ווו זיי זענען. כ׳הויב אָן גיין איבערן שטאָט: נישטאָ קיין יידישע הייזער, נישטאָ קיין בתי־מדרשים, די ספרי־תורות פאַרברענט, אותיות פורחות באויר, און די יידן וואָס האָבן געשריבן די ספרי־תורות, געגלויבט אין דער תורה, געלערנט זי, געשטיצט יענע וואָס האָבן געלערנט תורה — אָט זיי אַלע ליגן אין עטלעכע גריבער הינטערן שטאָט — שענדלעך דערמאָרדעט און האַלב־לעבעדיק באַגראָבן. זו תורה וזה שכרה? — ס׳איז פרייטיק פאַרנאַכט, קיין זכר פון דעם וואָס ס׳איז אַמאָל געווען אַ יידישע שטעטל. כ׳שלעפּ זיך איבער די געוועזענע יידישע גאַסן, שוידערלעך זעט אויס

דער חורבן פון אונזער היים! איך באַגעגן יצחק מוטשניק (דעם קיסרל׳ס), ער דערציילט מיר פון אַלץ. איך טרעף זיך אויך מיט חיים ליכטשטיין, אשר זעליג רעזניק, יצחק בלאושטיין, הערשל ישראל פרצ׳ס און זעליג פיאלקאָוו דער שוסטער, זיי האָבן געראטעוועט אַז איך בין שוין טויט און מיטאַמאָל בין איך דאָ...

שבת זענען מיר געגאַנגען דאָוונען צו הענאַך גרשון פינחאסאוויטשעס זון, דאָרטן איז געווען אַ מנין, אַ ספר־תורה, אַ פאָר טליתים. אַמאָל האָט מען שבת געדאַרפט דאָוונען אין עטלעכע מנינים, ווייל ס׳איז געווען ענג אין די 4 בתי־מדרשים, דערפאַר היינט איז פון דער גאַנצער שטאָט יידן געווען געראָם צו דאָוונען אין איין מנין. הענאַך איז געווען פאַרוווּנדעט אין דער לינקער פוס, און זיין שוואָגער בענע גולמאן (משה דעם ווילקערס זון) — אין דער רעכטער פוס. פאַרבליבן זענען זיי קאַליקעס. — זונטיק זענען מיר געגאַנגען אויפן בית־עולם צום קבר פון די קדושים, וואָס איז בערך 40 מעטער די בריים און 100 מעטער די לענג און איז אַרומגעצאַמט געוואָרן מיט שטעכיקע דראָטן דורך די ערשטע אַנגעקומענע יידן, וועלכע האָבן עס געפילט פאַר זייער הייליקן חוב. דאָ ליגן מאַמעס מיט קינדער און עלטערע יידן, וועלכע זענען געבליבן אין געטאָ ביז דער לעצטער ליקווידאַציע אין 1942־טן יאָר, ווייל די מענער האָט מען צושאַסן נאָך אין יאָר 1941. מיר האָבן זיך דאָרטן אויסגעווויינט און זיך פאָטאָגראַפירט. די אויפשריפט אויפן קבר האָט אָנגעשריבן משה פלאשניק, וואָס האָט געווּוינט נעבן האָראָדאָקער שול.

איך בין געווען בייַ שכנים קריסטן, און זיי האָבן מיר דערציילט מיט „טרערן", וואָס היטלער, מיט דער הילף פון היימישע פויערים, האָט געמאַכט מיט די לונינעצער יידן. בייַ יעדער פויער איז געווען אָנגעפאַקט די שטוב מיט יידיש מעבל, יידיש געפעס און יידיש אָנטוערק. די גויים וווינען אין די פאַרבליבענע יידישע הייזער און שרייַען, אַז עס זענען נאָך איבערגעבליבן אַ סך יידן.

לונינעץ האָב איך פאַרלאָזט און נאָך לאַנגע חדשים פון וואַנדערן בין איך געקומען קיין ארץ־ישראל.

שמואל געשטיין ז״ל / מיינע איבערלעבונגען

מיין פאָטער משה האָט געהאַט אַ קליינעם וואַרשטאַט פון שמידערייַ אין לונינעץ און פלעגט שווער אַרבעטן פון פינסטער ביז פינסטער. די קינדער האָט ער געשיקט לערנען אין חדר. איך, זיין עלטערער זון שמואל, האָב געלערנט בייַ דעם מלמד ר׳ ישראל פרץ האָלצמאַן. אָבער נאָך אַלס קינד, אין עלטער פון 13 יאָר, האָב איך געמוזט פאַרלאָזן דעם חדר און גיין אַרבעטן, העלפן מיין אַרעמען פאָטער, כדי די קלענערע קינדער זאָלן האָבן וואָס צו עסן און קענען לערנען. אין אַ קורצער צייט אַרום איז די לאָגע געוואָרן אַלץ ערגער און ערגער. בייַ מיין פאָטער איז מער נישט געווען קיין אַרבעט, האָב איך באַשלאָסן פאָרן אַרבעטן אין פינסק און שיקן מיין פאַרדינסט דעם פאָטער מיט מיינע 2 ברידער און 2 שוועסטער. מיין פינסקער בעל־הבית איז געווען זייער אַ גוטער מענטש

— יוסף טשירינסקי, און איך האָב ביי אים געאַרבעט ביז 1939, וועז די רוסן האָבן באַפרייט ווייס־רוסלאַנד און אוקראינע. ס׳זענען אַרויס פֿאַראַרדנונגען, אַז מ׳טאָר נישט אַרבעטן ביי יענעם, נאָר יעדערער דאַרף אַרבעטן פֿאַר זיך אַליין. באַלד מאַקע האָב איך באַקומען אַ באַפעל, אַז אין משך פון 24 שעה זאָל איך פֿאַרלאָזן פינסק; בין איך ווידער געקומען צו מיין אָרעמן פאָטער. איך האָב זיך איינגעאַרדנט צו אַרבעטן אין „גאָר־סאָוויעט״ אַלס שטאָטישער שמיד. אָבער לאַנג האָט נישט געדויערט און ס׳האָט זיך אָנגעהויבן די מלחמה מיטן פֿאַרשאָלטענעם דייטש. זונטיק אינדערפרי, דעם 22־טן יוני 1941־טן יאָר, האָט דער ראַדיאָ איבערגעגעבן אַז דאָס גאַנצע לאַנד געפינט זיך אין קריגס־צושטאַנד. דער עולם האָט אָנגעהויבן צו קלייבן זיך אין די הינטערגאַסן, ווייל דייטשע עראָפלאָנען האָבן פאָטאָגראָפירט די שטאָט. אין עטלעכע טעג אַרום האָט מען צוגעזומען אַלע יונגע אין דער אָרמיי און מיך אַלס שמיד פון „גאָר־סאָוויעט״ (שטאָט־שמיד) האָט מען איבערגעלאָזט אַרבעטן ביי מיין אַרבעט.

פרייטיק דעם 27־טן יוני 1941 איז דער דייטש געשטאַנען נישט ווייט פון פינסק. אָלע נאַטשאַלניקעס פון פינסק זענען געקומען צו לויפן קיין לונינעץ, און אַז ס׳האָט געדאַרפט אָפּגיין דער לעצטער באַן נאָך רוסלאַנד, איז אין שטאָט געווארן אַ גערודער און אַ געווויין פון פרויען און קינדער. פרייטיק אינדערפרי האָט מיר געזאָגט מיין פאָטער: גיי מיין זון און גרייט צו די פערד מיט די וועגענער, כדי מ׳זאָל קענען זיך לאָזן קיין רוסלאַנד. בין איך אַוועק פון שטוב נישט וויסנדיק אַז דאָס איז דאָס לעצטע מאָל פון זען זיך מיט עלטערן און ברידער. קומענדיק צום סאָוויעט האָב איך דערזען אַז אָלע נאַטשאַלניקעס לויפן צום באַן, בין איך אויך געלאָפן און זיך אַריינגעזעצט אין באַן. צופרידן בין איך געווען וואָס איך אַנטלויף פון היטלערס באַנדעס. אָבער די שמחה איז געווען אומזיסט. מ׳האָט אָלע לונינעצער אַרויסגעטריבן פון באַן און אויך מיך בכלל. נישט וויסנדיק וואָס צו טאָן, בין איך געלאָפן צום סאָוויעט שפּאַנען מיינע פערד צום אָפּפאָרן. דענסטמאָל האָב איך דערזען מיין אומגליק. ס׳זענען נישטאָ קיין פערד און נישט קיין וואָגן. האָב איך געטראַכט אַז מיינע עלטערן זענען אַוועקגעפאָרן אָן מיר. האָב איך צו זיך געזומען מיין חבר אשר טשערטאָק, דינה׳ס אַן אייניקל, און אבא קודמאן, און זיך געלאָזט לויפן נאָכיאָגן די עלטערן. דעם גאַנצן פרייטיקדיקן טאָג, 27־טן יוני, זענען מיר געלאָפן, ביז מיר זענען געקומען אין זשידקאָוויטש, אַ שטעטל אויף דער רוסישער זייט. איך מיט מיינע 2 חברים, אשר טשערטאָק און אבא קודמאן, האָבן באַשלאָסן בעסער צו שטאַרבן פון אַ רוסישער קויל איידער פון אַ דייטש. אז ס׳איז געוואָרן פינסטער, האָט זיך אונז איינגעפֿאַבן אַריינצוזעצן זיך אין אַ צוג מיט מאָביליזירטע, וועלכע זענען געפאָרן קיין האָמעל. אין האָמעל האָבן מיר געטראָפן לייזער מיאסניק, אהרל בלאכער פון בראָדילאָווקע און נאָך אייניקע לונינעצער יינגלעך. מיר האָבן זיך געהאַלטן ווי אייגענע ברידער. דאָס איז געווען דער ערשטער טראַנספאָרט וועלכער האָט זיך עוואַקואירט קיין סטאַלינגראַד. דאָרטן בין איך געווען 2 מאָנאַטן און געטראָפן זיך מיט יעקב גאָלשמידט און מיט בראָמבערגס 2 יינגלעך. אין אָקטאָבער 1941 האָט מען מיך מאָביליזירט אין דער אָרמיי, ווו איך האָב געקעמפט פאָר דער באַפרייאונג. אין 1944־טן יאָר בין איך דורך

אַ צופאַל באַפרייט געוואָרן פון דער אַרמיי און האָב געהאַט די מעגלעכקייט פאָרן דער ערשטער קיין לונינעץ. מיט מיר איז געפאָרן אַ מיידל, פייגל לוצקי, פון דער צווייטער וווּלקע. קומענדיק קיין לונינעץ, האָב איך נישט דערקענט די שטאָט: זי איז געווען חרוב, צעבראָכן און אַ טויטע שטילקייט האָט געהערשט אַרום און אַרום, נישט קיין מענטשן און ... ט קיין הייזער, נאָר פוסט און וויסט. פון די יידישע הייזער איז קיין סימן נישט געווען...

גייענדיק אויף אונזער גאַס, צערקאָוונע, נאָכן קלויסטער, האָב איך געטראַכט ווי זיך צו באַהערשן, כדי נישט איבערשרעקן מיינע עלטערן. צוגייענדיק צו מיין פאָטערס שטוב, האָב איך נישט דערקענט דעם פלאַץ; ער איז געווען פאַרוואָקסן מיט גראָז און מאָך. אין שטוב איז געשטאַנען אַן אַלטער גוי און גערייכערט אַ לולקע. אַז ער האָט מיך דערזען, איז פונקט ווי ער האָט דערזען זיין מלאך־המות. איך בין אַוועק אין שטאָט זוכן אַ געדעכטניש, כאָטש פון איין יידן. האָב איך געטראָפן איין פאַמיליע, וועלכע איז געווען אין „פאַרטיזאַנקע" און אַריין די ערשטע אין שטאָט. אַליין זענען זיי פון דער שטעטל לענין, זייער פאַמיליע איז שוסטער, יודעל, באַשע און קינדער. געראַטעוועט האָבן זיי זיך אַנשליסנדיק אַן פאַרטיזאַנקע. פון זיי האָב איך זיך אַ סך זאַכן דערוווּסט וועגן לונינעץ און אַרומיקע שטעטלעך. אַלס ערשט־אַנגעקומענער אין לונינעץ איז מיר געלונגען אָפּנעמען אייניקע זאַכן ביי די פּויערים וועלכע האָבן צושלעפּט אַלץ ביי אונז פון שטוב. ס׳האָט לאַנג נישט געדויערט און מ׳האָט מיך מאָביליזירט קוילן גראָבן אין די שאַכטעס פון ראָסטאָוו אויפן דאָן. דאָס האָט מען מיט מיך זיך אָפּגערעכנט, וויייל איך האָב געוואָלט אַרויסטרייבן דעם גוי פון מיין פאָטערס שטוב. אין די שאַכטעס איז מיר איינגעפאַלן איך זאָל זיך רעגיסטרירן אויף אַ צווייטן נאָמען, כדי איך זאָל קענען אַנטלויפן אָבער אַנטלויפן איז מיר נישט געלונגען. איך האָב זיך באַקאַנט מיט אַ קיעווער דאָקטאָר (אַ ייד) און ער האָט מיך פאַרשריבן אַלס אינוואַליד פון 2־טער גרופּע. איך האָב געקויפט ברילן מיט גרויסע דיאָפּטרעס, בין איך באַפרייט געוואָרן פון די וועלכער ליידט פון אויגן־קראַנקהייט. אין קורצן בין איך באַפרייט געוואָרן פון די שאַכטעס, נאָר אויפן צווייטן נאָמען אויף וועלכן איך בין געווען רעגיסטרירט, אַלס גערשטיינסקי, אַלעקסאַנדער מאטוועיעוויטש. קיין לונינעץ בין איך ווידער געקומען צופאָרן אַלס אינוואַליד (2־טע גרופּע), האָב איך דאָרטן געטראָפן סענדערוקן דעם שמשס אַ זון, גולמאַנען און אשר טשערטאק, בערל קודמאן און נאָך אייניקע חברים. איצט האָב איך זיך אָפּגערעכנט מיטן גוי פון מיין שטוב און אַרויסגעטריבן אים.

קודם־כל האָב איך געוואָלט צו זיך אשר טשערטאק און די 2 מיידלעך טריבוך, און אשר טשערטאקס אַ געוועזענעם פעטער דוד. מיר האָבן זיך געשטעלט אַרומצאַמען דעם „ברודער־קבר". דערביי האָב איך געאַרבעט 6 וואָכן, ביז וואָנען מיר האָבן אַרום־ געצאַמט אַלע קברים וווּ די פרויען ליגן — אויפן וועג קיין פינסק, 2 קילאָמעטער פון לונינעץ, נישט ווייט פון דעם פּוילישן בית־הקברות. דאָרט האָבן מיר נאָר בעדאַרפט צאַמען דריי זייטן, וויייל ס׳איז געווען איין מעטער פון באַן־ליניע. נאָכדעם האָב איך אַרומגעצאַמט די מענער־קברים — 100 מעטער די לענג און 50 מעטער די ברייט. אַ גאַנצן טאָג האָבן מיר געגראָבן ביז 2 מעטער טיף, ביז וואָנען מיר האָבן געפונען דאָס

אָרט, דאָן האָבן מיר אַרומגעצאַמט מיט צעמענטענע שטאַנגען און שטעכעדיקע דראָט, כדי בהמות אָדער פערד זאָלן נישט טרעטן אויפן הייליקן אָרט. מיר האָבן אַרומגעצאַמט די קברים און אויך דעם אַלטן הייליקן אָרט, ווו די פלויטן זענען געווען צובראָכן.

נאָכדעם האָב איך באַשלאָסן אַוועקצוגיין פון שטעטל, ווו די פיס וועלן מיר טראָגן, אַבי נישט פאַרבלייבן אויף דער בלוטיקער ערד וואָס איז געווען אַ קבר פאַר אונזערע עלטערן, קינדער און ברידער. פאַר מיין אָפּפאָרן פון לונינעץ קיין פּוילן אַלס פּוילישער בירגער, האָב איך זיך געטראָפן מיט רבקה יאָסילעווסקי פון פּאהאסט, געווען פרוי פון לייבל ברעווידעס אַ זון; זי איז געווען אין פּאהאסט ביי אירע עלטערן אויף אַ באזוך און מ'האָט איר געפירט צו דער שחיטה צוזאַמען מיט אירע עלטערן און קינדער. זי דערציילט, אַז אירע עלטערן האָט מען געשאָסן פאַר איר אין די אויגן און אויך איר קליין קינד. איר האָט מען געשאָסן אין קאָפּ און נאָר פאַרוווונדעט. אין גרוב האָט מען איר אַריינגעוואָרפן ווי אַלעמען און אויף איר קערפער אָנגעוואָרפן נאָך קערפערס. ביים ענדיקן שיסן האָט מען מיט אַן אויטאָמאָט געשאָסן אין דער לענג פון גרוב. דאָן איז זי פאַרוווונדעט געוואָרן אין האַנט. אַזוי ווי דאָס איז געווען פאַרנאַכט, האָבן די דייטשן זיך נישט געאיילט פאַרשיטן די גרוב. דערווייל האָבן זיי צונויפגעקליבן די זאַכן פון די געהרגעטע. ביינאַכט איז זי אין גרוב געקומען אַ ביסל צו זיך, אַרויסגעקראָכן פון גרוב אַ נאַקעטע און אַזוי זיך געלאָזן לויפן איבער די פעלדער. אַ גאַנצע נאַכט ביז פאַרטאָג איז זי געלאָפן, ביז זי האָט אָנגעטראָפן אַ קליין פּאָסטוכל, וועלכער האָט איר אויסבאַהאַלטן 5 טעג אין אַ סטויג היי. ער האָט איר געבראַכט עסן און טרינקען, אויך האָט ער געזומען ביי זיין מוטער קליידער אָן איר וויסן און געבראַכט פאַר איר, ביז וואָנען עס איז אָנגעקומען אַ פּאָליציאַנט און האָט איר געכאַפּט. זי האָט זיך ביי אים געבעטן ער זאָל איר בעסער גלייך שיסן און נישט פירן אין געסטאפּאָ. האָט ער געזאָגט צו איר מיט חוצפה: „פאַר דיר וועל איך נאָך באַקומען אַ מעדאַל !", ווייל פאַר אַ געכאַפּטן יידן האָט מען באַקומען אַ סך געלט. אַזוי האָט ער איר געבראַכט אין דאָרף און ביי זיך אין שטאַל פאַרשלאָסן. און זיך באַרימט פאַר זיינע חברים: „מאָרגן וועל איך באַקומען פאַר איר אַ סך געלט און מיר וועלן נאָך זען וחי מען וועט זי שיסן". זי האָט דאָס אַלץ אין שטאַל געהערט. ביינאַכט האָט זי באַשלאָסן אַנטלויפן. גלייך איז זי אַרויף אויף די ווישקעס, אָפּגעריסן אַ ברעט פון דאַך און אַנטלאָפן אין וואַלד אַריין. דאָרט האָט זי געטראָפן יידישע פּאַרטיזאַנער און געווען מיט זיי ביז דער באַפרייאונג.

מיטן געדאַנק פון ארץ־ישראל האָב איך זיך אויך דערשלאָגן קיין פּוילן. און פון פּוילן אַלס גריך בין איך געקומען קיין עסטרייך אין דער אַמעריקאַנער זאָנע — לינץ. דאָרט האָב איך פאַרבראַכט צוויי יאָר, איינער אַליין פון מיין גאַנצער משפחה, עלנט ווי אַ שטיין. איך האָב מיר געפונען אַ חבר אין לעבן — מיין פרוי, אַ ווילנערין פון ליפּאָווקע. זי האָט אויך אַ סך איבערגעלעבט אין די בונקערס. און אַ דאַנק דעם וואָס איך האָב די צוויי יאָר שווער געאַרבעט פאַר ארץ־ישראל, בין איך אָנגעקומען לייכט אין לאַנד. איך האָב זיך געלאָזט קיין תל־אביב זוכן אַרבעט. אין תל־אביבער גאַסן האָב איך געטראָפן

אַ לוניניעצער, וועלכער האָט מיך געבראַכט אין „ארגון". זיי האָבן מיך אַלע גוט אויפגענומען און נישט געווּסט ווי מיך צוטרייסטן. זיי האָבן מיך איינגעאָרדנט מיט אַ דירה און אַרבעט.

*

דער שרייבער פון די איבערלעבונגען איז דערהרגעט געוואָרן ביי אַן אומגליקס־פאַל ביי דער אַרבעט אין חיפה.

זאב גאלדשמידט / פון מיין וואנדערן

מיטן אויסברוך פון דער דייטש־רוסישער מלחמה האָב איך געאַרבעט אַלס אינסטרוקטאָר פון דער לופט־שוץ־בריגאַדע אין אונזער רַאיאָן, דערפאַר האָב איך געהאַט די מעגלעכקייט זיך צו באַוועגן פריי אין שטאָט, סיי בייטאָג און סיי ביינאַכט. קיינער האָט נישט געשלאָפן, ריכטנדיק זיך אַז אָט־אָט וועלן די ריזחישע פליער ווידער אַטאַקירן און ווידער וועט מען דאַרפן כאַפן די פאַרשלאָפענע קינדער און לויפן מיט זיי אין די קעלערס אַריין.

דעם 25־טן יוני איז די פאַניק נאָך גרעסער געוואָרן בעת ס׳איז פלוצלינג אָנגעקומען אין שטאָט די גאַנצע אַדמיניסטראַטיווע מאַכט פון פינסק. פון זיי זענען מיר געווויר געוואָרן, אַז דער שונא איז שוין 10 קילאָמעטער נעבן פינסק. אין שטאָט איז געוואָרן תשעה־באב. פרויען האָבן געחלשט, יידן האָבן געפאַסט און געזאָגט תהילים. קליין און גרויס האָבן געווויינט. אַביסל האָבן זיך די געמיטער באַרואיקט ווען ס׳האָט זיך אַרויסגעוויזן, אַז די דייטשן זענען פיל ווייטער פון פינסק, אַ־60—70 קילאָמעטער, און נעבן פינסק זיך אַראָפגעלאָזן נאָר פאַראַשוטיסטן. דאָן האָט די מאַכט זיך צוריקגעקערט און דער עולם איז רואיקער געוואָרן. נאָר נישט לאַנג האָט עס געדויערט, די שטילקייט איז איבערגעריסן געוואָרן ווען ס׳איז אָנגעקומען די פאַראַרדנונג צו עוואַקואירן די פאַמיליעס פון די רעגירונגס־באַאַמטע. פיל יידישע פאַמילעס האָבן זיך דאָן שנעל פאַרפאַקט און געלאָזט זיך גיין צו די ספעציעל־צוגעגרייטע וואַגאָנען, אָבער ליידער האָבן אַלע, שטאַרק פאַרביטערטע, געמוזט זיך צוריקקערן, ניט באַקומענדיק קיין פלאַץ אין צוג. די פרומע יידן פון שטאָט האָבן באַשלאָסן זיך נישט רירן פון פלאַץ, מורא האָבנדיק פאַר די פיזישע און מאַראַלישע יסורים אין ווייטן שווערן ווועג.

דער 29־טער יוני 1941 איז פאַרבליבן ביי מיר אין זכרון אַלס טרויעריקסטער טאָג פון מיין לעבן. אין דעם טאָג האָט פאַרלאָזן לוניניעץ דער לעצטער באַן, וועלכער איז געווען צוגעגרייט פאַר דער „נאַטשאַלסטוואָ" פון רַאיאָן. טראָצדעם וואָס איך האָב געהאַט פראַטעקציע און אַ גוטן פלאַץ אין באַן, האָב איך דאָך פעסט באַשלאָסן צו פאַרבלייבן צוזאַמען מיט מיינע עלטערן און פאַמיליע. ווער וויס וואָס וואָלט געווען מיין סוף, ווען נישט דער דרוק פון מיין טאַטן און דאָס געווּסט פון מיין טייערער מאַמען ע״ה, כ׳זאָל זיי צוליב טאַן און אַוועקפאָרן. עטלעכע שעה פאַר מיין פאַרלאָזן לוניניעץ, האָב איך נאָך זוכה

געווען צו זען זיך מיט מיין ברודער יעקב, וועלכער איז געווען אין מיליטער־דינסט צוזאַמען מיט נאָך בחורים פון שטאָט. ער און יאשקע גענדלער (נח געגדלערס זון) האָבן זיך אַרויסגעריסן פון דעם דייטשס הענד און זיך געלאָזט גיין צופוס, פון בריסק, איבער פעלדער און וועלדער, ביז זיי זענען אָנגעקומען קיין לוניניעץ.

אין רוסלאַנד בין איך אָנגעקומען אין סטאַלינגראַדער געגנט, ווו איך האָב געטראָפן די פאָלגנדע לוניניעצער, וועמען עס איז געלונגען צו פאַרלאָזן די שטאָט: נח פלאָקסמאַן און זיין פרוי, חאצקל און יאָסל בראָמבערג, לייזער מיאַסניק, בליאַכארס צוויי יינגלעך, אבא׳לע קודמאן (בערל דעם קצב׳ס זון), משה־יהודה קריקון און זלאָטניק אַ יינגל יצחק־אריה צוזאַמען מיט קרובים פון זשיטקאָוויטש.

אָפאַרבעטנדיק 3 מאָנאַטן אין אַ קאָלחאָז, בין איך מאָביליזירט געוואָרן און איבער־געשיקט געוואָרן אויפן סטאַלינגראַדער פראָנט, ווו איך האָב דורכגעמאַכט אַלע קאַמפן, פון וועלכע איך בין על־פי נס אַרויס גאָנץ. די ווייטערע עטאַפּן אין מיליטער זענען שוין געווען לייכטערע, אָבער מיין נשמה האָט קיין רו ניט געפונען, זייענדיק שטאַרק עלנט און באַאומרואיקט וועגן גורל פון מיין פאַמיליע, וועלכע איז פאַרבליבן ביי היטלערן.

ענדלעך איז געקומען דער גרויסער טאָג, ווען מיין אויסגעבענקטע שטעטל אין אין יאָר 1944 באַפרייט געוואָרן פון די דייטשע מערדער. איך האָב זיך גלייך געוועגדעט צו מיין קאַפּיטאַן, וועלכער איז צופעליק געווען אַ ייד, און איך האָב באַקומען אורלויב, כדי צו באַזוכן לוניניעץ. איך האָב פאַרגעפילט, אַז קיין גרויס פאַרגניגן וועל איך פון דעם אורלויב נישט האָבן. אָבער דעם גרויסן חורבן, וואָס איך האָב געטראָפן, קומנדיק אויפן היי־מישן ווינקל, האָב איך זיך קיינמאָל נישט פאַרגעשטעלט. באַלד ביי מיין אָנקומען האָב איך דאָרט געטראָפן אַ טויטע שטילקייט, וואָס האָט געהערשט אין די חרובע לוניניעצער גאַסן, וועלכע האָבן געמאַכט דעם איינדרוק פון אַ גרויסן, צושטערטן בית־הקברות. דער ערשטער ייד אין שטעטל וואָס איך האָב געטראָפן, איז געווען בערל קודמאָן (דער קצב) און שפּעטער מיירים סענדערוק (דעם שמשס זון), און פרוי רישקע גולמאָן פון לונין דאָס איז די איינציקע פרוי, וועלכע איז פאַרבליבן פון לוניניעצער געטאָ.

די פרוי האָט דערציילט פאָלגנדעס: נאָכדעם ווי די מענער זענען אומגעבראַכט געוואָרן, האָט מען געשאָפן אַ געטאָ פאַר פרויען, און ס׳איז זיי דערלויבט געוואָרן מיטצונעמען אַ טייל פון שטוביקער ווירטשאַפט, דאָס איז זיי, אגב, שפּעטער צונוץ־געקומען אומצובייטן אויף ברויט און קאַרטאָפל.פרוי גולמאָן האָט זיך געראַטעוועט אַ דאַנק דעם, וואָס זי האָט זיך אין טאָג פון אויסליידיקן דעם געטאָ, באַהאַלטן אין אַ אויוון, פאַרשטעלט מיט אַ זאַסלאַנקע, פון דאָרט איז זי אַוועק אין וואַלד.

דאָס יידישע האָב־און־גוטס האָבן די גויים פון שטאָט און אומגעגנט צעראָבט.

ווען די מלחמה האָט זיך אין 1945 פאַרענדיקט, האָב איך פעסט באַשלאָסן צו פאַרלאָזן די פאַרשאָלטענע גלות־לענדער, ווו יעדער שפּאָן ערד איז אָנגעזאָפּט מיט בלוט פון אונזערע נאָענטסטע און טייערסטע.

איך האָב זיך געלאָזן אין שווערן און וויטן וועג, איבער גרעניצן און ימען, און נאָך לאַנגע וואַנדערונגען בין איך דורך ציפערן אָנגעקומען אין אונזער אַלטער יידישער היים.

קוז'נהורודוק

אשר פלוטניק / העיירה

עוד בראשית המאה העשרים רבות היו העיירות הקטנות ברחבי רוסיה, ליטא ופולין, שבהן ישבו המוני היהודים דחוקים וצפופים. הם חיו בתנאים קשים בכל ששת ימי המעשה, עמלו וטרחו למצוא את פת לחמם וצרכיהם המועטים. מעטים היו היהודים האמידים אף בעיירות שהיו להן קשרי מסחר עם הערים הגדולות והרחוקות. אולם בקהילות הקטנות האלו חיו היהודים חיי משפחה וחברה, וערבים היו איש לרעהו. בשמחת היחיד שמחה כל העיירה ואבלו של היחיד היה אבל כללי. כל הישובים האלה היו מצוינים בתמימות היהודית, בקדושה ובטהרה, בצניעות ופשטות החיים. יקדה בהם אש־תמיד. האוירה הדתית וההוי היו מגובשים וקבועים ברוחם ותבונתם של חכמי־רוח ולומדי־תורה.

הגיעו ממרחקים השמועות על רכבת וטלגרף, אבל בעיירות הנידחות עוד היתה מהלכת יום יום העגלה הרתומה לצמד סוסים; המולת הערים ושאון הכרכים והתרבות החילונית טרם פרצו לעיירה הקטנה. הישובים הדלים האלה היו מבצרי עוז ליהדות העסיסית. יהודים התפללו ולמדו תורה. כמה טעם ודבקות השקיעו יהודים בתפילותיהם, באמירת תהלים. כוונו את לבותיהם לאביהם שבשמים, אך את ראשם לא הגביהו לשחקים. עיניהם הביטו נכוחה וגווה היה שחוח, כבתים השחוחים והנמוכים. הדמיון האגדתי הרווה את נפשם, המתיק להם את חייהם והפיח תקוה לגאולה קרובה. הסתכלו בעיניו של עני צנוע, מי יודע? שמא אליהו הנביא הוא ובשורת גאולה בצקלונו. אמונה חזקה קיננה בלבם כי לא ירחק יום ועל גשר ניר ידרכו קוממיות לארץ הקודש וכל אומות העולם יפלו לתהום בלכתם על גשר ברזל. בראש העיירות היהודיות האלו, עמדו רבנים, למדנים מובהקים, תלמידי־חכמים מפורסמים, יראי־שמים, בעלי מוסר ומידות טובות, שהשפיעו מרוחם והפיחו בהם אמונה חזקה כי „נצח ישראל לא ישקר". אחת העיירות הטיפוסיות האלו, היתה קוזנהורודוק שברוסיה הלבנה במחוז פוליסיה. קהילה קדושה ועתיקה בישראל משך מאות שנים.

עיירה קטנה, מאוכלסת מאתים בתי־אב של יהודים עם אוכלוסיה גויית גדולה יותר במספרה, מוקפה הרבה כפרי גויים, קטנים וגדולים, ובתוכם גם כמה משפחות יהודים.

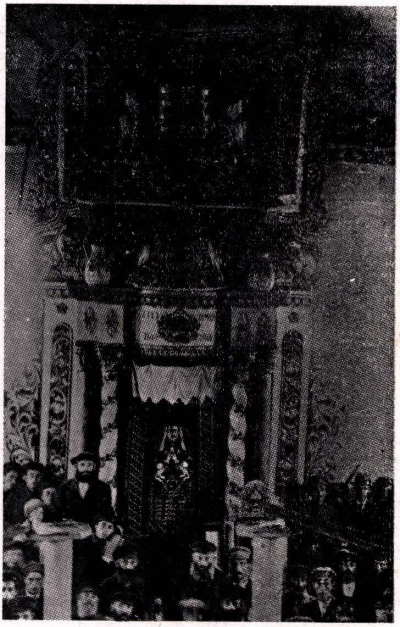
קוזנהורודוק נודעה בפוליסיה ברבניה הגדולים והחשובים, שעמדו בראשה כרועים נאמנים לעדתם הקטנה. כאות וכעדות נאמנה לעתיקותה של העיירה, שימש בית העלמין הישן עם המצבות העתיקות, קברות הצדיקים והרבנים. בית הקברות תפס חלק חשוב בחייהם היומיומיים של יהודי קוזנהורודוק. תמיד אפשר היה למצוא בבית

הקברות יהודי משתטח על קבר בצר לו, או אשה משתטחת על קברות צדיקים בהתעטף עליה נפשה, על בת היושבת בבתוליה, בלי נדוניה ובלי גואל; חולה מסוכן וכיוצא באלו מצוקות.

רבים הספורים על הרפואות והישועות שצמחו מן התחינות שנשטחו על קברות הצדיקים — בקוזנהורודוק לא היה רופא, ואפילו אחרי מלחמת־העולם הראשונה.

במעשיות מזעזעות ומחרידות היו מספרים בעיירה על פרנסי הקהל מימי הקנטוניסטים והחוטפים. פרנסים אלה חטפו ילדי עניים במקום ילדי עשירים ומסרום למלכות ולשמד. רבות בשנים לא שכחו נשי קוזנהורודוק את צעקותיהן של האמהות האומללות, שילדיהן נגזלו מזרועותיהן. תחינתן האחרונה לילדים הקטנים היתה: לבל ישכחו שיהודים הם ויקראו „שמע ישראל"... בעיירה מספרים, כי אחדים מהם חזרו כעבור הרבה שנים לעיירה ותפילת „שמע ישראל" היתה שגורה בפיהם.

אולם ראש עתיקותיה, גאות העיירה, היה בית הכנסת „הקר" העתיק. לפי סגנון הבניה, הזכיר את בתי הכנסת באחרית ימי הביניים — גגות כפולים ועליהם כיפה גדולה. הכניסה לבית היתה נמוכה מאד, כי יהודי הנכנס בו חייב להיכנס בקידה ובהשתחוויה, אך בפנים היה גבוה מאד; התקרה נבנתה בצורת רחבה מעוגלת שנמשכה עד הכפה העליונה, המצוירת תמונות של חיות הקודש. ארון־הקודש בבית־הכנסת — לא היו דוגמתו רבים במדינה, אפילו בערים הגדולות. מלאכת מחשבת של חכם חרשים, ששיקע בה

ארון הקודש בבית־הכנסת ה„קר"

ממיטב דמיונו ואמנותו בחריטה ופתוח. סחו בעיירה, שרק שלושה ארונות קודש כאלה הותקנו ע"י אמן מביאליסטוק. האחד — בעיירתנו, השני — בלכוה, במרחק ששה קילומטר מקוזנהורודוק, והשלישי לא ידעו מקומו. ותמוה הדבר, מה ראה חכם־חרשים זה לבנות ארונות־קודש נהדרים כאלה דוקא בעיירות קטנות ונדחות כמו קוזנהורודוק ולכוח? אכן, גדולים חקרי לב... וכך התקיים בית־הכנסת זה מאות שנים עם ארון־קודש שלו בקדושתו, במסתוריותו, עם האגדות הרבות שנרקמו סביבו במשך דורות, תוך שריפות ומהומות, תוך להבות של פלישות ומצעדי גייסות, עד שואת ימינו הגדולה.

בית הכנסת הקר — בנין קטן ונמוך עמד צמוד אליו — ה„שטיבל", שבו התפללו כל השבוע, בעוד שבבית הכנסת התפללו רק בשבתות ומועדים, וכן ערכו בו תפילות חגיגיות, כגון: בעלות חתן לתורה ביום החופה, כשרבים היו הקרואים והמחותנים, שבאו לחתונה. וכאן המקום להזכיר: הדיוטות היו מאמינים שהמתים מבקרים בלילות בבית הכנסת הקר.

סמוך לבית הכנסת הקר היו עוד שני בתי־מדרש, באחד התפלל הרב ר' יחיאל הלל גורליק, והשני — בית מדרש של חסידי סטולין. יום יום בין מנחה למעריב שקק שטח ה„שול הויף" מתפללים, לומדים ומשוחחים בהויות עולם ומלואו. זו היתה מנוחתם הנפשית והרוחנית של יהודי העיירה אחר עמל יום קשה ודאגות פרנסה, ביום של מקח וממכר עם פריצים ועם אנשי הכפרים הקרובים.

בקוזנהורודוק היתה התחבורה בידי בעלי־עגלות והם סיפרו מה ששמעו מחוץ לתחומי העיירה. הם גם הביאו מכתבים, פתקאות ופריסות שלום מאלה שיצאו ללוניניץ לעבודה ולפרנסה.

אנשי קוזנהורודוק היו יוצאים לעת ערב בחבורות, עם נשיהם וטפם לפגוש את בעלי העגלות ולשאול למכתב ולקבל את אשר נשלח להם. היו מבנות העיירה, שהתלבשו יפה, הסתרקו והתקשטו ויצאו לפגוש את בעלי העגלות, שמא הביאו להן אגרת מאת החתן, שיצא ללוניניץ לכל ימות השבוע.

לא היו בקוזנהורודוק טחנות־קיטור לקמח. מחוץ לעיירה על גבעות חול צהוב נשאות, נזדקרו הרבה טחנות־לקמח, בניני עץ צרים וגבוהים, בעלות ארבע כנפים גדולות. ביום רוח הסתובבו כנפי הטחנות וכל הסביבה נתמלאה שאון עבודה.

נתברכה העיירה קוזנהורודוק בנהר, שעבר וזרם בתוכה ושיווה לה מראות נוף יפים. בנפתולים משונים חצה הנהר את העיירה והקיף אותה משלשה צדדים. את העיירה יצאו על פני גשר עץ ארוך ורחב, שנשען על עמודי־עץ עבים, תקועים במים. בקיץ בימי שפל המים, אפשר היה בכמה מקומות לחצות את הנהר ברגל ולקצר את הדרך. יפה היה הנהר ורחב למדי ולפעמים היו שטות בו אסדות־עץ ארוכות, שהפליגו לערים הגדולות, עמוסות קורות עץ וקרשים שונים. הנהר הביא רוחה ותענוגות ליושבי העיירה. במימיו הזכים והמתוקים השקו את העדרים, לפנות ערב ברדת השמש התמלא שפת הנהר סוסים, סיחים ופרות משתקשקים במים, שותים לרויה וצהלתם מהדהדת באויר מסביב.

לכל ארכו של הנהר עמדו גויות העיירה ובנות הכפרים, ובתוכן גם נערות

יהודיות וכבסו לבנים. חבטו במים ערמות של בד פשוט וגס, שלאחר הכביסה הבהיק כשלג. כטוב לב הבנות בעבודתן, פתחו בפזמונים ובשירים בילורוסיים. חשקה נפשם של יהודי קונהורודוק בכוס תה ראויה לשבח במוצאי שבת או בקבלת פני אורח, חשו להביא דלי מים מהנהר ולשפות את המיחם. בימי הקיץ הלוהטים התענגו יהודי העיירה על הרחיצה בנהר. בערב שבת נהרו כל יהודי העיירה, מגדול ועד קטן, להתרחץ ולהיטהר. השחיה בנהר היה הספורט היהידי והשעשוע החביב על הנוער בקונהורודוק. מי בעיירה לא ידע לשחות? מומחים היו בכל צורות השחיה. אז לא ידעו על חליפות רחצה, ומקומות רחיצה יוחדו לחוד לגברים ולנשים. לעתים, בגוח רוח קונדסות ומשובה פרחחית על אחד הבחורים, שחין מובהק, היה שם פניו לעבר הבנות בשחיה מתחת למים, ומתגלה לפתע בתחומן. אותה שעה היו מתפרצים קולות צוחה ומחאה... אולם לא רק להתרחץ ולשחות יפה ידע הנוער בעיירה. הם גם התאמנו בציד דגים בחכות על שפת הנהר, ויש ששכרו סירת דוגה על מנת לצוד בחכה או לפרוש מכמורת קטנה. הבנים והבנות רקמו בסירות מיטב חלומות נעורים, לאור הירח.

גם חורשה היתה בעיירה על חופו של הנהר בקצה העיר, סמוך לשחנת המים. „בוברוינה" היה שמה. חורשת עצי אורן ואלונים, צעירים ותמירים. במי הנהר הזורם נשקפו כמטים לנפול וענפי המחט שובלים במים. היתה החורשה לחמדת העיירה, כל השבוע נחה בדומיתה ובשבתות, אחר הצהרים, היו נוהרים אליה ילדי העיירה, בנים ובנות לבושי בגדי שבת ומדושני עונג. טיילו, השתטחו על עלי המחט, דלגו, קפצו ואספו אצטרובלים, הקטנים שחקו במחבואים. בשעות שבין מנחה למעריב טיילו שם להנאתם גם המבוגרים, זקנים וזקנות, שנהנו מעולמו של הקדוש ברוך הוא.

בעיקר שימש הנהר בעיירה מקור מחיה לרבים מיהודיה. המסחר בדגים הגיע בעונות מסוימות לממדים גדולים. בדיוג עסקו הגויים, דיגים מומחים בסירות דוגה גדולות, ברשתות, מכמרות וכלי דיג אחרים. את הדגים מכרו לסוחרים יהודים, והללו שלחו אותם לערים הגדולות: לורשה, לודז, ועוד.

כל הישוב היהודי בקונהורודוק התרכז במרכז העיירה ובסמטאותיה. שם נמצאו בתי המגורים, חדרי המלאכה, החנויות ובתי המדרש. בתי מלאכה מיוחדים לא היו. הסנדלר עשה את מלאכתו בדירתו, החיט בביתו והספר במעונו. ברחבת המרכז, בשוק העיירה נמצאה הכנסיה הפרבוסלבית. בכל יום ראשון בשבוע ובחגים נתאספו שם גויי העיירה לבושי בד לבן ומקושטי רקמה. סמוך לכנסיה השתרע גן הפריץ מגודר גדר גבוהה וסגור בפני יהודים.

היו בעיירה גם רחובות של גויים, אך הללו גרו בעיקר בפרברי העיירה. במשכנות עוני. שכונה מאוכלסת של גויים היתה מעבר לנהר ובה הרבה דייגים ומגדלי־בקר. קראו לה „מיידאן". גרה שם משפחה יהודית אחת בלבד, משפחת סבי ז"ל, שהיתה אהובה ומכובדת על הנוצרים. ביום שמחה, יום חתונה, היו הגויים מראשי המחותנים והעוזרים הראשיים, שהביאו מתנות והתנדבו להביא בעגלותיהם את המחותנים והכלי־זמרים מהעיירות השכנות. בנשף החתונה אכלו, שתו, רקדו ושימחו חתן וכלה. עסקי הכפר, סודות משפחתיים ורזי השקצים והשקצות היו נהירים לאנשי הבית לפרטי פרטים. הגויים

הכירו יפה את כל הנכדים של סבא, שבאו אליו בחול־המועד וידעו את גילם ומגילת היוחסין שלהם.

השלטון המקומי בקוזנהורודוק היה שלטון כפרי, ובראשו זקן הכפר („וואָלאָסט" בלע"ז). היהודים תפסו חלק חשוב בשלטון המקומי הזה. יהודים היו ממונים מטעם השלטון המחוזי כזקני הכפר. מזכיר הוואלאסט היה תמיד יהודי, לפעמים שימשו שני מזכירים: יהודי וגוי. יחסי שכנות הגונים שררו בין היהודים והגויים בקוזנהורודוק. אחרי מלחמת העולם הראשונה, כשפרצו פרעות בהרבה עיירות ברוסיה הלבנה, לרגל פלישות רוצחים, לא קרו בעיירה זו מקרי שוד ורציחות. הגויים לא נתפסו להסתה הפרועה והיהודים ישבו בעיירה לבטח. אולם במלחמת העולם השניה נמחקה כליל גם העיירה קוזנהורודוק. לא הועילו יחסי השכנים וגם הכסף והזהב לא עמד להם ביום עברות.

בית הקברות בקוזנהורודוק

הרבנים בקוזנהורודוק משנת המאה התשע עשרה

נמסר על־ידי ר׳ יעקב פרפלוצ׳יק שו״ב, ז״ל

א. בהתחלת שנת המאה ה־19 כיהן בכהונת רב דמתא ר׳ אליעזר מבלוהוש. לפי שמוסרים נהרג הנ״ל בזמן המחלוקת במקום.

ב. הרב ר׳ חיים איצ׳ה, מחסידי סטולין, יליד המקום, נפטר בקוזנהורודוק.

ג. הרב ר׳ ברוכ׳ל מטורב, מחסידי הורודוק, ממשפחת הרבי מהורודוק, ישב על כסא הרבנות זמן קצר ועבר לעיירה פוצ׳אייב בווהלין.

ד. הרב ר׳ שמרל, נכד הרבי מהורודוק, נשאר יחידי במקום.

ה. הרב ר׳ יחיאל יליד קוזנהורודוק, מחסידי סטולין, היה רב בזמן פטירתו של הרבי ר׳ אהרן השני בעל „בית־אהרן״. בנו של ר׳ אהרן, ר׳ אשר, כיהן כרבי רק שנה ונפטר. אז פרצה מחלוקת בין החסידים בענין ממלא מקום. חלק רצה בבנו של ר׳ אשר, ר׳ ישראל׳קה הינוקא (בן 3 שנים) וחלק — בר׳ נח׳קה מלכביץ. הרב ר׳ יחיאל היה בין תומכי ר׳ נח׳קה מלכביץ, וה„בעלי־בתים״ בקוזנהורודוק ובראשם יעקב מרדכי לוין (אביו של ר׳ אלתר לוין) והרשל פליאנטר (בעלה של חיה הניה רובינראוט), היו מתומכי הינוקא ר׳ ישראל׳קה, וכשנבחר ר׳ ישראל׳קה, שלח ר׳ נח׳קה מלכביץ 4 עגלות לקוזנהורודוק והעביר ללכביץ את ר׳ יחיאל ומשפחתו, שעלה על כסא הרבנות בלכביץ.

ו. אחרי הרב ר׳ יחיאל עלה על כסא הרבנות מטעם חסידי סטולין הרב ר׳ אהר׳קה יליד קוזנהורודוק (אביו של השו״ב ר׳ יעקב פרפלוצ׳יק), שנשלח לקבל את כסא הרבנות ע״י הינוקא ר׳ ישראל׳קה. הוא היה רב בקוזנהורודוק 25 שנה בערך ונפטר ב־1900.

ז. אחרי פטירת הרב ר׳ אהר׳קה, רצה לקבל את כסא הרבנות הרב ר׳ איצ׳ה ברקוביץ, בנו של הרב ר׳ ברל מלכוה, חתנו של החנוני אשר רנדל, שהיתה לו גם חנות בקוזנהורודוק. הוא היה מבחורי ישיבת סלובודקה, ולמרות שהיה מן המתנגדים, היה הרב ר׳ אהר׳קה מקרב אותו תמיד. פרצה מחלוקת בין חסידי הורודוק וסטולין. גם חסידי סטולין לא היו מאוחדים, כי לא רצו למסור את כסא הרבנות לרב שאינו חסיד. אותו זמן עלה אביו של ר׳ איצ׳ה לארץ־ישראל ואנשי לכוה הזמינו את ר׳ איצ׳ה לרב בלכוה. נבחר כרב ושו״ב הרב ר׳ יצחק מטרוינבקה ליד קובל, שהיה במקום רק כמה שנים. בגלל המחלוקת עזב את כסא הרבנות וחזר לטרוינבקה.

ח. אחרי ר׳ יצחק כיהן כרב זמן קצר ר׳ יעקב מרובלה.

ט. הרב ר׳ הלל, חתנו של הרב מלנין, יליד בובריסק, היה הרב הראשון בקוזנהורודוק, שלא מן החסידים. בשנת 1922 עזב את כסא הרבנות ויצא לאמריקה.

י. משעזב הרב ר׳ הלל את המקום, נמסר כסא הרבנות לחתנו הרב ר׳ יעקב דנישבסקי. אחרי זמן קצר עזב גם הוא את המקום ויצא לאמריקה.

יא. אחריו ישב על כסא הרבנות הרב ר׳ יוסף ברקוביץ, בן אחיו של הרב ר׳ איצה מלכוה. עזב את המקום ועבר לאיבניק.

יב. אחריו ישב על כסא הרבנות הרב ר׳ ברמן איש נובוילנה, הרב האחרון בקוזנהורודוק, שנהרג עם כל העדה בזמן השמדת הגטו.

הרב ר׳ יחיאל הלל גורליק

הרב ר׳ יחיאל הלל גורליק זצ״ל הגיע לכסא הרבנות בקוזנהורודוק מהעיירה הזעירה „לנין״ שבפוליסיה. צעיר לימים בא לעיירה וגידל בנים, גדולים בתורה ויראת שמים ובנות משכילות יפות־תואר. יפה מראה היה הרב, בעל קומה וצורה, מבטאו ליטאי טיפוסי. ניבי פיו ברורים וקולו ערב, בקי בנוסח התפילות. בבית־המדרש שימש ש״ץ בשבתות, בימים נוראים ובשלש רגלים. גם בימות החול היה עובר לפני התיבה, בתפלת ערבית, כשבאו יהודי העיירה להתפלל בנחת ולשוחח על הא ועל דא. כשהיה פותח: „והוא רחום יכפר עוון״ או ממשיך: „בחכמה פותח שערים ובתבונה משנה עתים״, ברוח נכאה ושבורה, מונה את המלים בעצימת עינים, היו המתפללים נכבשים לרוח הדתית שנשתלטה בחללו של בית המדרש.

בימים הנוראים ידעו יהודי קוזנהורודוק כי לא „עני ממעש״ עובר לפני התיבה לבקש רחמים על עדתו העניה, כי אם עשיר במעשים טובים. רבים הקשיבו בצמא לדרשתו בליל „כל נדרי״ ולפני תקיעת שופר. באמרי פיו היה מעורר את כל העדה לתשובה ולתפלה.

הרב ר׳ יחיאל הלל היה למדן גדול, חריף ובקי, בהיר מחשבה. דרשן מומחה ומנוסה. שנא את ההזיה ואת הסגוף. לא תבל דרשותיו בספורי מעשיות פורחות, אלא במשלים ואגדות חז״ל. דבריו נאמרו בניגון כדרך המשולחים של הישיבות בליטא. לעתים היה בא לשבת ללונינץ להשמיע דרשותיו, ברשות הרב דמתא (הרב בלונינץ לא ידע את סוד שיח הדרשה). לא היה מן הקנאים. הבין לרוח הזמן. בנותיו למדו בבתי־ספר לרוסית בפינסק, שהיו סגורים בשבת. ובחורי העיירה לא חששו לסור לבית־הרב, להפגש עם בנותיו היפות, ולהחליף דברים עמו, כי פגשם במאור פנים.

הישיבה

היה לו לרב מקוזנהורודוק מפעל חיים: ה„ישיבה״, שנוסדה במרצו הרב ובאהבתו לתלמוד. בראשית המאה העשרים פרח למוד התורה בתפוצות היהודים ברוסיה. האוכלוסיה היהודית רבתה. רבו גם לומדי תלמוד. הישיבות היו מלאות בחורים שוחרי תורה. בכל העיירות והכפרים הרבים, שבמחוז פוליסיה הגדולה לא היתה „ישיבה״. הבחורים שחשקה נפשם בתורה, היו צריכים לנדוד לישיבות הרחוקות. הרב ר׳ יחיאל הלל הרגיש בחסרון הזה ויסד בעיירתו את הישיבה שהתנהלה על ידו בעזרת שני בניו, לייזר ומוטל. למדו בה בחורי העיירה וכן נערי העיירות והכפרים הסמוכים. בשנת 1916 הייתי גם אני בין

בחורי הישיבה וזכיתי לחיות במשכן התורה של הרב ר' יחיאל הלל ולשמוע תורה מפיו. היינו אז כשלושה מניינים, אחדים היו סמוכים על שולחנם של בעלי־בתים בעיירה, אכלו „ימים". שעות הלמוד היו מן הבוקר עד תפלת מנחה, בהפסקה של שעה לארוחת הצהרים. בימות הקיץ הותר ללומדים להתרחץ בנהר שלוש פעמים בשבוע, משך שעתיים ביום. בנו הבכור של הרב — לייזר — למד בבית המדרש יחד אתנו והיה מפקח על דרכי־הלמוד של „בחורי הישיבה" והנהגתם. בנו הצעיר מוטל לא למד עמנו, אלא בבית הכנסת הסמוך. גם לימד שעתיים ביום את הנחשלים שבנו. שעור הרב בכל יום, משעה 10 עד שעה 12, היה לנו כאגדת פלאים. לא ארכו ימי קיומה של „הישיבה". ב־1914 פרצה המלחמה — הזעזוע העולמי הראשון. בימי המלחמה התקיימה הישיבה שנה אחת בלבד. צבאות הלוחמים התקרבו לעיירות ליטא ורוסיה הלבנה. התחילו הנדידות והבריחות מאימת הגייסות. עם פרוץ המהפכה הגדולה ברוסיה כולה, התחוללו תמורות כבירות בחיי היהודים ברוסיה, הקיץ הקץ על העבר הגדול. העיירה קוזנהורודוק נתדלדלה מישובה, קיומו הכלכלי של הרב נתערער ולבסוף הגר עם משפחתו לארצות הברית באמריקה. שם נתקבל בכבוד על ידי יוצאי קוזנהורודוק, אך לא ארכו ימיו ונסתלק.

אשר פלוטניק

השו"ב ר' יעקב פרפליוצ'יק

בקוזנהורודוק היה ידוע „ר' יענקל דער שוחט", בנו של ר' אהרקה, הרב ושו"ב דמתא. היתה זו משפחה של חסידים סטולינאים נלהבים, אך לא ממורדי־האור. ביחוד הצטיין מבחינה זו ר' יעקב. הוא הבין לרוחו של הדור הצעיר. לא נרתע מתת לילדיו־הוא חינוך מתקדם עם השכלה — על אף הרינון של האדוקים.

ר' יעקב היה גם מהיחידים שבין חסידי סטולין שנטה לציונות והוא גם הגשים את שאיפתו בחיים.

עם עלית חלק מבני־ביתו לארץ־ישראל, החליט לעלות אחריהם. לא שעה לעצת ידידיו, שאין עוזבים בית ומעמד־בטוח והולכים למקום חדש לבקש פרנסה — והוא עלה ארצה.

בארץ היה עֵר לכל הנעשה בה. מה שמח לבו לשמע הלשון העברית החיה בפי הילדים! היה לו חוש לחידושים בלשון וקיבל הכל בסיפוק־נפש עמוק.

באזכרה לקדושי לונינץ וקוזנהורודוק בשנת תש"ז נתכבד ר' יעקב בגילוי הלוט מלוח־השיש שנקבע בבית־הכנסת דחסידי סטולין־קאַרלין בתל־אביב. הוא הספיד את שתי הקהילות שלנו וסיפר על עברה העתיק של קוזנהורודוק, על צדיקיה וגדוליה, — והדברים נחרתו בלבבות.

ר' יעקב נפטר בתל־אביב בשנת תשי"ב. יהא זכרו קדוש.

דב פישמן

דוד פישמן

נולד בכפר דרבסק בשנת 1870. למד בישיבה. משכיל ומתקדם ברוחו, אף אם קשור היה בכבלי החנוך הדתי והמסורתי. לא היה מטפוסי העסקנים, אך בכתביו עורר לעבודה לאומית. עם כל הוקרתו ל„חדר" ולבית המדרש, הוכיח כי לא מהם תבוא הגאולה.

בֵּית־מִדְרָשֵׁנוּ

אִם יֵשׁ אֶת נַפְשְׁךָ לָרַעַת, אָח נָעִים,
חַיֵּי עַמֵּנוּ מַה מָּרִים הֵם, מָה רָעִים, —
אָחִי הָאֱמֶלְל! בּוֹא נָא עִמִּי,
אֶל חֲדַר הוֹרָתִי, אֶל בֵּית־אִמִּי.

בּוֹא נָא אִתִּי, אֶל בֵּית־הַמִּדְרָשׁ פְּנֵיכָה,
בֵּין־מִנְחָה־לְמַעֲרִיב אֲחוֹרֵי הַבִּימָה;
שָׁם נִרְאֶה, אָחִי, גּוּפִים וּנְשָׁמוֹת
צְנוּמִים, דַּקִּים, רַק עוֹר וַעֲצָמוֹת.

עֵת הַיְהוּדִי קָרְבוֹ כַּתַּנּוּר בּוֹעֵר,
כְּלִיוֹתָיו וּמֵעָיו יֶהֱמוּ כַּחֲלִילִים —
לֹא יִרְאֶה תְּרוּפָה אַחֶרֶת לְלִבּוֹ הַפּוֹעֵר
מֵאֲשֶׁר בֵּית־הַמִּדְרָשׁ וּפִרְקֵי הְתִהִלִּים...

הוֹי, עַמִּי, הַבִּיטָה עַל כְּתָלִים אֵלּוּ,
הֲמַהֲם תִּוָּשַׁע, הֲהֵם לְךָ יוֹעִילוּ?
הַאִם רַק הֵם יְכַפְּסוּ תַּרְבּוּתֵנוּ,
הַאִם לְלֹא פְּעָלָה תָּבוֹא עֶזְרָתֵנוּ?

הַתְּפִלּוֹת, הַשִּׁירוֹת, הַתִּשְׁבָּחוֹת,
שֶׁבְּכָל יוֹם וָיוֹם מִלִּבְּכֶם נִשְׁפָּחוֹת —
הֲיָשִׁיב לְעַמֵּנוּ בָּנִים נִדָּחִים,
הֵיָרַפְּאוּ לָבָבוֹת כּוֹאֲבִים, נֶאֱנָחִים?
— — — — — — — — —

מנין תבוא הישועה? תשובתו ברורה:

עֲשׂוּ לִי כְּלֵי־גוֹלָה!

עֲשׂוּ לִי כְּלֵי־גוֹלָה! הַעֲמִיסוּ עָלַי צְרוֹר!
אָתְבּוֹדַד בַּיַּעַר, בְּאֹהֶל־קֶדָר אָלִינָה.
תְּנוּ לִי בַּנְפֵי צִפּוֹר־דְּרוֹר,
לְמִדְבַּר אַרְצִי אָעוּפָה, אֶשְׁפְּנָה.

שָׁם, בַּיְשִׁימוֹן, אֶבְכֶּה כִּלְיֵי־מַפְרִיעַ,
בִּדְמָעוֹת חֲמוֹת אֶת אַרְצִי אַשְׁקִיעַ,
בְּזָרֶם דְּמָעוֹת מִלֵּב קָרוּעַ,
אַשְׁקֶה, אֲרַוֶּה מָקוֹם לֹא־זָרוּעַ.

הָהּ! מַרְבֶּה שְׁנוֹת־עָמֶל, טֶרַח וּנְדוּד,
כִּחִי עָזָבַנִי וְרוּחִי קָצְרָה לִסְבֹּל עוֹד.
כְּבָר נִלְאֵיתִי נְשׂוֹא חֶמָס וָשֹׁד,
גְּרוּשִׁים, סְלָטוּלִים וּמַכַּת־שׁוֹט.

חֻדְלוּ לָכֶם מְסִגּוּפִים וְצוֹמוֹת,
מַהֲכוֹת עַל לֵב, עַל חֲטָאִים וַעֲוֹנוֹת;
בַּקְּשׁוּ לָכֶם פְּנֵה שְׁלָוָה וּדְרוֹר,
בָּאָה כְּבָר הָעֵת לָצֵאת מֵאֲפֵלָה לְאוֹר.

הִתְאוֹשְׁשִׁי, קוּמִי, אִמָּה נְדָחָה,
הֲלָאָה, הֲלְאָה. פְּנִי מְזֹרָחָה!
שִׂימִי פָּנַיִךְ לְצִיּוֹן וִירוּשָׁלַיִם!
עוֹד חַי רוּחַ הָרוֹעֶה הַמּוֹצִיא מְמִצְרַיִם.

לו היתה הדרך ידועה ומפורשת, אך הוא לא זכה לילך בה. בגטו קוזנהורודוק ירד עמו חזונו אלי קבר.

בן־98 היה ר׳ שלמה פישמן באותו יום שבת — האחרון לחייו. בא מבית הכנסת, הטלית שמטה מידיו וצנח בכורסא שהגישה לו סבתא. מיד ראתה, כי פניו הם לא כתמול שלשום. הזעיקה את חובש העיירה ואת בני המשפחה. באו כל הבנים, והסב בראותו אותם בוכים, התאושש קמעה וגער בהם כדרכו: מה הבכי? הריני הולך למות כשמאחורי חיי אושר וכבוד וזכיתי לבנים ובני בנים כיעקב אבינו. — במילים אלה הוציא את נשמתו בטהרה. בני הדורות הקודמים, מתוך שהיו שלמים הרבה יותר ברוחם ובאמונתם, היו כנראה, גם חזקים מאתנו בגופם. וגם הסבתא האריכה ימים עד 108 שנים. ודעתה צלולה עליה עד שמצאה את מותה מידי קלגסי היטלר, עם יהודי גיטו לוניניץ.

המשפחה היתה גדולה ומסועפת, ואבא — אף כי לא הבכור — היה המתקדם והמשכיל בבנים. כרבים מבני דור ההשכלה למד בסתר אף לימודי חול. ויתכן שזו היתה הסיבה שלא חיפש דרכים להשתחרר כמו אחרים, אלא הלך לשרת בצבא רוסיה הצארית בקיוב, והיתה זאת בשבילו גם הזדמנות לצאת לעולם הגדול.

והנה מעשה אופיני שסיפר לי אבא: בקיוב הכיר בחורה והתאהב בה, ואף הוא נשא חן בעיני הוריה שהניחו לו אפשרות להמשיך בלימודו. חיכו ליום המאושר שישתחרר מהצבא, והזוג יתארס. היום המקווה בא. ליום השחרור קיבל אבא מתנה מאבי אהובתו — כנור יקר. הוחלט שההורים ובתם היחידה „יעלו" עם אבי לקוז׳נהורודוק.

לקראת בוא הכבודה של אנשי קיוב עם אבי בראשם, היתה תכונה גדולה בבית הסב. סבתא מרקה את הבית כבערב פסח, הכינה את מיטב התבשילים והמאפה. פרשו וילונות ומפות של שבת, כיאות לקבלת הבן החוזר והאורחים בני הכרך ובתם.

היום יום חורף עז. העלם היפה הגיע לבוש פרוה קיובית עם בני לויתו לעיירה. העגלונים לא שערו שביום שלג וכפור כזה ימצא מי שענין לו לבוא ברכבת לקוזנהורודוק דוקא. האורחים, שלא מצאו עגלת חורף בתחנה, שרכו דרכם ברגל. כשהגיעו נתקבלו בסבר פנים יפות, ערכו שולחנות, נתכנסו כל בני המשפחה והכל היה מוכן לטקס האירוסין.

אולם בעצם התכונה, קמה לפתע בהלה. הסב הודיע נמרצות: לא יקום ולא יהיה הדבר! היתכן? הארוסה מתהלכת גלוית־ראש, ושבעתיים רע מזה, שהוא, הסב, ראה במו עיניו איך מחותנו לעתיד התרחץ בסבון נותן ריח כשחצי גופו ערום!..

לא הועילו הבכי וההפצרות של הסבתא ובני הסבתא. נוכח כל הקוראים הצליף הסב בחגורתו על בנו. עוד באותו יום עזבו בני קיוב עם בתם את העיירה לקול בכיו המר של אהוב נפשה, ובלבם ודאי שמחו על שנפטרו מן השידוך עם בני הכפר הפראים החשונים הללו.

מדי זכרי את דמותו האצילה של אבי, הנני מאמינה שמאורע זה טבע חותם עצבות בנפשו לכל ימיו.

זכורני, גויי הכפר היו אומרים על אבי, שכמוהו אין, לא בין היהודים ולא בין הגויים. אחר המקרה המסופר עמד במריו שנים רבות ונשא אשה בהיותו רק בן 28. כשבנה את

ביתו, עסק לא רק בעסק הפרנסה, אלא גם הרבה בקריאה ובעיון. כפי שהוברר לי אח״כ, הרבה לכתוב שירים ורשימות, אך הדברים נשארו בכתובים עמו, בלי שחרג מן השיגרא של הסביבה.

באחד ממכתביו ביקשני לסור אל ביאליק ולשאול את חוות דעתו על שנים משיריו ששלח לו. כשנכנסתי למשורר התרגשתי עד כדי כך שהדיבור ניטל ממני. הושטתי לו את מכתבו של אבא ואת השירים. כשגמר המשורר לקרוא אמר: „אביך הוא משורר ומשכיל גדול, אך זמנו עבר. עתה הגיעה שעתם של אלה!״ — והצביע על חוברת של משורר מהחדשים, שהיתה מונחת על השולחן.

חנה לפצקי־אברהמית / עיירתי קוזנהורודוק

לזכר אבא־אמא, אחים ואחיות
שנפלו שדודים לפני מרצחים טמאים

מעטות הן תקופות הקיץ והחורף שעברו עלי בעיירתי. אף־על־פי־כן נחרתו הן בי עמוק־עמוק בלב. יפים ומזהירים היו ימי־הקיץ, עליזות וחדוה שררו בכל. לעומת־זה היו קודרים ושוממים ימי־החורף, אך גם הם נסכו שלוה בנפש הכמהה והעורגת.

קלושים ומטושטשים כבר זכרונותי מהעיירה — בגלל שפע הרשמים האחרים בנדודים. בכל־זאת, כל־אימת שאראה ירח שט בשמים או נוף בהדרו, — הרי נדמה לי שאי־פעם ראיתי משהו נפלא מזה... וכשאני מחטטת בזכרוני, צצה ועולה לפני עיירתי בכל צביונה.

היתה זו עיירה נידחת בין ביצות פולסיה, רחוקה מעיר ומתחנת־רכבת. הבתים — בתי־עץ עם גגות־של־תבן ע״פ רוב. בית־בית וחצרו, בית־בית וגינתו. ישוב קטן, דל, אך מרהיב בתומתו, צניעותו ובארשת האידיליות שעליו. האנשים לא ביקשו גדולות ונצורות. מי בסדנה ומי בחנות — כך טרחו ועמלו כולם כל ימות השבוע. מאיש עד אשה, מנער ועד זקן — טוו הם את חוט־הקיום האפור בעמל כפיהם ובדאגתם ליום־יום. מספר שעות־העבודה לא היה מוגבל, ועל חופשה לא ידעו. מחשבה וטורח לא־ישוער הושקעו בהכנות לשבת, כדי לפארה ולרוממה ולמען תהיה קדושתה מלאה, כדי התעלות לזמן־מה מחיי־החולין.

כל ימות השבוע אכלו בני־העיירה לחם־שיפון, אולם לשבתות ולחגים, אפו במיוחד חלות קלועות, המרהיבות בלובנן. ואם ראו אדם אופה לחם־חיטים באחד מימות־החול, — הרי ידעו כולם כי סעודת־מצוה בביתו או... חולה חלילה — ומיהרו לבקרו. גם בשר לא הרבו לאכול בימות־החול, כי למותרות נחשב הדבר.

יש שבאחד מימי־שבת ישאני הדמיון אל עיירתי הרחוקה ואני בבית־הורי ולנגד עיני עולם של שלות הגוף והנפש. אז רק אז מרגישה אני שוב טעמה של שבת, כבימי־הילדות.

פרק לא־תמיד־מעודד, כמובן, היתה הישיבה בין הגויים. אך גם בשטח זה היו לפעמים נצנוצי־אורה רבים, המגלגלים זכות על העיירה. תעיד על כך האֶפיזודה הבאה:

היה זה באחד מערבי־הסתיו הקרים. אבא נעדר מן הבית לרגל עסקיו ואמא — היא נכנסה לאחת השכנות לשם שיחת־רעות. אני ואחי הגדול היינו עֲרים עדיין. פתאום נפתחה הדלת בכוח וברעש ואמא התפרצה הביתה כשצעקה־אזעקה על שפתיה: „דליקה!" — דליקה בעיירה לא היתה מהדברים הנדירים, בכל־זאת גרמה תמיד לבהלה איומה. והנה אנו רואים באמת, כי אש משתוללת ממש ליד ביתנו. בית השכן עמד כולו בלהבות, והמבוכה גדולה.

בחפזון הלבשתי את אחי הקטן, עטפתיו יפה־יפה והוצאתיו בזרועותי, כשאני עצמי מחזיקה ביד אחותי הגדולה ממני (אני הייתי אז כבת־עשר), כולי פחד וחרדה. בינתיים עסקו אמי ואחי הגדול בהצלת חפצי הבית.

עזבנו את ביתנו המצוי בסכנה גדולה ופנינו בכיוון הבאר לרחוב־של־יהודים, כדי להסתתר שם עד יעבור זעם. אך משראיתי כי האש כאילו רודפת אחרי, שיניתי מיד את הכיוון ונכנסתי לרחוב־של־גויים. יתר על כן, הפחד גבר כל־כך עלי, שהרחקתי ללכת ברחוב זה בלי לפנות אחורה אף במבט. וכך נכנסנו לתוך ביתו של אחד האכרים. תחילה היתה לי הרגשה קשה, אולם בראותי את יחס האנשים אלינו — נשתנה מצב רוחי מיד לטובה. ואכן, האנשים האכילונו והשקונו וגם השכיבו אותנו על התנור למנוחת־לילה. בן־רגע נרדמנו ונפלנו לזרועותיה של שינה מתוקה.

בינתיים סיימה אמא את מלאכת־ההצלה והיא התחילה לחפש את ילדיה — ואינם! גדול היה צערה משלא מצאה אותנו תיכף, בפרט כשהיא ראתה את כל הרחוב שאנו נשלחנו שמה, עומד בלהבות. שעות על שעות התהלכה בין המטלטלין הפזורים ובכיה פולח־שחקים: „מי ראה את ילדי? היכן הם הילדים שלי?". סבורה היתה באמת כי נשרפנו או סתם „הלכנו לאיבוד" במבוכה הגדולה. עד — עד שלפנות־בוקר יצא אחד הדודים שלנו, שבא מלכבה לעזרתנו, והוא מצא אותנו על תנורו של האכר ישנים שנת־מבטחים... אחר־כך נודע לנו שהאכרים הם־הם שהצילו גם את חפצי ביתנו — מחוט ועד שרוך־נעל, ועוד שמרו שלא יאבד מזה דבר.

כן, לא מעטים היו גילויי יחסי־הידידות מצד שכנינו הנוצרים. אל אבי התיחסו ממש בהערצה. הוא גם היה ראוי לכך. אדם פיקח, משכיל ובקי בהוויות העולם, היה מקובל על נוצרים ויהודים כאחד. כל דבר קשה היו מביאים אליו, ולא־פעם מילא תפקיד של רופא ושופט גם יחד. הוא ידע לכבוש לב שומעיו בסיפוריו ובבדיחותיו, ואם ראיתי קבוצת אנשים, ובעיקר — גויים, עומדים במעגל — וידעתי כי אבא נמצא בתוכו ומספר לו אחד הסיפורים המושכים ומבדחים. ולא יפלא, איפוא, כי רבו ידידיו גם בין אכרי המקום והסביבה.

אולם הזמנים נשתנו, רוחות רעות ומזימות־רשע חברו יחד, ובאחד הימים ראינו עצמו בקרב צוררים ואויבים־בנפש, שביקשו לכלות בנו את חמתם. ניצוץ אחד היה די שתתלקח אש השנאה. והאש פרצה — והיא אכלה את בית ישראל עד תום — -- —

קאָזשאַנהאָראָדאָק

אחי אבא / דער יידישער יישוב

וועז האָט זיך אַנגעהויבן דער יידישער יישוב אין קאָזשאַנהאָראָדאָק, איז שווער פעסטצושטעלן, ווייל מיר האָבן נישט קיין פּנקס פון דער קהילה און קיין אַנדערע דאָקומענטן. דאָך איז ביי אונז נישט קיין ספק, אַז דער יידישער יישוב אין קאָזשאַנהאָראָדאָק האָט עקזיסטירט אַרום 400 יאָר. דער אַלטער בית־עולם, די אַלטע מצבות און וואָס ס׳האָבן דערציילט די זקנים ווי אויך די אַלטע קאַלטע שול — זענען עדות אַז דער יידישער יישוב איז אַ אַלטער.

אין דער געשיכטע פון דער יידישער קהילה אין פּינסק לייענען מיר: „אין 1679 וועז די פּינסקער פּרנסים האָבן געליען ביים לאהישענער קלויסטער, (וועלכער האָט געהערט צו דער פּינסקער יעזואיטישער גייסטליכער שול), 1500 גילדן לטובת דעם קהל און אַלע יידן וועלכע וווינען אין פּינסק, ווי אויך די שטעטלאך אַרום פּינסק". צווישן די פאַראַנטוואַרטלעכע יישובים אַלס קאַלעקטיוו פאָר דער גענומענער הלואה וועלן אויסגערעכנט אויסער לעכעוויטש, קלעצק, אויך קאָזשאַנהאָראָדאָק. דאָס הייסט אַז אין 1679־טן יאָר האָט שוין עקזיסטירט אַ יידישע קהילה אין קאָזשאַנהאָראָדאָק און מען האָט שוין אַרויפגעלייגט אויף איר צינזען. אין 1766־טן יאָר איז צווישן די וויידערשפּעניקע יישובים וועלכע האָבן זיך אַנטזאגט צאָלן צינזען דער פּינסקער קהילה און זיך דערקלערט זעלבסטשטענדיק, וועלכע אויך דערמאָנט דער נאָמען קאָזשאַנהאָראָדאָק. אויף דעם גרונד קענען מיר אַרויסזאָגן אונזער השערה אַז קאזשאנהאָראָדאָק עקזיסטירט 400 יאָר און ס׳איז נישט איבערטריבן. אין 1897־טן יאָר, אין אַלגעמיינעם „פּערעפּיס" (פאַלקסציילונג) אין רוסלאַנד האָבן געווויינט אין יענעם יאָר 1597 יידן.

די יידישע באַפעלקערונג אין קאזשאנהאָראָדאָק האָט געלעבט אין אַ באַזונדער קוואַרטאַל, וועלכער האָט זיך אַנגעהויבן פון בריק און זיך עצויגן איבער דער לאַנגער גאַס ביזן סוף פון „די זעמד". אירע הייזער מיט די שטרויענע דעכער און די אַפּטע שרפות, האָבן איר כמעט נישט געענדערט ביז די לעצטע 40 יאָר; און וועז נישט איר שטארקע קאַנקורענטן — לוניניץ און אויך די עמיגראַציע קיין אַמעריקע — וואָלט קאָזשאַנהאָראָדאָק נישט אַראָפּ אַזוי גיך פון איר מדרגה אַלס שטאָט. כמעט אַלע פון דער גאַנצער יידישער באַפעלקערונג זענען געווען האַראָפאַשניקעס און מיט זייער שווייס האָבן זיי כשר פאַרדינט זייער ברויט. אַ גרויסער טייל פון זיי פלעגן אַ גאַנצע וואָך זיין אין דער פּרעמד, אויסערן שטאָט, געאַרבעט שוועד אַלס העקער, זעגערס, שוסטער, פישער א. א. וו. און נאָר אויף שבת איז מען געקומען אַהיים צו דער פאַמיליע אַפּרוען און גענישן פון דעם ענג שבת.

אַזוי האָט קאָזשאנהאָראָדאָק געפירט איר לעבן...

בשעת דער פּוילישער הערשאַפט איז קאָזשאַנהאַראָדאָק אינגאַנצן אַראָפּ. די גרויסע שול, איינע פון די שענסטע בוי־מייסטער־ווערק, מיט נאָך צוויי שולן, האָבן עדות געזאָגט, אַז דאָ איז געווען אַמאָל אַ גרויסער יידישער יישוב. אויך דער בית־עולם באַשטעטיקט עס. דאָס שטעטל אַליין איז נאָך די שריפות געוואָרן קליין, אַרעם, דערשלאָגן, און פון יאָר צו יאָר פלעגט דער יידישער ישוב קלענער ווערן. אין די ערשטע יאָרן פון פוילנס הערשאַפט האָבן פיל אויסגעוואַנדערט קיין אַרגענטינע.

אין קאָזשאַנהאַראָדאָק האָבן עקזיסטירט ציוניסטישע אַרגאַניזאַציעס, ווי „החלוץ" און „החלוץ הצעיר" און אַ סך חברים געפינען זיך הייַנט אין ארץ־ישראל. אין די דרייסיקער יאָרן ווען עס האָט זיך אָפּגעשטעלט די עליה קיין ארץ־ישראל איז אויך ביי אונז אין שטעטל געוואָרן שטיל.

דאָס לעבן אין שטעטל איז געוואָרן שווער, האַרט, אויף יעדנס געזיכט האָט זיך געלאָזט מערקן די זאָרג פון עול־הפרנסה. געצייַלטע קרעמער און בעלי־מלאכות האָט זיך איינגעגעבן איינצוואַרדענען זיך אויף אַרבעט אין מיקאָשעוויטשער פאַניר־פאַבריק. די איבעריקע פלעגן זיך לאָזן איבער די דערפער אַלס שניידערס און שוסטערס. פרייטיק פאַרנאַכט פלעגט כּמעט אַ האַלב שטעטל יידן אומקערן זיך אויף שבת און גלייך מוצאי־שבת, צוריק צו דער אַרבעט. דער עלטערער דור האָט אַזוי געלעבט און צוגעפאַסט זיך צום גורל און נישט געקלערט פון עמיגרירן אָדער זיך איבערקלייבן אין אַ צווייטער שטאָט.

די יוגנט דאָקאָגן האָט געזוכט אַ אויסוועג, אַ וועג צו לעבן. דאָס איינציקע דערציאונגס־אָרט איז געווען די פּוילישע פּאָלקס־שול. די יוגנט האָט זיך געריסן פּאָרויס,

דער מאַרק אין קאָזשאַנהאַראָדאָק

געשטרעבט צו ווערן מענטשן, אָבער די אַרבעטסלאָזיקייט האָט דאָ געהערשט און מען האָט געוואָרט אויף אַ בעסרן טאָג. וועגן די באַלשעוויקעס זענען אָנגעקומען, איז אין שטעטל געוואָרן לעבעדיקער. די יוגנט האָט זיך גערישן צום לעבן. פיל האָבן באַקומען מלוכה־שטעלעס, געוואָרן לערערס, געפאָרן אין דערברייטער וועלט און אויפגעלעבט סיי מאָראַליש און סיי פיזיש, אָבער די וועלט־מלחמה האָט אַ סוף געמאַכט צו אַלעם.

משה אקערמאן / א ביסל זכרונות

די קאלטע שול

אויפן שול־הויף איז געווען די קאַלטע שול אַרומגערינגעלט מיט בתי־מדרשים פון אַלע זייטן, געהאַט אַ געשניצטן ארון־קדוש, ממש אַ מייסטער־ווערק. היינט די אויסגע־מאָלטע גאַלעריי מיט אַלערליי חיות, ווי דער שור־הבר מיטן לויתן, מיטן „וגר זאב עם כבש ונמר עם גדי ירבץ". מען האָט געגלויבט, אַז קיין פייער וועט אויף דער שול ניט האָבן קיין שליטה, וואָרום וויפיל שרפות די שטעטל האָט איבערגעלעבט, האָט עס דער שול נישט געשאַדט. וועגן ס׳האָט זיך דערנענטערט שבת פרשת בהעלותך, איז דער אַלטער שמש שוין פרייטיק אַרומגעגאַנגען מבית לבית און צונויפגעקליבן חלבנע ליכטלעך, סטרינאָווע. האָט מען שוין דעמאָלט געווּסט, אַז מ׳וועט באַלויכטן די שול. די וועגט באַהאַנגען מיט פרוכתן און יענקל דער קלעזמער מיט זיין קאַפעליע איז געקומען פאַר מנחה אין שול און האָט אָפגעשפילט אַ מאַרש. דער מנהג האָט אָנגעהאַלטן ביזן אָנקומען פון דעם נייעם רב, וואָס האָט עס מבטל געמאַכט, כדי די וויבער זאָלן חו״ש נישט פאַרשפעטיקן ליכט בענטשן. ערב יום־כפור האָט מען אַ היבש ביסל שטרוי פאַרשפרייט אויף דער פאָדלאָגע, מען דאַרף דאָך שטיין אויף די פיס אַ גאַנצן מעת־לעת — זאָל מען זיך נישט צוקילן.

די גאַנצע נאַכט פון כל־נדרי האָבן שוין עלטערע יידן געגעכטיקט אין שול, אָפגעזאָגט דעם „שיר היחוד" און דעם גאַנצן תהילים. אַזאַ נאַכט האָב איך אויך פאַרבראַכט מיט מיין זיידן עה״ש אין שול.

כלי־זמרים

קיין פאַמיליע־נאָמען האָט מען נישט באַנוצט אין שטעטל, נאָר יעדע משפחה האָט זיך געהאַט איר נאָמען. אַזוי זענען געווען: די „קלעזמערוקעס" די „נחמנצוקעס" די „ברייניוקעס". די קלעזמערוקעס זענען באַשטאַנען פון יעקב דעם קלעזמער מיט זיין קאַפעליע און זיינע זין. נחמנצוקעס — דאָס איז געווען נחמן יצחק וואָס זיין נאָמען איז געווען דער צונאָמען פון דער משפחה. אונזער משפחה האָט אָנגעהערט צו די „ברייניוקעס" אויפן נאָמען פון דער באָבע בריינע מיט איר מאַן דוד. אַזוי איז געווען כסדר: מנשה דוד ברייניעס, פייוול דוד ברייניעס, און פייוול׳ס קינדער — אהרון פייוול דוד ברייניעס און אַזוי ווייטער. אויך זענען געווען די באָבע טשירל און די באָבע שאָשע חנה,

און אויף זייער נאָמען האָט מען גערופן משה דער באָבע טשירלס. אויף אַ שמחה אין שטעטל: אַ חתונה, אַ ברית, איז עס געווען אַ אַלגעמיינע שמחה, ווייל דאָס גאַנצע שטעטל איז געווען געקניפט און געבונדן. אויף אַ חתונה אין שטעטל איז יעקב דער קלעזמער צום ערשטן אַוועק צום מחותן דורכקומען וועגן שפילן אויף דער חתונה. שבת צונאַכט און אין דער וואָך פון דער חתונה איז יעקב מיט זיין קאַפּעליע געקומען צו דער כלה אַ שיינעם מזל־טוב אָפשפּילן לכבוד דער כלה און די מחותנים. עס פלעגן זיך צונויפקומען מיידלעך, דער כלה׳ס קרובים און חברטעס, און יעדע מיידל פלעגט באַקומען פון איר טאַטן אַ צענער אָדער אַ גריוועניק אויף טענץ. די מיידלעך האָבן געטאַנצט אַ קאַדריל אָדער אַ פּאָלקע, אַזוי האָט מען פּאַרבראַכט דעם אָוונט. אין דעם טאָג פון חתונה פלעגן קומען קלעזמערס צום מחותן און נעמען אַ צעטל פון אַלע מחותנים און מען איז געגאַנגען כמעט פון שטוב צו שטוב אָפשפּילן אַ פיינעם מזל־טוב לכבוד דעם מחותן. די חתונה גופא איז געווען אַ באַזונדער קאַפּיטל: מען באַזעצט די כלה, מען פירט דעם חתן באָדעקן דער כלה, און שפּעטער די חתן־כלה אין שול. אַ באַזונדער אָרט פאַרנעמט די חופה־מאַלצייט. עס איז אַ געשמאַקע מאַלצייט און כטוב הלב ביין שפּיליט מען אָפ יעדער מחותן אַ שיינעם מזל־טוב, און צום סוף רופט אויס איינער פון די קלעזמערס: כלה׳ס צד! חתן׳ס־צד צום טיש! דרשה־געשאַנק! דאָס איז געוויס פאַרבליבן פון אַ מאָל, ווען דער חתן האָט געהאַלטן ביי דער חופה־מאַלצייט אַ דרשה און האָט באַקומען פון די מחותנים אַ מתנה פאַר זיין שיינער דרשה, אָבער מיט דער צייט האָט זיך די דרשה אויסגעדראָשן און ס׳איז נאָר פאַרבליבן די דרשה־געשאַנק און יעדער אַנוועזענדער האָט געגעבן וויפיל ס׳איז מעגלעך. עס זענען אויך געווען אַ זעלכע וועלכע זענען געפאַלן אויף אַזאַ שפּיצל: מען האָט געגומען אַ פּאָפּירענעם רוסישן רובל און צוריסן אויף דער העלפט און צוויי האָבן געגעבן צו האַלבע רובלס און מען האָט אַרויסגערופן אַז ביידע שענקן יעדערער צו רובל דרשה ־געשאַנק. לסוף האָט מען איבערגעציילט די סומע געלט און די קלעזמערס האָבן באַקומען אַ געוויסן פּראָצענט אויך פון דרשה־געשאַנק־געלט. אַזוי האָט יענקל דער קלעזמער געפּירט זיין קלעזמערשע ממשלה אין שטעטל ביד רמה, ביז עס זענען אויפגעשטאַנען יונגע חברה, וועלכע האָבן זיך אויך אויסגעלערנט אַ ביסל מוזיק און עס האָט זיך געשאָפן אַ צווייטע קאַפּעליע. צווישן ביידע קאַפּעליעס האָט זיך אָנגעהויבן אַ מלחמה, אָבער וואָר האָט עס געוואָלט זיך איינרייסן מיט יאַנקלען דעם קלעזמער? עס איז דערגאַנגען אַזוי ווייט, אַז מען האָט נאָך אַ מחותן צוגעצאָלט ער זאָל דערלויבן שפּילן דער נייער קאַפּעליע. אַ געווסט צייט איז די מלחמה אָנגעגאַנגען, ביז מען האָט געמאַכט שלום און זיך פאַראייניקט אין איין קאַפּעליע.

מחלוקתן און קריגעריין

די מערהייט פון אונזער שטעטל איז באַשטאַנען פון אָרעמע האַנטווערקער מכל המינים, וועלכע האָבן אָפּגעאַרבעט ביז 18 שעה אַ טאָג, כדי פאַרדינען דעם שטיקל טרוקענעם ברויט און אָפשפּאַרן אַ האַלבן רובל אָדער 5 גילדן אויף שבת. דאָך איז געווען צייט אויף פירן אינטריגעס און מחלוקתן, חסידים מיט מתנגדים, האַראַקער חסידים מיט

סטאָלינער. עס זענען געווען 2 שוחטים, דוד בער פון די האָראָדאָקער און אַרקע פון די סטאָלינער. ווי געווײַנטלעך, האָבן סטאָלינער נישט געגעסן פון דוד בערס שחיטה, און די האָראָדאָקער פון ר׳ אַרקעס. ווײַטער האָט זיך אַ צייט געפירט אַ קריג מיט דער חברה קדישא, וועלכע איז באַשטאַנען פון עלטערע יידן אָון זיי האָבן געפירט זייער ממשלה ביד רמה. נישט אַלע האָבן זוכה געווען אַרײַנדרינגען אין זייער חברה. איז אויפגעשטאַנען לײַב וואָלף פעטשענעק, דער פירער פון יונגן דור און האָט געמאַכט אַ רעוואָלוציע. אַזוי ווי די אַלטע חברה איז נישט געווען לעגאַל רעגיסטרירט, האָבן די יונגע געמאַכט אַ „פריגאַוואָר״ מיט די נויטיקע חתימות, אַוועקגעשיקט עס אין „גובערנסקע פראָוולינעיע״ אָון מען האָט זיי באַשטעטיקט אַלס די לעגאַלע חברה. עס האָט זיך פאַנאַנדערגעפלאַקערט אַ מלחמה צווישן דער אַלטער חברה מיט דער נייער. עס איז געווען אַ פאַל, וועָן ס׳איז געשטאַרבן אַ רייכער ישובניק, אַ קאַרגער און די אַלטע חברה האָט זיך געריכט „אָפּלעקן אַ ביינדל״. זענען אַוועק די נייע און דורכגעקומען פאַר ביליקער. די מלחמה צווישן ביידע חברות האָט זיך געצויגן אַ לענגערע צייט ביז די אַלטע האָבן זיך געמוזט אונטערגעבן דעם יונגן דור און מען האָט שלום געמאַכט.

שלום דער משוגענער

אין שטעטל האָט עקזיסטירט אַ „מעשטשאַנסקע אופראַווע״ מיט אַ סטאַראָסטע אַ קריסט, זענען אויפגעשטאַנען אַזעלכע, וועלכע זענען נישט געווען צופרידן מיט דער אַרטיקער פאַרוואַלטונג און זייער אָנפירער צדוק אליה מיט מיין פעטער שלום דער משוגענער, וואָס האָט געקענט דאָס גאַנצע שטעטל משוגע מאַכן, און די ביידע האָבן געמאַכט אַ „פריגאַוואָר״ מיט נויטיקע חתימות אַ ביסל אמתע און אַ ביסל געפעלשטע, אויך האָט מען געפעלשט דעם סטאַראָסטעס חתימה, אַז ער באַשטעטיקט די אַלע אונטערשריפטן און מען האָט עס אָפּגעשיקט אין גובערניע און געבעטן מען זאָל איבער־בייטן די דעפוטאַטן. אין דער גובערניע איז געפאַלן אַ חשד אויפן „פריגאַוואָר״ און עס איז צוריקגעשיקט געוואָרן אין אופראַוע אויף אַ „דאָזנאַניע״. דאָ איז מען באַלד דערגאַנגען, וועמענס שטיקל אַרבעט דאָס איז, מען האָט זיי אַרעסטירט און פאַרפירט אַ משפט, אָבער בני־ישראל זענען דאָך רחמנים בני־רחמנים, האָט מען זיי אַרויסגענומען אויף ערבות ביזן משפט פון אָקרוזשנאי סוד — קרייז געריכט. אַ דאַנק דעם פריץ קאַזימיר שטשיט, וואָס איז געווען איינער פון די געשווירענע ריכטער און האָט געקענט שלמה׳ן, איז דער משפט אַנולירט געוואָרן און מען האָט זיי באַפרייט.

מאקס שניידערמאן / (לאָס־אַנג׳עלאָס) / פון מיינע יוגנט־יארן

אין יאָר 5־1904 בין איך אַוועק קיין אַמעריקע, 19 יאָר בין איך דאַן אַלט געווען, אָבער דער זכרון פון שטעטל איז געבליבן ביי מיר טיף אין האַרצן. ווי ווייניק איך האָב פאַרבראַכט און געלעבט אין קאָזשאַנהאָראָדאָק, ווייס איך אָבער איין זאַך, אַז קאָזשאָנהאָראָדאָק איז געווען אַן אָרעם שיין שטעטל מיט איר טייך, וואַסער־מיל און די באָבאָיניע, דער שיינער שמעקעדיקער וועלדל, מיט די גרויסע הויכע דובאָווע און סאָסנאָווע בוימער.

די עלטערע מענטשן פלעגן דערציילן, אַז די אייזנבאַן האָט געדאַרפט לויטן פּלאַן דורכשניידן קאָזשאָנהאָראָדאָק, נאָר מען האָט געדאַרפט אַ געוויסן נאָטשאַלניק געבן כאָטש, ליידער איז די סומע כאָטש געווען אַזוי גרויס, אַז דאָס גאַנצע שטעטל האָט דאָס נישט פאַרמאָגט. אַזוי איז געבליבן קאָזשאָנהאָראָדאָק אָן אַ באַן, און די שוסטערס, שניידערס און סטאַליאַרס זענען געגאַנגען קיין לונינעץ זוכן פרנסה. אַ טייל האָט זיך איבערגעקליבן קיין לונינעץ, אָבער די אַרעמע באָפעלקערונג איז פאַרבליבן אין קאָזשאָנהאָראָדאָק און געלעבט זיך איינער פון צווייטן, פון די גויים. און פון די אַרומיקע דערפער. פיר מאָל אין יאָר זענען געווען יאָרידן. ווינטער איז געווען ניקאָלע און טרויצע (אַזוי האָבן זיך גערופן די יאָרידן), זומער איז אויך געווען אַ ניקאָלע און אַ טרויצע. ווי עס איז האָט מען דורכגעשטופט. אייגענטלעך קיין גרויסע בעלי־הוצאות איז מען נישט געווען, די גאַנצע הוצאה איז באַשטאַנען פון ברויט און קאָרטאָפל. פון קאָרטאָפל האָט מען געמאַכט פאַרשיידענע מאכלים. איך געדענק אַז מען פלעגט קאָכן פיש־קאָרטאָפל, דאָס הייסט, פיש איז נישט געווען אין טעפל, נאָר מען פלעגט אין די קאָרטאָפל אַרייגנבראָקן ציבעלע מיט פעפער און דאָס געקאָכט האָט מען גערופן פיש־קאָרטאָפל.

אין קאָזשאָנהאָראָדאָק זענען געווען 2 רבנים, 2 שוחטים; דעם האָראָדאָקער רבי׳ס אַ שוחט און דעם סטאָלינער רבי׳ס אַ שוחט. די צאָל מתנגדים איז געווען אַ קליינע, אָבער זיי האָבן געהאַט אַ מתנגדישן רב, ר׳ איצ׳ע דעם לאכווער רב׳ס אַ זון. זער אַ געלערנטער און קלוגער רב. דער רב, ר׳ איטשע, האָט נישט געלעבט פון רבנות, נאָר ער האָט געהאַט אַ קראָם פון שניט־סחורה. מיט אַ שוחט האָבן די מתנגדישע יידן נישט מקפיד געווען און געגעסן פון אַלע שחיטות. אין אַלגעמיין האָבן זיי נישט דעמאָנסטרירט זייער מתנגדישקייט. אָבער ווען ס׳איז געקומען צום דאָוונען אין זאָמדישן בית המדרש — איז נישט איינמאָל געקומען צו אַ געשלעג.

די לומדים פון שטעטל זענען געווען קלמן שלום׳ס און דוד קאָצמאַן. קלמן איז געווען אַ תבואה־העגדלער אין דאָרף „צנא״ (אַ דערפל נעבן קאָזשאָנהאָראָדאָק), דוד קאָצמאַן איז געווען אַ רימער. ער פלעגט אַוועקגיין צייטנווייז אויף אַ פאָר וואָכן איבער די גוישע דערפער און מאָכן רימאַרסקע אַרבעט פאַר די גויים, פאַריכטן לייצעס, כאָמאָטן און לאבעדריקעס א. א. וו. זיי פלעגן לערנען מיטן פשוטן עולם שבת אין שול, אַרום גרויסע טישן, גלייכצייטיק דערציילן שיינע האַרציקע מעשיות פון גרויסע

רבנים מיט מוסר־השכלדיקע משלים, דערקוויקט די הערצער פון אָרעמע האָרעפאַשנע יידן.

קיין איבעריקע ליבשאַפט האָבן די קאָזשאנהאָראָדאָקער יידן נישט געהאַט צו די לוניעצער יידן, ווייל זיי האָבן מקנא געווען. אָבער מיט איין זאַך זענען די קאָזשאנ־האָראָדאָקער יידן געווען זיכער ביי זיך, אַז איבער הונדערט יאָר וועלן די לוניעצער אָנקומען צו קאָזשאַנהאָראָדאָק. דער בית־עולם איז געווען אין קאָזשאַנהאָראָדאָק, און די קאָזשאנהאָראָדאָקער יידן האָבן קיינמאָל קיין שוועריקייטן נישט געמאכט פאַר די לוניניעצער מתים.

אין דער קאַלטער שול זענען געווען פאַרשיידענע מאָלעריייען אויפן סופיט און אויף די וועגט. אויך אַ אויסגעשניצטער אָרון־קודש, אפשר אַרום 50 ספרי תורות, גרויסע, מיטעלע און גאָר קליינינקע. שמחת בית השואבה אין אָוונט פלעגן כלי־זמר שפילן אין שול. די שול האָט אויסגעזען ווי אַ פעסטונג, הויך מיט קופּאָלן. מיין עלטער־זיידע, יענק'ל דער קלעזמער, פלעגט דאָרט זיצן אין אַ ווינקעלע ביים מזרח־וואַנט און דאָוונען. אַלס זיין ערשטער אוראייניקל פלעג איך שטענדיק גיין מיט אים דאָוונען. ער איז געווען אַ נאָענטער קרוב צו דעם דויד־האָראָדאָקער רבי פון דעם טשערנאָבילער מגיד'ס שורש. זייענדיק אַ יונגער יינגל, ביי בעלי־בתישע עלטערן, האָט ער זיך געלערנט מיזיק און פעלדשעריי. אַלס יתום האָט ער אָנגענומען די

קאָזשאַנהאָראָדאָקער זקנים, פון רעכטס: קלמן ריטערמאַן, זרח שטיינבערג און דוד קאַצמאַן

קלעזמעריי פֿאַר זיין פֿרנסה. ער איז געווען א זעלטענער מענטש, א גרויסער בעל־צדקה, געשטאַרבן אין יאָר 1896. אויך מיין באָבע באָשע איז געווען אַ גרויסע בעלת־צדקה און מפרנסת עניים. יעדן דאָנערשטיק פלעגט זי אַרויסגיין איבערן שטאָט קלויבן עסנוואָרג פֿאַר אָרמע לייט אין שטעטל, אויך פלעגט זי אַרגאַניזירן אנדערע פרויען פֿאַר הילף, נישט נאָר קלויבן ביי אַנדערע, אויך אירע אייגענע פלעגט זי פיל צוטיילן. אַזוי האָט זי זיך געפירט אויך שפּעטער וועז זי איז אַרויסגעפֿאָרן קיין לונינעץ. פֿאַר־שטייט זיך, אַז פֿאַנאַנדערטיילן די חלה אויף שבת איז געווען בשתיקה, חלילה נישט פֿאַרשעמען אַ אָרעמען יידן.

אַ קליין שטעטל מיט יידישע הערצער.

ב. סילווערשטיין / פרייטיק און שבת אין קאזשאנהאראדאק

ערב שבת פלעגט זיך אָנפֿאָנגען אין קאָזשאָנהאָראָדאָק דאָנערשטיק אין דערפרי. מען פלעגט שוין אָנהויבן זאָרגן, וווּ וועט מען נעמען אויף שבת? אין קאָזשאָנהאָראָדאָק זענען געווען זייער וויניק משפחות, וואָס האָבן נישט געדאַרפט באָרגן אויף שבת. קיין גרויסע געלטער אויף שבת האָבן קאָזשאָנהאָראָדאָקער יידן נישט אויסגעגעבן.

מיט גאָטס הילף האָט יעדער פרוי איינגעקויפט עטלעכע פונט מעל, אַ שטיקל קעלבערנע פלייש אָדער ווי אַנדערע פלעגן עס אָנרופן „קעלבערנע יוצרות", אַנדערע פרויען פלעגן קויפן אַ חלק קאָפּ, אַ פיסל אויף טשאָלנט, ווייל די רינדערנע פלייש פלעגן אונזערע קצבים אַרויספירן קיין לונינעץ. אויף די מערסטע שבתים איז אויך געווען פיש. פון די עטלעכע פונט מעל פלעגן אונזערע קאָזשאָנהאָראָדאָקער פרויען קודם־כל אָפּבאַקן עטלעכע פלעצלעך — פרייטיק אין דער פרי צום אָנבייסן, אויך אַ פּיראָג אָנגעפּילט מיט שוואַרצע יאָגאָדעס אָדער מיט אַנדערע איינגעמאַכץ, דריי גרויסע חלות, פֿאַר די יינגלעך קליינע חלות און אויך אַ בלעכל קיכלעך.

אונזערע פרויען האָבן אויך נישט פֿאַרגעסן די אָרעמע לייט פון שטעטל און האָבן נאָך צוגעבאַקן צוויי חלות פֿאַר די אָרעמע. גרויס פֿאַרגעניגן האָבן זיי געהאַט פון דער מצווה נעמען חלה, פון באַקן חלות לכבוד שבת, האקן, אָנפילן און קאָכן די פיש, צוגרייטן און פֿאַרקויפן דעם טשאָלנט, אויך אַ קוגל לכבוד שבת האָט געמוזט זיין.

פֿאַר אונזערע קאָזשאָנהאָראָדאָקער פרויען איז קיין זאַך נישט געווען צו שווער לכבוד שבת. געקאָכט און געבאַקן, געוואַשן די פֿאָדלאָגע, געשייערט די לייכטער, דעם פֿריפּיטשאָק האָט מען פֿאַרהאַנגען מיט אַ ריינעם פֿאַרהאַנג און אַרום הויז אָנגעשאָטן גלען זאָמד. זייער אַרבעט פלעגט געשטערט ווערן אָפּט דורך אָרעמע־לייט און פרויען, וועלכע זענען געקאַנגען צוזאַמענקלייבן חלה פֿאַר די אָרעמע אויף שבת אָדער יידן פלעגן גיין פרייטיק מאָנען פֿאַר גמילת חסד, תלמוד תורה, חברה תהלים און אויף נאָך וויכטיקע זאַכן. דער שבת האָט געשמעקט שוין איבערַאל.

די בעלי־בתים האָבן אויפגעהערט אַרבעטן און צוגעמאַכט זייערע קראָמען, און די

וועלכע האָבן געאַרבעט און געהאַנדלט אין די דערפער און אין לוניניץ זענען געקומען אַ היים אויף שבת. אייניקע גייען אין מרחץ, זומער צייט אין טייך זיך אויסבאָדן, מען טוט זיך אָן אין בגדי שבת. די זון פאַרגייט, די מאַמעס בענטשן ליכט. נאָך ליכט־בענטשן קושן די מאַמעס די קינדער אין זייערע קעפּ און זאָגן אַ גוט שבת. מאַרקל רופט און שרייט: „אין שול אַריין"! די שול איז ריין אויסגעקערט, אַלע לאָמפּן אָנגעצונדן, די טישן פאַרשפּרייט מיט ריינע סערוועטן, אין די לייכטער אויפן עמוד ברענען סטרינאָוע ליכט. מען דאַוונט אָפּ מנחה, עס איז נאָך צו פרי מקבל שבת זיין, אייניקע יידן זאָגן שיר־השירים, די יינגערע הערן נייעס פון די וואָס זענען געקומען פון לוניניץ. ענדלעך איז מען מקבל שבת און דער שמש מאַכט קידוש. נאָכן קידוש גייט מען פאַרזאָרגן די אורחים אויף שבת. מען גייט אַ היים. נאָך דעם מאָלצייט פלעגט יונגוואַרג אַוועקגיין שפּאַצירן. די טאַטעס פלעגן אַריינקוקן אין אַ ספר אָדער מעביר סדרה זיין און די מאַמעס פלעגן לייענען דעם טייטש־חומש.

שבת גאַנץ פרי פלעגט קומען אַ גויע אויסמעלקן די בהמה,ווינטער פלעגט זי אויך אייניהייצן די הרובע, אַרונטערנעמען די לייכטער פון טיש פאַר אַ שטיקל חלה, וואָס איז געווען אַ גרויסע זאַך. אין קאָזשאַנהאָראָדאָקער שולן פלעגט מען דאַוונען נוסח ספרד. עס זענען געווען צייטן, וועו עס איז געווען אַ מחלוקת וועגן נוסח פון דאַוונען, נוסח ספרד אָדער נוסח אַשכנז. ווי עס ווייזט אויס האָבן די ספרדים געזיגט.

דער יידישער אַמעריקאַנער הילפס־קאָמיטעט אין קאָזשאַנהאָראָדאָק (1921)
פון רעכטס: מנשה דרעבסקי, הערשל ליכטשטיין, ישראל בעלאהוסקי, שמערל פישמאן, אהרן פערלמאַן (דער אפטייקער) אליעזר שולמאַן און יעקב כהן

נאָכן שבתדיקן עסן פלעגן די עלטערע כאָפן אַ דרימעל, אַנדערע פלעגן זיך אַוועקזעצן אויפן גאַנעק, אויף אַ בענקל אָדער אויפן פריזבע און מען פלעגט כאָפן אַ שמועס. יונגווּאַרג פלעגט שפּאַצירן צום וואַסער־מיל אין באבראָינע. פּאַרלעך פלעגן זאָגן, אַז באָבראָיניע איז פּאַר זיי אַ ביסל צו טומעלדיק, איז מען געגאַנגען שפּאַצירן אין דער ייפּישער גאַס צום סאָד און אויך אויף זאהוריע. די עלטערע זענען זיך נוהג געווען נאָכן שלאָף צו זאָגן פרק אָדער תהלים. פרויען פלעגן אויך פּאַרענדיקן די סדרה פון וואָך און לייענען טייטש־חומש. מען איז ווידער געגאַנגען אין שול, ווו אימיצער האָט געלע־נט חומש מיט רש״י פּאַרן עולם. עס ווערט טונקל, מעריב איז נאָך פרי צו דאַוונען, מ׳זעט נאָך ניט קיין דריי שטערן. חברה לצים פּאַרלירן דערווייל אויך ניט קיין צייט. אין דער זעמדישער שול ביים אַריינגאַנג איז געשטאַנען אַ פעסל וואַסער און עס זענען געווען אויך אַ פּאָר האַנטיכער, פלעגט מען איינענעצן אַ האַנטוך אין וואַסער און עס וואַרפן אויף עמיצן, פלעגט ווערן אַ ביסל טומעלדיק. דערווייל האָט זיך געהערט אַ קול: „ס׳איז דאָ דריי שטערן און מען קען שוין דאַוונען מעריב״. קלמן שלום׳ס, דער גבאי פון שול, גיט אַ צייכן און מען דאַוונט מעריב, דעם וואָכיקן מעריב. דער שמש מאַכט הבדלה, ס׳קלינגט זיין קול: „המבדיל בין קודש לחול״, ס׳רוקט זיך אָן אַ וואָכעדיקייט אויף אַלעמען. און נאָך הבדלה דאַרף מען שוין אָנפאַנגען גרייטן זיך אין וועג אַריין זוכן פרנסה. איז טאָקע קיין וווּנדער נישט געווען, וואָס אונזערע קאָזשאָנהאַראָדאָקער האָבן נישט ליב געהאָט דעם מעריב פון מוצאי שבת. און הבדלה. האָט מען טאָקע ליב געהאָט יום־טוב, שבת, שבת־יום־טוב, ווען עס פלעגט אויסקומען הבדלה מיט קידוש צוזאַמען, כאָטש עס איז געווען אַ שווערער קידוש, ווי מ׳פלעגט אים אָנרופן אין שפּאָס „איזדראָסטוואָ וקדשת״, דאָך האָט עס געלוינט, ווייל מאָרגן — זונטיק, איז יום־טוב געווען.

ב. סילווערשטיין / (ניו־יאָרק) / מיין שטעטל

אונזערע שולן, אונזערע הייליק אָרט — דער בית עולם, אונזערע שטעטלדיקע בעלי־בתים, אונזערע זקנים און זקנות, אונזערע קינדערלעך אין די ווּיגעלעך, אַלץ וואָס עס איז אונז געווען ליב, הייליק און טייער — אַלץ איז אומגעבראַכט און צושטערט געוואָרן דורך מערדערישע הענט.

ס׳עקזיסטירן נישט מער די זעמדישע שול, די חסידישע שול פון סטאָלינער חסידים, דאָס האָראָדאָקער שטיבל, דער נייער בית־מדרש, ווו עס פלעגט דאַוונען דער רב און לערנען מיט די ישיבה בחורים. ווו איז די הויכע, גרויסע שול — די קאַלטע־שול, צו וועלכער ס׳איז געווען צוגעבויט דער קליינער בית מדרש. אין דעם בית מדרש האָט זיך געפונען די תלמוד־תורה. דעם רבי האָט מען געפונען רבי לאָטקעס, ער האָט געווווינט אין דרעבסק. פּאַרוואָס מ׳האָט אים אַזוי גערופן — ווייס איך נישט. אַזעלכע מאָדנע נעמען, זענען געווען פיל אין קאָזשאָנהאָראָדאָק ווי: די היינע, דער גאָטס משיח, דער שד, דער באָק, דער באָראָן, דער וואָרים.

די הויכע שול איז אויסגעבויט געווארן דורך אַ גרויסן קינסטלער. מ׳דערציילט אַז ער האָט אויסגעבויט אין זיין לעבן דריי שולן און אונזער שטעטל האָט געהאַט די זכיה צו האָבן אייניע פון די דריי.

שיין און וווּנדערליך איז געווען די שול. אין פּראַכטפולן ארון־הקודש האָבן זיך שטאַרק אָנגעזעצן די שיינע שניצעריייען און גרויסאַרטיקע פּאַרבן און מאָלעריייען פון דעם קינסטלערס האַנט. ווי לעבעדיקע שטייען פּאַר מיינע אויגן די חיות, די מזלות און די כרובים.

אין קאָזשאָנהאָראָדאָק איז געווען אַ באַרג מיטן נאָמען: „דער נשמה־באַרג". דער באַרג, האָט זיך געפונען נישט ווייט פון בית־עולם. אַזוי איז דער נאָמען פון באַרג אַריבער פון דור צו דור. מ׳פלעגט זאָגן אין שטעטל, אַז אונטער דעם באַרג איז אָמאָל געווען אַ בית־עולם.

אָלץ איז חרוב געווארן און דאָס גאַנצע שטעטל איז פאַרוואַנדלט געווארן אין איין גרויסן בית־עולם.

דבורה קוטניק (דעטראָיט) / אַ געשיכטע מיט אַ מאָרד

מעשה שהיה...

אין יענער צייט, ווען די רוסישע יוגנט האָט זיך געבונטעוועט קעגן צאַר, האָט די יידישע יוגנט אין קאָזשאָנהאָראָדאָק זיך אָרגאַניזירט אונטערן נאָמען „בונד". צווישן זיי איז געווען נחמן איציק ציפערשטיין, חיים דעם הויכנס זון, אָשר חנה־ביילעס (טריבוך). נחמן איציק האָט זיך געלערנט אין יעקאָטערינאָסלאָוו און ער פלעגט רעדן רוסיש. די ערשטע אויפגאָבע פון דער יוגנט איז דאָן געווען אָרגאַניזירן די אַרבעטער און קעמפן פאַר אַ אַכט שעה׳דיקן אַרבעטסטאָג. איטשע קויפמאַנ׳ס איז אויך געווען אייניער פון די רעדנער און פאַרטיי־אָרגאַניזאַטאָרן. נחמן איציק איז געווען דער, וועלכער איז געקומען צו זיין פעטער משה יהודה (אַ דאַמסקער שנייידער) און האָט אָראָפגענומען די מיידלעך פון דער אַרבעט. דאָס האָט געמאַכט אַ רושם אין שטעטל און מ׳האָט אָנגעהויבן מורא האָבן פאַר זיי. וועלכע חיים דער הויכער האָט געוואָלט באַשטראָפן זיין זון און אַוועקנעמען אים אַ היים, האָט איטשע קויפמאַנ׳ס דערלאַנגט חיים׳ען מיט אַן אייזערנער הענטשקע. דאָס האָט נאָך מער אָנגעשראָקן די יידן אין קאָזשאָנהאָראָדאָק אַזוי ווייט, אַז אפילו מיין מאַמע האָט באַהאַלטן מיין פאָטערס סורדוט אין פעסל קאָרטאָפל, ווען ער האָט געוואָלט גיין צו איינעם פון זייערע מיטינגען.

אין יענער צייט איז ביים פריץ שטשיט אין דוואָרעץ געווען אַ ייד מאיר לוצקי. דער פריץ האָט זיך געריכטן מיט מאיר׳ס מיינונג אין אַלע זיינע אונטערנעמונגען. ער האָט אים זייער ליב געהאַט. דאָס האָט פאַרדראָסן פראָקאָפן, דעם פאַרוואַלטער פון פריץ׳ס הויף וועלכער איז געווען אייפערזיכטיק אויף מאיר׳ן. ווען זיי ביידע זענען געווען אַליין האָט פראָקאָפ געהרגעט מאיר׳ן. די בונדיסטן האָבן זיך אויסבאַהאַלטן און תמיד האָט מען זיי געטראָפן אונטערוועגס. פראָקאָפ האָט באַמערקט אַשר חנה־

ביילעס אויפן וועג, פונקט נאָכדעם וועלן ער איז באַגאַנגען דעם מאָרד. אים איז גלייך איינגעפאַלן באַשולדיקן אַשר'ן מיט נאָך 2 יידישע בחורים, אַז זיי האָבן געפאָדערט ביי מאיר לוצקי'ן געלט און וועלן ער האָט זיך אַנטזאָגט, האָט אים אַשר צוגעמען מיט ביידע בחורים געהרגעט. אַשר און די בחורים זענען אַרעסטירט געוואָרן. די גויים פון דוואָרעץ האָבן עדות געזאָגט, אַז זיי האָבן געזען, ווי אַשר האָט געהרגעט מאירן. יידן פון קאָשאנהאָראָדאָק און לונינעץ האָבן געקליבן געלט, געדונגען אַ גוטן אַדוואָקאַט, אָבער צוליב זיין רעוואָלוציאָנערער טעטיקייט האָט מען אַשרן מיט די בחורים פאַרשיקט אויף קאַטאָרגע. נחמן איציק'ן האָבן זיינע עלטערן אויבערגעטאָן אַלס פרוי און מיט דער הילף פון זיין חבר וואָלפקע חיה־שרה צביהס האָט מען אים דורכגעפירט די גרענעץ. אין מאָנטרעאַל, קאַנאַדע, איז ער געוואָרן אַ רייכער אַפּטייקער. פיל אַנדערע זענען צולאָפן אין פאַרשיידענע לענדער. איטשע קויפמאַנס איז געווען אַרעסטירט, אָבער מען האָט אים באַפרייט. אין צייט פון דער ערשטער ביז דער צווייטער מלחמה האָט ער געוואוינט אין לונינעץ, אָבער ער איז פאַרבליבן טריי זיין אידעאַל. מיטן אויסברוך פון דער רוסישער רעוואָלוציע אין 1917 האָט זיך אומגעקערט קיין קאָשאנהאָראָדאָק אַשר חנה־ביילעס פון קאַטאָרגע מיט אַ געליימטער האַנט פון פיל צרות און ליידן. די פירער פון דער נייער רעוואָלוציע זענען אַשרן נישט געווען צום האַרצן, ווייל ער איז געווען לינק... געשטימט. נישט טרעפנדיק אַמאָליקע חברים, האָט ער זיך אַנגעשלאָסן אין די רייען פון די קאָמוניסטן און איז אַוועק מיט זיי, וועלן זיי האָבן פאַרלאָזן לונינעץ. זינט דאַן האָט די פאַמיליע מער פון אים נישט געהערט.

פראָקאָפּ פון דוואָרעץ האָט נאָכדעם חרטה געהאַט, וואָס ער האָט אויסגעטראָכט אַ ליגן אויף אַשרן. ער האָט די גויים דערציילט דעם אמת, אָבער ס'איז שוין געווען פאַרפאַלן. אַשר'ס פאָטער איז געשטאָרבן, זיין ברודער איז שוין געווען אין אמעריקע, די יידן אין קאָשאנהאָראָדאָק זענען געווען פארנומען מיט זאָרגן פאַרן מאָרגן.

(די געשיכטע האָט מיר דעציילט רישקע אלישבע'ס, נחמן איציק'ס שוועסטער)

יוסף זאבי (ווילק) / קאָשאנהאָראדאקער הערפאשניקעס

קאָשאנהאָראָדאק איז געווען אַ שטעטל פון האָרעפאַשניקעס. דאָס שטיקל ברויט האָבן זיי פאַרדינט דורך אַרבעט און שווייס, אַ גרויסער טייל פון זיי פלעגן זונטיק פאַרטאָג אַרויסגיין, כמעט שטענדיק צופוס, אין די נאָענטע דערפער וווּ זיי האָבן געאַרבעט ביי די פויערים, ווער אַלס רימער, שניידער, שוסטער א. א. וו. אַ גאַנצע וואָך, האָבן זיי זיך געוואָלגערט ביים גוי אין הויז, זומערצייט געשלאָפן אין שטאַל, אָפּגעקומען ווי עס איז אַ גאַנצע וואָך מיט אַ טרוקענעם שטיקל ברויט און גרינסן. אַזוי איז עס געווען ביז פרייטיק. דענסטמאָל האָט יעדער זיך צוריקגעקערט אַ היים צו דער משפחה. אַביסל בעסער איז געווען די לאָגע פון די וועלכע האָבן געאַרבעט אין דערפער, וווּ עס האָט זיך געפונען אַ יידישער ישובניק. דאָרט האָט מען געקענט טועם זיין

אויך אַ ביסל געקעכץ. ס׳זענען געווען אויך געציילטע, וואָס האָבן זיך פאַרנומען מיט פישערייַ, געאַרבעט מיט זייערע „בעוואָדן״ — נעצן אויפן האָרין און פריפּיעט. די הויפּט פישערס זענען געווען די דרעבסקעס. דער גרעסטער טייל פון שטעטל האָט זיך געצויגן קיין לונינעץ, צווישן זיי זענען געווען העקערס, וועלכע האָבן געבויט הייזער. מ׳קען זאָגן, אַז קאָזשאנהאַראָדאָקער העקערס, האָבן אויסגעבויט די גרעסטע און שענסטע הייזער אין לונינעץ, מיט די באַווּסטע פאַדריאַטשיקעס אין יענער צייט: לייב וואָלף פעטשטעניק און יעקב קאַשטאַן, נאָר פרייטיק פלעגן זיי זיך צוריקקערן אַהיים.

צוויי טיפּן זענען געבליבן טיף אין מיין זכרון: איינער איז יאָסל זעקעלמאַן, אַדער ווי מען האָט אים גערופן אין קאָזשאנהאַראָדאָק יאָסל קאנאס: אַ קליין געוויקסיקער, מיט אַ קליין בערדל, וואָס כמעט זיין גאַנץ לעבן האָט ער געווידמעט דעם דאַרף באַסטין. ער איז געווען אַ רימער, יעדן זונטיק פלעגט ער גיין צופוס, פאַריכטן ביי די פויערים כאַטוטעס, לייצעס, קולבאטשקעס און נאָך אַנדערע זאַכן. יאָסל האָט נישט געקענט אַרומגיין אַן אַ זאַק אַדער סתם אַן אַ פּאַק אויפן פלייצע. כ׳האָב איינמאָל געהערט, ווי מיין פאָטער ע״ה האָט געזאָגט: „וואָס זשאַלעווועסטו אויסגעבן אַ פאָר גראָשן און פאָרן מיט אַ פור? און אויב דו גייסט צופוס טא צו וואָס דאַרפסטו נאָך שלעפּן אַ פּאַק אויפן פלייצע?״ „שעווויל״, גלויב מיר — האָט ער געענטפערט — „מיר איז אַ סך גרינגער און בעסער גיין צופוס ווי פאָרן אויף אַ וואָגן. „דער וועג איז דאָך מיינער, איך האָב אים דאָך מיט מיינע אייגענע פיס אויסגעטראָטן; איך וועל שוין מיט פאַרמאַכטע אויגן טרעפן קיין באַסטין, און גלויב מיר, אַז איך קען נישט גיין אַן אַ פּעקל אויפן פלייצע. ווען איך גיי אַן אַ זאַק אויפן פלייצע, פיל איך אַז עס פעלט מיר עפּעס, און עס גייט זיך נישט אַזוי״. יאָסל האָט געהאַט זייער אַ גוטע און שיינע מידה: שטענדיק געווען לוסטיק און פריילעך, אַ געשווּאַרענער אָפּטימיסט. ווען מיין פאָטער פלעגט אים זאָגן: „ביז וואַנען וועסטו זיך וואַלגערן ביי דיינע באַסטינער גויים? וויפיל איז דער שיעור? איז זיין ענטפער געווען: „וואָס פעלט מיר, מיר איז גאַנץ גוט, הלואי ווייטער נישט ערגער״. זיין גאַנץ לעבן, אויסער באַסטין און לונינעץ, איז ער אין ערגעץ נישט געווען און מער נישט געזען. זיין שבת׳דיקע קאַפאַטע און היטל זענען געווען געל און גרין פון אַלטקייט. זיין זון איז איינמאָל געקומען צו גאַסט אויף יום־טוב און געבראַכט אים אַ נייע קאַפאַטע און אַ ניי היטל, איז ער געווען ברוגז: „נישטאָ אויף וואָס צו פטרן געלט? מיין קאַפאַטע און היטל זענען נאָך גאַנץ, מען קען זיך נאָך באַגיין אַן נייע״. אויף די עלטערע יאָרן, האָבן זיינע פיר זין פון סענט לואיס, אַמעריקע, אים אַנגעהויבן שיקן מאַנאַטלעך געלט און געשריבן, ער זאָל שוין מער נישט אַרבעטן, זיי וועלן אים שיקן צום לעבן. „דער טאַטע קען זיך שוין פאַרגינען לעבן רואיק און נישט אַרבעטן״. האָט ער דעם פאַרשלאָג נישט אָנגענומען. „וואָס הייסט סתם אַרומגיין פוסט און פאַס? איך קען אַנדערש נישט לעבן. אַ מענטש כל זמן ער האָט נאָך כוח, דאַרף אַרבעטן״. די קינדער האָבן אים געשיקט איינמאָל ספּעציעל געלט. ער זאָל זיך פאָטאָגראַפירן און שיקן זיי זיין קאָרטע. יאָסל האָט געגומען זיין ווייב, די מומע שפּרינצע, און זיי זענען געקומען קיין לונינעץ אָנגעטאָן שבת׳דיק און געבעטן מ׳זאָל זיי פירן „מאָכן אַ קאָרטע״. מורא האָבנדיק, אַז ער וועט נאָך חו״ש פאַרלירן די 3 רובל וואָס ער האָט מיטגענומען,

האָט ער זיי געהאָלטן די גאַנצע צייט אין האַנט. אַזוי האָט ער זיך פאָטאָגראַפירט האַלטנדיק שטייף אין האַנט די דריי באַנקנאָטן.

א צווייטער טיפּ פון אַן ארענטלעכן האַרעפאַשניק און שמח־בחלקו איז געווען לייבע לאַטוכע, אָדער ווי מיין מוטער ע״ה האָט אים גערופן: לייבע דעם פעטער מנשה׳ס. לייבע איז געווען א שטילער און א רואיקער מענטש, מען האָט נישט געהערט פון אים קיין הויכע שטימע, נישט אין שטוב און נישט ביי דער ארבעט, ווי אויך נישט אין בית־מדרש. זיינע גאַנצע יאָרן האָט ער געאַרבעט שווער, אָבער נישט ביטער. זיס איז אים געווען קנעטן ליים און דערלאַנגען ציגל ביי מאָטשע פערעפלאָטשיק — דעם הויפט־פאָדראטשיק (אונטערנעמער) פון מוליאַרקע און געמויערטע הייזער אין לונינעץ. לייבע איז געווען א קליין געוויקסיקער, מיט א לאַנגער גלעזער באָרד. אויך ער פלעגט יעדן זונטיק פאַרטאָג, זומערצייט, ארויסגיין צופוס קיין לונינעץ צו דער ארבעט און זיך אומקערן פרייטיק אויף שבת א היים. לייבע האָט געהאָט א פאָר גרויסע שוועכע יוכטאָווע שטיוול, וועלכע ער פלעגט אויסשמירן מיט טראָן לכבוד שבת. אָבער אַפילו די יוכטאָווע שטיוול האָט ער געשאָנעוועט. גייענדיק צופוס האָט ער זיי געטראָגן אויפן אַקסל און געגאַנגען באַרוועס. אויף א באַמערקונג, אַז ער קאָן דאָך צוקאַליעטשען די פיס — האָט ער געענטפערט: „ס׳איז מיר א סך גרינגער צו גיין״, און אויסערדעם, „ווער הייסט מיך לויפן, מען קען דאָך גיין פאָמעלעך, און ווו זענען מיינע אויגן?״. יאָרלאַנג האָט ער געאַרבעט בחומר ובלבנים, ווי די יידן אין מצרים, אָבער ער איז געווען שמח בחלקו. ביי דער ארבעט, ווען די מוליערס האָבן געשריען: „לייבע דערלאַנג ציגל, גיב ליים!״ — איז ער נישט נתפעל געווארן — „תיכף, באַלד״, איז געווען זיין ענטפער. ס׳האָט ניט געהאָלפן זייער שרייען, ער האָט געטאָן זיין ארבעט אָן אימפּעט, לאַנגזאָם און רואיק. זיין העמד און פּנים זענען געווען נאָס פון שווייס, אָבער לייבע האָט זיך נישט געקלאָגט אויף זיין ארבעט, פון פאַרטאָג ביז דעם זון־אונטערגאַנג. איינמאָל האָב איך געהערט, ווי מיין מוטער האָט געטענהט צו אים און געזאָגט: לייבע! לייבע! ביז ווען וועסטו שלעפן ציגל און קנעטן ליים? לערן זיך שוין אויס לייגן ציגל, וואָס וועט זיין פון דיר? און לייבע האָט געענטפערט: „וואָס איז מיר אַזוי שלעכט?״

לייבע לאַטוכע איז געווען א רואיקער. געדאַוונט האָט ער אין דער זעמדישער שול, ווו עס זענען אָפט פאַרגעקומען מחלוקתן און קריגעריין צוליב אַן עליה. דאַוונען ביים עמוד און אַנדערע בית־המדרש ענינים איז קיינמאָל נישט לייבען אַנגעגאַנגען, ער איז געשטאַנען אין זיין ווינקל און געזאָגט שטילערהייט תהילים. ביי זיך אין שטוב איז ער אויך געווען שטיל און איבערגעגעבן זיין פרוי און קינדער. ער האָט נישט געקענט אייניזיצן אַן ארבעט; געראָטן דעם הויף, אַנגעהאָקט האָלץ אויף א גאַנצע וואָך, געהאָלפן, געטאָן און אַלץ שאַ־שטיל. איך וויס נישט צי ס׳איז געווען א מענטש, וואָס האָט געפילט דעם אמתן טעם פון „עונג שבת״ ווי לייבע. שבת איז טאַקע געווען ביי אים שבת, און מיר פון היינטיקן דור קענען דאָס גארנישט פאַרשטיין. עס איז געווען אין פולן זין פון וואָרט א פיזישער און גייסטיקער פאַרגעניגן פון „שבת — וינפש״. און אָט איז א עפיזאָד וועגן לייבען: ווי באַווּסט, האָט יעדער ייד געהאָט א טשאָלענט מיט א קוגל אויף שבת

מיט זיין באווסטן שבת׳דיקן טעם און ריח, און אפט דערצו אויף אנגעפילטע קישקע, אן דעם איז דער שבת נישט געווען קיין שבת. איינמאל איז לייבע געקומען פרייטיק א היים און ער האט געזען, אז דער טשאלענט־טאפ איז נאך אויפן פאליצע. ער האט חושד געווען זיין ווייב, אז זי האט נישט געמאכט קיין טשאלענט און קוגל, און דער שבת וועט זיין א פארשעמטער. אבער לייבע האט גארנישט געזאגט זיין ווייב. פרייטיק צו נאכט נאכן קידוש, ביי דער וועטשערע, האט זיין ווייב באמערקט, אז לייבע איז עפעס אומעטיק. — „לייבע, וואס איז דיר? ביזטו חלילה קראנק? טוט דיר עפעס ווייי?" — „ניין, גארנישט!" האט לייבע געענטפערט. אבער וען זי איז צו אים צוגעשטאנען, אז ער מוז איר דערציילן דעם אמת, האט ער איר געזאגט: „דו האסט נישט געהאט מסתם גענוג געלט אויף שבת און דו האסט נישט געקויפט קיין קישקע און נישט געמאכט קיין טשאלענט לכבוד שבת, מילא גאט וועט אונז מוחל זיין." — „אוי נארעלע" האט זי אויסגערופן מיט א פרייליכן טאן: „פונקט פארקערט, איך האב צוגעשטעלט אויף היינטיקן שבת, א טשאלענט מיט א קישקע, א זעלכן וואס מיר האבן שוין יארן־לאנג נישט געהאט אזא!" — „פארוואס זשע איז דער טשאלנט־טאפ אויפן פאליצע?" האט געפרעגט לייבע? — „וואס פארשטייסטו נישט? אונזער טאפ איז צו קליין פאר אזא גרויסער קישקע ווי איך האב געקראגן, האב איך געמוזט לייען ביי חנה באשקעס איר גרויסן טאפ, דו וועסט שוין מארגן זען!" און לייבעס שבתדיקע נשמה יתרה האט געפונען איר תיקון און דעם אמת׳ן עונג שבת.

אזוי האבן געארבעט און געלעבט אונזערע יידישע הארעפאשניקעס.

לייבע לאטוכא

יוסף זאבי / דער תהלים־וועקער

געווידמעט מיין ברודער דוד — ארגענטינע

קאָזשאַנהאָראָדאָק מיט אירע האָרעפאַשניקעס איז געווען אַ שם־דבר. אַ גאַנצע וואָך שווער געאַר־בעט, פון זיי דער גרעסטער טייל אויסער דער היים, אין לונינעץ אוּן אין די אַרומיקע דערפער, אָבער ערב שבת זענען די אַלע בעלי־מלאכות צוריק אַ היים געקומען, אויסגעמאַטערט און פאַרשמאַכט, אָפרוען זיך אַ ביסל און אָנזאַמלען כוחות פאַר דער נייער וואָך. מען האָט אויך געשטרעבט צו רוחניות אוּן דאָס האָט מען געפונען אין דאַוונען אוּן תהלים־זאָגן. אַ באַזונדערע חברה פון תהלים־זאָגער איז געווען אין קאָזשאַנהאָראָדאָק. באַלד פאַרטאָג, אומאָפהענגיק צי עס האָט געריגנט אָדער אַ פראָסט האָט געבראַנט, האָט זיך דער האָרעפאַשניק אויפגעכאַפט פון שלאָף און באַלד נאָכן קול וואָס רופט אים תהלים זאָגען אַוועק פון שטוב און געלאָפן צו זיין חברה „תהלים־זאָגער".

דער „קולטור־וועקער" פון דער חברה „תהלים־זאָגער" אין קאָזשאַנהאָראָדאָק איז געווען מיין זיידע, ר׳ שלמה לייזער, דער שמיד, וואָס איז געווען באַקאַנט מיטן נאָמען „דער תהלים־וועקער".

ר׳ שלמה לייזער איז געווען פון פאַך אַ שמיד. אַ גאַנצע וואָך האָט ער געקלאַפט אין זיין קוזשניע אויף דער קאָוואַדלע מיטן גרויסן אָדער מיטן קליינעם האַמער. אַ פשוטער ייד איז ער געווען, וואָס האָט אפילו נישט פאַרשטאַנען דעם פירוש המלים, אָבער פאַרמאָגט אַ הייס יידיש האַרץ, פול מיט גלויבן אין יידישקייט. און אָט האָט ר׳ שלמה לייזער געמומען אויף זיך די מיסיע פון זיין דער תהלים־וועקער אין זיין חברה. צענדליקער יאָרן האָט ער דערפילט זיין היילקן חוב מיט גרויס שמחה און מסירת־נפש. אויך אין רעגנדיקע און פינסטערע נעכט האָט ער אַרומגעשפאַצירט איבער קאָזשאנהאָראָדאָקער געסלעך און געוועקט צו תהילים. עס איז פינסטער, אפילו קיין שטערן זעט זיך נישט, דער ווינט בלאָזט. ס׳רעגנט — הערבסט־צייט. אָבער ר׳ שלמה לייזער׳ן האָלט קיין זאַך נישט אָפּ, ער שרעקט זיך נישט. מיט׳ן שטעקן אין האַנט גייט ער פון שטוב צו שטוב, איבער בלאָטעס און קאַלוזשעס וואַסער און רופט אויס: „עורו נא, קומו נא עם קדושים! שטייט אויף לעבודת הבורא, שטייט אויף תהילים זאָגן!" און דער קול זיינער, נישט קיין הילכיקער — האָט דאָך דורכגעדרונגען די הילצערנע וועגנט פון די אַלטע כאַטעס מיט די שטרויענע דעכער. יעדער חברה־מאָן פון די תהילים־זאָגער האָט זיך אויפגעכאַפט, בפרט אין חודש אלול אוּן אין די תשובה־טעג, אוּן האָט געענטפערט: „ר׳ שלמה לייזער, איך הער, איך גיי".

דער זיידע איז געווען אַ הייסער האַראַדאָקער חסיד, און פלעגט פֿאַרן — אָדער בעסער געזאָגט — על־פי רוב גיין צו פוס צום רבי'ן. און אָט זענען אַ פּאָר מעשיות וועגן רבי'ן און וועגן זיידן.

אַ מאָל אין אַ ווינטער־צייט, וועז די טייכן זענען שוין געווען פֿאַרפֿרוירן, דער אַלטער רבי ר' יוסלי איז געזעסן מיט די חסידים און מען האָט געשמועסט, האָט פֿלוצלינג דער רבי אַ פֿרעג געטאָן די חסידים: „וואָס זאָגט איר וועגן שלמה לייזרן פון קאָזשאָנהאָראָדאָק?" „ר' שלמה לייזער — האָבן די חסידים געענטפֿערט — איז זייער אַן אָרנטלעכער יידּ, און אין די גרעסטע פֿרעסט גייט ער וועקן צו תהילים". „אויב אזוי איז גוט, אי"ה" — האָט געענטפֿערט דער רבי. אין אַ האַלבע שעה אַרום איז אַריין ר' שלמה לייזער אין שטוב, ווו די חסידים זענען נאָך געזעסן, און ער האָט געזאָגט: „איך דאַרף גומל בענטשן". ער האָט דערציילט, אַז פּאָרנדיק מיט אַ גוי אויפן פֿאַרפֿרוירענעם טייך, האָט זיך פלוצלינג אייניגעבראָכן דאָס אייז, דער שליטן מיט'ן פערד און דער גוי זענען אריינגעפֿאַלן אין וואַסער. און ער איז בדרך נס ניצול געווואָרן. איצט האָבן די חסידים פֿאַרשטאַנען, וואָס דער רבי האָט זיי פריער געפרעגט וועגן שלמה לייזרן. פון דעמאָלט אָן איז ער געווואָרן מפורסם ביי די חסידים.

דער זיידע פלעגט אַרבעטן אויך אויסער קאָזשאָנהאָראָדאָק, איבערהויפּט ביים פּריץ שטשיט. דער פּריץ האָט געהאַט גרויס צוטרוי צום זיידן. ער פלעגט פֿאַר אים מאַכן די אַרבעט רעיעל און צו דער צייט. איין מאָל פרייטיק, אַרבעטנדיק ביים פּריץ אין הויף, זענען געווען עטלעכע פּריצים געסט ביי שטשיטן. שפּאַצירענדיק איבערן הויף, האָבן זיי געזען ווי אַ זשידעק מיט אַ ווייסער בּאָרד אַרבעט ביים פּריץ, זייענדיק גרויסע אַנטיסעמיטן, האָבן זיי געזאָגט צו שטשיטן: „דו מוזט באַשעפּטיקן אַ זשידעק, אַ מאַשענק? ער באַגנבט דאָך דיך מסתּם"! „ניין", האָט געענטפֿערט שטשיט, דאָס איז אַ אַרענטלעכער זשידעק, נישטאָ זיין גלייכן אין פּרומקייט". יא, — זאָגט אייניגער, — ער איז אפשר רעליגיעז אָבער פֿאַר אַ קאָפּיקע וועט ער פֿאַרקויפן אויך זיין פרומקייט". אָבער שטשיט האָט זיך געהאַלטן ביי זיינס, שלומקה וועט דאָס נישט טאָן. און אָט האָבן זיי זיך געווועט. היות היינט איז פרייטיק, און שלומקה ענדיקט די אַרבעט פריער ווי תמיד, כדי צו גיין אַ היים אויף שבת, זאָל דער פּריץ פֿאָדערן פון אים, אַז היינט מוז ער ענדיקן די גאַנצע אַרבעט אָפּילו נאָך ליכט־בענטשן. דער פּריץ מיט זיינע געסט זענען תיכף אַוועק צום זיידן — און אים געזאָגט שטרענג, אַז ער מוז פֿאַרענדיקן די גאַנצע אַרבעט נאָך היינט. — „יאָסנע וועלמאָזשני פֿאַן", האָט געזאָגט דער זיידע, פריצל, דו האָסט ווייזט אויס, פֿאַרגעסן, אַז היינט איז פרייטיק, און איך מוז 12 אַ זייגער גיין אַ היים אוף שבת". — „ס'וועט דיר גאָרנישט העלפֿן, שלומקה, דו מוזט טאָן וואָס איך הייס דיר און נישט אַנדערש". דער פּריץ איז אַוועק אין גרויס צאָרן. דער זיידע האָט פֿאַרטגעזעצט זיין אַרבעט און אין האַרצן האָט ער געזאָגט: „נישט דערלעבן וועלן זיי, אַז איך וועל מחלל שבת זיין". פונקט 12 אַ זייגער איז געקומען שטשיט מיט זיינע חברים זענען וואָס וועט זיין מיט שלומקען דעם שמיד. שלמה לייזער האָט אַ קוק גענטאָן אויף דער זון און דערזען — אַז ס'איז שוין צייט צונויפצוקלייבן די געצייג און גיין אַהיים.

— „יאַסנע וועלמאַזשני פאַן", איך דאַרף שוין גיין, איה"ש נאָך שבת וועל איך קומען ענדיקן", אַזוי האָט זיך געוועגדעט שלמה לייזער צום פּריץ.

— „ניין", האָט דער פּריץ געזאָגט, דו מוזט היינט ענדיקן, דערפאַר וועסטו באַקומען ביי מיר אַ גאַנצע „קאַטערינקע", איך מוז פאַרן מיט דער דראַזשקע מאַרגן אין דער פרי".

— „ניין פריצל, עס איז ביי מיר שבת און איך בין אַ ייד, איך טאָר דאָס נישט טאָן".

וועו דער פּריץ האָט אַנגעהויבן דראַען אים, אַז ער וועט אים מער נישט נעמען צו דער אַרבעט, האָט דער זיידע צו אים געזאָגט מיט שטאָלץ: „דו ביסט טאַקע אַ „וועלקי וועלמאַזשני פאַן", אָבער ס'איז דאָ נאָך אַ גרעסערער פּריץ פון דיר, דאָס איז דער גאָט אין הימל, ער איז ביי מיר טייערער און גרעסער פון דיר. דו מעגסט מיך אַפילו הרגענען — איך וועל מער נישט אַרבעטן".

דער זיידע האָט געכאַפט זיין זעקל און געלאָזן זיך אין וועג אַריין. די פּריצים האָבן שוין נישט געוואָגט זיך צו טשעפן צו אים, און געלאָזט אים גיין. נאָך שבת האָט דער זיידע שוין מער נישט געטראַכט פון גיין צו דער אַרבעט צום פּריץ, אָבער אין 2 טעג אַרום, וועו שטשיט האָט געזען אַז זיין שמיד קומט נישט, האָט ער פאַרשטאַנען די סיבה און ער האָט געשיקט זיין קוטשער מיט אַ ספּעציעלן וואָגן ברענגען אים צו דער אַרבעט. צוריקוועגס האָט אים דער קוטשער דערציילט די גאַנצע מעשה, ווי דער פּריץ האָט געוווּנען אין געוועט מיט זיינע חברים. שטשיט האָט אים אַ קלאַפּ געטאָן ליבליך אין פּלייצע און געזאָגט: „בעט ביי מיר עפּעס וועל איך דיר געבן". „איך פאַרלאַנג אויף ווינטער 6 קלאַפּטער האָלץ פאַר די בתי־מדרשים". „גוט", האָט דער פּריץ געזאָגט. און אויף ווינטער זענען אַלע בתי־מדרשים אין קאָזשאַנהאַראַדאָק געווען באַהאַרגט מיט האָלץ.

דער זיידע האָט תמיד באַהאַרגט די בתי־מדרשים מיט שמידעריי און וואָס ס'האָט זיך געפאַדערט אין זיי. קומענדיק אין לונינעץ צו גאַסט, פלעגט ער תמיד ברענגען אַ מתנה דער האַראַדאָקער שול: אַזוי האָט ער געבראַכט אַ קראַצער אויף אָפּצוריינען די בלאָטע פון די פּיס, הענגערס אויף האַנטיכער, פּשוטע לייכטער א. א.

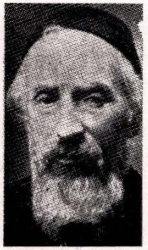
ר' שלמה לייזער איז געוואָרן אַן אלמן נאָך אין די פופציקער יאָרן, אָבער ער האָט נישט געוואָלט חתונה האָבן אַ צווייט מאָל, ער האָט נישט געקענט טאָן דאָס זיין חוה'ן. די מאַמע פלעגט אונז דערציילן, אַז די באָבע חוה איז געווען זייער אַ שיינע, דער זיידע האָט נאָך איר געטרויערט אַ לאַנגע צייט. אַרום 12 חוה'ס זענען געווען אין אונזער משפּחה און אַלע שיינע. ער האָט געהאַט פיר טעכטער און נישט קיין זון, און דאָס האָט אים זייער געקימערט. כדי פאַרזיכערן זיך אַ קדיש האָט ער געהאַדעוועט זיין פלימעניק משה לייבן, וועמענס נאָמען איז געווען נאָך זיין טאָטן. ער האָט אים אויסגעלערנט זיין פאַך און אָפּגעגעבן אים אַ האַלבע שטוב. ביז 1912 האָט ער געווויינט צוזאַמען מיט זיין טאָכטער מאַשע און ברוך דרעבסקי, אָבער וועו זיי זענען אַריבערגעפאָרן קיין לונינעץ איז ער אויך אַריבער צו אונז קיין לונינעץ. מיר האָבן אים זייער ליב געהאַט. אויך אין לונינעץ האָבן אים די קאָזשאַנהאַראַדאָקער נישט פאַרגעסן און אויף יעדער שמחה, בפרט אַ שמחה ביי די האַראַדאָקער חסידים, איז ער תמיד געווען בראש. ווי אַלע חסידים

האָט ער אויך געקענט מאַכן לחיים און וויפיל די חסידים האָבן זיך נישט באַמיט ער זאָל שיכור ווערן פון די לחיים׳ס, איז זיי נישט געלונגען. ער האָט געהאַט אַ ברכה פון רבין — אַזוי האָבן די חסידים געזאָגט, — אַז ער וועט קיינמאָל נישט זיין שיכור.

איך וויל נאָך פאַרנאָטירן איין עפּיזאָד, וואָס האָט פּאַסירט מיטן זיידן אין לונינעץ און כאַראַקטעריזירט אים. דער זיידע האָט תמיד געהויכערט אַ ליולקע מיט טיטון אָן אויפהער. איינמאָל גייענדיק פון בית־מדרש, האַלטנדיק דעם טלית מיט תפילין אונטערן אָרעם, האָט זיך אַרויסגעכאַפּט אַ פונק פון ליולקע און געפאַלן אויפן טלית. דער זיידע האָט דאָס נישט געפילט צוליבן רויך פון זיין ליולקע, ביז זייטיקע מענטשן האָבן דאָס באַמערקט און פאַרלאָשן דאָס פייער. קומענדיק אין שטוב, ווען דער זיידע האָט פאַנאַנדערגענומען דעם טלית און געזען, אַז אין טלית זענען דאָ פיר גרויסע אויסגע־ברענטע לעכער, האָט ער זיך פאַנאַנדערגעווינט ווי אַ קינד: „וויי איז מיר, כ׳וועל דאַרפן ליגן אין קבר מיט אַ פאַרלאָטעטן טלית״. מען האָט אים נישט געקענט באַרואיקן, אַז ער וועט האָבן אַן אַנדער טלית. פאַר גרויס אויפרעגונג האָט ער אַ וואָרף געטאָן די ליולקע אויף דער ערד, געכאַפּט די האַק און האָט איר צושמעטערט. ס׳איז דורך אַ טאָג — צוויי טעג. מיר זענען, אַז דער זיידע איז אויס מענטש, האָבן מיר פאַרשטאַנען, אַז ער וויל רויכערן און האָט נישט מיט וואָס, ער האָט זיך געשעמט מודה זיין אין דעם. מיר האָבן אים געבראַכט אַ נייע ליולקע מיט עטלעכע פּעקלעך טאַבאַק, אַנידערגעלייגט אונטער דער קישן און ער האָט זיך איבערגעבעטן און ווידער אָנגעהויבן רויכערן.

דער טויט פון זיין ערשטן אייניקל — זיין שאיעלע — וואָס איז געפאַלן אין אָנהויב פון דער גרויסער וועלט־מלחמה, און איבערגעלאָזן אַ פרוי מיט 5 קינדערלעך, האָט אים אַזוי פיל דערשלאָגן, אַז ער איז קראַנק געוואָרן. תמיד האָט ער דערציילט, וויפיל קיסרים ער האָט איבערגעלעבט און האָט געבעטן ביי גאָט איבערלעבן אויך ניקאָלַאַיען, אָבער זיין געבעט איז נישט מקויים געוואָרן. סוף דעצעמבער 1916, 2 חדשים פאַר דער רוסישער רעוואָלוציע איז ער געשטאָרבן און געקומען צו קבורה אין לונינעץ.

„די כלי־זמר״

די „כליזמר״ — אַזוי האָט מען זיי גערופן, אויך זייער אָפּיציעלער פאַמיליע־נאָמען איז ביז היינט — מוזיקאַנט. דאָס איז געווען די אייניציקע משפחה אין לונינעץ און אין קאָזשאַנהאָראָדאָק וואָס האָבן זיך פאַרנומען מיט מוזיק. די כליזמר זענען געווען זייער אַ גרויסע און פאַרצווייגטע משפחה, אַלע געבוירן אין קאָזשאַנהאָראָדאָק אין נאָכהער אַריבער קיין לונינעץ. דער ראש פון דער משפחה איז געווען ר׳ יעקב וואָס איז געשטאָרבן אין 1896־טן יאָר. זייענדיק אַן אָרעמער

יתום האָט ער זיך אויסגעלערנט שפילן. וועָן ער האָט חתונה געהאַט אָן האָט זוכה געווען צו האָבן קינדער האָט ער געגרינדעט אַ אייגענע קאַפעליע פון כליזמר, וואָס האָבן געשפילט אויף אַלע חתונות און שמחות אין קאָזשאַנהאָראָדאָק ווי: שמחת בית השואבה, סיום התורה א. א. וו.

באַשקע ר' יעקב'ס פרוי איז געווען באַוווסט אין קאָזשאַנהאָראָדאָק אַלס כלל־טוערין פון אַמאָליקן שטייגער. איבערהויפט האָט זי זיך איבערגעגעבן מיט דער מצוות ציצית. זי האָט אַכטונג געגעבן, אַז יידישע קינדער, חדר־יינגלעך, זאָלן חלילה נישט טראָגן קיין פסולע ציצית. צו יעדן יינגל פלעגט זי צוגיין און בודק זיין, צי טראָגט ער כשרע ציצית און וועָן זי האָט געטראָפן אַז ס'פעלט אַ פאָדעם, פלעגט זי שוין נעמען אים צו זיך אַ היים און איינפלעכטן אַ נייע כשרה ציצה. אויך אין לונינעץ זענען געווען „די כליזמר" די אייגציגע יידישע מוזיקאַנטן אויף חתונות און שמחות. דער ראש פון זיי איז געווען ר' שעפסל אליה, וואָס האָט יאָרן לאַנג געצויגן מיטן סמיטש אויף זיין פידל. די כליזמריי איז ביי זיי געווען אַ נעבענזאַך, מען איז געווען ליבהאָבער פון מוזיק און געוואָלט פאַרטזעצן די קונסט־ירושה פון זייער פאָטער און זיידן. די הויפט־פרנסה האָבן זיי געצויגען פון פריזירעריי. עטלעכע פריזיערניעס זענען געווען אין לונינעץ פון דער משפחה מוזיקאַנט, אַ מאַנאָפאָל אין זייערע הענט. אַזוי ווי די מוזיק־קונסט אַזוי אויך שערעריי האָבן זיי נישט געלערנט קיין פרעמדן, וואָס האָט נישט געהערט צו זייער משפחה. כדי אויסמיידן קאָנקורענץ ביי די כליזמר האָט געהערשט און מסתם אויך איצט, אַ משפחה־פאַטריאָטיזם פון העלפן אייגנער דעם צווייטן. אַ טייל פון זיי זענען געווען באַגאַבט מיט פעאיקייטן און דער גרעסטער טייל ענערגישע מענטשן מיט איניציאָטיוו. די כליזמר האָבן זיך נישט געיאָגט נאָך כבוד. קיין כלל־טוער פון זיי איז נישט געווען אויסער משה לייב מוזיקאַנט וואָס איז געווען אַ שטענדיקער גבאי שני אין דער האָראָדאָקער שול. די עמיגראַציע קיין אַמעריקע האָט אויך אָנגעריירט די כליזמר. נאָך פאַר דער ערשטער וועלט־מלחמה האָבן אַ סך פון זיי עמיגרירט קיין אַמעריקע. אַזוי האָט עמיגרירט נחמן מוזקאַנט, טשירע ביילע מיט איר גרויסע משפחה, זיידל און אַנדערע, אָבער ס'איז נאָך געבליבן אין לונינעץ פון זיי מיט ר' שעפסל אליהו, וואָס האָט געאַרבעט די גאַנצע צייט, אויך אויף די עלטערע יאָרן. טאָג־טעגליך איז ער געגאַנגען צו דער אַרבעט טריט ביי טריט, זומער אין זיינע שטעק־שיך און ווינטער אין וואַרעמע וואָליקעס מיט דער פאַטשיילע אויפן האַלז. מיט די ברילן אויף זיין מגושמדיקן נאָז האָט ער געאַרבעט מיט דעם שערעלע און גאָל־מעסער קעגן ווילן פון זיינע קינדער, ער האָט געזאָגט: „כל זמן די הענט דינען נאָך — דאַרף מען אַרבעטן" נאָר אין פאַל וועָן אַ ייד האָט געוואָלט זיך אָפגאָלן ביי אים, האָט ער נישט געוואָלט. „ניין!", האָט ער געזאָגט, „קיין יידישע בערד גאָל איך נישט" און ער האָט טאַקע נישט געגאָלט.

יוסף זאבי

דער קאזשאנהאראדאקער „בארן"

וועו דער בורא עולם האָט באַשאַפן די וועלט האָט ער יעדע שטאָט און שטעטל באַשאַנקען מיט אַ מתנה.

קאָזשאַנהאָראָדאָק האָט באַקומען אויסער די מתנות פון דער נאַטור: אַ טייך, אַ בארג (די „נשמה בארג"), אַ וואַלד („באבראינע"), — אויך „בארן". און וווּנדערט זיך נישט ווי קומט אין אַן ארעמער שטעטל אַ...בארן. די חכמים אונזערע האָבן געזאָגט: „איזהו עשיר — השמח בחלקו". לויט דעם כלל איז אונזער בארן וואָס איז געווען באַווּוסט מיטן נאָמען יאַנקל בארן, געווען גאַנץ רייך, אַפילו נאָך מער פון ראָטשילדן, ווייל ראָטשילד האָט מן הסתם אויסער זיין רייכטום אויך געהאַט דאגות אַבער אונזער יאַנקל בארן איז געווען שטענדיק אַ שמח בחלקו און איז קיינמאָל נישט געווען פאַרזאָרגט. מיין ערשטע באַקאַנטשאַפט מיט יאַנקלען איז געווען אין לונינעץ מיט אַ יאָר פערציק צוריק.

אין אַ שיינעם זומערטאָג, וועו איך בין געקומען פון „חדר" און זיך געזעצט עסן וואַרעמס, האָב איך געהערט ווי מיין מוטער האָט אַנגעהויבן פלוצלונג קלאַפן אין פענסטער מיט אַן אויסרוף: „אוי, יאַנקל בארנטשיק גייט". יאַנקל, ווייזט אויס, האָט נישט געהערט צי ער האָט נישט פאַרשטאַנען אַז דאָס רופט מען אים, איז ער פאַרבייגעגאַנגען אונזער שטוב, און מיין מוטער ע"ה איז אַרויס אין דרויסן און האָט אַריינגעפירט דעם גאָסט, מיט אַ טענה: ס'טייטש, וואָס הייסט! דו גייסט דורך מיין שטוב און ווילסט נישט אַריינגיין צו מיר! און ער, יאַנקל, פאַרענטפערט זיך: „איידעלע, כ'האָב נישט געוווסט אַז דו ווינסט דאָ, און דו ווייסט דאָך, אַז איך קום זייער זעלטן קיין לונינעץ". דער גאָסט האָט זיך ניט געלאָזט אַ סך בעטן און האָט געפאַלגט מיין מוטער און איז געגאַנגען זיך וואַשן צום עסן.

איך האָב דאָן געהאָט די געלעגנהייט זיך צו באַקאַנען מיטן קאָזשאַנהאָראָדאָקער „בארן": אַ קליין געוויקסיקער יידל, מיט אַ שוואַרץ בערדל, אַנגעטאָן אין אַ פאָר פאַרלאָטעטע הויזן, די קאָלאָשוועס אַ ביסל פאַרקאָטשעט, אַ רעקל אַ פאַרשמאָלצענער און אַ פאַרשטויבטער, אַן קנעפּלעך, ברייט און לענגלעך; נישט קיין שיך, נאָר אַ פאָר כאַדאָעס מיט צעריסענע רויטע זאָקן אויף דיי פיס, אַן אַלטע צעקנייטשטע האָרטע שליאָפע אויפן קאָפּ.

ביים טיש האָט זיך געפירט אַ היימישער געשפּרעך ויעגן קאָזשאַנהאָראָדאָקער: וואָס מאָכט דער, וואָס מאָכט די. וואָס מאָכט מערייַשע? מרדכי ריבע באַשעס? און וואָס מאָכט הנה רחל דער באָבע רייצעס? און אַזוי ווייטער. נאָכן עסן געגעבן אים אַ שיינע נדבה פון 10 קאָפּיקעס און זיך פריינדלעך געזעגנט. יאַנקל האָט צוגעזאָגט איבערגעבן אַלעמען אַ גרוס. — אין אַ פאָר יאָר אַרום, אין אַ חול המועד, — דער סעזאָן פון פאַרן זען זיך מיט קרובים — זייענדיק אין קאָזשאַנהאָראָדאָק האָב איך זיך מער באַקאַנט מיטן „בארן" און זיין לעבן. יאַנקל איז געווען אַ געבוירענער אַ קאָזשאַנהאָראָדאָקער. זיין מוטער איז געווען די באַווּוסטע שאָשע יענטע. ער האָט נישט געהאָט קיין ספעציעלן פאַך,

נאָר עטלעכע: אַ פישער, אַ בריוו־טרעגער און תהלים־זאָגער, און אויב פון דעם אַלעמען איז נאָך אַלץ קיין פרנסה נישט געווען, זענען קאָזשאָנהאָראָדאָקער יידן נישט פרעמד צו זייערע שטאָט־בירגער, און ווען יאָנקל פלעגט אַריינגיין אין שטוב האָט מען אים פאָרגעלייגט מיט אַ ברייט האָרץ און אָפענער האַנט עטלעכע קאָרטאָפל, בוראָקעס, אַ קעפל קרויט א. א. וו. אַ געוויסע צייט איז יאָנקל געווען דער אָפּיציעלער בריוו־טרעגער. ער האָט באַקומען די בריוו פון „וואָלאָסט" און האָט זיי פאָנאַנדערגעטיילט. די פרעגע פון נישט קאָנען לייענען רוסיש איז נישט געווען קיין אָפּהאַלטונג. די ערשטע צייט פלעגט מען אים איבערלייענען דעם אָדרעס, שפּעטער האָט ער שוין אַליין דערקענט לויטן האַנט־שריפט, פאָר וועמען איז דער בריוו. יעדער איינער האָט אים געגעבן אַ גראָשן. פאָר אַ בריוו פון אַמעריקע — אַ קאָפּיקע, און פאָר אַ „פאָוועסטקע" אויף געלט פון אַמעריקע — פינף קאָפּיקעס. און אָט אַזוי האָט ער זיך געלעבט. זומער האָט ער אין דער פרייער צייט געמוען זיין וועגטקע (אודקע) מיט אַ פושקע וועריס און אַוועק צום טייך כאָפן פיש, פון וואָס ער האָט אויך געהאַט אַ גייסטיקע באַפרידיקונג, ווייל ער איז געווען אַ ליבהאָבער פון כאָפן פיש.—יאָנקל איז געווען אַ גרויסער פאָטריאָט פון זיין קאָזשאָנהאָראָדאָק, זייער זעלטן פלעגט ער דאָס שטעטל פאָרלאָזן. אויף דער פראָגע: פאָרוואָס קומט ער נישט אָפט קיין לונינעץ? האָט ער געענטפערט: כ'וועל אייך זאָגן דעם אמת; אין קאָזשאָנהאָראָדאָק פיל איך זיך גאַנץ גוט און היימיש, איז צו וואָס גיין צו אייך לונינעצער פריצים? און דאָס איז טאָקע אמת געווען. ער האָט זיך געפילט אין זיין שטאָט ווי אַ פיש אין וואַסער. מען דערציילט, ווען יאָנקל האָט זיך געקליבן חתונה האָבן, האָט מען אים געזאָגט: „יאָנקל, וואָס וועט זיין מכוח פרנסה, אַ ווייב דאַרף מען דאָך מפרנס זיין?". אויף דעם האָט ער געענטפערט: „דאָס איז ביי מיר אַ קליינע דאָגה, ברוך השם, ס'איז דאָ גענוג פיש אין טייך און ברויט — ביי לייטן".

י. זאבי

משה ציפערשטיין / דאָס לעצטע קאפיטל

דעם 1־טן סעפטעמבער 1939 האָט זיך אָנגעהויבן דער וועלט־קריג. דעם 17־טן סעפטעמבער האָט די פּאָליציי פאָרלאָזט די שטאָט. און די רוסן זענען אַריין. יידישע פנימער זענען געוואָרן לויטערער, ליכטיקער, יעדערער איז געוואָרן אַ „איך". מ'האָט זיך אַ נעם געטאָן צום לערנען, און מען האָט באַקומען אַלערליי מלוכה־פאָסטנס. געשמועסט האָט מען, אַז מען פלאָנירט אויפבויען אַ גלאָז פאַבריק, וואָס וואָלט פאָרשטייט זיך, שנעל געהויבן דעם לעבענס־ניוואָ פון קאָזשאָנהאָראָדאָק. אָבער די דייטשע חיה האָט שוין געשאָרפט די ציין. די ערשטע ידיעות פון קריג 1941 האָבן אויף אַלעמען שטאַרק געווירקט. יעדערער האָט געזען מיט אָפענע אויגן די ערנסטקייט פון דער צייט. אויפן צווייטן טאָג האָבן פיל יונגעלייט זיך געזעגנט מיט זייערע נאָנטסטע און אַוועק אויפן פראָנט.

די ידיעות פון פראַנט זענען געווען שלעכטע. די דייטשן האָבן פאַרנומען יעדן טאָג נייע געביטן. עס פלעגן זיך יעדן טאָג און אפשר יעדע שעה פאַרשפרייטן נייע קלאַנגען. די דייטשן האָבן פאַרנומען פינסק, האָבן אויך... און נאָך יעדער שלעכטער ידיעה איז געווארן טויט שטיל אין שטעטל. עס זענען געווען מיינונגען, אַז מען דאַרף אַנטלויפן אין טיף־רוסלאַנד, נאָר עס איז שווער געווען פאַרלאָזן דעם אייגענעם ווינקל, ווו מען איז געבוירן געווארן, ווו מען האָט זיך זי אַלעם צוגעווינט, און צו יעדער זאַך האָט מען זיך צוגעבונדן מיט אַזויפיל מי און ליבשאַפט.

איך וועל קיינמאָל נישט פאַרגעסן דעם 5־טן יולי 1941, ווען איך האָב פאַרלאָזן קאָזשאַנהאָראָדאָק. פאַרלאָזן די נאַנטסטע... אויף אייביק. ס׳איז נישט געווען אַזוי גרינג...

אין ראַטן־פאַרבאַנד, האָב איך געאַרבעט אויף די פעלדער פון חאַרקאָוו, און קויבישעוו. 3 יאָר צייט האָב איך געלעבט אין סאַמאַרקאַנד (מיטל־אַזיע), מען האָט געהאַפט אויף אַ זיכערן נצחון, און אפשר אויף אַ מעגלעכקייט צו טרעפן עמיצן אין דער היים — דאָס האָט געגעבן כוח באַקעמפן און איבערקומען אַלע שוועריקייטן.

סוף 1944 האָב איך שוין געווּסט דעם טרויעריקן אמת. וועגן דעם יידישן חורבן. דאָך באַשליס איך פאָרן קיין פוילן. אָבער ווי קען מען פאָרן קיין פוילן און נישט זען מער קאָזשאַנהאָראָדאָק?

דעם 15 ינואר 1946 קום איך אָן אין קאָזשאַנהאָראָדאָק. דאָס שטעטל איז נישט צו דערקענען. פיל יידישע הייזער זענען אינגאַנצן פאַרשוווּנדן פון די פלעצער, אַנדערע האַלב־צעבומבע. מען זעט נישט קיין יידיש פנים, מען הערט נישט קיין יידיש וואָרט. אויף דעם אָרט ווו עס איז געווען די גרויסע שול, איז פאַרבליבן בלויז אַ באַרג פון שטיינדלעך, און אַנדערע ערטער זענען פאַרוואָקסן מיט גראָז. אויף אַנדערע פלעצער, ווו עס זענען געווען יידישע הייזער, איז פאַרזייט מיט תבואה, און מען קען נישט דערקענען, אַז דאָ איז געווען אַ מאָל אַ יידישע היים.

יעדער ווינקל איז מיר באַקאַנט, יעדער אָרט דערמאָנט מיר עפעס. מיין יידיש האָרץ האָט זיך געקנייטשט און געקאָרטשעט פון ווייטיק און איך ווייס נישט ווי אַזוי האָב איך אויסגעהאַלטן דערזעענדיק דעם גרויסן ברודער־קבר... נאָר אַ מענטש איז שטאַרקער פון אייזן...

פון קאָזשאַנהאָראָדאָקער געטאָ איז בלויז געבליבן לעבן איין ייד — הערשל ווילק, וועלכער איז שפעטער געווען אין דער אַרמיי און איך האָב אים טאָקע באַגעגנט. ער האָט מיר דערציילט, ווי נאָך עטלעכע האָבן געפרווּוט אַנטלויפן, נאָר מען האָט זיי באַמערקט און געכאַפּט.

דעם שמיד מאיר קרופשטיין (מ׳האָט אים גערופן „דער לאַנגער״) האָבן די דייטשן געוואָלט לאָזן לעבן, כדי ער זאָל פאָר זיי אַרבעטן, האָט ער זיך אַרויסגעריסן פון זייערע הענט און אַריינגעשפרונגען אין דעם לעבעדיקן קבר.

**
*

דער דאָזיקער בוך צום אָנדענק פון אונדזערע הייליקע מאַרטירער־קהילות, וואָס זענען געפאַלן אַ קרבן פון גרויזאַמער נאַצישער אכזריות אין די יאָרן 2—1941 — איז אַ מ צ ב ה, וועלכע דאַרף און וועט דערציילן פאַר די קומנדיקע דורות, ווי און ווי אַזוי ס׳האָבן געלעבט אונדזערע טאַטעס און זיידעס אין אַ קליינעם אָפשניט פון פינצטערן גלות. געווען זענען 2 יידישע קהילות, וואָס האָבן געהייסן לוניניץ און קאָזשאַנהאַראָדאָק, און זיערע נעמען זענען איצט ניט מער אויף דער יידישער מאַפּע. מיט איין מאָל פון דער האַנט איז אַ שטיק פּוילסירנדיק לעבן פאַרשלייַדערט געוואָרן אין תהום פון דער געשיכטע. זאָל דאָס בוך זיין דעריבער, אַ זכר דערפון וואָס ס׳איז אַוועק און וועט שוין מער ניט זיין.

אַז אונדזערע לאַנדסלייט, ווו זיי זאָלן ניט זיין, וועלן אַ בלעטער־טאָן דאָס בוך, וועלן זיי פאַר זיך געפינען אַ שפּיגל, פון וואַנען אַרויס ס׳וועלן קוקן אויף זיי נאָענטע, גאָר־נאָענטע פנימער און פאַרביימאַרישירן וועלן פאַר זיי־זיערע אויגן עטלעכע דורות יידן, וואָס האָבן געווּוסט, ניט נאָר צו ליידן, נאָר אויך צו שאַפן און מייסטערוועווען אַ יידישלעכן, צניעות׳דיקן, נאָציאָנאָלן שטייגער און זיין אַן אייגנאַרטיקער אינזל אין אַ ים פון גויישקייט, פרעמדקייט און — שנאה. פון בוך אַרויס וועלן זיי דערשפּירן די וואַרעמקייט און רוחניות׳דיקייט פון יידישן יום־טוב אין שטעטל, די גייסטיקייט פון חסידות און סתם־יידישקייט, וואָס זענען געווען ווי אַ פאַנצער אין שעה׳ן פון נויט און עלנט, גזירות און פּוּרעניות. פון דאָנען וועלן זיי אויך לערנען, ווי אַזוי אונדזערע בריידער האָבן ביי זיך געכאָווועט יידיש־נאַציאָנאָלע אין סאָציאָלע אידייען, שיבת־ציון און אויפלעבונג פון יידישן פאָלק — און זאָל דאָס בוך דעריבער זיין אַ י ר ו ש ה פון אַ דור צו דורות.

*

אָלס יסוד פאַרן בוך האָבן געדינט די ביולעטינען „ידיעות" און „בלעטער", וואָס ס׳האָט זייַנער־צייט אַרויסגעגעבן דער אירגון פון די לוניניעצער־קאָזשאַנהאַראָדאָקער לאַנדסלייט אונטער דער רעדאַקציע פון אונדזער חבר יוסף זאבי (ווילק), ווי אויך דער מאַטעריאַל, וואָס דערזעלבער האָט אַנגעשריבן און ס׳איז פאַרבליבן אין זיין רשות ניט־פאַרעפנטלעכט. איצט איז דערצו צוגעקומען אַ סך אַנדערער מאַטעריאַל, געשריבן פון אַ רייַ אונדזערע לאַנדסלייט, און צוזאַמען איז דאָס אַלץ פאַר־וואַנדלט געוואָרן אין אַ בוך, גרויס אין פאַרנעם און אינהאַלט, וואָס קאָן זיין אַ כבוד פאַר אונדז אַלעמען און פאַסן פאַרן ציל, וואָס די איניציאַטאָרן פון בוך האָבן זיך דאָ געשטעלט.

דערביי זאָל באַצייכנט ווערן די שותפות׳דיקע צוזאַמנאַרבעט, פול איבערגעבנקייט און וואַרעמקייט, פון די לאַנדסלייט אונדזערע, וואָס האָבן די זאָך געפּלאַנט און דורכגעפירט. זיי האָבן דערמיט געטאָן אַ הייליקע אַרבעט, און זאָל דאָס פאַרשריבן ווערן צו זייער זכות.

*

די איניציאַטאָרן און אויספירער פון זאַמלען און צוגרייטן דעם מאַטעריאַל זענען: דער דערמאָנטער יוסף זאבי (ווילק), חיים רובינראָוט, און אשר פּלאָטניק, וועלכע האָבן דורכגעפירט די גאַנצע אַרגאַניזיר־אַרבעט און אויך אָנגעשריבן ס׳רוב אַרטיקלען, און אָנד. פאַרן בוך, נישט שפּאָרנדיק קיין צייט, מי און ענערגיע; דער סעקרעטאַר פון לוניניעצער־קאָזשאַנהאַראָדאָקער אירגון אין ישראל,

משה דרבסקי, וואָס האָט פיל בייגעשטייערט דער זאַך מיט איניציאַטיוו און דערמוטיקונג; חיה און צבי דשנענבערג, מאיר קרוגלין, מיכל לוצקי, דזשאו גאָלדמאַן און דזשאו פעלדמאַן — אַלע פון ניר־יאַרק, וואָס האָבן אונדז אַרויסגעהאָלפן מיט שאָפן פאַפיר פאַרן בוך; שמואל בעלאָהוסקי, חיה דרעבסקי־יוזשיק, סאַניע דרוקער־ראָזשאַנסקי, משה דרעבסקי און די ברידער איצל און באָלעק דיאַטלאָוויצקי — אַלע פון בראָזיל, וואָס האָבן פינאַנציעל געשטיצט די אַקציע. — זאָל זייער צושטייער דערמאָנט ווערן דאָ מיט ליבע און גרויס אַנערקענונג.

צולעצט אָ דאַנק די יעניקע, וואָס זענען נישט פון אונדזערע לאַנדסלייט און האָבן אַרויסגעהאָלפן אונדז ביים שאָפן דאָס ווערק, ווי נחום חיניץ און די מיטאַרבעטער פון דער קאָאָפעראַטיווער דרוקעריי „אחדות" אין תל־אביב, וואָס האָבן זייער אַרבעט אויסגעפירט געוויסנהאָפט און מיט ליבע צו דער זאַך.

אירגון יוצאי לוניניץ וקוז׳נהורודוק בישראל

דאָס בוך „יזכור", קהילות לוניניעץ / קאָזשאַנהאָראָדאָק איז דערשינען אונטער דער רעדאַקציע פון יוסף זאבי (וויילק), נחום חיניץ, אשר פלאָטניק און חיים רובינראוט.

אַרויסגעגעבן דורכן פאַרבאַנד פון לוניניעצער און קאָזשאַנהאָראָדאָקער אין מדינת ישראל.

ארגון יוצאי לוניניץ וקוז׳נהורודוק בישראל, מ. דרבסקי, תל־אביב, שדרות עמנואל 28.

יזכור

נזכור!

את יהודי לונינץ וקוז׳נהורודוק, את הנשמות הקדושות והטהורות של אבותינו ואמותינו, אחינו ואחיותינו, הנאהבים והנעימים, שבחייהם ובמותם לא נפרדו, שנרצחו ונטבחו ונקברו חיים.

נזכור!

את ארבעת בתי המדרש, את הישיבה, את ספרי התורה והש״סים שנשרפו ונטמאו על ידי פראי אדם.

נזכור!

תינוקות־של־בית־רבן זכים, תלמידים ותלמידות של בתי הספר „תרבות" ו„שול קולט", שספגו לקרבם אהבה ומסירות לעמם ונאמנות לאנושות; וכולם ניספו בידים טמאות.

נזכור!

את הסתדרויות הנוער, פאר העיר,
החולמים והלוחמים על עתיד עמנו.
יתמזג הדם הנקי השפוך עם דמעותינו,
ירתח ולא יירגע,
יחתור תחת אשיות העולם הרקוב, שאטם אזניו ועצם עיניו משמוע ומראות את שברנו הלאומי. אל דמי לדם השפוך, עד אם יוקח נקם ושילם מרוצחי עמנו!

ז כ ר

יַעֲלֶה זִכְרוֹנָם שֶׁל אַנְשֵׁי עִירֵנוּ יְהוּדֵי לוּנִינְיֶץ, הַקְּדוֹשִׁים
וְהַטְּהוֹרִים, אֲנָשִׁים נְשִׁים וְטַף, שֶׁהוּמְתוּ, נֶהֶרְגוּ, נִשְׁחֲטוּ, נִשְׂרְפוּ,
וְנֶחְנְקוּ עַל קִדּוּשׁ הַשֵּׁם בִּידֵי הַנָּאצִים וּגְרוּרֵיהֶם.
יִתְגַּדַּל שְׁמָם לְעוֹלְמֵי־עַד וְיִתְקַדַּשׁ זִכְרָם לְנֵצַח־נְצָחִים.

רחוב שקולנה („שול גאסל")

1. הרב ר׳ אלתר יהודה זוליאר זצ״ל ואשתו הרבנית
2. ר׳ אשר ציפרשטיין, אשתו צביה ובתם בתיה
3. חנה ציפרשטיין, בעלה נחמיה גלוזמן ו־4 ילדיהם
4. חיים כהן, אשתו דינה ובתם
5. אשת מיירים סנדרוק ו־4 ילדיה
6. חשה פינקלשטיין, בתה ואחותה חאשה
7. ישראל קוציקוביץ, אשתו ובנותיהם פייגל ושרה
8. אסתר קוציקוביץ, בעלה יוסף יודוביץ ו־2 ילדיהם
9. חנה גינזבורג ובנותיה אֶלקה ורבקה
10. אברהם סנדרוק ובנו ברל
11. אסתר פלה, בנותיה שרה, גולדה, מלכה ורחל ובנה עקיבא
12. ברצ׳ה ויינמן, אשתו ובנם
13. אברהם פלה, אשתו חוה ובניהם יהושע, משה, עקיבא ושמואל, ובנותיהם חיה פייגל ושיינדל
14. אליהו קוזנץ, אשתו טייבל ובתם שרה׳לה
15. גולדל זולאר, אשתו חוה וילדיהם. איצה׳לה וחוה
16. חיים קוזנץ, אשתו ו־2 ילדיהם
17. נחמה גורביץ ובניה ראובן ואיצ׳ה
18. דוד ברודניצקי, אשתו צביה ובתם רבקה
19. פייגל ברודניצקי — שו״ב ו־2 ילדיה
20. שלום הולצמן, אשתו בתיה ובנם בר׳לה
21. שמואל־יעקב קובל, 4 בנותיו ובנו
22. אהרן לוצקי, אשתו, 3 בנותיהם ובנם
23. שלמה וינוגרד, אשתו ו־2 ילדיהם
24. חיים־משה טופצ׳יק, אשתו ו־2 ילדיהם
25. אשר טופצ׳יק, אשתו דבורה ו־2 ילדיהם
26. לייזר מוליאר, אשתו ובנם
27. ישראל גולדברג, אשתו ובתם
28. אחיות דיאטלוביצקי וחיים מולוצ׳ניק

רחוב צרקובנה („דער דארף")

29. לייבל ברבדה ואשתו לאה
30. חיים ברבדה ובתו
31. מרדכי ברבדה, אשתו ובתם
32. אברהם־מאיר ברבדה ואשתו בוניה
33. אשת זליג פיאלקוב ו־3 ילדיה
34. שמאי אוסטרינסקי, אשתו באשקה ובנם
35. אשת ר׳ לייבוש קוציקוביץ המנוח
36. איסר ציילינגולד, אשתו זלטה, בנם זאב ובנותיהם ביילה ופרידה
37. קולודני יהודה־לייב, אשתו אסתר, בנם ישעיהו ובתם רבקה
38. אלמנת מוצ׳ניק, בתה, בעלה וינשלבוים ובנם
39. אשר גולדשמיד, אשתו סוניה ובניהם יעקב ואפרים
40. גרוניה גולדשמיד, בעלה שלמה בורוכין וילדם
41. פסיה גולדשמיד, בעלה לייבל צודיק וילדם
42. אשת ברל קודמן ו־4 ילדיה
43. דינה צ׳רטוק

44. מאיר צ׳רטוק, אשתו ו־4 ילדיהם
45. הרשל צ׳רטוק, אשתו ו־4 ילדיהם
46. חיים צ׳רטוק, אשתו ו־4 ילדיהם
47. סנדר גרשטיין, אשתו ו־2 ילדיהם
48. ישראל גרשטיין, אשתו ו־4 ילדיהם
49. שלמה גרשטיין אשתו ו־3 ילדיהם
50. משה גרשטיין, אשתו ו־4 ילדיהם
51. בנימין סטולאר, אשתו שרה ו־3 ילדיהם
52. חנה דנגברג ומשפחתה
53. ברל רזניק, אשתו וילדיהם דוברושקה, מירה׳לה ואליהו

רחוב ניפודלגלושצי

54. יצחק דבורין, אשתו ו־3 ילדיהם
55. משה־יצחק לוצקי, אשתו אסתר ובניהם אליעזר, אהרן, אלימלך ויעקב
56. לייבל פלוטניק, אשתו רישה ו־2 ילדיהם
57. חיים סרברובסקי ואשתו רבקה
58. יצחק גינזבורג, אשתו ו־4 ילדיהם
59. יצחק ניסמן, אשתו ובתם חיה
60. אהרן שולמן, אשתו וילדיהם
61. יחזקאל סטכובסקי ואשתו
62. בצלאל סטכובסקי אשתו ו־3 ילדיהם
63. יוסף פיטנר, אשתו שפרה ו־2 ילדיהם
64. אברהם־משה גלזרמן, אשתו אסתר ו־3 ילדיהם
65. יצחק בסביץ, אשתו רחל וילדיהם שול־מית, ליובה ומוסיק
66. משה דווינסקי, אשתו, 2 בניהם ובתם שרה
67. חיה דווינסקי בעלה וורוביובסקי וילדם
68. יעקב קליינר ואשתו
69. ישראל רוזנקרנץ, אשתו דבושה ובנם אליעזר
70. יהודה קסלר, אשתו אסתר ובנותיהם רוניה וחנה
71. יצחק כץ, אשתו מירל ובנותיהם מינצ׳ה ודבורצ׳ה
72. ישראל כץ, אשתו ו־2 ילדיהם
73. שכנא בלושנסקי, אשתו אסתר ובנם
74. נחמה ביצ׳יק ובתה צפורה
75. גדליהו גולמבה, אשתו זלדה ובנם אלתר
76. אשר סנדרוק, אשתו קריינה וילדם
77. יוסף גנדלר, אשתו פרל ובנם יצחק
78. איסאק רובינשטיין, אשתו הדסה ושני ילדיהם
79. ינטה קפלן ובנה חיים
80. אברהם־אהרן זשוק, אשתו ובתם ינטל
81. מנדל זשוק, אשתו ו־2 ילדיהם
82. אסתר זשוק, בעלה ו־2 ילדיהם
83. רחל פקטור־בלוהוסקה ובתה טובה
84. יעקב זשוק, אשתו, בנם ובתם
85. אברהם שברצמן, אשתו באשקה ובתם
86. שמעון לוס ואשתו
87. מאיר פלושניק, אשתו חוה־רחל, בניהם דב, יעקב וזרח, בנותיהם אסתר ופרידה
88. מנחם לשצ׳ינסקי, אשתו ו־4 ילדיהם
89. ברכה הופשטיין ונכדה לוסיה אקסלרד
90. יחיאל הופשטיין ואשתו הלה
91. מתתיהו שטיינמן, אשתו גישה וילדם
92. ישראל דיאטלוביצקי ואשתו ברטה
93. דוד־ליטמן גרצולין
94. זלטקה באומן וילדיה אהרן, מרדכי וצבי
95. משה גרינשטיין ואשתו פסל
96. ד״ר יאשה גרינשטיין ואשתו רוזה
97. דן גרינשטיין, אשתו מניה ו־2 ילדיהם
98. חיים שטיינמן, אשתו רוזה ו־2 ילדיהם
99. ביילה בודנקין
100. מאיר־אייזיק לוין, אשתו, 3 בנותיהם ובנם מרדכי
101. פישקה מוליאר, אשתו וילדם
102. משפחת מאצ׳ולסקי
103. אייזיק גרניץ׳, אשתו ובתם
104. בר מרון, אשתו ליובה ובתם בליוסיה
105. קלמן לילנברג

רחוב סטרומלסקה

106. הרשל הנגר מבודנובקה, אשתו, בנם ובתם
107. גלה בסביץ ובנותיה הינדה ופניה
108. זלמן בסביץ, אשתו רייזל וילדיהם
109. משה־ברוך כהן ואשתו חיה־רשה
110. חוה כהן, בעלה מאיר וילדם

111. משה שפירא ובנו
112. מאיר קוזנץ, אשתו שרה, בנם יוסף ובתם איטקה
113. חנה קוזנץ ובתה מלכה'לה
114. אברהם קוניק („משיח") ואשתו
115. יהושע כצמן, אשתו פסל וילדיהם
116. מרדכי שולמן ואשתו
117. ליבה שולמן
118. יכנה שולמן, בעלה וילדם
119. הרשל טמרין, אשתו וילדיהם
120. רודל טמרין
121. איטקה היתומה ובעלה
122. אשת ברוך־גרשון לטוכה, בנה ו־2 בנותיה
123. יעקב שוחט, אשתו בתיה וילדיהם גישה, אליעזר ואסתר
124. האלמנה מווילקה, בתה וילדיה
125. מיכאל מזא"ה, אשתו חנה וילדיהם פרלה, פנינה, שולמית ומנחם'קה
126. מכלה אלפינר וילדיה מרדכי, אלחנן ושרה
127. פרל אלפינר, בעלה יעקב גורפינקל ובתם שרה
128. רחל אלפינר, בעלה זאב לוין וילדם
129. הרשל קרופקה, אשתו ו־3 ילדיהם
130. יצחק־דוד קרוגלין ואשתו שיינדל
131. יעקב פיין, אשתו זלטה ו־3 ילדיהם
132. יעקב קוניק ואשתו שרה
133. ברוך דולגופיאַטי, אשתו חנה ו־3 ילדיהם
134. יעקב־מרדכי שברצמן, אשתו גיטל ובנותיהם רבקה ופרל
135. לייבל הולצמן, אשתו אָטל וילדיהם ביילה ומשה
136. ישראל־פרץ הולצמן ואשתו איטקה
137. רבקה יוסלבסקה ובתה מאשה הולצמן
138. אהרן־אשר כהן ואשתו מרקה
139. אברהם גלזרמן ואשתו
140. השו"ב הרשל טריגון, אשתו ביילה וילדיהם חיה'לה, שלמה'לה, אשר'קה ואברהם־יצחק
141. צביה פלט ובנה
142. קלמן ריטרמן
143. שלמה ריטרמן, אשתו רחל ו־2 ילדיהם
144. מאיר שברצמן, אשתו חיה ו־2 ילדיהם
145. משה שולמן, אשתו הניה־רייזל ו־3 ילדיהם
146. רייצה שולמן, בעלה וילדם
147. יעקב שולמן, אשתו שרה וילדם
148. חיים גלזרמן, אשתו חיה־דבורה, בתם דינה ובנם זליג
149. אברהם־יוסף כהן, אשתו פרל וילדיהם שרה, שמואל ומרדכי
150. חישה זלוטניק, בתה מלכה ו־2 ילדיה
151. אשר מוצ'ניק, אשתו פריידל וילדיהם גולדה, אַלקה, דוברושקה ודניאל
152. יעקב ניסנביץ, אשתו אסתר ובתם לאה'לה
153. מיכלה ניסנביץ־פיין וילדה
154. ישראל גלויבמן, אשתו ו־3 ילדיהם
155. דוד פיין ואשתו
156. ישראל בייגלמן, אשתו ו־2 בנותיהם
157. שלמה פלוטניצקי ו־2 בנותיו
158. אביגדור שטיינברג, אשתו ו־4 ילדיהם
159. אשתו של משה רייזן וילדה
160. בנימין פיין, אשתו איטקה, בתם חנה ובנם
161. יעקב פיין, אשתו וילדם
162. מאיר פיין, אשתו אסתר ובתם זלטה
163. נחמן פיאלקוב, אשתו חיה־טויבה, בנם ברוך־שלמה ובתם איטקה
164. אלתר פיאלקוב, אשתו רבקה ובתם סוניה'לה
165. משה קופרמן, אשתו שיינדל ובנם ברוך־שלמה
166. האלמנה גולמן, בנה אפרים־משה ו־3 בנותיה
167. פייבל קולניק, אשתו צירל ו־3 ילדיהם
168. חיה־דבורה מוזיקנט
169. חיים־זיסל בלובשטיין, אשתו ו־5 ילדיהם
170. מרדכי בלובשטיין, אשתו ו־5 ילדיהם

רחוב בנקובה

171. אהרן צוקרמן, אשתו רסל וילדיהם דינה, חיה, ישראל וברכה
172. זאב צוקרמן ואשתו חיה

173. שמואל פורז, אשתו חוה וילדיהם עליזה ולישה
174. יעקב טילצין, אשתו פרומה, וילדיהם אביבה, עליזה ומנחם
175. דבורה פלדמן, בניה אשר, יצחק־דב ובנותיה סוניה, רוזה וברכה
176. אליעזר קופרמן, אשתו חוה ובנותיהם פריידל ונחמה
177. ראובן זמודיאק, אשתו יהודית וילדיהם ישראל, חסיה ולאה
178. בן־ציון פלקסמן
179. יעקב פלקסמן, אשתו וילדיהם

סיסמת וווזקי

180. הניה הופשטיין
181. סוניה כצמן ובתה
182. יעקב הופשטיין ואשתו
183. פישל רבינוביץ ואשתו שרה פורז
184. פייגל פורז, בעלה וילדם
185. ישראל גוטליב, אשתו ו־5 ילדיהם
186. דוד ציון, אשתו וילדם
187. מנוחה דיכטיאר ובניה שלמה, ישעיהו ויצחק
188. האלמנה שלחוביץ
189. יצחק גוריו, אשתו באשקה וילדם
190. יצחק קוניק, אשתו ו־3 ילדיהם
191. אשתו של המורה משה רוזן ו־3 ילדיה

רחוב 3 במאי

192. חנה רובינראוט, בתה גולדה ואחותה ביילה
193. משה'ל רובינראוט ואשתו
194. זאב מרון, אשתו פרומה ובניהם יהושע ומשה'לה ובתם
195. רחל־לאה (איליא) רובינראוט
196. זלמן זולוטורבסקי ואשתו חוה
197. משה רסקין ואשתו ינטל
198. ד"ר סוניה סינגלובסקי ובנה לזיק
199. מנדל טריביק, אשתו אסתר ו־2 בנותיהם
200. לייבל לבשיק, אשתו ו־4 בנותיהם
201. גרצקס, אשתו ו־2 ילדיהם
202. רוזה גרנדיר ובניה יוסף, טוביה ופופה
203. אלימלך ברבדה, אשתו מניה ו־2 ילדיהם
204. לאה בוברוב ומשפחתה
205. דוד בסביץ, אשתו ובתם
206. אברהם לוצקי, אשתו אסתר ובתם דובה
207. שמואל ציילינגולד, אשתו אסתר, בניהם זאב ויוסף ובנותיהם רחל וסוניה
208. לוכטן, אשתו וילדם
209. דב־אריה מוזיקנט ואשתו רבקה
210. שיינה־שרה מוזיקנט ובעלה בקר
211. חיה־מינה מוזיקנט וילדיה לאה ושמעון
212. עובדיה גקלמן, אשתו מניה ובניה פישקה, ויעקב
213. לייבה צוקרמן, אשתו, בתם רודל ועוד 2 בנות ובן
214. יהודית מילשטין ובנותיה
215. יוסף דיאטלוביצקי, אשתו פניה ו־2 ילדיהם
216. טוביה בסביץ, אשתו אסתר ו־2 ילדיהם
217. פנחס צכוביץ', אשתו ו־2 ילדיהם
218. לייבל פלמן, אשתו ו־3 ילדיהם
219. מיכאל ישפה, אשתו ו־4 ילדיהם
220. מנשה גלזרמן, אשתו ו־2 ילדיהם
221. מאיר־חיים צ'רטוק ואשתו
222. אברהם צ'רטוק, אשתו וילדם
223. לייזר קריקון, אשתו דבושה ו־3 ילדיהם
224. חיים לוצקי, אשתו באשה וילדיהם אלקה, צביה, חיה, גולדה וזאב
225. נח כץ, אשתו רוזה ו־3 ילדיהם
226. ברל דיאטלוביצקי, אשתו ו־2 ילדיהם
227. שלמה כץ ואשתו לאה
228. אסתר לייזרובסקי ובתה סלדה
229. פייבל גקלמן, אשתו מרקה ו־2 בנותיהם
230. מיכל מובצ'ון, אשתו ינטל ובנם

רחוב לגובה

231. יעקב־לייב רוזנקרנץ, אשתו שרה ובתם רייזל
232. ישעיהו רוזנקרנץ ואשתו ברכה
233. משה זרצקי, אשתו ו־3 ילדיהם
234. איצ'קה מוליאר ואשתו

235. מלכה מוליאר, בעלה ו־3 ילדיהם
236. מרקה לכוביצקי ובתה באשקה
237. הרש לכוביצקי, אשתו ו־7 ילדיהם
238. ברוך וונדרוב, אשתו ו־2 ילדיהם
239. משה טריבוך, אשתו רחל ו־2 ילדיהם
240. יצחק סטאכובר
241. שלמה־יעקב קובל, אשתו ובנם
242. שמואל קובל, אשתו וילדם
243. דוד קובל, אשתו גיטל ו־4 ילדיהם
244. מרדכי ווילק ואשתו קונה־לאה
245. אסתר פלדמן—ווילק
246. פסח פרישמן, אשתו בתיה ו־3 ילדיהם
247. ברל כהן, אשתו שרה ובנותיהם פרל, קריינה ואסתר
248. יצחק גולדמן, אשתו אֶלקה, בניהם לייבל ואברהם ובתם נחמה
249. שמחה סימנובסקי, אשתו ביילה וילדיהם לייבל וצביה
250. אבא פלט, אשתו מניה וילדיהם צ׳רנה, זבולון, נחמן, חנה, יהודה, אליעזר ויוסף
251. אהרן קסלר, אשתו אסתר ומשפחתם
252. נח גנדלר, אשתו חנה ובנם ישראל
253. פשקה שיינבוים, בנה יצחק ובתה חנה
254. נחמה קסלר־גנדלר ובתה זלטה
255. יהודה קרוגלין, ואשתו לאה
256. דוד פצ׳ניק, אשתו חנה, בנם אבא ובתם אסתר
257. משה פצ׳ניק ואשתו יכנה
258. מאיר פצ׳ניק, אשתו דבורה ובנם
259. נפתלי טריבוך, אשתו חיה ובנותיהם שרה ואלקה ובניהם חיים ודוד
260. דוד זלוטניק, אשתו שרה ובנם דן
261. אברהם אלפינר, אשתו שרה ו־4 ילדיהם
262. יצחק ברודניצקי ואשתו
263. נוטה מלמד, אשתו ו־2 ילדיהם
264. אהרן לוין, אשתו קריינה, בתם פניה ובנם אלימלך
265. אלתר לוין
266. אברהם־יצחק שניידרמן, אשתו דבורה ובתם תמר
267. משה שניידרמן ואשתו
268. שמואל גרובר, אשתו חוה וילדם שמחה
269. ד״ר משה ליבמן, אשתו חיה ו־2 בנותיהם
270. יז׳ ואֶמה לנדאו

רחוב פילסודסקי (סדובה)

271. שמואל אודוכובסקי, אשתו, בנם ובתם
272. חיים אודוכובסקי, אשתו ו־2 ילדיהם
273. בן־ציון זרצקי, אשתו, בניהם לייזר ואברהם־יצחק ובתם עם בעלה קורובוצקה
ד״ר פנחס זרצקי, אשתו ובתם
274. לייבל אייזנברג, אשתו דורה ו־2 ילדיהם
275. שמעון מוזיקנט ואשתו חנה
276. יעקב מוזיקנט ואשתו לאה
277. לייבל מוזיקנט, אשתו נחמה וילדיהם מוטה׳לה וחיה׳לה
278. שפסל מוזיקנט, אשתו שרה וילדם
279. מרדכי גלויברמן, אשתו לאה ובתם
280. גדליהו ציפקין, אשתו צביה, בנותיהם מיכלה, באשה, רייזל ובלה, ובניהם יעקב וישראל
281. אברהם פורמן, אשתו גולדה ו־3 ילדיהם
282. יעקב גלזרמן, אשתו גולדה ובנם
283. זאב טוקר, אשתו וילדם
284. נשה יוסילבסקי ובתה
285. יעקב קוט, אשתו גיטל וילדיהם חייקה. רחל והניה
286. וולוול־זאב פרפלוצ׳יק, אשתו מנוחה ובנו־תיהם מלכה, רחל ופייגה־מרל
287. יוסף דרבסקי, אשתו וילדם
288. יהושע־אליעזר פרפלוצ׳יק, אשתו מלכה וילדיהם חיה, ברוך־נח, פייבל, ורייזלה
289. ליישקה עפשטיין, אשתו חיה ובניהם יאשה ומולה
290. דינה־רייזל ציפרשטיין ובנה יודל
291. משה־גדליהו הצבע, אשתו וילדם
292. באשקה שולמן, בנותיה אסתר, פייגה, דבורה ולאה, ובנה אהרן
293. בן־ציון רימאר, אשתו חיה ובנם אשר
294. שמואל פוצ׳טר ואשתו
295. אשר־מרדכי פורטנוי

296. אשת איסר קרוגלין וילדה
297. אברהם־יצחק שולמן, אשתו ו־3 ילדיהם
298. משה פלדמן, אשתו ובתם
299. דבושקה לוצקי־פלדמן
300. אלתר פלוטניק, אשתו זלדה ונכדם צבי־הרשל פלוטניק
301. ברוך פלקסמן ואשתו שרה
302. צבי פלקסמן, אשתו צירה ובתם חנה פלקסמן־סלוצקר יעקב ודוד
303. באַסל אורמן, בתה ואם זקנה
304. יוחנן גרינשטיין ואשתו
305. ישראל בסביץ, אשתו וילדם
306. טוביה מיאסניק, אשתו ו־2 ילדיהם
307. בתו של טוביה מיאסניק, בעלה וילדם
308. אריה לופאטו, אשתו ו־2 ילדיהם
309. אהרן גינזבורג ואשתו
310. חישה לכובסקי ו־3 בנותיה
311. נחמיה רובכה, אשתו ובנם
312. בתו של נחמיה רובכה, בעלה וילדם
313. אבא מוכר־עורות
314. יוחנן הורביץ, אשתו באשקה ובתם פולה
315. יודל פלוטניק, אשתו ו־3 ילדיהם
316. דוד זלוטניק, אשתו צילה, בתם רבקה ובנם ראובן
317. יוסף דיאטלוביצקי, אשתו אלטה ובנם יצחק
318. השו״ב ר׳ משה טריגון, אשתו מאשה והבן אהרן
319. השו״ב ר׳ אברהם רובין, אשתו רייזל וילדיהם חיה׳לה ורח׳לה
320. אשר טורקניץ, אשתו איטקה ובנותיהם
321. אורי רוטקופ, אשתו בתיה וילדם
322. מיכל צ׳רטוק, אשתו ו־2 ילדיהם
323. ד״ר יהודה הורביץ ואשתו אסיה
324. זיידל לופטו, אשתו ו־3 ילדיהם
325. זאב ליכטנפלד ו־2 בנותיו
326. דב־בר לוצקי, אשתו שרה וילדיהם גולדה, באשה, מאשה, חיה, משה־לייזר וחיים
327. זיסל רייזן ומשפחתו — 7 נפשות
328. יהושע שולמאן ואשתו חנה
329. יעקב שולמאן, אשתו ו־3 ילדיהם
330. מרדכי שולמאן, אשתו וילדיהם
331. פייגל דרייזין
332. בנימין קרוגלין, אשתו הניה וילדם
333. חיים קולודני, אשתו ו־3 ילדיהם
334. אברהם רודמאן, אשתו גיטל וילדיהם שרה׳לה, מוליק, ניוסיק ופרידקה
335. אברהם מוליאר, אשתו גיטל ובתם
336. משה׳ל מוליאר, אשתו אסתר וילדם
337. אֶטקה מוליאר, בעלה ובנם
338. הניה רזניק־מוליאר וילדיה אסתר, מירל ואליהו
339. מאשה מוליאר, בעלה וילדם
340. שכנא קובל, אשתו פאיה ו־3 ילדיהם
341. שלמה־זלמן סלוצקי ואשתו גולדה
342. פייבל דומניץ, אשתו רוזה, בנם אהרן ובנותיהם חיה ואסתר
343. פסח לוין ואשתו חנקה
344. ישראל בלוהוסקי, אשתו צביה, בנותיהם אסתר־רחל ואונגה ובנם בנימין
345. יוסף בלוהוסקי, אשתו וילדיהם
346. וולוול ציפורין, אשתו ו־4 בנותיהם
347. האלמנה שברצמן עם בניה הרשל וברוך
348. חיים הנך מוליאר, אשתו ו־4 ילדיהם
349. אברהם מיאסניק, אשתו ו־3 ילדיהם
350. הבנות של אבא צוקרמן וחתנו עם 2 ילדים
351. שרה גליק
352. פרייידל עפשטיין
353. יעקב עפשטין, אשתו ו־2 ילדיהם
354. לייב גובזניאנסקי, אשתו וילדיהם
355. לייזר מאטצקי, אשתו וילדם
356. נחום שוחט ובניו בנימין וזרח
357. לייבל שוחט, אשתו שרה וילדיהם שמואל, גרשון ודבושקה
358. סלבה שוחט ובעלה מילמן
359. משה־לייב מוזיקנט ואשתו זלדה
360. אהרן מוזיקנט, אשתו שרה ובנם לייזר
361. נח מוזיקנט, אשתו ובניהם משה׳ל וברוך־שלמה
362. שלמקה מוזיקנט, אשתו דינה ו־2 ילדיהם שבתאי ומיכאל

363. יעקב מוזיקנט ואשתו בלה
364. ישראל עפלמן, אשתו דבורה'ל ו־2 ילדיהם
365. חוה־רייזל קושניר ובניה מאיר ומוטל
366. שמאי פרישקולניק, אשתו מרים, בתם ליובה ובניהם ישעיהו ויעקב
367. חיה פרישקולניק, ובעלה מרדכי גרפינקל וילדיהם ישראל, אהרן, רחל'ה וראובן
368. ד"ר יוסף פרישקולניק
369. משפחת לוצקי ובנם זאב
370. דבושה מלכובסקי ובתה מינה
371. חנה־דבורה רזניק ובתה רייזל
372. וולוול רזניק, אשתו איטקה וילדיהם פסל'ה, לייבל'ה, שמרל'ה, שרה'לה ורפאלק'ה
373. דוברושקה רזניק, בעלה גרשון ובנם אליהו
374. חיה רזניק, בעלה ובנם אליהו
375. אייזיק גורודצקי, אשתו וילדיהם
376. יהושע פרישקולניק, אשתו נחמה וילדיהם
377. משה ישראל לוין
378. בתו של משה־ישראל עם בעלה
379. אשר לוין, אשתו וילדיהם
380. יעקב בר חבטיוק, אשתו וילדיהם
381. יצחק ברומברג, אשתו פשקה ו־6 בניהם ובנותיהם

סימטת סטרוסלסקי (אשכנזער גאסל)

382. אלתר ציון ואשתו מלכה
383. חיים בצמן, אשתו שרה ו־2 ילדיהם
384. שיינה־גיטל כצמן
385. רחל מיכלזון
386. בן־ציון שוסטרמן, אשתו הניה ובניהם וולוול ולייזר'קה
387. הרשל מיאסניק, אשתו מלכה ובתם
388. משה גולוביי, אשתו חסיה, בנם ישעיה ובתם
389. חנה דומניץ
390. נח סנדרוק, אשתו דינה־צירל וילדיהם פריידל והרשל
391. איסר גוטליב, אשתו מרל וילדיהם בתיה, הרשל ומאיר
392. דוד־לייב דומניץ, אשתו חיה וילדיהם אלקה והרשל
393. הירש לוין ואשתו חוה
394. לולה ברבנל־לוין ובתה
394. אברהם לוצקי, אשתו ו־4 ילדיהם
395. משה מוצניק, אשתו בלומה ובתה יהודית
396. ביילה קופרמן ומשפחתה
397. יצחק גרצניק, אשתו מנוחה וילדיהם פייגל ולאה
398. דוד מיאסניק אשתו ו־5 בניהם
399. עובדיה שולמן ואשתו
400. פינכוסוביץ ליפה, אשתו ו־3 ילדיהם
401. דוד שברצמן, אשתו ו־2 ילדיהם
402. מיכל לוצקי, אשתו, 2 בנים ו־2 בנותיהם
403. דוד ביקמן, אשתו לאה ובתם רבקה
404. יגטל ביקמן, בעלה יחיאל ו־3 ילדיהם
405. משה'ל ביקמן, אשתו רייזל ו־2 ילדיהם
406. משה גוטנסקי, אשתו רודל, בניהם מוטל ואהרן ובת
407. לאה קופרמן־זלצמן ובנה אהרל'ה

זלמיה

408. יהושע טנצמן, אשתו, 2 בנות ובן
409. יעקב טנצמן, אשתו ו־2 ילדיהם
410. דוד דנגברג, אשתו ו־3 ילדיהם
411. שלמה לוין ואשתו אסתר
412. חיה שניידר־לוין ובנותיה ברייגדל ובלה
413. יצחק אייזנברג, אשתו פשה וילדיהם
414. הרב הרשל לוין, אשתו ו־3 ילדיהם
415. ריבה לוין, בעלה והמשפחה
416. אשר לוין, אשתו ובנם שלום ובתם פניה
417. משה לוצקי, אשתו וילדם
418. שכנא לוין, אשתו ו־2 ילדיהם
419. יחיאל שמוץ, אשתו ו־2 ילדיהם
420. אברהם קופרהנד, אשתו ו־6 ילדיהם

רחוב קוזנחורודוק

421. יודל בוריכוביץ, אשתו צביה ו־2 ילדיהם
422. עבר לוצקי ואשתו דבושה

423. שלמה לוצקי, אשתו רחל וילדיהם בתיה, גיטל, אטל ואליעזר והחותנת דבורה יושפה
424. ברוך־יצחק לוצקי
425. יצחק פולסקי, אשתו דבושה ו־2 ילדיהם
426. מאיר לוצקי ואשתו
407. חיים גורניאנסקי, אשתו רבקה ובניהם צבי ושלום
428. יהודה־וולף קוציקובין, אשתו פייגל, בניהם ובנותיהם אליעזר־חיים, ירחמיאל, פנחס, רחל, פסיה, גיטל, ופייבל־איצל
429. משה־לייזר זמודיאק, אשתו פרל ובנם יעקב
430. פייגל זמודיאק־גלזרמן וילדיה מנשה, יצחק, שלמה ודב
431. אברהם גלזרמן, אשתו ובתם

רחוב החול („די זעמד")

432. ברוך־מרדכי רכט ואשתו רייזל־איטה
433. ראובן סטריגין, אשתו ו־3 ילדיהם
434. ישראל בלובשטיין, אשתו ו־2 ילדיהם
435. יודל גומר, אשתו ינטל, בנותיהם שיינדל ומאשה, ובניהם אליהו ופסח
436. מוטל שברצמן ואשתו ביילה
437. מאיר קפלאנסקי ואשתו בת־שבע
438. הרשל קפלאנסקי, אשתו בריינדל וילדם
439. מרים קפלאנסקי ובעלה מיכל
440. הרשל פרומקין ואשתו אסתר
441. יצחק פלח ואשתו ביילה־רחל
442. פריידל כהן ובנותיה חוה, פסל וצביה
443. מיכל שיינברג ואשתו מרים
444. אפרים ליברמן, אשתו שרה, בתם הניה, בנם אברהם ו־2 ילדים קטנים
445. בן־ציון ליכטשטיין, אשתו רחל ו־2 ילדיהם
446. יוסף טריבוך, אשתו שרה וילדיהם דבורה, ישראל־אליהו, אשר ומשה
447. יצחק־דב (ברל) כצמן, אשתו גישה וילדיהם יעקב־יוסף, רבקה, חוה ואיטקה
448. משה קמינוביץ, אשתו ו־3 ילדיהם
449. גרשון פינחסוביץ, אשתו מלכה
450. נפתלי קרוגלין ובנו מאיר
451. הרמן זיסוין, אשתו שרה ובתם יהודית
452. ברוך־יעקב קרוגלין, אשתו רחל
453. הרשל קוטלצ'ק אשתו חנה וילדיהם הינדה, יצחק, רחל, צביה, רבקה, אברהם ולאה
454. הרשל רייזין אשתו ו־4 ילדיהם
455. יוסף שקלבר, אשתו פייגה, בנותיהם רבקה וחנה ובנם משה
456. דוד קלינצ'יק, אשתו פאיה, בניהם יוסף־אריה, פסחיה, דניאל ואבר ובנותיהם מרים ושושנה
457. חנה פלדמן
458. יהודה פלדמן, אשתו פרל וילדם
450. משה מאיר פלדמן, אשתו וילדם
460. מיכל לוצקי, אשתו, בניהם הרשל וברל וילד קטן
461. הרשל קלינצ'יק, אשתו שרה ו־3 ילדיהם
462. האלמנה רחל קופליק
463. מרדכי טריבוך, אשתו צפורה ובניהם יעקב ושלמה
464. מיכלה טקץ, בנה אברהם ובת
465. הניה טקץ ומשפחתה
466. לאה טקץ ומשפחתה
467. איטקה טקץ ומשפחתה
468. צירל טקץ ומשפחתה
469. וולוול לוצקי, אשתו חיה וילדיהם ישראל ודן
470. נחום פינקל ואשתו
471. הרשל פוהושצוק ואשתו שרה־דינה
472. יהושע פוהושצוק, אשתו ו־4 ילדיהם
473. חוה לוצקי, בנה ברל ובת
474. שרה קוניק, בנה אברהם ובתה לאה
475. משה גונין, אשתו מלכה ו־2 ילדיהם
476. פנחס אוקראינץ, אשתו איידל, בניהם שלמה, אריה ובנותיהם הניה ונעמי
477. הרשל טריבוך, אשתו מרים וילדם
478. ברוך־יצחק טריבוך, אשתו פריידל, בנם חיים־יעקב ובתם חנה־גולדה
479. פסח הולמן ואשתו שרה
480. יצחק טורקניץ, אשתו רחל ובנם יוסף

481. מאיר הולמן, אשתו דבורה ו־4 ילדיהם
82. זאב וולקוביסקי ואשתו צביה
483. שלמה וולקוביסקי, אשתו בתיה וילדם
484. אהרן־בר רכט, אשתו וילדם
485. משה הולמן ואשתו
486. גרשון כץ ואשתו בתיה
487. אבא כץ, אשתו בוניה ו־2 ילדיהם
488. רחל כץ ובעלה
489. אלתר ביקמן ואשתו רבקה
490. יעקב ביקמן, אשתו חייקה ובנם יהודה
491. מאיר גלזרמן, אשתו אסתר ו־2 ילדיהם
492. לאה שיפמן
493. מאיר שיפמן, אשתו רבקה וילדיהם יצחק, לייבל, חיים וצירל
494. בלומה פיאלקוב ובתה מרים
495. יעקב גונין, אשתו רחל ו־4 ילדיהם
496. רייכל גונין, בעלה ו־2 ילדיהם
497. מיכל לוצקי, אשתו ו־2 בניהם
498. יוסף קפלנסקי, אשתו חיה ו־3 ילדיהם
499. יצחק עלשטיין, אשתו בתיה, בנם ישראל ובתם שרה
500. צביה וחשה־רחל קרנובסקי, מכפר צנה
501. חיה־שרה גולדמאן ובעלה יצחק
502. ראובן גולדמן, אשתו שיינדל ו־3 ילדיהם
503. ברל גולדמן, אשתו סוניה ו־4 ילדיהם
504. חשה גולמן, בנה יודל ובתה דבורה
505. משפחת לייזר־בר רזניק
506. איטקה רייזל כצמן
507. דבושה שכטר ובנה יצחק־שמואל
508. אבא ווילק אשתו חנה ו־3 ילדיהם
509. איצ׳ה דרוקר, אשתו טייבל ו־2 ילדיהם
510. מוטל דיאטלוביצקי, אשתו סוניה ו־2 ילדיהם
511. אהרן דיאטלוביצקי ואשתו באשקה
512. טילה־גיטל דיאטלוביצקי, בעלה וילדם
513. מאיר קרוגלין, אשתו צירל וילדיהם נחה. אברהם וינטל
514. הרשל פפיש, אשתו מינה ו־2 ילדיהם
515. נחום גולדמן, אשתו לאה ו־2 בנותיהם
516. מיכל ביילין, אשתו ציפה, בנם צבי ובנותיהם שפרה וחנה
517. יונה נובוגרודסקי ומשפחתו

רחוב ברודילובקה

518. יעקב לוין, אשתו ו־2 ילדיהם
519. זליג ליכטשטיין, אשתו חנה ובנותיהם חייטשה ופשה
520. מוליק ליכטשטיין, אשתו ו־3 ילדיהם
521. יוסף בלזובסקי ואשתו
522. יעקב אולייניק, אשתו הינדה וילדיהם
523. רחל צופריק
524. משה צופריק, אשתו וילדם
525. דוד דיטקובסקי, אשתו דבורה ו־3 ילדיהם
526. הניה מוצניק ו־4 ילדיה
527. נפתלי טורקניץ ואשתו דינה־רחל
528. יצחק טורקניץ, אשתו חנה ו־3 ילדיהם
529. אייזיק רוסמן, אשתו ו־4 ילדיהם
530. חנה טופצ׳יק
531. בן־ציון טופצ׳יק, אשתו קיילה ו־2 ילדיהם
532. פרומה טופצ׳יק, בעלה אהרן טורבציק וילדם מיכאל
533. יעקב נכנזון, אשתו רחל ו־2 ילדיהם
534. ביילה לוצקי
535. ראובן שטיינברג, אשתו רחל ו־3 ילדיהם
536. הרשל לאכובסקי, אשתו ו־3 ילדיהם
537. ידידיה קוציקובין, אשתו ובנם יעקב
538. הרשל גולדמן, אשתו, 2 בנים ובת
539. יוסף טריבוך, אשתו פרידה ו־3 ילדיהם
540. אביגדור עלברט, אשתו, בנם קופל ובת
541. אביגדור גוטרזון, אשתו ו־3 ילדים
542. יעקב קריקון, אשתו ובנם לייזר
543. יוסף קריקון, אשתו וילדם
544. יהודה קריקון, אשתו ו־2 ילדיהם
545. ינטל לוין, בנה יעקב ובתה
546. חינקה לוין, בעלה ו־2 ילדיהם
547. אסתר לוין, בעלה וילדם
548. אלקה לוין
549. מרל וילק־קרבצוק ומשפחתה
550. שפרינצל וילק־האס, בעלה ומשפחתה
551. שאול וילק ואשתו איידל
552. אברהם־יצחק וילק ואשתו חנה

553. מאיר בליאכר, אשתו רחל ו־3 ילדיהם
554. משפחת סלוצקי
555. הרשל ערדמן, אשתו ו־4 ילדיהם
556. ראובן קוניץ, אשתו אסנה ו־4 ילדיהם

רחוב אוקרונזנה

557. שמעון־אליהו וילדבסקי, אשתו מאשה ובנותיהם רייזל וחסיה
558. זרח קירזנר, אשתו ריבה ובתם רחל
559. אפרים קירזנר, אשתו ו־2 ילדיהם
560. סנדר קירזנר, אשתו וילדם
561. משה קירזנר, אשתו וילדם
562. יהודה גולמן, אשתו פרידה, בניהם צבי וברוך ובתם לאה
563. אהרן הוכשטין, אשתו ו־2 ילדיהם
564. לייבה הוכשטין, אשתו ו־2 ילדיהם
565. חנה אַלפינר וילדה
566. אהרן בלזובסקי, אשתו גולדה ובתם שרה
567. חוה לוצקי
568. משה קולניק, אשתו ו־2 ילדיהם
569. משה קמינוביץ, אשתו וילדם
570. יהושע ויונגסקי, אשתו ובנם
571. הרשל ויונגסקי, אשתו ו־4 ילדיהם
572. יעקב ויונגסקי ומשפחתו
573. בתו של יהושע, בעלה ו־2 ילדיהם
574. שלום שולמן, אשתו חיה ו־6 בנים ובנות
575. שלמה רייזין, אשתו לאה ו־4 ילדיהם
576. פנחס ויניק ואשתו
577. נעמי ויניק, בעלה וילדיהם
578. זלדה שכטר, ו־4 ילדיה
579. יעקב גאם, אשתו ו־5 ילדיהם
580. משה קוציקוביץ ואשתו לאה
581. דבורה פקץ ו־6 ילדיה
582. שמעון רייזין, אשתו ו־3 ילדיהם
583. משה רייזין, אשתו ו־4 ילדיהם
584. אלתר רייזין, אשתו פריידל ו־4 ילדיהם
585. ברוך כהן, אשתו וילדם
586. יעקב־מרדכי פלקסמן, אשתו פייגל, בנו־תיהם רחל ושרה ובניהם אשר ופסח

ועוד כאלף נפש, ששמותיהם אינם ידועים לנו — אלה הפליטים שנמלטו לעירנו

ת.נ.צ.ב.ה.

הרשימה סודרה ע"י חיים רובינראוט
בהשתתפותם של ליפא יוסילבסקי וחיים ציפרשטיין

ה ע ר ה: על אף המאמצים הרבים שהושקעו על־ידינו בריכוז שמות הקדושים איננו בטוחים שלא פסחנו על שמות קדושים ואלה מבין החיים אתנו שירגישו בחסרונם של מספר שמות או שמות שנשתבשו — מתבקשים להביא בחשבון את העבודה הקשה בריכוז החומר ואת גבול היכולת של העוסקים בכך ולא ידונונו לכף חובה.

ח. ר.

ז כ ר ?

יַעֲלֶה זִכְרוֹנָם שֶׁל אַנְשֵׁי עִירֵנוּ, יְהוּדֵי קוֹזַנְהוֹרוֹדוֹק, הַקְּדוֹשִׁים
וְהַטְּהוֹרִים, אֲנָשִׁים, נָשִׁים וָטַף, שֶׁהוּמְתוּ, נֶהֶרְגוּ, נִשְׁחֲטוּ, נִשְׂרְפוּ
נִטְבְּעוּ וְנֶחְנְקוּ עַל קִדּוּשׁ הַשֵּׁם בִּידֵי הַנָּצִים וּגְרוּרֵיהֶם.
יִתְגַּדַּל שְׁמָם לְעוֹלְמֵי־עַד וְיִתְקַדַּשׁ זִכְרָם לְנֵצַח־נְצָחִים.

רח' החול (זמד)

הרב ברמן, הרבנית ו־3 ילדיהם

1. שלמה קובל ואשתו חנה
2. רחל גוטליב ו־3 ילדיה
3. לייבקה לוצקי ואשתו שיינה חיה
4. רוזה גזונטרמן ו־2 ילדיה
5. פינצ'ה גלמן, אשתו חישה ו־4 ילדיהם
6. אהרן גלמן, אשתו חיה־טובה ובתם שיינדל
7. עזריאל גלמן, אשתו שיינדל, בתם ביילה ו־3 ילדיה
8 לייבה לטוכה, אשתו אטל, בנם מנשה ובתם שיינה־חיה
9. אליעזר פלוטניק, אשתו חנה, בנם שלום ובנותיהם ביילה ושושקה
10. רבקה קרופצ'יק
11. רבקה קושניר ובעלה
12. חישה ואלקה יודוביץ
13. נחמיה קוסובסקי, אשתו חיה, בתם פשה, בנם זבולון ו־2 ילדים קטנים
14. אשר ליפשיץ, אשתו סוניה ובנם ברוך
15. דרייפוס, אשתו פאיה ו־2 ילדיהם
16. נח גולדמן, אשתו רחל, בנותיהם רבקה ומלכה, בנם איסר ו־2 ילדים קטנים
17. אלמנת ברל לוצקי
18. א'צל לוצקי, אשתו חוה, בנם אברהם, בתם פרל ו־3 ילדים קטנים
19. משה גינזבורג ואשתו ליבה
20. סימקה זלוטניק ובנותיה חנה ולאה
21. חשקה יכניוק, בניה וולף ובר, בתה בשקה ו־2 ילדים קטנים
22. ביילה גלמן, בנה אברהם ובתה באשה
23. יעקב גלמן, אשתו איטקה ו־3 ילדיה
24. נחמה זלוטניק
25. אריה פלוטניק, אשתו חאשה ובנותיהם חיה ולאה
26. ישראל גלמן, אשתו חוה־צירל ובנותיהם חיה, לאה ורשקה
27. האחיות פרומה ומרים גאם
28. נפתלי קלינצ'יק, אשתו רבקה ובנותיהם
29. ראובן גלמן, אשתו חשקה ובניהם לייב־זלמן ודוד
30. גולדה גאס, בנותיה חיה וחוה ובניה אברהם, דב ויעקב
31. נח קלינצ'יק ואשתו חוה
32. צבי גאם, אשתו ביילה, בנותיהם יהודית ודובה ובניהם דניאל ווסמן
33. חנה גלמן, בנותיה מרים וחינה ובנה יעקב
34. מרדכי לוצקי, אשתו חיה־איידל, בנם משה ובת קטנה
35. ראובן טופצ'יק, אשתו חנה־רחל ובתם
36. שמואל קולניק ובניו יצחק־מאיר ויונה
37. משה יעקב גולדמן ואשתו בלומה
38. נפתלי ציפרשטיין ואשתו, בתם חיה־מלכה ובנם אברהם
39. מיכל ציפרשטיין ואשתו חיה
40. מרדכי ציפרשטיין ואשתו דבה

41. יוסף שמיד, אשתו שרה־דינה, בנם יעקב ו־4 ילדים קטנים
42. זליג זקלמן, אשתו חיה־גיטל, בתם רחל ו־4 ילדים
43. ברל ודינה לוין
44. פייבל שולמן, בנו משה ובתו מרים
45. נחמן דרבסקי, אשתו מאשה וילדם
46. אברהם גלמן, אשתו צביה ואחותו ביילקה
47. זוול גלמן ואשתו ברכה
48. יעקב שפירא, אשתו דינה ו־2 ילדיהם
49. מאיר שפירא
50. טויבה הולמן ו־3 ילדיה
51. הרשל כהן, אשתו חנה ו־3 ילדיהם
52. לאה כהן ו־2 ילדיה
53. הרשל סוסניק, אשתו צביה וילדם
54. יוסף הולמן, אשתו שרה, בנם איצה־בר ו־4 ילדים קטנים
55. איציק סוסניק, אשתו חנה ו־4 ילדיהם
56. הרשל סוסניק ואשתו רבקה
57. אייזיק סוסניק, אשתו ציפה וילדם
58. ינקל (הסולטיס) ואשתו נחמה
59. מיכל גולין, אשתו חוה, בניהם אהרן־אייזיק ומשה־אריה ובנותיהם חיה וברכה
60. לייב־וולף קנטור, אשתו דבושה ו־3 ילדיהם
61. אברהם זקלמן, אשתו, בנם דב ו־2 בנותיהם
62. חיה זקלמן
63. האלמנה נחמה, אשתו של יצחק־מיכל ה„זגר"
64. יעקב, בנו של יצחק־מיכל, אשתו ו־2 בנותיהם
65. יוסף גינזבורג, אשתו שרה־פייגל ו־2 ילדיהם
66. ביינה שוסטרמן ואשתו פייגל
67. באשה־איידל טופצ'יק, בנה בן־ציון ובתה חיה
68. שמואל טופצ'יק, אשתו חיה ו־2 ילדיהם
69. משה־יוסף שולמן, אשתו פריידל ו־2 ילדיהם
70. אהרן פלדמן, אשתו אסתר, בנם גצל ובתם
71. משה־לייב קנטור, אשתו פייגל, בנותיהם שרה־רבקה ובאשה, ובנם דב
72. פרץ („דער דייטש"), אשתו חיה וילדם
73. פנחס קולודני, אשתו פייגל ובנם צבי
74. דוד קולודני, אשתו זלדה ובנם יוסף
75. נתן טופצ'יק, אשתו ו־2 ילדיהם
76. נתן זרצקי, אשתו חיה ו־3 ילדיהם
77. משה קולודני, אשתו חנה ובתם צביה
78. חיים ציפרשטיין, אשתו אלישבע, בתם רייזל וילד קטן
79. ביינוש ציפרשטיין
80. לייבל טופצ'יק, אשתו קריינה, בתם צירל ובניהם אהרן־שמואל ויוסף
81. זלמן קירזנר, אשתו רבקה ובנותיהם גולדה ושרה
82. לאה אוסובסקי, בנה יעקב ובתה
83. משה־לייב קובל, ואשתו אסתר
84. מאיר קובל, אשתו סימה ו־4 ילדיהם
85. מנדל שולמן, אשתו באשקה, בנם הרצל ו־3 ילדים קטנים
86. אהרן פרלמן, אשתו, בניהם ברוך ואב־רהם, בתם ביילה וילדה קטנה
87. מרדכי קלינקובסקי, אשתו טויבה ובתם חנה
88. זליג פישמן, אשתו ו־3 ילדיהם
89. שמרל פישמן ואשתו חיה
90. ישראל פישמן, אשתו ו־2 ילדיהם
91. דוד פישמן, אשתו מיכלה ובניהם מאיר ואיציק
92. משה פישמן, אשתו רחל ו־2 ילדיהם
93. מלכה מרגולין
94. יעקב מרגולין, אשתו מרים וילדם
95. דוד גלינסון, אשתו חיה ו־4 ילדיהם
96. ירחמיאל בן מנדל הקצב, אשתו אֶטקה ו־2 ילדיהם
97. שושקה טופצ'יק ובנה זליג
98. יוסף איצלס, אשתו חיה, 2 ילדיהם ואחותו שיינדל

99. ברוך־נח שפירא, אשתו איטקה ו־4 ילדיהם

רחוב השוק (מארק)

100. אהרן בלובשטיין, אשתו רחל ו־4 ילדיהם
101. יוסף לוצקי, אשתו רחל־איידל ובתם חיה
102. מרדכי־ניסל קולניק, אשתו חנה ו־5 ילדיהם
103. אריה שברצמן ואשתו סלויקה
104. משה־יהודה שולמן, אשתו יהודית ובתם חיה
105. אלתר פישמן ואשתו ינטל
106. פרץ שולמן, אשתו רחל ו־2 ילדיהם
107. ברל שולמן, אשתו חנה ו־2 ילדיהם
108. אברהמל גלמן, אשתו איידל ובנותיהם רחל וחאשה
109. משה לוצקי, אשתו מרים וילדם
110. יוסף, אחיו של חיים־זליג המלמד, אשתו לאה ובנם משה
111. אליעזר שולמן, אשתו רבקה, בנותיהם מאשה, חישה ופייגל, וילדה קטנה
112. דב יודוביץ, אשתו וילדם
113. מרדכי פורטנוי, אשתו סוניה ובתם גישה
114. אלתר ווילק, אשתו חנה ובנותיהם רחל וחיה־שיינדל
115. יוסף ווילק ואשתו באשקה
116. משה דרבסקי, אשתו ביילה וילדם
117. נחמן שולמן, אשתו נחמה ו־2 ילדיהם
118. אלתר (חתן ה„פאַנס") אשתו לאה ו־3 ילדיהם
119. נחמן לוצקי, אשתו ומשפחתם
120. מאיר יסטרובלסקי ואשתו באַשקה
121. מרדכי אולייניק ובנותיו באשה וביילה
122. נחמה אולייניק, בתה באשקה ועוד בת
123. מנשה לטוכה, אשתו גישה ו־5 ילדיהם
124. וולף לטוכה, אשתו רחל ובתם שרה ז
125. יוסף לוצקי, אשתו רחל־איידל ובתם חיה
126. אַלקה לוצקי, בנה משה ו־3 ילדותיה
127. זליג לוצקי ואשתו
128. ירחמיאל לוצקי ואשתו
129. משה־לייב קובל, אשתו אַלקה־רושה ובנו תיהם חוה־צירל, מיכלה וחיה
130. רייזל ברודניצקי
131. יעקב ווילק ו־2 ילדיו
132. הרשל קולניק ואשתו
133. ברוך שפירא, אשתו איטקה ו־3 ילדיהם
134. מנשה שבץ ואשתו דובה
135. לייבל שבץ, אשתו רבקה ו־3 ילדיהם
136. אשקה בייגלמן, בניה לייבל ודוד ו־3 בנותיה
137. מרדכי שבץ ואשתו ברריינה
138. שמואל גלמן, אשתו צ׳רנה ו־4 ילדיהם
139. יהושע לטוכה ואשתו פרריידל
140. נוטקה קושניר ואשתו פרריידל
141. יודל קושניר, אשתו חישקה, בתם באשקה ו־4 ילדיהם
142. הרשל שברצמן, אשתו נחמה, בנם יעקב ו־4 ילדיהם
143. מנדל הקצב, אשתו וילדיהם
144. אברהם־צבי לפצקי, אשתו לאה, בנם נחמן ובנותיהם אַלקה, טייבל ושרה
145. ישראל גלמן, אשתו נחמה ו־4 ילדיהם
146. אליעזר שבורין, אשתו רבקה ו־5 ילדיהם
147. יעקב כצמן, אשתו ליבה־חיה וילדם
148. שמואל טופצ׳יק, אשתו רייזל, בתם באשקה, בנם חיים ו־3 ילדים קטנים
149. משה כהן, אשתו צירל וילדם
150. ברל הולמן, אשתו מרים ו־2 ילדיהם
151. צביה דרבסקי
152. משה דרבסקי ואשתו גולדה
153. נחמן בייגלמן, אשתו שרה ו־2 ילדיהם
154. יעקב כהן, אשתו פייגל ובנם יצחק
155. חנה בכובציק, בנותיה באשקה ורחל ובנם יצחק
156. בן־ציון שו״ב רודמן, אשתו רחל ו־2 ילדיהם
157. שרה רודמן ובתה חוה

158. השו"ב ר' יעקב רודמן, אשתו מילה וילדם

רחוב לאכבה

159. ירחמיאל דרבסקי, אשתו אסתר ובתם ינטל
160. הרשל ליכטשטיין ואשתו גולדה
161. ראשה היתומה
162. אביגדור קורובוצ'קו, אשתו באשקה ו־2 ילדיהם
163. דבושה קורובוצ'קו
164. אליעזר הולמן, אשתו פייגל ו־3 ילדיהם
165. אברהם הולמן
166. דניאל הולמן, אשתו ו־2 ילדיהם
167. לאה אולייניק
168. יוסף גאם, אשתו באשקה וילדם
169. חיים ליפשיץ, אשתו דבורה ו־2 ולדיהם
170. נחום קולניק, בניו נפתלי ופייבל ובנותיו לאה וצירל

מאַידאַן

171. שמעון פלוטניק ואשתו טויבה
172. פייגל דרבסקי בנותיה דובה ושרה
173. שמשון לפצקי ואשתו שרה
174. חיים מילמן, אשתו אסתר ובנם
175. עקיבא הקצב, אשתו וילדם
176. אבא קנטור, אשתו ו־3 ילדיהם
177. מאיר קריקון, אשתו סימה ו־5 ילדיהם

ת.נ.צ.ב.ה.

הרשימה סודרה ע"י אברהם־שמואל זלוטניק

לוח־שיש לזכר קדושי קהילות לונינץ וקוז'נהורודוק, שהוצב בבית־הכנסת דחסידי סטולין־קארלין בתל־אביב

בני לוניניץ וקוזנהורודוק בישראל*)

(הרשימה מסודרת לפי א"ב ושנת העליה ארצה עד השואה)

אולייניק, שניאור בן משה ומשפחתו (ל)	עלה	ב־1925,	גר	בתל־אביב
אולייניק חנה בת משה (ל)	"	ב־1932	"	"
אולייניק, פסל בת משה (ל)	"	ב־1934	"	בכפר־אזר
אייזנברג, חיים בן חצקל ומשפחתו (ל)	"	ב־1940	"	בתל־אביב
אקרמן, יצחק בן משה ז"ל ואשתו איטקה בת אלתר פלוטיק (ל)	"	ב־1925	"	בחיפה
אקרמן, מיכאל בן משה ואשתו פריידל בת לייזר־בר רזניק (ל))	"	ב־1936	"	"
אקרמן, משה בן אהרן ז"ל ואשתו חיה־גיטל (ל)	"	ב־1936	"	"
אקרמן—בלובשטין, רות בת משה (ל)	"	ב־1933	"	"
אקרמן—וילק, שושנה בת משה (ל)	"	ב־1936	"	"
אקרמן—פוך, ברוריה בת משה (ל)	"	ב־1929	"	"
ברודניצקי, יעקב בן דוד (ל)	"	ב־1939	"	בתל־אביב
גוטליב צבי בן ישראל ואשתו (ל)	"	ב־1921	"	"
גולוב, אריה ומשפחתו (ל)	"	ב־1934	"	"
גורליק, עליזה בת הרב ר' הלל (ק)	"	ב־1925	"	"
גורניאנסקי—לוינטן, ליובה בת חיים (ל)	"	ב־1933	"	"
גם, דוד בן זוסמן (ק)	"	ב־1938	"	מעוז חיים
גמפל, פסח ואשתו לאה בת משה־יצחק פלקסמן (ל)	"	ב־1938	"	בתל־אביב
גנדלר, יחזקאל בן נח (ל)	"	ב־1925	"	בקרית־חיים
גרצולין, משה בן דוד־ליטמן (ל)	"	ב 1933	"	בנתניה
דומניץ, דוד ואשתו גניה בת זאב וולקוביסקי (ל)	"	ב־1925	"	בתל־אביב
דומניץ, משה'ל בן הרשל ומשפחתו (ל)	"	ב־1934	"	בחיפה
דורצין, יכנה בת יהודה (ל)	"	ב־1925	"	בכפר־יונה
דורצין, אהרן בן יהודה (ל)	"	ב־1934	"	בנתניה
דורצין, יהודה ז"ל ואשתו ברכה ז"ל (ל)	"	ב־1935	"	בתל־אביב
דורצין—ליכטיגשטין, חיה בת יהודה (ל)	"	ב־1935	"	נתניה
דיאטלוביצקי, משה בן יוסף (ל)	"	ב־1925	"	בגבת
דיאטלוביצקי, ישראל בן יוסף (ל)	"	ב־1930	"	"
דיאטלוביצקי, יונה בן יוסף (ל)	"	ב־1935	"	בחיפה
דיכטיאר, זאב בן חיים (ל)	"	ב־1925	"	בתל־אביב
דרבסקי, דניאל בן ברוך ז"ל ואשתו דינה ומשפחתו (ל)	"	ב־1924	"	"
דרבסקי—בלזנהיים, מלכה בת דניאל (ל)	"	ב־1925	"	"
דרבסקי—דורון, שמואל בן דניאל (ל)	"	ב־1925	"	"
דרבסקי, משה בן ברוך ואשתו רחל בת אהרן־אשר כהן (ל)	"	ב־1933	"	"
דרבסקה, מאשה בת שלמה אליעזר ז"ל (ל)	"	ב־1935	"	"

*) יוצאי לוניניץ מסומנים ב־„ל" סגורה (ל), ואילו יוצאי קוז'נהורודוק — ב־„ק" סגורה (ק).

וינוגרד—גפני, אברהם בן ברוך ומשפחתו (ל)	עלה	ב־1925	גר	ברמת־השרון
וינוגרד—קוסטומלסקי, שושנה בת ברוך (ל)	"	ב־1925	"	בתל־אביב
וינוגרד, בנימין בן ברוך (ל)	"	ב־1930	"	בחיפה
וילק, יעקב בן אברהם יצחק ז"ל (ל)	"	ב־1925	"	בגבת
וילק—וגנר, צפורה בת אברהם יצחק (ל)	"	ב־1932	"	בחולון
וילק, ישעיהו בן אברהם־יצחק (ל)	"	ב־1934	"	"
וילק—פורטנוי, חוה בת אברהם־יצחק (ל)	"	ב־1935	"	"
וילק, דוד בן מרדכי ומשפחתו (ל)	"	ב־1934	"	בתל־אביב
וילק, אריה בן ישעיהו (ל)	"	ב־1938	"	בחיפה
ויניק, ברוך־לייב בן פנחס (ל)	"	ב־1933	"	"
זאבי—וילק, יוסף בן שאול ומשפחתו (ל)	"	ב־1925	"	בתל־אביב
זלוטניק, בן־ציון בן אריה ואשתו פסיה (ל)	"	ב־1937	"	בכפר־סבא
זמודיאק, יעקב־צבי בן אליעזר חיים ומשפחתו (ל)	"	ב־1925	"	בתל־אביב
זמודיאק, יצחק בן יעקב־צבי (ל)	"	ב־1925	"	"
זמודיאק, משה בן יעקב־צבי (ל)	"	ב־1925	"	"
זמודיאק, זאב בן יעקב־צבי (ל)	"	ב־1925	"	"
זמודיאק, אליעזר חיים ז"ל ואשתו מינה ז"ל (ל)	"	ב־1937	"	"
זקהיים, אברהם משה ואשתו (ל)	"	ב־1935	"	"
זקהיים—אלטשולר, פייגה בת אברהם־משה	"	ב־1936	"	"
חבטיוק—אחיטוב, גרשון בן יעקב־בר (ל)	"	ב־1937	"	בירושלים
חבטיוק, שלמה בן יעקב־בר (ל)	"	ב־1940	"	"
טופציק—יונאית, אלתה בת מיכל (ל)	"	ב־1925	"	בקרית־חיים
טופציק—קירזנר, עטרה בת מיכל (ל)	"	ב־1937	"	ברמת־השרון
טרייסטר, משה ומשפחתו (ל)	"	ב־1935	"	בחולון
יודוביץ, ברל ומשפחתו (ל)	"	ב־1935	"	בתל־אביב
לוין, יצחק בן שלמה ואשתו חנה־מלכה ז"ל (ל)	"	ב־1934	"	"
לוין, צבי בן יצחק (ל)	"	ב־1934	"	"
לוין, זלמן בן יצחק (ל)	"	ב־1934	"	"
לוין, דב בן יצחק (ל)	"	ב־1934	"	"
לוין, אייזיק בן יצחק (ל)	"	ב־1934	"	"
לוין, יעקב בן יצחק (ל)	"	ב־1934	"	"
לוין, יפה בת יצחק (ל)	"	ב־1934	"	"
לוין, בלהה בת יצחק (ל)	"	ב־1934	"	"
לוין, אריה בן יצחק (ל)	"	ב־1935	"	"
לוצקי, בן־ציון בן אבר (ל)	"	ב־1925	"	"
לוצקי, מיכל בן אבר ז"ל (ל)	"	ב־1935	"	"
לוצקי, מיכל בן אבר ומשפחתו (ל)	"	ב־1935	"	"
לוצקי—קרימלובסקי, בתיה בת מיכל (ל)	"	ב־1935	"	"
לוצקי—בירנבוים, שושנה בת משה יצחק (ל)	"	ב־1935	"	"
לוצקי, זאב בן ברוך מכפר ויצין	"	ב־1938	"	בחיפה

לוצקי, צפורה בת ברוך מכפר ויצין	עלתה	ב־1938	גרה בתל־אביב
לטוכה, מאיר בן ברוך־גרשון (ל)	עלה	ב־1935	גר ברמת־יצחק
לילנברג—מלכין, רנה (אירקה) בת קלמן (ל)	〃	ב־1938	〃 בחולון
לפצקי—מורגנשטרן, חנה (ק)	〃	ב־1935	〃 בראשל״צ
לרמן—בן עמי, ברל ומשפחתו (ל)	〃	ב־1925	〃 בתל־אביב
מוצניק, הרצל בן אשר ואשתו פריידל שכטר ומשפחתם (ל)	〃	ב־1935	〃 ברמת־יצחק
הרב מרגלית, מיכל בן עובדיה טריבוך (ק)	〃	ב־1924	〃 בחיפה
סרברובסקי, דוד בן חיים (ל)	〃	ב־1934	〃 בתל־אביב
פומרנץ—גלבהר, שרה (ל)	〃	ב־1932	〃 בתל־אביב
פורז, חיים (ל)	〃	ב־1934	〃 בצפת
פינסקי, משה ז״ל ואשתו פייגה ז״ל (ל)	〃	ב־1926	〃 בתל־אביב
פינסקי־ברימברג אסתר בת משה (ל)	〃	ב־1933	〃 בחיפה
פישמן, זיוה בת דוד (ק)	〃	ב־1923	〃 בכפר בילו
פישמן—גרוסברג, לולה בת דוד (ק)	〃	ב־1925	〃 בתל־אביב
פישמן, ברל בן דוד (ק)	〃	ב־1935	〃 〃
פישמן—לכוביץ, רבקה בת דוד (ק)	〃	ב־1934	〃 〃
פישמן—יפה, בת שמרל (ק)	〃	ב־1934	〃 בכפר בילו
פלדמן, עזריאל (ל)	〃	ב־1939	〃 בנס־ציונה
פלוטניצקי, יהודה ז״ל (ל)	〃	ב־1921	〃 בתל־אביב
פלוטניצקי, זרח בן יהודה ואשתו זיסל (ל)	〃	ב־1921	〃 ברמת־השרון
פלוטניצקי, דוד בן זרח ומשפחתו (ל)	〃	ב־1921	〃 בתל־אביב
פלוטניצקי, אליהו בן זרח (ל)	〃	ב־1930	〃 〃
פלוטניצקי נחמן בן זרח ז״ל (ל)	〃	ב־1921	〃 〃
פלוטניצקי, שרגא בן זרח ומשפחתו (ל)	〃	ב־1921	〃 〃
פלוטניק, אשר בן דוד (ל)	〃	ב־1923	〃 בחיפה
פלוטניק, דוד ואשתו חנה (ל)	〃	ב־1925	〃 〃
פלוטניק—קרבציק, בלהה בת דוד (ל)	〃	ב־1925	〃 בקרית־חיים
פלוטניק—פומרנץ, שרה בת דוד ומשפחתה (ל)	〃	ב־1925	〃 בחיפה
פלוטניק, שרגא בן דוד (ל)	〃	ב־1925	〃 〃
פלוטניק—קורמן, ברוריה בת דוד (ל)	〃	ב־1925	〃 〃
פלוטניק—שרייבר, זיוה בת דוד (ל)	〃	ב־1925	〃 〃
פלוטניק—קורמן, פנינה בת שמעון (ל)	〃	ב־1926	〃 בחיפה
פלוטניק, אורי בן אלתר ואשתו גלה בת הרשל דומניץ (ל)	〃	ב־1935	〃 בחיפה
פלושניק, זכריה בן מאיר (ל)	〃	ב־1939	〃 בית־מרדכי
פלח—פוטוריצקי, מלכה בת אברהם (ל)	〃	ב־1935	〃 בתל־אביב
פלט—קובלנץ, מנוחה בת אבא (ל)	〃	ב־1934	〃 〃
פלט, צרנה בת אבא ז״ל (ל)	〃	ב־1935	〃 〃
פלקסמן, צבי בן משה־יצחק ומשפחתו (ל)	〃	ב־1925	〃 〃
פלקסמן, משה יצחק ז״ל (ל)	〃	ב־1936	〃 〃
פלקסמן—אנגלברג, לאה בת צבי מכפר בוסטין	〃	ב־1925	〃 〃
פלקסמן—פודמרנר, ליובה מכפר בוסטין	〃	ב־1933	〃 〃

פסטרניאק, נח ומשפחתו (ק)	עלה	ב־1923	גר	בחדרה
פרישקולניק, אברהם בן שמאי (ל)	"	ב־1934	"	בתל־אביב
פרפליוציק—פרלמן, אברהם בן מרדכי ומשפחתו (ל)	"	ב־1925	"	"
פרפליוציק, מרדכי ז״ל (ל)	"	ב־1928	"	"
פרפליוציק—פארי, אהרן בן יעקב (ק)	"	ב־1925	"	"
פרפליוציק—גולדברג, אסתר בת יעקב (ק)	"	ב־1926	"	"
פרפליוציק, ברוך בן יעקב (ק)	"	ב־1934	"	בחולון
פרפליוציק, אברהם בן יעקב (ק)	"	ב־1933	"	בתל־אביב
פרפליוציק, ר׳ יעקב בן הרב ר׳ אהרן ז״ל ואשתו חוה (ק)	"	ב־1935	"	בתל־אביב
פרפליוציק, מינה (ק)	"	ב־1933	"	בגנוסר
פרפליוציק, משה בן יהושע־אליעזר (ל)	"	ב־1937	"	בתל־אביב
פרפליוציק—קושניר, ברכה בת יהושע אליעזר (ל)	"	ב־1938	"	בגבת־ברנר
צוקרמן, אליהו בן אהרן (ל)	"	ב־1935	"	בקרית־חיים
ציפקין, בנימין בן גדליהו (ל)	"	ב־1939	"	בחיפה
ציפרשטיין, אהרן בן יצחק ומשפחתו (ל)	"	ב־1925	"	בתל־אביב
ציפרשטין, מיכאל בן אשר (ל)	"	ב־1925	"	בגבת
ציפרשטין—גולדהור, חסיה בת יצחק (ל)	"	ב־1926	"	בחיפה
ציפרשטין, רבקה בת אשר (ל)	"	ב־1933	"	בגבת
ציפרשטין, חיים בן אשר (ל)	"	ב־1937	"	בחולון
קוטנר, אליעזר ובנו אשר (ל)	"	ב־1934	"	בחדרה
קולה, יעקב בן ישראל־יהודה ואשתו פסל בת משה טריגון (ל)	"	ב־1934	"	בתל־אביב
קולדני—פרס, פניה בת יהודה־לייב (ל)	"	ב־1933	"	בירושלים
קוניק, שלמה־צבי (ק)	"	ב־1937	"	בחיפה
קוניק, אליעזר (ק)	"	ב־1939	"	ברמת־הכובש
קופליק—הלר, דבורה (ל)	"	ב־1934	"	בתל־אביב
קופרמן, יוסף בן אהרן (ל)	"	ב־1924	"	בתל־אביב
קוציקוביץ, דב (ק)	"	ב־1934	"	בחדרה
קוציקוביץ, מרדכי (ק)	"	ב־1934	"	בתל־אביב
קוציקוביץ, דבורה בת ישראל (ל)	"	ב־1935	"	בכפר־אתא
קלינציק—קולני, יעקב בן דוד (ל)	"	ב־1925	"	בתל־אביב
קלינציק—רמלר, יפה בת דוד (ל)	"	ב־1930	"	בכפר־סירקין
קלינציק, צבי (ל)	"	ב־1925	"	בטבריה
קסלר—בן־נחום, נחמה בת יהודה (ל)	"	ב־1935	"	בחולון
קפליאנסקי, יונה־לייב בן מאיר (ל)	"	ב־1925	"	בתל־אביב
קפליאנסקי, קלמן בן מאיר (ל)	"	ב־1931	"	"
קפלינסקי—בן־צבי, ישראל בן אהרן צבי (ל)	"	ב־1922	"	בפתח־תקוה
קפלינסקי, אהרן צבי ז״ל (ל)	"	ב־1935	"	בתל־אביב
קפלינסקי, יפה בת אהרן צבי (ל)	"	ב־1934	"	"
קורמן, אהרן (ק)	"	ב־1925	"	בחיפה
קרוגלין—רכבלסקי, רחל בת יצחק דוד (ל)	"	ב־1935	"	בתל־אביב
קשטן, יעקב ז״ל ואשתו שרה בלומה ז״ל (ל)	"	ב־1922	"	"
קשטן, אהרן בן יעקב ז״ל (ל)	"	ב־1922	"	"

קשטן, אליהו ואשתו פרידל ז"ל (ל)	עלה	ב־1922	גר	בתל־אביב
קשטן, אשר בן יעקב (ל)	"	ב־1922	"	"
קשטן, יוסף בן יעקב ומשפחתו (ל)	"	ב־1922	"	"
קשטן—גליקמן, חסיה בת יעקב (ל)	"	ב־1931	"	"
רודמן, אברהם־חיים בן ישמואל (ק)	"	ב־1939	"	"
רזניק, אהרן בן אליהו־אריה (ל)	"	ב־1939	"	"
רזניק, לייזר־בר ז"ל ואשתו (ל)	"	ב־1935	"	"
רזניק—פולסקי, ברכה בת לייזר בר (ל)	"	ב־1940	"	בחיפה
שוחט, זהבה בת נחום (ל)	"	ב־1932	"	בתל־אביב
שולמן—מאיר, פרידה בת אברהם (ל)	"	ב־1935	"	"
שטופמן, צבי (ק)	"	ב־1934	"	בחיפה
שכטר, זליג ואשתו גולדה בת מאיר קוזניץ (ל)	"	ב־1933	"	ברמת יצחק
שניידרמן, אהרן בן אברהם־יצחק (ל)	"	ב־1934	"	בחולון
שפירא, זיסל (ק)	"	ב־1936	"	בתל־אביב
שפירא, ישעיהו (ק)	"	ב־1936	"	"

ניצולי השואה שעלו לישראל בשנים 1943—1951

אייזנברג, ויציה בת חצקל (ל)	עלתה	ב־1949	גרה	בתל־אביב
אייזנברג, חסיה בת חצקל (ל)	"	ב־1949	"	"
אייזנברג, נח בן חצקל (ל)	עלה	ב־1950	גר	בתל־אביב
אלפינר, ישראל בן אלחנן (ק)	"	ב־1943	"	בפתח־תקוה
אלשטיין, יעקב בן יצחק ומשפחתו (ל)	"	ב־1950	"	בחיפה
ארדמאן, יוסף בן צבי (ל)	"	ב־1947	"	בנתניה
בוברוב, צבי בן אליעזר (ל)	"	ב־1946	"	בקבוץ מזרע
בסביץ, איסר בן אברהם זאב (ל)	"	ב־1949	"	בתל־אביב
בסביץ, טוביה בן אברהם זאב (ל)	"	ב־1949	"	בחדרה
בלובשטיין יצחק (ל)	"	ב־1950	"	בתל־אביב
גוטליב, יוסף ומשפחתו (ל)	"	ב־1951	"	ברמת־יצחק
גולדשמיד, זאב בן אשר ומשפחתו (ל)	"	ב־1947	"	בחדרה
גולובי, מרדכי בן משה (ל)	"	ב־1944	"	בתל־אביב
גורודצקי—זכאי, אברהם בן אייזק (ל)	"	ב־1944	"	"
גזונטרמן, משה־לייב (ק)	"	ב־1944	"	"
גיטלר, נחום ומשפחתו (ל)	"	ב־1944	"	"
גינזבורג, יוסף בן ר' אהרן (ל)	"	ב־1948	"	בתל־אביב
גלאוברמן—אוזכובסקה, אלזה בת יעקב ובעלה (ל)	"	ב־1944	"	ברמת־גן
גלאוברמן, איזה (ל)	"	ב־1950	"	בתל־אביב
גלאוברמן, יעקב בן פנחס (ל)	"	ב־1950	"	"
גלאוברמן, ראובן ומשפחתו (ל)	"	ב־1950	"	בגבעים
גם דב (ק)	"	ב־1945	"	בכפר חסידים

גנדלר, ברוך (קוצה) בן נח ומשפחתו (ל)	עלה	ב־1945	גר	בכפר חסידים
גנדלר, דוד בן נח ומשפחתו (ל)	"	ב־1949	"	"
גנדלר, מאיר (בבל) בן נח ואשתו אסתר בת מיכאל טופציק (ל)	"	ב־1949	"	"
גרצולין חנה ז"ל (ל)	"	ב־1950	"	בתל־אביב
גרצולין, פניה בת דוד־ליטמן (ל)	"	ב־1950	"	"
גרצולין, סנדר בן דוד־ליטמן (ל)	"	ב־1950	"	"
גרצולין, צבי בן דוד ליטמן (ל)	"	ב־1949	"	ברמת־יצחק
גרצולין, חיותה בת דוד ליטמן (ל)	"	ב־1950	"	בתל־אביב
גרשטיין, שמואל בן משה ז"ל ומשפחתו (ל)	"	ב־1947	"	בחיפה
דיכטיאר, סייבל בן חיים ומשפחתו (ל)	"	ב־1948	"	בתל־אביב
הולצמן, צבי בן ר' ישראל פרץ (ל)	"	ב־1948	"	"
הופשטיין, יעקב בן שלמה ואשתו (ל)	"	ב־1950	"	"
וילדבסקי, זלמן בן אליהו (ל)	"	ב־1948	"	בנתניה
וילק, יצחק בן אליהו (ק)	"	ב־1949	"	בתל־אביב
וילק, שפרינצה בת אברהם יצחק (ל)	"	ב־1948	"	"
זלוטניק, אברהם שמואל (ק)	"	ב־1948	"	"
זלוטניק—קדישין, הדסה בת דוד (ל)	"	ב־1943	"	בפתח־תקוה
זוליאר—בוירסקי, לייבל בן הרב אלתר־יהודה ומשפחתו (ל)	"	ב־1951	"	בסוכמתא
זמודיאק, הרש־לייב בן משה אליעזר ומשפחתו ל)	"	ב־1948	"	ביהוד
זמודיאק, מאיר לייב ומשפחתו (ל)	"	ב־1949	"	בכפר־אונו
זמודיאק—גריבר, רסל בת מאיר־לייב ומשפחתה (ל)	"	ב־1949	"	בכפר־אונו
זמודיאק—הרץ, חנה בת מאיר־לייב ומשפחתה (ל)	"	ב־1949	"	בקרית בורכ.
זקהיים, יוסף בן אברהם־משה ואשתו (ל)	"	ב־1951	"	בירושלים
טופציק, דוד בן מיכאל ומשפחתו (ל)	"	ב־1948	"	בקרית־חיים
טקץ, יהושע בן ברוך ומשפחתו (ל)	"	ב־1948	"	בחיפה
טקץ, נפתלי בן ברוך ומשפחתו (ל)	"	ב־1948	"	"
טריבוך, רייזל בת ברוך יצחק ומשפחתו (ל)	"	ב־1949	"	בתל־אביב
טריבוך, שרה בת ברוך יצחק ומשפחתה (ל)	"	ב־1949	"	בכפר־סירקין
יוסלבסקי, ליפה בן תיאודור (ל)	"	ב־1945	"	בתל־אביב
יוסילבסקי רבקה ומשפחתה (ל)	"	ב־1949	"	ברמת־גן
כהן, צבי (ק)	"	ב־1947	"	בקרית־חיים
כהן—אברשטיין, קריינה בת אהרן־אשר ומשפחתה (ל)	"	ב־1949	"	בתל־אביב
כצמן, אסתר־פייגה בת יהושע ומשפחתה (ל)	"	ב־1950	"	ברמת השרון
לוין, יעקב (קוסיא) בן צבי ומשפחתו (ל)	"	ב־1949	"	בחולון
לוצקי, אלחנן בן חיים ומשפחתו (ל)	"	ב־1949	"	בתל־אביב
לילנברג—שנור, ליובה בת קלמן ומשפחתה (ל)	"	ב־1949	"	"
לטוכה, יהודה (ק)	"	ב־1948	"	"
לכוביצקי, מוטל בן שמעון ואשתו סטירקה בת יצחק מוליאר (ל)	"	ב־1949	"	ברמלה

מוזיקנט, יעקב בן בר־לייב ומשפחתו (ל)	עלה	ב־1949	גר	ברמת־יצחק
מוליאר—ויטמן, רבקה בת יצחק ומשפחתה (ל)	"	ב־1949	"	ברמלה
מזא"ה—לוין, שרה בת מיכאל (ל)	"	ב־1943	"	בתל־אביב
מיכלסון—פייגנבוים, ברוך ומשפחתו (ל)	"	ב־1950	"	"
ניימן, בבל ומשפחתה (ק)	"	ב־1948	"	ברמלה
ניימן, חיה בת בן־ציון ומשפחתה (ל)	"	ב־1949	"	בחיפה
סטולר, אשר בן בנימין (ל)	"	ב־1945	"	ברעננה
סלוצקה—פרפליוציק, הניה ומשפחתה (ל)	"	ב־1947	"	בתל־אביב
פיין, מרדכי בן דוד ומשפחתו (ל)	"	ב־1949	"	"
פינקל—שיינברג, מניה ובתה (ל)	"	ב־1945	"	"
פלדמן, ביילה (ל)	"	ב־1948	"	בתל־אביב
פלדמן, חנצה ומשפחתה (ל)	"	ב־1948	"	"
פלדמן, זאב בן שלום (ל)	"	ב־1946	"	בקרית־חיים
פלדמן, שלמה (ק)	"	ב־1948	"	בחדרה
פלוטניק, יוסף בן מאיר (ל)	"	ב־1948	"	בחיפה
פלוטניק, מאיר בן אלתר ומשפחתו (ל)	"	ב־1948	"	"
פלט, בן־ציון בן אבא (ל)	"	ב־1949	"	בעפולה
פלט, מנדל בן אבא (ל)	"	ב־1948	"	בחיפה
פלקסמן, אליעזר בן יעקב מרדכי ומשפחתו (ל)	"	ב־1949	"	ברמת־יצחק
פלקסמן נח (ל)	"	ב־1950	"	בחיפה
פרומקין, שמעון בן מאיר ומשפחתו (ל)	"	ב־1949	"	בבית־שאן
פרידמן, יוסף בן פייבל ומשפחתו (ל)	"	ב־1944	"	בחולון
פרפליוציק—גרוסמן, סופיה בת יצחק־זאב ומשפחתה	"	ב־1950	"	בתל־אביב
ציילינגולד, יעקב בן איסר (ל)	"	ב־1949	"	בחיפה
ציפרשטיין, משה מכפר צנה	"	ב־1947	"	בחיפה
ציפרשטיין, צבי מכפר צנה	"	ב־1949	"	בתל־אביב
ציפרשטיין, פייבל בן דוד ומשפחתו (ל)	"	ב־1950	"	בחדרה
צרטוק, אשר בן צבי (ל)	"	ב־1948	"	בגדרה
קוניץ, יצחק בן מאיר ומשפחתו (ל)	"	ב־1948	"	בתל־אביב
קופליק, מיכאל (ל)	"	ב־1948	"	בעכו
קוציקוביץ, צבי בן יהודה־זאב (ל)	"	ב־1946	"	בתל־אביב
קסלר—אהרוני, דוד בן אהרן (ל)	"	ב־1943	"	בתל־אביב
קרוגלין—רוזנטל, אשר בן יעקב ז"ל (ל)	"	ב־1944	"	בגבת
קריקון, משה יהודה בן אליעזר (ל)	"	ב־1948	"	בחיפה
רובינשטיין, חיים בן משה־יוסף ואמו מכלה (ל)	"	ב־1948	"	בתל־אביב
רובינשטיין, אברהם ומשפחתו (ל)	"	ב־1949	"	בחולון
רוזנקרנץ, גיטל בת יעקב־לייב ומשפחתה (ל)	"	ב־1949	"	בלוד
רייזין, צבי בן אלתר (ל)	"	ב־1949	"	בעכו

ניצולי השואה שנשארו בתפוצות הגולה

בלונינין וערי ברית־המועצות

גוטליב, מוטל בן ישראל
גומר, לייבל בן יהודה
גרצולין, ברוך בן דוד־ליטמן
דננברג, לייבל (פאראחונסקר)
זמודיאק, משה בן מאיר־לייב
הופשטיין, נחמיה בן שלמה
ונדרוב, זלמן בן ברוך
כץ, מורה בן שלמה
ליכטשטיין, חיים בן זליג
מוצניק, יצחק בן אשר
לוצקי, בתיה בת משה־יצחק
לוצקי, דוד בן משה־יצחק
לוצקי, לייבל בן משה־יצחק
לוצקי, אחים מוולקה (2)
סנדרוק, מיירים בן אברהם
עלפינר שלמה בן אברהם
עפשטיין, דוד בן ליישקה
פיאלקוב, בתיה בת נחמן
פיאלקוב, זליג
פינחוסוביץ, הנך בן גרשון
פינחוסוביץ, זליג בן גרשון
פלושניק, אברהם בן מאיר
פלושניק, משה בן מאיר
קרוגלין, איסר בן יצחק־דוד
קרופציק, צבי
רזניק, אשר־זליג

בארגנטינה

לוצקי, צדוק ומשפחתו (ק)

בברזיליה

בלוהוסקי, שמואל בן ישראל
דיאטלוביצקי, איצל בן אהרן
דיאטלוביצקי, בולק בן אהרן
דרוקר, סוניה בת יצחק
דרבסקי, משה בן ירחמיאל (ק)

בארצות־הברית

אקסלרד, ליאון וליזה ובנם קלה
ברומברג, יוסף בן יצחק
בסביץ, השקה בן אברהם־זאב
גקלמן, מנדל בן עובדיה
גינזבורג, אורצה בן יצחק
לוצקי, צבי בן חיים
לוצקי אהרן (ק)
מאַלאַכובסקי, מיכל בן יחיאל
פינסקי, חיים בן משה
פינסקי, רחל בת משה
פינסקי־הופשטיין, לאה בת משה ובתה
קפלאנסקי, שלמה בן מאיר ומשפחתו

בפולין

באומן, יעקב
בוברוב־וליכובר, גולדה בת אליעזר ומשפחתה
וילק צבי ומשפחתו (ק)
לבשיק, בתו של לייבה ומשפחתה
לוין, בתו של משה־ישראל ומשפחתה
לוצקי, יעקב בן אברהם ואשתו קסלר שרה
פלקסמן, מרדכי־יוסף בן נח ומשפחתו
פלקסמן, צינה בת נח ומשפחתה
רובינראוט, צבי בן משה־יוסף
רייזין, משה בן אלתר

בצרפת

גורביץ, לולה בת חנן
פלקסמן, משה בן נח ומשפחתו
רובינראוט, אברהם בן אפרים־יצחק
רובינראוט, שמאי בן אפרים־יצחק

בבלגיה

אפשטיין, איזה בת ליישקה, בעלה דובורושקס עזריה ובנם יאשה

באוסטריה

טורקניץ, שלמה בן אשר ומשפחתו
מטילסקה יהודית ומשפחתה

בגרמניה

גלזרמן, יצחק בן אברהם

נ ע ד ר י ם

דניאל דרבסקי

חסון וגבה קומה היה דניאל. בחברתו שררה תמיד השמחה. נולד בקוזנהורודוק. בעודו נער התחיל כבר לעבוד וללמוד מלאכת הטיחות ועשית תנורים אצל ר' מרדכי פרפלוציק בלונינץ. בימי המלחמה העולמית הראשונה כשנפסקה עבודת הבניה, למד אפיה ועבד אצל מרת חיה העניע. מספרים, שדניאל היה לוקח תחת שתי זרועותיו שני שקי קמח ומעבירם ממקום למקום בלי התאמצות יתרה. מעבודת הצבא שוחרר מפני שהיה קצר ראיה. כשכבשו הפולנים את לונינץ ומשפחת ר' זרח פלוטניצקי עלתה לארץ ישראל, בא דניאל אל ועד הציונים ואמר: „שמעו נא, רבותי, מי מסוגל יותר ממני לבנות את ארץ ישראל, אני או אתם האינטלי־גנטים? כוחכם בדיבור פה וכוחי במלאכת כפיים. הבו לי סירטיפיקט ואני עולה מיד". נבוכו הציונים לכתחילה, אבל חיש מהר התאוששו ואמרו: „דניאל, תבוא עליך ברכה, נשתדל להעלותך". יחד עמו נסע אברהם פרפלוצ'יק. עולים אלה יסדו קבוצת בנאים בשם „אחוה" וכל „חלוץ" מלונינץ שעלה — מצא לו אחיזה בה, בהגשת חומר ולבנים. דניאל התערה בארץ, העלה את משפחתו ובנה לו בית. לקח חלק פעיל בהקמת בית כנסת בשכונה. לצערנו הגדול מת במיטב ימיו מניתוח במעי העוור בי"ב סיון תרצ"ה.

יעקב זאבי (ווילק)

„יענקלה" קראו לו חבריו, בני הנוער, בלונינץ וכן בקבוצת גבת. קטן־קומה, רזה־גוף ועינים לו שחורות ונוצצות. תמיד עליז ושמח. כבלונינץ כן בגבת משך אליו תמיד קבוצות חברים וחברות אם ע"י ההרמוניקה שהטיב בה לנגן ואם על ידי שירתו, שכן נחן בקול יפה ונעים. נולד בלונינץ אצל הורים עמלים. התחיל ללמוד מלאכה לא לפי נטיותיו אלא לפי המקרה וההזדמנות. אחרי מלחמת העולם הראשונה, עם הכיבוש הפולני, התרחבה הפעולה הציונית־סוציאליסטית בלונינץ, יענקלה הצטרף לנוער צ. ס. התחיל להתענין בתולדות החברה, בציונות ובסוציאליזם, קרא הרבה ספרים ועולמו הרוחני נתרחב. הודות לפעילותו

בתנועה קיבל סרטיפיקט, מן הבודדים שנפלו בחלקה של לונינץ, ועלה ב־1925. בזמן הראשון עבד בקבוצת הבנין „אחוה" שנוסדה ע"י עולי לונינץ. לא עלה על דעתנו שיענקלה רזה הגוף יוכל לעבוד קשה בחומר ובלבנים. בשנת 1927, ימי משבר וחוסר עבודה גדול בארץ, הצטרף יענקלה לקבוצה ע"ש קדושי פינסק שעלו להתישבות בגבת. ימים קשים מאוד עברו על קבוצת גבת בשנים הראשונות להתישבותם. אבל יענקלה התקשר לקבוצה בלב ובנפש. חלה במחלת קיבה קשה ונותח. הניתוח הצליח, אבל כוחותיו עזבוהו. לפני מותו ביקש מחבריו שעמדו ליד מיטתו בבית־החולים שיקחו אותו הביתה, לגבת. רוצה הוא למות בבית. כן הפציר בהם שיעלו את אחיו הצעיר לארץ, ועצם את עיניו לנצח. קבוצת גבת מלאה את בקשתו.

יוסף בן־עדינה

לזכר חבר

כאשר הלך מאתנו יענקלה אל מעבר לגבול החיים — היה צעיר ותוסס ורעב־חיים. רעבונו זה לחיים היה עמוק ושקט והוא השתקף תמיד מתוך עיניו הנוגות־שמחות.

הוא היה שתקן, אך מתחת לאדר השתיקה בערו געגועים לאהבה, ללטף, לסביבה חמה. ואת הגעגועים האלה ידע לדובב בזמירות. ויעקב ידע לשיר, בטעם ובכלות הנפש.

מי אינו זוכר את השיר „בן לו היה לי" לרחל בפיו של יעקב? ומי מבין ותיקינו אינו זוכר את הריקוד החסידי שלו הידוע שגם בו הושקע חלק מישותו הנפשית?

וכבזמרה כן גם בעבודה. עבודתו נעשתה בטעם טוב ובידיעה, כביחידות כן גם בחברה ידע לבטא את עצמו בהתפרצויות שמחה והשתתפות מלאה בחיי הכלל.

את הרעות קיבל במידה גדושה, אך טרם טעם גם מהטוב המעט שישנו בחיים. והוא סבל בהשקט עד שירד הערב על קברו הצעיר.

מתוך יומן המשק של גבת. ה' אייר תרצ"ז. שלושים למותו. י. ר.

אסתר מלכה לוין

אם עבריה עמלה. גידלה וחינכה ששה בנים ושתי בנות לנאמנות לעם ולארץ. כולם לקחו חלק פעיל ב„הגנה" בשנות התפרעות הערבים. מהם התנדבו לבריגדה העברית ובימי מלחמת השחרור מילאו תפקידים אחראיים בצבא ההגנה לישראל. עקרת בית שהסתפקה במועט והיתה שמחה בחלקה. הסתגלה בנקל לתנאים הקשים שכל עולה נתקל בהם בזמן הראשון לישיבתו בארץ.

רבים מעולי לונינץ מצאו, בזמן הראשון לבואם ארצה, מעון ויחס אמהי בצריפה הדל, ואת סבר פניה לא ישכחו. מתה בתל־אביב בט' תמוז תש"ו.

זהבה שוחט

מיכל לוצקי

נולד בלונינץ אצל הורים חרדים, חסידי סטולין, אבל לא ממורדי האור. אביו היה לנו, לצעירי ציון, למגן תמיד בפני החסידים מתנגדי הציונות. כשהתבגר מיכאל היה חבר פעיל בתנועה צ"ס של המשמרת השניה. את הכשרתו לארץ ישראל עשה בלונינץ, למד נגרות, נדד לארגנטינה אל אחיו ובשנים המעטות שגר שם היה אקטיבי בתנועת ארץ־ישראל העובדת. בשנת תר"ץ עלה ארצה להשתקע. כשפגשתי בו לפני שנים אחדות אמר: „שום דבר לא חסר לי בארגנטינה, מצבי החמרי היה טוב, אבל לא יכולתי להסתפק רק בדיבורים על ארץ־ישראל. כאן אני עובד אמנם קשה, אבל יש סיפוק רוחני ונפשי שקטה".

בזמן האחרון סבל מחוסר עבודה אבל לא בא בטרוניה על מי שהוא. הצטער שאינו יכול לבוא לעזרת הוריו לעת זקנתם. בימים האחרונים התחיל לעבוד והתקווה התחילה להאיר לו פנים, אבל הגורל האכזרי ארב לו ונתק את פתיל חייו בשעת מילוי תפקידו הציבורי כמתנדב ב„מכבי אש".

תהא נשמתו צרורה בצרור תחיתנו הלאומית.

יוסף זאבי

יצחק אקרמן

איתרע מזלנו וסמוך למסירת ספר הזכרון לדפוס עלינו לכלול במסגרת הנפטרים את יצחק אקרמן שנלקח מחבורתנו לפתע ודמותו תופיע בספר יחד עם דמות בנו הבכור אמנון שנפל חלל במלחמת השחרור של ארצנו. יצחק השתייך לחבורה הותיקה, הפעילה של יוצאי לונינץ. מחלוציה הראשונים, שבאו לארץ לפני 27 שנים. באהבה רבה קיבל פני חברים, מיוצאי העיירה, עזר להם והדריכם ברוחב לב וביד נדיבה, בהלואה ובהדרכה, בסידור ובעבודה. לא פעם היה ביתו דירה ארעית לחברים עד שהשיגו דירה; מן היוזמים והמעודדים להוצאת ספר הזכרון לקדושי העיירה. לפתע נחטף מתוכנו אחד המצוינים שבחבורה, צעיר ורענן ומלא חיים, למרות כאב־השכול שצרב את לבו.

בלונינץ היה איצל אקרמן חבר מפלגת צ. ס.־פועלי ציון, מעורה בתנועה, עסקן ופעיל. הקדיש שנות נעוריו למען ארץ ישראל. בחשון תרפ"ו, בהיותו בן עשרים, עלה

לארץ, ובחיפה הקים את ביתו. השנים הראשונות עברו עליו תוך חבלי קליטה קשים. הימים — ימי חוסר עבודה כללי וגם ימי רעב ומצוקה. כל יום עבודה היה לו יום שמחה ועידוד. עבד בכביש נוה־שאנן בחיפה. הרבה גילגולי עבודה עברו עליו עד שהתחיל לעבוד ב„תנובה" וכאן עבד עד יומו האחרון. משהגיע לקצת שלוה ולחיי משפחה, התחיל למלא שליחותו כלפי משפחתו. לא שקט עד שהעלה את הוריו, אחיו הצעיר ושלוש אחיותיו. את הוריו הזקנים אהב וכיבד, ודאג שלא יחסרו דבר ושקד להנעים להם את חייהם בארץ־ישראל. איש שיחה היה ומאיר פנים, אהוב ונערץ על כל ידידיו, מכריו וחבריו במקום עבודתו, נאמן ואחראי. באחד ביולי 1952 יצא איצל בבוקר לעבודתו, כרגיל, ולא חזר הביתה. סמוך לגמר העבודה הרגיש עצמו ברע וכרע בחדר עבודתו במשרד „תנובה" באין איש על ידו.

א. פ.

ר' משה אקרמן

רצה הגורל ור' משה אקרמן, אחד הישישים מבני עירנו שעוד הספיק לתת מזכרונותיו בספר הזכרון לעירותינו, יגמור את חייו עם סיום הדפסת הספר קודם צאתו לאור. אצל יוצאי לונינץ וקוז'נהורודוק היה ר' משה סמל ההגינות והאדיבות; שקט ומתון בהליכותיו, איש הנימוס והתרבות.

נולד בקוז'נהורודוק. בשנת 1890, בהיותו בן־18, יצא לכרכי רוסיה הדרומית לעבוד וללמוד. כעבור שנים אחדות חזר לעיירתו איש נאור ומשכיל, שנהירים לו חיי הכרך על תושביו הגויים והיהודים שבו. ר' משה רכש את השכלתו הכללית והעברית בכוחות עצמיים תודות לרצונו הגדול להשכלה ואהבתו לספר.

היה מהציונים הראשונים בלונינץ, שהצטרפו לציונות הפוליטית של ד"ר הרצל ושמר לה אמונים כל ימי חייו. פעל כמורשה של קק"ל בבית־המדרש דאשכנז בו התפלל. תרם והתרים לקרנות ולמגביות הציוניות בכל לבו ונפשו. מלבד זה עסק גם בצרכי ציבור באמונה: היה ממייסדי הבנק העממי בלונינץ ויושב־ראש תמידי של מועצת־המפקחים שלו עד עלייתו ארצה.

בשנת 1936 עלה עם משפחתו לארץ והתפרנס מעמלו על אף זקנתו, כדי שלא להזדקק לתמיכת בני־ביתו, ורק בשנים האחרונות תמכו בו יוצאי חלציו בכבוד רב.

ר' משה, הציוני הותיק, זכה לחזות בעיניו בהגשמת חלום שיבת ציון ותקומת מדינת־ישראל. נכדו אמנון אחד מגבורי ישראל — קידש בדמו את אדמת ישראל במלחמת־השחרור. המר לו הגורל באחרית ימיו וגם בנו יצחק — אבי אמנון — נקטף בדמי ימיו. בן־81 במותו.

בן אחותו

נעלה את זכרם הקדוש של בני־משפחותינו היקרים:

גיסינו פנחס ואיידל אוקראינץ, מיכל וחוה גולין ומשפחותיהם

משה דרבסקי ומשפחתו — ישראל

יעקב־צבי זמודיאק ומשפחתו — ישראל

אמנו גליה בסביץ, אחיותינו הינדה ופניה, אחינו זלמן, אשתו רייכל ובני ביתם

טוביה ואיסר בסביץ ומשפחתו — ישראל

השקה בסביץ — ארצות הברית

אחי פייבל דומניץ, אשתו רוזה ובני ביתם

דוד דומניץ ומשפחתו — תל־אביב

אבי זאב וולקוביסקי ואחי שלמה ומשפחתו

גניה וולקוביסקי—דומניץ ומשפחתה —
תל־אביב

הורינו מרדכי וקונה־לאה ווילק, אחינו ואחיותינו ומשפחותיהם

דוד ווילק ומשפחתו — ישראל

חיה פלדמן ומשפחתה — ארצות הברית

הורי אברהם־יצחק ולאה לפצקי, אחי נחמן ואחיותי אלקה, טיבל ושרה

חנה לפצקי—אברהמית ומשפחתה—ראשון־לציון

אחותי מלכה מרגולין ובני ביתה

הרב מיכל מרגלית — חיפה

שרה׳ל, פייגל, שמואל, דוד ומשה׳ל פורז ובני ביתם

אחיהם חיים פורז ומשפחתו — צפת

אבי מאיר פרומקין, דודי ודודותי ובני ביתם

שמעון פרומקין ומשפחתו — בית שאן

אחיותי חוה וקיילה ומשפחותיהם

אריה וילק ומשפחתו — חיפה

נעלה את זכרם הקדוש של בני־משפחותינו היקרים:

אבינו ברוך־יצחק לוצקי, אחינו אברהם ומאיר, אחותנו דבושה ומשפחותיהם
רבקה ומיכל לוצקי ומשפחותיהם — ניו־יורק

הורינו יצחק־דוד ושיינדל קרוגלין, אחינו יהודה ובנימין ואחותנו שרה ומשפחותיהם

מאיר קרוגלין ומשפחתו — ניו־יורק
רחל קרוגלין—רכבלסקי ומשפחתה — ת״א

הורי ישראל וצביה בלוהוסקי, אחי יוסף וניומה, אחיותי גישה, אסתר־רחל ואונגה ומשפחותיהם

שמואל בלוהוסקי ומשפחתו — ברזיל

הורינו אהרן ובשקה דיאטלוביצקי, אחותנו טילה־גיטל ומשפחתה
איצל ובולק דיאטלוביצקי — ברזיל

הורי יצחק וטייבל דרוקר ובני ביתם

סוניה דרוקר—רוזנסקי ומשפחתה — ברזיל

צום אָנדענק פון אונזערע טייערע עלטערן לייזר און חיה עפשטיין, ברידער יעקב (יאשא) און שמואל (מולע) און די באָבע פריידל

רבקה, עזריה און יאשינקע
דאברושקעס — בעלגיע
דוד עפשטיין — ס. ס. ס. ר.

אלברט בן חיה וצבי דננברג

נפל קרבן לתאונה טראגית בשחקו עם חברים בשנת 1940 באמריקה.

בספר קדושי עירנו, יונצח זכרך, ילדנו היקר.

משפחות שכטמן, גרוסברג,
לחוביץ ופישמן

נעלה את זכרם הקדוש של בני־משפחותינו היקרים:

משפחות גנדלר־פצ׳ניק —
יחזקאל, מאיר, ברוך ודוד גנדלר ומשפחותיהם — קרית חיים

הורינו ירחמיאל
ואסתר דרבסקי, אח־
יותינו מערל וינטל,
אחינו יוסף וילדם —

חיה ומאַקס דרבסקי—
יוזיק ומשפחתם
משה דרבסקי ומשפח־
תו — ברזיל

נעלה את זכרם הקדוש של בני־משפחותינו היקרים:

הורינו הרשל וחנה דומניץ, אחותנו מערל, בעלה איסר וילדיהם בתיה, הרשל ומאיר, אחינו דוד־ליב, אשתו חיה וילדיהם אלקה והרשל, אחותנו דינה־צ׳ירל, בעלה נח וילדיהם פריידל והרשל —

משה׳ל וגלה דומניץ־פלוטניק ומשפחותיהם — חיפה

נעלה את זכרם הקדוש של בני־משפחותינו היקרים:

אחיותינו מערל, שפרינצה ורחל ווילק —

יוסף זאבי ומשפחתו — תל־אביב

אבא ווילק ומשפחתו — ניו־יורק

דוד ווילק ומשפחתו — ארגנטינה

הורינו אברהם־יצחק וחנה ווילק —

צפורה וישעיהו ווילק ומשפחותיהם — ישראל

אמי חישה זלוטניק

אחותי מלכה וילדה —

בן־ציון זלוטניק ומשפחתו — כפר־סבא

נעלה את זכרם הקדוש של בני־משפחותינו היקרים:

הורינו מיכאל וחנה טופציק, אחינו בן־ציון ואחיותינו דינה ופרומה —

אלתה, אסתר, עטרה ודוד טופציק ומשפחותיהם — ישראל

הורינו אהרן־אשר ומרקה כהן ואחינו ברוך —

רחל ומשה דרבסקי, קריינה ומשה אברשטין ומשפחותיהם — ישראל

יוסף ויעקב כהן ומשפחותיהם — קנדה

נעלה את זכרם הקדוש של בני־משפחותינו היקרים:

הורינו עבר ודבושה לוצקי, אחינו שלמה, אשתו רחל וילדיהם
בתיה, עטל ואליעזר — אהרן לוצקי ומשפחתו — ארגנטינה
בן־ציון לוצקי ומשפחתו — ישראל

הורי חיים ורבקה סרברובסקי —
דוד סרברובסקי ומשפחתו — תל־אביב

הורינו אלתר וזלדה פלוטניק —
מאיר, איטקה ואורי פלוטניק ומשפחותיהם — חיפה

נעלה את זכרם הקדוש של בני־משפחותינו היקרים:

הורי מאיר וחוה־רחל פלושניק, אחי דב, יעקב וזרח, אחיותי אסתר ופרידה —

זכריה פלושניק ומשפחתו — יד מרדכי

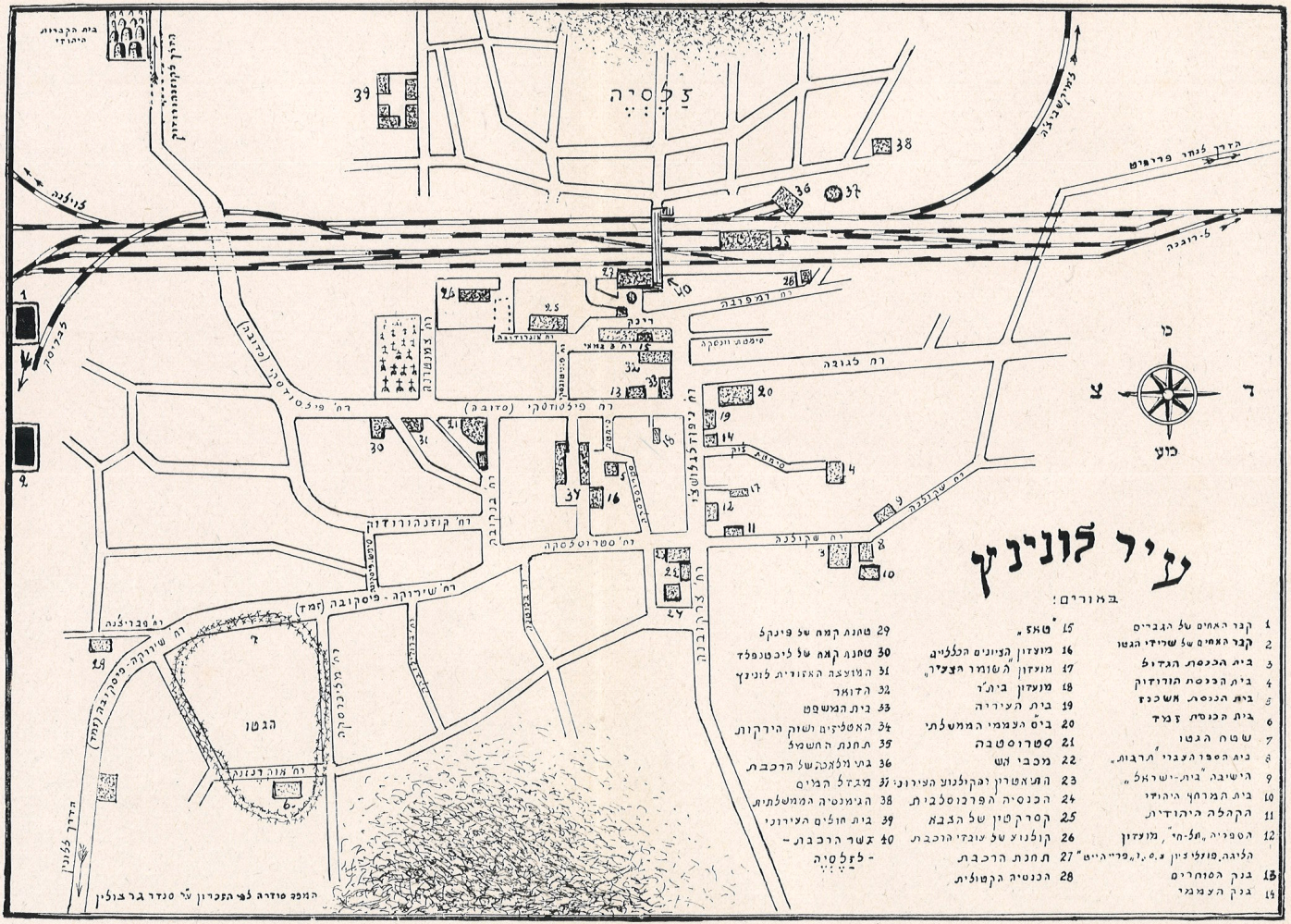
הורינו אבא ומניה פלט, אחותנו חנה, אחינו זבולון, נחמן, יהודה, אליעזר ויוסף

מנוחה ומשה פלט — קובלנץ ומשפחתם — ישראל

הורי נחמן וחיה־טוי־בה פיאלקוב, אחותי שיינדל, בעלה משה'ל וילדם ברוך־שלמה, אחי אלתר ואשתו רבקה, אחי ברוך־שלמה ואחותי איטקה

מרים פיאלקוב—אודנץ ומשפחתה — ארה"ב

עיר קונינץ
באורים:
1 קבר האחים של הגברים
2 קבר האחים של שחיטי הגטו
3 בית הכנסת הגדול
4 בית הכנסת הורודוק
5 בית הכנסת אשכנז
6 בית הכנסת צמח
7 שטח הגטו
8 בית הספר העברי "תרבות"
9 הישיבה "בית-ישראל"
10 בית המרחץ היהודי
11 הקהלה היהודית
12 הטניה "תל-חי", מועדון
הלוגה פועלי ציון ע"ש "פריהייט"
13 בנק הסוחרים
14 בנק העממי
15 "טאז"
16 מועדון הצעירים הכלליים
17 מועדון "השומר הצעיר"
18 מועדון בית"ר
19 בית העיריה
20 בי"ס העממי הממשלתי
21 סטרוסטבה
22 מכבי אש
23 התאטרון והקולנוע העירוני
24 הכנסיה הפרבוסלבית
25 קסרקטין של הצבא
26 קולנוע של עובדי הכבשת
27 תחנת הרכבת
28 הכנסיה הקתולית
29 טחנת קמח של פינקל
30 טחנת קמח של ליכטנפלד
31 המועצה האזורית לוניץ
32 הדואר
33 בית המשפט
34 האסטליזים ושוק הירקות
35 תחנת החשמל
36 בתי מלאכה של הרכבת
37 מגדל המים
38 הגימנסיה הממשלתית
39 בית חולים העירוני
40 אשר הרכבת -
- לזלסיה
הגטו
זלסיה
רח' פיסוצקי (סדובה)
רח' קוזנה הורודזה
רח' שירוקה - פיסקובה (זמך)
רח' סטרוסטסקה
רח' שרוקה
רח' לגובה
רח' צרכובה
רח' פברי-לנה
רח' אוה רנזנה
רח' ליפוקלנצ'ישצ'י
רח' בלוטה
רח' צמנטובה
רח' 3 מאי
רח' רמפובה
רינק
סימטת הנקה
סימטת הנקה
בית הקברות היהודי
הדרך לגור פרחוש
הדרך לגור פרחוש
ל-רובנה
לוצ'נה
לברוסק
הדרך לגונין
צ
מ
ד
מע
המפה סודרה לפי הציורים ע"י סנדר בר בולין

יזכור

קהילות

לוניניץ / קוזינחורודוק